ion drăguşanul

povestea aşezărilor transilvane

R

Cluj-Napoca, 2026

Coperţile şi ilustraţiile interioare:

Imagini din *„Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild”*, VI, Wien 1902.

Franz Jaschke, *„National-Kleidertrachten und Ansichten von Ungarn, Croatien, Slavonien, dem Banat, Siebenburgen und der Bukowina, / Costumes nationaux et vues d'Hongrie, de Croatie, d'Esclavonie, de Bannat, de Transilvanie et de Bukowine. / Nact der Natur gezeichnet und gestochen von Franz Iaschke*, Wien 1821. Gedruckt bey Anton Strauss, k. k. priv. Buchdrucker".

Kurt Hielscher: *Roumanie: son paysage, ses monuments, son people*, Bucureşti 1933

MOTO:

Un român de inimă, Dumitru Cichindeal,
a rostit memorabilele cuvinte:

„Mintea, mintea, mărită nație română!
Când te vei lumina cu învăţătură,
mai mărită nație decât tine nu va fi!”[1].

[1] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 120, Braşov 1903, p. 3

RĂCĂŞTIA

(Rákosd, Rakustdt, inclus în **Hunedoara**)

1358, februarie 11, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „Andrei, fiul lui Ştefan zis Albu de **Răcăştia** (Rakustdt, inclus în **Hunedoara**), din comitatul Hunedoara, în numele său şi al lui Gall, fiul lui Kemes, vărul său, că numita moşie Răcăştia are mare nevoie de facerea unei împărţeli, dimpreună cu ceilalţi copărtaşi ai lor. Drept aceea, cerem să trimiteţi spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia omul nostru, Iacob, fiul lui Mihail de **Sâncrai** (de Sancto Rege, Zenkiral, judeţul Alba) sau Nicolae, fiul lui Pavel de **Jeledinţi** (Lasody, judeţul Hunedoara), ori, în lipsa acestora, Iacob, fiul lui Mihail de **Boş** (Bosy, judeţul Hunedoara)… să împartă între Andrei, Gall şi ceilalţi copărtaşi ai lor, în atâtea părţi câte vor fi cu cale, aşa cum cere obiceiul ţării”[2].

1828, Joseph Adalbert Krickel: „Hunedoara se află într-un ținut deosebit de romantic, iar la Răcăștia, aflată la o depărtare de o jumătate de oră de târg, naturalistul va găsi, de-a lungul pârâului care trece prin sat, o mulțime de

[2] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 219, pp. 227, 228

fosile remarcabile, pietrificate. Acestea sunt, mai cu seamă, lemn pietrificat şi pactunculite. Pe drumul până acolo se află o mănăstire franciscană încăpătoare”[3].

1881: „Se scrie din **Oravița**, cu data de 10 februarie: „De ce cinstita poliție de aici nu s-a deranjat deloc, nici chiar după mai multe furturi comise prin efracțiune, domnii hoți au devenit așa de îndrăzneți încât acum se exersează și în jafuri și omoruri. / Astfel, fu călcat, în 7 februarie, pe la 7 ore seara, în prăvălia sa, comersantul Bufan din **Răcășdia** și tăiat formal în bucăți; o femeie văduvă, care mergea, de la **Răchitova**, la satul vecin Maydan, a fost ucisă pe drum, într-un mod foarte barbar. Iritațiunea a devenit, în urma repetatelor fapte sângeroase, foarte mare; siguranța persoanei și a proprietății nu mai este garantată prin nimica”[4].

1888: „În **Răcăştia**, lângă Hunedoara, focul a nimicită, la 11 octomvrie nou, tot avutul la 5 economi”[5].

1889: „Comuna **Răcăştia**, din comitatul Hunedoara, a adresat dietei ungurești o petițiune, cerând să fie scutită școala poporală de darea şcolară de 5 %”[6].

1899: „În cadrul programului adunării comitatense, ținută la 28martie, sub nr. 29, era pusă la ordinea zilei „facerea dispozițiilor de lipsă pentru alegerea întregitoare ale membrilor absenți și șterși, în urma recurselor intrate”, și anume în cerc urile **Răcăștia, Jeledinți, Dobra, Romos,**

[3] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, II, serie nouă, Bucureşti 2005, p. 202
[4] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIV, nr. 15, Braşov 1881, p. 4
[5] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 226, Braşov 1888, p. 2
[6] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 25, Braşov 1889, p. 1

Brad și **Peșteana**, adică defigerea zilei de alegere și examinarea președinților”[7].

1904, Diaconovich: „**Răcăjdia** (magh. Rákosd), comună rurală în Transilvania, comitatul Hunedoarei, cu 940 locuitori (673 maghiari, 264 români), care au aparținut fostului Regiment românesc I de graniţă”[8].

1906: „Onoratul Domn Csuca Lajos, notar cercual din **Răcăștia**, comitatul Hunedoarei, a binevoit a dona bisericii noastre din **Cetea** 20 coroane, iar pentru iubirea deaproapelui, a cinstit persoana mea cu un Liturghier frumos, ediție nouă, în preț de 10 coroane. Bunul Dumnezeu, pentru binefacere, să-i răsplătească cu bunurile cerești”[9].

1936: „Comuna noastră e comună săracă şi suntem asociaţi în care la notariatul **Răcăştia**, plasa Hunedoara, iar ca notar avem pe liberalul Vinca Iacob, care ne jupoaie mai rău ca cei de la **Blăjeni**, deoarece, fiind omul partidului, are cine să-l apere, Dar dl de mai sus are şi un dosărel destul de grosolan, la Parchetul Tribunalului Hunedoara, Sub Nr. 1621/1935, pentru însuşire de bani în mod ilegal, falsuri şi delapidări de bani publici, care bani erau proveniţi din contribuţiunile noastre. Apoi tot dl de mai sus are un dosar şi la Prefectura Judeţului Hunedoara, dar mai strașnic, unde sunt o groază de nereguli, constatate cu ocazia unei anchete, în toamna anului trecut, și ne miră faptul că, până astăzi, au rămas fără nici un rezultat constatările făcute, deși sunt vreo 12 la număr, dintre care una e ca dl notar, când era la notariatul **Govăşdia**, s-a înscris pe sine însuşi în listele de naționalitate a acelei comune, în chip şi

[7] *Revista Orăştiei*, Anul V, nr. 13, Orăştie 1899, p. 50
[8] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 714
[9] *Unirea*, Anul XVI, nr. 6, Blaj 1906, p. 6

mod ilegal, apoi şi-a eliberat un certificat de naționalitate, referitor la persoana sa, pe care la depus la cazierul său personal, care se află la Prefectură. Toate acestea fapte le-a recunoscut susnumitul și nimeni nu ia nici o măsură contra sa, sau cel puţin să i se atragă atenţia, că poate, astfel, pe viitor ar înceta cu operele sale. Însă el bine vede că autorităţile superioare îl apără și-l sprijină, de aceea cu și mai multă putere ne jupoaie și nu se găseşte nimeni care să ne apere, iar noi muncim prin Uzinele Hunedoara şi pe unde putem găsi lucru, ca să câştigăm un ban, pe care-l dăm la întreținerea comunei și notariatului, dar nu ajung acolo, căci dl notar Vinca îl foloseşte pentru el, iar atunci când s-a găsit un om cu suflet, de a descoperit fraudele lui, autoritățile superioare muşamalizează chestiunea, încurajându-l prin aceasta pe numitul notar la fraude și mai mari, și așa, doar de ochii lumii, i s-au format dosare, care astăzi zac în archivele Prefecturii și Parchetului de Hunedoara, aproape un an de zile, fără să mai se uite cineva peste ele, iar noi, noi suferim mereu şi strigătele noastre nu se aud de către autoritățile superioare. / Dar încă cu ne-am pierdut credința, căci mai curând sau mai târziu va apare și pentru noi ziua mântuirii, pe care de mult o aşteptăm. Să vedem la notariatul nostru un notar cu suflet de român, nu cum e dl Vinca, pe care l-am găsit în biroul oficiului notarial vorbind ungureşte cu preotul și cantorul bisericii reformate din loc, precum și cu alţi locuitori unguri din aceasta comună, iar la sărbători naţionale nu vrea să arboreze drapelul trei colori românesc, la oficiul notarial, pentru ca să nu se supere pe el ungurii din aceea comună. Aceştia sunt funcţionarii noştri români de la ţară. Noi zicem că, pe viitor, dacă dl notar Vinca vrea să vorbească ungureşte cu preotul, cantorul și alți locuitori din **Racăştia**, să meargă împreună

cu cei înșirați mai sus la Pesta și acolo să vorbească ungurește, dar nu aici, în oficiile Statului Român. / Căci, dacă s-ar scula din morminte cei opt sute de mii de martiri ai neamului românesc, care şi-au jertfit viaţa pe câmpul de onoare, pentru a înfăptui visul strămoşilor noştri din secolele trecute, desigur s-ar le-ar frânge inimile de durere și ar muri din nou, când ar vedea şi auzi că funcţionari români, în Oficiile Publice, vorbesc cu drag şi pasiune limba maghiară, exemplu dl notar Vinca, din **Răcăştia**, care e mai mult maghiar, decât român. Greşeala mare e a autorităților superioare, că ţin un asemenea element într-o comuna minoritară, care, în loc de a răspândi printre aceşti maghiari spiritul românismului, el îi maghiarizeze şi pe cei câțiva români ce se mai găsesc răspândiţi printre aceşti dușmani ai neamului românesc... / Muntean Ioan”[10].

1941: În cadrul unei campanii culturale împotriva bolșevismului, „duminică, 13 iulie, cele 12 echipe ale Despărțământului Hunedoarei au plecat în câte 2-3 sate și au ținut conferințele. Echipa condusă de dl director Popa, asistat de profesor doctor Dăianu și de doamna directoare a **gimnaziului de fete din Hunedoara**, a mers în comuna **Răcăștia**. Aici au asistat la slujba religioasă. Preotul Borșiaș a anunțat credincioșilor ținerea conferințelor la școală... / Conferințele au fost încadrate de cântece patriotice, cu elevii școlii primare, sub conducerea dlui învățător Șerban”[11].

[10] *Solia*, Anul XV, nr. 26, Orăştie 1936, p. 2
[11] *Universul*, Anul 53, nr. 194, Bucureşti 1941, p. 2

RACHIŞ

(Răchişel, Rakus, judeţul Alba)

1355, iunie 23, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur îl informează pe Nicolae Kont, voievodul Transilvaniei, că a trimis oamenii săi „să hotărnicească acea bucată de pământ, după mersul semnelor de hotar, şi să deosebească una de alta moşiile **Mirăslău** (Myrszlou, judeţul Alba) şi **Decea** (Deyche, judeţul Alba)… dar acel pământ în pricină ţine de fapt şi de drept de moşia Mirăslău, însă Ioan, fiul lui Marcu, a răspuns dimpotrivă… / Şi fiindcă în temeiul pricinii n-au putut să despartă acel pământ de celelalte, l-au preţuit la 12 mărci. / De altminteri, Pavel, fiul lui Petru de **Rachiş** (Rakus, judeţul Alba), Laurenţiu, fiul lui Ioan de **Dumbrău** (Dombros, azi **Dumbrava**, judeţul Alba) şi Gheorghe zis Hodnog, fiul lui Ştefan de **Veresmort** (**Vereşmort**, parte a localităţii **Unirea**, judeţul Alba), în numele celor trei neamuri de secui, s-au împotrivit la deosebirea şi despărţirea acelui pământ şi au zis că este al lor. Pe acei Pavel, Laurenţiu şi Gheorghe, în numele zişilor secui, i-au chemat înaintea măriei voastre, la soroc

(3 iulie), împotriva capitlului Transilvaniei şi a lui Ioan, fiul lui Marcu, ca să dea seama de împotrivirea lor”[12].

1357, iunie 19, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea raportează regelui Ludovic despre cele aflate de trimişi „la moşia numită **Lopadea** (Lapad, judeţul Alba)”, pe care, „când au voit să o treacă şi s-o dea în mâna episcopului Dominic… împreună cu moşiile **Laz** (Laaz, Cacova, azi **Poiana Aiudului**, judeţul Alba) şi **Rachiş** (Răchişel, Rakus, judeţul Alba), ce ţineau cu temei de domnul episcop Andrei, cât a trăit, şi, pe lângă acestea, moşiile numite **Heyud** (Heud, sat dispărut, lângă Aţintiş, judeţul Mureş), **Aţintiş** (Acentus, Acintus, Acyntus, judeţul Mureş) şi **Nandra** (Nandurlaka, judeţul Mureş)… le-au găsit ţinute, fără drept, în mâinile lui Petru, fiul lui Mykus, acel Petru, înfăţişându-se el însuşi la Lopadea, a pus piedica împotrivirii la trecerea în stăpânire şi lăsarea acestor moşş, oprindu-i pe ei sub pedeapsa cu moartea… / Şi, deoarece în scrisorile luminăţiei voastre se spune lămurit că trimişii trebuie să dea şi să treacă în stăpânirea acelui domn Dominic, episcopul, fără a ţine seama de împotrivirea cuiva, ei, luând pomenitele moşii Lopadea, Laz, Rachiş, Heyud, Aţintiş şi Nandra, în temeiul scrisorii înălţimii voastre de la acel Petru, fiul lui Mykus, deţinătorul lor, le-au dat şi le-au trecut în stăpânirea episcopului”[13].

1358, ianuarie 11, Vişegrad: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii din Oradea că i s-a plâns „Dominic, episcopul bisericii de Alba Transilvaniei, că, pe când scaunul acelei biserici era liber şi văduvit de episcopul său, şi

[12] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 320, pp. 335-337
[13] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 157, pp. 146-148

când am luat în mâinile noastre, ca epitrop, pomenita sa biserică, împreună cu toate cetăţile, moşiile, pământurile şi locurile ei – precum se şi cuvenea după lege, Andrei, voievodul Transilvaniei, a dat, prin judecată, lui Petru, fiul lui Mykus, şi altor câtorva nobili, spre marea pagubă a acelei biserici, moşiile ei, numite **Lopadea** (Lapad, judeţul Alba), **Laz** (Laaz, Cacova, azi **Poiana Aiudului**, judeţul Alba) şi **Rachiş** (Răchişel, Rakus, judeţul Alba), şi moşiile **Heyud** (Heud, sat dispărut, lângă Aţintiş, judeţul Mureş), **Aţintiş** (Acentus, Acintus, Acyntus, judeţul Mureş) şi **Nandra** (Nandurlaka, judeţul Mureş), ce privesc acea biserică în temeiul zălogirii… / Drept aceea… vă punem în vedere şi poruncim cu tărie să trimiteţi spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia omul nostru să dea şi să statornicească pomenitului domn episcop acele moşii ale bisericii Transilvaniei”[14].

1920: „Ioan Bârsan, din **Răchişel** a dăruit 500 coroane... pentru orfanii din **Blaj**”[15]. În 1899, „Ioan Bârsan era administrator parohial în **Răchişel**”[16].

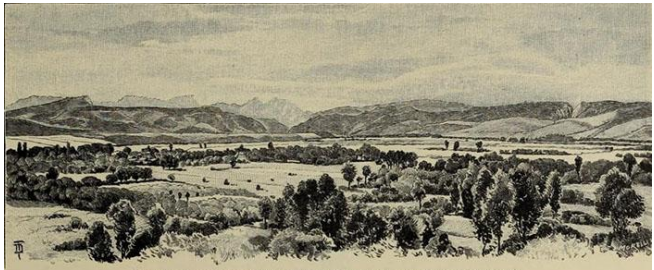

Das Aranyosthal von Gyéres aus, im Hintergrunde die Berge von Torockó.

[14] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 206, pp. 205, 206
[15] *Unirea Poporului*, Anul II, nr. 12, Blaj 1920, p. 7
[16] *Unirea*, Anul IX, nr. 22, Blaj 1899, p. 181

RĂCHITA

(fost Rechita-Purcăreți, germ. Brunndorf, Rekitzdorf, Rekite, magh. Rekitta, comuna Săsciori, judeţul Alba).

1593, mai 6: „Sigismund Báthory aprobă cererea Ecaterinei Mardsinai, soţia lui Mihai Cserményi, de reînnoire a actului pierdut de donaţiune a moşiilor ei strămoşeşti din **Răchita** (fost Rechita-Purcăreți, germ. Brunndorf, Rekitzdorf, Rekite, magh. Rekitta, comuna Săsciori, judeţul Alba) **Păucineşti** (comuna Sarmizegetuza, judeţul Hu-nedoara) şi **Toteşti** (Totesd, judeţul Hunedoara)”[17].

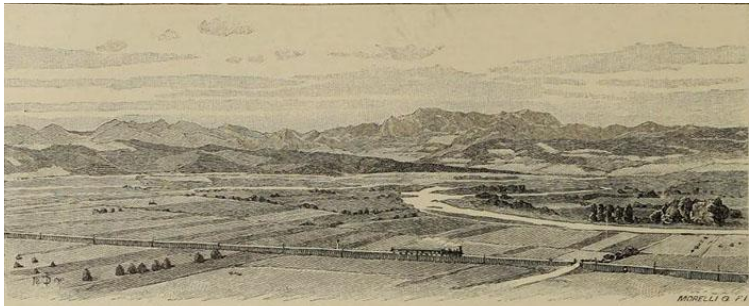

[17] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. IV, 1593-1595, Bucureşti 1932, p. 9

RĂCHITOVA

(Răchitoasa, Reketya, Rekethya, Mesteacăn,
azi **Răchitova**, judeţul Hunedoara)

1360, iunie 1, Vişegrad: Vicevoievodul Petru, castelan de Haţeg, dă de ştire că la adunarea obştească din districtul Haţeg, „ţinând noi judecată în acel sat **Haţeg** (Hachchak, Hatzak, judeţul Hunedoara)… ridicându-se Myk, fiul lui Murk, s-a plâns că Stoian şi Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj şi Nan, nepoţii lui Costea, împreună cu fraţii şi rudele lor, s-au înstăpânit şi ţin cotropite moşiile **Răchitoasa** (Reketya, Rekethya, azi **Răchitova**, judeţul Hunedoara) şi **Lunca** (Nyres, Lunca, azi **Lunca Cernii**, judeţul Hunedoara), aflătoare în acel district Haţeg, ce îl privesc pe dânsul în temeiul izvorând din cnezat. La auzul acestora, ridicânduse Stoian şi Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj şi Nan, nepoţii lui Costea au spus că dimpotrivă, acel Costea, bunicul lor, precum şi tatăl lor, aşezându-se în chip de nouă aşezare pe moşia Răchitova, cu ajutorul acelui Musana, tatăl lui Stoian şi Boian, l-au chemat la ei şi l-au primit pe acea moşie, iar moşia Lunca a desţelenit-o şi întemeiat-o acel Musana, împreună cu fraţii săi, şi întru nimic nu a atârnat de acel Myk. Ne-au rugat, apoi, ca acei asesori juraţi şi ceilalţi bătrâni, întrebaţi de

noi în chip legiuit, să spună adevărul. Ia acei asesori juraţi, anume cnezii Sărăcin cel Bătrân, Prodan cel Roşu, Roman, fiul lui Ciomac, Mihail, fiul lui Gyula, Dan din **Cinciş** (Cholnokus, judeţul Hunedoara), Constantin din **Sălaşu** (Zallas, judeţul Hunedoara), Nan, fiul lui Bay, Dumitru, fiul lui Bărbat, Basarab cel Lung, Doja din **Densuş** (Domsus, judeţul Hunedoara), Vlad din **Vâlcelele Rele** (Gonazfolu, azi **Vâlcele**, judeţul Hunedoara), de asemenea preoţii români Petru, arhidiaconul bisericii din **Ostrov** (Oztro, judeţul Hunedoara), Zampa, preotul bisericii din **Clopotiva** (Clapativa, judeţul Hunedoara), Balc al bisericii din **Poeni** (Possana, judeţul Hunedoara), Dalk al bisericii din Densuş şi Dragomir al bisericii din **Tuştea** (Tusta, judeţul Hunedoara), de asemenea Tatomir cel Roşu, Stoian zis Pitucul, iobagii lui Nan, fiul lui Constantin, Baya, fiul lui Buz din Clopotiva, Ladislau, fiul lui Zombur, Dragomir din **Silvaşu** (Zyluas, judeţul Hunedoara) şi Mihul, iobagul lui Basarab cel Lung, şi foarte mulţi alţi cnezi, bătrâni şi români de rând, întrebaţi de noi în chip legiuit, au întărit răspunsul sus-zişilor Stoian şi Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj şi Nan, nepoţii lui Costea, atingând lemnul crucii de viaţă dătătoare şi jurând pe credinţa lor datorată lui Dumnezeu… au adeverit că moşiile Răchitoasa şi Lunca atârnă şi sunt ale acelor fii ai lui Musana şi ale nepoţilor lui Costea şi ale fraţilor lor şi au fost aşezate de înaintaşii lor, în chipul arătat mai sus”[18].

1610, iunie 1: „Principele Gabriel Báthory porunceşte notarului Gaspar Bölöny să elibereze mandatul de introducere a nobilului Luca Hossu în stăpânirea moşiei

[18] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 481, pp. 506-510

sale din **Mesteacăn**, care i s-a dăruit cu scutirea de orice dări şi servituţi”[19].

1784: Răscoala lui Horia, Cloşca şi Crişan: „Ţăranii din judeţele Zarand şi Hunedoara voiau să înceapă revoluţia în ziua de Bobotează a anului 1785, iar ţăranii din comitatul Albei, în luna lui mai a aceluiaşi an. / Joi, **28 octombrie 1784**, fiind zi de târg la **Brad** (comitatul Zarandului), îşi face apariţia aici căpitanul Crişan, ca trimis din partea lui Horia, şi, ascuns sub podul de peste Criş, cheamă la dânsul pe mai mulți țărani din diferite sate, cărora le spune că Horia a fost la Viena, la împăratul, de la care a adus ordin ca ţăranii români să capete arme şi să nu mai facă nici un serviciu nobililor. Spre încredințare, Crişan arătă țăranilor crucea de aur a lui Horia şi-i invită ca, pe duminica viitoare, 31 octombrie, să vină, din fiecare sat, câte 3 sau 4 țărani, la biserica din **Mesteacăn**, ca să asculte porunca împărătească. / În ziua de 31 octombrie, se adunase, în secret, la biserica din Mesteacăn, vreo 600 ţărani din districtul Zarandului, al Hunedoarei şi din munţii Abrudului. La adunarea aceasta, Crişan înfăţişă ţăranilor crucea de aur şi o scrisoare, apoi le făcu cunoscut că Horia, fiind bolnav, nu poate asista la adunare, dar că l-a însărcinat pe dânsul să vină şi să le spună că, din ordinul împăratului Iosif II, să se ducă cu toţii la **Alba Iulia**, ca să primească arme şi să fie grăniceri, împăratul lăsând la libera voie a fiecăruia sau de a fi militar, deci scăpat de iobăgie, sau de a face, şi de aici, înainte, serviciu de iobagi, pe seama nobililor.

---

[19] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VIII, 1607-1613, Bucureşti 1935, p. 93

În ziua de 1 noiembrie, țăranii întruniţi la Mesteacăn ajung, în drumul lor spre Alba Iulia, ca să primească arme, în satul **Curechiu**, însă în număr cu mult mai considerabil. Mulțimea poporului crescuse enorm. În aceiaşi zi, noaptea, târziu, sosiră la Curechiu subprefecții Mihai Gal din **Baia de Criş** şi Wolfgang Nalaczi din **Brad**, însoţiţi de o gardă de 4 soldaţi, ca să prindă pe căpeteniile țăranilor, în special pe Crişan. Dar mulțimea de ţărani, aflând de veste, dau alarma prin chiote, trag clopotele de la biserică şi se aruncă, din toate părțile şi cu ceea ce apucară în mâini, asupra celor doi subprefecţi, pe care îi uciseră pe loc. Gornicul Petru Kara din **Criştior**, spionul nobililor, fu prins şi executat imediat, din ordinul lui Crişan, iar cei 4 soldați fură dezarmaţi, bătuţi şi apoi puşi în libertate. Revoluţia era acum proclamată.

Primul atac al ţăranilor răsculați fu dat asupra nobilimii din **Criştior**, în ziua de marţi, dimineaţă, în 2 noiembrie, când, cu o furie vehementă, ţăranii dau năvală asupra curților nobililor şi execută 17 persoane din nobilimea de aici, printre care 12 membri ai vechii familii Kristyori, de origine română, dar, cu timpul, catolicizaţi şi maghiarizați. Puţini nobili scăpară, cu fuga, prin păduri, iar ceilalți, bărbați, femei şi copii, fură făcuţi prizonieri şi, apoi, cu toții botezați în religia română ortodoxă, de către preotul Constantin Turciu, zis şi Popa Costan. / Din **Criştior,** trupa ţăranilor răsculați se împărți în două: o parte apucă drumul spre **Mihăleni**, iar căpitanul Crişan, cu oamenii săi, atacă, în aceiaşi zi, după amiază, nobilimea din orăşelul **Brad**. Cei mai mulți dintre nobili, refugiindu-se în turnul bisericii reformate, sunt daţi jos de mulțimea înfuriată, care execută, pe loc, pe mai mulți dintr-înşii, iar pe alții îi grațiază, după ce primesc să se boteze în religia

românească. Aici au căzut victime ale furiei populare şi mai mulţi negustori evrei, dintre care unii au fost şi ei botezați. / Acum, ţăranii începură a se ridica în masă, în toate părțile Zarandului. Cete noi de ţărani soseau, pe fiecare oră, în trupa lui Crişan. / Din **Brad**, mulțimea ţăranilor se diviză iar în mai multe părți, apucând fiecare trupă câte o direcție diferită, prin toate colţurile Zarandului.

În ziua de 5 noiembrie, căpitanul Crişan atacă curţile nobilimii din comuna **Ribiţa**, unde, după o luptă înverşunată, în care sunt uciși 7 oameni din trupa lui Crişan, românii ucid şi execută 42 persoane, nobili şi particulari. / Trupa țăranilor, care plecase, marţi, la amiază, în 2 noiembrie, din **Criştior**, ajunge, în aceeaşi zi, în comuna **Mihăleni**. Singurul nobil de aici, Ladislau Csiszar, auzind că ţăranii răsculați vin asupra sa, încearcă să fugă repede, cu familia, prin păduri, dar abia face câțiva paşi de acasă şi este prins, cu toată familia, și executat cu doi copii ai săi şi cu un frate al său. Soţia lui Csiszar, care era fiica fostului prefect, baronul Hollaky, o femeie tânără şi foarte frumoasă, îmbrăcată în haine ţărăneşti, la propunerea preotului ortodox din Mihăleni, se ascunde în podul bisericii române. Descoperită fiind, a doua zi, de doi iobagi, aceştia o duc în biserică, unde o forțează să depună jurământ că se leapădă de religia catolică şi trece la religia românească. A doua zi, joi, nefericita femeie, aflând că vine şi Crişan, cu trupa sa, la Mihăleni, fuge prin păduri, dar este prinsă de ţăranii răsculați, care acum voiau s-o execute. Dar lui Crişan i se făcu milă de ea și o lăsă în viață, cu condițiunea, cum se plânge dânsa, ca să se boteze din nou. Trista soartă a acestei femei a format obiectul unei descrieri sentimentale, din partea istoricului transilvan, abatele Iosif Carol Eder, care spune că, în timpul acela, era o crimă în ochii

țăranilor români de a se fi născut cineva din sânge unguresc. / Tot joi, în 4 noiembrie, altă ceată de țărani atacă nobilimea şi populaţia ungurească din **Baia de Criş**. Aici distrug mănăstirea călugărilor franciscani, botează în religia românească pe văduva subprefectului Mihai Gal, ucis la Curechiu, cu două zile mai înainte, şi o mărită după un iobag român; ucid pe advocatul O. Szentkiralyi, apoi pe un curier al comitatului şi pe un nobil, cu numele Iosif Kis. În acelaşi timp, sentinelele răsculaților din satul **Târnava** prind pe o femeie din **Beiuş**, cu numele Eva Ajtal, care călătoria la părinţii săi, în **Abrud**, şi pe care țăranii voiau s-o execute, crezând că e unguroaică, cum şi era de fapt. Femeia însă scăpă de la moarte, declarând că e româncă, dar, spre convingerea ţăranilor, ea trebui să spună, în româneşte, rugăciunea „Tatăl nostru".

În timp de 4 zile, de la 2, la 5 noiembrie 1784, mai sunt atacate curțile nobililor din satele **Trestia**, **Lunca**, **Luncoiul de Sus**, **Luncoiul de Jos**, **Ociu**, **Hălmagiu**, **Hălmăgel**, **Pleşcuta**, **Ţărmure**, **Tomeşti**, **Sălişte** etc., aşa că întreg comitatul Zarandului ajunse în posesia ţăranilor răsculați şi, afară de autoritatea lui Horia şi Crişan, nu mai exista nici un fel de autoritate. / Țăranii, înfuriați şi înrăiți de nedereptățile seculare, suferite din partea ungurilor, deveniseră surzi şi muţi la rugăciunile şi lacrămile „domnilor lor", adică a proprietarilor de pământ, pe care acum îi legau cu lanţuri de carul cu boi şi aşa îi duceau la capul satului, unde îi dau pe mâna ţiganilor, ca să-i execute şi înmormânteze. În general, aspectul revoluţiunii nu era numai în contra nobilimii, ci în contra întregului element unguresc. Era o tragică răzbunare a trecutului. / Repede de tot, mişcarea revoluţionară, începută în comitatul Zarandului, se întinse şi în comitatul Hunedoarei. / În ziua de 4

noiembrie, cete de țărani prefăcură în cenușă castelul baronului Anton Iosica, din **Brabişca**, pe valea Mureşului, iar în cele 2 zile următoare, ţăranii distruseră şi arseră toate curțile nobililor din comunele **Sulighet**, **Bretea**, **Ilia**, **Sârbi**, **Gura-Sada**, **Tătăreşti**, **Lesnic**, **Dobra**, **Roşcani**, **Geoagiul de Jos** etc. O mulțime de nobili şi preoți unguri fură executaţi şi pe aci. Ţăranii, care trecuseră din Zarand, puseră numaidecât în mişcare şi pe iobagii de pe Valea Streiului şi din Ţara Hațegului, unde, de asemenea, mulțimea țăranilor răsculați devastează şi dă foc edificiilor nobililor din aproape toate comunele, până la graniţa țării româneşti.

În ziua de vineri, 5 noiembrie, valurile distrugătoare ale revoluţiei ajunseră la marginea oraşului **Deva**, capitala judeţului Hunedoara, al cărei atac se hotărî pentru ziua de 6 noiembrie. Prima încercare nu reuşi, deoarece soldaţii din armata imperială li se opuse, trăgând focuri peste capetele țăranilor. A doua încercare, din ziua de 7 noiembrie, fu şi mai nenorocoasă, fiindcă ţăranii, văzându-se atacați de 70 soldaţi grăniceri şi 74 husari români, după o mică rezistenţă, ajunseră în confuziune, căci nu se aşteptau la focul armelor din partea soldaţilor împăratului, şi începură a se retrage, în dezordine, spre malurile Mureşului, urmăriți de armata imperială şi de 22 nobili unguri călare. Un număr de 72 țărani români fură parte tăiați, parte aruncaţi şi înecaţi în apele Mureşului, iar 44 căzură prizonieri. Douăzeci de inşi dintre aceşti prizonieri au fost executați, tăindu-li-se capul cu sabia, în ziua de luni, 8 noiembrie, în dosul fortăreței de lângă drumul ce duce la **Dobra**. A doua zi, au mai fost executaţi alți 14 prizonieri, precum şi 22 țărani, prinşi cu ocazia devastării curții baronului Anton Orban din **Binţinţi**. În două zile, nobilimea din

Deva făcu să cadă capul, prin paloş, a 56 ţărani români, lipsiţi cu totul de dreptul de apel şi unii dintre ei străini cu totul de revoluţie, precum a fost cazul ţăranului Alexandru Morariu din **Jibot**"[20].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 este menţionată familia „**Pap** de Hatzeg, în comunele **Măceu** (Macseu), **Densuş** (Densusiu), **Tuştea** (Tuscia), **Răchitova** (Rechitova), **Păclişa** (Paclisia), **Bretea** (Bretia), **Săcărâmb** (Secarémbu), **Martineşti**, comitatul Hunyád, **Făgăraş** (Fagarasiu), 1671, 15 familii"[21].

1881: „Se scrie din **Oravița**, cu data de 10 februarie: „De ce cinstita poliție de aici nu s-a deranjat deloc, nici chiar după mai multe furturi comise prin efracțiune, domnii hoți au devenit așa de îndrăzneți încât acum se exersează și în jafuri și omoruri. / Astfel, fu călcat, în 7 februarie, pe la 7 ore seara, în prăvălia sa, comersantul Bufan din **Răcășdia** și tăiat formal în bucăți; o femeie văduvă, care mergea, de la **Răchitova**, la satul vecin Maydan, a fost ucisă pe drum, într-un mod foarte barbar. Iritațiunea a devenit, în urma repetatelor fapte sângeroase, foarte mare; siguranța persoanei și a proprietății nu mai este garantată prin nimica"[22].

1885: „Demetriu Dariu, preot greco-catolic în **Rechitova**, după o boală grea, a răposat la 18 octomvrie nou, în etate de 61 ani, după o viaţă plină de activitate pentru

[20] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 156-161
[21] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 47
[22] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIV, nr. 15, Braşov 1881, p. 4

poporul pe care la păstorit. Înmormântarea s-a făcut la 20 octomvrie nou, în **Rechitova**. / Fie-i țărâna ușoară!"[23].

1901: „Sâmbătă, în 18 mai, Ilustritatea Sa Episcopul Lugojului, Dr. Demetrie Radu, a descins la **gara de la Haţeg**, spre a conduce, în persoană peregrinajul la **mănăstirea de la Prislopul Silvașului**. După săvârșirea acestui act de pietate. care a procurat poporului credincios din întreagă ţara Hațegului zile de adevărată fericire și mângâiere, în 20 mai și-a început seria vizitațiunilor canonice, însoțit de Reverendisimul Domn canonic Ioan Boroș. Preaonoratul Domn Vicar foraneu al Hațegului, Nicolai Nestor și Specialul Domn protopretor al Hațegului, Alesandru Pietsch, precedat de un banderiu frumos aranjat din comunele pe unde avea să treacă. A vizitat, în ziua aceea, parohiile: **Totești**, **Păchișa**, **Cârnești**, **Ostrov** și **Clopotiva**. iar pentru noapte a tras la **Grădiște**. În dimineața următoare, vizitând parohia **Grădiște**, a continuat a cerceta **Pesceana**, **Hăţegăl** și **Densuș**, unde a și poposit pe noapte. În 22 mai a vizitat parohiile: **Tuscea**, **Fărcădinul-inferior** și **superior**, **Ciula-mare**, **Vălioara** şi, pe la 6 ore, seara, a ajuns în **Rechitova**.

În tot decursul călătoriei sale prin numitele parohii, cu cea mai mare dragoste fiască a fost întâmpinat preaiubitul Arhiereu, din partea preoților și a poporului credincios. Aceasta, înțelegând-o Prea Sfinția Sa, condus de aceeași iubire părintească și spirit de abnegaţiune, nu a întrelăsat de a învăța pe credincioşi, a-i mângâia, a le încălzi inimile, a-i întări în credinţa cea adevărată. Și mărturisesc, din experiența făcută, că toate cuvintele Arhiereului şi-au avut efectul cel mal bun. Și deie Dumnezeu ca efectul ace-

[23] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 233, Braşov 1885, p. 2

la, în venitor, să se prefacă în binecuvântare cerească peste poporul acesta, cuprins cu multe feluri de necazuri. / În toate parohiile, Ilustritatea Sa vizita bisericile, şcolile şi casele parohiale.

La sosirea în **Rechitova**, după ce, în uşa bisericii, fu primit de poporul adunat şi de câţiva preoţi din vecini, în frunte cu vrednicul paroh al locului, Sofronie Oltean, s-a început a se cânta îndată înseratul (vecernia), împreunat cu Litia şi cu mânecatul. / În ziua următoare, sărbătorea Înălţării Domnului, Ilustritatea Sa s-a îndurat a consacra sfânta biserică din **Rechitova**, o biserică frumoasă şi spaţioasă, zidită cu spesele poporului credincios, la insistenta şi prin zelul vrednic de toată lauda a actualului paroh Sofronie Oltean. / Un act frumos şi măreţ e consacrarea unei biserici, aşa că cel ce nu a mai văzut, dar înţelege însemnătatea acţiunii sacre, rămâne adânc impresionat. / Dimineaţa, la orele 8 şi jumătate, Arhiereul a fost condus, cu Litia, de preoţi şi popor, în sunetul campanelor şi tunetul treascurilor, aşezate pe dealul bisericii. Sosiţi în biserică, între aclamările entuziaste ale poporului, după ce Arhiereul şi-a luat timp a se îmbrăca în ornatele sacre, s-a început actul consacraţiunii. / Îndeplinindu-se consacrarea, Ilustritatea Sa Episcopul, încunjurat de 10 preoţi şi un diacon. a servit sfânta Liturghie pontificală. / După cetirea Evangheliei, Prea Sfinţia Sa a ţinut, de pe amvonul din prezbiter, o cuvântare către popor. Făcând asemănare între vechiul şi noul Sion, între biserica cea pompoasă, pe care a sfinţit-o Solomon lui Jehova, şi între biserica cea adevărată a Domnului Chrisos, scoate la arătare măreţia, sfinţenia, sublimitatea şi puterea de mântuire a acestei din urmă”[24].

[24] *Unirea*, Anul XI, nr. 22, Blaj 1901, p. 179

1904, Diaconovich: „**Rachitova**, comună rurală în Banat, comitatul Caraş-Severin, cu 974 locuitori români”[25].

1905: „**Pentru tricolorul românesc**, purtat la o nuntă, a fost pedepsit ţăranul român Ioan Gallu din **Igriş** la 10 coroane amendă sau 2 zile închisoare. **Tot pentru tricolorul românesc**, ţăranul Teodor Duşanescu din **Mesteacăn** a fost chemat la cancelaria notarului din **Brad** şi şicanat în fel şi chip. Oare ce-au greşit nevinovatele colori, de-s aşa urgisite în ochii stăpânitorilor?”[26].

1908: „**Septimiu Sever Dariu**. Duminecă, în 23 noiembrie, pe la orele 8, seara, a încetat din viață, în București, redactorul de la „Voința Națională” Septimiu Sever Dariu, în etate de 39 ani. Septimiu Sever Dariu s-a născut în comuna **Rechitova**, în ținutul Hațegului din Transilvania, părintele său era preot acolo, dar murise pe când Septimiu era la liceul inferior din Blaj; mama lui era sora profesorului Aron Dăncușian din Iași, studiile liceale le-a făcut la Blaj, până în clasa a șaptea, clasa a opta și bacalaureatul le-a făcut la Brașov, unde redactase, cu Teochar Alexi, „Poșta română” și colabora la „Tribuna” din Sibiu. Trecând, în anul 1885, în România, s-a înscris la litere, pe care, din lipsă de mijloace, le-a părăsit. A mai cutreierat, câțiva ani, ca pedagog pe la institutele particulare în Ploiești, Craiova și, la urmă, a intrat ca redactor la „Universul”, când s-a și căsătorit, cununat fiind de Luigi Cazavillan, fostul proprietar și director al „Universului”. / De la „Universul” a trecut, acum 12 ani, la „Voința Națională”, unde a muncit în mod cinstit până la moarte. / Ca elev de

[25] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 715
[26] *Drapelul*, Anul V, nr. 96, Lugoj 1905, p. 3

liceu, Septimiu Sever Dariu era unul dintre cei mai buni și, cu toate că nu se prea străduia, totuși era primul eminent, din clasa a cincea, până în a șaptea, cât timp a studiat prin Blaj și profesorii toți îl iubeau ca pe un copil propriu al lor. Acum, pe urmă, a tradus o scriere a lui Iokai Mór. Era o fire vioae și nu ar fi făcut la nimeni nici un rău, foarte modest și răbdător”[27].

1927: „Țara Hațegului are o parte închisă între codrii şi dealuri înalte, care se mărginesc, de o parte, cu munţii Ruscăi, de altă parte, cu aceia ai Hunedoarei. Două comune mari, întinse pe valea Cernei, **Lunca Cernii de jos** şi **de sus**, apoi, pe culmi înalte, **Meria**, **Mesteacăn**; iar peste dealuri, într-o altă vale şi pe coaste, **Negoiul**. Acesta din urmă aparţine comunei **Rechitova**, la depărtare de 14 km. Acum 3 ani, s-a aprobat să fie parohie de sine, dar n-are încă nici preot, nici învăţător; vreo 800 suflete stau așa. **Lunca Cernii** de sus şi de jos, **Meria** şi cătunul **Mesteacăn** (acesta la depărtare de vreo 20 km), toate întinse, cu o populaţie de vreo 4.500 suflete, au un singur preot, de la război, încoace, care e şi învăţător, la **Lunca de sus**. Este şcoală şi la **Lunca de jos**, dar în **Meria** şi **Mesteacăn** nu-i nimic. / În iarna aceasta, am primit, la Episcopia Lugojului, știrea, că **Negoiul** a fost atacat de pocăiți, iar **Meria** a fost ispitită să treacă la plasa Hunedoara, având să primească preot ortodox; încercarea aici a fost făcută de o bancă de la Deva, dar n-a reușit. Destul că noi abia aşteptam să vină vara, cu praznicul sf. Ilie, ca să o luăm la misiuni în părţile acelea, Căci acolo numai vara se pot ţine misiuni; că de ce?, o veţi înţelege din cele ce urmează. Am mai ţinut noi misiuni acolo, în 1923, la **Negoiu** şi **Meria**, în 1925, la

[27] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 263, Braşov 1908, p. 3

Lunca de sus şi înnoirea misiunilor la **Negoiu**. Acum neam propus să ţinem misiuni la **Negoiu** şi **Lunca de jos**, şi înnoirea misiunilor la **Lunca de sus** şi **Meria**. Afară de acestea, precum veţi vedea, am trecut şi pe la **Mesteacăn**. / Plecat-am din Lugoj, luni, 18 iulie, dimineaţa, la orele 4, trei inşi: eu (Dr. Nicolae Brânzeu, canonic), cu fratele secretar al episcopiei şi al Reuniunei de misiuni (și al tuturor lucrurilor bune), Dr, Gheorghe Fireza (mi se scrisese că pe Sf. Sa neapărat să-l duc!) şi cu fratele Ioan Pop, tânărul preot de la **Ohaba-Forgaci**. Ca confesari, pe lângă cei doi preoţi ai locului (fratele Al, Gheiner din **Rechitova**, administrator la **Negoiu**, şi Ţoma Nistor din **Lunca de sus**), rânduisem pe cei doi preoţi mai bătrâni, care au păstorit multă vreme satele acelea: Aron Mihaescu, de la „Berthelot" (românii îi zic „Burtălău" la fosta comună Fărcădin), originar chiar de la **Lunca Cernii** (de aceea, când l-au cerut popă la ei în sat, oamenii au arătat fie iertatului episcop Mihali că e „vită din ocolul lor"), şi Nicolae Todoran de la Paroşeni (care şi el mai dorea să-şi vadă, o dată, pe „alduiţii" de luncani). / Noi, cei de la Lugoj, de data aceasta n-am luat calea obişnuită: cu trenul, la Haţeg, de unde mergi 34 km, cu trăsura, la **Luncă**. Ne am hotărât să traversăm valea Begheiului şi, trecând muntele, pe minunata şosea Valea Ruscăi, de unde să trecem la **Negoin**; calea aceasta au făcut-o, venind încoace, fie iertatul episcop Hossu, la 1909, şi actualul episcop Nicolescu, la 1925. Plecat-am, deci, din Lugoj, la orele 4, dimineaţa, și la 6 şi jumătate am sosit, cu trenul, la **Margira**. Aici ne aştepta automobilul dlui Winkler-Losch, proprietarul fabricii de sticlă de la **Tomeşti** (şi candidat de consul al Germaniei la Lugoj), care, înțelegând gândul nostru, cu dragă inimă nea pus la dispoziţie maşina şi trăsura, până la **Luncani**. La

Tomești, am vizitat fabrica de sticlă, de acolo, la ora 9 şi 40, am plecat, cu trăsura, la **Luncani**. Aici găsim **colonia şcolară a liceului din Lugoj**, în frunte cu dl director Dr. N. Lohan. Mai găsim aici zidurile descoperite, ruinele unor uzine de fier (topitoare), care au fost părăsite.

Acum o sută de ani, austriecii au umplut văile Ruscăi şi ale Hunedoarei cu fabrici; numai topitoare de fier se găseau în vreo opt locuri: la **Nădrag, Gladna**, **Luncani**, **Ruşchiţa**, **Rusca**, **Ferdinand**, **Hunedoara** şi **Gavoşdia**, iar la **Ghelar**, baie de piatră cu fier. Azi abia fabricile de la **Nădrag**, **Rusca**, **Ferdinand**, **Hunedoara** şi **Gavoşdia** mai lucrează; la celelalte sunt numai zidurile părăsite. Drumurile de fier au uşurat mult aducerea acestor mărfuri din străinătate, încât fabricile noastre s-au închis, poporul nostru a rămas fără câştig; mai lucrează pe la păduri, unde se poate. / Planul nostru fusese ca partea cea mai frumoasă a drumului, dintre **Luncani** şi **Ruşchiţa**, 23 km, să o facem pe jos, luând numai un cal pentru povară. Durere, azi disdedimineaţă, a plouat binişor; comandăm, deci, o trăsură şi, la ora 2, plecăm din **Luncani**. Se făcuse soare pe amiază; voioşi mergem pe Valea Bgheiului, în sus, 10 km, apoi o luăm la deal, prin pădure. Un drum şerpuitor, de 7 km, duce până în vârful dealului, care e cumpăna apelor. Aici, o mică poieniţă se numeşte „Tăul ursului". Se porneşte o ploaie grozavă, cu fulgere şi tunete: ne aşezăm în mijlocul brazilor, să luăm ceva gustare. Dar ploaia nu mai conteneşte, pătrunde şi prin desimea brazilor. O luăm iar la drum, acum la vale, tot pe drum şerpuitor, până ajungem în valea Ruscăi, apoi o luăm înainte, trecem repede pe la cele şapte izvoare, ploaia cade ca din găleată, Abia când ajungem la **Ruşchiţa** încetează şi ne zâmbeşte, iarăşi, soarele de seară. Doamna şi dl Biebel, **proprietarul carierelor de mar-**

moară de la Ruşchiţa ne ies în cale şi, cu amabilitatea lor cunoscută, ne poftesc la o cină caldă, ce ne pregătiseră. Soseşte și trăsura, comandată înainte, de la **Rusca**, în calea noastră.

Petrecem un ceas în acest mic colț de rai, unde n-ai de văzut decât 2 rânduri de case, cu grădini şi dealuri, apoi zidurile fabricii de fier şi minele (băile) de marmoră. E minunat să vezi cum se taie piatra de marmoră, în bucăţi mari, care abia încape una într-un vagon; acelea apoi se taie cu nişte fierăstraie, ca lemnul, se fac bucăţi mai groase (pentru cruci, stâlpi) ori mai subțiri ca scândura (pentru mese, table).

E seară târzie, când, obosiţi, cu hainele şi încălțămintele ude, sosim la **Rusca** şi ne aşezăm la cvartirul pregătit de vrednicul preot catolic de acolo, părintele Fuchs. Dar nu ajungem să ne închidem ochii, părintele bate la fereastră şi ne comunică cum că dl director al „Industriei Miniere din Banat" ne pune la dispoziție, mâine-zi, o maşină, cu un vagon, ca să mergem cu trenul industrial până în pădure, numai de acolo călare. / A doua zi, vedem **Rusca**, cu uzinele de fer. În copilăria mea, auzeam povestind bătrânii că, pe vremuri, ocupaţia lor, a celor de la **Vulcan**, era: veneau cu trăsurile la **Ruşpert** (Ruszkberg – **Ruscamontană**), de aici luau fier brut, îl duceau acasă şi, de acolo, cu caii, pe munte, la hotar, unde îl cumpărau „golanii" şi îl duceau în Țara Românească. / La amiază, luăm trenul mic până la pădure. Aici ne aşteaptă caii **Negoiu**. O luăm prin pădure, la deal, şi, după o oră şi jumătate, ni se deschide o vedere minunată: valea Negoiului, cu casele risipite ici-colo. Mai facem un drum de 2 ore şi iată-ne la biserică. Sărmana e o ruină, de câţiva ani nu se mai serveşte în ea; i-a ajuns necazul pe bieţii oameni chiar în vre-

mile cele mai grele. Dar în jurul ei, grămezi de piatră arată că se gândesc la zidirea unui nou locaş lui Dumnezeu.

Pentru sfintele misiuni au ridicat, în faţa bisericii, un cort de frunză verde, în formă de altar. Neavând locaş de închinare, nici preot în loc, ne putem închipui ce uşor li-i duşmanilor, lupilor răpitori, să atace turma. Dar nici ai noştri nu se lasă. Au un cantor inimos, pe Gheorghe Druţ, care a făcut cursul la Lugoj; acesta îi adună, cântă cu ei, le ţine învăţături. / Suntem cei dintâi care am sosit. La biserică ne primeşte crâsnicul bătrân, un moş cu inimă bună, şi ne pofteşte la casa sa. / „A, iată mărul, sub care am durmit în rândul trecut, în ogradă! Dar acum e timp ploios, nu se poate afară. Ai fân în şură, moşule?". / „Am, Măria Ta, alduiască-vă Dumnezeu, toate sunt pregătite". / Luăm o mică gustare: lapte cu mămăligă, caş proaspăt, şi ne aşezăm la odihnă. Dar iată că, târziu, noaptea, sosesc ceilalţi doi misionari: Mihaescu şi Todoran, Au venii pe jos, de la **Lunca Cernii**, plini de apă, peste deal. Se aşează şi ei lângă noi, pe pocroviţele întinse în şură! / Dimineaţa, când să ne sculăm, iată-l sosit şi pe fratele Al. Gheiner din **Rechitova**, preotul locului. Plecat, cu două fiice mai mari, una acum a luat bacalaureatul la Blaj, ca prima între toate, ca să ne facă menajul, i-a ajuns noaptea în faţa unui deal mare, peste care, nemaiputând trece, au poposit la casa unui român, până s-a făcut de ziuă. Durere, la reîntoarcere auzim că li s-a întâmplat şi mai rău: trăsura li s-a răsturnat şi una dintre domnişoare s-a lovit rău la un picior. Ce scump se plătesc misiunile la munte!"[28].

1940: „În raza județului Severin, organele jandarmerești au găsit corpul neînsuflețit al femeii Maria Tamaș,

[28] *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 35, Blaj 1927, pp. 2, 3

originară din comuna **Răchitova-Negoiu**, județul Hunedoara, care avea leziuni corporale grave și urme de strangulare. În urma cercetărilor cuvenite, s-a stabilit că această odioasă crimă a fost comisă de locuitorul Onesec Crăciun, din aceeași comună cu victima, pentru motivul că, în urma relațiilor de dragoste, victima rămăsese însărcinată și îl amenința cu moartea, dacă nu o ia de soție. Criminalul, spre a scăpa de acest bucluc, a condus-o pe șoseaua Deva-Lugoj și, în apropierea unei păduri, a omorât-o prin lovituri cu un corp tare”[29].

Bei Voiteg La Voiteg
At Voiteg A Voiteg

[29] *Universul*, Anul 57, nr. 154, Bucureşti 1940, p. 9

RACOŞU DE SUS

(Felsőrákos, judeţul Covasna)

1849: „Ramming scrie că generalul Bem a adunat 12.000 de oameni și 50 de tunuri, în Ținutul Secuiesc, cu scopul de a lua **Braşovul** și de a invada Moldova! Acest număr este fără îndoială foarte exagerat. În orice caz, Bem nu ar fi putut avea mai mult de șapte sau opt mii de oameni. Cu această armată, el se pregătea acum să înfrunte pe Clam Gallas și să ocupe **Sfântu Gheorghe** (György Sepsiszent). Numai posesiunea **Târgului Secuiesc** (Kézdivásárhely) nu ar fi acoperit suficient spatele generalului Bem, în timpul expediției moldovenești. De asemenea, a trebuit să se gândească să împiedice inamicul, deplasând trupe în sus, pe valea Oltului, ca să intre în stăpânirea drumului **Târgu Secuiesc** (Kézdivásárhely) – **Miercurea Ciuc** (Csíkszereda) și să întrerupă legăturile acolo. Prin urmare, Bem a trebuit să ocupe **Sfântu Gheorghe** (Sepsiszentgyörgy), precum și linia Râul Negru (Feketeügy), pentru a preveni atacul lui Clam Gallas, de la Ozunca Băi (Uzon) către **Târgu Secuiesc**, care, la rândul său, amenința că va bloca strâmtoarea Oituz (Ojtoz). Pe 20 iulie l-a atacat pe Clam, care nu se aștepta deloc la acest atac. Pentru Clam, când a văzut că Bem nu l-a atacat la **Sfântu Gheorghe**, în valea Oltului, ci se îndrepta spre **Târgu Secuiesc**, în valea Caşi-

nului (Kászon), a presupus cu siguranţă că generalul este acum în drum spre Moldova. Surpriza sa a fost cu atât mai mare când a primit vestea, pe 19, că o armată maghiară se pregătește să ocupe **Măieruş** (Szászmagyarós), între Földvár și **Racoşul de Sus** (Felsőrákos) și că se aștepta și un atac dinspre **Târgu Secuiesc**. I-a trimis un mesaj lui Dick, să trimită imediat cele patru batalioane ruse, de pe Grădina Zmeilor (Sárkány), pe drumul de la Földvár, către Munţii Perşani (Persány), pentru a sprijini armata austriacă. Cu toate acestea, acest ajutor nu a fost necesar, deoarece avanposturile maghiare s-au retras, pe 20. Atacul lui Bem din 20 a fost un dublu atac: împotriva brigăzii austriece a lui Van der Nüll și a detașamentului rus al lui Rennenkampf. După o scurtă rezistență, amândoi s-au retras. Comandanții de divizie și brigadă austriece, sub influența mai multor zile de anticipare nervoasă a atacului Bem, s-au gândit doar la retragere. Bem a capturat cu ușurință **Sângiorz** (György Sepsiszent). Cu aceasta, a văzut că tot Ținutul Secuiesc era acoperit, iar Clam Gallas nu putea face nimic împotriva lui, și, deci, putea să intre în Moldova. Clam Gallas a renunțat la Háromszék (lângă Sângiorzul Secuiesc) și și-a împărțit armata pe mai multe direcții, **pentru apărarea Braşovului**, unindu-le la **Hărman** (Szászhermány). Pe 21 iulie, Bem i-a scris guvernatorului: „Lucrurile nu merg rău aici. Oamenii din Secuime vin la mine în număr destul de mare, aproximativ 15.000 dintre ei s-au adunat deja. Din păcate, nu au nici o armă... În prezent, stau pe linia de la **Moacşa** (Maksa) – **Angheluş** (Angyalos) – **Sângiorzul Secuiesc** (Sepsiszentgyörgy). Deci aproape întregul Ținut Secuiesc este asigurat. Respirăm liber și continuăm cu noi recrutări. Ca să-mi petrec util timpul de care mai am nevoie să pregătesc atacul împotriva inamicului, care își adună forțele **în**

jurul Brașovului, numărând aproximativ 20.000 de oameni, mâine vreau să intru, prin defileul Oituzului, în Moldova”[30].

1882: „Foc, după ce înfricoșatul element prefăcu în cenușă, în toamna anului 1879, afară de 2 case, toate clădirile dimpreună cu altă agonisită, a 7 familii din **Racoşu inferior**, acum, în noaptea de 16, spre 17 octomvrie, ajutat de vânt, mistui, în timp de 1 oră, alte 7 șuri şi 3 case. Din aceste 14 familii, 10 sunt române. Ambele cazuri au fost produse de invidie”[31].

1886: „În **Racoş-Cristur** s-a ivit difterita. Mai multe persoane au murit”[32].

Torotzkó: Kirchgang
Vălișoara: Going to church
Vălișoara: În drum spre biserică
Vălișoara: En route vers l'église

[30] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596
[31] *Telegraful Român*, Anul XXX, nr. 126, Sibiu 1882, p. 503
[32] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 213, Braşov 1886, p. 2

RĂDEŞTI

(magh. Tompaháza, germ. Thomaskirch, judeţul Alba)

1927: „Duminecă, în 6 februarie, s-a serbat, în comuna **Rădeşti**, lângă Aiud, cununia dlui profesor Octavian Modorcea, de la Şcolile din Blaj, cu domnișoara Teodora Radu, fiica dlui Niculiţă Radu, proprietar. Preot cunună tor a fost Ilustritatea Sa Dr. Iacob Radu, canonic-prepozit şi prelat papal în Oradea mare, unchiul miresei, fiind de faţă o aleasă cunună de oaspeţi din Blaj, Oradea, Cluj, Aiud, Teiuş, şi din comună. După ce s-a isprăvit masa, la propunerea Ilustrităţii Sale, s-a reînviat frumosul obicei ardelenesc cu *Jocul miresei*, pentru un scop cultural, făcându-se daruri pentru Orfelinatul de la **mănăstirea din Obreja**. Au dăruit: Dr. Iacob Radu, 1.000 lei; / Sever Sălăgean, **Teiuş**, 500 lei; / Dr. Silviu Radu, medic, **Aiud**, 200 lei; / Preot Radu Crăciun, **Mişcreac**, 200 lei; / Petru Checicheş, **Poiana**, 200 lei; / Preot Tocaciu, **Rădeşti**, 100 lei; / Clemente Dragomir, **Aiud**, 100 lei; / Prof. Dr. Augustin Popa, **Blaj**, 100 lei; Prof. Octavian Modorcea, **Blaj**, 100 lei; / Prof. Alexandru Lupeanu, **Blaj**, 100 lei; / Prof. Gregoriu Pădurean, **Blaj**, 100 lei; / Prof. Laurean Puia, **Blaj**, 100 lei; / Prof. Eugen Bucur, **Blaj**, 100 lei; / Doamna Saveta Mitrea, **Stremţ**, 100 lei; / Niculiţă Radu, **Rădești**, 100 lei; / Niculae Todor, **Rădești**, 100 lei / ș Doamna Grecu,

profesoară în **Deva**, 20 lei: **total** 3.220 lei, care s-au şi vărsat la Administraţia centrală capitulară din Blaj, în favorul Orfelinatului”[33].

1928: „**Împăcarea de la Rădeşti**. De o vreme, încoace, foarte multe scârbe şi năcazuri sunt în satele noastre, între popor şi preot. Şi aceste scârbe le naşte mai cu scamă politica. În satele în care preotul face altfel de politică decât grosul poporului, oamenii încearcă să-şi răzbune împotriva lui. / Mai sunt scârbe şi din alte motive, din nemșuguri, de pildă. Preotul, fiind rudă cu vreo familie ori alta, este bănuit că prea ţine cu familia aceea. Și atunci vin celelalte familii şi caută nod în papură, până-i găsesc vreo vină, ca să-l poată pârî la protopop ori la Consistor. / Dacă ar rămânea, însă, cu atâta, bine ar fi. Dar, de cele mai multe ori, în cazuri de acestea aude protopopul ortodox din vecini şi trimite un pescuitor în tulbure la fața locului, care începe să-i atragă pe oameni la neunire. / De aceea este, astăzi, atât de grea situaţia preoţilor, având de îndurat, fie cu vină, fie fără de vină, foarte multe nedreptăţi din partea unor credincioşi. De cele mai multe ori, fără de vină, după prorocia Mântuitorului, care zice: „În lume scârbe veţi avea, dar îndrăzniţi, eu am biruit lumea”.

Așa s-a întâmplat şi în parohia **Rădeşti**, locul de naştere al episcopului Dr. Dumitru Radu, de la Oradea, mort cu ocazia atentatului de la Senat. / O seamă de oameni l-au pârât pe preotul de acolo la Consistoriul din Blaj, din răzbunare, cu nimicuri: că preotul ar fi făcut o înmormântare după apusul soarelui; că ar fi făcut o cununie unui poporean, înainte ca acesta să fi trecut pe la cununia civilă. Pâra au iscălit-o poporenii Augustin Bucur şi Longhin Sân-

[33] *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 7, Blaj 1927, p. 5

tu, în numele întregului popor. / Protopopul Aiudului a şi venit în **Rădeşti**, în ziua de 18 septemvrie, ca să ia la proces verbal mărturisirile oamenilor. Sala şcolii primare era ticsită de oameni. Erau la vreo 300. Protopopul a încercat să-i împace, dar oamenii n-au voit. Pe urmă, un poporean se scoală şi spune: „Părintele I. Tocaciu este un preot cumsecade. Poporul n-are de zis nimic împotriva lui". Se îndreaptă, apoi, către mulţime, care izbucneşte în strigăte de „Să trăiască preotul nostru!". / În sfârşit, poporul, ba până și femeile, au rugat pe părintele protopop să ia un proces verbal despre cele petrecute şi să asigure Preaveneratul Consistor din Blaj că ei sunt mulţumiţi cu preotul lor, afară de vreo 2-3 familii, care şi ele sunt aproape împăcate acuma. / Răzbunarea nu e bună niciodată. Și nu e bună, mai cu seamă, în lucrurile bisericești. Pe placul tuturor n-a fost, niciodată, nici un preot, nici chiar însuşi Domnul nostru Isus Hristos, că bine ştim cum l-au răstignit fariseii și cărturarii. Chiar de aceea poporenii nu trebuie să se lase conduşi de duhul urii şi al răzbunării, ci de duhul blândeţii, pentru că, tulburându-se, vine „năimitul, care nu este Păstor, ale cărui nu sunt oile lui, vede lupul venind și lasă oile, şi fuge, şi lupul le răpește pe ele și risipeşte oile. Iară năimitul fuge, că năimit este şi nu-i este lui grijă de oi" (Ioan, cap. X, stih. 11 şi 12)"[34].

1936: „Un cinstit abonat al gazetei noastre, cantorul Iacob Muntean din comuna **Rădeşti**, comuna de naștere a fostului episcop al Orăzii, Demetriu Radu, ne-a trimis, săptămâna trecută, abonamentul pe semestrul prim al anului în care am intrat. Odată cu abonamentul, plătit pe înainte, ne-a trimis următoarele şire: „Cu recunoștință tr-

[34] *Unirea Poporului*, Anul X, nr. 46, Blaj 1928, p. 6

ebuie să fim noi, cetitorii, față de părinții de la Blaj, ce se ostenesc cu peana ca să ne dea nouă, celor mulți, hrana sufletească mai prețioasă de mii de ori decât cea trupească. Recunoştinţa ce o avem faţă de Sfinţiile Voastre în primul rând ne-o arătăm prin împlinirea datorințelor ce avem față de gazetă și, prin ea, faţă de conducători: achitarea abonamentului, căci doară sfânta Scriptură zice: „pomul bun din roade se cunoaşte”... În rândul al doilea, ne-o arătăm prin rugăciune pentru conducătorii noştri. Cine nu-şi îndeplineşte datorinţele nu-i creștin, numai cu numele. Așa mal bine să nu fim”. La creştineştile cuvinte ale cantorului din **Rădeşti** nu avem nimic de adăogat”[35].

1936: „Cursurile Şcolii Ţărăneşti Superioare din **Blaj** s-au încheiat, marţi, în 9 iunie. De dimineaţă, elevele, cu profesorii și profesoarele în frunte, au luat parte la sfânta liturghie, în catedrală. În curtea Şcolii de menaj, s-a făcut încheierea, de față fiind Ilustria Sa Jacob Popa, canonic-prepozit, Al. Lupeanu-Melin, preşedintele Despărțământului, S. Gizdavu, prefectul judeţului, Dr. Ioan Bianu şi Dr. C. Suciu, vicepreşedinţi, I. F. Negruțiu, director pensionar, director Iuliu Maior şi profesor Dumitru Neda, membri în comitet, S. Orian, secretar, şi Ol. I. Barna, casier, doamnele şi domnişoarele profeaoare Emilia Hopârteanu, Veturia Popa-Bura, Maria Gabor, Eugenia Todică, Victoria Urzică, Paraschiva Tâmpânariu, directoarea Şcolii de menaj, Silvia Comșa, Popescu Maria, Margareta Trifan, Lucreția Nicoară, Maria Socol, Gabriella Cristea şi M. Zamfir. / Dl. Al, Lupeanu-Melin, după ce a arătat situaţia Scolii, a adresat elevelor cuvinte de despărțire, dându-le frumoase sfaturi. A împărțit, apoi, diplome şi premii, în

[35] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 5, Blaj 1936, pp. 6, 7

unelte casnice, cărți și medalii religioase. Toate elevele au avut o purtare foarte bună și au fost silitoare la studii, de aceea toate au fost premiate. **Premiul întâi** l-a luat Victoria Mâtcă din **Bălcaciu**, **al doilea**, Ana Costea din **Spini**, iar **al treilea**, Maria Mărginean din **Micăsasa**. Au fost premiate, apoi, toate celelalte, eleve: Benchia Anica, din **Lupu**, Bucur Maria, din **Pănade**, Câmpean Cornelia, din **Pănade**, Câmpean Polixenia, din **Daia**, Câmpean Veronica, din **Pănade**, Costea Carolina, din **Spini**, Cristea Maria, din **Șona**, Desmirean Paulina, din **Apahida**, Diac Eugenia, din **Moșna**, Hodăian Eleonora, din **Pintic**, Ilia Reghina, din **Ciugudul de jos**, Laţa Aniţa, din **Şoroştiu**, Lupean Amalia, din **Daia**, Maior Valeria, din **Rădeşti**, Mihu Maria, din Lupu, Ana Mohan, din **Copșa**, Moga Eugenia, din **Proştea Mare**, Morar Maria, din Apahida, Muntean Elisabeta, din **Rădeşti**, Muntean Letiţia, din **Vecerd**, Oprea Maria, din **Proştea Mare**, Orian Valeria, din **Pănade**, Piştea Maria, din **Micăsasa**, Pitea Maria, din **Găbud**, Popa Viorica, din **Făget** şi Șovrea Maria, din **Făget**. / Eleva Mâtcă Viorica a mulţumit, în numele colegelor, conducătorilor Despărţământului Blaj al „Astrei“, prin îngrijirea cărora ele au putut urma cursurile acestei şcoli”[36].

1936: „**Serbare premilitară la Rădești**. În ziua de 28 iunie, s-a sfinţit, la **Rădeşti**, județul Alba, drapelul premilitarilor aparținători ai acelui subceutru. Sfinţirea s-a făcut de către Mult Onoratul Ioan Tocaci, preot în loc, şi Mult Onoratul Iacob Tuluş, preot în **Meșcreac**. Au fost de faţă tinerii din subcentrul premilitar, în frunte cu comandanții lor, intelectuali din comună, din satele învecinate și din

[36] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 24, Blaj 1936, p. 3

orașele apropiate, S-au făcut şi întreceri de fugă, premiat fiind tânărul Bunea din **Sâncraiu**”[37].

1936: „În ziua de 2 august, în cadrele unei serbări frumoase, a avat loc, în comuna **Aita-Seacă,** din judeţul Treiscaune, instalarea noului preot român unit, în persoana onoratului domn Ioan Șuteu, din comuna **Rădești**, judeţul Alba. / Instalarea s-a făcut de către prea onoratul domn protopop ai Braşovului, Mihail Hodârnău, Au asistat şi au slujit, pe lângă Sfinţia Sa părintele Protopop, şi părintele Ioan Șuteu, onoratul domn Ioan Florea, preot în **Ilieni**-Braşov şi onoratul domn Ioan Țălnariu din Baraolt. / Au mai luat parte dl Dr. Liviu Brătfăleanu avocat în **Baraolt**, Dr. Gheorghe Muntean, avocat **Braşov**, Isaia Bobeș, învăţător în **Aita-Seacă**, Nicolae Maier, învăţător în **Rădeşti** şi alţii, care muncesc cu trup şi suflet pentru frații din această parte a țării. / Teodor Maier, învăţător”[38].

Hirten aus Novaci
Shepherds of Novaci
Ciobani din Novaci
Bergers de Novaci

[37] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 30, Blaj 1936, p. 3
[38] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 33, Blaj 1936, p. 3

RADNA

(districtul Radna, judeţul Arad)

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Kocsuba** (Cociuba) de Tovis, în comuna Solymos, 1665, o famlie.

Vank de Tovis, în comuna Radna, 1782, 5 familii.

Kába, în comuna Radna, o familie”[39].

1884: „Ne-am fi bucurat din suflet dacă dl Desseanu sau oricare altul ne-ar fi putut dovedi că am greșit. Din nenorocire, însă, răspunsul dlui Desseanu constată din nou că cei ce au lucrat mână în mână cu dl Tabajdy, la alegeri, au trădată interesele naţionale române. / Concedem că deputaţii aleşi în cercurile **Radna** și **Iosăşel**, domnii Beleşiu și Gurban, au putut să se abată de la linia de conduită ce le-au tras-o alegători lor şi că, pentru acest fapt, numai ei ar fi responsabili. Dar dl Desseanu însuși dărâmă și acest pod de scăpare, constatând că numiții domni au declarată, de la început, că „primesc candidatura”, deși „cu acel adaus ca, în cele generale, se vor alătură la partida liberală maghiară”. / Dl Desseanu este un jurisconsult destul de bun, ca să știe că, printr-un codicil, se poate răsturna un testa-

[39] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 43

ment. Astfel şi adausul ce l-au făcută domnii Beleşiu şi Gurban, la profesiunea lor de credință, a răsturnat programa naţională şi nu putem crede că uni om experimentat ca dl Desseanu să nu fi observat aceasta. / Am fi curioşi să aflăm, de la dl Desseanu, ce înţelege sub cuvintele „în cele generale". Oare cele nouă puncte ale programei noastre, de la 1881, nu privesc şi pe maghiari, şi pe cei din partida dlui Tisza? Este autonomia Transilvaniei sau introducerea ex lege a limbii române în administraţiune şi Justiție, este revizuirea legilor asupritoare şi combaterea tendinţelor de maghiarizare, ce le cere programa noastră, o afacere specială a românilor? Nu se cuprind, oare, şi aceste postulate în „cele generale"?

Noi ştim una şi bună. Ori că cineva susține o programă naţională şi, atunci, nu mai poate susține o programă diametral opusă acesteia, ori că n-o susține şi atunci poate merge alături cu cine va voi, în cele generale, nu mai puţin ca şi în cele speciale. Noi credem că, dacă e vorba de programa naţională şi, prin urmare, de principii naţionale depuse în această programă, atunci „cele generale" trebuie să vină mai întâi. / Dl Desseanu însă adaugă, spre justificarea conduitei sale: „Facem cum putem şi nu cum voim; nu ne putem opune curentului". / Vezi, asta e aia!"[40].

1887: „La 2 martie nou, s-a comisă, în **Maria Radna**, un omor, cu jefuire. Ţăranca română, văduva Saveta Hosan, care trecea în genere de avută, a fostă omorâtă, în propria ei casă, ce o locuia singură, şi jefuită. Câteva persoane suspecte au fost arestate şi se zice că s-a dată de urma tuturor făptuitorilor"[41].

1887: „Camera avocaţială din Arad face cunoscut

[40] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 98, Braşov 1884, p. 1
[41] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 46, Braşov 1887, p. 2

că fostul avocat din **Radna**, Andor Palyay, care fu totdeodată şi curator al cancelariei răposatului Ioan Erczy, încetând şi dânsul din viaţă, a fost șters din lista camerei, denumindu-se de curatorii pentru cancelariile ambilor avocaţi dl dr. Ioan Popa, avocat în **Radna**"[42].

1887: „În **Radna**, comitatul Aradului, candidează Ioan Beleș, cel care s-a lepădat, în „Nemzet", împreună cu toată familia sa, de programul naţional român. / Cu ce drept vorbește dl Ionn Beleș în numele familiei sale? Noi știm sigur că sunt membri de aproape ai familiei sale, care nu împărtășesc nicidecum vederile sale scrântite politice! – Redacția *Gazeta*"[43].

1893: „**O nouă bancă românească**… / O zi de bucurie pentru noi, românii din **Lipova-Radna** şi jur, a fost ziua de 23 februarie nou, când un număr frumos de inteligenţi şi ţărani din **Lipova-Radna** și jur se întruniră la adunarea generală constituantă a înființândului Institut „**Lipovana**", în sala hotelului „Arhiducele Iosif" din **Lipova**. În această zi, pe la ora 10 a. m., era convocată adunarea, şi la această oră, iniţiatorul şi antelucrătorul înființării acestui institut, Reverendisimul Domn protopop al **Lipovei**, Voicu Hamsea, ca preşedinte al comitetului fundator, deschise adunarea generală, prin o vorbire scurtă, dar acomodată, bineventând pe domnii acționanari prezenţi. / La propunerea părintelui protopop Voicu Hamsea, adunarea se constitui ad-hoc, alegând de preşedinte pe Reverendisimul domn protopop al **Radnei**, Vasile Beleşiu, de bărbaţi de încredere, pe domnii: Iacob de Raţiu şi Terenţiu Opreanu, iar de notar, pe dl Dr. Ioan Suciu, avocat în Arad. / Agendele prescrise în ordinea de zi, cu observarea dispoziţiunilor

[42] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 125, Braşov 1887, p. 2
[43] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 104, Braşov 1887, p. 2

legii comerciale, s-au dezbătut şi decis în cea mai frumoasă ordine şi cu un viu interes. / Dintre agendele pertractate şi decise, cele mai însemnate sunt următoarele: / S-a luat la cunoştinţă raportul comitetului fundator; s-a aprobat raţiociniul, s-a cetit conspectul acţionarilor cu acţiunile subscrise, apoi, fiind subscrise 577 de acţiuni, s-a referat sortarea, făcută prin comitetul fundator, a 77 de acțiuni, reducându-se astfel, prin sortare proporţionată, acțiunile la suma de 500 de acţiuni a 100 florini, ce formează capitalul de fondare de 50.000 florini v. a., prevăzut prin prospectul de subscriere, s-au dezbătut şi statorit statutele societăţii, şi apoi s-a ales personalul de administraţiune şi control al societăţii, cum urmează: / I). Cu vie aclamaţiune şi între urări de „Să trăiască!" s-a ales de preşedinte al Institutului: Ilustrul domn Dr. Alexandru Mocionyi. / II). Direcţiunea institutului: director executivă: Reverendisimul domn Voicu Hamsea, protopopul **Lipovei**; Membrii în direcţiune, domnii: Iosif Suciu, paroh în **Lipova**; Dr. Ioan Suciu, avocat în **Arad**; Iacob de Raţiu, comerciant în **Lipova**; Dimitrie Roman, învăţător în **Radna**; Ioan Crişan, paroh în **Căpruța**; Atanasie Pop, proprietar în **Lipova**. / III). Comitetul de supraveghere: Președinte: Reverendisimul domn Vasilie Beleşiu, protopopul **Radnei**. Membri: Domnii Parteniu Popovici, comerciant şi proprietar în **Lipova**; Ioan Tuducescu, învățător în **Lipova**; Aurel Micu, notară în **Dorgoș**; Aurel Halici, medic în **Lipova**.

După acestea, s-a designat ca foaie a societăţii foia „Luminătorul" din Timișoara, apoi s-a decis ca domnilor acţionari, ce solvesc ratele anticipative după acest plus să li se solvească 5 %. / În fine, esprimându-se mulţămită domnilor acţionari participanți la adunare, precum și prezidiului pentru înţeleapta conducere, s-a finit această adu-

nare generală constituantă, depărtându-se toți, pe la ale lor. / De pe feţele tuturor celor ce au participat la această adunare se putea ceti bucuria că, cu ajutorul lui Dumnezeu, în timpuri critice, am mai făcut un pas înainte. / Salutând utila şi buna întreprindere, să dorim succes complet Societății de credit şi economii „**Lipovana**", oftândă din inimă: Înainte, cu Dumnezeu, pe calea progresului pe toate terenurile!"[44].

1894: „**Un copil răpit de ţigani**. Peregrinajul de la Sântă-Maria din Banat, la **Maria-Radna**, a fost și în acest an impozant. Au luat parte mai multe mii de evlavioși. În vălmăşeala cea mare, un băiat de 2 ani a dispărut de lângă mama sa. După o căutare mai îndelungată, au găsit copilul la o caravană de țigani, într-o stradă laterală. Mâna dreaptă a copilului a fost deja mutilată. Caravana întreagă a fost escortată la judecătoria cercuală regească din **Radna**"[45].

1894: „În 22 octombrie, au prins jandarmii, la **Maria-Radna**, primejdioasa bandă a faimosului voievod ţigănesc Sárközy, care a comis mai multe tâlhării în **Radna**, **Lugoş** și **Sibiu**. Ţiganii au mărturisit și au recunoscut că ei au jefuit și au ucis pe Susana Mérg, astă primăvară, când s-a dus la rugă, la **Radna**, știind ei că nenorocita purta la sine mulţi bani și preţioase. Ea, adecă, a rămas, odată, înapoia transportului ce peregrina la **Radna**, ţiganii i-au aruncat atunci un bilț de grumaz, au sugrumat-o, au jefuit-o de toate și au aruncat-o în Mureș; de atunci, ea a dispărut fără urmă. / La **Gurahonţ**, au furat doi feciorași și i-au chivălit pentru ca să fie potriviţi de cerșit. Diregătoriile au făcut acuma cele mai extinse cercetări, ca să dea de urma acelor băieţi și să pună mâna şi pe cealaltă parte a bandei, care

[44] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVI, nr. 38, Braşov 1893, p. 3
[45] *Foaia de Duminecă*, Anul I, nr. 38, Timişoara 1894, p. 5

devastează, tot în această formă înfiorătoare, prin Ardeal. Se crede că, între cei prinși, sunt mulţi care au comis alte multe tâlhării în comitatul Aradului, neivite până acum. Banda țigănească prinsă este în prinsorile judecătoriei cercuale regești din **Radna**"[46].

1902: „**Tablou cultural unguresc**. Sub acest titlu, D. T. f. U. scrie, după o foaie din Arad, următoarele: „Duminecă d. m., în trenul ce merge spre **Radna** şedea, într-un compartiment pentru nefumători, un domn, care fuma o ţigară. Conductorul, observând acesta, între **Păuliş** şi **Radna**, făcu pe călător atent, în limba maghiară, că nu e permis a fuma. Deoarece, însă, până în momentul de fată, n-a învățat încă toată lumea ungurește, şi călătorul era din Germania, îl întrebă pe conductor ce poftește, căci el nu știe decât nemțește. / Conductorul a răspuns prin aceea că i-a lovit călătorului ţigara din gură. Revoltat de această procedare, călătorul insultat s-a jeluit la şeful gării din **Radna**. Şeful însă nu înțelegea ori nu voia să înţeleagă nemțește, și dădu ordin unui jandarm să aresteze pe călător. Acesta, legitimându-se imediat, a arătat că luni trebuie să fie în **Cluj**, așa că jandarmul n-a putut executa ordinul. Când călătorul ocupă iarăşi loc în compartiment, conductorul s-a năpustit asupra lui, i-a sfăşiat hainele şi l-a bătut cu pumnii în fața unui numeros public călător. / Călătorul voia să sară din vagon, însă trenul se pusese în mișcare". / Ziarul din Timișoara face următoarele observaţiuni: Dacă asta merge așa, mai departe, atunci Ungaria va deveni turnul nebunilor în Europa. Este semnificativ că, la căile noastre ferate, se numesc așa sălbatici conductori, pentru care ar fi mai indicată cămaşa de forţă şi casa de alienaţi. Caracteristic este şi ace-

[46] *Foaia de Duminecă*, Anul I, nr. 43, Timişoara 1894, p. 4

ea că şeful de gară, într-un ţinut locuit de naționalități, nu știe nemţește. Ore ce va povesti germanul în patria sa despre stările maghiare?”[47].

1904, Diaconovich: „**Radna** (Maria Radna), comună mare în Ungaria, comitatul Arad, situată în partea dreaptă a Mureşului, în față cu Lipova. Apare în analele vechi la **1477**. Are 500 case, cu 2.235 locuitori români greco-ortodocşi, puțini maghiari şi germani. Unul dintre locurile cele mai însemnate de rugă încă de la **1520**. Mănăstirea impozantă e posesiunea Franciscanilor. Pe vârful dealului, se află un obelisc, ce eternizează memoria vizitei regelui Iosif II (1768). Sediul preturii, judecătoriei cercuale şi al perceptoratului. Staţiune a căii ferate, oficiu poştal; telefon. Banca românească „Mureșanul”. / **Radna, protopresbiterat** greco-ortodox român, cu 37 parohii, care numără cam 32.000 locuitori”[48].

1908: „Învăţătorii despărţământului protopopesc **Radna**, cu concursul membrilor mai tineri şi sub conducerea domnului învăţător Traian Givulescu din **Radna**, aranjează, duminecă seara, la 27 iulie / 9 august, în onoarea şi favorul Reuniunii: / Concert şi petrecere de joc, cu următorul program: 1). Motto: „Imnul unirii”, de Porumbescu-Popovici. / 2). „Serenadă”, de H. Marchner. / 3). Duet: Domnişoarele Ştef şi Dolga. / 4). „Mama Angeluşa”, canţonetă de V. Alecsandri, predată de dl Fridrich, învăţător. / 5). „Dorul”, de Trifu Lugojan. / 6). „Marşul economilor”, de C. Porumbescu. / Începutul, la 8 ore seara”[49].

---

[47] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 49, Braşov 1902, p. 2

[48] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 718

[49] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 155, Braşov 1908, p. 3

1926: „**Cu cât se plăteşte o palmă**. Un ungur de la **Miniş**, din judeţul Aradului, luându-se la ceartă cu avocatul Seghi Henric din **Radna**, i-a ars acestuia din urmă o palmă zdravănă. Dat în judecată, ungurul voinicos a fost condamnat să plătească palma dată cu 2 mii lei /

Ortodocşi, la mănăstirea catolică din Maria Radna. Maria Radna este o mănăstire vestită în valea Mureşului, spre Arad. În ziua de Sfânta Maria, la 15 august, zeci de mii de credincioşi s-au adunat acolo, din toate ţinuturile Ardealului, ba şi din vechiul regat, din Muntenia şi Moldova. S-au ţinut şi slujbe în limba noastră, românească, pe care le-au săvârşit preoţii Dr. Ioan Marienescu şi Petru Herlo din **Lugoj**. Între pelerini se aflau și o mulţime de creştini ortodocşi. O doamnă de legea protestantă, văzând frumsețea slujbelor românești, a trecut la legea românească unită”[50].

1927: „**Minunea de la Maria-Radna**. / În ziua de Sfânta Maria-Mare, canonicul și parohul romano-catolic de la **Turnu-Severin**, Părintele Kaluza, a ţinut o predică, prin care a adus la cunoştinţa parohienilor săi vindecarea minunată a profesoarei de muzică Fanny Slivak, de la Institutul călugărițelor „Domnişoarele engleze” din Turnu-Severin. / **Iată cum s-a întâmplat această minune**. / Domnișoara Fanny Slivak s-a bolnăvit, la începutul lunii ianuarie 1927 de gripă spaniolă şi boală de rărunchi. Boala ei s-a tot înrăutățit, aşa că, la 25 martie, a mers la un doctor în **Orşova**, care i-a spus că boala ei nu se mai poate vindeca, cu atât mai vârtos că suferă și de șira spinării, a cărei măduvă începe a se strica. / Biata domnişoară a rămas

[50] *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 37, Blaj 1926, p. 5

adânc întristată, dar toată nădejdea şi-a pus-o în Dumnezeu și în Preacurata Sa Mamă.

În ziua de 23 aprilie, apoi, s-a dus, însoţită de două călugărițe de la Turnu-Severin, la **Maria-Radna**. Când cele două călugărițe îngenuncheară în biserică, pentru ca să primească sfânta Cuminecătură, Domnişoara Fanny Slivak a încercat, la o șoaptă dumnezeiască, să îngenunche și ea, și – minunea minunilor! – profesoara, care de patru luni nu şi-a putut pleca genunchii, a îngenunchiat în toată regula şi a plecat, apoi, singură, fără ajutor, din biserică, la mănăstire, simțindu-se pe deplin vindecată. / Întorcându-se acasă, se supune unei vizite medicale, şi Dr. Miledici constată că Domnișoara profesoară este pe deplin vindecată. / La 27 aprilie, ea sosește la Turnu-Severin, iar în 31 aprilie, preotul Kaluza din Turnu-Severin aduce la cunoștința credincioșilor săi această vindecare minunată şi slujește două sfinte liturghii, drept mulțămită lui Dumnezeu. / În 2 mai, se țin misiuni sfinte la Turnu-Severin, iară Domnişoara Fanny Slivak aranjează toate pregătirile de lipsă în biserică şi afară. Iar după misiuni ea se retrage în mănăstirea domnișoarelor engleze; pentru că a făcut vot lui Dumnezeu, că, de cumva s-ar vindeca, se va face călugăriţă. / Iată marea minune, întâmplată la **Maria-Radna**, județul Arad, în anul acesta, o minune despre adevărătatea căreia se poate convinge oricare cetitor al nostru”[51].

1930: „După strâmta cale, în care curge Mureşul, începând de la **Deva**, deodată, la **Radna**, se deschide orizontul larg, plin de lumină al şesului neted ca-n palmă. Deoparte, Munţii Apuseni, de alta, ultimele înălţimi ale Carpaţilor strâng Mureșul, de-abia îi lasă loc să curgă, cu

[51] *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 39, Blaj 1927, p. 4

o tivitură îngustă de ogoare în lung. Pădurea se scoboară până-n șosea, iar trenul adesea înnegrește cu fumul locomotivei stâncile proaspăt tăiate, ca să-i facă loc. / Întraceasta stă tocmai farmecul văii.

La **Radna**, Munţii Zarandului pare că sunt retezați la capăt cu paloşul. Pe coasta lor dinspre apus, şirurile de viţe trag linii verzi regulate, cât ţine marginea dealurilor, sunt vestitele vii arădene, bine stropite.

La **Lipova**, peste drum, ultimele valuri pietroase se trag încet din cale, lăsând iarăși loc deschis. Ogoarele formează îmbrăcămintea şesului, care nu are drept variaţie decât cumpenele lungi de la fântâni, ce par şi mai lungi, proiectate pe cerul albastru strălucitor, încins de arşiţa zilei de vară. / Aici e un fund de leică, una din porţile Ardealului, prin care e greu de străbătut. / Sus, pe umăr de stânci dezgolite, acoperite cu licheni şi surpate din trei părți, se mai păstrează încă zidurile aproape întregi ale **cetății Şoimușului**, care a aparținut, în veacul al 15-lea, Huniazilor. Dincolo de malul stâng, tot pe colț de granit, se înălța **cetatea Lipovei**, azi ștearsă de pe fața pământului. / Cele două cetăți străjuiau intrarea, iar în jurul lor iureş s-a dat în toate vremurile. / De aceea, **Lipova** este un nume cunoscut în desfășurarea evenimentelor istorice, petrecute la marginea stepei ce se sfârşeşte abia aproape de Budapesta. Bieții români, băștinașii, au avut de înfruntat valuri grele, care i-au împrăștiat câteodată, cum spulberă vârtejul vântului paiele dintr-o căpiță. Dragostea de loc însă e mai tare decât toate viforele. S-au adunat din nou.

De la **1551**, când **Lipova cade sub turci** și până în **1716**, când geamiile devin pustii pentru totdeauna, val peste val s-a abătut asupra lor, fie din partea sârbilor, pe teren religios, fie din a turcilor, mai târziu a austriecilor, înainte

de unguri. / Românii au rezistat tuturor încercărilor de distrugere. Dovadă că **Lipova** azi e pe deplin românească, în afară de puţinii nemți colonizați abia în veacul al XVIII-lea. / Au rezistat, urmele trecutului s-au șters însă aproape cu totul. Doar în povestirile rămase din bătrâni, cât se mai păstrează amintirea zidurilor ce împresurau orașul, pomenit încă din vremea invaziunilor tătăreşti, din veacul al XIII-lea, sau a geamiilor ce-şi înălțau încă minaretele cu semiluna-n vârf, în tot cursul veacului al XVII-lea. / Și-au păstrat românii sufletul curat, ca și credinţa. Frumoasa biserică din mijlocul târgului, cu turnul înalt, ce aduce aminte de unele biserici din Viena, este restaurată pe temeliile unei vechi biserici româneşti, ridicată pentru preamărirea religiei străbune, cu mult înainte de veacul al XVII-lea. / Prin lucrările cu multă îngrijire și pietate săvârșite, în vara anului trecut, s-a dezmormântat, de sub aparenţa nouă a zidurilor, urmele bisericii vechi, după cum sub tencuiala proaspăt întărită, s-au găsit picturi frumoase, săvârşite de un Nedelcu, în veacul al 18-lea, dar și alte picturi mai vechi, pe dinăuntru şi pe dinafară.

În numărul de curând apărut al promiţătoarei reviste „Analele Banatului”, redactată cu multă grijă şi cuprinzând material interesant, sunt date fotografii din urmele străvechii mânăstiri, dovada cuibului sănătos al românilor din acel istoric orășel, astăzi în plină viață economică. Simţi cum, pe fiecare zi, pulsul vieţii românești se întăreşte. Ici, o bancă, dincolo o librărie, alăturea o dugheană, firmele românești se întețesc, deși casele mari, de la capătul apusean al oraşului, îţi spun că privilegiații până ieri n-au fost ei. / Uliţi largi, relativ bine pavate, prin multe locuri umbrite pe delături cu arbori sănătoşi îţi arată spaţiul liber în care orașul se întinde. Nu e strâmt decât în susul

apei; între râu și stâncile de granit abia încape un șirag de case, sărăcuțe, ale bietului român necăjit; mai în jos, în apropiere de biserică, sunt însă şi frumoase case, cu curți largi. Piaţa mai aduce aminte că pe aici îndelungă vreme au stăpânit turcii. Unele dughene, cu acoperișul tras pe ferestre, pare că sunt acele de pe lângă vechiul palat domnesc din Iaşi, rămase cu vechea lor arhitectură orientală. / Mai în jos de biserică, în spaţiul mai deschis, se ţin zid casele nemților, în mare minoritate faţă de români. / Două poduri de fier, cu arcuri zvelte, sunt azvârlite peste Mureșul scăpat în voie. Peste unul trece trenul. Prin celălalt se face legătura cu **Radna**, orășel care e mai înghesuit în jurul monumentalei biserici catolice, înălțată pe coastă de deal. Se vede de departe albul clădirii, cu cele două turnuri mari, în față, proiectându-se pe verdele păduricii de la spate. / Scări înalte, duc la portalul principal, umbrite de bătrâni platani cu coaja alburie, sub frunzarul cărora stau înșirate barăci pline cu icoane, amulete și tot ce e în legătură cu practica religioasă. / La Sf. Maria, aice vine lume de pe lume, în procesiune, căci mânăstirea e vestită prin icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului, dăruită de un sârb. Pare-se că această mânăstire s-a rădicat mai mult ca o abatere a românilor de la mânăstirea lor din **Lipova**, care tot la hramul Sf. Marii dădeau năvală de pretutindeni. Restaurată, îmbrăcată în haina nouă, atât de deosebită de aceea cu care erau deprinși, n-au mai recunoscut-o. Nemaigăsind-o, au trecut Mureșul. Au fost furaţi sufletește, iar o bună parte din impunătoarea clădire barocă a **Radnei**, s-a rădicat pe banii românilor (I, în *Analele Banatului*, No. 1).

Toate mijloacele le întrebuinţau nemţii şi ungurii, doar vor lovi şi doborî centrele româneşti, scop pentru care erau în înțelegere. Nu le-a mers însă deplin.

Băile Lipova. Mi se vorbea mereu de ele, ori de câte ori treceam pe la **Arad** ori **Timişoara**; n-a fost chip să le vizitez decât la sfârşitul verii trecute. Cam obosit de drumurile lungi, făcute în condiţiuni nu întotdeauna confortabile, vreme mai bine de o lună, îmi pusesem în gând o odihnă deplină, măcar de câteva zile. Încheiasem excursiunile la **Timişoara** şi aveam de ales între **Buziaş** şi **Lipova**. Taina necunoscutului mă îndreaptă spre a doua. Nu mi-a părut rău. Ceea ce am căutat am găsit pe deplin. Rar mi-a fost dat, numai la unele mânăstiri, să simt ce e liniştea întremătoare, într-un cadru domol, larg, dar nu lipsit de variaţii. / Era o zi de început de toamnă, când soarele se uită mai galeş spre noi, ca şi când i-ar părea şi lui rău că-i silit să slăbească puterea cuptorului său încins. Raze blânde învăluie pământul; între umbra prelungă, lăsată mai de timpuriu, şi lumina ce bate în coastă, chiar mușuroiul de cârtiță, se stabilește un contrast izbitor. Boabele ca de mărgean ale fructelor de măceș fac podoaba haturilor dintre vii, înlocuind florile tot mai rare, unde şi unde câte o corolă. Totul te învăluie în atmosfera odihnei ce urmează trudei de peste vară, chiar a pământului. / În drumul ce-l facem cu trăsura, din gara **Radna**, dominată de un vechi castel cucuiat pe colț de munte și oglindit în apa lată a Mureşului, o seară de toamnă își arăta pe deplin farmecu-i ademenitor. / Credeam că vizitiul a prins de veste că nu-s din partea locului, și mă duce cine știe unde, mai ales că era cam vorbăreţ și s-a oprit în cale de vreo două ori, cât am străbătut **Lipova**, ca să mai ia curaj. Am ajuns în mijlocul ogoarelor.

Cetatea de la **Solimoş**, după ce se mai iţi de vreo câteva ori la cotituri de drum, se ascunse cu totul. Dispăru şi clădirea albă, impozantă a bisericii din Radna, cu icoană

făcătoare de minuni. / Din târgușorul **Lipova** nu se mai zăreau decât puţine case şi vile din viile de pe coastă. Pe urmă rămaserăm între cer şi pământ. / Cerul senin începea a păli, iar pământul cu puţini arbori a se cerni. Legănat în droșca spațioasă, parcă eram într-o barcă pe valuri. Liniştea era aceiași, în tot cuprinsul zării, cu dealuri scunde şi cu profilul întunecat al Munţilor Apuseni, rămaşi în urmă. / Deodată, în fața mea, după o alee de plopi răzleți, se ridică din valea largă şi netedă un enorm coltuc întunecat, excrescența unui pâlc de pădure deasă, formată din stejari rămuroși. Era ca o insulă în locul pe care pluteam. / „Sunt Băile", îmi spune birjarul. / De clădiri, nici urmă; nici un turn nu anunţă localitatea care începe să fie cunoscută. / E o cetate de verdeață, în care intri pe un pod, şi şanțul de apă nu lipseşte. Taina pădurii te cuprinde, când o străbaţi prin aleile bine întreținute. Din marginea rariştei de pădure răsare o clădire nouă, curată. E hotelul, acum aproape gol. O odăiță ca de mănăstire, văruită, te primește surâzător de cum ai deschis ușa. Încăperea e plină cu miros de răşină, rădicat din mobilierul de brad proaspăt geluit. / Am mulţumit întâmplării care mi-a dat ce am dorit: taina pădurii, murmur de izvor, o odaie curată şi, pe deasupra, feeria lunii pline, care se ridicase între timp, aducând și mai mult umbra în pâlcul pădurii de stejar din fața ferestrei. / Explorarea începu a doua zi, când bruma arginta pajişiea din alee. Un colț de recreație minunat. Îmi aducea aminte de o mică staţie de odihnă, „Thalkirchen", din ostroavele răsfirate în apropiere de Munchen. Aceeași grădiniță îngrijită, cu straturi de salvii îmbujorate, cu alee prunduite şi curate, cu boschete tăinuite de arborași, alăturea de cărările tăiate sub bolta deasă a stejarilor bătrâni.

În afara hotelului, de curând clădit, în fund, în bătaia soarelui şi adierea aerului curat din vâlcea, se ridică un alt hotel, mai încăpător, mai boieresc, cu sală de lectură și bibliotecă. / Între pădure și grădină, un cochet pavilion, cu terasă acoperită, e restaurantul unde afli tot ce-ţi trebuie, fără să mai duci dorul orașului. Pe lângă recreaţia de la Thalkirchen, însă aici găsești și o apă tămăduitoare, ce vine din tăinuitele cămări ale pământului, de pe lângă vreo șuviță ascunsă de lavă. Instalaţiuni modeste, dar îndeajunse și curate, o folosesc la băi întremătoare, iar dintr-o cișmea, din fața administraţiei, ori din pădure, apa țâșnește cu putere, aducând din drumul ei lung, radio-activitatea ce dă tărie, pe lângă substanţele minerale ce ajută la lecuire. / Atât. Cum ai ieșit din pădure, dai în ogoare; cum te-ai rătăcit îndărătul hotelului, hoinărești pe costișă luminată de deal cu tufe de ciritei, mlădițele ieșite din cioturile pădurii tăiate. E miros de spaţiu larg, de brazdă proaspăt răscolită ori de pâine de curând secerată. / Satele sunt mai departe, spre intrarea văilor, în dealurile joase. Cel mult sunetul tălăngilor de oi întrerupe liniștea ori, spre seară, stridentul glas al buhelor din pădure, / Apele fac minuni. De natură carbo-feruginoase, cu mult gaz carbonic, au început să facă concurenţă celor de la **Buziaș**. Radioactivitatea puternică, după studiile unui tânăr specialist de la Cluj, le dă o valoare terapeutică deosebită. / Pentru cei suferinzi de inimă, localitatea prezintă avantajul deosebit al liniştii, al preumblărilor domoale şi al apelor eficace. Se mai leagă ceva deosebit de băile **Lipova**. Sunt administrate de o bancă românească din **Lipova**, modestă, dar păşind sigur spre dezvoltare”[52].

[52] Simionescu, I., *Popasuri prin ţară*, Bucureşti 1930, pp, 47-54

1930: „**Asociația corurilor și fanfarelor din județul Arad** a aranjat, duminecă, în 25 iunie, un concurs de coruri, la care au luat parte 15 coruri din judeţ. / Această asociație nou înființată, prin sacrificiile și munca intensă a profesorilor Atanasie și Ioan Lipovan, s-a apucat efectiv și intens de lucru, pentru a-și justifica existența. Având în fruntea ei astfel de oameni, sperăm că va bate recordul. E un început îmbucurător pentru binele obștesc. Un punct al hărţii românești, unde se simte necesitatea culturii naționale și unde este imperios cerută această propagandă este și **Aradul**. Duminică, am avut ocazia fericită de a trăi clipe cu adevărat românești, ascultând frumoasele cântece naționale, executate de corurile scumpilor noştri țărani, menținătorii cântecelor tradiționale, care, duminică, au trezit conștiința națională a multora, infectați de „modernismul occidental", de specie galițiană. Muzica și poezia, calitățile cu care a fost înzestrat românul din naștere, sunt calități rare, cu care prea puţine popoare se pot lăuda. / Faţă de această frumoasă iniţiativă, care are de scop menținerea și încurajarea cântecelor naţionale, care – durere! – în pătura de sus sunt înlocuite cu caraghioasele melodii africane, nu putem decât să exprimăm aprecierea şi admiraţia noastră. Totodată, în numele opiniei publice a acestui judeţ, aducem cele mai recunoscătoare mulţumiri iniţiatorilor acestei frumoase realizări, adevărați români, care s-au făcut demni de această sfântă calitate, neîntinați de patima politicianismului distrugător și subminator al vieţii noastre de stat. Iată un progres al neamului întreg!

Corurile participatoare au fost următoarele: Corul „Deșteptarea" din **Săvârşin**, care a făcut o foarte frumoasă impresie, dirijorul I. Păcurariu conducând cu multă exactitate. Corul din **Troaș**, **Micălaca**, **Nădab**, **Mureșel**,

Vărşand, **Radna**, **Covăsinţi** etc. / În urma debutării fiecărui cor, s-au acordat premii, în modul următor: / **Premiul prim** a fost cucerit de Corul „Deşteptarea" din **Săvârşin**. / **Premiul II**, corul din **Radna**, de sub conducerea ţăranului I. Tripon, iar **Premiul III**, corul din **Micălaca**, condus tot de un țăran. Toate aceste coruri s-au afirmat prin buna executare a pieselor muzicale. Remarcăm frumosul progres al tânărului cor din **Troaş**, de sub conducerea preotului Popescu. Acest cor, deși de curând înființat, a dat dovada unui cor bine instruit, prin întonările precise și exacte, atrăgând simpatia întregului public. Tot astfel, şi corul din **Vărşand**. / Sperăm că această tânără asociație, mândria județului nostru, va căuta să învingă toate greutăţile. Această convingere ne-o asigură și întăresc adevărații români, profesorii neobosiţi și realizatorii unui succes românesc, domnii profesori Atanasie și Ioan Lipovan. / Cu credință în atotputernicul Părinte, urăm, încă odată, succes și realizarea dorințelor asociaţiei, spre mândria noastră naţională! / Vivat, crescat, floreat! / Horia Vărădeanu"[53].

1932: „**Minunea de la mănăstirea Radna**. / La Radna este o mănăstire a călugărilor franciscani, la care, în fiecare an, pe la Sântă Măria-mare, se adună credincioşi mulţi, din toate părţile ţării, și se roagă, cerând ajutorul Preacuratei Fecioare Maria. / În anul acesta, a mers şi o femeie, cu fetiţa ei, de 11 ani, dintr-un sat al judeţului Hunedoara. Fetiţa era mută din naștere şi mult au umblat părinţii pe la doctori, să-și poată vindeca copila. Dar în zadar. Pe urmă, s-au hotărât să meargă la **Radna** și să se roage Preacuratei Fecioare, să le vindece copila. Şi rugăciunea lor a fost ascultată, căci, pe când credincioşii, între care era

[53] *Svastica Banatului*, Anul IV, nr. 23-24, Timişoara 1930, p. 3

şi mama cu copila, urcau calea crucii, rugându-se, copila, care până atunci n-a putut rosti nici un cuvânt, dintr-odată a strigat: „Mamă! Maria!”, și apoi a început să vorbească. / Cereţi, totdeauna, cu încredere ajutorul Preacuratei Fecioare Maria şi Ea vă va ajuta, de bună seamă”[54].

1940: „Domnul prim-ministru și ministru de război ad-interim, generalul de corp de armată adjutant C. Sănătescu, a dat următorul ordin de zi: / „Școala de subofițeri de rezervă infanterie **Radna**, comandată de locotenent-colonel Petrescu Alexandru, s-a acoperit de glorie, cu ocazia luptelor dintre 14 și 20 septembrie 1944, în regiunea Păuliș-Gheroc-Cuvin. / Datorită rezistenței îndârjite a elevilor și conducerii pricepute, s-a reușit, timp de o săptămână, să se sfarme puternicele atacuri inamice, sprijinite de care de luptă, care căutau să pătrundă pe valea Mureșului, spre inima Ardealului. / Alături de elevii Școlii de subofițeri, s-au bătut, cu aceiași bravură, batalionul I/R 96 I și divizionul 61 artilerie grea. / Pentru exemplul strălucit de bravură și spirit de sacrificiu, de care au dat dovadă, elevii Școlii de subofițeri în rezervă infanterie **Radna** și unitățile de întărire, se citează prin ordin de zi pe Armată. / În fața eroilor căzuți ne închinăm cu adâncă reculegere”[55].

[54] *Unirea Poporului*, Anul XIV, nr. 35, Blaj 1932, p. 3
[55] *Universul*, Anul 61, nr. 313, Bucureşti 1944, p. 1

RAGLA

(săs. Ruerldref, germ. Ragelsdorf, Radelsdorf, magh. Rágla, Ráglya, comuna Dumitra, judeţul Bistriţa-Năsăud)

1878: „În toamna aceasta, noi, românii din cercul **Lapusiului**, am pierdut trei bărbaţi bravi şi distinşi. Pe mult onoratul domn vice-protopop D. Varna, pe stimatul domn Iuliu Pop, vice-notar comitatens, şi acuma pe prea iubitul nostru Basiliu Iuga, notar cercual în **Suciu de Sus**. Acesta fu ajuns, marţi, în seara zilei de Intrarea în biserică, în 3 decembrie, cam pe la 6 ore, de arma unui nemernic omorâtor, care l-a răpit din mijlocul familiei sale iubite, intrând la dânsul, cum se zice, şi împuşcându-l. Astfel, B. Iuga îşi fini viaţa, în etate abia de 41 de ani. Cauza din care s-a întâmplat omorul nu s-a aflat încă, ci o mulţime de sucieni sunt şi astăzi arestaţi. Sperăm însă că asasinul va fi în curând descoperit. Osemintele decedatului au fost aduse, din **Suciu de sus**, în **Lapusiu**. Mortul, însoţit de o mulţime de trăsuri, sosi în **Lapusiu** joi, în 5 decembrie, dimineaţa şi a fost întâmpinat de o mulţime mare de oameni, în frunte cu preotul din **Lapusiulu unguresc**, Eugeniu Sabo, apoi, între sunetul clopotelor, a fost petrecut până la locul unde fu prohodit. La 12 ore, avu loc înmormântarea, cu o ceremonie demnă de acest bărbat, asistând 7 preoţi, sub conducerea veteranului preot din **Rohia**, mult

onoratul Ioan Marton, iar corul vocal fiind condus de cunoscutul învăţător local A. Latisiu (Latiş). / Basiliu Iuga a fost născut în comuna **Ragla**, din fostul district al Năsăudului, a cercetat şcolile normale din **Năsăud**, în etate de 18 ani s-a făcut vigil financiar, pe care carieră ajunse respicient, şi, după un serviciu de 18 ani, a fost pensionat. În 1873, depunând examenul de notar, a fost ales în **Suciu de sus** notar cercual şi, ca atare, în timp de 5 ani ai serviciului său, a regulat mai multe străzi comunale, a organizat „porţiunea canonică şi şcolară" din **Suciu de sus**, unde, în est an, prin conlucrarea sa s-a zidit o biserică frumoasă de piatră, care e mai gata, precum şi alte două biserici, în **Suciu de jos** şi una pompoasă în **Groşi**; iar în **Suciu de jos** se face o şcoală frumoasă, tot la îndemnul vrednicului de amintire Basiliu Iuga. Memoria lui va trăi întotdeauna între noi! Îl deplânge tânăra sa consoartă, Maria născută Gente, cu fii rămaşi orfani, părinţii, fraţii, rudeniile, toţi amicii si cunoscuţii. Mulţimea nemărginită de oameni, care l-au petrecut la mormânt este un viu testimoniu despre stima şi iubirea de care s-a bucurat decedatul la toată poporaţiunea din jur, fără osebire de naţionalitate"[56].

1899: „**Ioan Mărginean**, cunoscut poporului din jurului Bistriţei sub numele de **căpitanul din Ragla**. / Nu este om căruia să nu-i fie cunoscut acest nume de toţi iubit, și cum să nu cunoască pe acel și mare binefăcător filantrop, care a trăit și trăiește nu pentru sine, ci pentru poporul în mijlocul căruia se află şi a căruia viaţă e încununată de atâtea fapte măreţe, încât puţini dintre muritori vor mai fi care, relativ puterilor lor materiale și spiritual3, să ne poată arăta atâtea fapte vrednice de laudă, săvârșite de ei, câte ne

[56] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLI, nr. 99, Braşov 1878, p. 3

poate arăta căpitanul Ioan Mărginean. / Biserica și şcola au fost, totdeauna, punctul său de mânecare la tot ce a voit a întreprinde și a face; iată ce cetim în foia „Preotul român”, la pagina 393, din anul 1888, despre acest bărbat:

„Ioan Mărginean, din comuna **Ragla**, căpitan cezaro-regesc la Regimentul 50 de linie, decorat cu „Medalia pentru războiˮ și „Crucea pentru serviciuˮ, acuma pensionat, cu locuinţa în **Ragla**. Ca soldat în activitate la regiment, a fost decorarea aceluia, iar acasă, în locul natal, pot să zic cu cuvintele evanghelistului: „Fost-a om trimis de la Dumnezeu, numele lui era Ioan, care nu numai că a stăruit, cu tot zelul, sfătuind pentru ridicarea şcolii şi a bisericii din acesta comună și din jur, ci a umblat în toate afacerile pentru edificarea bisericii, făcând diverse călătorii la Bistriţa, Năsăud și la munți, cheltuind, tot din banii proprii, având de a se lupta cu deosebitele greutăţi, care zădărniceau edificarea bisericii, făcând față aici la multele neplăceri cauzate din partea acelora, care nu voiau să înțeleagă, amintesc numai multele suplice și rugări pe la organele publice și până la ministeriu, până ce s-au conces toate ca planul de edificare să se poată pune în lucrare, a făcut toate computurile şi a ţinut în evidență toate câte numai se pot cugeta la o astfel de lucrare. În primăvara anului 1887, fiind gata edificiul și aproape și lucrul de lemn la frontariu, deși era morbos, în luna mai, a întreprins o călătorie lungă, până în Moldova, la mănăstiri, unde se află unii **călugări din Ragla**, care încă mai dinainte au fost promis că vor pictori gratis frontariul. Reîntornând acasă, i-a prevăzut cu toate celea de lipsă, adică vipt și cvartir, în timp de 8 săptămâni, adică pe tot timpul cât au stat aici la lucru. / Dar nu a făcut dânsul fapte vrednice de amintit numai pentru comuna

Ragla, ci peste tot unde numai a putut ajunge, cu sfatul și cu puterile lui materiale și spirituale.

Comuna Ragla poate să fie făloasă numai pentru că acolo s-a născut căpitanul Mărginean, dar El nu-i numai al răglenilor, ci al nostru, al tuturor celor ce îl cunoaștem și știm aprecia faptele lui. / Nu numai pentru **biserica și școala din Ragla** a știut dânsul să se însuflețească, nu numai pentru cultura tinerilor din **Ragla** și trimiterea lor pe la școli înalte, nu numai pentru bunăstarea și progresul poporului din **Ragla**, ci pentru întreg jurul acesta, căpitanul Mărginean a fost și este și astăzi un adevărat bărbat, căruia bunăstarea și progresul neamului românesc totdeauna îi zace la inimă. / Abia cred să fi săvârșit românii din ținutul Bistriţei ceva faptă de interes naţional, la care dânsul să nu fi luat parte activă. / La înfiinţarea institutelor „Bistriţiana", „Șoimușana", comerciantul și altele căpitanul Mărginean a lucrat cu mare zel. / Nu avem pretenţiunea de a face biografia acestui bărbat, ci am arătat numai pe scurt unele schițe din viața și activitatea dânsului, – sperăm însă că dl Dr. N. Șimon, secretar la fonduri, în Năsăud, care încă e un **fiu al Raglei** și, pe cât suntem informaţi, are culese multe date despre viața și activitatea căpitanului Ioan Mărginean, la timpul său ne va surprinde cu o biografie, scrisă în adevăratul înţeles al cuvântului și vrednică de acest bărbat bine meritat"[57].

1900: „Inteligența română din **Ragla**, comitatul Bistrita-Năsăud, va aranja, duminecă, la 12 august stil nou 1900, în Pavilion, o petrecere de vară, împreunată cu un Concert, care se va executa de „Corul plugarilor români din Şoimuş", sub conducerea dirigintelui său, dl Basiliu

[57] *Revista Ilustrată*, Anul II, nr. 1, Şoimuş 1899, p. 12

Baciu; precum şi mai multe producţiuni declamatorice-teatrale, cu care se vor produce mai mulţi Domni și Domnișoare. / Preţul intrării: de persoană, 2 corone, în familie, 1 coroană 20 fileri. Suprasolvirile mărinimoase se primesc, cu mulțămită, şi se vor chita pe cale ziaristică. Venitul curat este destinat pentru **edificarea școlii confesionale** din loc, precum şi pentru parțiala achitare a speselor de edificare a Pavilionului. / Pentru comitetul aranjator: Teodor Șimon, președinte; / Teodor Adace, vicepreşedinte; / Ioan Păcuraru, secretar; / Dr. Nestor, casar; / Teodor Roman, controlor. / În pauză, se vor juca „Bătuta", „Călușerul" și „Românul". Prea stimații participanți sunt avizați la proviziunea proprie. De băuturi bune şi cu prețuri moderate se va îngriji comitetul"[58].

1900: „Adunarea generală a înființării reuniunii „Caritatea" (din Şoimuş) nu s-a putut ţine, cu această ocaziune, fiind timpul prea înaintat şi de aceea s-a amânat pe ziua de 29 octombrie 1900. / **Banchetul**. Lu ora unu p. m., întreg publicul era adunat în grădina din mijlocul satului, unde poporul din **Şoimuş** s-a îngrijit de a încărca mesele cu de-ale mâncării, poftind pe toți ospeții la un prânz frugal. După datina ce se practică la astfel ocaziuni, precum în tot locul, așa şi aici, a venit rândul toastelor. Începutul l-a făcut protopopul Silași, care a toastat pentru Episcopul Ioan Szabo, ca cap al diecezei în care se află comuna ce ne-a întrunit la această festivitate. Preotul Ioan Bârsan, din **Ruscior**, vorbeşte despre progresul dezvoltat la poporul greco-catolic din tractul protopopese al Bistriţei, în general, şi în special la poporul din **Şoimuş**, atribuind acest avânt energiei protopopului Silaş, ca şef al tractului, şi

[58] *Revista Ilustrată*, Anul III, nr. 7, Şoimuş 1900, p. 71

preotului Ioan Baciu, ca bun conducător al poporului din **Şoimuş**. Michai Baciu, preotul din **Sas-Feleac**, închină în sănătatea poporului din Şoimuş şi Ioan Baciu, parohul local, în sănătatea oaspeților. / **Concertul**. Corul plugarilor a delectat publicul cu mai multe piese forte frumos executate în cuartet, ce a fost răsplătit, din partea numerosului public. cu nenumărate aplauze. Dirigentul corului, dl Basiliu Baciu, şi cu această ocaziune a dat probă eclatantă despre energia şi tactica cum ştie dânsul să dirige tânărul **cor al plugarilor din Şoimuş**. / **Jocul și Căluşerii**. Jocul s-a început cu o frumoasă *someşană*, după cure au urmat diverse dansuri poporale şi de salon. Când petrecerea era mai animată, se aud glasuri, prin public: „Vin căluşerii! Vin căluşerii!", publicul le face loc, muzica întonează *jocul căluşerilor* şi bravii tineri din comuna vecină, **Ragla**, costumat frumos ca căluşeri, în frunte cu falnicul lor vătav, se avântă-n joc și joacă cu atâta procesiune jocurile noastre istorice, „Căluşeriul" şi „Bătuta", încât a stors admirațiunea întreg publicului de faţă, care îi aplaudă frenetic. / Inteligența din jur a fost bine reprezentată la aceasta petrecere, aşa am văzut prin public pe doamnele Iuliana Silaşi din **Bistriţa**, Aurelia Soponescu din **Budatelnic**, Aurelia Juga (Iuga) din **Arcalia**, doamna Nechita din **Sebeşul-superior**, doamna Thimariu din **Berla**, Anica Bojor din **Ardan**, şi domnişoarele Lucreția Mathe din **Chiraleş**, Elena Posmuşan din **Ragla**, Aurelia Bojor din **Ardan**; Lucreția Suia din **Neţu**, Carolina Rus din **Budacul-român**; Erina Marginean din **Budacul-român**; Emilia Păcurariu din **Ragla**, Veronica Popoviciu din **Buduş**, Leontina Duca din **Dumitriţa**, Elena Todoran din **Feleacul-săsesc**; Lucreția, Mariuţa şi Aurelia Baciu din **Şoimuş**, Rafila Roman din **Ragla**; apoi domnii Alesandru Silasi, protopop din **Bistriţa**, Ioan Mar-

ginean, căpitan de regiment, pensionar în **Ragla**, Michai Baciu, preot în **Feleacul-săsesc**, Ene Juga, preot în **Arcalia**, Teodor Oltean, preot în **Ardan**, Ioan Bârsan, preot în **Ruscior**, Vasiliu Nechiti, preot în **Sebeşul-superior**, Ioan Thimar preot în **Berla**, Larion Cujesdean, preot în **Budacul-român**, Elie Posmupan, preot în **Ragla**, Nichita Suia, preot în **Neţ**, Ștefan Todoran din **Feleac**, Georgiu Ungurean, tipograf din **Şoimuş**, Andrei Bugnar, ofiţer în rezervă şi practicant de poștă în **Karczag**, Teodor Adace, învăţător la şcoala fundaţională din **Monor**, Ioan Timiş, învăţător în Neţ, Georgiu Todoran, învățător la şcoala fundaţională, din **Monor**; Ioan Rus, supravigil silvic în **Budacul-român**, Ștefan Petroşan, supravigil silvic în **Lunca-Vinului**, Ioan Baciu, student din **Şoimuş**, Emil Radu, student din **Bistriţa**, și alţii, ale căror nume ne sunt necunoscute”[59].

1902: „Societatea română inteligentă din Bistriţa şi-a răscumpărat felicitările de sărbători și anul nou, în scopul „Pomului de Crăciun” pentru școlarii români săraci din Bistriţa. La acesta s-a alăturat şi **venerabilul căpitan pensionat din Ragla, dl Ioan Mărgineanu**, dăruind, drept răscumpărare de gratulări, la „Pomul de Crăciun”, 5 coroane şi la a IV-a bibliotecă poporală, ce se va înfiinţa, încă 5 coroane”[60].

1924: „**Cununa Preacuratei din Ragla**. / Reuniunea „Cununa Preacuratei Vergure Maria” a femeilor din comuna **Ragla**, întrunită în adunare generală, ia la cunoştinţă fapta foarte inimoasă a fiicei credincioşilor fruntaşi Vasile şi Maria Adace din aceasta comună, cu numele Rafila, măritată Bucilă, și arată cea mai adâncă recunoştinţă şi cele mai mari mulţumite pentru însemnata sumă de

[59] *Revista Ilustrată*, Anul III, nr. 14-15, Şoimuş 1900, p. 134
[60] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 277, Braşov 1902, p. 3

27.500 lei, ce cu atâta dragoste și-a luat osteneala a colecta pentru susnumita reuniune, punându-se domnia sa în fruntea listei, cu suma de 5.000 lei, iar mama soacră a domniei sale, Nastasia Bucilă, cu 2.000 lei. / Reuniunea nu poate să nu mărturisească cum că, prin acest dar, în adevăr princiar, i s-au pus temeiuri tari, în privința materială. / Reuniunea roagă pe Preacurata Fecioară să îi răsplătească înmiit pentru toate ostenelile şi jertfele aduse pe altarul pietăţii de această nobilă, harnică și pricepută fiică a bisericii noastre adevărate. / **Ragla**, 1 iunie 1924. / Elisabeta Mureşian, născută Pioraş, prezidentă”[61].

Das Bihargebirge, von Belényes gesehen.

RĂHĂU

vezi **SEBEŞ**, judeţul Alba.

RAMACHA

vezi **RUPEA**, judeţul Braşov.

[61] *Unirea Poporului*, Anul VI, nr. 27, Blaj 1924, p. 2

RAMNA

(Rauna, Rawna, judeţul Caraş Severin)

1369: Benedict, fiul lui Pavel, fiul iui Heym, fost ban al Bulgariei, fratele lui Nicolae şi cu Ştefan, fiul lui Petru împart „în trei părți drepte şi deopotrivă moşiile noastre numite **Remetea** (Remete, Remetie, azi **Remetea Păgănici**, judeţul Caraş-Severin) şi **Ersig** (Egerzeeg, Egerzegh, Egurzeg, Egurzeegh, judeţul Caraş-Severin), precum şi cele ce ţin de ele, drept aceea mai întâi şi întâi am făcut tragere la sorti pentru morile noastre. Astfel, domnului Benedict i-a căzut, la sorţi, moara din **Calina** (Golonia, judeţul Caraş-Severin). Magistrului Ştefan i-au căzut, la sorţi, moara din **Lybur** (dispărut, lângă Ersig, judeţul Caraş-Severin) şi cea de lângă curtea sa. Magistrului Nicolae i-au ieşit, la sorţi, moara din satul **Brebul** (villa Nicolai filii Prebyl, azi **Brebu**, judeţul Caraş-Severin) şi cea din satul lui **Moyan** (dispărut, judeţul Caraş-Severin). De asemenea, lui Benedict i-a căzut, la sorţi, satul Calina. Magistrului Nicolae, satul **Ramna** (Rauna, Rawna, judeţul Caraş Severin). Magistrului Ştefan, satul lui **Braty** (dispărut, judeţul Caraş-Severin) şi satul lui Salomon, precum şi satul lui Scascyn. Magistrului Nicolae, satul lui Scezlow, lângă Ramna. Domnului Benedict, satul... lângă Calina. Magistrului Nicolae, satul **Radeest** (dispărut, judeţul Ca-

raş-Severin) şi satul lui **Dobroyan** (dispărut, judeţul Caraş-Severin)... satul Brebul. Lui Ștefan, satul... al fiului lui Kesas şi satul Lybur. Domnului Benedict, cele două sate ale lui **Nicothea** (dispărut, judeţul Caraş-Severin). Magistrului Ştefan, satul lui Scizea. Magistrului Nicolae, satul lui **Dubrul** (dispărut, judeţul Caraş-Severin). Domnului Benedict, satul lui **Gurea** (dispărut, judeţul Caraş-Severin). Magistrului Ştefan, curtea din Remetea, drept curtea sa. Magistrului Nicolae... un loc de moară lingă satul Brebul. De asemenea, un loc de moară domnului Benedict, lângă satul lui Gurea. Magistrului Ștefan, un loc de moară, în sus de târg, anume locul morii numite a lui **Scezlow** (dispărut, lângă Romna, judeţul Caraş-Severin)... De asemenea, în **Ersig**, o uliţă a târgului, lângă **Pogăniş** (Paganch, judeţul Caraş-Severin), de la curtea lui Benedict olarul, şi împreună cu această curte a lui, până la... a căzut la sorţi în partea lui Benedict. Magistrului Nicolae i-a căzut la sorţi locul care începe de la curtea sa, până la curtea numitului olar Benedict. A doua parte a uliţei târgului, de la curtea lui Nicolae zis Paragar şi, împreună cu aceasta, curtea sa a căzut la sorti domnului Benedict până la curtea sa, dimpreună cu alte gospodării, iar celelalte gospodării, începând din sus de curtea lui Ywocy, până la curtea magistrului Nicolae, au căzut la sorţi magistrului Nicolae. Magistrului Ştefan, satul lui **Buda** (dispărut, judeţul Caraş-Severin) şi satul lui Nicolae şi satul Brebul. De asemenea, **Suppa** (dispărut, judeţul Caraş-Severin), cu cnezatele sale, magistrului Nicolae şi tot aşa i-au mai ieşit la sorţi satul lui Luca şi satul lui Petru de **Izgar** (dispărut, judeţul Caraş-Severin), precum şi două sate ale lui Dobrotă, lângă Pogăniş, şi satul lui **Druguzlo** (dispărut, judeţul Caraş-Severin). Magistrului Ştefan, satul lui Bracoy din Izgar. De

asemenea, magistrului Nicolae, satul lui Mihail din Izgar şi satul lui Cylan precum şi satul lui Dobrotă... Domnului Benedict din Izgar, satul lui Bogdan, fiul lui Bascha. De asemenea, magistrului Ștefan, satul lui Mihail. De asemenea, magistrului Nicolae, satul lui Bratoca, din Izgar, sat care acum e pustiu, şi satul lui Mihail, precum și satul numit **Cyruslowfalwa** (dispărut, judeţul Caraş-Severin). De asemenea, magistrului Ștefan, satul lui Martin. Domnului Benedict, satul lui Fărcaş. Magistrului Ştefan, satul lui Nicolae, fiul lui Garazda. Domnului Benedict... Finta, cu satul ei. Magistrului Nicolae, satul lui **Drusa** (dispărut, judeţul Caraş-Severin) şi satul lui **Dragotă** (dispărut, judeţul Caraş-Severin)**,** precum si satul lui Neagul. De asemenea, pe râul Pogăniş, domnului i-au ieşit la sorti două mori, care sunt aşezate una în satul lui Dobrotă, iar cealaltă în satul lui Luca. De asemenea, am hotărât să ne folosim împreună de o moară a noastră, din satul lui Mihail"[62].

1389, iunie 25: „Din **Semlacu Mare**, vicecomitele şi juzii de Caraş atestă faptul că mai mulți cai ai nobililor de **Remetea** au fost luați de castelanii de **Caraşova**"[63].

1894: „**Alegerea de notar în Ramna**. În 21 noiemvrie stil nou, s-a ţinut, în comuna **Ramna**, de mult dorita alegere de notar cercual; cu care ocaziune, dintre 7 recurenţi, între care erau și români, a fost ales, cu totalitatea voturilor, Szögyéni Béla. / Multe intrigi, multe căi costișe s-au umblat, până când a succes bunei noastre stăpâniri de a mai vedea, în această comună, în cele naționale, vacant postul de notar. Nu mă mir mult atât de reprezentanții co-

[62] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, DOC. 370, pp 570, 571
[63] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, 4. 142

munei **Ramna** și **Bărbos**, care erau încălțați în opinci, dară mă mir mult de acei reprezentanţi care purtau reverende, îmbumbate de sus, până jos, și pe jumătate îmbumbate, ba chiar și cu brâu roșu împodobite, cum au putut uita că ar trebui să fie în fruntea poporului? Cum a putut uita că poporul și acum, ca totdeauna, s-a răzimat pe înțelepciunea și caracterul acestor stâlpi, care, prin vitregimea timpurilor celor mai critice, au fost cârma și speranţa bietului popor? Nu pot să le mai zic nimic mai mult decât: Puneți-vă, domnilor, mâna pe inimă, rupeţi-o din pieptul vostru, ca să nu mai bată mai mult, că nu mai bate româneşte! / Șic. Berzovianul”[64].

1895: „Savantul profesor Weigand a plecat, în 9 octombrie nou, pe picioare, din **Bocşa montană**, însoţit de domnii Diaconovich şi Jivoinovici, la circa 7 ore și jumătate a. m., peste codru, la **Bărbos**, şi, acolo ajungând, şi-a făcut studiile până la 12,45 ore, apoi a plecat, cu o trăsură, trimisă din **Ramna**, însoţit de învățătorul **Rămnii** Romul Ancuşa, iar la „Grind” a fost întâmpinat mai cu o caleașcă și încă alte 3 trăsuri, precum și de vro 35 persoane, mai vârtos din popor, care, deşi puţini la număr, erau însufleţiți. / Aici l-a salutat dl preot Popescu, cu o cuvântare românească, iar dl comerciant Babeţ, nemteşte. Dl. Weigand răspunse în limbile în care a fost salutat, apoi, trecând în caleașca (care, fiind drumul rău prin unele locuri, n-a putut să-l aducă din **Bărbos**), și, între urări de „Să trăiască!”. merse în comună, unde îl salută prea frumos veteranul şi vrednicul preot Ioan Velcelean, în a cărui ospitală casă au luat oaspeţii prânzul, care a suprins şi îndestulat pe oaspeţi peste toată aşteptarea. / Dl Velcelean l-a salutat româneşte.

[64] *Foaia de Duminecă*, Anul I, nr. 47, Timişoara 1894, p. 4

/ A făcut o impresiune prea plăcută că doamna Weigand a sosit, însoțită de doamna şi dl protopop Popovici din **Bocşa montană**, deodată cu dl Weigand, din **Bărbos**.

La sosire în comună, însufleţirea şi-a ajuns culmea, poporul nu voia să se despartă de dânsul. După prânz, poporul din nou l-a împresurat. / La, 4 ore d. a., a început studiul, scriindu-şi balada „Novăceştilor", dictându-i-o bătrânul om isteț (necărturar) Iosif Pârvu (Vocşi), care l-a frapat pe dl Weigand; tot aşa şi vrednicul econom Ioan Barna, cu agera-i minte, i-a plăcut dlui Weigand. A scris până a obosit. A cercat numele familiare, în matricula parohială. / La vreo 6 ore p. m., cu două calești, au plecat oaspeţii la **Bocșa-montană**, aclamați de cei prezenți. Dl Weigand, cu finele lui maniere, în o clipită atrage poporul şi-l însufleţește până la culme. Trăiască doamna şi domnul Weigand!"[65].

1905: „Despărţământul **Bocşei-montane** al Reuniunii învăţătorilor greco-ortodocşi români din dieceza Caransebeşului îşi ţine adunarea generală a anului societar curent, împreunată cu serbarea jubileului de 25 ani al învățătorului Romul Ancuşa din **Ramna**, la care adunare sunt poftiţi toţi membrii despărțământului, duminecă, la 15/28 mai 1905, în **şcoala primară română din Ramna**, la orele 8, dimineaţa"[66].

[65] *Dreptatea*, Anul II, nr. 217, Timişoara 1895, p. 3
[66] *Drapelul*, Anul V, nr. 52, Lugoj 1905, p. 2

RAPH

(lângă Marghita, judeţul Bihor)

1352, aprilie 11, Buda: Sesizat de Ioan, fiul lui Petru de **Cehăluţ** (Chahul, Chohul, judeţul Satu Mare), „că el vrea, potrivit legii, să intre în posesia moşiei sale numită **Raph** (lângă Marghita, judeţul Bihor), aflătoare în comitatul Solnoc, Ludovic, regele Ungariei, solicită capitlului bisericii din Oradea să trimită un om care să cerceteze, împreună cu „omul nostru, Ladislau, fiul lui Guth de **Dioşod** (judeţul Sălaj), sau Ioan, fiul aceluiaşi, ori Dominic cel Mare de **Bocşa** (**Boza**, judeţul Sălaj), sau, în lipsa acestora, Simion, tot de Bocşa", şi să „hotărnicească după adevăratele şi vechile ei semne de hotar"[67].

1352, mai 1, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea scrie lui Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei, că, primind scrisoarea regelui Ludovic, a dus „la îndeplinire întocmai a pomenitelor porunci, împreună cu Ioan, fiul lui Guth, omul regelui" şi „chibzuitul bărbat Toma, preot în strana bisericii noastre… / Aceştia, întorcându-se, ne-au spus că în sâmbăta de după sărbătoarea fericitului mucenic Gheorghe de curând trecută (28 aprilie) au mers la pome-

[67] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 110, pp. 117, 118

nita moşie **Raph** (lângă Marghita, judeţul Bihor) şi, chemând în chip legiuit pe toţi vecinii şi megieşii acelei moşii, au hotărnicit moşia Raph potrivit adevăratelor şi vechilor ei semne de hotar… şi au statornicit-o acelui magistru Ioan, fiul lui Petru de **Cehăluţ** (judeţul Satu Mare)… însă semne noi de hotar, lângă cele vechi, n-au mai ridicat, deoarece Petru, fiul lui Mihail, slujbaşul nobilului din satul **Marghita** (judeţul Bihor) a spus că nu îndrăzneşte să îngăduie ridicarea de noi semne de hotar, dinspre moşia Marghita, fără ştirea stăpânului său”[68].

Lunca Cernii

[68] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc 116, pp. 123, 124

RAPOLTU MARE

(Rapolt, Rapolth, azi **Rapoltu Mare**, judeţul Hunedoara)

„**Rapoltu Mare** apare în documente la mijlocul secolului al XIV-lea, odată cu primele menţiuni ale familiei nobiliare locale: Magistrul Iacob, fiul lui Toma de Rapolt, a zălogit, în anul 1357, moşia Tămăşasa cu 123 de mărci, o sumă considerabilă, care sugerează un potențial financiar ridicat al acestuia. Fiii lui, Iacob, Nicolae şi Matia, sunt înregistrați şi ei în actele de cancelarie din a doua jumătate a secolului, în contexte asemănătoare, de zălogiri ale unor moșii din comitatul Hunedoara. Posesiunea **Rapolth** este constant consemnată şi în secolul următor, însă **primul indiciu al unui lăcaș de cult apare abia în 1497**, când este menţionat preotul N. (Nicolae?) din **Rapolt**. Abia la începutul secolului următor este documentată și biserica. Foarte important este actul din anul 1528, care îl amintește pe Ioan Tharnok de **Rapolt**, preot al bisericii cu hramul „Sfântul Iacob", din **târgul Rapolt**, acelaşi Ioan apărând ca preot şi în alte documente din perioada 1530-1535.

Preotul Ioan Tharnok făcea parte din familia de Măcicaș, cu origini în Banat. Dintre membrii acesteia, importanți pentru zona noastră sunt frații Petru Tharnok (tatăl preotului menționat) și Ioan. Cei doi au ajuns în posesia mai multor moșii din comitatul Hunedoara, printre

care și **Rapolt**, în anul 1478, după moartea, fără urmași pe linie masculină, a lui George de Rapolt. Transferul posesiunilor a fost realizat prin intermediul Elenei, fiica răposatului George de Rapolt, soţia lui Petru Tharnok. Faptul că cei doi frați au deţinut moşiile hunedorene în indiviziune a dus, la începutul secolului al XVI-lea, la dispute între urmași (pe de-o parte, Gaspar de **Măcicaş**, fiul lui Ioan, şi, pe de altă parte, Ioan Tharnok, fiul, Ecaterina, fiica, şi Elena, văduva lui Petru Tharnok, căsătorită, după moartea acestuia, cu Barnaba Belay).

Dintre actele emise la începutul secolului al XVI-lea, cel care se presupune a fi datat în 1513 aminteşte **biserica din Rapolt** ca parte a bunurilor patrimoniale împărţite între urmaşii celor doi fraţi, pe lângă cimitir, curia şi castelul cu două turnuri de piatră. Documentul face distincție între biserica aflată lângă curtea nobiliară şi o capelă din piatră, închinată Sfintei Fecioare, poziționată pe dealurile cu vii din apropiere. După anul 1520, odată cu decesul Elenei şi al lui Barnaba Belay, limitele posesiunilor celor două ramuri hunedorene ale familiei din **Măcicaş** au devenit tot mai evidente: cea din **Rapoltu Mare** revine urmaşilor lui Petru Tharnok, iar cea din **Băcăinți** (în prezent, jud. Alba), urmaşilor fratelui său, Ioan. În aceeași perioadă, aşezarea a evoluat spre statutul de *oppidum*, un salt important, determinat probabil atât de faptul că **Rapolt** a devenit reşedinţă a unei puternice familii nobiliare, cât și de numărul în creștere al locuitorilor?. În secolele XVI-XVII, **Rapoltu Mare** apare, în continuare, în documente, de cele mai multe ori ca obiect de litigiu între descendenţii familiei de Măcicaș (Macskasi). / Cea mai importantă mărturie materială, de la începutul secolului al XVI-lea, este clopotul cel mare, păstrat în turnul de pe latura de sud

a bisericii, considerat cel mai târziu produs al atelierului urmașilor lui Martin Glockengiesser din Sibiu. Clopotul a beneficiat de toată măiestria acestui atelier: imagini în relief cu Apostolul Iacob si Fecioara Maria, iar pe umăr o inscripţie cu litere *antiqua*, unde apare anul 1523; la finalul textului sunt cruci şi două mici rozete, care încadrează un motiv în formă de capăt de centură, decorat cu harpii! În afara acestuia, la ora actuală, în turn se mai păstrează un clopot mai mic, realizat în anul 1931, în turnătoria lui Oszkar Klein din Cugir! Rapoartele vizitelor canonice din anii 1791 şi 1796 amintesc de existența a trei clopote: cel mare, din anul 1523; unul mijlociu, pe care nu era nici o literă sau vreun semn, și al treilea clopot, cel mai mic, care era decorat cu câteva semne geometrice grupate pe verticală”[69].

1357, mai 5, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „Iacob, fiul lui Toma de **Rapolt** (Rapolth, azi **Rapoltu Mare**, judeţul Hunedoara), că o moşie, numită **Tămăşasa** (Thamaspathaka, judeţul Hunedoara), aflătoare în comitatul Hunedoara, ce i-a fost dată ca zălog de Nicolae zis Malach şi Grigore, fratele acestuia, s-ar afla în mâinile sale şi că ar vrea, după lege, să intre pe acea moşie ca în dreptul său… / De aceea, trimiteţi spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia, omul nostru, magistrul Gyrk, fiul lui Andrei de **Folt** (Folth, judeţul Hunedoara), sau Petew, fiul lui Tiburţiu de **Băcia** (Bachy, judeţul Hunedoara), ori, în lipsa acestora, Mihail, fiul lui Gyurk de **Chimindia** (Kemend, judeţul Hunedoara), să meargă la moşia Tămăşasa

[69] Codrea, Ionuț-Cosmin; Bodó, Cristina, *Biserica reformată din Rapoltu Mare*, în Academia Română, *Studii şi cercetări de istorie veche și Arheologie*, Tom. 73-74, Bucureşti 2022-2023, pp. 60-62

şi, adunând pe toţi vecinii şi megieşii acesteia, să-l pună pe magistrul Iacob în stăpânirea ei”[70].

1360, august 7, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei face cunoscut că, înfăţişându-se „Blasiu, fiul lui Petru de **Hărău** (Harow, Hary, judeţul Hunedoara), sluga magistrului Nicolae zis Malach, nobil de **Uroiu** (Arjan, inclus în **Simeria**, judeţul Hunedoara), în numele stăpânului său, iar pe de altă parte Andrei, nobil de **Rapolt** (Rapolth, azi **Rapoltu Mare**, judeţul Hunedoara), în numele său şi al magistrului Iacob, fiul lui Toma, tot de acolo, vărul său după tată, zisul Blasiu a mărturisit că Nicolae, stăpânul său, a primit 123 de mărci după socoteala de la **Orăştie** (Warasio, judeţul Hunedoara), de la magistrul Iacob, fiul lui Toma, şi de la Nicolae, fiul lui Andrei, pentru moşia **Tămăşasa** (Thamaspathaka, judeţul Hunedoara), aflătoare ca zălog în stăpânirea lor”[71].

1362, iulie 8, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „Toma de **Rapolt** (Rapolth, azi **Rapoltu Mare**, judeţul Hunedoara) că Bakoch şi Ioan, fiii lui Toma de Turek (în Slovacia), a încercat să alipească o bucată din pământul său, care ţine de moşia sa Rapolt, din partea moşiei **Kuespotak** (dispărut, lângă Rapoltu Mare şi Bobâlna, judeţul Hunedoara), la zisa moşie Kuespotak… şi din **Bobâlna** (Babolna, judeţul Hunedoara), prin culegerea roadelor acelei moşii. Drept aceea, trimiteţi spre mărturie omul vostru, înaintea căruia Mihail, fiul lui Iacob de **Chimindia** (Kemend, Kemind, judeţul Hunedoara) sau Dumitru, fiul lui Barnaba de **Hărău**

[70] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 124, pp. 121, 122
[71] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 506, pp. 527, 528

(Harow, Horou, judeţul Hunedoara), sau Dumitru, fiul lui Nicolae de **Banpotoc** (Banpotaka, judeţul Hunedoara), omul nostru… să-i oprească pe Bakoch şi Ioan şi pe iobagii acestora de la culegerea roadelor şi foloaselor acelei bucăţi de pământ”[72].

1363, noiembrie 15, Turda: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că, în adunarea obştească de la Turda, venind „Alexandru, fiul lui Andrei de **Ilia** (Illya, judeţul Hunedoara), şi pe de altă parte Nicolae, fiul lui Andrei de **Brănişca** (Baranchka, judeţul Hunedoara), în numele său şi al fratelui său Ştefan, au mărturisit că s-au înţeles… cu privire la nişte hotare aflătoare în pricină, dintre moşia Ilia a lui Alexandru şi moşia Brănişca a lui Nicolae şi Ştefan, fiii lui Andrei… De aceea, cerem să trimiteţi oamenii voştri şi, fiind de faţă părţile, oamenii noştri, Matia de **Hărău** (Harow, Horou, judeţul Hunedoara) sau Mihail de **Uroiu** (Aran, Aryan, ainclus în **Simeria**, judeţul Hunedoara) sau Ioan fiul lui Samurakus sau Nicolae, fiul lui Toma de **Rapolt** (Rapolth, azi **Rapoltu Mare**, judeţul Hunedoara), din partea acelor Nicolae şi Ştefan de Brănişca, şi Petew, fiul lui Tiburţiu sau Ştefa,. Fiul lui Baas, sau Ioan, fiul lui Blasiu de **Sântămăria** (Bodughazunfalua, judeţul Hunedoara), din partea lui Alexandru… să hotărască drepturile”[73].

1364, decembrie 1, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei raportează regelui Ludovic despre misiunea trimişilor „la moşia **Almaş** (Almas, azi **Almaşu Mare**, judeţul Hunedoara) şi alte sate aflătoare lângă locul numit

[72] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 117, pp. 90, 91
[73] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 199, pp. 180-182

Valea Almaşului Mic, în partea de răsărit, dar când au vrut să-i pună în stăpânire pe magiştrii Alexiu şi Irineu în stăpânirea lor, fratele Laurenţiu, împuternicit al bisericii din **Bulci** (Balch, azi **Bulciu**, judeţul Arad), s-a împotrivit acestei puneri în stăpânire, apoi… la moşiile **Rapolt** (Rapolth, azi **Rapoltu Mare**, judeţul Hunedoara) şi **Wnizzy** (dispărut, lângă Rapolt, judeţul Ucraina), Iacob, fiul lui Toma de Rapolt s-a împotrivit la punerea în stăpânirea acelor moşii, şi, în aceeaşi zi, mergând la moşia **Bobâlna** (Babolna, judeţul Hunedoara), Andrei, fiul lui Bulchu, împuternicitul lui Bachoch, fiul lui Toma de **Thurek** (dispărut, lângă Geoagiu de Jos, judeţul Hunedoara), s-a împotrivit, de asemenea, punerii în stăpânire"[74].

1759: „Organele administrative ale judeţului au arestat, în preajma Crăciunului 1759, pe Sofronie şi l-au depus în temniţa din **Bobâlna**, de unde voiau să-l ducă la Alba Iulia, pentru mai mare siguranţă. Poporul s-a revoltat extraordinar și a căutat să-l elibereze cât mai repede din închisoare şi planul s-a executat sub conducerea protopopului Ioan din **Sălişte**, care sosise la **Geoagiul de Jos**. Un raport oficial, ne descrie astfel eliberarea lui Sofronie: / „În 12 februarie 1760, a sosit la **Geoagiu** protopopul din **Săliştea Sibiului**, cu încă un tovarăş. Pentru a doua zi, el adună, în taină, vreo 5-600 oameni din Zarand, din părţile Abrudului, din scaunul Orăştiei, din părţile Geoagiului şi Chimindiei hunedorene. Fruntaşii ţinură, acolo, un scurt sfat, cum să elibereze pe călugărul Sofronie, care era închis în **Bobâlna**, din ordinul guvernului, cam de vreo 8 săptămâni. Ei stabiliră următorul plan: Către seară să atace temniţa şi să scoată din ea pe călugărul Sofronie. Împărţiţi în

[74] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 362, pp. 381, 382

cete, porniră apoi în grabă din **Geoagiu**. Cea dintâi ceată intră, în mare tăcere, în **Bobâlna**. A doua, sub conducerea protopopului din **Sălişte**, s-a ascuns după vii, în afară de sat, iar a treia ceată a rămas mai înapoi, la distanţă mai mare. Înainte de toate, au prins şi au trântit la pământ pe haiducii care erau paznici, apoi, rupând cu securile lăcatul de la uşile temniţei, l-au scos pe Sofronie, l-au aşezat pe un cal alb, legat cum era în fiare, şi au pornit la drum cu el. În zadar a mai încercat straja-meșterul temniţei să-i oprească și să-l dea jos de pe cal pe prizonierul evadat. Țăranii, întărâtaţi, îl trântiră la pământ şi pe el, lovindu-l cu topoarele în piept şi în cap. Apoi, ajungând pe câmp, s-au oprit, ca să se întâlnească cu grupul aşezat după vii. În răstimpul acesta, i-au luat lui Sofronie fiarele de pe picioare şi au plecat la **Rapolt**, unde, a doua zi, dimineaţa, intrând în biserica de pe care au rupt peceţile, după serviciul divin, protopopul s-a întors la **Sălişte**; călugărul a rămas acolo sau l-au dus românii şi pe el în altă parte, nu s-a putut descoperi”[75].

1896: „Voinicosul solgăbirău al **Geoagiului**, cel cu luarea de țidule din mâna alegătorilor de la **Rapolt**, a pedepsit, în zilele acestea, pe femeia Gafița lui Fitiș Teodor, cu 15 florin amendă, pentru că, într-o seară, a adunat la sine mai multe vecine, femei și fete, la **șezătoare**, la glume și furcă”[76].

1899: „Alegerea membrilor în congregațiunea comitatensă, săvârșită în **Rapoltul-mare**, la 4 ianuarie, s-a petrecut astfel: / Lista candidaților a fost stabilită la **Deva**, în conțelegere cu vice-comitele, în persoanele: Marton Gyula, Misinszky Vilmos, Györffy Dénes, Pipos Vazul,

[75] Meteș, Ștefan, *Mănăstirile românești din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu 1936, pp. XXXIX-XL
[76] *Revista Orăştiei*, Anul II, nr. 4, Orăştie 1896, p. 15

Véres József, Rettegi Gyáarfás, Török György. / De față era protopretorul Misinszky, cu notarii săi, președinte substitut era preotul reformat din **Rapolt**... / Un român a zis: „Barem să se lase afară și Pipos Vazul, căci, fiind bătrân, și așa nu-și exercitează dreptul și însuși a zis că nu voiește să fie ales în congregațiunea comitatensă". I s-a răspuns că tocmai pentru aceea e pus în candidație, fiindcă nu se folosește de dreptul său, prin urmare nu strică nimic... / Din inteligența română au fost doi preoți și doi învățători. Aceștia, văzând cum merge treaba, s-au depărtat acasă, fără a vota "[77].

1904, Diaconovich: „**Rapolt** (magh. Nagy-Rápolt), comună rurală în Transilvania, comitatul Hunedoara, cu 1.144 locuitori, din care 933 români şi 202 maghiari"[78].

1908: „Budapesta, 22 februarie. În şedinţa de azi a dietei va vorbi, contra proiectului revizuirii, deputatul Dr. A. Vlad. / La sfârşitul şedinţei, va răspunde ministrul justiţiei la interpelaţiunea deputatului Dr. Vlad în chestiunea abuzurilor comise la alegerea congregaţională de la **Rapolt**"[79].

1908: „**Abuzurile administrative din Rapoltul-mare**. Răspuns la o interpelație. / La sfârșitul ședinței de sâmbătă, ministrul de justiție Gűnther a răspuns interpelației dlui deputat Dr. A. Vlad, făcută în chestia abuzurilor administrative, comise la alegerea membrilor congregaționali în **Rapoltul-mare**. Ministrul a spus că plângerea nu ține de cercul lui de competență... / că au fost aleși și doi români... În ce privește escortarea celor doi tineri

[77] *Revista Orăştiei*, Anul V, nr. 1, Orăştie 1899, pp. 2, 3
[78] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 728
[79] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 32, Braşov 1908, p. 3

români, ministrul spune că pretorul nu a dat o astfel de poruncă... Cei doi tineri români au agitat, de aceea au fost escortați de jandarmi”[80].

1936: „Fruntaşul partidului nostru naţioral-ţărănesc din plasa Geoagiu, dl Urs Todor din comuna **Rapoltul-mare**, ne scrie o scrisoare, pe cere o reproducem mai jos în întregime, spre a vedea opinia publică şi cei în drept cum este tratat poporul de jos, căci în unele locuri oamenii sunt trataţi mai rău ca cânii sau ca robii. / Domniei sale, Dlui Dr. Alexandru Herlea, preşedintele Partidului National Ţărănesc din plasa Geoagiu şi director al foii „Solia”:

„Subsemnatul Urs Toader, din comuna **Rapoltul-mare**, vă aduc la cunoştinţă următoarele întâmplări triste, ce am petrecut cu dl agent de urmărire de la percepţia din **Simeria Mare**, judeţul Hunedoara şi cu jandarmii din comuna noastră. / În ziua de 28 februarie 1936, pe la orele 16, după masă, au venit agentul Ceonca Aurel, însoţit de agentul Nedelcu Petru, casarul comunei **Rapolt**, Filimon Simion şi însoţiţi de sergentul Dănescu Pavel, cu un fruntaş, subprimarul Magda Avram şi guarzii comunali. Eu, lucrând la piatră, în curtea mea, să îmi fac o fântână, agenţii vin la mine şi zic „bani să te faci”; eu, în timpul acesta, mă bag în casă şi, cum am împrumutat, de la un vecin al meu, 100 de lei, le dau; tot în acest timp, mă forţează să le mai dau 100 lei, total 200 lei şi îmi spun că mai am de plătit 18 lei; atuncea agentul Nedelcu Petru spune că îmi ridică hainele din casă, deschide lada şi scoate 2 pieptare şi o îmbrăcăminte a nevestei. Eu l-am rugat: „Domnule agent, lasă-mi hainele şi fă-mi sechestru pentru suma de 18 lei, şi spune-mi că în cât timp să-ţi plătesc această mică sumă!”.

[80] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 33, Braşov 1908, p. 2

Atuncea răspunde: „Ți le duc, nu ți le las!”, înjurându-mă de Dumnezeu, că eu sunt naționalistul cel mare. Agentul îmi ia hainele, să plece, eu mă opun şi nu las hainele, să le ridice, atunci agentul Nedelcu m-a prins de gât şi în cealaltă mână ținea revolverul, şi-mi promite că mă pușcă. Eu, atunci, de frică, m-am smucit, ca să mă scap, şi dl sergent a sărit în apărarea agentului, luând arma, să dea la mine în piept; eu, atunci, retrăgându-mă afară, văzând că încarcă arma în casă, am ieşit afară, în curte, şi m-or somat că mă împuşcă. / Eu, înspăimântat de frică că mă puşcă, am luat coasa, de apărere, şi, după ce nu a mai ţinut arma îndreptaă spre mine, iară am pus-o la loc, de unde am luat-o şi am intrat în casă. Intrând în casă, a tras ușa după mine, iară jandarmul sergent, aruncându-se după mine, mi-o spart ușa cu baioneta şi a întrat după mine. / În acest timp, apare șeful postului, Muntean Gheorghe, şi, cercetând cazul întâmplat, mă întreabă ce mi s-a întâmplat, iară șeful postului îi spune agentului să lucreze după lege, să facă sechestru şi, dacă în timp de 15 zile, nu va plăti suma arătată, să pot ridica obiectele sechestrate, și au ieşit din curtea mea afară, căci s-au convins că eu, fiind om cu stare și cu cinste în comună, să nu facă batjocură din familia si hainele mele, pe care au voit să le ridice și să le ducă la percepţie, în magaziile lor, ca să le mânce șobolanii, atunci când le-am dat 200 lei şi mai aveam o restanță numai de 18 lei.

Ca o continuare a celor întâmplate, vă aduc la cunoştinţa dumneavoastră următoarele: în ziua de 8 martie 1936, a venit la domiciliul meu, pe la orele 9, jandarmul sergent Dăncesc Pavel, de la postul din **Rapolt** si mă cheamă la post. Eu îi răspund: „Vin la post, numai să mergem pe la primar, să meargă la post, ca să asiste la procesul-verbal”, iară sergentul răspunde că primarul este la post, eu

i-am spus că, prima dată, mergem la el și, dacă nu-i acasă, mergem la post, iar când am ajuns în faţa primăriei, a încărcat arma, în dosul meu, și mă somează, şi mă înjură, să merg la post. Eu văd pe primarul, la o distanță de 30 metri faţă de noi, îşi adăpa vitele. Am mers acolo, rugându-l ca să vină la post, cu mine, pentru a asista la procesul verbal. Primarul mi-a promis că vine, numai să ducă vitele în grajd. Iară când să plecăm la post, a sosit femeia primarului și spune că l-a rugat dl notar să poftească la primărie. Primarul îi răspunde că mă duc, iar în faţa primăriei a intrat, spunând să păşim mai încet, iar la o distanță d: 35 m a aruncat cu picioarele în dosul meu şi m-a atins în picioare, spunându-mi să merg mai iute. Eu, aşteptând ca să vină primarul, atunci aruncându-mi câteva bucnituri și trântindu-mă de partea locuitorului Meştereaga Iuon şi locuitorul ieșind afară, cu întreaga familie a sa, atunci se ţipă la mine, la gât, eu m-am retras de la el din mâni, atunci aruncându-se din nou, cu arma, la mine în piept şi cu picioarele la testicule, adică partea bărbătească, eu din nou m-am retras înapoi, iar el, punând baioneta pe armă, m-a străpuns pe trei locuri cu ea. În zgomotul nostru a ieşit toată strada, strigând oamenii să nu mă omoare, iară el, trăgând închizătorul armei, a intrat cartuşul în detunătură să tragă; în acest timp, ieșind dl notar, însoțit de dl primar, şi spunând să nu mai dea în mine, am continuat drumul, împreună cu primarul, spre postul de jandarmi, spre a mi se încheia acte. După încheierea procesului-verbal, m-am reîntors acasă, iar în timpul nopții, de durere şi spaimă, nu am mai putut vorbi, în acest timp trimițând o femeie la moașa comunală, fiind mai multe persoane în casă, mi-a făcut frecţii şi abia după 5 ore am putut vorbi iară. / În acest timp, am trimis şi după medic, la **Simeria**, care mi-a eliberat un certificat că

sunt tăiat de un corp ascuțit, adică de baioneta jandarmului, rugându-vă să o publicaţi şi să o aduceţi la cunoştinţa Ţării şi a celor în drept. / Urs Todor”[81].

1940: „Femeia Toldea Floarea, din comuna **Almaşul Mare**, județul Alba, aflându-se la munca agricolă la locuitorul Joja Toșnadi din comuna **Rapolt**, județul Hunedoara, a furat de la acesta suma de 500 lei, dispărând apoi. Hoața fiind prinsă, a fost înaintată parchetului”[82].

Im Apuseni-Gebirge
In the Apuseni Mountains
In Munții Apuseni
Dans les Monts Apuseni

[81] *Solia*, Anul XIII, nr. 12, Orăştie 1936, p. 2
[82] *Universul*, Anul 57, nr. 204, Bucureşti 1940, p. 10

RAŞCA

(comitatul Satmar, districtul Avariului,
judeţul Satu Mare)

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Bozse** de Sepintia (Săpânţa), din comitatul Marmaţiei, în comuna Raşca, 10 familii.

Erdós de Uglya, din comitatul Marmaţiei, în comuna Raşca, 2 familii.

Pap de Danilova, din comitatul Marmaţiei, în comuna Raşca, 3 familii”[83].

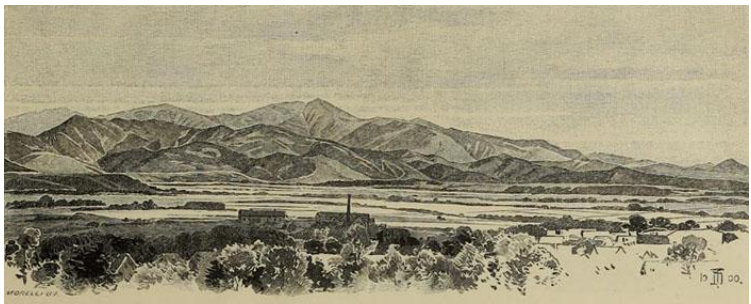

Das Bihargebirge, von Belényes gesehen.

[83] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 19

RĂŞINARI

(judeţul Sibiu)

1741: „Documentele noastre numesc pe Constantin din **Răşinari** (comitatul Sibiului), care se leapădă de Unire, cu trei ani înainte de mişcarea lui Visarion, la 1741, şi pe Stan din **Beclean** (comitatul Făgăraşului), care face acelaşi lucru mult mai târziu, în 1787. Acesta din urmă e, desigur, un caz izolat de trecere la ortodoxie, de felul căruia se mai petrec chiar şi azi în Ardeal, necum înainte vreme, când organizaţiile celor două biserici româneşti de acolo erau mai puţin consolidate. Cel dintâi însă poate să se fi făcut sub influenţa stăruirii în legea veche a comunităţii bisericeşti a companiştilor greci din Sibiu”[84].

1786: „Împăratul Iosif II declară comuna **Răşinari**, la anul 1786, de „liberă regească”... Biserica cu hramul Cuvioasa Paraschiva s-a zidit între anii 1725-1758, zugrăvirea fiind terminată abia la anul 1795. / Biserica din sat, cu hramul Cuvioasa Paraschiva, deşi spaţioasă, totuşi nu putea cuprinde marele număr de credincioşi ai comunei, căci, după o însemnare a preoţilor şi bătrânilor, făcută spre sfârşitul veacului XVIII, ni se arată că „Familii suntem noi,

[84] *Biserica Ortodoxă Română*, Anul XXXIX, nr. 7, Bucureşti 1915, p. 761

dăjdearii Răşinăreni, care dăm dajde împăratului 1002". / Această biserică, situată în „sat", în piaţă, pe albia „Râului Caselor", era la o distanţă bunişoară de populaţia care locuia pe „Râul Ştezii". Între aceste râuri se ridică dealul numit „Copăcele". O mare parte din oameni nu cercetau biserica din sat; unii, pentru că nu încăpeau, iar alţii pentru depărtarea locului, aşa se plânge un preot din acele vremi, în însemnările ce ne-au rămas. / Ca mulţumită lui Dumnezeu, pentru cele doua biruinţi, câştigate cu mari jertfe, şi fiindcă biserica veche era neîncăpătoare, creştinii evlavioşi se sfătuiesc în vederea zidirii unei alte biserici în **Răşinari**"[85].

1800: „Biserica cu hramul „Sf. Treime", biserica „cea nouă", „cea mare!, biserica din „Câmp", din „Copăcele", s-a urzit la anul 1800 şi a fost terminată la 1814. A fost concepută în proporţii prea mari pentru oamenii şi împrejurările de atunci. Istoricul acestei biserici cuprinde unele momente caracteristice, unice, păstrate în însemnările părintelui Vasile Papp de la „Ştеaza", fost dascăl normalicesc, diacon şi preot. Unele din aceste episoade şi momente sunt de interes local, altele de interes general bisericesc, după cum vom vedea în cele ce urmează. / Tradiţia ne-a păstrat, în legătură cu zidirea acestei biserici, următoarele ştiri:

Biserica cu hramul „Sf. Treime" au început s-o zidească, până la ferestre, doi creştini: Bungărzan şi Cojocariu. Acesta din urmă dăduse o parte din terenul necesar pentru zidire. Ctitorul principal, Ioan Bungărzan, proiectase zidirea bisericii în „Ştează", în apropierea râului cu acelaşi nume. Se susţine că ar fi visat că, terminând bise-

[85] Cioran, Emilian, Prot. Stavrofor, *Biserica cu hramul „Sf. Treime" din Răşinari*, în *Revista Teologică*, Anul XXXII, nr. 3-4, Sibiu 1942, pp. 159, 160

rica, a venit o apă mare, râul „Ştezii”, şi a dus biserica. Astfel au hotărât s-o zidească în „Dealul lui Cojocariu”. Ajungând cu zidirea până la ferestre, omului de bine, care era destul de bogat, i s-au terminat banii şi astfel s-au întrerupt lucrările, 3 ani de zile. Ctitorul Bungărzan s-ar fi dus la împărat, să ceară ajutor. Un alt răşinărean, Stan Lungu, s-a dus la „Tablă”, de asemenea pentru ajutor bănesc. Nici unul, nici altul nu s-au dus după bani, ci autorităţile străine de neam au oprit lucrările, pe lângă faptul că ctitorul nu mai avea din ce să jertfească, deoarece li s-au părut prea mari proporţiile bisericii ce se zidea. Lucrarea a mai fost întreruptă, spre sfârşitul ei, şi din cauza foametei ce bântuia în acea vreme. / Biserica, în forma şi dimensiunile ei mari, a fost urzită de marele ctitor şi evlaviosul creştin Ioan Bungărzan, om plin de râvnă pentru podoaba casei Domnului, împodobit cu toate harurile spre folosinţa mântuirii creştineşti, care, văzând că foarte s-a înmulţit norodul în **Răşinari**, încât nu încăpea în biserica cea veche, n-a pregetat a-şi jertfi toată agoniseala şi a face drumul la Viena, înaintând cerere la 29 ianuarie 1800, spre a obţine autorizaţia necesară pentru ridicarea unui **al doilea lăcaş de rugăciune în Răşinari**, spre slava Atotputernicului Dumnezeu, de unde, prin hotărârea împăratului, a căpătat slobozenie spre zidirea unei sfintei biserici în „Ştează”, loc ce ulterior a fost abandonat, după cum am arătat. / Răşinărenii cunoşteau calea spre Viena. Pe timpul lui Iosif II, au făcuto nu o dată, pentru redobândirea drepturilor străbune, prin rezoluţia împărătească de la 1786, Pe urmele vrednicilor înaintaşi şi fruntaşi, a pornit, la 1800, şi Ioan Bungărzan, ctitorul bisericii, cu cererea de autorizaţie pentru clădire. Dar spuneau bătrânii: Până la Viena mergeai uşor, dară de la poarta împăratului, până în casă, era greu... /

Părintele Vasile, singurul cronicar al vremii, ne-a păstrat astfel urzirea acestei biserici: / În zilele Măriei Sale Preaînălţatului şi Preaputernicului împăratului râmlenesc şi pururea podobnic Apostolicesc Francisc al doilea. Fiind Arhiepiscop şi Mitropolit Ţării Ardealului Slaveno-sârbesc şi rumânesc Preasfinţia Sa Kiriu Kir Ştefan Stratimirovici; şi vicarăş la C. Consistoriumului de legea grecească neunită Sfinţia Sa Kir Ioan Popovici de Hondol; iară director Şcoalelor normaliceşti din Ardeal, Sfinţia Sa Kir Rudolpus Tempian de Korono; iară protopop Cinstituluui Scaun al Sibiului, Sfinţia Sa Kir Sava Popovici de **Răşinari** şi **preoţii satului Răşinari**: protopop Coman Bârsan, popa Ioane Mâţ, popa Iacob Isdrail, popa Ioan Popovici, popa Sava Popovici şi popa Isaie Isdrail, însă jude satului Coman Şerb, Sândie Maniu Giurca şi vornic Man Bârsan, împreună cu 40 de bătrâni, juraţi şi judecătorii satului însă gociman, adecă purtătoriu de grije la sfânta biserică cea mare, dumnealui Bucur Codreaşul, iară dascăl normalicesc şi cântăreţi sfintei biserici, cât şi notariuş satului sau îndreptătoriu, dumnealui Ioan Popovici de Egerseg, Cinstitul Scaun al Murăşului.

Aflatu-s-a un om în **Răşinari**, lăcuitoriu lângă râu „Ştezii", cu numele Ioan Bungărzanu, plin cu râvnă dumnezeiască, împodobit cu toate harurile spre folosinţa mântuirii sufletelor creştineşti, care, văzând că foarte norodul în **Răşinari** s-au înmulţit şi a încăpea în biserica cea mare cu nelesnire era, n-au cruţat mai întâi osteneala tinereţelor, vrând a mai ridica şi altă casă de rugăciune, spre slava Atotputernicului Dumnezeu. Ci au pus toată puterea sa ca un cerb la picior şi au alergat (zic) cel fără aripi, ca unul ce

ar fi având aripi strălucitoare în chipul aurului curând încă şi până la preaînalta Curte a Austriei, în Viena”[86].

1801: „Înălţatul împărat s-a milostivit a îngădui şi a slobozi ca jeluitorii să-şi mai poate face o biserică în satul lor, care să fie filială şi subt biserica lor cea mare din **Răşinari**, însă fără a se mai înmulţi numărul celor 6 preoţi, care se află în **Răşinari**, acuma aşezaţi în funcţie, adecă în slujbă, pentru care altă preoţie canonicească sau locuri noi de la sat nu se pot da, ci aceşti preoţi, pe rând, fieştecare într-o săptămână, să facă slujba cea dumnezeiască şi la biserica aceea ce se va zidi, de aici, înainte, cu bani de aceia care vor da oamenii de voie bună, fără de a asupri pe contribuenţi sau pe lada satului, sau orice bani de obşte. Care milostivă hotărâre deodată şi la crăiescul Gubernium se trimite spre cunoştinţă. / Din canţălăria consiliumului Ţării Ardealului, de la Curte, în Beciu, la 15 mai 1801. / ss. Iosif von Doja, / crăiesc săcritar de curte Ardealului”[87].

1830: „La terminarea bisericii, altarul era de zid, până la anul 1830, când s-a cerut părerea unui inginer din Sibiu, A. Adam, spre a fi înlăturat, deoarece serviciul dumnezeiesc, care se îndeplineşte, din partea preoţilor, înapoia acelui zid, în celelalte părţi ale bisericii puţin se poate auzi. Inginerul opinează, la cererea juraţilor, că zidul de la altar se poate înlătura, „căci a fost adăugat între pereţii sanctuarului, numai după terminarea totală a zidirii bisericii”. / În acelaşi an se încheie contract cu Petru Ştefan, „săpător”,

---

[86] Cioran, Emilian, Prot. Stavrofor, *Biserica cu hramul „Sf. Treime” din Răşinari*, în *Revista Teologică*, Anul XXXII, nr. 3-4, Sibiu 1942, pp. 160-162

[87] Cioran, Emilian, Prot. Stavrofor, *Biserica cu hramul „Sf. Treime” din Răşinari*, în *Revista Teologică*, Anul XXXII, nr. 3-4, Sibiu 1942, p. 163

să facă din al său o tâmplă, sculptura cât şi pictura, cu 2.900 florini austrieci. Atât sculptura, cât şi pictura sunt artistic lucrate. Tradiţia ne-a păstrat ştirea că această tâmplă s-a lucrat în casa „popii Dan". / Pe icoanele împărăteşti citim: „S-au zugrăvit în Râmnic, prin Dimitrie Dimitriu, zugrav, în 16 ianuarie 1834". Pe tâmplă: „Aceste, împreună cu crucea, soarele şi luna, sunt plătite de zugrăvit de dumnealui Coman, fiul lui Dumitru Isdrail, judele, spre vecinica lor pomenire / 1833. / **Răşinari**". / La anul 1824, s-a suit catreta bisericii, aşezată de Ioan Zugrav din **Poplaca**. Mai târziu, s-a înfrumuseţat cu un foişor pentru tinerimea şcolară; cu un scaun săpat din lemn şi poleit, pentru Episcopul locului; cu stranele cântăreţilor şi cele de jur-împrejur; cu 2 policandre, unul cinstit de Mitropolitul Şaguna, al doilea de Nicolae Adam, bătrânul, precum şi o Evanghelie cu catifea roşie, ferecată cu argint"[88].

1880, mai 29: „La Duminica Tomii, s-a făcut alegere de capelan pe lângă parohia din Aciliu… La postul acela au fost doi concurenţi, ambii **născuţi în Aciliu**, I. Metiu, fost **învăţător-director la şcoala din Răşinari**, bărbat inteligent, moral şi tare diligent, şi al doilea concurent a fost I. Popoviciu, feciorul parohului actual… Tatăl său mai omeneşte pe oameni cu băutură, iar la alegerea de capelan vezi numai că I. Popovici întruneşte o mare majoritate de voturi"[89].

1883: „Joi, în 24 februarie, s-au întâmplat, între locuitorii comunei **Răşinari** şi **Cisnădioara**, un exces, împreunat cu vărsare de sânge. Prilejul la aceasta a fost tere-

[88] Cioran, Emilian, Prot. Stavrofor, *Biserica cu hramul „Sf. Treime" din Răşinari*, în *Revista Teologică*, Anul XXXII, nr. 3-4, Sibiu 1942, pp. 167, 168

[89] *Observatoriulu*, Anul III, nr. 40, Sibiu 1880, p. 160

nul de ceartă (pădure), pus sub sechestru. Mai mulţi saşi din **Cisnădioara** au ieşit pe locul sechestrat şi, urmărind pe nişte locuitori din **Răşinari**, cari veneau pe drum, cu săniile cu lemne din pădure, au năvălit în mijlocul drumului, pe pământul comunei Răşinari, sub pretext că dânşii ar fi tăiat lemnele din pădurea pusă sub sechestru, asupra lor, voind a-i târî pe locul sechestrat. Răşinărenii, neavând cu ce să se apere, s-au împotrivit cu braţele provocării saşilor, înarmaţi cu puşti, pistoale şi îmblăcie, în număr ca la 80 de indivizi. Saşii, împuşcând, au rănit pe 6 indivizi, dintre care unul a rămas acolo mort"[90].

1884: „Nu e mirare dacă românii din fondul regesc au motive să urască pe saşi, căci ei sunt demni de ură şi dispreţ. Încolo, gintea saşilor are şi o parte bună. Saşii toţi sunt economi harnici, au reuniuni agricole, muncesc, adună averi, fiecare sas are 3-4 curţi întrun sat, în una locuieşte, 3 sunt goale. Românii au o curte micuță, dar câte 8 copii, şi au o faţă mai senină şi mai veselă ca sasul, care nici în ziua de Paşti nu râde o dată. În procesele ce le au cu românii, saşii au arătat că nu sunt nici oameni de inimă. La câte o ceartă de hotar, au împuşcat pe români, fără ca să li se fi întâmplat ceva. Cazurile din **Apold**, când au împuşcat pe economul din **Rod**, şi mai an, saşii din **Cisnădioara**, pe vreo 6 români din Răşinari, sunt recente şi nu vom uita că tribunalul din Sibiu a eliberat pe saşii acuzaţi"[91].

1885: „Petru Sasu din **Răşinari** izbuti de a împiedica o căsătorie între Pinciu şi o fată din Răşinari, din care cauză Pinciu avea mare necaz asupra lui Petru Sasu. Într-o zi, Pinciu pândi pe Sasu, când venea din Sibiu, în apropierea comunei Răşinari şi îl bătu cu un lemn atâta de cum-

[90] *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 24, Sibiu 1883, p. 96
[91] *România Liberă*, Anul VIII, nr. 2131, Bucureşti 1884, p. 2

plit, încât, după părerea medicilor, Sasu poate că din această bătaie își va afla moartea. Pinciu tăgădui morțiș, dar jandarmii aflară lemnul plin de sânge în curtea lui Pinciu, pe care îndată îl luară și îl duseră la Sibiu, unde îl predară în mâinile judecătoriei cercuale”[92].

1886: „**Răşinari**, 6 noiemvrie stil nou 1886. / Astăzi se împlinește **o sută de ani de când bunul și iubitorul de dreptate împărat losif al II-lea,** prin rescriptul său din **6 noiemvrie 1786**, **a declarat Răşinarii de comună liberă regească**. / Acest înalt rescript a fost rezultatul unui proces, pe care l-a purtat comuna românească Răşinar în contra cetăţii săsești Sibiu, în timp de 51 ani. / Actele procesuale arată cum că răşinărenii s-au plâns la guvernul ţării că ei au fostă oameni liberi, au avut primărie comunală, ca şi celelalte comune libere din fondul regesc, asemenea a avut și 40 reprezentanți comunali, dar, **de la anul 1735, magistratul (primăria) Sibiului** le-a impusă atâtea sarcini, încât ei nu sunt mai mult în stare să le poarte, îi silește să le facă bârne, să le taie lemne de foc, să le adune piatră și aceste toate fără de nici o plată să le ducă cu carele, la Sibiu, să le dea oameni, care să lucre la cetate, precum şi servitori la primarul Sibiului. / Pentru munţi li se cerea arendă mare. În comună erau siliţi să cumpere, la botezuri, la nunți şi la înmormântări, vinului mai scump de cum se vindea pe alte locuri, toate din cârciuma pusă de primarul Sibiului, pentru că nu era iertat să aducă altcineva vin în **Răşinari**, decât numai el. Din fân sau otava făcută pe câmp, a 3-a parte era a sibienilor. Pentru tot locul, de o găleată semănat, li se luau 35 creițari. Numai apa şi lemnele le-a fost iertat să le folosească fără taxă, dar să

[92] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 277, Braşov 1885, p. 3

prindă pești, nu. / Sarcinile impuse de magistratul Sibiului, sub a cărui jurisdicţiune scaunal sta şi **Răşinarii**, au fost așa de grele și apăsătoare, încât răşinărenii, într-o umilită suplică, aşternută împăratului, s-au rugat să li se asemeneze în Vlahia austriacă[93] un teritoriu unde să se așeze, pentru că ei sunt gata de a părăsi Răşinari şi a emigra acolo. / După încheierea procesului, guvernul țării, prin deciziunea sa, le-a făcut ceva uşurinţă, însă iau dechiarat de coloni (iobagi, clăcași). Răşinărenii, nemulţămiţi cu această soartă, au apelat în contra menţionatei deciziuni, la tronulă Maiestăţii Sale, rugând pe guvern să aştearnă actele acolo.

Împăratul Iosifă al II-lea, prin rescriptul de sus, a turnat balsam vindecător în rănile mult asupriților locuitori din Răşinari, **declarând Răşinarii ca comună liberă regească**. / Cată bucurie va fi produs acel înalt rescript între locuitorii asupriți ai comunei Răşinari își pot închipui numai acei oameni care, purtând asemenea sarcini feudalistice, şi-au eluptat libertate. / Comisiunea însărcinată de tabla regească din Târgul Mureşului cu ducerea la îndeplinire a acestei prea înalte deciziuni, după ce, pe cale judecătorească, s-au fost statornicit marginea teritoriului, au predat, în **15 decemvrie 1788**, comunei Răşinari şi **trei mii patru sute florini solviți de cetatea Sibiu**, ca desdăunare pentru foloasele trase până atunci. / Aceşti trei mii patru sute florini au format cel dintâi venit al casei alodiale din Răşinari. În această casă au intrat, apoi, venitele regale pentru munţi, moră și cârciumi. Din aceste venite s-a edificat biserica cea mare greco-ortodoxă şi cea mică greco-catolică, şi şcolile din Răşinari. Asemenea, două case co-

[93] Astfel se numea o parte din Oltenia, încă din timpul împăratului Carol VI, precum şi districtul Orşovei vechi, ce-l ocupase Iosif II. Se vede că în suplică se înțelegea acest district.

munale, dintre care una se folosește ca ospătărie. Se solvesc salariile la șase învăţători, la o învăţătoreasă şi la unii catiheți greco-catolici, precum și salariile la membrii primăriei locale, la medicul comunal, silvicultorul comunal şi la toţi servitorii comunali. / S-a clădită calea cea frumoasă către Sibiu şi, în sus, până în culmea coastelor ce se văd de la Sibiu. / S-a îngrădit cimitirul. / S-au pardosit cu piatră şi s-au prevăzut cu pietriș cernut mai multe strade, aşezându-se, în cele de frunte, şi lampe pentru luminatul de noapte. / S-au regulat, parte cu zid, parte cu bârne, albia râului. / S-au înființat stipendii pentru cei ce cercetează cu succes bun şcolile mai înalte.

Din fiii răşinărenilor au ieşit funcţionari de stat, între care a ocupat loc şi subscrisul, medici, avocaţi, ofiţeri în armată, protoprezbiteri, preoţi, profesori, învățători, negustori şi un număr, până acuma încă mic, de meseriaşi. / Progrese care, fără influința binefăcătore a înaltului rescript împărătesc nu se făceau. / Progresele ar fi fost cu mult mai mari, dacă, de douăzeci ani, încoace, nu dispărea interesul pentru cauzele comune, făcând loc celui particular, care a adus cu sine corupţiunile şi dezbinările în Răşinari. / Fie fapta memorată a generosului împărat Iosif al II-lea, la locuitorii **Răşinarilor**, în toate generaţiunile neuitat numele lui, în etern binecuvântat! / Petru Broté”[94].

1894: „Vineri, în 9 noiemvrie stil nou, a fost citat la judecătoria criminală din Brașov studentul Emanoil Maglasiu (Maglaș – n. n.), de naştere din **Răşinari**, sub pretext, că a convocat o adunare poporală în comuna **Răşinari**, îndemnând poporul la revoluţie. Jude instructor a fost Mihály János. Interogatorul a durat 2 ore și s-a continuat și

[94] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 239, Braşov 1886, p. 3

sâmbătă. / Tânărul „agitator” a răspuns la toate întrebările, de altcum destul de caraghioase, rezolut și energic, recunoscând că a convocat o adunare, unde a îndemnat poporul nu la revoluţie, ci la manifestarea iubirii faţă cu cei ce luptă pentru drepturile noastre, primind răspunderea pentru această faptă. În contra tuturor opintirilor judelui de instrucţie, dânsul s-a folosit, în tot decursul fasionării, exclusiv de limba română şi a pretins ca și protocolul să se ia în limba sa maternă, conform dispoziţiunilor legii. / „Nu se poate!”, zise judele! La urmă, tânărul „agitator” a declarat protocolul de ilegal, denegând subscrierea aceluia. Nu-i vorbă, dacă vor continua tot așa, apoi sigur, cu ocaziunea mileniului, și noi vom putea serba jubileul „a o mie de procese”, de sub blagoslovita lor stăpânire, scrie *Tribuna*”[95].

1895: „**Virilişti români, în comitatul Sibiului, pentru anul 1896**, sunt: 1). Excelența Sa Miron Romanul, mitropolit **Sibiu** (florini: 1.215). / 2). Nicole Vidrighin, arendator în **Răşinari**. / 3), Demetriu Vidrighin, arendator în **Răşinari**. / 4). Dr. Aurel Brote, director de bancă în **Sibiu**. / 5). Ioan Micu, neguţător în **Sebeşul de jos**. / 6). **Parteniu Cosma**, director de bancă în **Sibiu**. / 7). Ioan Măniţiu, proprietar în **Poiana**. / 8). Dr. Octavian Russu, advocat în **Sibiu**. / 9). Dr. Ștefan Păcurariu, avocat în **Sibiu**. / 10). I. Hannia, protopresbiter în **Sibiu**. / 11). Ioan de Preda, advocat în **Sibiu**. / 12). Onoriu Tilea, inginer în **Sibiu**. / 13). Ilie Pop, notar în **Poiana**. / 14) Alexandru Lebu, proprietar în **Sibiu**. / 15). Ioan Vidrighin, proprietar în **Răşinari**. / 16). Parteniu Morar, proprietar în **Săsciori**. / 17). Zacharia Boiu, protopresbiter în **Sibiu**. / 18). Simeon

[95] *Foaia de Duminecă*, Anul I, nr. 47, Timişoara 1894, p. 4

Cărpinișan, măcelar în **Câlnic**. / 19). Ioan Juga, proprietar în **Apoldul-mic**. / 20). Ioan Răcuțiu, negustor în **Selişte**. / 21) Ioan Balu, birtaș în **Sibiu**. / 22). Petru Imbăruş, proprietar în **Sibiu**. / 23). Ioan Măcelar, proprietar în **Mercurea**. / 24) Petru Comșa, negustor în **Sălişte**. // **Supleanți**: 1). Ioan Maxim Vulcu, proprietar în **Pianul de sus**. / 2). Ioan Paraschiv, subjude pensionat, **Sebeşul-săsesc**. / 3). Ioan Drăgan, notar public regesc în **Sebeşul-săsesc**. / 4). Ioan Banciu, negustor în **Sălişte**. // **Numărul total al membrilor**: 147 ordinari şi 15 supleanți"[96].

1907: „**Producțiunea din Răşinari**... / Corpul învățătoresc a organizat o producțiune cât se poate de variată ca program, în ziua de 18 februarie. Dar aceasta nu e prima producțiune la noi. Este adevărat, în comuna noastră, de 15 ani, nu s-a jucat nici o piesă teatrală – fie cât de slabă – numai petreceri simple. În anul 1905, s-a dat un concert de teologii clasei II, de atunci. În anul trecut, în ziua sfântului Andrei, încă s-a aranjat o producțiune, conform însemnătății ce o reprezintă această zi pentru noi... / Sunt și la noi instituțiuni ca „Reuniunea de înmormântare", „Fondul mizerilor" etc., dar despre activitatea acestora nu prea s-a publicat nimic"[97].

1908: „Primim spre publicare următoarea convocare: „Alegătorii și poporul din cercul electoral al Cisnădiei se convoacă la o adunare poporală, care se va ţine duminecă, în 18 octomvrie stil nou 1908, la 2 ore d. m., în **Răşinari**, piața de lângă biserica cea veche sau, dacă timpul e nefavorabil, în hotelul N. Vidrighin. / **Ordinea de zi**: 1). Deschiderea şi constituirea adunării. 2). Dezbatere asupra votului universal. 3). Proiect de rezoluţie şi hotărâre

[96] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 207, Braşov 1895, pp. 2, 3
[97] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 48, Braşov 1907, p. 6

asupra lor. 4). Închiderea adunării. / **Răşinari**, la 8 octomvrie 1908, / Dr. Ioan Bucur m. p, / Maniu Lungu m. p. paroh, / Emilian Cioran m. p. paroh, / Nicolai Vidrighin m. p., / Iacob Ciucian m. p, / Şerban Marcu m. p., / Ioan Cioran m. p., / Eremie Dancăşiu m. p., / Coman Hambăşan m. p., / Bucur Hurdulea m. p."[98].

1908: „**Întrunirea din Răşinari**. Marea comună românească **Răşinari** a fost, dumineca trecută, în sărbătoare. S-a ţinut o întrunire poporală. De cu vreme încă, uliţele curate ale bătrânei comune s-au umplut de lume: ţărani şi ţărance, în frumosul lor port, care aşteptau sosirea oaspeţilor, pentru a putea culege, din gura lor, mai apoi, adevărul zilelor de astăzi, cum şi sfaturi înţelepte pentru uşurarea acestor zile. / Adunarea era fixată pentru la 2 ore p.m. / După constituirea biroului, care a fost compus din S. S. Protopopul Dr. Ioan Stroia, ca preşedinte, şi părintele Emil Cioran, ca secretar, s-au început vorbirile. / Primul care ia cuvântul e părintele Maniu Lungu. Domnia sa, în numele răşinărenilor, salută oaspeţii, îndemnând, în acelaş timp, pe ascultători să ţină seamă şi să se orienteze în drumul lor, de aici, înainte, în sfaturile și îndemnurile ce le vor auzi. / După părintele Lungu, urmează apoi cuvântarea, plină de căldură şi însufleţire, a S. S. părintelui protopop, Dr. Ioan Stroia. Domnia sa face istoricul politicii patriei noastre. / „De la 1848, continuă Sfinţia Sa, deşi ni s-au făcut, de către Împărat, oarecare mici înlesniri, noi mergem tot înspre mai rău, tot înspre mai mare nesocotinţă din partea guvernelor care s-au perindat la cârma statului! De aceea, încheie Sfinţia Sa, iubiţi ascultători, am venit în mijlocul vostru, pentru ca să vă îmbărbătăm la o unire, într-un singur suflet şi într-

[98] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 217, Braşov 1908, p. 1

un singur gând, la o unire mare şi puternică, care să strige până la picioarele tronului!". / Ultimele cuvinte ale Sfinției Sale sunt subliniate cu puternice strigăte de „Să trăiţi!", „Protestăm!" etc. /

După aceea, preşedintele adunării dă cuvântul dlui **Octavian Goga**. A fost un entuziasm de nedescris, în tot timpul cât **acest fiu al Răşinarilor** a dezvăluit, în graiul sfânt şi curat al poporului nostru, toate nedreptăţile și asupririle ce ocârmuirea de astăzi ne face. / Peripeţiile votului universal, această minge miraculoasă a coaliţiei Andrássy-Apponyi, înşirate pe înţelesul larg al mulţimii, de către orator, au stârnit o mare de protestări. / De asemenea, adevărul spus de dl Goga asupra partidului nou Kosuthist, care, de 30 de ani, de când există, îmbată lumea cu apă rece şi cu promisiuni, când e în opoziţie, iar când e la putere nesocoteşte tot ce e mai sfânt în această țară, a uimit şi indignat mult pe ascultători. / După aceea, dl I. Scheopul citeşte, în aprobările generale ale mulţimii, telegrama de protestare, adresată Majestății Sale Regelui de către alegătorii din cercul electoral al Cisnădiei, cum şi pe aceea adresată deputaţilor noştri. / La ora 4 și jumătate, P. S. S. părintele protopop Ioan Stroia, luând din nou cuvântul, încheie adunarea, îndemnând poporul la credinţă şi unire"[99].

1909: „Serbările înălţătoare, aranjate în memoria celui mai mare arhiereu al neamului românesc, au trecut şi ne revine și nouă datoria să întregim aceea ce mulţi din gazetarii şi corespondenţii tuturor ziarelor au retăcut sau n-au voit să bage în seamă. / În ambe cazurile ei sunt vinovaţi, pentru că n-au ţinut să amintească un cuvânt bun sau rău despre **Răşinari** şi despre cei ce ţin frânele comunei

[99] *Ţara noastră*, Anul II, nr. 42, Sibiu 1908, p. 343

bisericeşti şi comunale în mâinile lor. / Cuvânt bun, ca să-i încurajăm să continue pe calea cea bună, cuvânt de mustrare, ca să se îndrepte, încât era ceva de îndreptat. / Nu au observat domnii gazetari că biserica s-a împodobit şi curăţit din nou, ca să poată primi congresul şi pe capul bisericii in haine de sărbătoare. / N-au observat că aici sunt trei distinşi preoţi, care se înțeleg unii cu alţii, merg mână în mână, servind obştea după cea mai bună a lor convingere şi cunoştinţă. / N-au observat domnii noştri că avem aici un corp didactic de 8 membri, dedicați cu trup și suflet misiunii lor, şi că chiar vestitul Iancsó Benedek, comisarul guvernului, a îndreptat, într-o comună vecină, pe învățătorii saşi să meargă la **Răşinari**, să învețe metodică şi didactică modernă. / N-au observat că în anii din urmă s-a adaptat școala, cu jertfe mari, votate din alodiul comunei, în fruntea căreia stau oameni harnici şi pricepuţi. / N-au observat curăţenia şi ordinea exemplară, ce s-a observat pe strade şi aranjamentul ce s-a făcut, cu multă pricepere, de către juratul polițian Nicolau Lungu, unul din cei mai isteţi bărbaţi din comuna **Răşinari**. / N-au observat stăruințele puse de comisiunea locală, stătătoare din membrii Dr. Ioan Bucur, parohul Man Lungu și învățătorii Frăţilă şi Crăciun, care, în frunte cu protopopul locului, au alergat mult, foarte mult, ca să poată așeză la mese sutele de onoraţiori, ce sosiseră din toate părţile locuite de români.

N-au observat că mulţimea damelor, care veniseră în deputaţiuni și din evlavie, ca să se închine și ele la mormântul marelui Andrei (Șaguna – n. n.), au fost primite în casele fruntașilor noștri: în casa neuitatului nostru paroh Iosif Goga, de către doamna Goga, şi de familiile parohilor Cioran, Dancăș, Dr. Bucur, Giurca, Eremie Dancăș, Barcian şi alţii, pe care nu-i mai numim, şi că aceste familii n-

au cruțat spese, nici osteneli, ca să reușească serbările cum se cade. / N-au observat domnii nici aceia că însuși primarul comunei, dl Ciucean, servea bucatele la masa primă, ca, după ce ne așezarăm, spre 2 ore, la masă să fie toate în cea mai bună ordine. / N-a avut nimenea un cuvânt bun de apreciere pentru seminariştii noştri, care ca apostolii au făcut drumul la **Răşinari** pe jos, şi şi-au făcut intrarea, sub conducerea profesorilor Dr. Bălan, Dr. Crăciunescu, Păcală și Bratu, în Răşinari, aşa de sărbătoreşte şi cu cântări religioase aşa de duios cântate, încât oamenii din Răşinari, cu capetele descoperite, priveau la mândrul tineret înșiruit înspre biserică, până la venirea Arhiepiscopului lor. / Aceste au rămas neobservate, şi neobservat a rămas că fruntașii de odinioară: I. Brote, B. Cioran, Man Droc, Petru Hoadrea, Iacob Ciucean, care au primit, la casele lor, miniștrii şi pe însuşi capul de atunci al bisericii, toţi s-au dus la cele vecinice, şi că ciocoii puţini ce au urmat, după ei, nu mai ţin să se povestească de proverbiala ospitalitate a răşinărenilor. / Aceste lucruri nu sunt de prisos ca să le scoatem la iveală, ca să vedem progresul, să vedem regresul, să vedem virtutea, să vedem şi păcatul şi să stăruim ca **Răşinarii**, locul de odihnă al marelui Andrei, să-şi reia locul de frunte între comunele noastre.

Comuna Răşinari, cu instituţiile noastre de acolo, nu trebuie să le neglijeze nimenea, mai ales că în Răşinari a fost **cea dintâi şcoală capitală românească**, a fost odinioară sediul preturei, şi afurisita de politică l-a dus, de aici, la **Cisnădie**. / Aici a fost, înainte de „Albina”, o casă de păstrare, care a lichidat, pentru că, în ochii cămătarilor de pe vremuri, era o piedică a manipulaţiunilor lor, și nu este eschis că cel puţin o societate de Raiffeisen să se înființeze pentru ajutorarea lucrătorilor și săracilor din loca-

litate. / Întărirea economică a locuitorilor din **Răşinari** ar trebui să fie ţinta de căpetenie a tuturor factorilor din localitate și mai ales a celor din Sibiu, dacă ei vor să fie adevărații noştri conducători. Mai în vară, a iniţiat părintele N. Ivan, ca însărcinat al magistratului din Sibiu, chestia construirii unei linii ferate, de la Sibiu, până la Răşinari. Ideea a fost primită cu bucurie, dar vedem că a adormit, şi suntem dornici să vedem ce sfârşit va avea întreaga afacere, pentru comuna Răşinari de interes vital. / Nouă nu ne mai poate fi indiferent cum zeci şi sute de lucrători, oameni tineri, de la 14-20 ani, băieţi şi fete care merg la lucru în Sibiu şi petrec acolo nopţile, ce fac şi cum le petrec, și chestia aceasta, şi din punct de vedere moral, și din punct de vedere naţional, va trebui să ne preocupe cu tot dinadinsul”[100].

1923: „Joi, 12 iulie 1923, ziua sfinților Petru și Pavel. La 8 ore, dimineaţa, primirea Maiestăţilor Lor Regele şi Regina în gara Sibiu. În aceasta zi, se face **pelerinaj la Răşinari**, unde, la ora 8 și jumătate, se începe Liturghia, celebrată de toţi vlădicii, în biserica cea mare din Răşinari. La 11 ore, primirea Maiestăţilor Lor în Răşinari. Urmează, apoi, parastas pentru răposatul **Mitropolit Şaguna**, la mausoleul (mormântul din capelă) de lângă biserica cea mare din Răşinari. După parastas, se ţin cuvântări”[101].

1923: „Soţia preotului Nicolae Iosof din **Banpotoc**, protopopiatul Deva, Maria, născută Isdrail, după un scurt, dar greu morb, a încetat din viață, în 11/24 august, în etate de 28 ani şi în al 8-lea an al fericitei căsătorii. A fost transportată şi înmormântată în comuna natală, **Răşinari**, du-

[100] *Ţara noastră*, Anul III, nr. 43, Sibiu 1909, pp. 344, 345
[101] *Unirea Poporului*, Anul V, nr. 27, Blaj 1923, p. 3

minică, în 13/26 august. O deplânge nemângâiatul soţ şi 3 copii rămaşi orfani”[102].

1923: „**Ecouri de la Răşinari**. Un prieten al revistei „Ţara Noastră” ne trimite, cu titlul de document, o fotografie, luată la **serbările de la Răşinari**, unde se poate zări, în primul plan, figura caracteristică a dlui Leonard Paukerow, venit să aducă, la mormântul lui Andrei Şaguna, prinosul gazetăriei lui Gheorghe Barițiu. Și, pentru că fotografia aceasta se referă din nou la cele petrecute cu acel prilej, ne reamintim penibila scenă în care respingătorul comis-voiajor al dlui Emil D. Fagure se proțăpise, obraznic și grosolan, în fața bătrânului arhimandrit Mustea, de la Caransebeș, acoperindu-l cu toată importanța sa rău mirositoare. Arhimandritul a protestat, blând și calm, împotriva lipsei de respect a Paukerowului, care a fost pus la locul lui numai prin drastica intervenţie a câtorva asistenţi indignați. / O simplă reminiscență de la o serbare creștinească şi atâta tot”[103].

1929: „Fruntaşa comună **Răşinari**, de la marginea Arhidiecezei, a avut deosebita fericire şi cinste de a găzdui, câteva ore, Delegația studenţilor francezi, veniţi pentru Serbările „Unirii”. Scumpii noştri oaspeţi francezi erau însoţiţi de un delegat al Ministerului de Externe, de prefectul județului Sibiu, dl Dr. Coriolan Ștefan, şi de dl deputat al Sibiului, Dr. Pompiliu Simonetti, şi de 2 studenţi români, care studiază la Paris, împreună cu profesorul de limba franceză de la liceul Gheorghe Lazar din Sibiu. / Au fost primiți cu deosebită dragoste, în capul satului, de Mult Onoratul Pompiliu Simonetti, preotul român unit din loc, dimpreună cu notarul comunal Valeriu Pria, primarul, di-

[102] *Telegraful Român*, Anul LXXI, nr. 69, Sibiu 1923, p. 3
[103] *Ţara noastră*, Anul IV, nr. 32, Sibiu 1923, p. 1040

rectorii școlilor primare şi de Arte şi Meserii, împreună cu întreg corpul didactic de la acele şcoli, cum şi de mult popor, bărbaţi, femei şi fete, cum şi de toţi elevii şi elevele școlilor din loc, în frunte cu **fanfara Junilor Chemărişti**, cu drapelele Organizației Partidului Național Țărănesc și ale Organizației Voluntarilor din loc, iar în mijlocul lor fâlfâia drapelul francez, împodobit cu flori,

La sosire, au fost bineveniți, în cuvinte alese, de preotul Pompiliu Simonetti din **Răşinari**, văzând în mijlocul lor pe fiii distinsei și luminatei surori latine, Franţa, care, de la „Unirea Principatelor" începând şi până astăzi, a dat cele mai călduroase dovezi despre dragostea ce o poartă sorei mai mici din Răsărit, adică România. / Răspunde, în limba franceză, Preşedintele Uniunii tuturor Universitarilor din Franţa, arătând bucuria ce o simte că poate să petreacă şi să vadă cu ochii acest popor, pe care numai din cărți îl cunoştea. / Cortegiul se pune în mișcare, în frunte cu preşedintele Uniunei studenţilor şi prezidenta Uniunii studentelor de la Universitățile din Paris, conduşi de preotul Pompiliu Simonetti, până la Hotelui „Dacia", unde, în onoarea iubiţilor oaspeţi, s-a dat un banchet, la care nu au lipsit animația și toastele. / Cel dintâi toast l-a ţinut Preşedintele Uniunii Universitarilor din Paris, mulțămind dlui Dr. Coriolan Ștefan, prefect, cum şi părintelui Simonetti, pentru frumoasa primire ce li s-a făcut. Studentul român de la Paris, Teculescu, răstălmăcește, în limba română, discursul Președintelui Uniunii studenților Universitari. Mai vorbește, apoi, dl prefect, Dr. Coriolan Ștefan, arătând că nu dânsului i se cuvine meritul că sentimentului de dragoste al poporului român pentru Franţa şi francezi s-a arătat aşa de înflăcărat, căci acest sentiment este firesc în poporul nostru. / A mai vorbit directorul şcolii

de meserii, închinând în cinstea şi sănătatea regelui Mihai, iar unul dintre tinerii francezi, deşi nu cunoştea limba română, a toastat, improvizând o scurtă cuvântare în românește, mulţumind preotului Simonetti de frumoasa manifestaţie şi primirea făcută lor de întreg poporul din **Răşinari**.

Părintele Dancăş, presedintele Căminului Cultural, venind şi dânsul la banchet, împarte oaspeţilor ilustrate cu fotografia frumoasă a Căminului Cultural. După banchet, oaspeţii au fost conduși la Căminul Cultural, în sunetele fanfarei, unde s-a încins o horă frumoasă, în care au jucat, cu fetele și flăcăii din **Răşinari**, şi studenţii şi studentele franceze, încingând o adevărată horă de înfrățire, admirând frumosul port şi frumoasele jocuri ale românilor din localitate”[104].

1933, Octavian Goga: „Înainte cu cincizeci de ani şi câteva luni (foarte multă vreme...), m-am născut într-un sat care se cheamă **Răşinari**, la poalele munților Carpaţi şi la 12 km de Sibiu, un sat frumos, o comună care n-a făcut parte din iobăgia din trecut, fiindcă era ceea ce se chema, subt stăpânirea ungurească, „fundus vegius” şi, cum se spunea în românește, în vechile noastre scrisori, în zapise, „slobod crăiesc sat”. / Această comună reprezintă o puritate de rasă absolută; 6.000 de locuitori, 6.000 de suflete arătau statisticile unguresti, în această comună, și care erau cu ţoții români. Jandarmii unguri erau singurii străini care se găseau în **Răşinari**, unde mulți dintre ei sfârşeau prin a lepăda haina de paznici ai ordinii, ca să se însoare acolo şi să devină români... / Eu, din fragedă copilărie, am urmărit satul, cu toate figurile lui. Am avut contact cu toate fră-

[104] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 24, Blaj 1929, p. 3

mântările anonime, cu toate bucuriile, începând de la botez şi până la coborârea în pământ. Participând, însă, la această viaţă a satului continuu, am rămas oarecum deasupra mulţimii, un observator al ei, înregistrator conştient al tuturor evenimentelor dimprejurul meu. Mă duceam la horă, mai puţin la horă, mă duceam mai mult la şezători, dar aceasta nu la **Răşinari**, ci într-o comună de pe Târnave, de unde era tatăl meu, unde aveam o moşioară, şi mă lăsam furat de atmosfera de nostalgie, de lene, de căldură a sufletului, care se respira acolo, în nopţile de vară. / Fiindcă eu mă întorceam de la şcoală, la ţară, numai vara – eram la şcoala ungurească de la Sibiu, unde am mers când aveam 9 ani, după ce terminasem şcoala primară din **Răşinari**, şi din care am ieşit fără să ştiu o vorbă ungureşte – la ţară, vara, mă apropiam de popor, treceam în mijlocul ţăranilor, făceam să se înlăture acel sentiment de diferenţiere socială, care persista în primele clipe, şi urmăream, zi cu zi, ceas cu ceas, tot ce era frământare sufletească în jurul meu. În serile de vară, când se ţineau şezătorile pe prispă, eram şi eu chemat la ele şi asistam, desigur robit şi de farmecul cântecului, dar şi de conştiinţa că trebuie să-mi îmbogăţesc capitalul meu de folclor românesc ; sunt amintiri simpatice şi stărui cu drag asupra lor”[105].

1934, mărturia învăţătorului **Gheorghe Pteancu**: „Dornici de muncă în ogorul naţiunii, după trei ani de studii, ne cerurăm locuri pentru candidare. Au urmat o mulţime de greutăţi. Fiind recomandat de guvernul diecezan să candidez la **Leta Mare**, am fost refuzat de către popor, ca nefiind apt pentru cantorat, deşi biserica avea cantorul său. La fel am fost respins şi la **Nyiradony**, unde

[105] Goga, Octavian, *Discursuri*, Bucureşti 1933, pp. 10, 12

concursesem tot la recomandaţia superiorităţii diecezane. Cu mare greutate, apoi, am ajuns la post în **Borleşti**, de unde guvernul diecezan a transferat pe antecesorul meu, pentru a-mi face loc şi fiind acesta suplinitor. Aici nu am găsit mare dragoste, pentru că poporul spunea că dânşii sunt săraci, nu pot susţine pe un învăţător aşa bine îmbrăcat. În urmă, după multă tocmeală, protopopul mi-a predat cheia locuinţei, la şcoală locuia cantorul, fiind apreciat, pe acele timpuri, singur cantorul. / Acest post mi l-am ocupat la 13 noiembrie 1886. Numărul elevilor era aproape 100, înghesuiţi într-o singură sală, deoarece comitetul şcolar a luat măsuri să nu se încălzească două săli de clasă. Rechizitele școlare erau câteva tăblii de perete, tabla de scris şi creta, elevii în total aveau 4 abecedare, din care ceteau, fără să cunoască literele. Am adunat abecedarele de la elevi şi am format, din toți, o clasă, cu care am început munca prin scris-cetit. Părinţii s-au revoltat, din cauză că am luat abecedarele de la copii, amenințându-mă că, dacă nu le instruiesc copiii din carte, nu-mi vor da plată, alţii s-au plâns protopopului, spunând că elevii nu învaţă, ci numai fac la tablă nişte desemne... Fiindcă eu lucram după o metodă pe care nu o cunoșteau sătenii, protopopul i-a mângâiat cu aceea, ca să mă lase să continuu cum ştiu eu şi, acuşi, la examenul mic, din luna februarie, dacă nu voi produce rezultat, o să ia măsurile de cuviinţă. Acuşi, la acest examen, văzând părinții cum copiii lor ştiau scrie şi ceti cu litere mici, s-au mirat foarte mult, spunând cum, fără cărți, numai cu ajutorul tăblii, a putut ajunge astfel de rezultat. Atunci, din inițiativa lor, s-au decis să-mi majoreze salarul anual, de la 63 florini, la 100, şi să cumpere, din casieria bisericii, cărţi tuturor copiile, judecând că, dacă fără cărţi au ştiut ajunge copiii la aşa frumos rezultat, cu atât mai

mare pot să ajungă având şi cărţi. Se poate închipui mirarea şi mulțumirea părinților, când, către finea anului şcolar, dintre cei mai talentaţi au ştiut să recite, în biserică, „Tatăl nostru", „Crezul" şi să citească chiar şi „Apostolul". / Creştea şi râvna mea de lucru, odată cu primele progrese recunoscute de cei cărora le eram dedicat pentru viaţa-mi întreagă. Mai mare bucurie şi mai nobil imbold la muncă nu-mi era altul, cât acela de-a auzi că acei ţărani, care protestau şi erau contra venirii mele în **Borleşti** se făleau cu învățătorul lor cunoscuţilor din alte sate.

Locuitorii din comuna **Pomi**, în urma succeselor realizate în **Borleşti**, îmi ceruseră în repetate rânduri să merg de învăţător în comuna lor. Despărţirea-mi de borleşteni mi-a rămas neştearsă. / În cumuna **Pomi** am avut ocazia de a cunoaşte pe marele luptător, Dr. **Vasile Lucaci**, pe atunci **profesor în Satu Mare**. El venea regulat, săptămânal, prin comuna Pomi şi mi-a sugerat o cale puternică de activitate românească ,prin Asociaţia învăţătorilor. Reuniunea învăţătorilor a luat fiinţă prin anul 1881, ţinându-se prima şedinţă în comuna urbană **Carei**, iar a doua, în comuna **Pomi**. În timpul acela, fostul meu profesor, Dr. Augustin Lauran, ajuns de director al şcolii normale unite din **Oradea**, se declară că, **din Oradea şi până în Borleşti**, nu a întâlnit cor mai bine organizat ca pe al meu, ceea ce putusem realiza prin o voinţă fanatică de lucru şi mie îmi era o surpriză, când îmi aduceam aminte că chiar slaba mea ureche muzicală mă făcuse să am rezerve, la început, faţă de şcoala normală. / După o activitate plină de amintiri plăcute, în comuna Pomi, în anul 1887, am fost ales învăţător în comuna urbană **Carei**. În Carei, am găsit o şcoală cu o sală de clasă cuprinzând 80 elevi, în anul prim. N-a trecut mult timp şi a fost nevoie de încă o sală de clasă, deoarece

a crescut numărul elevilor la 140. Acuma aveam elevi nu numai români, ci şi romano-catolici şi reformaţi. De altmintrelea, românii din jur mă onoraseră cu educaţia copiilor lor. În anul 1890, s-a deschis şi a doua sală de clasă, iar în anul 1906, s-a deschis şi a treia, în care, apoi, s-au grupat toate fetele. / Dintre elevii claselor conduse de mine, ajunşi în viaţă la o poziţie mai însemnată, pot să amintesc pe următorii: Ilie C. Barbul, Vasile Barbul, Nicolae Barbul, Vasile Simon, Gavrilă Barbul, Eugeniu Barbul, Gheorghe Barbul, Dr. Emil Lobonţ, Dr. Gelu Egri, Aurel Egri, Dr. Cornel Pop, Aurel Pop, Dr. Nicolae Dărăbant, Vasile Şuta, Ludovic Vida, Dr. Grigoriu Pop, Dr. Ioan Gherman, Silviu Tămaş, Dr. Al. Pteancu, Vasile Marchiş, Gheorghe Pteancu, Ioan Raţiu, Mihai Prunar, pensionar, Silaghi Nicolae, Codrean Ioan. / În comuna **Pomi**, am avut ocazia rară de a primi în şcoală, ca asistenţi la examen, pe lângă Dr. Vasile şi Constantin Lucaci, pe aristocratul Nicolae Ujfalussy, fost prefect în judeţul Satu Mare, apoi guvernator în regiunea Caraş-Severin, cum şi pe subprefectul judeţului Satu Mare, Ludovic Ujfalussy; prim-pretorul plăşii **Seini**, Robert Eötvös. După ce răspunsurile elevilor, la întrebările puse în limba română, i-au surprins de felul cum elevii ştiau să înţeleagă textul greu, cu atâtea latinisme, pe care ei le ştiau şi aplicau foarte uşor, acest guvernator, la finea examenului, a adresat elevilor cuvintele următoare, ce ţin locul unor prorociri: „Nu va pieri românul niciodată, căci dacă, din şcoala primară începând, învaţă sârguincios şi înţelege un stil aşa de greoi, viaţa-i este asigurată". De altcum, acest om avea cădere să judece rezultatul, pentru că poseda limba română la perfecţie.

În anul 1907, vine draconica lege „Aponiană", conform căreia autorităţile şcolare nu permiteau nici chiar sa-

lutul în limba română. Primeam dese reproşuri că nu mă supuneam. Era de a mea demnitate a răspunde cu o demisie, care mă scutea de umilinţă. Astfel, am ajuns să devin pensionat, în anul 1909, fiind nevoit a-mi câştiga pâinea în calitate de casier la filiala băncii „Bihoreana". În acest timp, interveni o mare frământare pentru români, datorită infiinţării episcopiei Haidu-Dorogului, îndeosebi prin schimbarea calendarului, producându-se o mare turburare chiar în sânul aceleiaşi familii, căci se încurcau sărbătorile şi posturile. / În acest timp, pregătirea spiritelor în jur se făcea prin sufletul devotat al marelui luptător Dr. Vasile Lucaci, în jurul căruia ne adunam, în secret, şi făceam proteste în scris la Roma. Sosind epoca războiului dezrobirii, prin regiunea noastră se strecurase o româncă din vechiul Regat, doamna Stoica, aducându-mi vestea despre pregătirea de război, trimisă de către Dr. Vasile Lucaci, care se afla dincolo. Această femeie la **Bistriţa** fiind arestată, am fost şi eu, ca unul ce vorbise cu o spioană, de asemenea arestat. Unde am stat din 6 septembrie 1916, până la 17 mai 1917, când am devenit liber, după îndelungi procese.

În închisoare, am convenit cu preotul, cantorul, primarul şi curatorul, cum şi cu mai mulţi fruntaşi din comuna **Răşinari**. Toţi purtam doar vina că nu am vândut conştiinţa nimănui. Toţi fusesem crescuţi în evanghelia suferinţei, toți credeam orbește în mântuirea acestui neam. Credinţa însuşită în şcolile în care învăţasem. Deşi timpul despărțirii de băncile şcolii era lung, în sufletele noastre trăia acelaşi dor de libertate, care, din ceas, în ceas, devenea realizabil. / Odată trecută epopeea războiului, şi românii în posibilitatea de a-şi dicta siguri de soarta lor, mam întors cu duioşie pe meleagurile localităţii unde învățasem şcoala, la **Oradea**. Aici am avut cinstea să fiu ales

de director-învăţător la şcoala primară din strada Holban; la anul, director controlor al tuturor şcolilor primare-comunale din acel oraş.

Retras la **Carei**, în anul 1922, am primit conducerea şcolii primare de stat, în al cărei serviciu am stat până în 1927, data trecerii, din nou, la pensie, având, în total, un serviciu de 50 ani în slujba şcolii româneşti. / Atât sărbătorirea-mi din 1927, cum şi cea din 1934, a şcolii normale unite din **Oradea**, a mea, la 50 ani de activitate, iar a şcolii la 150 de viaţă, sunt momente neuitate în viaţa mea. Evenimente pe care destinul le-a lăsat să aibă loc după unirea tuturor românilor. Ele arată că ideile pentru care se năzuia: lumina, cultura, libertatea şi dreptatea trebuiau împlinite. Noi, bătrânii, lăsăm tinerilor doar o rugăminte: Templul sfânt, la care ne-am adăpat atâtea generajii, în colţişorul acesta de ţară, să fie păstrat cu adânc respect, / Carei, la 11 iunie 1934, / **Gheorghe Pteancu**, / director învăţător în retragere”[106].

1944: „Noul preşedinte al Sindicatului ziariştilor din Capitală este dl Emil Ciucianu, director în Ministerul Propagandei Naţionale şi vicepreședinte al Casei de Retrageri și Pensiuni a Ziariştilor. Domnia Sa este ardelean, **originar din Răşinari**, de lângă Sibiu”[107].

1945: „Comitetul bisericii greco-catolice din **Răşinari**, județul Sibiu, vine, şi pe această cale, a aduce mulțumirile sale următorilor donatori din comună, pentru facerea caselor parohiale: 1). Preotul Valeriu Pinciu şi soţia, preot **Răşinari**, lei 500.000. / 2). Valer Pria și soţia, avocat, fost notar, din **Răşinar**, lei 100.000. / 3). Preotul Pamfiliu Simonetti, preot pensionar, 60.000 lei. / **Total**: 660.000 lei.

---

[106] *Vestitorul*, Anul X, nr. 11-12, Oradea 1934, p. 12
[107] *Unirea Poporului*, Anul XXVI, nr. 11, Blaj 1944, p. 6

Dumnezeu să le răsplătească înmiit pentru frumosul lor gest. / Învățător Gheorghe Marcu, primcurator”[108].

1945: „În ziua de 18 iulie, Părintele Burducea, Ministrul Cultelor, în drum spre **Păltiniș**, s-a oprit, de a vizitat şi biserica noastră greco-catolică din **Răşinari**-Sibiu, rămânând încântat de frumuseţea și curăţenia ei. Mai ales i-a plăcut foarte mult chivotul de pe masa altarului, care este o imitația a Catedralei din Blaj, precum şi cele trei statuete cu Maica Domnului, Domnul Isus Hristos şi Sf. Antonie. / După vizita făcută la Mausoleul Mitropolitului Șaguna, la biserica noastră, la cele două biserici ortodoxe, precum şi la casele vechi ale episcopilor Nichitici şi Adamovici, s-a întreținut cu preoţii locali, aducând laude atât preoţilor ortodocşi, cât și preotului nostru greco-catolic, despre care a fost informat că zilnic face sf. liturghie şi că ţine deschisă biserica pentru credincioşi toată ziua. La orele 8, seara, Părintele Ministru, însoțit de dl director de cabinet, părintele Mântulescu, au plecat la **Păltiniş**”[109].

Gegend von Korna, mit dem Vulcan dahinter.

[108] *Unirea Poporului*, Anul XXVII, nr. 26, Blaj 1945, p. 4
[109] *Unirea Poporului*, Anul XXVII, nr. 31-32, Blaj 1945, p. 2

RÂŞNOV

(Rosno, judeţul Braşov)

1335: „Tătarii intră, a treia oară, în Ţara Bârsei şi rămân aici 7 ani. / O parte din ei trec în Ardeal şi se aşează la locul numit, până astăzi, „Tatárlakó" (Tarterloch). Cei rămaşi ard **Prejmerul** şi asediază, timp de câţiva ani, **Râşnovul**, trăgând un şanţ mare între **Râşnov** şi **Vulcan**, lângă Bârsa"[110].

1357, mai 29, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, venind „Simion, fiul lui Nicolae de **Ghimbav** (Widenbach, judeţul Braşov), şi comitele Iacob, zis de **Braşov**, fiul comitelui Nicolae cel Mare de **Râşnov** (Rosno, judeţul Braşov), pe de altă parte, acest Simion ne-a spus că, deoarece nu are alţi moştenitori, ci doar două fiice copile şi pe soţia sa… toate bunurile sale de moştenire din moşia Ghimbav, pe care le-a primit de la înaintaşii săi… le dăruieşte şi le hărăzeşte, în temeiul înrudirii de sânge, cu înlăturarea celorlalte rude ale sale, pomenitului comite Iacob, zis de Braşov"[111].

---

[110] Tartler, Th., Ludu, I., *Cronica comunei Prejmar*, în *Ţara Bârsei*, Anul IV, nr. 6, Braşov 1932, p. 526

[111] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 154, pp. 142-144

1536: „Un registru de dare, din 1536, ne dă 33 de gospodari români, în toate comunele săseşti din Ţara Bârsei, toţi 33 locuind în **Râşnov**. Un alt registru de dare, din 1541, ne dă, în cele treisprezece comune săseşti, 30 de gospodari români şi, în fine, un al treilea registru de dare, din 1550, ne dă, pentru toate satele săseşti din Ţara Bârsei, **85 de gospodari români, toţi locuitori ai Râşnovului**. Asupra comunelor cu populaţie mixtă română-maghiară nu s-a extins recensământul”[112].

1566, Giovan Andrea Gromo: „Părăsind oraşul Braşov, prin suburbia de la sud, după un drum de două zile, se iese din vale şi se intră pe un loc neted frumos, plin cu livezi şi pâraie limpezi de munte. Mai înaintând vreo opt mile, ajungem la o cetate foarte puternică, numită **Râşnov**, clădită pe vârful unei stânci, pe un munte înalt şi despărţit de ceilalţi, la care se poate ajunge numai pe o potecă lată de vreo trei paşi, şi aceasta urmând şerpuit, în loc descoperit. Sub această cetate, lângă drumul mare, se află un târg bine populat şi cu viaţă negustorească, ai cărui locuitori se refugiază, de obicei, în cetatea amintită, în timp de război, iar în vremuri de linişte, ea e păzită de un slujbaş, numit de oraş, cu un număr mic de români. La o depărtare de alte opt mile, de acea cetate, găsim un alt castel foarte puternic, aşezat pe o înălţime în întregime stâncoasă, în mijlocul unei văi înguste, prin care se trece în Ţara Românească, acolo unde aceasta se mărgineşte cu Moldova şi este despărţită, prin chei foarte înguste, de alţi doi munţi, inaccesibili din cauza pereţilor lor abrupţi şi a codrilor deşi, ce-i îmbracă.

[112] Podea, Ioan, *Monografia judeţului Braşov*, vol. I, Braşov 1938, p. 69

Pe sub castel, curge un râu de munte limpede, care dă nu numai cei mai gustoşi păstrăvi, lipani şi alţi peşti buni, ci şi pietriş de aur curat, în mare belşug, care se pescuieşte cu ajutorul unei site zăbrelite, din nuiele, întocmai la fel cum se prind peştii în unele locuri. O asemenea pescuire de aur este îngăduită numai acelora care au învoirea principelui, ce o arendează, în schimbul unei mari cantităţi de aur. Castelul acesta se numeşte **Bran** şi este foarte bine păzit şi totdeauna bine înzestrat cu tot ce e trebuitor pentru o apărare puternică, şi stă, de asemenea, sub privegherea sfatului orăşenesc al Braşovului"[113].

1713: „Atunci au plecat românii din **Bistriţa** şi din satele districtului, cu sutele, în toate părţile, venind o parte din ei şi aici, în Ţara Bârsei, aşezându-se la **Râşnov**. Minunatul port de pădureancă al râşnovencelor de azi e de atunci, adus la **Râşnov** de românii izgoniţi din regiunea Bistriţei"[114].

1765: „Șapte familii de tohăneni au plecat la **Râşnov**, treisprezece la **Bran**, şaisprezece la **Zărneşti** şi una la **Bod**"[115].

1810: „Protopopul Gheorghe Haines se plânge, în 1810, că românii din **Râşnov**, contrar dispoziţiunilor mai înalte, se opun cu încăpățânare de a-și trimite copiii la școală și nu vreau să plătească nici simbria învățătorului

[113] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, pp. 356, 357
[114] Podea, Ioan, *Monografia judeţului Braşov*, vol. I, Braşov 1938, pp. 58, 59
[115] Podea, Ioan, *Monografia judeţului Braşov*, vol. I, Btaşov 1938, p. 59

Ioan Ioanovici, angajat cu contract. Cere, deci, să fie siliți, prin mijloace mai aspre, să-și facă datoria”[116].

1883: „Adunarea generală a „Reuniunii învățătorilor români greco-orientali din districtul X (Braşov) al arhidiecezei Transilvaniei”, ținută la **Braşov**, în 19-22 august stil vechi 1883, sub prezidiul ordinar, asistând ca comisar consistorial dl profesor de la Institutul teologic pedagogic din Sibiu Demetriu Comşa”, stabilește, la propunerea „membrului şi învățătorului diriginte din **Râșnov**, G. Proca, ca adunarea generală ordinară viitoare să se țină în comuna **Râșnov**... propunerea învățătorului G. Proca, de a se ţine adunarea generală viitoare în comuna **Râșnov**, se primește cu mulțămire”[117].

1902: „**Epidemie în Râşnov**. În comuna Râşnov, lângă Brașov, agresează în mod epidemic meningita. Până acum, s-au ivit 16 cazuri de boală, dintre care 8 decese. Din raportul medicului primar comitatens Mihail Hantz, reiese că cele mai multe cazuri sunt grave și în 4 cazuri decesul a urmat la 1-2 zile. Boala se ivește mai ales la copiii sub 6 ani. Cauzele izbucnirii bolii nu sunt cunoscute. Viceşpanul a făcut raport ministrului de interne. Boala agresează cu deosebire între locuitorii români ai comunei, din care cauză școlile românești au şi fost închise”[118].

1902: „Din raportul medicului primar pe luna aprilie, prezentat comitetului administrativ al comitatului Braşov, de către titularul dl Dr. Mih. Hantz, vedem că starea sanitară a comitatului nostru a fost satisfăcătoare în tot comitatul, **afară de comuna Râşnov**, unde, în numita lună,

---

[116] Mușlea, Candid C., *Protopopul Gheorghe Haines (1769-1812)*, în *Țara Bârsei*. Anul VI, nr. 2, Brașov 1934, p. 110
[117] *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 109, Sibiu 1883, p. 437
[118] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 54, Braşov 1902, p. 3

s-au întâmplat 41 cazuri de moarte (din 203 câte au fost în tot comitatul). În Râșnov au bântuit în mod epidemic scarlatina și meningita”[119].

1902: „O bancă aduce cu sine încheierea a noi legături între fiii aceluiași neam, dezvoltă simțământul de coeziune, care trebuie să existe între singuraticii membri ai poporului nostru și deci nu servește numai interesele curat economice, ci se pune și în serviciul intereselor culturale şi naţionale, arătând, în mod eclatant, că numai unind puterile noastre ne putem afirma ca un popor cu putere de viță, care are a împlini o mare misiune culturală pe acest pământ. / Cam acestea sunt ideile care ne-au condus, pe subscrișii, când ne-am decis a înființa **o bancă în comuna Râşnov**, comitatul Braşovului. În speranţa că întreprinderea plănuită de noi va afla o justă apreciere şi călduroasă sprijinire din partea marelui public românesc, dăm acest prospect publicităţii şi invităm la subscrierea de acţii a înființândei bănci „Râşnoveana”, care se vor emite în număr de 500 și vor avea valoarea nominală de câte 50 coroane... / **Râşnov**, în 14 septemvrie 1902. / Ioan Hamsea, / George Proca, / Nicolae Ilie, / George Stăniloiu, / Nicolae Rădăcină, / Ioan Dobrescu, / Dumitru Gologan, / Ioan Brezeanu, / Ștefan Proca, / George Ilie, / George Butnar”[120].

1902: „Dumineca trecută, s-a serbat, în comuna învecinată **Zărnești**, căsătoria între odraslele a două familii fruntașe române din **Râșnov** și **Zărnești**: G. Proca şi Tr. Meţianu. Nuntă frumoasă și nuntași numeroși, fiind numeros și cercul amicilor și cunoscuţilor acestor familii. / Îndată după ce s-au aşezat oaspeţii la masă, dl George Proca, vechi învăţător și proprietar în **Râşnov**, adresându-se

[119] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 94, Braşov 1902, p. 3
[120] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 195, Braşov 1902, p. 3

către fiul şi nora sa, a cetit următoarele bine simţite versuri: / „Binecuvântarea căsătoriei fiului meu, Constantin Proca (preot în **Râșnov** – n. n.) cu Domnişoara Eugenia Meţianu. // Iubirea luminată de flacăra Credinței / În cinstea omenească, sub scutul Provedinţei, / V-a dat viaţa-n lume; iubirea azi vă cheamă / Să părăsiți un tată, să părăsiţi o mamă, / Şi unul lângă altul, pe veci, să vă iubiţi, / Cum v-au iubit părinții, de Domnul ocrotiți. // De-aţi ști cât e de mare iubirea părintească, / Că-n lume nu există cuvinte s-o grăiască, / Atunci aţi înțelege aceea ce simt eu, / Şi martor pentru asta vă dau pe Dumnezeu. / El tatăl omenirii, a toate Creator, / El singur numai știe puternicul meu dor! // Şi-n limba cea mai dulce a doinelor iubite, / A zânelor din basme cu stele-mpodobite, / În care luminat-am copiii râşnoveni, / Din care mare parte sunt harnici şi onești, / Învățătorul vostru și-al vostru bun părinte / Vă binecuvântează din inimă fierbinte”[121]. Trei astfel de îndemânatece versificări ocazionale a rostit, atunci, învățătorul George Proca din **Râșnov**.

1903: „A doua zi de Crăciun (26 decemvrie 1902 vechi) membrii „Societăţii de lectură” din **Râşnov** au aranjat o **reprezentațiune teatrală şi muzicală**. Programul a fost destul de bogat; a constat din două puncte cântări de cor, două declamaţiuni și o comedie poporală. Sala era plină de public. **Toţi românii din Râşnov** au luat parte, în frunte cu ambii preoţi şi dl secretar consistorial George Proca. Străini n-au fost mulţi. Succesul a fost splendid. Cântările „Imnul unirii” și „Coroana cufundată”, executate de corul societății au făcut cea mai bună impresie. În **Râșnov**, până acum, nu a fost cor în permanenţă. Socie-

[121] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 202, Braşov 1902, p. 6

tatea de lectură, din membrii ei şi sub conducerea învățătorului Virgil Bude, şi-a format un cor permanent. Nu e lucru uşor a instrui un cor, format din voci nedeprinse cu cântarea. Se cere multă abnegaţiune din partea conducătorului, iar din partea coriştilor, răbdare şi multă osteneală. Se vede forte bine că membrii societăţii nu au cruțat nici timpul, nici nu s-au dat îndărăt nici de la jertfele ce trebuia să le facă, numai şi numai ca să aibă un cor bun şi permanent. Laudă se cuvine, în primul loc, harnicului conducător şi coriştilor. / Declamaţiunile domnişoarei Tăbăcariu „La Oglindă", de G. Coşbuc, şi a dlui G. Butnariu, „Peneș Curcanul", au fost încoronate cu mult succes.

Punctul ultim din program a fost comedia poporală cu cântece „Vlăduţul Mamii", de Lupescu. Această comedie e cât se poate de potrivită și la înţeles pentru popor, şi foarte hazlie. / Eu am văzut-o predată, până acum, cel puţin de patru ori şi credeam că, asupra mea, nu o să mai facă nici o impresie M-am înşelat, însă, căci diletanţii şi-au jucat rolurile cât se poate de bine. / Aşa a decurs reprezentaţia **Societăţii de lectură din Râşnov**. Merită laudă râșnovenii, pentru că o astfel de societate, în întrega împrejurime a Braşovului, numai ei au. Şi în timpul acesta, când deviza fiecărui adevărat român trebuie să fie „totul pentru cultura națională", în fiecare comună românească ar trebui să existe o „Societate de lectură", unde fiecare țăran, care știe ceti, în timpul liber, dumineca şi sărbătorile, şi în lungile seri de iarnă, în loc de a merge în crâşmă, să cetească ceva folositor. / Actualul președinte al societăţii e dl învățător Romul Cristoloveanu. Frumos e din partea corpului didactic că s-au înscris membri ai societăţii. Bine ar fi ca toţi românii din **Râșnov** să între în „Societatea de lectură", unde, apoi, „uniţi în cuget şi în simțiri", să lucre pentru bi-

nele lor și al tuturor. Iar românii din alte sate românești să ia exemplu de la râșnoveni!”[122].

1903: „Cu ocaziunea producțiunii dată de „Societatea de lectură română din **Râșnov**”, joi, în 26 decembrie vechi 1902, a doua zi de Crăciun, au intrat, în favorul societății, de la următorii domni: / Ioan Teculescu, protopop în **Alba Iulia**, 2 coroane. / Dr. G. Proca, învățător pensionar în loc, 2 coroane. / Ioan Hamsea, paroh în loc, 1 coroană 60 creițari. Dr. G. Proca, secretar consistorial în **Sibiu**, 1 coroană 60 creițari. / Constantin Proca, 60 creițari. / Iuliu Vasilica, 80 creițari. / Iosef Speidel, negustor, 40 creițari. / Georg Schiel, respicient, 40 creițari. / N. Patron, birtaș, 40 creițari, **toți din Râșnov**”[123].

1903: „Ieri, în 14 iunie nou, s-a ţinut, în fruntaşa comună **Râşnov**, adunarea despărțământului I Braşov al Asociațiunii noastre. / Faptul că această comună este situată în apropierea Braşovului şi are comunicațiune excelentă cu acest oraş a înlesnit unui grup de amici ai culturii române să se prezinte la această adunare, încurajând, astfel, sforțările nobile ale comitetului și dând exemplu bun fruntașilor şi poporului din **Râşnov**. / Cu trenul de la orele 9, au plecat, de la gara Bartolomei din **Braşov**, următoarele persoane: Doamna A. Bârseanu, doamna Al. Verzea din **Satulung**, doamna Dr. Vecerdea, doamna Dr. Șpan, doamna Murăroiu, domnișoara Popescu, domnii: Andrei Bârseanu, preşedintele despărțământului, Simion Damianu, Dr. Aurel Mureşianu, N. P. Petrescu, I. Lengeru, Dr. N. Vecerdea, Petru Pop, I. Săbădeanu, membru în comitet, G. Aiser, casierul despărțământului, prof. N. Bogdan, secretarul despărțământului, prof. Dr. I. Bunea, prof. Petrovici,

[122] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 4, Braşov 1903, p. 4
[123] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 25, Braşov 1903, p. 5

Al. Verzea, prof. I. C. Panţu, prof. M. Navrea, Murăroiu, Dr. Fruma, Dr. Pralea, I. Lăpedatu, Leonte Puşcariu, Traian H. Pop, Augustin Paul. Către aceştia se mai adaugă domnii Petru Popovici, Pompiliu Eliu şi Gheorghe Boambăn, veniţi cu trăsura.

La orele 10, oaspeţii din Braşov sosesc la **gara din Râșnov** și sunt întâmpinați, în numele fruntașilor acestei comune, de o delegaţiune, compusă din membrii corpului didactic, domnii R. Cristoloveanu, Gh. Butnariu, Bart. Tipeiu, Virgil Bude şi Iosit Renghia. / Dl Cristoloveanu salută pe preşedinte şi comitet, cu câteva cuvinte bine simțite, la care răspunde dl Andrei Bârseanu. / În grupul care a ieșit la gară, spre întâmpinarea oaspeţilor, mai erau și comerciantul Gheorghe Ilie, și ţăranii I. Armăsar, Fulga, Șoric, Petric şi Oţelea. Desigur, ar fi ieşit spre întimpinarea oaspeţilor şi mai mulţi ţărani, dacă nu ar fi fost tocmai timpul liturghiei. / De la gară, ne-am îndreptat, cu toții, la biserică, unde preoţii Al. Verzea, I. Hamsea şi C. Proca au celebrat un parastas pentru repausaţii președinți ai Asociaţiunii și pentru repausaţii membri ai despărțământului. / După parastas, părintele I. Hamsea a ținut o cuvântare avântată, exprimându-și recunoștința față cu bărbaţii mari ai neamului nostru, care au adus jertfe şi au creat instituțiuni culturale atât de salutare, cum e Asociaţiunea. Mulţumește comitetului, pentru onoarea ce a făcut-o acestei comune, alegând-o ca loc pentru adunarea din anul acesta. / Râșnovenii își vor arăta recunoștința față cu actualii conducători ai despărțământului, dacă semințele culturale, ce le vor semăna acei conducători, cu această ocaziune, nu le vor lăsa să cadă pe pietriș sau în mărăcini, ori pe drum, cum spune parabola din sfânta scriptură, ci le vor planta în

inimă, ca să aducă fructe pentru noi şi pentru urmașii noştri.

Şedinţa s-a ţinut tot în biserică şi s-a deschis, la orele 11, de către preşedinte, dl Andrei Bârseanu, fiind de faţă un public numeros, compus din toţi fruntașii comunei, în frunte cu veteranul G. Proca, şi din popor, precum şi din alţi oaspeți, veniţi de prin alte comune și dintre care mi-am notat pe părintele Zorca din **Vlădeni**, părintele Comănescu din **Codlea**, însoţit de trei învăţători, Boldor, Marcu şi Iliescu, părintele Virgil Pop din **Cristian**, părintele Comănescu din **Ghimbav**, şi de-o delegaţie de mai mulţi ţărani, apoi doamna Hamsea, doamna C. Proca etc. / Dăm aici un rezumat din discursul de deschidere al dlui Bârseanu. „Sunt aproape 100 de ani, zice dl Bârseanu, de când un român de inimă, Dumitru Cichindeal, a rostit memorabilele cuvinte: „Mintea, mintea, mărită nație română! Când te vei lumina cu învăţătură, mai mărită nație decât tine nu va fi!" / Cu aceste cuvinte, marele bărbat a vrut să zică că voi, români asupriţi, atunci veţi înainta, când vă veţi lumina prin învățătură. Cuvintele acestea au găsit răsunet şi, încetul cu încetul, s-au ridicat școli și biserici şi s-a ivit o serie întreagă de bărbaţi care au muncit cu condeiul, cu cuvântul şi au jertfit pentru înaintarea neamului. / Tot pe timpul când a scris Cichindeal acele cuvinte, scria şi Gh. Şincai: „Sunt obosit şi bolnav, dar totuși scriu la cartea mea, căci știu că va fi de folos mult iubitului meu neam românesc". Era sărac, lipsit de post și bolnav Şincai, şi totuşi a jertfit şi muncit pentru înaintarea şi luminarea neamului. / Aceşti oameni sunt la al căror îndemn s-au ridicat şcolile, una câte una, cum răsar stelele, seara. Progresul deveni mai intensiv, lumina se răspândi și mai mult, după anul 1848. Bărbaţii inimoși ajung la convingerea că ar fi

de făcut ceva şi în afară de biserică şi școală, și au creat Asociaţiunea.

Asociațiunea este instituţia în care se întâlnese românii, de la vlădică, până la opincă, fără deosebire de confesiune. Care este scopul Asociaţiunii? / Scopul Asociaţiunii este înaintarea materială și morală a neamului românesc, prin sprijinirea tinerilor talentaţi, ca să-și poată urma studiile, sprijinirea meseriașilor, înfiinţarea de biblioteci, tipărirea de cărţi folositoare, adunări frăţești, cum e cea de astăzi, care contribuie la cultivarea armoniei şi a bunei înțelegeri. / Şi cum se poate ajunge scopul Asociaţiunii? Avem mijloace suficiente pentru aceasta? / Deocamdată, nu. Dar le vom putea avea, dacă cu toţii vom da mâna şi dacă vom avea credinţă în realizarea ţintei noastre. Acela care are credință are și stăruință, are simţ de jertfire. / Conduşi de aceste idei, am venit în această comună. Am știut că râșnovenii sunt oameni deştepţi şi că au simțul de jertfă pentru cultura naţională. Dovadă, sacrificiile aduse pentru biserică şi școală, care sunt factori ai culturii naţionale. / La asemenea oameni am venit, acestor oameni vrem să le spunem ce a lucrat despărțământul nostru. Vă văd aici adunaţi în număr frumos, dovadă că fruntașii voştri v-au spus ce are să se petreacă aici. Mulţumesc atât fruntașilor, pentru osteneală, cât şi poporului, pentru că a urmat invitaţiunii în număr aşa de frumos, şi declar şedinţa deschisă". / Strigăte însufleţite de „Să trăiască!" au acoperit sfârşitul discursului de deschidere, pe care dl Bârseanu l-a pronunțat liber. De asemenea, și în cursul discursului, preşedintele a fost întrerupt prin strigăte de apro-

bări, mai ales la pasagiul unde a accentuat importanța bisericii şi şcolii, ca factori ai culturii naţionale”[124].

1903: „Bibliotecile poporale ambulante, înfiinţate de „Astra”, s-au mai înmulţit cu una… / Lele 14 biblioteci poporale sunt distribuite în modul următor: nr. I-a e destinată pentru comuna **Preşmer**: nr. II-a se află în comuna **Crisbav**; nr. III-a în comuna **Măeruş**: nr. IV-a în comuna **Braşov vechi**; nr. V-a în comuna **Dârste**; nr. VI-a în comuna **Ghimbav**; nr. VII-a în comuna **Feldioara**; nr. I-b în comuna **Bod**, nr. II-b în **Cristian**, nr. III-b în **Braşov Tocile**; nr. IV-b în **Herman**; nr. VII-b în **Râşnov**; nr. I/c în **Satulung**, nr. II/c în **Ţânţari**”[125].

1904, Diaconovich: „**Râșnov** (Rozsnyó), comună rurală în Transilvania, comitatul Braşovului, 4.801 locuitori, din care 2.611 români, 1.848 saşi, 223 maghiari; staţiune poştală, telegrafică și ferată. Bancă românească şi săsească. Pe dealul de lângă comună e cetatea Râșnov, care se află în parte în stare bună încă. Fântâna din această cetate are o adâncime de 144 m”[126].

1904: „Astăzi, dimineaţă, aveau să fie **alegerile funcţionarilor comunali în Râșnov**, după ce membrii reprezentanţei au fost aleşi și representanța s-a şi constituit. / Între alegătorii din **Râșnov**, precum se știe, majoritatea este a românilor. Sunt, cu totul, vreo 400 alegători români şi vreo 300 saşi. / La alegerile de astăzi, au fost de faţă aprope 400 alegători români şi ceva peste 100 alegători saşi. Solgăbirăul Fischer, sas, a deschis actul electoral, invitând comitetul comunal vechi să aleagă 4 bărbaţi de în-

[124] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 120, Braşov 1903, pp. 2, 3
[125] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 131, Blaj 1903, pp. 5-6
[126] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 755

credere. Se aleg. Preotul Hamsea, cu legea în mână, spune că, în sensul paragrafului 78 al legii comunale, articolul XXII/1886, nu comitetul sau reprezentanţa comunală, ci alegătorii din sânul lor aleg bărbaţii de încredere. / Strâns cu legea, solgăbirăul cedează și, între bărbaţii de încredere, se aleg şi preoții Hamsea şi Proca. / Urmează candidarea, mai întâi a primarului (judele comunal). După lege, preşedintele (solgăbirăul) candidează trei pentru acest post. Cu totul, concuraseră pentru acest post 5 saşi şi 1 român, George Proca.

Alegătorii români, înainte de candidare încă, în interesul păcii şi al bunei înţelegeri şi pe baza echităţii, au cerut ca, între cei 3 candidaţi, solgăbirăul să pună şi pe candidatul românilor. / Solgăbirăul Fischer a candidat însă numai pe 3 saşi, cu care nici alegătorii saşi n-au prea fost mulţumiţi, căci murmurau şi arătau pe faţă dezaprobarea lor. / Văzând românii cum stă treaba, au insistat ca, fiind ei majoritate, cel puţin la toate celelalte posturi să se candideze şi un român şi au cerut ca candidarea, la celelalte posturi, s-o facă nou aleasa reprezentanță, care e deja constituită. Solgăbirăul Fischer vorbea, însă, numai de comitetul vechi şi, în toate privințele, s-a arătat de tot brusc şi respingător față cu românii. / Atunci s-a produs, între români, mare mâhnire şi de-odată mergea, din gură în gură, lozinca: „Să mergem la Braşov, la comitat, să cerem domnului fişpan şi viceşpan să ni se respecte drepturile și să fim trataţi cum se cuvine!”. / Solgăbirăul Fischer, văzând nemulţumirea, s-a folosit de ocaziune să întrerupă alegerea, declarând adunarea dizolvată.

Imediat, peste 400 de alegători români au plecat, în frunte cu preoții şi cu George Proca, pe jos, la Braşov, cu scop de a merge la comitat. Convoiul, în care se aflau de

toată etatea, între care şi bătrâni de 70-80 ani, a sosit la bariera Bartolomei pe la 2 ore d. a., dar a dat de un zid de poliţişti, care erau postaţi la barieră, ca să împiedece intrarea lor în oraş. Preoţii români râşnoveni, Hamsea şi C. Proca, veniseră înainte, ca să facă posibilă prezentarea deputaţiei la comitat. / Avizat de starea lucrului, dl fişpan Dr. George Székely a declarat că e gata să primească deputaţi, dar nu poate primi 400, ci să vină, dintre ei, vreo 20-30. / Încât pentru intrarea în oraş a celor veniti de la Râşnov – se vorbeşte de peste 500 – nu vrea s-o împiedece, dacă ea nu i se va face cu caracter demonstrativ şi vor intra grupuri, grupuri mai mici, în oraş, pe diferite cărări, A şi dat, în privinţa aceasta, avizurile de lipsă căpitanului poliţiei Farkas, care, de cu vreme, se dusese să fie de faţă la barieră, când vor sosi râşnovenii.

Înainte de orele trei, râşnovenii ajunşi în oraş au trimis o deputaţiune de vreo 30 de inşi, în frunte cu preoţii şi învăţătorii lor, la dl fişpan Dr. G. Székely, ca să-i aducă la cunoştinţă ilegalitatea ce s-a săvârşit, azi, înainte de amiază, în **Râşnov**. Dl fişpan i-a primit cu bunăvoinţă şi a zis că, la numirea, sa a depus jurământ că va respecta legile. Declară că şi în acest caz se va conduce de dreptate şi i-a asigurat pe delegaţi că va cerceta lucrurile şi va face dreptate. / După aceasta poporul, care aştepta răspunsul la hotelul nr. 4, a plecat, în ordine, către casă, cu trenul de 5 d. a."[127].

1907: „**Pentru masa studenților români din Brașov** au intrat, cu lista de colectă nr 14 – colectant George Ciocoiu, clasa a V-a gimnaziu. / N. N. 50 creițari; / Ioan Hamsea, 2 coroane; / N. Căldărea, 2 coroane; / Constantin

[127] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 259, Braşov 1904, p. 2

Proca, 2 coroane; / Societatea de lectură **Râșnov**, 3 coroane, N. Corniță, 3 coroane.

O prelegere poporală în Râșnov. Despărțământul Brașov al Asociațiunii noastre e în plină activitate. Prelegerile poporale se țin lanț și, ceea ce este lucru de căpetenie, poporul nostru de la sate, setos după lumină, începe tot mai mult să aprecieze menirea celei mai mari instituțiuni culturale ale noastre. / Dumineca trecută, o parte din membrii despărțământului nostru s-au dus în fruntașa noastră comună **Râșnov**... / La orele 2 p. m., s-a început prelegerea, în sala cea mare a hotelului comunal... Vor fi fost vreo mie de români, dacă nu cumva mai mulți, care așteptau să audă și să vadă ce le aduc și le mai spun domnii de la Brașov”[128].

1908: „Din **Râșnov**, am primit o corespondență mai lungă, în care parohienii I. Ilie, An. Treti, George Proca, George I. Stăniloiu, Ioan Scurtu și Vasile Ilie se plâng de abuzurile săvârșite în jurul alegerii de preot... „Prin alegerea și întărirea de protopop al tractului Râșnov a fostului preot I. Hamsea, a devenit vacant postul său de preot în Rășinari, fără nici un zor și fără a se simți lipsa, din cauză că era numai un preot care, pentru lung timp, ar fi fost suficient trebuințelor poporului, s-a conchemat comitetul parohial pentru publicarea de concurs. Cei pricepători din comitet au insistat ca, mai întâi, să se reguleze stola, apoi să se publice concurs. Dl protopop n-a ținut însă cont de această justă cerere și a zorit publicarea concursului... / Expirând concursul, s-a ținut, în 23 martie, alegerea, care numai alegere nu a fost... / Pentru facerea alegerii, a fost numit ca comisar protopopul Sighișoarei, I.

[128] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 14, Brașov 1907, p. 4

Moldovan. Sâmbătă, în ajunul alegerii, comisarul a vrut să țină ședință de candidare... zădărnicită de membrii comitetului, nemulțumiți cu modul de publicare a concursului”[129].

1908: După alegerea candidatului de preot Ioan Nan drept paroh în **Râșnov**, căruia i „a-au dat 345 voturi pentru candidatul poporului”, parohienii au subscris o declarație de susținere a protopopilor Moldovan și Hamzea, lista aceasta păstrând numele celor mai buni gospodari din parohia **Râșnov**, adică: / „Nicolae Ginerică, Irimie Butnar, Ioan Popa, George Crețu, Vasile Șofran, Ioan Crețu, Neculai Csimpoia, Ioan G. Putinar, Dumitru G. Crețu, Alexiu Clinci, Neculai Stoichiță, Dumitru Stănicel, Ioan Dobrescu, George Cimpoia, I. Soiu, Ioan Popp, D. Ducari, I. N. Nan, Ion N. Ducari, Ion Rus, Ion Nan, G. Ducar, George I. Ducari, Ion Hodorog, D. Miloui, Ion I. Ducari, Ion G. Crețu, Dumitru Nan, Ion Rășină, Dumitru Turea, Dumitru Dobrescu, Ion Brezean, David Stoea, Ion Oltean, George Crețu, Ion Șorici, Ion Brezean, Ion I. Brezan, Neculai Ducari, George Sorin, George Butnari, Radu Comănlea, Ion Bușa, George Comănelea, Dumitru Rășină, Dumitru Popa, Ion Cârstolovan, George Ducari, George Lunțu, Dumitru Oltean, Ioan Taropeg”[130].

1908: „La târgurile din **Râşnov**, **Codlea**, **Feldioara** şi **Prejmer**, toţi membrii (cetelor de tâlhari – n. n.) din centrele de sus au să vină să se înțeleagă asupra furturilor întâmplate şi ce au a se întâmpla şi asupra rolurilor ce au a le urma fiecare. În aceste târguri se provedea fiecare cu ţidule de târg. Aşa, eu, în târgul **Prejmerului** de primăvară, mi-am câştigat 4 ţidule de târg, despre 4 cai ai

[129] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 86, Braşov 1908, p. 5
[130] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 90, Braşov 1908, pp. 4, 5

Sasului, ce-mi propusesem să-i fur. Am întâlnit pe un soţ, care venise cu un cal la târg, nu însă, ca să-l vândă, care avea tocmai mărimea, părul şi figura unuia din cei 4 ai Sasului. Ne înţelegem, mergem la comisar, arăt că am cumpărat calul, şi-l rog să elibereze ţidula. Comisarul, în grabă, se uită la cal, îl descrie şi-mi extrădă ţidula. De calul lui neavând trebuinţă, şi l-a dus acasă. A doua, a treia şi a patra cumpărătoare s-a întâmplat tot astfel, că prieteni de ai mei au ştiut ce cai îmi trebuie şi, aducându-i cu sine, au simulat vânzarea. Provăzut cu cele 4 ţidule, la vreo săptămână, i-am luat caii Sasului şi, încă în noaptea aceea, i-am dus prin păduri până aproape de **Lupşa**"[131].

1937: „Stolul școlii primare din **Râșnov** a dat, în 9 decembrie, o reușită șezătoare străjerească, în localul școlii primare de stat. Programul a fost executat cu multă pricepere, prin contribuția domnilor învățători Leo. Cosma, Bălăcescu și Stănilă, toți învățători nou veniți în **Râșnov**. / Dl învățător Mihai Stănilă a citit o conferință a doamnei învățătoare Ștefania Șelanu, despre „Porturile și obiceiurile strămoșești". / Au fost înfățișate numerosului public toate obceiurile și colindele de sărbători. „Imnul Voievodului Mihai", de Iosif Velceanu, „Trei crai de la răsărit", de V. Leo, „Nouă azi ne-a răsărit" și cântece străjerești. Jocurile naționale de asemenea au fost foarte bine executate, sub conducerea domnilor învățători Cosma și Bălăcescu. / La sfârșit, directorul școlar Bartolomei Tipeiu a vorbit publicului despre Straja Țării, arătând scopul măreț pe care-l urmărește"[132].

[131] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 156, Braşov 1908, p. 3
[132] *Universul*, Anul 54, nr. 354, Bucureşti 1937, p. 14

RATIN

(**Rathun**, judeţul Sălaj)

1351, martie 9: „Ioan, prepozitul, şi conventul mănăstirii Sfântului Ştefan, întâiul mucenic din **Dealul Orăzii**”, scrie regelui Ludovic al Ungariei că, urmând înalte porunci regale, a trimis pe Toma, „slujitorul casei noastre”, împreună cu împuternicitul regal Nicolae, fiul lui Albert, „ca să aducă la îndeplinire întocmai sus-amintitele voastre porunci. / Aceştia, întorcându-se apoi la noi, au spus într-un glas că dânşii, ducându-se împreună, în duminica *Invocavit*, de curând trecută (6 martie), la sus-zisa moşie numită **Vârşolţ** (**Worsolch, Benseteluke**, judeţul Sălaj) şi cu alt nume **Benseteluke**, au chemat în chip legiuit pe vecinii şi megieşii acesteia, dintre care Blasiu, fiul lui Toma de Vârşolţ, şi Petenye de **Şeredeiu** (**Sereden,** judeţul Sălaj) au fost înşişi de faţă, iar în numele fiilor lui Donch, din partea moşiei lor numite **Crasna** (**Karazna**, judeţul Sălaj), s-au înfăţişat Andrei, tot de Crasna, precum şi Ştefan de **Ratin** (**Rathun**, judeţul Sălaj) şi Mihail, fiul lui Petru, sujbaşii lor din Crasna; în numele lui Ioan şi Ştefan, fiii lui Iktor, şi în numele lui Blasiu şi Ioan, fiii lui Laurenţiu de **Recea** (**Reche**, judeţul Sălaj), s-au înfăţişat de asemenea împuterniciţii lor legiuiţi; în faţa cărora acel om al vostru, cu mărturia sus-pomenitului om al nostru, a dat

în stăpânire acelui magistru Jakch și fraților săi Ioan și Nicolae, fără de hotărnicire și arătare a hotarelor, zisa moșie Vârșolț, cu alt nume Benseteluke, ca s-o stăpânească pe veci și în chip nestrămutat, cu dreptul de mai sus, fără să se fi ivit nici un împotrivitor; ba acei vecini și megieși ai ei și-au dat învoirea și încuviințarea la această punere în stăpânire. Și sus-zisul Blasiu, fiul lui T'oma, înfățișându-se el însuși înaintea noastră și-a dat învoirea și încuviințarea în chipul mai sus-pomenit”[133].

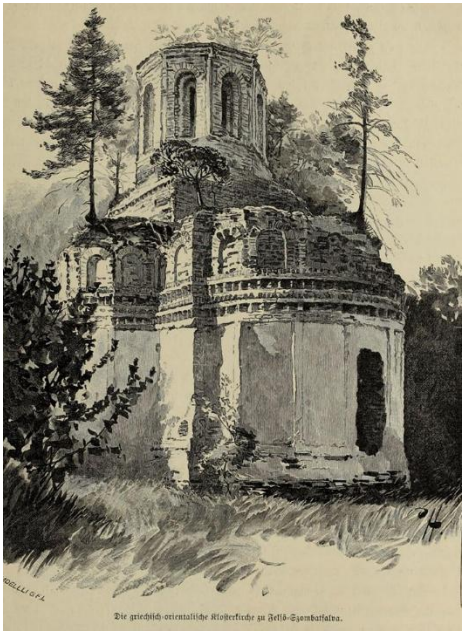

[133] AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 17, pp. 16-18

RÂUŞOR

(lângă Făgăraş, judeţul Braşov)

1398: „Cnezii români: fraţii Dragota și Ioan, din localitatea **Râul-Alb**, se judecă, la 1398, cu cnezii Ianustin, Basarab şi Costea din **Râușor** pentru taxa de cnezat ce aveau s-o plătească regelui”[134].

1402: „La 4 septembrie 1402, într-o luni, se întrunesc la **Haţeg** „juraţii şi adunarea nobililor și cnezilor” din districtul omonim, între cei 12 jurati figurează zece cnezi, plus doi castelani ai cetății Haţeg: Ioan, fiul lui Cândea, Costea de Sălaș, Barbu, fiul lui Lelu, Dionisie de **Ostrov**, Cristu Litovoi de **Galaţi**, Nicolae de **Densuș**, Dan, fiul lui Ștefan, **Mihail de Râușor**, Balotă de **Cârnești**”[135].

1411: „Actul din 17 februarie 1411 (joi), începe chiar cu înşiruirea juraților, în cadrul intitulatiei: „Noi, Ioan, fiul lui Stoian de **Densuș**, si alt Ioan, fiul lui Cândea de **Râu de Mori**, Stanciu, fiul lui Dionisie de **Ostrov**, Bogdan, fiul lui Litinoia (Lithinova) de **Clopotiva**, Ţâțul, fiul lui Bale de **Pesteana**, Ștefan, fiul lui Dan de **Sânpetru**,

---

[134] Manciulea, Șt., *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 142

[135] Pop, Ioan Aurel, *Instituții medievale românești / Adunările nobiliare (boierești) din Transilvania, în secolele XIV-XVI*, Cluj-Napoca 1983, p. 54

Sclăvoi (Sclavoy), fiul lui Oancea de **Fărcădin**, Costea, fiul lui Iaroslav de Sălaș, Dragotă, fiul lui Baluzin de **Râu Alb**, Ioan, **fiul lui Basarab de Râușor**, Barbu, fiul lui Lelu de Rin Bărbat, ți Ladislau, **fiul lui Buda de Râusor**, juratii şi toţi cnezii și alți români din districtul cetăţii Haţeg"[136].

1435: „În chip de pedeapsă pentru cei răzvrătiți, în regiunea Haţegului, însuşi voievodul Transilvaniei, Ladislau Csák, a ţinut, la 1435, zi de judecată, cu juraţii, nobilii şi cnezii români din Țara Haţegului, confiscând moșiile cnezilor Costa, Stanciu şi Popa Vâlcul din **Râuşor**, sub cuvânt că aceștia se răsculaseră împotriva regelui Sigismund şi, după devastarea moșiilor stăpânite de dânșii, în calitate de cnezi, se refugiaseră în părțile Moldovei, ca niște neastâmpăraţi și necredincioși. / Moșiile confiscate de la răsculații pomeniţi au fost dăruite, apoi, fraţilor Mihail, Basarab şi Ioan, fiii nobilului **Ioan din Râuşor**, care căzuse într-o luptă cu turcii, în apropierea Hațegului, în timpul voievodului Nicolae Csák (1415-1426), tatăl lui Ladislau"[137].

1453: „Regele Ungariei Ladislau Postumul, la 1453, dăruiește **nobililor români din Râuşor**, lui Mihai, Ioan și Basarab. stăpânirea comunelor: **Râuşor** şi **Serel**, amândouă aşezate în districtul Hațegului"[138].

1815: „Matricolele, în parte arse, ale parohiei, arată ca preot, între 1830-1840, pe Lazăr Grama. El lua parte,

---

[136] Pop, Ioan Aurel, *Instituții medievale românești / Adunările nobiliare (boierești) din Transilvania, în secolele XIV-XVI*, Cluj-Napoca 1983, p. 55

[137] Lupaş, I. *Studii, conferinţe şi comunicări istorice*, vol. II, Cluj 1940, p. 68

[138] Manciulea, Șt., *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 146

încă la **1815**, la înmormântarea preotului Samoilă Vas din **Râuşor**"[139].

1910, alegeri sângeroase în comitatul Făgăraş: „Peste tot s-a dat ordin, în alegeri, să i se facă lui Werner porţi de triumf şi să se trimită în calea lui călăreţi, dintre românii cumpăraţi cu bani. S-au trimis înainte până şi care cu furaje pentru caii de la trăsurile utilizate în propagandă de către agenţii oficialităţii. / Românii din comuna **Şinca Veche** le-au ţinut drumul şi au răsturnat toate carele cu furaj în şanţul şoselei. Acesta a fost semnalul încăierării.

Prima adunare guvernamentală a fost în comuna **Râuşor**, unde s-a adunat tot satul, bărbaţi, femei, bătrâni şi copii, într-o perfectă ordine de luptă; rândul prim l-au ocupat femeile, cu copiii în braţe şi înarmate cu ouă clocite; după ele au urmat bărbaţii, având o grămadă de pietre ascunse. La un semn dat, bărbaţii, alegători sau nu, au început să arunce cu pietre în candidatul guvernului şi însoţitorii săi, care, până să intervină jandarmii, au fost nevoiţi să se refugieze.

A doua adunare au ţinut-o la **Ileni**... Aici, cei câţiva călăreţi, comandaţi întru întâmpinarea candidatului guvernului, au fost bătuţi în trecerea prin comună, de către ilereni, cu ouă luate de sub cloşti. Cei mai mulţi au fost siliţi să se întoarcă din drum, iar ceilalţi au fost împroşcaţi cu ouă şi bătuţi cu pietre.

În faţa şcolii din **Ileni**, unde se ridicase o poartă de triumf pentru Werner (care, în realitate i-a folosit dlui Vaida, a doua zi, când a fost ridicat sus, cu multă însufleţire, de către alegători şi de unde le-a ţinut o cuvântare), propagandiştii guvernului au fost alungaţi de o ploaie de pie-

[139] Literat, Valer, *Din Ţara Oltului / Însemnări vechi din biserici noi*, în *Ţara Bârsei*, Anul X, nr. 3, Braşov 1938, p. 218

tre, aruncate din curtea şcolii de către săteni şi au fost siliţi, atât candidatul, cât şi kortes-ii, să fugă cu trăsurile lor, prin grădinile oamenilor, şi să se ascundă pe câmp, prin semănături. / Tot la Ileni, numai norocul a făcut ca jandarmii să nu împuşte într-un grup numeros de ţărani, care îi provocaseră, încercând să-i dezarmeze…

Mai tragic a fost deznodământul în comuna **Mărgineni**. Aici s-a dat ordin brigadierilor silvici să facă o poartă de triumf candidatului guvernului. Tocmai când poarta a fost terminată, s-au prezentat sătenii şi, fără multă vorbă, au stricat-o. Brigadierii au cerut atunci ajutorul jandarmilor, iar aceştia, aţâţaţi şi de brigadieri, au făcut uz de armă, împuşcând în mulţime. Trei flăcăi, care nici nu erau alegători, au căzut morţi pe loc şi alţi câţiva alegători au fost răniţi. Vestea **masacrului de la Mărgineni** a agitat şi mai mult spiritele şi a sporit revolta populaţiei din jur… / Înmormântarea s-a făcut la Mărgineni, într-o atmosferă de doliu naţional, participând la ea peste 5.000 de ţărani din satele învecinate şi fruntaşii lor, printre care şi vajnicul luptător, dl Dr. Al. Vaida-Voevod.

Guvernul a împărţit bani prin primari. Când şi unde a putut corupe, a corupt. Românii au rezistat însă contra acestei ademeniri. Astfel ni s-a povestit un caz: cantorului Milea din **Ileni** i-a dat pretorul Herszeny 5 zloţi (10 lei), ca să voteze pe Werner. Când a votat cantorul, pretorul, care îi dăduse banii, era de faţă şi, văzându-l că a votat pe candidatul român, l-a apostrofat, la ieşire, cu următoarele cuvinte: „Măi, calicule, tu păcălit la mine!”. Pe dată, însă, şi primi răspunsul cantorului: „Ce mă faci calic, doar eu nu

mi-am vândut moşia, ca tine!". Candidaţii partidului naţional român au ieşit biruitori"[140].

1936: „Tinerimea din Sosietatea „Sf. Gheorghe" din comuna **Râușor**, județul Făgăraș, sub conducerea dlui Valeriu Pop, student în drept, și Ioan Roşca, învăţător, a aranjat, în seara zilei de 6 ianuarie 1936, prima zi de Bobotează, o producţiune teatrală, urmată de dans şi jocuri ţărăneşti. / S-au reprezentat următoarele **piese de teatru**: **1)**. „Cârlig vinde pe Suru", teatru sătesc într-un act, localizare de Alexandru-Lupeanu Melin; **2)**. „Primăriţa", comedie în 2 acte, de Simion Rusu; **3)**. „Ţiganul în aeroplan", comedie într-un act, de Serafin Cioară; **4)**. „Toderică beţivul", monolog comic, de Simion Rusu, şi numeroase coruri, terminându-se producţia cu o comedie, care a produs râs cu lacrimi întregului public.

Rolurile din piesele de mai sus au fost distribuite următorilor tineri: Ioan Arsu, Ioan Oancea, Ioan Pop, Petru Comșulea, Gheorghe Comșulea, Gherasim Comșulea și Spiridon Arsu şi domnișoarele Maria Roșca, Lenuţa Făgărășan, Lenuţa Arsu şi Eugenia Stoica. / A participat lume multă, din toate comunele învecinate, rămânând cu o impresie foarte bună despre ceea ce se poate face cu pregătire stăruitoare şi bună înțelegere. / Piesele au stârnit mulțumire în toată lumea ascultătoare, care au plecat cu inima foarte împăcată la vetrele lor. / Venitul curat este destinat pentru clădirea unei școli primare în loc. / Valeriu Pop"[141].

1937: „Lângă șoseaua naţională, la răscrucea drumului, aproape de **Râușor**, se află o bisericuţă, un altar de închinare, care, după sfinţii pictaţi şi după spusele bătrâ-

[140] *** *Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul*, 1918-1928, vol. III, Bucureşti 1929, pp. 1510, 1511

[141] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 4, Blaj 1936, p. 5

nilor, ar fi de pe vremea domnitorului Constantin Brâncoveanu. / Bisericuța era aproape ruinată, și așa stătea din vremuri bâtrâne. Dl Valer Pop, student în drept, și gospodarii Gheorghe Pop și Ioan Pică s-au gândit să reînvie vechea strălucire a bisericii. Din ceea ce au pus dânșii și din obolul locuitorilor înţelegători, au reparat bisericuța și au închinat-o amintirii fiilor comunei, care au căzut în războiul pentru întregirea neamului, al căror nume a și fost scris pe crucea din interior. / În ziua de 21 noiemvrie 1936, s-a făcut slujbă în bisericuţă, făcându-se pomenire de eroii căzuţi în război. A fost de faţă lume multă, nu numai din **Râușor**, ci şi din comunele din jur. S-au ţinut vorbiri, arătându-se preţul jertfei pe care au făcut-o eroii neamului: România Mare de azi, pentru binele și înaintarea căreia toţi trebuie să ne trudim”[142].

1938: „La Banca Creditului Ardelean din comuna **Râușor**, pusă în lichidare, a fost numit lichidator dl Eugen Clucer”[143].

1942: „În săptămâna a cincea a Sfintelor Paresimi, credincioşii noștri din **Râușor** au avut parte de mare bucurie sufletească, ținându-se, în parohia lor, misiuni sfinte. / Aceste misiuni, pe care le aşteptau şi le doreau da vreme îndelungată, au fost o adevărată ploaie de haruri dumnezeiești. Au fost ținute de părintele călugăr Vasilie Dardai, de la mănăstirea **Obreja**. S-au mărturisit şi cuminecat 358 de inşi. / Părintele Aurel Brumbolu i-a îndemnat ca să contribuie fiecare cu ce se poate pentru ajutorul **orfanilor de la Obreja**. Credincioşii, deşi s-au făcut multe colecte, în timpul din urmă, au dat haine de pat și pânză pentru albituri, în valoare de 15.000 lei, precum şi suna de 3.340 lei

[142] *Unirea Poporului*, Anul XIX, nr. 1, Blaj 1937, p. 6
[143] *Universul*, Anul 55, nr. 172, Bucureşti 1938, p. 9

în numerar. / Întru aducerea aminte a acestor misiuni, precum și a propunerilor făcute, s-a ridicat, înaintea bisericii, o frumoasă cruce de stejar, pe care s-a scris anul și zilele sfintei misiuni. / Părintele călugăr cu mare greu s-a despărţit de aceşti credincioși buni și de gospodăriile lor frumoase”[144].

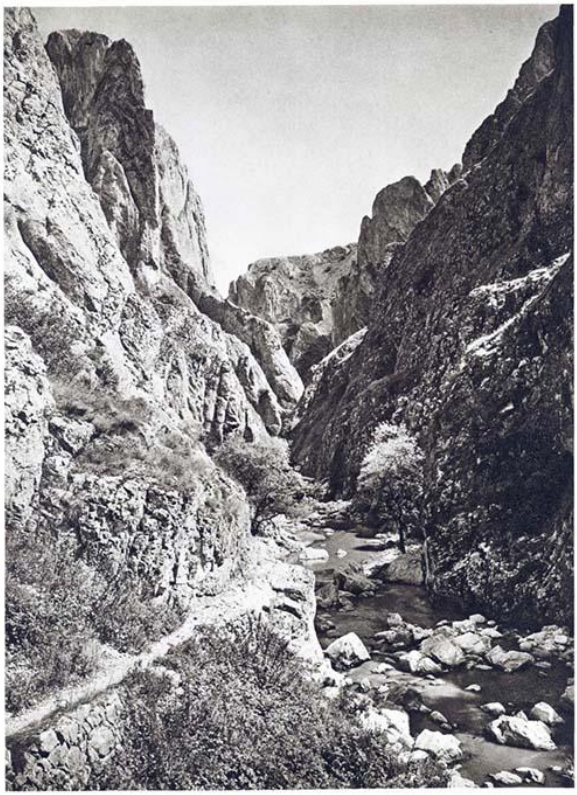

Turda-Schlucht
Turda Gorges
Cheile Turdei
Les Gorges de Turda

[144] *Unirea Poporului*, Anul XXIV, nr. 17, Blaj 1942, p. 2

REBRA

(judeţul Bistriţa-Năsăud)

1264: „Într-un act din 1264, publicat în documentele privitoare la istoria românilor, culese de Hurmuzachi (vol. I, p. 319), papa Urban al IV-lea invită pe Ştefan, voievodul Transilvaniei, să restituie reginei ţinutul Bistriţei şi al Rodnei (Terras Bistriche, Rodone) „pe care le-au stăpânit din timpuri imemoriale totdeauna reginele Ungariei". Într-un act din 1440 se vorbeşte despre pretenţiile bistriţenilor asupra Văii Rodnei, care erau mai vechi (încă de prin 1412), ca apoi să fie dăruită lui Ştefan Iaks de Kusal, fost comite al Secuilor, iar după alţii se arată că era dăruită lui Mihail, fiul fostului comite secuiesc, apoi fratelui acestuia şi altor membri ai familiei. În acest act de danie se spune că „e dărăpănat castrul Rodnei cu desăvârşire, iar satele aparţinătoare: **Năsăud** (Naszvod), **Maier** (Radna Major), **Rebra de Sus, Rebra de Jos, Telciu** (Checz), **Salva**, **Zagra** şi **Mocod** (Maklod) în mare parte sunt goale şi despoiate de locuitori"[145].

[145] Piciu, Dionisie, *Salva – pagini de istorie*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, pp. 189, 190

1453: „În 1453, Ladislau al V-lea dăruieşte Bistriţa lui Iancu de Hunedoara şi acesta dă un hrisov, prin care întărește vechile privilegii ale Bistriţei, amintindu-se, printre altele, că dările de la locuitorii din Valea Rodnei „vor fi încasate, şi de aici, înainte, de orașul Bistriţa, ca pe vremea lui Sigismund şi Albert. Mai târziu, prin 1469, Matia Corvinul „dă de ştire celor interesaţi că, în chestia de contribuţii, Valea Rodnei aparţine Bistritei". În 1472, senatul şi cetăţenii Bistriţei îi comunică lui Matia Corvinul că românii din Valea Rodnei ar fi fost donați (donatum fisset) pe veci acestui oras. Ca urmare a frământărilor bistritenilor, de a pune mâna pe Valea Rodnei, regele Matia Corvinul, dă, în 1475, un decret, pe temeiul căruia s-a „încorporat" Valea Rodnei la Bistriţa"[146].

1740: Au migrat în Moldova, din **Rebra Mare**: „Nicolae **Moldovan**, Vasile a **Nicolae**, Toma **Ileni**, Grigore Barduş, Constantin **Moldovan**, Tănase **Dumitru**, Costan a Scrotului, Tănase Dumitru, Mihailă **Nastasi**"[147].

1824: „An economic slab. A murit Terezia Devchich, soacra lui Crăciun, în **Rebrişoara**, la căpitanul pensionar Jarda. / Din 1-15 august, caporalul Crăciun a stat la postul de cordun **Priporul Candri**. / Sergentul Ioan Mihailaş a fost avansat sublocotenent şi adjutant al regimentului. / Comuna **Pintic** a clădit imediat, lângă movila din Valea Carelor, o crâşmă, precum şi o vinărsărie (Branntweinhaus), în care a locuit, timp de 13 ani, evreul Avram Isac, ca furnizor de rachiu. / Din 16, finea lui septembrie,

[146] Piciu, Dionisie, *Salva – pagini de istorie*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, p. 190

[147] Șotropa, Virgil, *Bejenii în secolul XVIII*, în *Arhiva Someşană*, nr. 16, Năsăud 1932, pp. 56, 57

regimentul a fost concentrat în **Salva**. / Casa comunală din **Rebra mare**, închiriată de locotenentul Velican, împreună cu alte 10 case, au ars şi, în locul lor, erarul (împărăţia) a ordonat să se clădească, de către locotenentul Klobucsar, o nouă locuinţă pentru locotenent, din material solid”[148].

1825: „În februarie, caporalul Crăciun, ca sergent, a stat la postul de cordon **Coşna**. / În 3 martie, a murit, în **Rebrişoara**, căpitanul pensionar Jarda. / În 24 şi 25 iulie, companiile 8 şi 9 au stat la inspecţia de brigadă în **Salva**. / În 28 iulie, a fost mare inundaţie a Someşului, au fost inundate o parte din cerealele câmpului şi partea satului din sus de biserică era în cea mai mare primejdie. A fost dus de apă podul cel mare peste Someş (la **Nepos**), care apoi, în lunile noiemvrie şi decembrie, iar s-a reclădit. / În 22 august, comuna a înaintat cerere, la consiliul de curte, privitor la extinderea hotarului, mutarea satului sau clădirea podului peste Someş pe cheltuiala erarului. Rugare zadarnică./ Locotenentul Velican a fost transferat la compania 2, iar locotenentul Iusti a fost detaşat la **Rebra mare**. / Un car de fân costa 10-12 florini m. c. / Cadetul Blaskovici a fost avansat sublocotenent şi adjutant al regimentului. / Comuna **Nepos** a fost zălogită de către satele **Dumitra**, **Pintic** şi **Iad** (Livezi), cu suma de 325 florini v. v., pentru lemne şi păşuni din pădurile săseşti”[149].

1828: „În 17 noiembrie, a murit, în **Năsăud**, colonelul Zatetzky. / În 1 iulie, căpitanul Theil a fost transferat, de la compania 8, la 9, iar căpitanul Szatsvai, de la a 12, la a 8-a, în **Rebrişoara**. / În **Rebra mare** era locote-

[148] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 236
[149] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 236, 237

nentul Ioan Hatfaludy. / În 11 aprilie, a murit, în **Nepos**, sublocotenent Klobucsar. / În 18 aprilie, a fost înlocuit cu sublocotenent Ion Mihailaş. Primăvara costa un car de fân 10 florini v. v. Din 1-8 martie, a stat Crăciun la paza ştabului **Năsăud**. În 23 iulie, s-a întors, din **Cluj**, soţia lui Crăciun, ca moaşă diplomată, numită în **Nepos**, cu leafă lunară de 4 florini m. c. **S-a ordonat indicarea caselor cu numere**. / În 1 noiembrie, **s-au înfiinţat şcoli comunale** în toate staţiunile regimentului, şi în **Nepos** au ţinut cursurile de la 1 noiemvrie – finea lui martie. În lunile de vară, se ţineau, în dumineci şi sărbători, prelegeri de repetiţie. **Învăţător**: sergentul invalid Ion Anca"[150].

1831: „Colonelul Lebzeltern a fost transferat din regiment şi a fost avansat ca colonel şi comandant de regiment locotenent-colonel Harting. Comandant al companiei **Rebrişoara**, căpitan Velican. Locotenentul Hatfaludi, numit căpitan-leutnant şi mutat la compania 6 **Sângeorz**, în locul lui fiind numit în **Rebra mare** locotenent Astel. La 1 iulie, sublocotenentul Schwab a fost numit locotenent şi mutat la **Borgoprund**, în locul lui fiind numit, în 1 august, sublocotenentul Negovan. / În 13 iulie, Crăciun, pus în statul invalizilor, din cauză de slăbiciune fizică. / În **Moldova şi Valahia este holeră**. Batalionul I a plecat la Cluj, în iunie şi s-a întors în septemvrie. / Locuitorii din **Dumitra** au clădit imediat lângă comuna **Nepos,** în Valea Carelor, o crâşmă, în care a fost pus ca sub-arendator şi crâşmar Filimon, fiul evreului Avram. / Două companii ale regimentului au stat ca garnizoană în **Bistriţa**"[151].

---

[150] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 238, 239

[151] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 238, 239

1833: „În martie, locotenentul von Artel a fost transferat, de la **Rebra mare**, la **Salva**, iar locotenentul Borcocel, de la compania 6, la compania 8 **Rebra mare**. Tot la începutul lui martie, sublocotenentul Negovan a fost avansat locotenent şi, în 11 mai, transferat de la **Nepos**, la **Ruşii Munţi** (Marosoroszfalu) compania 1, iar în locul lui a fost numit, la **Nepos**, sublocotenentul Peichich, care, însă, deocamdată rămâne tot la departamentul militar al comandei generale. / Mulţi tineri s-au îmbolnăvit, vara, şi au murit de vărsat. / În aprilie, s-a clădit noul pod la Pârâul Mutului, pe drumul spre **Rebra**. / În 20 aprilie, comunele **Nepos** şi **Rebrişoara** au adresat comandei generale o petiţie în chestia mejdelor cu dumitrenii, pinticanii şi iedenii. / Majestatea Sa împăratul Franz, cu ordinul Nr. 258, din 25 ianuarie 1832, a acordat rezidenţei ştabului **Năsăud**, anual, **2 iarmaroace**: în 27 mai şi 15 octomvrie. / În 20 mai, au vizitat staţiunea **Nepos** colonelul Hermany, căpitanul Velican şi locotenentul Borcocel, şi au inspectat şi movilele din Valea Carelor, ale dumitrenilor şi pinticanilor, unde stăteau, la dreapta şi stânga, cele două crâşme, clădite de numitele 2 comune săseşti, şi au interzis strict ca grănicerii să-şi care de acolo băuturi. / În 8 iunie, au fost nimicite semănăturile de cucuruz, prin brumă. / În 15 iunie, s-a dispus, în Valea Carelor, o pază permanentă, constatatoare din 1 caporal şi 11 grăniceri, care avea să supravegheze ca evreii, locuitori în crâşmele de acolo, ale dumitrenilor şi pinticanilor, să nu furnizeze băuturi grănicerilor. Paza aceea a încetat şi s-a delăturat în 22 noiemvrie 1835, când era comandantul regimentului colonelul Stecovici. / În 8 iulie, caporalul invalid Crăciun, împreună cu estimatorul Vasile Istrate şi bătrânii Todor Vărăreanu şi Donise Popiţan, au fost trimişi, din partea companiei, la reînnoirea movilelor

de pe muntele neposenilor: Munceii înşiraţi. / În **Năsăud** s-a clădit cvartirul maiorului. pe grădina lui Grigoriţa. / În 7 şi 8 august, a ieşit o comisie, constatatoare din locotenent-colonelul Reininger, căpitanul Velican, locotenenţii Mihailaş şi Negovan, şi mai mulţi martori şi bătrâni din **Rebra mare** şi **Nepos** la locul Temeiaş, obiect de litigiu între Vasile Crăciun şi fraţii Nicolae şi George Login. S-a constatat că fraţii Login au folosit pe nedreptul locul lui Crăciun; deci, pentru faptul că Niculae Login a dus în persoană la înalta comandă generală (**Sibiu**) pâra împotriva comandei regimentului, a fost judecat, conform legilor statutare (kriegsgerichtlich) şi pedepsit la bătaie cu vergile, având să treacă de 4 ori printre şirurile alor 300 grăniceri, postaţi spre acest scop, care pedeapsă s-a şi săvârşit în staţiunea **Rebrişoara**. / În 7 noiembrie, a fost transferat sublocotenentul Runcan, din **Borgo-Rus**, în staţia **Nepos**"[152].

1834: „Comanda regimentului, colonel Hermany, locotenent-colonel Reininger, maiorii Szt Pali şi Betzman, adjutant al regimentului, locotenent Iosif Blaskovici, auditor, căpitanul Schottl, ofiţer de comturi (Rechnungsführer), căpitanul Peichich, medicul regimentului, Reichel, medic primar (Oberarzt) Pfitzinger, capelan: Wisky. / Comandantul companie 8, căpitanul Basil Velican, locotenent Borcocel, sublocotenent Runcan, sergent G. Popp, **primar** Pavel Istrate, **juraţi**: Grigore Lazar, Grigore Ileni şi Grigore Urs, **estimatori**: Todor Cifor şi Todor Rognean, **păstori la boi**: Dumitru Rognean şi Grigore Lup Cifor, **păstori la vaci**: Demian Palagi şi jelerul George Colcer, **păstor la cai**: Dănilă Onoae, **păstori la porci**: Natul Petri şi Necita Rognean. / Lipsă de nutreţ. Un car de fân, 12

[152] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 240

florini, de paie, 8 florini v. v. O merţă de grâu, 3 florini, o merţă cucuruz, 2 florini. / În 11 mai, s-a iscat, între locuitorii saşi din **Dumitra** şi grănicerii din **Nepos** ceartă la mejde, în Tinoasa şi în Valea Carelor, cu care ocazie a fost omorât dumitranul Pitter Kelond. / În 6 şi 7 iunie, a ieşit o comisie de reambulare la mejdele de litigiu cu comunele săseşti **Iad**, **Pintic** şi **Dumitra**. Comisia: maiorul Betzman, căpitanul Velican, locotenenţii Borcocel, Mihailaş şi Negovan, din partea magistratului bistriţan senatorul Schankebank şi încă un alt senator, apoi din ambele părţi, cu mai mulţi juraţi, martori, bătrâni. Nu s-a hotărît nimic. / **În Năsăud s-au clădit**: cvartirul maiorului al 2-lea, cu etaj, pe grădina lui Grigoriţa, apoi **şcoala trivială**, în Gura Uliţii, pe grădina cedată de Prădan, înaintea fântânii aflătoare acolo, precum şi un **edificiu pentru paza staţiunii**, în piaţă, înaintea grădinii decedatului sublocotenent pensionar Ştefănii (Stephani). / În iulie, sergentul demisionat şi candidatul de preot Georgiţa a fost sfinţit şi întărit ca **preot în Rebra mare**. / În octombrie, **s-a reparat şcoala comunală din Nepos**, sub comanda sublocotenentului Runcan şi, din 1 noiembrie – finea lui martie 1835, precum şi mai departe. a funcţionat ca **învăţător caporalul invalid Vasile Crăciun**. / Dl învăţător (institutor) primar (Oberlehrer) Ioan Marian a fost transferat, de la regimentul I valah grăniceri, la regimentul II, ca institutor şi vicar. / În 8 noiembrie, sublocotenentul Runcan a fost transferat la compania 9, şi, în locul lui, adus sublocotenentul Reichel, de la compania 5, la 8, însă acesta, în 10 noiemvrie. a fost detaşat la ştab, în **Năsăud**, la **banda de muzică** (comandant al bănzii Hautboiştilor-hobistaşilor). / În cursul primăverii, a murit Directorul şcolar Ernest Istraie. / Din 1, până la finea lui septembrie, caporalul invalid Basil Crăciun a stat la postul de

cordun **Tihuţa**, împreună cu locotenentul inginer (Bauofficier) Nagy. / Începând cu 1 noiemvrie, sub institutorul şi vicarul Marian, **s-a sistat folosirea literetului vechi (chirilic)** în şcolile regimentului şi **s-a introdus scrierea cu litere latine**"[153].

1836: „Locotenentul Benigni a fost numit şi mutat la Viena, în locul lui, în **Rebra mare**, locotenentul Mihailaş; stegarul Hersenyi, mutat, din **Parva**, la compania 9. / La compania **Rebrişoara** era subofier sergent Catarig. / În 1 aprilie, s-a făcut revizia conscripţiei, prin Excelenţa Sa general de divizie Pidol şi comisarul său, în **Rebrişoara**, cu care prilej comunele **Rebrişoara** şi **Nepos** au voit să-i înmâneze, în chestia pădurilor în litigiu cu saşii dumitreni, Pinticanii şi iedenii aduc o jalbă, care însă nu fu acceptată. Tot aşa, n-a fost acceptată nici rugarea neposenilor ca podul lor peste Someş să fie întreţinut de erar (împărăţie). Aşa că satul **Nepos** a trebuit să repare podul încă în acea primăvară. / Din 18-22 iulie, a ieşit comisie în chestia mejdelor litigioase din des amintitele comune săseşi şi româneşti şi s-au reînnoit movilele care, conform instrumentului metal din 1777, aveau să stea pe vârfurile dealurilor care domină Someşul, şi care s-au ridicat incorect numai de către satele săseşti **Iad**, **Pintic** şi **Dumitra**. În comisie au fost 4 domni din **Bistriţa**, maiorul Betzman, căpitanul auditor Schottl, căpitanul Borcocel, locotenenţii Negovan şi Ilieş, sublocotenentul Inczédy, apoi primari, juraţi etc., grăniceri. / **În august, a fost holeră**. / În octombrie, **a ars a patra parte a oraşului Bistriţa**. / Cu finea lui octombrie, a fost demisionat Crăciun din postul de învăţător şi, în lo-

[153] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 241, 242

cul lui, a păşit sergentul invalid Alexa, cu leafa anuală de 40 florini v. v. şi folosul grădinii şcolii”[154].

1837: „Comandant regiment, colonelul Stecovich, locotenent-colonel Molnar, maiori Szt Pali şi Betzman, adjunct regiment locotenent Blaskovich, auditor – căpitanul Schottl, ofiţer conturi – Peichich, capelan – Wisky, vicar şi director şcolar – Ioan Marian. Comandantul institutului militar stegarul (Fähnrich) a Bui (a murit în februarie 1844), econom Basil Moţ, tamburul regimentului Emanuel Pinka (mort în acest an), comandant companie căpitanul Velican, locototenentul Mihailaş, în locul lui Inczédy, numit la **Nepos** sublocotenentul Minier, stegar Krstich (numit la 1 aprilie, ca sublocotenent la **Rebra**), sergent Paul Catarig. / În februarie, s-a lăţit, peste tot teritoriul regimentului, **boală de febră, tuse, junghiuri** (gripă) etc. / La 15 martie, satele **Rebrişoara** şi **Nepos** au aşternut, la brigadă, jalbă în chestia certelor de hotar cu saşii din **Dumitra**, **Pintic**, **Iad**, jalbă redactată de Basil Crăciun. / La finea lui martie, caporalul Petru Luchi, paznicul (Aufseher) institutului militar, a fost avansat sergent. / În martie, a redijat Basil Crăciun în chestia certelor dintre satele săseşti şi româneşti o jalbă, pe care, însoţit de **primarul Nicolae Marti din Feldru**, a înmânat-o arhiducelui Ferdinand, în **Cluj**. / Din cauza că, în lunile aprilie şi mai, a plouat continuu, a urcat mult preţul cerealelor. / În mai, sergentul Rainer s-a căsătorit cu fiica căpitanului Velican şi a fost comandat la agenţia din **Iaşi**. / În 12 septembrie, a ars a treia parte a satului săsesc **Iad**. / În septembrie, omizile au mâncat tot curechiul (varza). / În 11 octombrie, Vasile Crăciun, împreună cu sergentul Alleca (Alexa) şi fruntaşul Calistru Tofan, au ple-

[154] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 243, 244

cat la **Telciu** pentru a copia procesul verbal (Comissions Protocol) privitor la muntele litigios, Munceii înşiraţi. Tot în chestia aceasta litigioasă cu locuitorii din **Coşna** s-a ţinut, la faţa locului, şi cercetare şi pertractare, în prezenţa sublocotenentului Minier, a coşnenilor şi a mai multor săteni din **Nepos**. / Încă în 15 martie, primarul Nicolai Marti din Feldru ceru concediu de la regiment, spre a călători la **Cluj** şi **Alba Iulia**, în chestia unor documente privitoare la certele de hotar ale celor 4 comune româneşti şi 3 comune săseşti"[155].

1839: „Ofiţeri noi: maiorul Iovich, în **Năsăud**, locotenentul Kafka, în **Rebra**. În ianuarie, evreul Filimon, de la crâşma dumitrenilor din Valea Carelor, a donat un orologiu de perete pe seama şcolii comunale **Nepos**. / Zăpada iernii nu s-a topit nici în aprilie, aşa că, la Paşti, era cale minunată de sanie. Au întârziat lucrările la câmp, lipsă de fân. / Primăvara, s-a reclădit podul peste Someş, de maestrul Svoboda. / În 26 mai, ceartă şi bătăi cu **pinticanii**, în Valea Corbului, de unde aceştia voiau să mâne 40 boi ai **neposenilor**. / Anul foarte roditor, călduri aproape insuportabile. / În noiembrie, a murit locotenentul Negovan, în **Borgo-Prund**. / Primăvara, s-a clădit solid drumul de la Podul **Ilvei mici,** până la hotarul **leşenilor**, apoi s-au clădit, din nou, podurile din Gura Strâmbei, din Gura Bori, şi în Gura Leşului. / Vara şi toamna, din sus şi din jos de comuna **Nepos**, s-au construit, de-a lungul Someşului, întărituri şi diguri. / Pentru toamna şi iernile anilor 1839 şi 1840, s-a interzis strict tăierea de lemne, cum şi păşunatul în terenul de ceartă dintre comunele româneşti şi săseşti. / S-a năruit

[155] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 244, 245

casa comandantului regimentului, colonel Luxetich, în **Năsăud**"[156].

1841: „În decembrie, a fost pensionat maiorul Betzman. La compania **Rebrişoarei** a fost numit locotenentul Mihalovsky. **Primari**: în **Rebrişoara**, Vasile Buzilă, în **Rebra**, Sandul Nedelea, în **Parva**, Necita Scurtul, în **Nepos**, Ştefan Lup. / În 16 ianuarie, Basil Crăciun a fost numit şi jurat, ca gornic. / În februarie, mai mulţi **feldrihani** au fost maltrataţi de saşii din **Iad**, în pădurea litigioasă şi escortaţi la **Bistriţa**. Li s-au luat 64 boi. / În 7 februarie au venit la **Nepos** locotenent-colonelul Molnar şi căpitanul Velican şi au ordonat ca grănicerii să nu intre în pădurea litigioasă. Asemenea ordine a dat, în 20 februarie, şi colonelul Luxetich, venind cu căpitanul Velican la **Nepos**. / În 23 februarie, **rebrişorenii** au prins, în pădurea Prihodiştea Vărărenilor, pe mai mulţi saşi, cu săniile lor şi 28 boi, şi i-au escortat ca prevaricanţi la **Rebrişoara**. / În 12 mai, sergentul Gavrilă Pop şi Vasile Tănase Dumitru din **Nepos**, însoţiţi de sublocotenentul Feldegy, au plecat, în chestia terenului de ceartă, la Viena, la Majestatea Sa. Pentru drum, ilvenii şi feldrihanii i-au dat lui G. Pop 300 florini, iar rebrişorenii şi neposenii, lui Dumitru, tot 300 florini v. v. / Pop s-a întors în 23 iunie, Feldegy, în 11 iulie. / La finea lui mai, a intrat la slujbă în regiment brigadierul (Waldbereiter) Spaderna. / Vara, foarte mare secetă şi căldură, puţină iarbă, vitele ieftine, o pereche boi costa, mai înainte, 200 florini, acum 100, carul de fân, 10-12 florini la munte, şi la ţară chiar 40-50 florini. Fontul de carne, 4-6 cruceri. / În cursul anului, s-a clădit **casa colonelului în Năsăud**, de-a lungul şoselei (casa veche stătuse mai înlă-

[156] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 245, 246

untru). / Vineri, 17 decembrie, s-a orânduit o pază de 1 fruntaş şi 4 grăniceri în Valea Carelor, spre a opri intrarea pe terenul litigios şi exportul de băuturi din crâşmele de acolo. / La finea anului, mai existau crâşmele săseşti din Valea Carelor, cu evreii Simion Iacob şi Salamon Hersch ca furnizori"[157].

1842: „În 16 ianuarie 1842, s-a dat, în prezenţa maiorului Iovich, căpitanului Velican, locotenentului Reichel şi sublocotenenţilor Pioraş şi Feldegy, cel mai strict ordin, în cele 4 sate româneşti, ca nu cumva cineva să păşască pe terenul oprit. / În 1841, s-au fost început lucrările la clădirea podului peste Someş, la **Năsăud**. / În 1842, ofiţeri noi erau: maiorul Knobl şi profosul regimentului Zeller. / Iarna a nins numai în 6 ianuarie, la Crăciun, şi, după 3-4 zile, s-a topit zăpada şi a urmat uscăciune, încât oamenii, toată iarna, au umblat cu carele. / În ianuarie, s-au distribuit soldaţilor grăniceri noile *ciacaue* (Tschako). / În 25 mai, şi-a început comisia, instituită de curte, în **Bistriţa**, lucrările privitoare la terenul litigios, începând cu hotarul **Ilvei mici**. / La jalba **feldrihanilor**, s-a hotărât ca **neposenii**, împreună cu aceia, să întreţină drumul de la Gura Izvorului, până la Valea Sinetari. **Neposul** a protestat. / În 26 iunie, sublocotenentul Feldegy, împreună cu mai mulţi săteni deputaţi, au plecat la **Zagra**, în chestia părţii litigioasă din muntele Galaţi. / La încheierea contractelor de arendă a cârciumilor din **Rebra** şi **Nepos** au fost acceptaţi ca furnizori de băuturi pentru **Nepos** evreii Simon Iacob şi Salamon Hersch, iar acesta singur, pentru **Rebra**, pe timp de 3 ani. / În 13 iulie, se întruni comisiunea numită de curte. la o movilă în Runculeţ, cu care prilej neposenii îşi ex-

[157] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 247, 248

primară nemulţumirea şi comisia îşi sistă lucrările, până în 18, când, din nou, porni la lucru. Însă nu pe vârfurile cele mai înalte, la movilele vechi, ci pe coama dealurilor, lângă Someş, la movilele din 1777. Cu zileri provinciali şi săteni someşeni, movilele au fost mutate ceva (unbedeutend) mai sus. Câţiva neposeni au fost transportaţi în **temniţa (Stockhaus) din Năsăud**. / În iunie, a fost pensionat locotenent-colonelul Molnar. / În august, movilele Telekiane au fost mutate la câteva sute de stânjeni mai sus, spre vârfurile munţilor, prin comisie. / La finea lui august, a trecut la pensie căpitanul Velican, iar în locul lui a fost mutat căpitanul Mihailaş. / În 10 septembrie, a plecat comisia instituită pentru terenul litigios. / În 13 martie, au plecat George Login şi Gavrilă Timoc în deputăţie la Viena, în chestia terenului de ceartă, dar au fost respinşi de brigadă, la Cluj, şi s-au întors acasă"[158].

1845: „Cu 1 ianuarie, stătea încă paza în Valea Carelor, precum şi evreul Salamon Hersch în crâşma dumitrenilor, iar în cea a pinticanilor erau puşi, spre paza clădirilor, economul Vasile Moldovan, cu 2 saşi. / În 20 martie, s-a iscat, în urma ploilor, zăpezii şi sloilor porniţi, o **mare inundare a Someşului**, în urma căreia partea de sus a satului **Nepos** a suferit mari pagube, s-au rupt pământuri, s-au stricat movile, s-au rupt capetele podului. Sergentul Tanco a fost avansat sublocotenent şi mutat la **Nepos**. / Vara, s-au movilit pădurile şi hotarul: în **Rebrişoara**, prin căpitanul Mihailaş, în **Rebra** şi **Parva**, prin locotenentul Kohl, şi în **Nepos**, prin sublocotenentul Tanco. / Ofiţerul de conturi (Rechnungsführer) Peicich a fost pensionat şi, în locul lui, a fost numit fostul furier Gergely. / În 18 sep-

[158] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 248, 249

tembrie, George Login şi Vasile Andrei Dumitru au plecat la Viena, la împărat, în chestia certelor de hotar cu saşii. S-au întors în 18 decembrie, fără nici o ispravă. / Podul a fost reparat prin maestrul (Zimmermann) Svoboda. / În noiembrie, sublocotenentul comandant al institutului militar Mihailaş, cum şi Miron, de la compania 12, au trecut la pensie. / În decembrie, au fost expediate la **Reteag** clopotul cel mare, crăpat, şi cel mijlociu, spre a fi turnate din nou, ceea ce s-a isprăvit numai în iulie 1847”[159].

1846: „În februarie a căzut atâta nea, încât pe muntele pârvenilor, Fruntea Căldăruşii, s-a rostogolit cu pădure şi pământ în jos, îngropând pe grănicerul Grigore Alexi, cu 2 slugi, Ion Cuşma şi Irimei Rus, ale căror cadavre au fost scoase numai la finea mai. / În 26 februarie s-a căsătorit candidatul de preot Macedon Maiorean cu fiica preotului din **Mintiu**. / În 9 martie, batalionul I a plecat, din **Năsăud,** la **Bucovina**, pentru ocuparea graniţelor, sub comanda maiorului Hatfaludi. În 24, s-a întors iarăşi în garnizoană, iar în 5 aprilie, din nou, a plecat acolo. / În iunie, sergentul Domide, de la compania 7, a fost avansat sublocotenent, iar sergentul titular Dumitru Rus, din **Rebra** (compania 8), la sergent şi mutat la compania 7. / Sub conducerea locotenentului Kohl, **s-a clădit, în cursul anului, şcoala comunală din Rebrişoara**. / În 2 iulie, a murit vicarul şi directorul şcolar Ion Marian, în **Năsăud**. / În noaptea din 30 iulie, a indundat Valea Carelor o parte de sat, a rupt podul din sat. Someşul încă a făcut pagube pe câmp. / În 1 august,

[159] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 250

a fost numit vicar Macedon Pop, iar director şcolar M. Panga”[160].

1847: „În 26 ianuarie, a fost sfinţit de popă Macedon Maioreanu, în Cluj, prin episcopul Lemeny. Cu finea lui ianuarie, s-a interzis strict umblarea (Herumlaufen) prin sat a evreului din Valea Carelor, precum şi măcinişul pentru fabricare de rachiu. / Vineri, în 23 aprilie, dumitrenii au îngrădit crâşma şi grădina din Valea Carelor, dar în 24, noaptea, îngrăditura a fost nimicită, aşa că evreul Simon Hersch, de spaimă, plecă de acolo, cu toate ale sale, în 27 aprilie, pentru totdeauna, la Tradam. / În 1 mai, se desfiinţa şi paza militară din Valea Carelor. / În martie, a murit învăţătorul „trivial” Petru Luchi şi a fost îmormântat în **Zagra**. / În iunie, o merţă cucuruz se vindea cu 3 florini 20 cruceri. / În 3 iunie, certe, bătăi, sechestre între neposeni şi pinticani. / În 7 iunie, a venit în sat colonelul Iovich şi, împreună cu locotenentul Kohl, au vizitat pe grănicerii maltrataţi de saşi. / La 14 iunie, s-a întors batalionul I din Galiţia. / În 24 iulie, a murit preotul Nicolau Georgiţa din **Rebra mare**. / Vara, grănicerii au primit puşti cu capse (Percussions Gewehre). / În octombrie, o comisie s-a întrunit pentru aplanarea certelor de hotar cu saşii. Fără rezultat. Trei deputaţi, trimişi la Viena în această chestie, au fost respinşi de comanda generală din Sibiu. / S-au întors acasă. / În 24 decembrie, a murit preotul Iacob Maiorean, cărui i-a urmat fiul său Macedon, în **Nepos**”[161].

1888: „Am văzut, din raportul de pe luna septemvrie, ce l-a cetit inspectorul școlar unguresc al comitatului

[160] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 250, 251
[161] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 251

Bistriţa-Năsăud, în comitetul administrativ, că pentru ocuparea posturilor de învățători, la şcolile românești din comunele **Nepos** și **Rebra** au concurat peste 50 de învățători. / Dacă ne gândim că, cu cele două posturi de învățători, nu s-au putut căpătui decât tot numai doi dintre cei peste 50 de concurenți și admiţând că vreo câţiva din ei vor fi avut, și când au concurat, posturi învățătorești poate mai rău plătite, atunci trebuie să ne întrebăm: ce se vor face ceilalți concurenţi, care n-au nici unii post – și aceștia vor fi, desigur, cei mai mulți – fie măcar rău și neîndestulător plătită?"[162].

1889: „Cea mai nefericită oră pentru poporațiunea română din fostului district al Năsăudului este aceea în care a luat frânele guvernării comitatului Bistriţa-Năsăud baronul Desideriu Banffy. Era despotismului acestui comite va fi una din cele mai triste în analele poporului român de pe Valea Someșului, Bârgăului şi Șieului, în care noțiunile comisariat regesc, curatorat de păduri, planuri de economisire, şcoli poporale şi, mai pe sus de toate, procesul cu familia Kemenyi vor fi tot atâtea capitole scrise cu litere negre.

După introducerea comisariatului, lucrul cel dintâi al comitelui, în calitate de comisar, fu de a-şi institui o comisiune pentru administrarea fondurilor, în care el să aibă majoritatea. / Pe această comisiune o învesteşte cu o mulțime de drepturi, care, după uzul vechi, se ţineau de agendele comitetului, al cărui cerc de activitate îl reduce aproape la zero. De limbă oficială declară pe cea maghiară. / Opreşte folosirea atributului „grăniceresc" din toate hârtiile, iar şcolilor normale şi triviale, susținute din fondu-

[162] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 223, Braşov 1888, p. 1

rile şcolastice centrale, li se răpesc numele şi caracterul confesional şi se învestesc cu numele de şcoli fundaționale, cu caracter de şcoli comunale, și pe învățătorii de la aceste școli, prin ordinaţiune, îi sileşte să intre în şirul membrilor reuniunii învățătoreşti generale comitatense, deși aceștia erau deja membri ai reuniunii „Mariane", încă de pe la anul 1872.

Acum, mai de curând, ni se prezintă comisarul cu un statut pentru aceste fonduri, în sensul căruia administrarea fondurilor şcolastice centrale şi de stipendie din **Năsăud** este a se conduce de un comitet, în care va alege reprezentanţa fiecărei comune câte unii membru, apoi se aleg, respectiv se numesc, la propunerea comisarului, 12 membri ai congregaţiunii. Ministerul mai numeşte unul, după gustul său, şi un membru îl numeşte episcopul. / Se va alege, apoi, din membrii comitetului, o comisiune administratoare, în care fireşte vor fi membri şi amploiaţii de administraţiune. / De beneficiile fondului, se vor bucura copiii care studiază, din cele 44 comune, respectiv 45, cu **Coşna**. / Alegerile de membri pentru noul comitet s-au și întâmplat, deja, prin toate comunele, din partea reprezentanţelor comunale, singură reprezentanța comunităţii **Năsăud**, în majoritate, a declinat de la sine această onoare, sub cuvânt că o reprezentanță comunală politică nu poate să aibă nimic comun, ca atare, cu nişte fonduri şcolastice de caracter privat, şi aşa a aflat lucru just şi rezonabil a nu alege. / Sigur, din trăsurile acestea apare că s-a atentat, în mod sistematic, la numele de român, la atributul de grăniceri, la confesionalism și, mai presus de toate, apare că averea exclusivă a foştilor grăniceri, respectiv a următorilor legali ai acestora, e declarată de un bun comun al totalităţii locuitorilor celor 45 comune; iar administraţi-

unea ei, în forma aceasta, e depusă în mâna unei corporaţiuni, care nu e eflusul voinţei exclusive a poporaţiunii grănicereşti din acest ţinut, ai cărei protopărinţi şi părinţi au bătut ţările, ca ostaşi, cu hainele lor, şi au sângerat de atâtea şi atâtea ori, pe câmpurile de bătaie, câștigându-şi astfel acele fonduri.

Se naşte, acum, întrebarea, că oamenii aleşi de cele 44, respective 45 comune, fi-vor aplecaţi a se constitui în comitet, administratori de fonduri școlastice centrale, pe baza unui statut, care tratează un bun privat ca pe un bun comun, pe baza unui statut, care poate ieşi din mâna comuniștilor, nu însă din mâna constituţionalilor, atunci, când ei nu cunoşteau cuprinsul draconic al acelui statut, pe timpul alegerii lor? / Aşa cred eu, că fiecare ales trebuie să fie în clar cu răspunsul la această întrebare, pe când va alerga la ședințele de constituire, ce se vor ține în timpul cel mai de aproape, în **Năsăud**. / Și dacă nu, atunci ce pași ar fi de întreprins? / Înainte de instituirea comisariatului, exista în **Năsăud** o comisiune silvanală, care supraveghea administrarea pădurilor nefericitelor comune grănicereşti. / Această comisiune costa, la an, 3.000-4.000 florini. Cu venirea comisariatului, se nimiceşte această comisiune şi se înlocuieşte prin curatorate de pădure, a căror susținere se urcă, pe an, la colosala sumă de 60.000 florini. / La suma acesta, contribuie, în proporțiunea pădurii, fiecare comună. Și fiindcă, în cele mai multe comune, pădurile nu aduc atâta venit, cât să-și poată acoperi tangenta ce se vine pentru curatorat, așa comunele sunt nevoite a stoarce împrumuturi, care fireşte se aprobă, fără greutate, de către autorităţi, în sarcina pădurilor. / Comunele care pot vinde păduri le vând, ca să-şi acopere tangenta silvanală, spre ajutorarea proprie nu le rămâne nimici; care nu, cum am zis, se

cufundă în datorii, pentru susținerea unei instituțiuni care nu aduce mai nici un folos practic, relativ cu spesele de susţinere. / Consecințele vor fi că, în urma urmelor, comunele se vor îndatora mai mult decât face preţul pădurilor, care vor trebui să se vândă, iar comunele să se liniștească cu gândul dureros că au avută păduri, şi să strige că mai bine le era, de nu le aveau… /

De la venirea în fruntea comitatului a actualului comite, am simțit greutatea situaţiunii, pe toate terenurile. La venirea lui, aici era, ca inspector regesc, de secole un om cu multă prudență şi mult tact, care ştia ce va să zică sentința „dă lui Dumnezeu ce e al lui Dumnezeu şi împăratului ce e al împăratului". Era Szeremley Lajos. Chiar pentru aceste calităţi se trezi, odată, că i se zice şah şi se pune ca subinspector Dr. Havas, un om care s-a lepădat de naționalitatea, de legea şi de numele străbunilor săi şi care, părăsindu-și și cariera sublimă a dreptului, căci e Doctor în drept, a intrat în ceata acelora a căror măiestrie este a afla partea cea slabă a oamenilor de la putere şi a călări pe ea. Și Dr. Havas, trăgând mereu pe coarda ambiţiunii fără margini a comitelui, îşi ajunse scopul, căci Szeremley fu transferat, iar dânsul numit inspector regesc de școli al comitatului Bistriţa-Năsăud.

Era numai lucru natural că acest nou inspector de şcoli, Doctor jurist, să se recomande cu o descoperire ori reformă. Nici nu întârzie mult şi prezentă, cu școlile comunale, un soi de şcoli cu totul tot necunoscută în acest ţinut, pentru că, la noi, fiecare comună îşi are fondul său şcolastic confesional, din ale cărui venituri se susține, în fiecare comună, câte o școală cu unul ori mai mulți învăţători, după cum pretinde necesitatea. / Deodată, ne trezim că se hotărăşte înființarea de şcoli comunale în comunele **Ilva-**

mare, **Măgura**, **Ilva-mică**, **Maieru**, **Rebra**, **Nepos**, **Salva** şi **Telciu**. / În unele comune, cum, de exemplu, în **Măgură**, **Maieru**, **Salva** şi **Telciu**, aflându-se coadă la topor, s-au şi înfiinţat numaidecât; în celelalte, văzându-şi senatele şcolastice şcolile ameninţate, cu o energie demnă de toată lauda, au sistemizat posturi noi de învăţători confesionali şi s-au prevăzut cu edificii şcolastice corespunzătoare legilor, având ferma speranţă că, prin aceea, vor preveni orice şicanare. Dar s-au înşelat. Inspectorul a denumit, în toate comunele menţionate, învăţători, cu salarii de 400-600 florin la an şi, prin organele politice, a închiriat şi localităţi pentru şcoala comunală, pe spesele comunei politice.

În **Ilva-mică**, deşi e învăţător comunal, de trei ani de zile, totuşi nu are niciun elev, în **Rebra**, niciunul. / Şi duc puternicii zilei lucrul până la absurd. În **Ilva-mică** există o şcoală conformă, cu 2 învăţători; iar numărul copiilor obligaţi a cerceta şcoala abia se urcă la 100; există o şcoală nouă, respectiv edificiul clădit, conform cerinţelor igienice şi, cu toate acestea, cu puterea, ţin un învăţător pe spinarea comunei politice, care e, totodată, şi confesională, şi o localitate pentru şcoală, cu mult mai slabă decât cea a şcolii confesionale. / Tot astfel, în **Nepos**, cu acea deosebire că, aici, a edificat şi comuna un edificiu nou pentru şcoala comunală. / E lesne, în **Nepos**, căci comuna are bani, apoi unde-s bani poate şi notarul să-şi câştige merite patriotice şi lăudătorii patriotice, mai ales când te cheamă Burduhos; e greu, însă, în **Rebra**, unde, cu toate că confesiunea susţine doi învăţători şi copiii obligaţi abia-s vreo 95, şi trebuie să ţină un învăţător şi o şcoală comunală, prin repartiţiune, aşa încât, după florinul de dare, are să plătească ca arunc vreo 85 cruceri fiecare contribuabil. / Înfiinţarea de şcoli comunale ar mai fi avută oarecare sens

numai atunci, deacă confesiunea nu-și făcea datorința, după repetate provocări. / Din toate acestea, se vede că poporațiunea din fostul district al **Năsăudului** a ajuns în o situație din cele mai grele și mai amenințătoare și este supremul timp ca oamenii chemați să facă tot posibilul pentru ameliorare cât mai curând, căci tot momentul numai potențează greutatea situațiunii.

Presupun multe de la puternicii zilei, totuși n-aș vrea să fiu așa de pesimist ca să cred că intenționează a aduce la sapă de lemn pe acea poporațiune pașnică; pentru că presupunem atâta judecată de la ei, cât se știe că, pentru stat și ordinea publică, nimic nu e mai primejdios decât un proletariat făcut din oameni dedați la trai bun; mai aproape de adevăr s-ar putea că stă acea presupunere că poziționea aceasta tristă și amenințătoare, ni s-a creat mai mult din interes material, ni s-ar fi creat adică din cauza colosalului proces ce-l avem cu familia Kemenyi, în care punct, ca înrudit, e interesat și comitele suprem"[163].

1900: „Publicare de licitație... pentru edificarea bisericii din parohia **Rebra mare** (Nagy-Rebra)... / Prețul de strigare se statorește cu 30.570 coroane și 18 fileri. / Președinte Onisim Rotariu, paroh greco-catolic / Iacob Pop, secretar"[164].

1902: „Prin luna octombrie, aduserăm și noi știrea că, sub un pod de pe drumul dintre **Pintic** și **Nepos**, s-a găsit cadavrul unui om mutilat în mod bestial. Mult timp nu s-a putut constata identitatea victimei, nici nu s-a putut descoperi făptuitorul. Abia pe la sfârșitul lunii trecute (noiembrie) s-a constatat, că mortul era călugărul Ștefan Constantin din **Ilva Mare**, care, de ani de zile, umbla prin co-

[163] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 59, Brașov 1889, pp. 1, 2
[164] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 227, Brașov 1900, p. 4

munele de pe Bârgae și de pe Someș, mângâind oamenii cu rugăciuni şi sfaturi bune. Călugărul strânsese, din darurile ce le primea, câteva sute de florini. Banii şi-i plasa, de obicei, la institutele de economie, dar se întâmpla că dădea la oamenii lipsiţi şi împrumut. Între alții, îi era dator şi George Vartolomei, din **Rebra**, cu 600 coroane. Călugărul a mers, în noaptea de 8 octombrie, la Vartolomei, care l-a primit bine. Văzând, însă, că Ștefan Constantin are la sine o sumă mai mare de bani, l-a cu-prins ispita diavolului şi, când oaspele dormea, l-a omorât cu securea, jefuindu-l de toţi banii săi, în sumă de vreo 800 coroane. Apoi, luând cadavrul, l-a ascuns sub un pod, unde l-au găsit, a doua zi, copiii care păzeau vitele. Jandarmii din **Feldru** au descoperit, zilele acestea, urme de sânge în casa lui Vartolomei şi, luându-l la interogatoriu, şi-a mărturisit crima. Asasinul fu transportat la penitenciarul din Bistriţa, unde este ținut în prevenţie, până i se va face judecata”[165].

Cununa în satul Rebrişoara: o poartă o femeie în vârstă; o stropesc tot femeile.

[165] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 275, Braşov 1902, p. 3

REBRIŞOARA

(judeţul Bistriţa-Năsăud)

1755: „În februarie 1755, subjudele orașului Bistriţa, Georgius Teckelt, fiind întrebat care sunt satele care, cu ocazia stabilirii impozitelor, şi-au luat îndrăzneala să se opună magistratului și „dispoziţiilor magistratuale", a răspuns că, „în afară de **Rebrişoara**, aproape toate satele din districtul valah. Locul întâi îl ocupă însă satul **Salva**, de unde rezistenţa s-a întins în întreg teritoriul". Johann Klein, senator şi inspector al districtului valah, care cunoştea întreaga întâmplare și motivele acesteia, răspunde: „Primul sat care s-a opus a fost **Salva**, la care s-au alăturat toate satele din districtul valah, cu excepţia comunei **Rebrişoara**"[166].

1756: „Nemulţumirile se agravează în anul ce a urmat. La cercetările făcute, în 1756, şi care au durat două luni, au fost audiaţi 558 de martori din satele românești, aflate în valea Someşului, dintre care cei mai mulţi au fost din: **Zagra** – 99, **Rebrișoara** – 76, **Salva** – 47, **Năsăud** – 41, **Feldru** – 44, etc. Martorii ascultați au declarat toţi cam

[166] Piciu, Dionisie, *Salva – pagini de istorie*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, p. 196

același lucru. Unii au spus că au auzit pe comisarul Gutsch Daniel, când a amenințat poporul zicând că, „dacă nu dau pătacii (ban a 3 cruceri), îi va tăia ca pe bănățeni". Au arătat că unii, de frică, au fugit din zonă"[167].

1824: „An economic slab. A murit Terezia Devchich, soacra lui Crăciun, în **Rebrişoara**, la căpitanul pensionar Jarda. / Din 1-15 august, caporalul Crăciun a stat la postul de cordun **Priporul Candri**. / Sergentul Ioan Mihailaş a fost avansat sublocotenent şi adjutant al regimentului. / Comuna **Pintic** a clădit imediat, lângă movila din Valea Carelor, o crâşmă, precum şi o vinărsărie (Branntweinhaus), în care a locuit, timp de 13 ani, evreul Avram Isac, ca furnizor de rachiu. / Din 16, finea lui septembrie, regimentul a fost concentrat în **Salva**. / Casa comunală din **Rebra mare**, închiriată de locotenentul Velican, împreună cu alte 10 case, au ars şi, în locul lor, erarul (împărăţia) a ordonat să se clădească, de către locotenentul Klobucsar, o nouă locuinţă pentru locotenent, din material solid"[168].

1828: „În 17 noiembrie, a murit, în **Năsăud**, colonelul Zatetzky. / În 1 iulie, căpitanul Theil a fost transferat, de la compania 8, la 9, iar căpitanul Szatsvai, de la a 12, la a 8-a, în **Rebrişoara**. / În **Rebra mare** era locotenentul Ioan Hatfaludy. / În 11 aprilie, a murit, în **Nepos**, sublocotenent Klobucsar. / În 18 aprilie, a fost înlocuit cu sublocotenent Ion Mihailaş. Primăvara costa un car de fân 10 florini v. v. Din 1-8 martie, a stat Crăciun la paza ştabului **Năsăud**. În 23 iulie, s-a întors, din **Cluj**, soţia lui Crăciun,

---

[167] Piciu, Dionisie, *Salva – pagini de istorie*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, p. 196

[168] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 236

ca moaşă diplomată, numită în **Nepos**, cu leafă lunară de 4 florini m. c. **S-a ordonat indicarea caselor cu numere**. / În 1 noiembrie, **s-au înfiinţat şcoli comunale** în toate staţiunile regimentului, şi în **Nepos** au ţinut cursurile de la 1 noiemvrie – finea lui martie. În lunile de vară, se ţineau, în dumineci şi sărbători, prelegeri de repetiţie. **Învăţător**: sergentul invalid Ion Anca"[169].

1829: „Comandant regiment, Iosif Lebzeltern, locotenent-colonel Harting, 1 maior, Macedon Pop în **Borgoprund**, 2 mai. Luxetics, în **Rebrişoara**, comanda companiei, căpitan Szatsvai, locotenent Hatfaludi, sublocotenent Mihailaş, sergent Andrei; Primar: Todor Rognean. Juraţi: Artenie Pop, Vasile Login şi Vasile Tănase Dumitru. / La ordinul colonelului Lebzeltern, s-au trasat, în regiment, noole drumuri. / Din 16, finea lui septembrie, regimentul concentrat în **Salva**. Din 1 noiemvrie 1929, finea lui martie 1830, a servit **calfa de zidar Gavril Timoc ca învăţător comunal**, pentru leafa de 25 florini v. v. şi lemne necesare. / La târgul din august, a stat Crăciun, cu locotenent Hatfaludi, la inspecţie, în **Bistriţa**. / În 28 ounie, s-a întrunit o comisie în chestia certelor de hotar dintre satele provinciale şi satele grănicere **Rebrişoara**, **Nepos**, **Feldru** şi **Ilva mică**; din partea provincialilor, senatorul bistriţean Gelner şi încă alţi funcţionari, din partea miliţiei, căpitanul Markeschich, sublocotenent Mihailaş şi Gabriel, mai mulţi bătrâni ai comunelor militare şi locuitori din **Dumitra**, **Pintic** şi **Iad**. Nu s-a putut hotărî nimic. / La 1 iulie, sublocotenent Mihailaş a fost avansat ca locotenent

[169] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 238, 239

şi transferat la **Borgoprund**, iar la Nepos a fost numit sublocotenent Schwab"[170].

1831: „Colonelul Lebzeltern a fost transferat din regiment şi a fost avansat ca colonel şi comandant de regiment locotenent-colonel Harting. Comandant al companiei **Rebrişoara**, căpitan Velican. Locotenentul Hatfaludi, numit căpitan-leutnant şi mutat la compania 6 **Sângeorz**, în locul lui fiind numit în **Rebra mare** locotenent Astel. La 1 iulie, sublocotenentul Schwab a fost numit locotenent şi mutat la **Borgoprund**, în locul lui fiind numit, în 1 august, sublocotenentul Negovan. / În 13 iulie, Crăciun, pus în statul invalizilor, din cauză de slăbiciune fizică. / În **Moldova şi Valahia este holeră**. Batalionul I a plecat la Cluj, în iunie şi s-a întors în septemvrie. / Locuitorii din **Dumitra** au clădit imediat lângă comuna **Nepos,** în Valea Carelor, o crâşmă, în care a fost pus ca sub-arendator şi crâşmar Filimon, fiul evreului Avram. / Două companii ale regimentului au stat ca garnizoană în **Bistriţa**"[171].

1833: „În martie, locotenentul von Artel a fost transferat, de la **Rebra mare**, la **Salva**, iar locotenentul Borcocel, de la compania 6, la compania 8 **Rebra mare**. Tot la începutul lui martie, sublocotenentul Negovan a fost avansat locotenent şi, în 11 mai, transferat de la **Nepos**, la **Ruşii Munţi** (Marosoroszfalu) compania 1, iar în locul lui a fost numit, la **Nepos**, sublocotenentul Peichich, care, însă, deocamdată rămâne tot la departamentul militar al comandei generale. / Mulţi tineri s-au îmbolnăvit, vara, şi au murit de vărsat. / În aprilie, s-a clădit noul pod la Pârâul

[170] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 239
[171] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 238, 239

Mutului, pe drumul spre **Rebra**. / În 20 aprilie, comunele **Nepos** şi **Rebrişoara** au adresat comandei generale o petiţie în chestia mejdelor cu dumitrenii, pinticanii şi iedenii. / Majestatea Sa împăratul Franz, cu ordinul Nr. 258, din 25 ianuarie 1832, a acordat rezidenţei ştabului **Năsăud**, anual, **2 iarmaroace**: în 27 mai şi 15 octomvrie. / În 20 mai, au vizitat staţiunea **Nepos** colonelul Hermany, căpitanul Velican şi locotenentul Borcocel, şi au inspectat şi movilele din Valea Carelor, ale dumitrenilor şi pinticanilor, unde stăteau, la dreapta şi stânga, cele două crâşme, clădite de numitele 2 comune săseşti, şi au interzis strict ca grănicerii să-şi care de acolo băuturi. / În 8 iunie, au fost nimicite semănăturile de cucuruz, prin brumă. / În 15 iunie, s-a dispus, în Valea Carelor, o pază permanentă, constatatoare din 1 caporal şi 11 grăniceri, care avea să supravegheze ca evreii, locuitori în crâşmele de acolo, ale dumitrenilor şi pinticanilor, să nu furnizeze băuturi grănicerilor. Paza aceea a încetat şi s-a delăturat în 22 noiemvrie 1835, când era comandantul regimentului colonelul Stecovici. / În 8 iulie, caporalul invalid Crăciun, împreună cu estimatorul Vasile Istrate şi bătrânii Todor Vărăreanu şi Donise Popiţan, au fost trimişi, din partea companiei, la reînnoirea movilelor de pe muntele neposenilor: Munceii înşiraţi. / În **Năsăud** s-a clădit cvartirul maiorului. pe grădina lui Grigoriţa. / În 7 şi 8 august, a ieşit o comisie, constatatoare din locotenent-colonelul Reininger, căpitanul Velican, locotenenţii Mihailaş şi Negovan, şi mai mulţi martori şi bătrâni din **Rebra mare** şi **Nepos** la locul Temeiaş, obiect de litigiu între Vasile Crăciun şi fraţii Nicolae şi George Login. S-a constatat că fraţii Login au folosit pe nedreptul locul lui Crăciun; deci, pentru faptul că Niculae Login a dus în persoană la înalta comandă generală (**Sibiu**) pâra împotri-

va comandei regimentului, a fost judecat, conform legilor statutare (kriegsgerichtlich) şi pedepsit la bătaie cu vergile, având să treacă de 4 ori printre şirurile alor 300 grăniceri, postaţi spre acest scop, care pedeapsă s-a şi săvârşit în staţiunea **Rebrişoara**. / În 7 noiembrie, a fost transferat sublocotenentul Runcan, din **Borgo-Rus**, în staţia **Nepos**"[172].

1836: „Locotenentul Benigni a fost numit şi mutat la Viena, în locul lui, în **Rebra mare**, locotenentul Mihailaş; stegarul Hersenyi, mutat, din **Parva**, la compania 9. / La compania **Rebrişoara** era subofier sergent Catarig. / În 1 aprilie, s-a făcut revizia conscripţiei, prin Excelenţa Sa general de divizie Pidol şi comisarul său, în **Rebrişoara**, cu care prilej comunele **Rebrişoara** şi **Nepos** au voit să-i înmâneze, în chestia pădurilor în litigiu cu saşii dumitreni, Pinticanii şi iedenii aduc o jalbă, care însă nu fu acceptată. Tot aşa, n-a fost acceptată nici rugarea neposenilor ca podul lor peste Someş să fie întreţinut de erar (împărăţie). Aşa că satul **Nepos** a trebuit să repare podul încă în acea primăvară. / Din 18-22 iulie, a ieşit comisie în chestia mejdelor litigioase din des amintitele comune săseşi şi româneşti şi s-au reînnoit movilele care, conform instrumentului metal din 1777, aveau să stea pe vârfurile dealurilor care domină Someşul, şi care s-au ridicat incorect numai de către satele săseşti **Iad**, **Pintic** şi **Dumitra**. În comisie au fost 4 domni din **Bistriţa**, maiorul Betzman, căpitanul auditor Schottl, căpitanul Borcocel, locotenenţii Negovan şi Ilieş, sublocotenentul Inczédy, apoi primari, juraţi etc., grăniceri. / **În august, a fost holeră**. / În octombrie, **a ars a patra parte a oraşului Bistriţa**. / Cu finea lui octombrie, a fost demisionat Crăciun din postul de

[172] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 240

învăţător şi, în locul lui, a păşit sergentul invalid Alexa, cu leafa anuală de 40 florini v. v. şi folosul grădinii şcolii”[173].

1837: „Comandant regiment, colonelul Stecovich, locotenent-colonel Molnar, maiori Szt Pali şi Betzman, adjunct regiment locotenent Blaskovich, auditor – căpitanul Schottl, ofiţer conturi – Peichich, capelan – Wisky, vicar şi director şcolar – Ioan Marian. Comandantul institutului militar stegarul (Fähnrich) a Bui (a murit în februarie 1844), econom Basil Moţ, tamburul regimentului Emanuel Pinka (mort în acest an), comandant companie căpitanul Velican, locototenentul Mihailaş, în locul lui Inczédy, numit la **Nepos** sublocotenentul Minier, stegar Krstich (numit la 1 aprilie, ca sublocotenent la **Rebra**), sergent Paul Catarig. / În februarie, s-a lăţit, peste tot teritoriul regimentului, **boală de febră, tuse, junghiuri** (gripă) etc. / La 15 martie, satele **Rebrişoara** şi **Nepos** au aşternut, la brigadă, jalbă în chestia certelor de hotar cu saşii din **Dumitra**, **Pintic**, **Iad**, jalbă redactată de Basil Crăciun. / La finea lui martie, caporalul Petru Luchi, paznicul (Aufseher) institutului militar, a fost avansat sergent. / În martie, a redijat Basil Crăciun în chestia certelor dintre satele săseşti şi româneşti o jalbă, pe care, însoţit de **primarul Nicolae Marti din Feldru**, a înmânat-o arhiducelui Ferdinand, în **Cluj**. / Din cauza că, în lunile aprilie şi mai, a plouat continuu, a urcat mult preţul cerealelor. / În mai, sergentul Rainer s-a căsătorit cu fiica căpitanului Velican şi a fost comandat la agenţia din **Iaşi**. / În 12 septembrie, a ars a treia parte a satului săsesc **Iad**. / În septembrie, omizile au mâncat tot curechiul (varza). / În 11 octombrie, Vasile Crăciun, împreună cu sergentul Alleca (Alexa) şi fruntaşul Ca-

[173] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 243, 244

listru Tofan, au plecat la **Telciu** pentru a copia procesul verbal (Comissions Protocol) privitor la muntele litigios, Munceii înşiraţi. Tot în chestia aceasta litigioasă cu locuitorii din **Coşna** s-a ţinut, la faţa locului, şi cercetare şi pertractare, în prezenţa sublocotenentului Minier, a coşnenilor şi a mai multor săteni din **Nepos**. / Încă în 15 martie, primarul Nicolai Marti din Feldru ceru concediu de la regiment, spre a călători la **Cluj** şi **Alba Iulia**, în chestia unor documente privitoare la certele de hotar ale celor 4 comune româneşti şi 3 comune săseşti"[174].

1840: „Crâşmar în satul **Nepos** era Gavrilă Timoc, iar furnizorul lui era evreul Itzig Baruch din **Tradam**. În Valea Carelor erau crâşmari izraeliţii Simon Iacob şi Salamon Hersch. / În 30 ianuarie, au expediat cele 4 sate româneşti jalbă împotriva celor 3 sate săseşti, pe care însă brigada a respins-o, nevrând să o aştearnă Curţii din Viena. / Căpitanul-locotenent Borcocel a fost numit căpitan, iar locotenentul Mihailaş, căpitan, în aprilie. / În aprilie, fiul Ion al lui Vasile Crăciun a fost comandat la **Năsăud**, să asculte cursurile preparandiale. / În 12, 13 şi 14 mai, o mare inundaţie a Someşului. Au fost duse mai multe poduri, între care şi cel de la **Năsăud**. / S-a început clădirea noii case a comandantului regimentului în **Năsăud** şi s-a isprăvit cu finea anului 1841. / În 24 iulie, episcopul Lemeny, care a vizitat toate comunele regimentului, a intrat în vizitaţie canonică şi în **Nepos**, primit, cu toată veneraţia şi pompa cuvenite, de întreaga populaţie. / Estimatorul George Login i-a înmânat, cu acest prilej, vlădicăi o rugare, adresată Majestăţii Sale, în cauza terenului litigios cu saşii. Tot atunci a dispus vlădica ca **noua biserică din Par-**

[174] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 244, 245

va să fie sfinţită în 25 iulie. / În 10 august, s-a expediat rugarea majestatică a rebrişorenilor şi neposenilor contra saşilor, de la posta din **Bistriţa**. / În septembrie, iarăşi comisie în chestia certelor de hotar dintre cele 4 comune româneşti din Valea Rodnei şi cele 3 comune săseşti. De faţă: locotenent-colonel Szt Pali din regimentul secuiesc, căpitanul Knobl, din regimentul Vaquant, din **Năsăud** auditorul Schottl, căpitanul Velican; din partea provinciei: administratorul Mariaffi, comisarul Ioan Koncz, senatorii bistriţeni Schankebank şi Stebriger. Comisia a lucrat 8 zile. În 16 octombrie, după ce lucrase în **Bistriţa**, comisia veni, peste **Feldru**, la **Nepos**, unde inspectă movilele din anul 1777, apoi, spre nemulţămire a grănicerilor, şi coastele de deal ce cad spre Someş, şi, la finea lui octombrie, plecă iarăşi la **Bistriţa**. / În septembrie, sublocotenentul Minier a fost avansat locotenent şi transferat la compania 2 **Nuşfalău**, în locul lui fiind numit sublocotenentul Feldegy. / În 30 noiembrie, comuna **Nepos** a aşternut o jalbă la companie împotriva exceselor vecinilor saşi, cu prilejul târgurilor şi iarmarocului din august, în **Bistriţa**. / In 11 noiembrie, a venit la **Rebrişoara**, la vizită şi revizuirea conscripţiilor, generalul de brigadă Stohl şi comisarul belic Schopf, cu care prilej, la jalba neposenilor, generalul, cu comisarul, cu maiorul baron Iovich, căpitanul auditor Schottl, căpitanul Velican, sublocotenentul Feldegy, caporalul Crăciun, învăţătorul Tofan şi alţi săteni s-au dus la vechile movile, călare, pe vârfurile cele mai înalte ale dealurilor, la Piatra Ciontului, şi pe un stejar de lângă movila veche de aici au însemnat Nr. V-5, apoi a plecat generalul la **Feldru**. / Duminică, în 8 noiembrie, Crăciun, cu învăţătorul Tofan, au mers cu o rugare la general, în **Tiha** (compania 3). / În 28 decembrie, la întoarcerea de la târg, din Bistriţa, câţiva

saşi din **Dumitra** au puşcat după fruntaşul George Lazor, pe Valea Carelor, la Doroieţ"[175].

1841: „În decembrie, a fost pensionat maiorul Betzman. La compania **Rebrişoarei** a fost numit locotenentul Mihalovsky. **Primari**: în **Rebrişoara**, Vasile Buzilă, în **Rebra**, Sandul Nedelea, în **Parva**, Necita Scurtul, în **Nepos**, Ştefan Lup. / În 16 ianuarie, Basil Crăciun a fost numit şi jurat, ca gornic. / În februarie, mai mulţi **feldrihani** au fost maltrataţi de saşii din **Iad**, în pădurea litigioasă şi escortaţi la **Bistriţa**. Li s-au luat 64 boi. / În 7 februarie au venit la **Nepos** locotenent-colonelul Molnar şi căpitanul Velican şi au ordonat ca grănicerii să nu intre în pădurea litigioasă. Asemenea ordine a dat, în 20 februarie, şi colonelul Luxetich, venind cu căpitanul Velican la **Nepos**. / În 23 februarie, **rebrişorenii** au prins, în pădurea Prihodiştea Vărărenilor, pe mai mulţi saşi, cu săniile lor şi 28 boi, şi i-au escortat ca prevaricanţi la **Rebrişoara**. / În 12 mai, sergentul Gavrilă Pop şi Vasile Tănase Dumitru din **Nepos**, însoţiţi de sublocotenentul Feldegy, au plecat, în chestia terenului de ceartă, la Viena, la Majestatea Sa. Pentru drum, ilvenii şi feldrihanii i-au dat lui G. Pop 300 florini, iar rebrişorenii şi neposenii, lui Dumitru, tot 300 florini v. v. / Pop s-a întors în 23 iunie, Feldegy, în 11 iulie. / La finea lui mai, a intrat la slujbă în regiment brigadierul (Waldbereiter) Spaderna. / Vara, foarte mare secetă şi căldură, puţină iarbă, vitele ieftine, o pereche boi costa, mai înainte, 200 florini, acum 100, carul de fân, 10-12 florini la munte, şi la ţară chiar 40-50 florini. Fontul de carne, 4-6 cruceri. / În cursul anului, s-a clădit **casa colonelului în Năsăud**, de-a lungul şoselei (casa veche stătuse mai înlă-

[175] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 246, 247

untru). / Vineri, 17 decembrie, s-a orânduit o pază de 1 fruntaş şi 4 grăniceri în Valea Carelor, spre a opri intrarea pe terenul litigios şi exportul de băuturi din crâşmele de acolo. / La finea anului, mai existau crâşmele săseşti din Valea Carelor, cu evreii Simion Iacob şi Salamon Hersch ca furnizori"[176].

1845: „Cu 1 ianuarie, stătea încă paza în Valea Carelor, precum şi evreul Salamon Hersch în crâşma dumitrenilor, iar în cea a pinticanilor erau puşi, spre paza clădirilor, economul Vasile Moldovan, cu 2 saşi. / În 20 martie, s-a iscat, în urma ploilor, zăpezii şi sloilor porniţi, o **mare inundare a Someşului**, în urma căreia partea de sus a satului **Nepos** a suferit mari pagube, s-au rupt pământuri, s-au stricat movile, s-au rupt capetele podului. Sergentul Tanco a fost avansat sublocotenent şi mutat la **Nepos**. / Vara, s-au movilit pădurile şi hotarul: în **Rebrişoara**, prin căpitanul Mihailaş, în **Rebra** şi **Parva**, prin locotenentul Kohl, şi în **Nepos**, prin sublocotenentul Tanco. / Ofiţerul de conturi (Rechnungsführer) Peicich a fost pensionat şi, în locul lui, a fost numit fostul furier Gergely. / În 18 septembrie, George Login şi Vasile Andrei Dumitru au plecat la Viena, la împărat, în chestia certelor de hotar cu saşii. S-au întors în 18 decembrie, fără nici o ispravă. / Podul a fost reparat prin maestrul (Zimmermann) Svoboda. / În noiembrie, sublocotenentul comandant al institutului militar Mihailaş, cum şi Miron, de la compania 12, au trecut la pensie. / În decembrie, au fost expediate la **Reteag** clopotul

[176] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 247, 248

cel mare, crăpat, şi cel mijlociu, spre a fi turnate din nou, ceea ce s-a isprăvit numai în iulie 1847"[177].

1846: „În februarie a căzut atâta nea, încât pe muntele pârvenilor, Fruntea Căldăruşii, s-a rostogolit cu pădure şi pământ în jos, îngropând pe grănicerul Grigore Alexi, cu 2 slugi, Ion Cuşma şi Irimei Rus, ale căror cadavre au fost scoase numai la finea mai. / În 26 februarie s-a căsătorit candidatul de preot Macedon Maiorean cu fiica preotului din **Mintiu**. / În 9 martie, batalionul I a plecat, din **Năsăud,** la **Bucovina**, pentru ocuparea graniţelor, sub comanda maiorului Hatfaludi. În 24, s-a întors iarăşi în garnizoană, iar în 5 aprilie, din nou, a plecat acolo. / În iunie, sergentul Domide, de la compania 7, a fost avansat sublocotenent, iar sergentul titular Dumitru Rus, din **Rebra** (compania 8), la sergent şi mutat la compania 7. / Sub conducerea locotenentului Kohl, **s-a clădit, în cursul anului, şcoala comunală din Rebrişoara**. / În 2 iulie, a murit vicarul şi directorul şcolar Ion Marian, în **Năsăud**. / În noaptea din 30 iulie, a indundat Valea Carelor o parte de sat, a rupt podul din sat. Someşul încă a făcut pagube pe câmp. / În 1 august, a fost numit vicar Macedon Pop, iar director şcolar M. Panga"[178].

1849: „În 1848 şi 1849, a început revoluţia în Ardeal şi Ungaria. Rebelii maghiari au cucerit întreg Ardealul şi, în urma luptei de la **Bârgău**, trupele împărătrşti retirară, la începutul anului 1849, la Galiţia, iar maghiarii se aşezară aici, în ţinut, de unde fură scoşi numai în 22 iunie, prin coloana rusească, după lupta dintre **Feldru** şi **Ilva mică**, cu

[177] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 250
[178] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 250, 251

care prilej rebelii aprinseră o parte din comunele **Feldru**, **Rebrişoara** şi **Năsăud**. / Din 22 iunie, până în octombrie, caporalul Crăciun a fost dispus, de comandantul interimar al regimentului, căpitanul Mihailaş, să conducă afacerile companiei 8. / În 1 noiembrie, prelua comanda companiilor 7 şi 8 sublocotenentul Zacharias, până în **martie 1851, când se desfiinţa regimentul**, cu ajutorul lui Basil Crăciun, numit, cu 1 iulie 1850, sergent"[179].

1878: „Marţi, în 23 aprilie, cam pe la 8-9 ore, înainte de amiază, au venit o mulţime, şi anume cam la 400 indivizi din **Dumitra mare**, înarmaţi cu puşti, lănci, furci de fier şi securi, şi, ieşind din hotarul comunei **Dumitra**[180], au trecut pe hotarul comunei **Rebrişoara**. Aici, mai întâi, au rupt şi tăiat gardul de la grădina lui Vasile a Senei din **Rebrişoara**, după aceea au mers la locul de arat al lui David Mihalca şi Vasile Doce, ambii din **Rebrişoara**, şi sapă pe locul celui dintâi. Dumitrenii s-au repezit asupra lor, dânşii însă au fugit, şi încă Vasile Doce fără pălărie. Dumitrenii au tăiat în bucăţi pălăria aceluia, au aprins coliba lui David Mihalca, care se afla cam în mijlocul locului aceluia, au tăiat, mai departe, nescari oltoani, ce se aflau sădiţi pe acel loc propriu al lui David Mihalca.

De aici, au trecut dumitrenii în altă parte a hotarului, şi anume în partea aşa numită pe „Valea mărului", unde, mai întâi, au ajuns la locul lui Iacob Linul din **Rebrişoara**. Aici se afla acesta, dimpreună cu fiul său, George Linul, şi ara pământul lor propriu. Dumitrenii, atât pe Iacob, cât şi pe George Linul, i-au prins, i-au bătut şi i-

[179] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 252

[180] Comuna **Dumitra** (nemţ. Mettersdorf) e săsească, **Rebrişoara** e curat românească.

au legat. Pe când s-au întâmplat aceasta, un alt despărţământ de dumitreni au prins, tot pre hotarul comunei **Rebrişoara**, nu departe de locul lui Iacob Linul, pe Toader Linul, care mergea, cu plugul şi cu doi cai, la locul său, iîn acea parte a hotarului, ca să şi-l are. Pe acesta, mai întâi l-au spart pe dinapoi, cu baionetul într-un picior, după aceea l-au bătut şi l-au legat, au prins, după aceea, şi pe Grigore Crăciun din **Vărarea**. / Dumitrenii au luat, după acesta, cucura şi grapa de la plugul lui Toader Linul, acestea le-au tăiat şi fărâmat toate în bucăţi; i-au luat, cu puterea, pălăria şi straiţa de după cap.

După aceasta, au luat plugul lui Iacob Linul, cu doi junci şi doi cai, precum şi plugul lui Toader Linul, cu doi cai, apoi pe Iacob Linul, pe feciorul său George Linul, pe Toader Linul şi pe Grigore Crăciun, se înţelege că pe toţi aceştia legaţi, i-au dus în comuna **Dumitra mare** şi, de aici, la **Bistriţa**, toţi bătuţi şi sângeraţi. / Vigilii comunali, pe care i-au concrezut primarul din **Dumitra** să-i escorteze, aducându-i în **Bistriţa**, sub escortă i-au bătut şi boldit cu beţele, chiar şi în cetatea Bistriţa, în mijlocul uliţei. Pe drum, în locul unde este o fântână cu apă, sub pretext că-i spală de sânge, le-au turnat apă pe răni, dar totodată, simulându-se că-i spală, le loveau rănile cu palma. / Pe Toader Linul şi pe Grigore Crăciun i-au lăsat acasă, iar Iacob şi George Linul, se află, bătuţi şi zdrobiţi, în spital, aici, în **Bistriţa**.

După cât am aflat de la Toader Linul, între mulţimea de dumitreni s-au aflat plăiaşul numit în comuna **Dumitra** Miki al lui Rosken, care a spart cu baionetul pe Toader Linul, apoi Miki Krainer, ambii din **Dumitra**; pe mulţi inşi îi va cunoaşte Iacob Linul. Astfel de fapte numai popoarele sălbatece pot să comită. Nu există nici o îndoială

că dumitrenii au comis, prin aceasta, crima violenţei publice. / Deoarece Iacob şi George Linul se află în spital, bolnavi, aşa cât viaţa le este în pericol, ne rugăm ca, cât de în grabă, să se asculte la protocol despre fapt şi să se cerceteze prin medici, să se introducă mai departe inchiziţiunea penală în contra dumitrenilor şi pentru fapta aceasta barbară să se pedepsească. Dauna o vor da-o la protocol respectivii indivizi ca daunaţi.

Aici adăugăm că Iacobu Crimu, Toader Chircu, Ilie Buta din **Rebrişoara**, apoi Grigore Granciu şi Hila Gevürz din **Năsăud** ne-au descoperit cum că, trecând dânşii, marţi, dimineaţa, pe la 5-6 ore prin comuna **Dumitra**, spre **Bistriţa**, la târg, au văzut pe dumitreni, mulţime mare, ieşind înarmaţi din comună; ne-au descoperit, mai departe, că în număr cam de o companie erau înarmaţi cu puşti; peste tot aşa au fost de mulţi, încât au trebuit să stea pe loc, cu căruţele, căci n-au putut străbate pe drum, printre ei; în urmă, ne-au descoperit şi aceea că, chiar atunci când ieşea mulţimea din comună, la biserică se trăgeau clopotele într-o dungă, va să zică se alarma comuna întreagă; de aici trebuie se presupunem că dumitrenii au ţinut consiliu, spre a comite această faptă. / Bistriţa, în 25 aprilie 1878. / Ştefan Acul, primar / Gavriil Linul, notar”[181].

1878: „Florentin Luchi, fost căpitan c. r., fost pretor şi, mai în urmă, vice-căpitan, a repausat în Năsăud, în etate de 70 ani. Rămăşiţele-i pământeşti s-au transportat însă la comuna **Feldru**, locul său natal”[182]. / „Primul set de asemenea mărturii documentare (despre revoluţia din 1848-1849 – n. n.), îl datorăm lui Leontin Luchi. Născut în **Feldru,** în anul 1809, a trecut prin Şcoala Militară de la

[181] *Observatorul*, Anul I, nr. 33, Sibiu 1878, p. 2
[182] *Observatorul*, Anul II, nr. 88, Sibiu 1879, p. 353

Năsăud și a participat, ca „lecman / locotenent în Regimentul de graniță de la Năsăud, la campaniile militare ale regimentului din anii 1848-1849. / Dovedind certe calități de consemnare a faptelor și întâmplărilor, la care a participat, Luchi le-a lăsat posterității sub forma unor scrisori, adresate unor cunoscuți sau foști tovarăși de arme. / Primele două scrisori, contemporane cu evenimentele la care se referă, adresate, de către Leontin Luchi, din Cernăuţi, în lunile iunie-iulie 1849, lui Alexandru Savu, la Iași, descriu, întâi, operațiile militare în derulare, începând de la Vatra-Dornei, trecând prin pasul Tihuţa, Valea Bârgăului, pregătirile insurgenților maghiari pentru rezistență, la **Prundu-Bârgăului**, a doua, operațiunile de pe Valea Someșului, devastarea localităților **Feldru**, **Rebrișoara**, **Năsăud**, **Salva**… / Soarta a vrut ca autorul să trăiască pe viu consecinţele urmărilor incendierii localităţilor **Feldru**, **Rebrişoara** şi **Năsăud** de către maghiari în retragere. „Atunci, după propria consemnare, 170 de fumuri s-au nenorocit, 5 oameni au fost puşcati, alții răniți, mare nefericire”. / Apoi, a îndurat suferinţele concentrărilor, „am fost lăgăriţi”, se exprimă autorul, la Anieş, din sus de Viișoara şi Lechinţa”[183].

1907: „Comitetul comunal al comunei **Rebrișoara**, de lângă Năsăud, a hotărât, în o şedinţă a sa, cu mare însufleţire, ca, pe viitor, toate cârciumile satului, în dumineci şi sărbători, să fie cu desăvârşire închise. / Ar putea trage învăţătură, din această hotărâre, obştea noastră românească de pretutindeni”[184].

---

[183] Balog, Iosif Marin; Lumperdean, Ioan; Mádly, Loránd; Ţeicu, Dumitru, *Multiculturalism, identitate şi diversitate. Perspective istorice*, Editura MEGA, Cluj-Napoca 2015, pp. 257-259

[184] *Ţara noastră*, Anul I, nr. 14, Sibiu 1907, p. 228

1908: „O mare nenorocire s-a întâmplat ieri, miercuri, 9 septembrie, între orele 10 și 11, în comuna **Rebrișoara**... / Doi oameni din **Rodna Veche**, Grapa Toader și Ferencz Károly, aducând, într-o căruță, o piatră de moară, aproape de edificiul școlii, poate când au vrut să meargă pe partea de drum ce duce, din sus de podul ce este peste pârâul morii, fiind beți, nu au băgat de seamă și, răsturnând căruța, a căzut piatra de moară pe Ferencz Károly, așa încât momentan l-a zdrobit, de a rămas mort pe loc. Fiind om cu familie, a rămas văduva cu câțiva orfani. Celălalt tovarăș, nefiind așa de beat, a scăpat nevătămat. Notarul numaidecât a făcut arătările oficiale. Procurorul a început ancheta, pentru a constata culpabilitatea”[185].

1932: „Anton Precup, paroh greco-catolic în **Rebrișoara**, protopop onorar și fost vicar interimar al Rodnei, a repausat în Domnul în ziua de 7 august, în anul 77 al vieții și 50 al preoției. **Parohul din Rebrișoara** a fost un preot foarte bun și foarte văzut în dieceza sa, precum și în viața românească din părțile bistrițene. Îl plâng numeroase rudenii. A fost înmormântat în ziua de 9 august. Fie-i partea cu drepții!”[186].

1932: „Urșii s-au înmulțit prea foarte în unii munți. Așa se scrie că, în munții din jurul comunei **Rebrişoara**, județul Năsăud, ei, fiind mulți și cam sfârșindu-se cu animalele de prin păduri, sunt mânați de foame asupra satelor. De curând, au dat atacuri asupra vitelor rebrișorenilor, omorând și mâncând 6 cai, 5-6 vaci și boi, și vreo 20 de vite mari. Și aproape în flecare zi fac câte-o pagubă. Societatea de vânătoare din acele hotare va pregăti o vână-

[185] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 191, Braşov 1908, p. 2
[186] *Unirea Poporului*, Anul XIV, nr. 83, Blaj 1932, p. 3

toare, prin care să-i mai împuţineze, că, altfel, au să vină până în sat”[187].

1935: „Ceremonia agrară a cununii... a fost studiată în ziua de 7 septembrie 1935, în satul **Şanţ** din judeţul Năsăud, de o echipă de cercetători, astfel împărţită: la casa gazdei a lucrat domnișoara Ştefania Cristescu; sus, la munte, au mers domnii H, H, Stahl, Ion C. Cazan și domnişoara Viorica Sassu. O parte din strigăturile de la joc au fost notate de dl Harry Brauner; înregistrările muzicale au fost făcute, cele pe ceară de către dl Ilarion Cociș, și pe placă „Columbia”, de dl prof. Constantin Brăiloiu, care a lucrat și transcrierea muzicală. Fotografiile sunt luate de către dl Stahl. Dat fiind, însă, faptul că o parte din ceremonia cununii are loc noaptea, a fost necesar să repetăm câteva scene, a doua zi, pentru ca să le putem cinematografia şi fotografia, Dăm, deci, cu titlu complimentar, și aceste fotografii reconstituite, luate de către dl Vesa. Adăogăm și o fotografie luată în satul **Rebrișoara**, din același ţinut al Năsăudului”[188].

1938: „Femeile din comuna **Rebrișoara** s-au constituit în societate religioasă mariană, alegând ca președintă pe doamna Cornelia Mihalca. În afară de ședințele cu program religios și lecturile publice, în același spirit, doamna președintă, o distinsă învățătoare, a luat inițiativa și a realizat, până în prezent, un frumos și impunător drapel al Reuniunii, din mătase, cu două icoane pictate de domnia sa. Împreună cu câteva membre din comitet, a cumpărat pânza necesară, pentru a face câteva fețe de masă pe sfântul altar, care vor fi sfințite cu ocazia sărbătorilor Sf. Paști. Femeile

[187] *Libertatea*, Anul 35, nr. 83, Orăştie 1932, p. 4
[188] *Sociologie Românească*, Anul I, nr. 2, Bucureşti 1936, pp. 11, 20

îngrijesc, într-un mod deosebit, de localul bisericii, împodobindu-l și curățindu-l mereu”[189].

1938: „Dl Dr. Emil Precup, distinsul nostru publicist, a făcut un nou gest de pietate, tipărind cuvântările funebre ale regretatului său părinte, Anton, fost paroh în **Rebrişoara**-Năsăud, protopop şi arhidiacon onorar. Acest gest stă cu cinste, alături de **căminul cultural „Anton Precup” din Rebrişoara**, de publicația închinată neuitatului său unchi, Gavril, reorganizatorul învăţământului secundar românesc din Ardeal, în primele zile ale întregirii naționale, şi animator neîntrecut pentru crearea unei clase de mijloc româneşti (industriaşi şi comercianţi), precum şi alături de aceea ce cuprinde conştiincioasa dare de seamă a serbării dezvelirii bustului lui Petru Maior, patronul liceului din Gherla. Cu puţine excepţii, cuvântările ce le tipăreşte sunt toate funebre, rostite la înmormântarea unor fruntași ca: Dr. Ioan Pop, vicarul Năsăudului; profesorii: L. Drăgan, Dr. A. P. Alexi, Iacob Pop; preoţi: Gherasim Domide, martir naţional, **Bistriţa**; Gr. Mureşan, **Feldru**; Basil Siddea, **Mititeiu**; a doctorilor: E. Filipan, V. Pascu; a mai mulți tineri şi chiar săteni fruntaşi. Pline de idei sănătoase și mai ales de îndrumări practice şi cuminţi, în chestiunea cea mare a educaţiei creştinești şi naționale, aceste cuvântări vor fi de cel mai mare folos fraților preoți în via Domnului”[190].

1938: „**Sărbătorirea profesorului pensionar Macedon Linul**. Duminică, 13 martie, în comuna **Rebrișoara**-Năsăud, căminul cultural „Anton Precup”, care activează sub auspiciile Fundaţiei culturale Regale „Principele Carol”, a sărbătorit pe profesorul pensionar Macedon

[189] *Universul*, Anul 55, nr. 90, Bucureşti 1938, p. 14
[190] *Vestitorul*, Anul XIV, nr. 5, Oradea 1938, p. 68

Linul, originar din această comună, cu ocazia donării căminului a unei biblioteci de 440 volume, şi dulapul necesar, toate în valoare de 40.000 lei. La serbare au participat toţi sătenii şi intelectualii satului, în frunte cu domnii învăţător-director Nicolae Burduhos, învăţător Macedon Pop, brigadier Nicolae Frandeş etc. / Dl Ion Costan, preşedintele căminului, a ţinut o cuvântare, în care a elogiat personalitatea profesorului pensionar Macedon Linul, fiu al satului... De la înfiinţarea căminului cultural, dl profesor Macedon Linul, având mare dragoste faţă de comună şi respect pentru memoria patronului Anton Precup, fostul preot timp de 50 de ani, l-a sprijinit moraliceşte şi materialiceşte… A cumpărat 440 cărţi, formând o bibliotecă valoroasă, pe care a donat-o căminului. Cu acestea, căminul are 2.500 volume în biblioteca sa. /

Adunarea generală a Regiei cooperative „Regna”. Consiliul de administraţie al Regiei cooperative „Regna” a decis ca şedinţa adunării generale a delegaţilor din cele 44 comuna grănicereşti să se ţină în 11 aprilie, în sala mare a societăţii. Se va cota contul de gestiune pe anul expirat şi proiectul de buget pe 1938. /

Jubileul Liceului din Năsăud. În luna iunie, **Liceul grăniceresc „G. Coşbuc” din Năsăud**, împlinind 75 ani de existență, se vor organiza mari serbări jubiliare. Î. P. S. Patriarh Miron, fost elev şi absolvent al acestui liceu, a primit Patronajul serbărilor. Dl Vasile Bichigeanu, directorul liceului a luat măsuri de pregătite în consecinţă”[191].

1939: „**Predarea plugurilor dăruite de M. Sa Regele ţăranilor din judeţul Năsăud**. / Primele pluguri, trimise prefecturii judeţului Năsăud, au fost restituite şi

[191] *Universul*, Anul 55, nr. 76, Bucureşti 1938, p. 14

uzinele din **Reşiţa** au fabricat altele, potrivite regiunii noastre de munte, care au sosit în judeţ în ziua de 28 martie. În total au fost trimise 25 pluguri, dăruite de M. Sa Regele Carol II, care au fost distribuite de sărbătorile Sfintelor Paşti tuturor vrednicilor gospodari, aleşi de căminele culturale ale Fundaţiei „Principele Carol" şi Astra. / La **Năsăud**, solemnitatea predării celor 2 pluguri s-a făcut în sala festivă a primăriei, unde dl primar dr. T. Chitul a invitat toate autoritățile şi populația orașului. Dl dr. T. Chitul a rostit un însufleţit cuvânt de deschidere, elogiind marele gest al Suveranului. Tot domnia sa a citit şi un admirabil cuvânt al dlui col. dr. Fl. Medrea, **prefectul judeţului Năsăud**. / Dl prof. pensionar I. Moisil, preşedintele Astrei Năsăud, a vorbit despre valoarea muncii. / Dl D. Nacu, avocat, fost prefect, președintele căminului cultural „Regele Carol II" din Năsăud, a caracterizat situația actuală. / Dl căpitan Ureche, de la regimentul grăniceresc din **Bistriţa**, impresionat de regescul gest, a împărtăşit asistenţei ţărăneşti situaţia admirabilă a celor concentraţi şi transportaţi pentru a păzi ţara la hotare. / Preotul Ion Costan, în numele Serviciului social judeţean, a insistat asupra acţiunii M. Sale Regelui Carol II pentru ridicarea satului românesc şi ajutorarea ţăranilor, prin Fundaţia Sa „Principele Carol" şi Serviciul social. / Preotul Iacob Chitul a oficiat serviciul religios. / Agronomul Sidor Nistor a exprimat omagiale sentimente de gratitudine Suveranului pentru înaltul gest şi preţiosul dar, asigurându-l că va lucra cu toată inima şi va păstra cu sfinţenie acest „Plug Regal". / Dl dr. Traian Chitul, primarul oraşului, a citit textul unei telegrame omagiale, care a fost expediată M. S. Regelui şi apoi a închis solemnitatea.

În comuna **Nepos**, la solemnitatea predării plugurilor, în număr de 2, au participat domnii prof. Iuliu Moisil, pretor Anton Sirlican şi preot I. Costan, din partea căminului judeţean. Dl notar Băcăian, preşedintele căminului, a salutat pe oaspeţi. / Dl pretor Sirlican a vorbit despre acţiunea căminelor culturale, prin care se va întrona o nouă viaţă în satele româneşti. / Preotul Ion Costan a evidenţiat importanţa covârşitoare a gestului M. Sale Regelui Carol II. / Plugurile au fost predate agricultorilor Lazar Ezechil şi Dionisiu I. Nicolae.

În comuna **Rebrişoara**, plugurile au fost predate, la căminul cultural „Anton Precup", în cadrele unei mari solemnităţi, la care au participat aceiaşi delegaţi, toţi intelectualii şi ţăranii satului. S-au predat 2 pluguri ţăranilor: Burduhos Ion şi Bodiu Echim. Au vorbit dl prof, I. Moisil, dl pretor A Sirlican şi preotul Ion Costan. Asistenţa a aclamat îndelung pe Suveran"[192].

1940: „Duminică a avut loc, în comuna grănicerească **Rebrișoara**, din județul Năsăus, solemnitatea dezvelirii monumentului, ridicat prin grija dlui Victor Moldovan, secretarul general al Frontului Renașterii Naționale, celor doi luptători naționaliști ardeleni: Iacob și Ioachim Mureșan. / Au luat parte domnii Victor Moldovan, secretar general al FRN, Constantin Giurescu, ministrul propagandei, Petre Topa, subsecretar de stat la Ministerul sănătății, N. D. Cornățeanu și I. Bujor, prim-secretari FRN, general Petre Georgescu, comandantul gărzilor naționale, general M. Skeletti, comandantul general al pregătirii premilitarilor, reverendisimul dr. Titu Mălai, delegatul Î. P. S. Episcopului Hossu etc. / Oaspeții au sosit la **Năsăud** la ora

[192] *Universul*, Anul 56, nr. 101, Bucureşti 1939, p. 2

11. La coborârea oaspeților, Garda Națională locală, sub conducerea dlui căpitan Grigoriu, comandantul județean al Gărzii, a prezentat raportul, după care dl colonel Minea a comandat unităților de premilitari pentru onor. / Dl Traian Chitu, **primarul Năsăudului**, a rostit cuvântul de bun venit, subliniind dragostea cu care populația acestei regiuni grănicerești întâmpină pe înalții demnitari ai Frontului și pe domnii miniștri. / Dl Constantin Giurescu, ministrul propagandei, a mulțumit, în numele tuturor membrilor guvernului, iar dl Victor Moldovan, secretarul general al FRN, în numele demnitarilor Frontului.

De la **Năsăud**, întreaga asistență a plecat, cu automobilele, în comuna **Rebrișoara**, unde s-a desfășurat **solemnitatea dezvelirii monumentului**. / Aici s-a oficiat o slujbă religioasă, de un sobor de preoți, în frunte cu P. S. reverendisimul canonic Titus Mălai, delegatul Î. P. S. Episcopului Iuliu Hossu de la Cluj. / Sătenii, în haine de sărbătoare, s-au adunat într-un impunător careu, în fața bisericii, în jurul monumentului, și până lângă poarta ridicată în cinstea înalților oaspeți. / După slujba religioasă, dl Victor Moldovan, secretarul general al FRN, din a cărui inițiativă și prin a cărui strădanie s-a ridicat monumentul, a procedat la dezvelirea plachetei comemorative. / Sfinția Sa, canonicul Titus Mălai, a susținut o scurtă cuvântare”[193].

1940: „În comuna **Rebrișoara**, a încetat din viață, în vârstă de 56 de ani, Elisabeta Irini, soția dlui Dumitru Irini, învățător, mama preotului Emil Irini din comuna Rebrișoara, a dlui Ioan Irini, funcționar la Regia cooperativă „Regna” din Năsăud, și a doamnei Valeria preot Scridon din **Chiuza-Someș**”[194].

---

[193] *Universul*, Anul 57, nr. 168, București 1940, p. 9
[194] *Universul*, Anul 57, nr. 230, București 1940, p. 10

1945: **„Cât au suferit românii în taberele de muncă maghiare**. În numărul 30, din 10 februarie 1944, al ziarului „România Nouă" din Sibiu, badea Lazăr Dumitru, din **Rebrișoara** Năsăudului, își povestește suferințele din taberele de muncă maghiare. El spune că primeau, la zi, 2-3 cartofi, n-aveau, la amiază, odihnă decât o jumătate de ceas, iar noaptea dormeau sub cerul liber, în ploaie și noroi, mai rău decât vitele, neavând nici paie de așternut pe jos"[195].

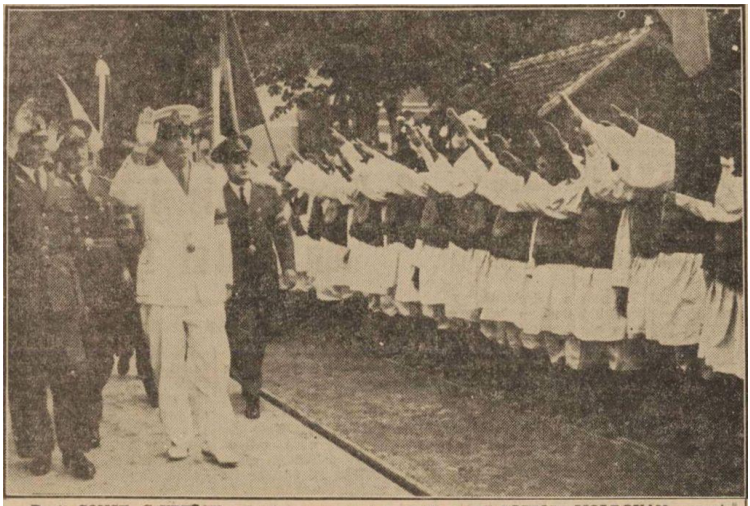

D-nii CONST. GIURESCU, ministru propagandei naționale și VICTOR MOLDOVAN, secretar general F. R. N. trecând în revistă unitățile Gărzii Naționale

[195] *Unirea Poporului*, Anul XXVII, nr. 8, Blaj 1945, p. 4

RECAŞ

(Reckas, judeţul Timiş)

1359, august 29: **Olachorum nostrorum fidelium**. Regele Ludovic dă de ştire că, ţinând seama de „vrednicia credincioaselor slujbe ale lui Karapeh, Stanislau, Neagu, Wlanijk, Nicolae și Ladislau, fiii lui Ladislau, fiul lui Zarna, **credincioșii noștri români**, care, în vremea când Alexandru Basarab, voievodul Țării Românești, nu voia să ne cunoască de domn al său firesc – pentru credința ce trebuie s-o păzească față de noi și de sfânta coroană – au stat alături de maiestatea noastră cu atâta statornicie, încât nici paguba în averile lor, nici pustiirea moșiilor lor, nici loviturile morții, nici spaima pricinuită de alte primejdii nu i-au putut abate de la această statornicie în credință, ba, mai mult, părăsindu-și toate moșiile și bunurile lor aflătoare în pomenita Țara Românească, ni s-au îmbinat ei înșiși maiestății noastre, ca să ne slujească cu credință. Și, după ce au făcut aceasta, călcând mereu pe urmele maiestății noastre, înfruntând întâmplările soartei în necontenitele noastre lupte și mai ales în fața Zarei în părțile ... răbdând bărbătește neîncetatele osteneli și povara grijilor și loviturilor vrăjmașilor, s-au străduit, cu vărsarea sângelui lor, să afle har în fața noastră, în temeiul acestor fapte, și, deși pentru destoinicia slujbelor lor, ei ar fi vrednici de mult mai multe

din partea noastră, totuși, ca o parte de răsplată a slujbelor lor, le-am dat, ca nouă danie a noastră, o moșie numită **Recaş** (Reckas, judeţul Timiş), aflătoare lângă râul numit Timișul Mic, împreună cu satele **Zenthleluk** (dispărut, lângă Recaş, judeţul Timiş), **Wasahaza** (dispărut, lângă Recaş, judeţul Timiş), **Nyugulmad** (dispărut, lângă Recaş), **Katul** (dispărut, lângă Recaş), **Gutman** (dispărut, lângă Recaş) și **Hedemer** (dispărut, lângă Recaş), precum și cu morile și cu vama ce țin de acea moșie Recaș, și, de asemenea, moșia **Chisătău** (Kyzigtew, azi **Chizătău**, judeţul Timiş), cu satele numite **Solymus** (dispărut, lângă Ivanova, judeţul Timiş), **Susani** (Sasanfolua, judeţul Timiş), **Petrovoselo** (dispărut, judeţul Timiş), **Lalsia** (dispărut, judeţul Timiş), **Estephanfolua** (dispărut, judeţul Timiş), și **Tyukfalu** (dispărut, judeţul Timiş), de asemenea cu morile și cu vama ce țin de numita moșie Chisătău, care moșie și sate au fost mai înainte ale răposatului Nicolae al lui Filip, și ale lui Ioan, odinioară necredincioși față de tatăl nostru și de noi, și, mai apoi, așa cum cerea nevrednica lor necredință, sus-pomenitele lor moșii, după obiceiul statornicit al țării, au trecut în chip legiuit în mâinile tatălui nostru și, în urmă, în ale noastre. Și le-am dăruit și hărăzit acelor fii români ai lui Ladislau și moștenitorilor lor, și tuturor urmașilor lor, împreună cu toate folosințele lor aflătoare pe acele moșii, în vechile și adevăratele lor hotare, cu întreg dreptul cu care se știe că țin de dreptul nostru de danie, ca să le stăpânească, să le țină și să le aibă pe veci și nestrămutat, îndatorându-ne să-i păstrăm în pașnica stăpânire a sus-numitelor moșii, sate și a oricăror folosințe ale lor, împotriva oricăror oameni, și să-i apărăm și ocrotim întru

totul de toți cei care ar voi să-i tulbure din pricina suspomenitelor moșii”[196].

1363, septembrie 21: Scrisoarea judelui curţii regale, în care se spune „că, potrivit unei scrisori regeşti de amânare, Carapciu românul, fiul lui Ladislau, fiul lui Zorna, înfăţişându-se pentru sine, iar pentru Stanislau, Neagul, Vlaicu, Nicolae şi Ladislau, fraţii săi buni, cu scrisoare de împuternicire a capitlului bisericii din Arad… spunând în acea scrisoare, cuprinsă în pâra sa şi a fraţilor săi, împotriva magistrului Blasiu, fiul lui Pousa de Zer. În această scrisoare se spune că, atunci când românii Carapciu, Stanislau, Neagul, Vlaicu, Nicolae şi Ladislau, luând cu ei pe oamenii regelui… s-au dus, în anul 1361, la moşia **Recaş** (Reckas, judeţul Timiş) şi la cele ce ţin de ea, hărăzite lor din milostivirea regească, s-o despartă de drepturile de moşie ale oricăror altora, regele o avusese în stăpânire, înainte de sus-zisa danie, şi, să fie dată în stăpânire, în chip legiuit şi drept, pomeniţilor săi români, împreună cu moşia numită **Solmos** (dispărut, Solumus, judeţul Timiş), ce ţine de moşia Recaş… sus-zisul Blasiu s-a împotrivit acestei ridicări de semne de hotar şi a fost chemat înaintea regelui… să dea seama de sus-zisa sa împotrivire. Auzind şi ascultând acestea, Ioan zis Suluk, în numele magistrului Blasiu, a răspuns că magistrul Blasiu s-a împotrivit deoarece, prin hotărnicire, sus-zişii români să alipească la moşiile Recaş şi Solmos şi la cele care ţin de ele o bucată mare de pământ din moşia sa, numită **Izvin** (Ewzyn, judeţul Timiş). / Auzind acestea, deoarece răposatul rege Ludovic hotărâse ca sus-zisele moşii, dăruite de el pomeniţilor români, să se despartă de drepturile oricăror altora… şi deoarece pome-

[196] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 400, pp. 406-408

niţii Carapciu, Stanislau şi fraţii lor, ca **oameni veniţi de aiurea**, nu cunoşteau aproape deloc legile obişnuielnice şi judecăţile acestui regat, comitele Ştefan, chibzuind împreună cu prelaţii, baronii şi nobilii regatului, ceruse capitlului din Cenad să-şi trimită spre mărturie omul lor vrednic de crezare, în faţa căruia oamenii regelui… să cerceteze cu grijă tot adevărul despre între ce semne de hotar şi mers al hotarelor şi margini au fost stăpânite moşiile Recaş şi Solmos dinspre partea zisei moşii Izvin, a magistrului Blasiu, mai întâi în vremea răposatului rege Carol şi apoi în vremea cât le-a ţinut regele Ludovic, până la pomenita dăruire. Şi după cercetarea curatului adevăr, hotărnicind după acelaşi mers al hotarelor şi margini, înlăuntrul cărora au fost ţinute de regii Carol şi Ludovic, dinspre martea moşiei magistrului Blasiu, despărţindu-le de acea moşie prin semne de hotar”[197].

1364, septembrie 29, Arad: Capitlul bisericii din Arad dă de ştire că, înfăţişându-se „Ioan şi Petru, fiii lui Bethlen, şi Mihail, fiul lui Ştefan, fiul aceluiaşi Bethlen, iar pe de altă parte Nicolae, fiul lui Dominic, fiul lui Machunka, şi Martin, fiul lui Lewkes, ne-au spus că au făcut între ei o împărţeală, şi anume că Nicolae şi Martin au lăsat pomeniţilor fii ai lui Bethlen şi lui Mihai, fiul lui Ştefan, jumătăţile moşiilor Ewsy (în Serbia) şi **Şepreuş** (Sepreus, judeţul Bihor), aflătoare în comitatul Zarand… În schimb, zişii fii ai lui Bethlem au lăsat pomeniţilor Nicolae şi Martin două sate, în care se află poduri, **Andouchfalwa** (dispărut, lângă Ictar, judeţul Timiş) şi **Dragoufalwa** (dispărut, lângă Ictar, judeţul Timiş), aşezate în partea de sus a râului Timiş, între satele numite **Ictar** (Ikthar, judeţul Timiş) şi

[197] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 189, pp. 166-170

Eniszteu (dispărut, lângă Ictar, judeţul Timiş), şi încă trei sate, aflătoare la obârşia râului Rekáspathak, **Posafalwa** (dispărut, lângă Recaş, judeţul Timiş), **Bratyzloffalwa** (dispărut, lângă Recaş, judeţul Timiş) şi **Redeifalwa** (dispărut, lângă Recaş, judeţul Timiş), cu toate folosinţele"[198].

1371, ianuarie 13, Arad: Ludovic, regele Ungariei scrie capitlului bisericii din Arad, după „scrisoarea dată pentru Ursula, fiica lui Blasiu, fiul lui Pousa de Zeer, de a face chemare, cercetare și oprelişte, scrisă nouă, ca poruncă generală pe timp de un an și primită cu cinstea cuvenită, am hotărât să-l trimitem pentru a cerceta cele mai jos arătate, împreună cu Nicolae, fiul lui Fabian de Boc, omul vostru… / aceștia, întorcându-se la noi și întrebaţi de noi, ne-au spus, într-un glas, că ei, printr-o cercetare de mai înainte, au aflat, în legătură cu cele arătate, de la nobili și nenobili şi de la alti oameni de orice stare sau condiţie, de la care se cuvine a ști adevărul, că Nicolae, frate bun al lui Karapch, **românul din Recaş**, a venit, în sâmbăta de dinaintea sărbătorii Înălțarea Sfintei Cruci, de curând trecută, la moșia numită **Izvin**, a zisei nobile doamne, și, de acolo, au smuls și cărat hameiul iobagilor săi și tot acolo au aprins o casă și au luat cu puterea șase boi"[199].

1371, iunie 8, Vişegrad: Nicolae de Zeech, judeţe curţii regelui Ludovic al Ungariei, dă de ştire că amâni, până după Sfântul Mihai, pricina dintre „românii Karapch, Vladislav. Nicolae, Vlaicu şi Nicolae, pentru care s-a înfățișat Ioan cel Mare, împotriva lui Ştefan şi Nicolae, fiii lui Pousa de **Frumuşeni** (Schöndorf, judeţul Arad), şi a doam-

[198] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 334, pp. 340-342
[199] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 4, pp. 5, 6

nei Ursula, fiica lui Blasiu, fiul zisului Pousa de **Izvin**, pentru care s-a înfățișat Andrei, fiul lui Grigore"[200].

1782, Johann Lehmann: „**Recaşul** este un sat foarte frumos, este aşezat pe o înălțime foarte plăcută, are vii minunate. Dacă aş avea speranța că mi s-ar împlini una din dorințe, toate celelalte ar trebui să se unească într-una: **Recaşul să fie al meu**!... / În clipa când aş fi instalat, ca proprietar, al Recaşului, aş fi stăpân peste 150 de case frumoase nemtesti şi tot atâtea case de sârbi uniți. Aş fi stăpân a 300 de case, fructe şi vin, iarbă şi lemn. Aceste 300 de case au o parohie catolică; şcolile însă sunt deosebite pentru fiecare naţiune. Hanul are câteva camere de pasageri, serviciul este bun şi ieftin. Hangii sunt foarte îndatoritori. De la Recaş până la **Chizătău** sunt, iarăşi, două mile mari. Între ele, se află **Topolovăţul**, un sat foarte întins. Regiunea dintre Recaş şi Chizătău este destul de plăcută, pe vreme uscată. Pe vreme ploioasă, drumul rău îţi distruge orice simţământ pentru frumuseţe şi natură. **Chizătăul** are 450 de case, este aşezat într-un ţinut roditor, are prisosinţă de vite şi lemne; creşterea vitelor este înfloritoare în tot Banatul, îndeosebi creşterea oilor. Chizătăul are un han peste măsură de prost. În acest han ticălos, servesc oameni murdari, ursuzi şi respingători. Te bucuri când te depărtezi de acolo. De la Chizătău, până la Lugoj, sunt iarăşi două mile, nu chiar din cele mari. Între ele, sunt câteva sate pe lângă care treci."[201].

„La 9 mai a. c., parohul greco-ortodox din **Belinţ** a adresat protopretorului din **Recaşiu** o scrisoare, în care a

[200] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 40, pp. 40, 41
[201] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, București 1998, p. 568

anunțat că Costa Veche, în etate de 17 ani, în decurs de un an, deja a doua oară are de scop de a se însoţi la concubinat cu Anna Pascu, o fată dezvoltată, de 15 ani, şi că, la 12 mai, vor serba acest concubinat. A rugat, deci, pe protopretor ca spre a opri ţinerea acestei serbări, să-i citeze la sine pe ambii şi să-i convingă despre scopul lor imoral. Protopretorul a şi trimis, la faţa locului, patrula jandarmerească din **Chisetău**, dar primind concubinii veste despre dispoziţiunile luate, au amânat serbarea publică. La acestea, parohul a înştiinţat, din nou, pe protopretorul Joanovici, că serbarea se va ţine la 19 mai. Dar nici atunci nu s-a ţinut. La 30 mai, a scris protopretorului protopopul **Belinţului**, descoperind că perechea amintită trăieşte, de mai multe zile, în concubinaj, şi că, spre scandalizarea tuturor, la legarea „ortăciei“, au mai dat şi tractă mare, iar după ce provocarea parohului din **Belinţ**, adresată concubinilor, ca să absteie de la însoţirea aceasta ilegală, a rămas fără rezultat, protopopul a rugat pe protopretor ca acesta să dispună ca fata să fie dusă la părinţi, cu brachiu. Aceasta s-a întâmplat. La 17 septembrie, parohul din **Belinţ** a anunţat că perechea tânără din nou s-a însoțit şi că aceştia au declarat că deja nu au teamă, deoarece au îmblânzit atât pe paroh, cât și pe protopretor. Parohul, deci, a rugat, din nou, pe protopretor, ca să citeze pe aceşti tineri la **Chisătău**, unde să-i deţină cel puţin două zile, deoarece tatăl fetei a declarat că dacă fiica sa va mai fi o dată deţinută, atunci nu o va mai lăsa la tânăr. Protopretorul, la aceasta repetată rugare, a și dispus escortarea perechii tinere la **Chisătău**. Neamurile însă s-au opus. Atunci notarul comunal a recurs după jandarmi. Jandarmeria a fost comandată la faţa locului. Tânăra pereche, însă, sprijinită de rudeniile lor, cam 12-15 la număr, s-a opus, amenințând viaţa celor doi jandarmi, iar bunicul lui

Veche, Constantin Adam, a pus mâna pe baioneta unuia dintre jandarmi, voind a-i smulge puşca din mână. La acest atac faptic, jandarmul a trebuit să deie foc şi, astfel, a împuşcat pe Constantin Adam. Judeţul militar a investigat cauza și a constatat că numitul jandarm era îndreptățit ca, față de atacatorii mai numeroşi şi înarmaţi, să folosească arma, întru apărarea sa proprie"[202].

1894: „**Fabrică de cărămizi în Recaş**. În 29 iunie nou, s-a înființat, în comuna slavă-nemţească **Recaș**, o „Fabrică de cărămizi din Temeș-Recaș, societate pe acţiuni". La adunarea generală constituantă, a prezidat membrul casei magnaţilor, Dr. Iosif Gáll. Societatea s-a întemeiat cu 40.000 coroane capital fundamental, în 400 acţiuni a 100 coroane. Această întreprindere va contribui... la înavuţirea și prosperarea **Recașului**. În acest an, dară, s-au înființat două institute noi de bani în **Recaș**"[203].

1894: „În nici o parte a țării, între români, nu se fac aceste încercări doară așa, de cu sila, pe față, cu așa mare îndrăzneală neobraznică şi cu atâta batjocură a legii ca cum se întâmplă aceasta, de un timp, încoace, în cercul românesc al **Recașului**, din comitatul Timișului. / Din multele rapoarte ce am primit până acuma ți se pare că căpetenia acelui cerc şi-a pierdut creierii sănătoși din cap, şi îți vine a crede că l-a apucat turbul pentru școlile comunale, chiar și în comune ca, de exemplu, în **Chiseteu**, unde este școală frumoasă confesională și corespunzătoare legilor; unde românii sunt oameni de omenie, deştepţi, lucrători, iubitori de biserica şi de limba lor și unde acesti români de omenie, fie cât de bogaţi sau fie cât de săraci, bucuros jertfesc tot ce pot pentru școala lor confesională românească, căci în

[202] *Dreptatea*, Anul II, nr. 252, Timişoara 1895, p. 3
[203] *Foaia de Duminecă*, Anul I, nr. 26, Timişoara 1894, p. 4

tot **Chiseteul**, numai un Ákoş găseşti, dar alt român nu este care să lucre contra bisericii sale sau să se lepede de neamul său românesc şi de limba sa românească. / În acest sat de frunte, la care se uită toate satele dimprejur, în **Chiseteu**, cearcă acum, în chip de başibojuc fluştureul bătăuş vestit de la **Recaş** să facă școală comunală, fără ca să fie lipsă, fără ca să o ceară comuna… / Dară avem nădejde în Dumnezeu că va lumina și va întări pe toți oamenii de bine şi de omenie din **Chiseteu**, unde nu sunt lepădături și vânzători de neam și de biserică. Și dacă ar fi vreunul lepădat, îl vom da lumii, să-l cunoască și să o pățească ca epitropul al doilea bisericesc din **Chiseteu**. Pacea între oameni şi iubirea între consăteni este mai bună și mai scumpă ca orice comoară trecătoare, ca orice dar omenesc din mână păcătoasă"[204].

1914: „La concertul aranjat, la Dumineca Tomii, din partea Reuniunii de cântare și muzică a plugarilor din **Izvin**, au binevoit a suprasolvi următorii domni: / T. Fluerașiu, econom în **Izvin**, 8,50 coroane; / Dr. L. Gheorghievici şi Dr. S. Bugariu, avocaţi în Târgul **Rekaş**, câte 3,50 coroane; / Dr. I. Fărchescu, avocat în **Timişoara**, 3 coroane; / N. Martinovici, paroh în **Topolovăţul-mare**, 2 coroane; / V. Tărebenţ, paroh în **Petroman**, 2 coroane; / I. Wolfner, comerciant în Târgul **Rekaş**, 5 coroane; / Tasch F., comerciant în Târgul **Rekaş**, 1 coroană; / Simon, jude regesc, 1,50 coroane; / şi Ioan Pigli, econom în **Bazoş**, 1 coroană. / Primească numiții domni mărinimoși, şi pe această cale, cele mai profunde mulțumiri! / **Izvin**, 23 aprilie vechi 1914, / Ștefan Ștefanu, prezident"[205].

---

[204] *Foaia de Duminică (Dreptatea)*, Anul L, nr. 33, Arad 1894, pp. 1, 2

[205] *Românul*, Anul IV, nr. 89, Arad 1914, p. 8

1926: „**Recaș**. Între niște tineri s-a iscat o ceartă, în decursul căreia Andrei Weber, în etate de 21 de ani, a primit mai multe lovituri de cuțit. Agresorii au fost arestați. Weber se află internat în spital”[206].

1927: „În comuna **Recaş**, judeţul Timiş-Torontal, au fost colonizate 33 familii de ardeleni, de lângă Alba-Iulia, din comuna **Lancrăm**. / În urma şicanărilor de tot felul, pe care le-au îndurat din partea celor ce aveau misiunea acolo să-i ajute şi să-i încurajeze, 13 familii s-au ruinat, ajungând cerşetoare, iar 20 de familii au rămas definitiv stabilite în comuna **Recaş**, unde au început a-şi zidi case, cu bani împrumutaţi cu camătă de pe la bănci. Căsuţele lor neterminate încă vor fi ruinate şi năruite de ploi, zăpadă şi ger, dacă nu li se vine grabnic în ajutor, spre a le acoperi. Au nevoie, în acest scop, de lemne. / Socoteala pe care şi-o face Casa Pădurilor, arendând pădurile statului pe mai nimic la samsari castraţi de suflet românesc şi refuzând lemnul trebuitor coloniştilor, pentru întemeierea gospodăriilor lor, este o socoteală greşită şi păgubitoare economiei naţionale şi asupra căreia voi reveni printr-o interpelare. / Cum însă iarna bate la uşă şi cum căsuţele coloniştilor trebuie urgent acoperite, ca să poată ierna în ele, rog pe domnul ministru de Agricultură şi Domenii să se inspire din art. 115 şi 116 din Legea Agrară din Transilvania şi să acorde, la vreme, lemnul necesar coloniştilor”[207].

1928: „În baza celor spuse de dl prefect Dr. Coste, am publicat, în nr. 11, știrea că vama, la oraş, la poduri etc. s-a desfiinţat. Publicul a luat cunoştiinţă de acet lucru şi, pentru cazurile unde nu se respectă această dispoziţiune,

[206] *Svastica Banatului*, Anul III nr. 46, Timişoara 1926, p. 3
[207] *Svastica Banatului*, Anul I, nr. 23, Timişoara 1927, p. 2

ne trage pe noi la răspundere, parcă noi i-am fi tras pe sfoară. / Rugăm pe dl prefect ca să binevoiască a ordona ca cuvântul dumisale şi ordinul Ministerului de Interne să fie respectat şi de Gheorghe Tomin, arendaşul **vămii din Recaş**, care încasează câte 15 lei după fiecare trăsură ce intră în Recaș. / Nu avem cunoştinţă despre existenţa arendării dreptului de a încasa vama, ca pe vremea turcilor, Avem încrederea că dl prefect va griji ca cuvântul dumisale să-i fie respectat, Aşteptăm acest lucru!"[208].

1928: „În noaptea dintre 28-29 iulie, s-a fost aprins recolta de pe 60 jugăre grâu, care a ars. Au căzut pradă focului vreo 15 vagoane grâu treierat. / Pompierii orașului nostru, alarmați, au plecat imediat spre **Recaș**, dar în comuna **Remeta Mare** au fost întâmpinați de poștăriță, care le-a comunicat ca să se întoarcă acasă, nefiind lipsă de ajutorul lor. / Dl Biște, comandantul pompierilor orașului, la această știre oficială, s-a întors spre casă. Pe drum, a întâlnit pe dl prefect, Dr. Coste, care plecase la incendiu. / Dl. Coste a luat pompierii cu sine și, ajungând la **Recaș**, au aflat o mare de flăcări. Comandantul pompierilor voluntari din **Recaș** a primit, cu cuvinte ofensatoare, pe pompierii orașului, ceea ce au auzit domnii Dr. Coste și primpretorul Weisz. / Dl prefect a condus personal acțiunea de stingere, până mâine-zi, după masă, la ora 5, când au reușit a înăbuși focul și a salva recolta de pe restul de 240 jugăre grâu"[209].

[208] *Svastica Banatului*, Anul II nr. 15-16, Timişoara 1928, p. 6
[209] *Svastica Banatului*, Anul II nr. 32, Timişoara 1928, pp. 3, 4

RECEA

(**Reche**, judeţul Sălaj)

1351, martie 9: „Ioan, prepozitul, şi conventul mănăstirii Sfântului Ştefan, întâiul mucenic din **Dealul Orăzii**", scrie regelui Ludovic al Ungariei că, urmând înalte porunci regale, a trimis pe Toma, „slujitorul casei noastre", împreună cu împuternicitul regal Nicolae, fiul lui Albert, „ca să aducă la îndeplinire întocmai sus-amintitele voastre porunci. / Aceştia, întorcându-se apoi la noi, au spus într-un glas că dânşii, ducându-se împreună, în duminica *Invocavit*, de curând trecută (6 martie), la sus-zisa moşie numită **Vârşolţ** (**Worsolch, Benseteluke**, judeţul Sălaj) şi cu alt nume **Benseteluke**, au chemat în chip legiuit pe vecinii şi megieşii acesteia, dintre care Blasiu, fiul lui Toma de Vârşolţ, şi Petenye de **Şeredeiu** (**Sereden,** judeţul Sălaj) au fost înşişi de faţă, iar în numele fiilor lui Donch, din partea moşiei lor numite **Crasna** (**Karazna**, judeţul Sălaj), s-au înfăţişat Andrei, tot de Crasna, precum şi Ştefan de **Ratin** (**Rathun**, judeţul Sălaj) şi Mihail, fiul lui Petru, sujbaşii lor din Crasna; în numele lui Ioan şi Ştefan, fiii lui Iktor, şi în numele lui Blasiu şi Ioan, fiii lui Laurenţiu de **Recea** (**Reche**, judeţul Sălaj), s-au înfăţişat de asemenea împuterniciţii lor legiuiţi; în faţa cărora acel om al vostru, cu mărturia sus-pomenitului om al nostru, a dat în stăpânire acelui

magistru Jakch și fraților săi Ioan și Nicolae, fără de hotărnicire și arătare a hotarelor, zisa moșie Vârșolț, cu alt nume Benseteluke, ca s-o stăpânească pe veci și în chip nestrămutat, cu dreptul de mai sus, fără să se fi ivit nici un împotrivitor; ba acei vecini și megieși ai ei și-au dat învoirea și încuviințarea la această punere în stăpânire. Și sus-zisul Blasiu, fiul lui T'oma, înfățișându-se el însuși înaintea noastră și-a dat învoirea și încuviințarea în chipul mai suspomenit"[210].

1355, mai 25, Turda: Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei, dă de ştire că, în adunarea nobililor de la Turda, „Gheorghe zis Bubek, cavaler al curţii regelui, aducând cu sine un copil în vârstă fragedă, anume Ioan, fiul lui Petru zis Panchelus, ni s-a plâns, în numele acelui Ioan, că Laurenţiu de **Recea** (Reche, judeţul Sălaj) şi Ioan, fiul său, au alungat cu silnicie pe acel Petru, tatăl copilului Ioan, de pe o jumătate a moşiei numită **Panticeu** (Pânticeu, Cheh, judeţul Cluj) şi de pe jumătatea a două pământuri, numite **Myketeleke** (în hotarul satului **Cătălina**, judeţul Cluj) şi **Hunthteleke** (azi dispărut, judeţul Cluj), ţinând de acea moşie Panticeu, aflătoare în comitatul Dobâca, pe care sus-zisul Petru, tatăl său, le dobândise, prin rânduială judecătorească, de la acei Laurenţiu şi Ioan, în faţa lui Ladislau, vicevoievodul Transilvaniei, urmând să le răscumpere cu 25 de mărci. Pe acestea, împreună cu cealaltă jumătate din moşia Panticeu… numiţii Laurenţiu şi Ioan le-au cotropit cu silnicie, pentru că acel Petru, tatăl copilului, nu putuse să răscumpere pentru cele 25 de mărci… iar acum, sus-zisul Ioan, după moartea tatălui său Laurenţiu, şi Mihail, fiul lui Blasiu, fiul aceluiaşi Laurenţiu, adică fra-

[210] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc 17, pp. 16-18

tele de după mamă al acelui Ioan, le ţin cotropite, spre paguba acelui copil Ioan… / Auzind acestea, Ioan, fiul lui Laurenţiu, şi Mihail, fiul lui Blasiu, au răspuns că nu prin alungarea pomenitului Petru de pe zisele jumătăţi de moşii sunt ei stăpâni pe acestea, ci după datină şi lege şi că au acte temeinice cu privire la aceasta, pe care pot să ni le arate la un soroc ce li-l vom da. / Şi pe când noi voiam să facem judecată şi dreptate între părţi… înfăţişându-se Gheorghe, cu acel copil Ioan, fiul lui Petru, şi Ioan, fiul lui Laurenţiu, şi Mihail, fiul lui Blasiu… ne-au spus că s-au împăcat cu privire la acele moşii… că Ioan, fiul lui Laurenţiu, şi Mihail, fiul lui Blasiu au înapoiat acelui Ioan, fiul lui Petru, jumătate din moşia Panticeu şi din pomenitele pământuri Mykustelke şi Hunthteleke, cealaltă jumătate din acele moşii rămânând neatinse… / În schimb, acel Ioan, fiul lui Petru, s-a legat în faţa noastră să plătească acelor Ioan şi Mihail, în a cincisprezecea zi viitoare de la sărbătoarea Rusaliilor (7 iunie), 50 de mărci în dinari, socotindu-se fiecare marcă cu 10 dinari”[211].

1356, iunie 20, Sântimbru: Dominic, vicevoievodul Transilvaniei, scrie căpitlului mănăstirii Mănăştur că trebuia să se înfăţişeze „Ioan, fiul lui Laurenţiu de **Recea** (Reche, judeţul Sălaj)… ca potrivnic al soţiilor lui Kalach şi Valentin de Cămăraş, adică fiicele lui Ioan zis Chente, în pricina privitoare la predarea părţilor de moşie din **Bărăi** (Bare, judeţul Cluj) şi **Sânger** (Zengel, judeţul Mureş)… şi la pătrimea de fiică cuvenită din moşiile **Recea Mare** (Reche, judeţul Sălaj), **Recea Mică** (Reche Minor, judeţul Sălaj), **Paluara** (lângă Zalău, judeţul Sălaj), **Cristur** (Kereztur, azi **Recea-Cristur**, judeţul Cluj), **Nok** (azi dispărut,

[211] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 311, pp. 322-325

judeţul Cluj) şi **Tamasteleke** (Tamastelke, lângă Recea-Cristur, judeţul Cluj) precum şi nişte pământuri rămase de la tatăl acelor doamne… / Ioan, fiul lui Laurenţiu nu se împotriveşte cu nimic la cererea acestor doamne”[212].

1357, aprilie 14, Buda: Voievodul Andrei scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Nicolae zis Wos de **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul Cluj) că o moşie a sa, numită **Măhal** (Mohal, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Dăbâca şi ajunsă pe mâini străine, are mare nevoie de o nouă hotărnicire. Drept aceea, cerem să trimiteţi spre mărturie omul vrednic de crezare, în faţa căruia Petru şi Gheorghe, numiţi Secuiul, castelanii noştri de **Unguraş** (judeţul Cluj), sau Ioan, fiul lui Dumitru de **Galaţi** (Galaz, azi **Galaţii Bistriţei**, judeţul Bistiţa-Năsăud) sau, în lipsa acestora, Ioan, fiul lui Laurenţiu de **Recea** (Reche Major, judeţul Sălaj), omul nostru, mergând la moşia Măhal s-o hotărnicească din nou după vechile semne de hotar… şi s-o dea sus-pomenitului Nicolae zis Wos”[213].

1359, decembrie 10, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-au plâns „Ioan, fiul lui Hector şi Ioan, fiul lui Laurenţiu de **Recea** (Reche Major, judeţul Sălaj), că nişte moşii, numite **Paluara** (dispărut, lângă Zalău, judeţul Sălaj) şi **Recea Mică** (Reche Minor, Kysreche, judeţul Sălaj), ar fi ale lor, dar le ţine acum contopite pe nedrept Dominic, episcopul Transilvaniei… / Drept aceea, poruncim să trimiteţi omul vostru de mărturie, faţă de care omul nostru… venind la faţa

[212] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 24, pp. 23-25
[213] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 107, pp. 108, 109

locului, să le dea lui Ioan, fiul lui Hector, şi lui Ioan, fiul lui Laurenţiu”[214].

1362, septembrie 11: Judele curţii regale scrie capitlului bisericii din Oradea că, înfăţişându-se judecăţii regelui Ludovic, „Mihail, fiul lui Blasiu şi Ioan, fiul lui Hector, nobili de **Recea** (Reche, Rethe, judeţul Sălaj), în numele lor şi a lui Ioan, fiul lui Laurenţiu, tot de Recea… împotriva episcopului Transilvaniei Dominic, care, luând cu silnicie şi pe nedrept moşiile lor **Palvara** (Paluara, dispărut, lângă Zalău, judeţul Sălaj) şi **Recea Mică** (Reche Minor, Kysreche, judeţul Sălaj), le-a alipit la moşia sa, numită **Zalău**, din vecinătatea acelor moşii, apoi a dat, în chip de zălog, moşia Zalău lui Mihail zis Buldik, fost comite al cămărilor de sare regeşti din **Lipova** (Lippa, judeţul Arad), dar au redobândit acele moşii pe calea legii”[215].

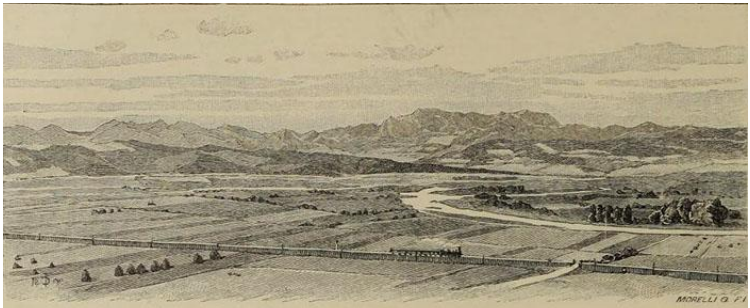

[214] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 424, pp. 432, 433
[215] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 125, pp. 97-102

RECEA-CRISTUR

(Kereztur, azi **Recea-Cristur**, judeţul Cluj)

1356, iunie 20, Sântimbru: Dominic, vicevoievodul Transilvaniei, scrie căpitlului mănăstirii Mănăştur că trebuia să se înfăţişeze „Ioan, fiul lui Laurenţiu de **Recea** (Reche, judeţul Sălaj)… ca potrivnic al soţiilor lui Kalach şi Valentin de Cămăraş, adică fiicele lui Ioan zis Chente, în pricina privitoare la predarea părţilor de moşie din **Bărăi** (Bare, judeţul Cluj) şi **Sânger** (Zengel, judeţul Mureş)… şi la pătrimea de fiică cuvenită din moşiile **Recea Mare** (Reche, judeţul Sălaj), **Recea Mică** (Reche Minor, judeţul Sălaj), **Paluara** (lângă Zalău, judeţul Sălaj), **Cristur** (Kereztur, azi **Recea-Cristur**, judeţul Cluj), **Nok** (azi dispărut, judeţul Cluj) şi **Tamasteleke** (Tamastelke, lângă Recea-Cristur, judeţul Cluj) precum şi nişte pământuri rămase de la tatăl acelor doamne… / Ioan, fiul lui Laurenţiu nu se împotriveşte cu nimic la cererea acestor doamne”[216].

1364, februarie 26, Zagreb: Regele Ludovic îl recompensează pe vicecomisul Mihail, fiul lui Blasiu de **Recea** (Reche, azi **Recea-Cristur**, judeţul Cluj) dăruindu-i „sub nume de danie nouă, lui şi Laurenţiu, Anton şi Laus-

[216] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 24, pp. 23-25

tau, fraţilor săi, precum şi moştenitorilor… o moşie a noastră regală, numită **Şieu-Cristur** (Kereztwr, azi **Cristur-Şieu**, judeţul Bistriţa Năsăud), în comitatul Dăbâca, pe care Ladislau, fiul lui Mihail, fiul lui Henchman a ţinut-o pe nedrept”[217].

1900: „Despărţământul Dârgea al „Reuniunii învăţătorilor români” din arhidieceza română greco-catolică, și-a ţinut adunarea de toamnă din ist an în comuna **Cernuc**, la 27 octombrie... / Adunându-ne în şcoală, se încredinţează membrii Vasile Dumitraş şi Iosip Pop să învite la pe dl Bela Simó, inspector şcolar regal al comitatului Solnoc-Dăbâca, venit acolo din incidentul acestei adunări. Dl inspector se prezintă la adunare, însoţit de domnii Pataki, medic Szarvadi, protopretor, Béldi, notar cercual, și Colceriu, subnotar cercual. Ocupându-şi aceşti oaspeţi locul, P. O. domnul protopop ţine cuvântul de deschidere şi, după ce salută adunarea, o declară de deschisă. Se constată că, dintre învăţători, sunt prezenți 14, absenţi 5. Mai erau de față, la adunare, domnii Ilie Șerban, preot în **Fizeş** şi notar tractual, I. Deac, preot în **Recea-Cristur**, Vasile Sestraş, preot în **Cernuc**, D. H. Coştea, preot în **Chendrea**, şi dl Costea, învăţător în **Șolomon**”[218].

[217] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 239, pp. 226-228
[218] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 240, Braşov 1900, p. 4

RECEA

(Lévárdfalva, judeţul Maramureş)

1908: „Părintele protopop George Șuta de la **Borleşti**, într-o dare de seamă despre mersul treburilor din Sătmar, zice: Întâmplarea „hazlie“ cu bieții Bran şi Anderco din **Ardusat**, osândiţi la închisoare de 7 zile, pentru o hartă, pe care erau însemnate localităţile și românește. Descoperirea cea mare a făcut-o un notar suspendat, care a umblat să facă concurenţă „meritelor patriotice“ ale celor de la inspectoratul regesc, dar şi-a aprins paie în cap. Aşa-i trebuie, de ce şi-a băgat nasul acolo, unde oala fierbe numai pentru inspectorul și subinspectorii regești, ca neaoşul maghiar Sprenger, cu care protopopul român avu extrema indulgență de asta de vorbă asupra numirilor româneşti ale comunelor din Sătmar. Păcat de vremea pierdută!... / De 30 de ani, de când cercetează inspectorii şcoala din **Ardusat** şi cu ochii lor de Argus n-au fost în stare a descoperi în școala de acolo harta asta periculoasă. A trebuit să le vină în ajutor notarul suspendat Komoróczy, ca să mântuiască patria de această mare primejdie. Se afirmă că, de când a făcut Komoróczy Peter această mare descoperire, personalul de la inspectorat e foc de mânios pe Komoróczy şi n-are alt nume decât „Petru făt-frumos”. / Şi ce ironie! Subinspectorul Sprengher, care mergea să viziteze şcolile, tre-

cea şi prin **Borleşti**, şi mă roagă să-i spun ce nume românesc au Mezó-Aranyos şi Lenard-falu, că, pe orişicine întâlneşte în drum şi întreabă după numele acestor sate, nimeni nu e în stare a-i spune în care parte a lumii se află. **Ardusatul** e la numai 4 km de **Borleşti** şi dacă Sprengher se uita în harta lui Bran, că pe acolo era să treacă, afla pe uşor că Mezó-Aranyos e **Arieşul de Câmp**, şi e aşa de aproape de **Ardusat**, încât, de a-i striga una bună din Ardusat, tot Arieşul te-ar auzi. I-am spus, apoi, subinspectorului că Balotafalu e **Aciua**, Olabujfalu e **Bureşti**, iar Lenardfalu e **Recea** – astfel şi-a compus dl subinspector o hartă cu numiri româneşti, pentru care Bran și Anderco suferiră 7 zile de închisoare. / George Şuta”[219].

1926: „În **Baia Mare**, găsim azi, în al optulea an de stăpânire românească, 10 medici, din cari 4 evrei, 3 români şi 3 unguri; vreo 13 avocaţi, din care 7 evrei, 4 români şi 2 unguri; 3 farmacii, din care 2 ungureşti, 1 evreiască, iar românească, nici una; vreo 64 prăvălii, din care 42 evreieşti, 17 ungureşti şi 5 româneşti; găsim 2 biserici româneşti, față de 2 sinagogi şi 4 case de rugăciuni, tot evreieşti.

În **Baia Sprie**, la 1919, erau 123 evrei, iar azi, la o populaţie de 4.600 creştini, sunt 493 evreii. Deci, în 7 ani, numărul lor s-a mărit de 4 ori. Din cele 36 cârciumi, câte sunt aici, 19 sunt evreieşti, 14 ungureşti şi numai 3 româneşti, din cele 16 prăvălii, 13 sunt evreieşti, 2 ungureşti şi 1 românească.

În comuna **Şişeşti**, notarul e evreu. La o populaţie de vreo 1.000 locuitori, găsim 3 cârciumi, din care 2 evreieşti şi una românească.

---

[219] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 41, Braşov 1908, pp. 1, 2

În comuna **Dănești**, notarul e evreu. La o populație de vreo 450 locuitori, avem 1 cârciumă, care e evreiască.

În comuna **Recea**, notarul e evreu. La o populaţie de vreo 1.000 locuitori, găsim 2 cârciumi, din care 1 evreiască, iar una e comunală, care e pe cale de a dispărea.

În **Ocolișul Mare** e o singură crâșmă şi e evreiască. Notez că, în comună, singur cârciumarul e evreu.

În **Șurdești**, notarul e evreu. La o populaţie de vreo 950 locuitori, avem 2 cârciumi, ambele evreieşti, iar cooperativa din sat stagnează, din lipsă de sprijin din partea autorităților. În comună, evrei sunt numai cei 2 cârciumari.

În **Șindrești**, notarul e evreu. La o populaţie de vreo 600 locuitori, sunt 2 cârciumi, din care 1 românească și 1 evreiască. E un singur evreu în sat.

În **Rusu**, notarul e evreu. La o populație de vreo 600, sunt 3 cârciumi, din care 2 evreieşti şi una românească. Sunt 2 familii evreiești în comună.

În **Dumbrăvița**, notarul e evreu. La o populaţie de vreo 1.000 locuitori, sunt 4 cârciumi, din cari 3 evreiești şi una românească. Sunt 3 familii evreiești în comună.

În **Săsar**, notarul e evreu. La o populaţie de vreo 2.000 locuitori, găsim 4 cârciumi, care sunt toate evreieşti. Sunt 4 familii evreieşti în sat.

În **Mocira**, notarul e evreu. Sunt 2 crâşme şi ambele evreiești. Sunt 2 familii evreiești în sat.

În **Făurești**, notarul e ungur. La o populaţie de aproape 1.000 locuitori, găsim 8 cârciumi, din care 7 evreieşti și 1 românească. Sunt 8 familii evreieşti în comună.

În **Tăuţii de Sus**, notarul e evreu. La o populaţie de vreo 600 locuitori, sunt 3 cârciumi și toate sunt evreieşti.

În **Berchezoaia**, sunt 2 cârciumi şi ambele sunt evreieşti.

În **Bertez**, notarul e ungur. Sunt 3 cârciumi și toate evreieşti.

În **Coaș** sunt 3 cârciumi şi toate sunt evreieşti.

În **Satu Nou de Sus**, notarul e evreu. La o populaţie de 700 locuitori, sunt 2 cârciumi, din cari una evreiască şi una a bisericii, dată pe seama unui evreu.

În **Negreia**, notarul e evreu. La vreo 36 locuitori, e o cârciumă, care-i evreiască. E o singură familie de evrei.

În **Târgul Lăpușului**, sunt vreo 2.300 locuitori, din care unguri 900, evrei 800 şi restul români. Sunt 56 cârciumi, din care 53 evreieşti, 2 ungureşti și una românească. Sunt 4 avocaţi, din care 3 evrei şi un ungur.

În **Cicărlău**, sunt 4 cârciumi şi toate sunt evreieşti.

În **Strâmbu-Băiuțului**, sunt 5 cârciumi, din care 3 evreieşti, 2 ungureşti și nici una românească.

În **Dămăcușeni**, sunt 6. cârciumi, din care 5 evreieşti şi 1 unguresacă.

În **Borcuţ**, sunt 2 cârciumi şi ambele sunt evreieşti.

În **Inău,** sunt 2 cârciumi și ambele sunt evreieşti.

În **Mașca**, sunt 3 cârciumi, din care 2 evreieşti şi 1 românească.

În **Văleni**, sunt 2 cârciumi şi ambele sunt evreieşti.

În **Dobriţinaș**, sunt 2 cârciumi și ambele sunt evreieşti.

În **Ardusad**, sunt 4 cârciumi evreieşti, 1 românească și una unguresacă.

În **Copalnic**, sunt 4 cârciumi şi toate sunt evreieşti.

În **Măgureni** e o singură cârciumă, care e evreiască.

În **Fânațe**, sunt 2 cârciumi şi ambele sunt evreieşti”[220].

1927: „Episcopul Mihail Pavel s-a născut, la 6 septemvrie 1827, în comuna **Recea**, plasa Baia-Mare, judeţul Sătmar, dintr-o familie nobilă, dar săracă. Această familie purta, în diploma sa de nobleţe, epitetul de **Peteritea**. / Cea mai frumoasă diplomă de nobleţe a familiei Pavel, însă, aveau să o alcătuiască viaţa şi faptele, închinate lui Dumnezeu, bisericii și naţiunii sale, de Mihail, cel mai strălucit reprezentant al ei. / Tatăl episcopului, Constantin, a fost „diac”, adică îndeplinea slujba de cântăreţ de strană și de învăţător, **în comuna natală**, iar mamă-sa, Maria, născută Ardelean, era o femeie bună, blândă, evlavioasă, cruţătoare, harnică şi darnică, virtuţi pe care avea să le moştenească, cu atâta prisosinţă, fiul ei, Mihail, episcopul de mai târziu. / Această familie a fost binecuvântată de Dumnezeu cu cinci copii, dintre care cel mai mare a fost Mihail[221]. / Fiind cel mai mare între cei cinci copii şi dând, din fragedă pruncie, dovezi de deşteptăciune şi deosebită putere de muncă, familia s-a gândit să-l trimită la şcoală, în orăşelul apropiat al Băii-Mari, vestit la românii de pre-

[220] *Înfrăţirea Românească*, Anul II, nr. 14, Cluj 1926, p. 10

[221] Ceilalţi, în ordinea bătrâneţii, au fost: Ileana, măritată după proprietarul Vultur din Slatina Maramureșului; Demetriu, care a avut mai mulți copii, dintre care, în 1915, mai erau în viață Vasile și Maria. De la acest Vasile au rămas doi copii: Mihail (Micșa) și Constantin (Slanţ). Al patrulea fiu al familiei Pavel a fost Ioan, protopopul de la Slatina, care încă a avul doi copii: pe Ioan, mort ca student în teologie, şi pe Mihail, care a studiat tehnica, iar astăzi trăeşte în Carei. Al cincilea fiu, rămas acasă, lângă părinți, a murit de tânăr și n-a putut întemeia familie – După o comunicare orală, făcută autorului, în 1915, dl Ioan Dan, brigadier silvic în Budureasa, plasa Beiuș, județul Bihor.

tutindeni, nu numai pentru „băişagurile", adică bogatele sale mine de aur, ci şi pentru minunatele isprăvi de vitejie, cântate, în atâtea poezii şi legende poporane, ale lui Pintea Viteazul. / Astfel, deci, între anii școlari 1838/9 şi 1843/4, adică timp de cinci ani, îl găsim între elevii **gimnaziului din Baia-Mare**, unde, între alţii a avut profesori pe călugării franciscani (minoriţi): Rochus Marcovici, Eustachie Sujánszky şi Paulin Paulini, absolvind cu succes strălucit toate clasele gimnaziale"[222].

1935: „**Un monument lui Mihail Pavel**. Este de datoria noastră, a tuturor care am beneficiat, în vreo formă, pe urma operelor şi a spiritului mare al nemuritorului episcop Mihail Pavel, ctitorul şi binefăcătorul neîntrecut al aşezămintelor noastre culturale din **Beiuş** şi **Oradea**, să contribuim, cu obolul nostru, la ridicarea statuii marelui mecenate, alături de celelalte figuri măreţe ale Bihorului. / Faptele Vlădicului greco-catolic de Oradea-Mare rămân capitole de Biblie. Toată viaţa lui şi-a dedicat-o binelui poporului şi al bisericii sale, casa lui a fost casa năpăstuiţilor şi necăjiţilor, iar punga lui, la îndemâna tuturor celor lipsiţi. Episcopul Pavel a rămas, toată viaţa lui, cu urechea aplecată la nevoile poporului din sânul căruia s-a ridicat, şi pe care l-a cinstit…

Mihail Pavel de Peteritye, episcop greco-catolic român de Oradea-Mare, s-a născut la **Recea** din Sătmar, la 6 septemvrie 1827. A studiat teologia în Seminarul „Sf. Barbara" din Viena, apoi în Ungvár şi Sătmar, funcționând, la început, ca paroh în **Apşa de jos**. În anul 1860, ajunge vicar foraneu al Maramureşului şi luptă pentru scoaterea românilor din **Sighet** de sub jurisdicţiunea episcopului ru-

[222] *Vestitorul*, Anul III, nr. 18, Oradea 1927, p. 68

tean de la Muncaciu; în acelaşi an, ia parte la înfiinţarea Asociaţiunii pentru Cultura poporului român din Maramureş. / La 1870, vicarul Pavel merge la Pesta, la Viena şi la Roma, spre a cere puternicilor dreptate şi liberă dezvoltare pentru poporul român, la 1871 este ales deputat dietal şi, la 11 septemvrie 1873, numit episcop de **Gherla**, de unde, la 29 ianuarie 1879, este trecut ca episcop al Oradei, până la moartea sa, întâmplată la 1 iunie 1902…

În **Oradea**, înzestrează biserica Catedrală, construieşte casele pentru Canonici, precum şi o şcoală primară română în Oradea; restaurează şi înfrumuseţează biserica şi clădeşte casa parohială din **Beiuş**, ajută şi susţine, cu bani proprii, pe profesorii din **Beiuş**, să-şi poată trece examenele de calificaţie, le ridică salariile şi pune bază fondului lor de pensiune. Restaurează şi reclădeşte liceul din **Beiuş**, înzestrându-l cu toate cele de lipsă, şi ridică, alături de el, pomposul internat „Pavelian", apoi clădeşte şcoala, cu internat de fete pentru 100 copile, aparţinătoare oricăreia din cele două biserici româneşti, bani cari valorează astăzi sute de milioane de lei"[223].

[223] *Vestitorul*, Anul XI, nr. 23, Oradea 1935, p. 152

RECEA

(Vajdarécse, judeţul Braşov)

1599, septembrie 18: „Principele Andrei Báthory acordă lui Ioan Boer din **Recea** act de nobilitate, cu scut nobiliar, pentru slujbele sale credincioase, cu scutire de toate dările obişnuite pentru casa lui din comuna Recea, în districtul Făgăraşului”[224].

1601: „Prima dată, când ni se înşiră toate satele aparţinătoare cetăţii Făgăraş, e la 10 iunie 1601, fiind dăruite lui Ștefan Csáky. Sunt cele cunoscute, 63, cu deosebire că atunci erau numai o **Recea**, pe lângă **Sâmbăta de jos,** avem cea mare (de sus) şi mică, apoi în afară de **Porumbacul de jos** mai găsim două: Oprea Porumbac şi Cazan Porumbac, dintre care unul e desigur **Porumbacul de sus**”[225].

[224] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. V, 1596-1599, Bucureşti 1932, p. 257

[225] Meteş, Ștefan, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, Vol. I, Cluj 1935, pp. XI, XII

1607, aprilie 30: „Sigismund Rákóczy dăruieşte lui Ştefan şi Petru Boer jumătate din moşia **Recea**, în districtul Făgăraşului”[226].

1762-1851: „**Perioada „Regimentului 16 Grăniceri”** (1762-1851). La 12 aprilie 1762, împărăteasa Maria Tereza a aprobat înfiinţarea graniței militare transilvane, numindu-l pe generalul Adolf Nikolaus von Buccow comisar pentru realizarea acesteia. „Miliția grănicerească” urma să fie compusă din două regimente româneşti de infanterie, două regimente secuieşti de infanterie, un regiment românesc de dragoni şi unul secuiesc de husari, dispuse din Bucovina, până în Banat. În anul 1764, după terminarea lucrărilor de constituire a „Regimentului 2 de graniţă român”, cu sediul la **Năsăud**, s-a trecut la înființarea „Regimentului 1 grăniceresc român”. Prin patentă împărătească, întregul teritoriu supus militarizării a fost declarat liber, viitorii grăniceri urmând a fi scoşi din starea de iobăgie şi scutiţi de toate dările. Pentru constituirea regimentului, au fost militarizate mai multe sate din comitatul Hunedoara, scaunul Orăştie, scaunul Sibiu, Tara Oltului şi Tara Bârsei. În anul 1773, se aflau arondate la Regimentul 1 românesc de graniţă 84 de localităţi, pentru ca, în anul 1777 să rămână 82. Dintre acestea, 43 erau din Țara Oltului, organizate în şase companii. De aceea, regimentul era cunoscut şi ca „al oltenilor”. / La data desființării regimentului, realizată pe baza decretului împărătesc din 22 ianuarie 1851, pus în aplicare în 1 aprilie acelaşi an, sediile (garnizoanele) companiilor şi compunerea celor situate în Tara Oltului era următoarea: / **Compania a VII-a**, la **Racoviţa**, cu locali-

[226] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VIII, 1607-1613, Bucureşti 1935, p. 13

tăţile: **Porumbacu de Jos**, **Porumbacu de Sus** şi **Scoreiu**, toate din actualul judeţ Sibiu; / **Compania a VIII-a**, la **Viştea de Jos**, din actualul judeţ Braşov, cu localităţile: **Arpaşu de Jos** şi **Arpaşu de Sus** (ambele din actualul judeţ Sibiu), **Drăguş**, **Olteț** (fost Besimbac), **Ucea de Jos**, **Ucea de Sus** şi **Viştea de Sus**, din actualul judeţ Braşov; / **Compania a IX-a**, la **Lisa**, cu localităţile: **Breaza**, **Dejani**, **Dridif**, **Gura Văii** (fost Netotu), **Ludișor**, **Luța**, **Pojorta**, **Recea** (fost Vaida-Recea şi Teleki-Recea), **Voila**, **Voivodeni** (fost Voivodenii Mari şi Voivodenii Mici), toate din actualul judeţ Braşov; / **Compania a X-a**, la **Mărgineni**, cu localităţile: **Berivoi** (fost Berivoii Mari și Berivoii Mici), **Copăcel**, **Hârseni**, **Hurez**, **Iaşi**, **Ileni**, **Râuşor**, **Săsciori**, **Săvăstreni** şi **Sebeş**, toate din actualul judeţ Braşov; / **Compania a XI-a**, la **Ohaba**, cu localităţile: **Bucium**, **Șinca Veche** şi **Vad**, toate din actualul judeţ Braşov; / **Compania a XII-a**, la **Dumbrăviţa** (fost Țânțari), împreună cu localitatea **Tohanu Vechi**, ambele din actualul judeţ Brașov”[227].

1848: „**Recea** (fostă Vaida-Recea). Biserica cu hramul „Buna Vestire” a fost construită de greco-catolici, între anii 1848-1858. În partea de est a cimitirului încă se mai păstrează două monumente funerare, afectate de trecerea timpului, ale unor grăniceri. Primul este al lui David Ionașcu Receanu (1771-1868). Al doilea este al lui George Boeriu (1830-1934), „sergent la vânători şi notar cercual”. / În localitate se păstrează casa în care s-a născut și a locuit, spre sfârșitul vieții, cel mai valoros fiu al satului, generalul de Corp de Armată Ioan Boeriu. / În cimitirul bisericii,

[227] Bucur, Alexandru, *Urme grănicerești în Țara Oltului (I)*, în Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”, *Acta Terrae Fogarasiensis*, X, Făgăraș 2021, pp. 136, 137

există încă două morminte ale unor componenți ai Comitetului Administrativ al Fondului Şcolar Grăniceresc. Primul este al generalului de Corp de Armată Ioan Boeriu (1859-1849), preşedinte al Comitetului, în perioadele 1921-1922 și 1939-1940. Al doilea îi aparține locotenentului major („locotenent superior") Ioan Florea (decedat la 67 ani), membru în Eforia şcolară din **Recea**. A activat în Regimentul 11 Husari și Regimentul 6 Infanterie. Era decorat cu Crucea „Meritul Militar".

Tot în acel cimitir se află încă trei morminte, ale unor învăţători. Primul este mormântul învățătorului Navin Lungociu, care a predat la Școlile de Reuniune Grănicerească din **Lisa**, între 1893-1900, şi **Recea**, în perioada 1900-1904. Al doilea este mormântul preotului, protopopului şi învățătorului Maximilian Recean (1850-1913), care a catehizat elevii școlii locale şi a fost membru al Comitetului Administrativ. S-a numărat printre cei care, în anul 1900, au protestat împotriva statificării Şcolilor de Reuniune Grănicerească. A fost căsătorit cu Eugenia (1862-1903). Al treilea este al învățătorului Valeriu Receanu (1878-1924), care a predat la Şcolile de Reuniune Grănicerească din **Cugir**, între 1889-1903, şi **Recea**, între 1903-1921. A continuat să predea la Recea până în anul 1924, o perioadă fiind si director al şcolii. A fost căsătorit cu Valeria Crişan (1880-1965).

În cimitirul bisericii cu hramul „Sfinţii Împărați Constantin şi Elena", construită de ortodocși, în perioada 1914-1918, se găsește mormântul preotului și învățătorului Dumitru Martin (1897-1977), care a păstorit localitatea și a demarat lucrările de edificare a lăcaşului de cult. A predat la Școala de Reuniune Grănicerească din **Recea** între

1917-1918. A fost căsătorit cu Victoria Fulicea (1897-?)"[228].

1871: „În Tara Oltului au fost următoarele 11 localități care dispuneau de școli, în care copiii foştilor grăniceri aveau învățământ gratuit: **Copăcel**, **Dumbrăviţa**, **Lisa**, **Mărgineni**, **Ohaba**, **Racoviţa**, **Recea**, **Scoreiu**, **Tohanu Vechi**, **Viştea de Jos** și **Voila**"[229].

1887: „La finea anului trecut, apăru, în foaia noastră, cu subscrierea „Olteanul", o corespondenţă cu privire la alegerea de membri în comisiunea municipală din cercul electoral **Vaida-Recea**. „Olteanul" susținuse că dl vice-comite Grămoiu n-a fost ales între membrii comisiunii municipale, din cauză că și-ar fi pierdută autoritatea şi încrederea alegătorilor săi. / În privința aceasta, ne-a trimis, din Vaida-Recea, dl preot şi învățător Arseniu P. Bunea un răspuns, pe care, însă, fiind prea lung şi de interes mai mult privat, nu l-am putut publica. Dl Bunea se declară cu totul în contra celor susținute de „Olteanul" şi susține că dl vicecomite Grămoiu, precum în trecut, aşa şi acum, se bucură de deplină încredere înaintea alegătorilor din **Vaida-Recea**; iar cauza nealegerii sale, cu ocaziunea aceasta, o atribuie dl Bunea mai vârtos împrejurării că alegătorii au fost duşi în rătăcire de alţii. Presupunând, adecă, că dl Grămoiu ar avea vot în congregaţiune în puterea oficiului, au crezut că ar fi superfluă alegerea lui. De altă parte, zice dl Bunea, conducătorii din Vaida-Recea au făcut să se voteze pentru

[228] Bucur, Alexandru, *Urme grănicerești în Țara Oltului (I)*, în Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat", *Acta Terrae Fogarasiensis*, X, Făgăraș 2021, pp. 140, 141

[229] Bucur, Alexandru, *Urme grănicerești în Țara Oltului (I)*, în Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat", *Acta Terrae Fogarasiensis*, X, Făgăraș 2021, p. 138

dl Dejenariu, vrând a se conforma voinței inteligenței din **Făgăraş**, despre care aflară că ar fi decişi a nu recomanda, între candidaţi, pe nici un amploiat. Fapt frumos de solidaritate a fost acesta, declară dl Bunea, dar nu o stârpire a încrederii alegătorilor față cu dl Grămoiu. Faptul, însă, că dl vice-comite Grămoiu a stăruit să se anuleze actuala electorală nu prea vorbește pentru părerile dezvoltate de dl Bunea"[230].

1889: La o petrecere cu scop caritabil, organizată în **Recea**, au contribuit, cu câte minimum un florin, domnii „Heinrich Trepches, șef de poliție în **Făgăraș**, / Familia Riedl din **Făgăraș**, / George Poparadu, notar în **Recea**, / Valeriu Poparadu din **Lisa**, / Gavrilă Pop, învățător diriginte în **Lisa**, / Panoviciu Neuman din **Recea**, / Nicolae Solomon, învățător diriginte în **Breaza**, / Dl Martin, învățător în **Breaza**, / Eutichiu Stanislau, învățător în **Lisa**, / George Boeru, sublocotenent pensionar din **Recea**, / George Boeriu, paroh în **Recea**, / Ioan Boeru din **Recea**, / George Poparadu, comerciant din **Recea**, / Ioan Petrișor, învățător în **Recea**, / Dumitru Pop, învățător în **Copăcel**, / Macsimilian Receanu, paroh în **Recea**, / Alexandru Radeșiu, învățător în **Copăcel**, / George Zăgan, vice-notar în **Recea**, / Ana Scheuer din **Recea**, / Ion Pop, învățător în **Recea**, / George Boeru, proprietar în **Recea**, / Ion Luca, comerciant în **Recea**, / George Petrișor din **Recea**, / George Ursu, vice-notar în **Drăguș**, / Simion Ganea, practicant de notar în **Poșorta**, / Hanni Lövi din **Recea**, / Iosif Pești din **Recea**, / Sofroniu Prună, învățător diriginte în **Recea**"[231].

---

[230] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 70, Brașov 1887, p. 3
[231] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 63, Brașov 1889, p. 3

1889: „Auzisem mult și de multe ori că, în unele comune foste grănicerești şi, cu deosebire, în **Recea**, apa din văi și râuri s-ar întebuința la udarea livezilor şi fânaţelor sau la irigaţiune. Nimic, deci, mai natural pentru mine, ca agronom şi profesor de agricultură, decât dorința de a cunoaște și a vedea mai de aproape această anomalie şi curiozitate. O numesc anomalie fiindcă, în genere, țăranii noştri, în loc de-a îngrăşa și gunoi ogoarele şi livezile lor, ei, din contră, adună toată apa de ploaie și zăpada din curte, grădină și uliţă, în lacul și băltoiul central, din curte numită „mustul de gunoi, ca să le spălăcească şi despoaie bine gunoiul de toate materiile animalice și uşor solubile din el, și, apoi, luate în suspensiune şi disoluțiune, să le ducă iarăși pe stradă şi păraie, văi și râuri, ca să îngraşe peştii şi bolovanii din râuri... / Ajuns în **Recea**, merg iute în târg, arunc o privire asupra întinderii lui, asupra soiului şi raselor de vite şi de oi, bivoliţe frumoase, boi mari de Câmpie, cai mici și rău îngrijiţi, şi erau foarte multe, peste 4.000 capete, multe din ele venite din munţii României, vreo două turme de berbeci ţigăi, de toată frumsețea, încât regretai că sunt destinaţi pieirii; căci, întrebuinţaţi ca reproducători, pentru încrucișarea şi ameliorarea oilor țurcane și bârsane, ar putea aduce cu totul alte foloase şi venituri, ar face pe acestea ca să dea lână mai bună şi mai scumpă, lapte mai mult și mai gras, carne mai gustoasă etc., cu un cuvânt, să ridice prestigiului şi foloasele oieriei române. Odată târgul parcurs, m-am și îndreptat spre scopul esenţial al venirii mele, spre școala centrală grănicerească, ca, acolo, să cer de la compatriotul director al zisei şcoli informaţiuni despre livezile udate, ca, îndată după ora 1, 1 și jumătate, să şi pot părăsi **Recea**.

Dl director, deşi tare ocupat cu facerea biletelor de vite cumpărate, îmi comunică că însăşi grădina şcolii şi a altor particulari din sat este astfel irigată, şi, cu multă amabilitate, se dispensă de serviciu şi mi se oferi ca Cicerone, spre a mă conduce şi a-mi arăta câteva grădini. Îndată ce am intrat în grădină, am început a-mi împrăştia bănuielile şi nedumeririle: Canalul conductor este făcut după toate regulile şi cerinţele ştiinţei tehnice şi artei, este oblu şi fără păreţi şi diguri, ca în fiecare moment şi loc să poţi umfla şi revărsa apa, când la dreapta, când la stânga; el este făcut la acelaşi nivel şi la aceiaşi adâncime cu o mică cădere, ca apa să rămână, pe cât e posibil, la aceeaşi înălţime şi cădere, pentru a nu avea trebuinţă, mai în jos, de stăvilare, scocuri sau diguri, şi alte lucrări de artă costisitoare, pentru a o ridica, din nou, la înălţimea anterioară, prin neglijenţa pierdută. Nu, din toate aceste stăvilare, scocuri etc., nu era nimic, ci canalul conducător atinge şi uneşte, totdeauna, punctele cele mai înalte între sine, profită şi foloseşte pe deplin toate avantajele ce le oferă situaţiunea şi natura, fără a pierde nimic din forţele şi calităţile sale. Canalul conducător nu se termină aici, ci traversează grădina în linie oablă şi trece, apoi, prin alte grădini, pentru a le atinge şi adăpa şi pe acelea. Din canalul conducător se bifurcă, în dreapta şi în stânga, canale, răzoare şi rigole mici pentru distribuţiunea apei în toate direcţiunile, care sunt astfel împărţite, încât fiecare palmă de loc să-şi aibă apa lui proaspătă, iar nu spălăcită, şi în cantitate suficientă. La o mică distanţă de ele şi printre ele sunt împrăştiate şi diseminate, în locurile joase, alte rigole, răzoare şi canale de scurgere, care au menirea de a prinde şi înlătura apa de pe teren, cu aceeaşi iuţime şi punctualitate, cu care a venit, pentru a nu rămâne, mult timp, băltită pe un loc, prin care ar face să

piară ierburile dulci, iar locul să se înmoaie şi să devină mlăştinos sau să dea naştere la fântânituri. / Dr. G. M."[232].

„După o scurtă vizită la preotul local (din Vaida-Recea), am trecut în comuna învecinată, **Teleki-Recea**, ca să visitez câteva grădini mai frumoase de acolo. Îndată ce am trecut de moară, mi-a atras atenţiunea un pârăiaş măricel, care era condus pe o stradă (de altcum, conducerea se face fără nici un fel de spese, având terenul inclinaţie destul de însemnată) şi care încă se zicea a fi întrebuinţat la irigare. În curând, însă, urmând pârăiaşului din cestiune, părăsim şi noi strada şi intrăm într-o grădină de vreo 3-4 jugăre, care era proprietatea unui particular, dl locotenent în pensiune G. B. Acolo am găsit aceleaşi canale conducătoare, canale, răzoare şi rigole de distribuţiune a apei, precum şi canalele pentru adunarea şi scurgerea apei, toate făcute cu cea mai mare regularitate şi îngrijire; un interes deosebit îmi deşteptă însă prin aceea că toate erau în funcţiune şi, deci, aveam mai bună ocaziune să studiez dacă ele îşi îndeplinesc bine rolul lor ori nu, precum şi să poti vedea efectele lor... / Dacă, peste tot locul, apele ce scoboară din munţi şi traversează şesul s-ar întrebuinţa la irigaţiunea livezilor, cum se face în **Recea** şi alte câteva sate, s-a obţine, lesne, pe fiecare an, un venit net de cel puţin 5 milioane florini. / Dr. G. M."[233].

1893: „De când şovinismul şi renegatismul au ajuns să fie proclamate, în această nenorocită ţară, ca principiu de stat, pare că dinaintea celor de la putere ar fi dispărut orice consideraţii de drept şi umanitate faţă cu popoarele nemaghiare de sub stăpânirea lor. / Astăzi, vedem că chiar şi cei mai din urmă lachei ungureşti, chiar şi cei mai

[232] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 194, Braşov 1889, pp. 1-3
[233] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 195, Braşov 1889, pp. 1-3

josnici vânători de posturi se simtă chemaţi de a exercita asupra noastră un fel de inspecțiune, ca şi cum popoarele nemaghiare din această ţară ar fi alcătuite din toți atâţia prizonieri ai maghiarilor. / Astfel, numeroasele încălcări volnice și arbitrare a drepturilor şi aşezămintelor noastre culturale şi naţionale, ce zilnică avem să înregistrăm când dintr-o parte, când dintr-alta, te fac să crezi, în adevăr, că guvernul unguresc a deschis porţile marii sale menajerii, pentru ca lighioanele de tot soiul, aflătoare în aceea, să se poată arunca asupra noastră, când le place şi cum le place. / Nenumărate sunt cazurile când niște spioni mizerabili, niște lingăi fără caracter se vâră fără rușine prin adunările noastre culturale şi naţionale, cu scopul vădită de a căuta nod în papură, de-a denunța şi de a-şi face, prin aceasta, carieră. Ba, ce-i mai revoltător, nu arareori chiar şi şcolile noastre poporale sunt încălcate de asemenea lepădături ale societății, care, fără drept şi fără nici o autorizaţie din partea cuiva, îşi permit să intre în școlile noastre pentru a spiona şi a-și căuta motive de denunțare.

Un asemenea caz s-a petrecut, acum, de curând, şi în comuna **Recea** din comitatul Făgărașului. Un flăcău de vice-notar, care, înaintea românilor, e cunoscut ca un renegat pronunţat, şi-a permis, în zilele acestea, să intre în şcoala română de acolo, fără nici un drept ori autorizație din partea cuiva, ci singur, numai cu scopul de a vâna pretexte de denunțare și de a-și răzbuna asupra învăţătorilor români de la acea şcoală. / Asemeni încălcări grobiene ale şcolilor sunt socotite, chiar şi după legile în vigoare ungurești, ca grave acte punibile. Pentru ce, dar, să nu li se pună, odată, stavilă unor asemeni încălcări? Pentru ce să nu se pună la ordine lichelele ungurești, care. cu încălcarea legilor, um-

blă să denunțe şi să ţese intrigi chiar şi în contra şcolilor noastre?

Știm că denunțanţii găsesc veșnică ocrotire din partea autorităților ungurești, dar, cu toate acestea, noi, ca stăpâni și îngrijitori ai școlilor noastre, trebuie să ne facem datorința și cu orice preț să căutăm a pune la ordine pe asemeni ființe păcătoase. Cazurile trebuiesc arătate, pe de-o parte, autorităţilor superioare şcolare ale noastre, ca acestea să ceară satisfacția cuvenită din partea mai marilor, iar pe de altă parte, în adunările comitatense, membrii români să facă interpelări în cauză şi să ceară, cu toată hotărârea, punerea la ordine a intriganţilor şi denunţanţilor. / Nu este bine a se trece ușor cu vederea asemeni abuzuri, căci, prin aceasta, lupii capătă apetit și năpădesc toți cu mai mare îndrăzneală asupra noastră. / Chiar şi celor mai mici încălcări de lege trebuie să le dăm importanță mare, să dăm alarmă şi să cerem, cu hotărâre, răzbunarea lor, căci prin aceasta vom dovedi că suntem conștienți de drepturile noastre și această conștiință le va impune adversarilor.

Cu deosebire, însă, în popor trebuie cât mai mult deşteptată şi potențată conștiința de drept, de care să se lovească, ca şi de-o stâncă, încălcătorii drepturilor și aşezămintelor noastre naţionale. Când această conștiință de drept a poporului nostru va fi potenţată la gradul dorit, ea ne va servi ca un scut mai sigur şi mai puternic decât toate guvernele şi decât toate legile ungurești de azi. /

Isprăvile unui renegat. În 24 ianuarie, s-a ţinut alegerea celor doi membri, la adunarea generală a grănicerilor din Regimentul român I, conform statutelor grănicerești, în comuna **Deşani**. Eram de ferma speranţă că cel puţin această alegere nevinovată va decurge în liniște, dar m-am înşelat amar, căci şi aici se ivește steaua cu coa-

dă! – vestitul vice-notar comitatens Aron de Popa Radu, cu îndatinata-i insolenţă, vine să conturbe liniştea bieţilor descendenţi ai foştilor husari! / În perioada trecută, aripa husarilor fusese reprezentată prin dl Dr. Nicolau Şerban, deputat dietal, şi Iosif Nemeș, fost învăţător; anul acesta, însă, ce se va fi cugetat sus amintitul domn, bazat poate pe „popularitatea" consătenilor săi din **Recea**, unde corteșise, dumineca precedentă, păşeşce şi dumneasa ca canditat; dar ce să vezi?, preşedintele propune 3 candidați, alegătorii aclamă însă pe cei doi reprezentanţi din perioada trecută, rămânând dl Poparadu neales, se înţelege, ca la toată ocaziunea.

Acum să fi văzut foc! El singur zbiera, în gura mare, că alegerea să se efeptuească prin votare nominală şi, după ce se face atent ca să urmeze prescrisele legii, căutându-şi încă 9 soţi de principiu, se face din nou ridicol, căci, provocându-se către alegători, nu află nici unul – îi lipsea bietului lampa lui Diogene; fără o voce, le reflectează: Hei, hei, domnule!, şi-a găsită lelea bărbatul!"[234].

1902: Au contribuit, „cu dinarul lor, pentru procurarea unui clopot pentru biserica din **Șercaia**... / Sofron Prună, învățător pensionar, 4 coroane, / Ioan Petrișor, învățător pensionar, 1 coroană, / domnișoara Iuliana Darvas, învățătoare, 1 coroană, / Bartolomei Vișoli, învățător, 1 coroană, / Elie Grămoiu, 1 coroană – toți din **Vaida-Recea**"[235].

[234] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVI, nr. 19, Braşov 1893, pp. 2, 3
[235] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 73, Braşov 1902, p. 4

REDIU

(Reudh, judeţul Cluj)

1357, decembrie 19, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea raportează regelui Ludovic despre hotarnica moşiei **Căpuş** (Kapus, azi **Căpuşu**, judeţul Cluj) şi a locurilor care ţin de ea, a episcopului bisericii Transilvaniei Dominic, făcută de trimisul regal Blasiu de **Rediu** (Reudh, judeţul Cluj) şi de Turul, slujitorul bisericii din Oradea, „după ce au chemat pe toţi vecinii şi megieşii ei, aduşi acolo de Ioan, fiul lui Luca, castelanul domnului episcop din **Feneş** (Feneș, Fenes, azi **Floreşti**, judeţul Cluj), şi de Mihail cel Mare, slujbaşul domnului episcop din **Gilău** (Gyalo, judeţul Cluj)… / Mersul hotarelor acelei moșii începe din partea de miazăzi, la locul numit Dealul Cortului, și merge până la capătul satului numit **Zamartelek** (dispărut, lângă Dumbrava, judeţul Cluj). De acolo, el se urcă la o creastă, pe care se află o movilă de hotar; de acolo, el se coboară pe lângă un drum mare și, în partea stângă, este un semn de hotar de legătură. De acolo, mersul hotarelor trece râul Valea Căpușului și, acolo, este un semn de hotar de legătură și se îndreaptă spre semnul de hotar Stânca Păpurișului, unde sunt două movile de hotar; de acolo, se coboară la Făgetul lui Paznan, în satul numit **Inucu** (judeţul Cluj), și la împreunarea a două râuri, în livada lui Andrei,

fiul lui Hete, este o movilă de hotar; de acolo, se urcă spre miazăzi, înspre **Aghireș** (Egeres, Egrespataka, azi **Aghireşu**, judeţul Cluj), și ajunge la trei stejari; de aici, ajunge la un semn de hotar, făcut din piatră, și acolo se sfârșesc semnele de hotar ale sus-zisei moșii”[236].

1358, februarie 14, Turda: Voievodul Andrei scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Petru, fiul lui Iacob de **Grind** (fost Grind, Gerend, azi **Luncani**, judeţul Clu), că jumătate din moșia **Banabic** (Banabic, Banabyky, azi **Vâlcele**, judeţul Cluj) şi din satele româneşti, şi din pământurile care ţin de ea, sunt ale lui de drept, din vechime, şi că el vrea să intre în chip legiuit în stăpânirea lor. Drept aceea, cerem să trimiteţi omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia omul nostru Nicolae, fiul lui Pavel de **Pethlend** (dispărut, lângă Tureni, judeţul Cluj) sau Ladislau, tot de Pethlend, ori, în lipsa acestora, Iacob, fiul lui Mihail de **Rediu** (Reudh, judeţul Cluj)… să le dea în stăpânire pomenitului Petru”[237].

1370, aprilie 4, Turda: „Noi, Ludovic, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, prin cuprinsul celor de faţă dăm de ştire şi facem cunoscut tuturor că, după ce au purtat dezbatere înaintea noastră, pe de o parte, judele, juraţii şi obştea orăşenilor oraşului **Cluj** (Clusuar), iar pe de altă parte, obştea nobililor din satul **Rediu Rediu** (Reudh, judeţul Cluj), care nu se înţelegeau între ei asupra unor semne de hotar şi a unui pământ, am trimis pe credincioşii noştri oameni, pe domnul Benedict, arhidiaconul de **Pâncota** (Pankota, judeţul Arad), din biserica de Agria, şi pe Si-

[236] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 204, pp. 202-204
[237] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc, 229, pp. 228, 229

mion, notarul curţii noastre, din partea numiţilor orăşeni, şi, de asemenea, pe Ioan, nobil de **Tur** (azi **Tureni**, judeţul Cluj), rudă cu pomeniţii nobili de Rediu, din partea acestor nobili, pentru îndreptarea acelor semne de hotar. Aceşti oameni ai noştri, întorcându-se la noi, ne-au spus într-un glas, de faţă cu numitele părţi, că în marţea de după duminica *Judica* (2 aprilie), mergând ei la pământul în pricină între pomenitele părţi, au împăcat acolo aceste părţi şi le-au unit întru totul, hotărnicind între ele acel pământ în pricină în felul următor: mai întâi şi dintru început, venind ei la locul acela, unde semnele de hotar ale acelui oraş al nostru se mărgineau cu pământul satului numit **Banabic** (azi **Vâlcele**, judeţul Cluj) – întrucât s-a spus că şi pomeniţii nobili de Rediu sunt acolo megieşi de hotar – au ridicat două movile de hotar lângă semnul dintâi. De acolo, înaintând puţin cam spre răsărit, pe un muncel teşit numit, în vorbirea, obişnuită berch, au aşezat şi acolo două movile de hotar. De asemenea, purcezând mai departe, sub un stejar au mai ridicat iar două semne de hotar, şi tot aşa, trecând drept înainte, au ridicat două semne de hotar. De acolo, cotind chiar spre răsărit, au aşezat iar două semne de hotar, şi, în sfârşit, ţinând-o mereu tot spre răsărit, după ridicarea peste tot, în şase locuri, a unor semne de hotar duble, sărind o mică baltă, şi trecând acolo peste un drum mare, care o ia spre Turda, trecând din pomenitul nostru oraş Cluj, prin acel sat Rediu al nobililor pomeniţi, au ajuns la locul unde acel oraş al nostru era mai înainte în hotar cu nobilii de **Giurfalău** (Gheorgheni, judeţul Cluj), şi acolo, fiindcă s-a spus că nobilii de Rediu sunt în hotar atât cu oraşul nostru, cât şi cu sus-zişii nobili de Giurfalău, au ridicat cel din urmă semn de hotar, lângă cele două de mai înainte, şi aşa au încheiat acest mers şi această ridicare de

semne de hotar, cât şi împărţirea acelui pământ. Cu care toate s-au declarat prin viu grai deplin mulţumiţi în faţa maiestăţii noastre, atât zişii orăşeni ai noştri, cât şi pomeniţii nobili de Rediu, mai adăugând şi această deslușire, că, întrucât între al patrulea şi al cincilea semn de hotar, numărându-le de la început, oamenii noştri au găsit, spre miazăzi, doua locuri ca de aşezare a unor semne de hotar străvechi, de aceea părţile au hotărât ca să fie socotite între ele zadarnice pomenitele locuri de semne de hotar străvechi, şi să nu poată fi între ele prilej nici de câştig, nici de pagubă. / Spre mărturia tuturor acestor lucruri am dat amânduror părţilor această scrisoare a noastră cu pecetea de taină a inelului nostru. Şi când această scrisoare va fi adusă înapoi la cancelaria noastră, poruncim să fie întocmită în chip de privilegiu al nostru, purtând pecetea noastră cea mare”[238].

1398: S-a construit biserica de lemn din **Rediu**, care a dispărut „la sfârșitul acelui veac”[239].

1888: „Vasile Oros, preot emerit greco-catolic în **Rediu**, în numele său, al fiicelor sale, al nepoților, cumnaţilor şi al celorlalți numeroşi consângeni și amici, cu inima zdrobită de durere anunţă cum că prea iubitul său fiu Iacobi Oros, senator magistratual, membru ordinar al Asociațiunii Transilvaniei pentru literatura şi cultura poporului român şi membrul comitetului comitatensi al comitatului Hunedoarei, după un morb grav, în 26 faur, la 1 oră după-amiază, în etate de 56 ani, prevăzut cu sacramentele muribunzilor, deplâns de toţi ai săi, s-a mutat la cele eterne. /

[238] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1366-1370, vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 489, pp. 738, 739
[239] Drăguț, Vasile, *Pictura Murală din Transilvania (sec. XI-XV)*, București 1970, p. 25

Rămășițele pământești se vor așeza, spre odihnă eternă, în cimitirul greco-catolic din loc, în 28 a lunii curente, la 3 ore post-meridian”[240].

1891: „**Rediu**: Examenul s-a ţinut în 29 mai, au fost de față 18 prunci și 9 fete. S-a examinată din toate obiectele de învățământ, răspunsurile, peste tot, au fost forte bune”[241].

1895: „În 16 iulie, femeia zilierului din comuna **Rediu**, Simion Seiche, a născut 2 copile gemene. Momentan, după naştere, biata mamă a murit. Sărmanul ei soț, îngrijorat de soarta micuțelor şi de a sa, fiind unul din cei mai mizeri în toată comuna, umblă ca ieşit din fire, de la o femeie, la alta, spre a le alăpta”[242].

1895: „Ni se scrie că la solemnităţile mari, ce se pregătesc la **Cluşiu**, cu ocaziunea venirii Majestății Sale Monarhului, se fac, de către notarii cercuali, pregătiri prin toate comunele din cercul Cluşiului. Fiecare comună va lua parte, cu câte o flamură, care va purta inscripţiunea comunei. Comunele **Rediu** şi **Aiton** vor fi reprezentate cam prin 35 persoane, care sunt alese din cei mai voinici săteni”[243].

1895: „Ni se scrie, din **Rediu**, că poporul român şia pierdut încrederea în slujbaşii statului; servească şi următoarea păcălitură, ce s-a întâmplat în 22 septembrie nou, când cu plecarea spre întimpinarea Maiestății Sale, prea bunului nostru împărat şi rege. / Încă cu 2 săptămâni mai înainte de venirea Maiestății Sale la **Cluşiu**, prin comunele din jurul acestui oraş se făceau mari pregătiri, de către notarii comunali, ba în **Rediu** s-a scris, în o listă, numele par-

[240] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 37, Braşov 1888, p. 3
[241] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 150, Braşov 1891, p. 5
[242] *Dreptatea*, Anul II, nr. 151, Timişoara 1895, p. 3
[243] *Dreptatea*, Anul II, nr. 173, Timişoara 1895, p. 3

ticipanţilor, ca notarul să fie mai sigur că, la porunca sa, fiecare român se va supune. / Iată ce ruşine îl paşte pe sărmanul notar! / Până la **Cluşiu** pleacă popor numeros, ca să vadă pe bunul monarh, de la care poporul român aşteaptă ameliorarea soartei sale ca de la supremul factor constituţional. / După sosirea în Cluşiu, notarul şi judele pleacă la casa comitatului, se reîntorc momentan, cu un steag tricolor unguresc şi cu o tablă, cu inscripţiunea „Rööd község". / Românii, cât ce văzură steagul, au dispărut, ca şi când ar fi văzut pe cel necurat. / Până când ajunseră la **Huedin**, din mulţimea care plecase, rămase numai judele, cu notarul, care au fost necesitaţi, unul a ţine steagul, celălalt – tabla cu inscripţiune. Adevărat că, de lipsea steagul unguresc, poporul nu lipsea, ci luă parte şi la Huedin, dar aşa s-a îndestulat cu atâta, că înaintea casei lui Bánffy au strigat Maiestăţii Sale un puternic „Să trăiască!"[244].

1895: „Cu datul de 29 noiembrie, ni se scrie, din **Rediu**, că, în urma ploilor celor mari de pe la finea verii trecute, economii au avut foarte mari pagube, atât în semănături, cât și în vite. Astfel, corespondentul ne scrie că oile au gălbezit și încep a pieri cu grămada; au pierit, până acuma, peste 200 oi în **Rediu**. Oamenii, temându-se că le vor ierna cu fân scump, apoi vor pieri și, din o pagubă se vor trezi cu două, încep a le vinde cum pot. Azi s-au prezentat în comună vreo câțiva negustori şi au cumpărat oi, rău bun, cum le-au aflat, câte cu 1 florin 80 creițari oaia. Afară de cele câte au murit, s-au vândut, din comună, 800 capete. Toți proprietarii au rămas fără oi"[245].

1923: „Ne scrie părintele Ioan Milca din **Rediu**, de lângă Cluj, că, în comuna numită, o oaie, a poporeanului

[244] *Dreptatea*, Anul II, nr. 205, Timişoara 1895, p. 3
[245] *Dreptatea*, Anul II, nr. 258, Timişoara 1895, p. 3

Vasile Mureşan, a fătat, de curând, cinci miei, toţi albi, deplin dezvoltați, care toţi trăiesc şi sunt voioşi”[246].

1935: „La **Aiton** s-au ținut misiuni poporale, în 29-30 iunie. Popor mult are această comună, care a fost aproape statornic de faţă. / Cuvântări a ținut Delegatul Reuniunii de Misiuni din Blaj. S-au spovedit și cuminecat peste 600 de credincioşi. / Delegatul Reuniunii a fost dus, apoi, într-un car frumos împodobit, la **parohia Rediu**, unde s-a făcut încheierea misiunilor”[247].

1938: „Stolul de străjeri al școlii primare de stat din comuna **Rediu** (Turda), de sub conducerea dlui Ioan Bugner, a dat o serbare străjerească. / Străjerele și străjerii au jucat piesa „Sunt străjer”, în două acte, și farsa „Andrei zgârcitul”. Corul, sub conducerea domnișoarei Cornelia Marian, a intonat „Imnul Regal”, „Tatăl nostru”, „Trei culori” și mai multe cântece străjerești. / Cu această ocazie, dl Ioan Bugner a vorbit despre rolul străjeriei”[248].

Der Königstein (Királykő), von der Rosenau-Zernester Straße her.

[246] *Unirea Poporului*, Anul V, nr. 11, Blaj 1923, p. 4
[247] *Unirea Poporului*, Anul XVII, nr. 28, Blaj 1935, p. 1
[248] *Universul*, Anul 55, nr. 75, Bucureşti 1938, p. 14

REGHIN

(sau Regen, Regun, județul Mureș)

1351, ianuarie 13, Agria: „Petru, arhidiaconul de **Heves**, și magistrul Gothart, canonici ai bisericii de **Agria** (sau **Eger**, oraș în Ungaria), adeveresc că magistrul Toma, fiul lui Dionisie de **Lučenec** (sau **Luchonch**, în Slovacia) și de **Reghin** (sau **Regen**, județul Mureș) a mulțumit-o pe sora sa Clara, soția magistrului Iacob, fiul lui Iacob de **Lonya** (în Ungaria), în ce privește a patra parte cuvenită fiicei din moșiile părintești, prin Luca, fiul lui Benedict, zis Peres din **Tuzer** (sau **Tusar**, în Ungaria), slujitorul său, împuternicit cu scrisoare de împuternicire din partea capitlului din **Alba Iulia**”[249].

1351, ianuarie 28: Comitele curţii regelui Ludovic al Ungariei, Ştefan Bubeek, dă de ştie că „Bathou, fiul lui Laurenţiu, înfăţişându-se în numele lui Toma, fiul lui Dionisie de Reghin, cu scrisoare de împuternicire a capitlului bisericii de Alba Transilvaniei, a stat la soroc înaintea noastră douăzeci de zile legiuite în şir, începând de la octavele Anului Nou (8 ianuarie), împotriva lui Dominic, fiul lui Petru de **Dombău** (Dombo, Dombou, în Ungaria),

[249] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 4, p. 4

din comitatul Tolna, iar acesta n-a venit, nici nu a trimis pe nimeni. Drept aceea, noi am hotărât să fie globit, dacă nu se va putea dezvinovăţi în chip întemeiat”[250].

1351, septembrie 22: **Conventul** mănăstirii fericitei fecioare Maria din Cluj-Mănăştur” (Clusmonustra) întăreşte vânzarea unei părţi dintr-un „pământ pustiu şi lipsit de locuitori, numit **Benk** (lângă Mura Mare, judeţul Mureş), aflător în comitatul Turda”, pe care îl moştenise „Mihail, fiul lui Iacob de **Iara** (**Jara**, judeţul Cluj)”, lui „Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**… pentru treizeci de mărci de argint bun”[251].

1353, mai 14, Agria: Din porunca regelui Ungariei Ludovic, capitlul din Agria trimite spre mărturie delegaţi, care „să ia seama la hotărârea şi ridicarea semnelor de hotar ale unei moşii de frunte, numită **Cuhea** (Kohnya, judeţul Maramureş) precum și a celor ce țin de ea, aflătoare, adică după cum se spune, în districtul Maramureș, a românilor Ștefan și Ioan, fiii lui Iuga, tot român, slujitori credincioși ai numitului nostru domn regele; în cele din urmă, acel om al regelui și acel om al nostru, întorcându-se la noi, ne-au spus într-un glas astfel, că ei, împreună cu sus-zișii Ștefan și Ioan, fiii lui Iuga, în lunea de după octavele trecute ale sărbătorii Paștilor Domnului (1 aprilie) și în alte zile trebuitoare pentru aceasta, s-au dus la numita moșie Cuhea și la pământurile ce țin de ea, și, după chemarea în chip legiuit a tuturor vecinilor și megieșilor ei, hotărnicindu-le după adevăratele și vechile lor hotare ce se vor arăta mai jos, dimpreună cu toate folosințele lor și

[250] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 10, pp. 11, 12
[251] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 62, p. 58

cu toate cele ce țin de ele, ca: pământuri de arătură, lunci, păduri, dumbrăvi, râuri, piscuri înzăpezite, dealuri, văi, drumuri și alte locuri de trecere care obișnuiau să fie acolo după datina românilor și care sunt acum sau pot fi în viitor le-au lăsat pomeniților Ștefan și Ioan, fiii lui Iuga, spre a le stăpâni cu dreptul lor, fără să se fi ivit atunci vreun împotrivitor. / Iar hotarele prin care numita moșie Cuhea și pământurile ce țin de ea, cum se vede mai sus, se deosebesc și se despart de moșiile altora, se întind în șirul următor: cel dintâi semn de hotar începe dinspre răsărit, deasupra unui pariu, numit Obârșia Văii Gârbovei, unde acel pârâu se varsă într-un râu mare, numit Iza, la vărsarea căruia a fost ridicată de dânșii o movilă nouă de hotar; de la aceasta hotarul mergând pe același pârâu Valea Gârbovei, spre miazăzi, pe dealul numit Creasta de Mijloc ajunge de asemenea la o nouă movilă de hotar, ridicată pe vârful acelei creste și care desparte acea moșie Cuhea de moșia magistrului Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin** (Regen, judeţul Mureş). Pe această Creastă de Mijloc, hotarul coteşte spre apus și, mergând, ajunge la muntele numit Ienuperi, pe care este o movilă nouă de hotar, ridicată de dânșii, și apoi pe creasta acelui munte, el o ia în jos, spre râul căruia i se zice Obârșia Văii Slătioarei, și aici se împreună cu pământul domnului nostru regele, unde sunt două movile de hotar, una veche și alta nouă, pusă de dânșii, de la care, pe același pârâu Valea Slătioarei, hotarul trece peste pomenitul râu Iza și ajunge la două semne, unul vechi și altul nou, aflătoare lângă numitul râu. De aici, coborând la vale, spre miazănoapte, se suie pe sprânceana unui deal, numit în limba obișnuită Botul Muntelui, și ajunge la un copac, numit Copacul Frumos. Pe vârful acestui deal sunt două movile de hotar, de asemenea una

veche și alta nouă. De acolo, coborând la vale, tot într-acolo, întră într-o pădure numită Brădet, aflătoare între două râuri, Rona și Obârșia Văii Negre, unde sus-numitul râu Valea Neagră se varsă în alt râu, numit Vișeu, lângă care sunt două movile de hotar, una veche și alta nouă; de aci hotarul trece peste numitul râu Vișeu, la Valea Bistrei, unde de asemenea sunt două movile de hotar, una veche și alta nouă; de la acestea, el merge pe râul Valea Bistrei spre munții ce se numesc, în limba obișnuită, Munții Frumoși cu Zăpadă și pe acele piscuri sau munți cotește spre răsărit și, mergând, ajunge Ia izvorul unui râu, numit Apa Rusului și, de aci, merge la un deal, numit Dealul lui Maxim, unde se desparte de pământurile sau moșiile voievodului Bogdan, unchiul lor. În sfârșit, mai mergând puțin, hotarul se întoarce spre miazăzi și ajunge la râul Vișeu, mai sus pomenit, unde este și un loc sau port Bulboaca Cărpinișului. De acolo, mergând, ajunge la o pădure, numită Căprioara; trecând prin ea, ajunge la un râu care n-are nume, unde este o movilă de hotar, așezată pe coasta unui munte. Coborând pe acest râu, hotarul ajunge la un lac, în jurul căruia se află un semn de pământ şi, mergând puţin, ajunge la răul Iza, pe care, trecându-l, ajunge la pomenitul pârâu Valea Gârbovei, unde începură mai întâi, şi acolo se isprăvesc”[252].

1353, noiembrie 6, Sântimbru: Ştefan, voievodul Transilvaniei, scrie şi porunceşte cercetări capitlului bisericii Transilvaniei, sesizat fiind de „magistrul Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, că magistrul Iacob, fiul lui Vyd, Castelanul de **Ciceu**, ducându-se cu silnicie, acum câtva timp, împreună cu toţi românii ce ţin de acea cetate, la moşiile lui, numite **Cuzdrioara** (Kuzarwar, judeţul Cluj)

[252] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 193, pp. 213-216

şi **Chireu** (Kerew, apoi **Băiţa**, parte din **Gherla**, judeţul Cluj), le-a pustiit şi prădat şi, după ce a rănit cumplit pe nişte iobagi ai săi, bărbaţi şi femei, i-a prins şi, aşa prinşi, i-a dus la pomenita cetate Ciceu, fără ca ei să fie vinovaţi cu nimic”[253].

1354, octombrie 6, Oradea: „Capitlul din Oradea adevereşte întâmpinarea magistrului Toma, fiul lui Dionisie de Reghin (Regun), împotriva fiilor magistrului Dezideriu, fratele său, pentru că n-a suportat împreună cu el suma de 200 de mărci, cheltuiala unui proces comun contra magistrului Ioan, fiul lui Ladislau de **Warada** (Kisvárda, în Ungaria), cu privire la o moşie”[254].

1354, octombrie 6, Oradea: „Capitlul din Oradea adevereşte că magistrul Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin** (Regun), a oprit pe fiii săi, Toma şi Ştefan, de a înstrăina vreuna dintre moşiile lor”[255].

1355, iunie 11, Bahnea: Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei, dă „de ştire că magistrul Iacob, fiul lui Vitus, castelanul nostru de **Ciceu**, e dator să dea o despăgubire băneasc magistrului Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, în a cincisprezecea zi de la sărbătoarea Naşterii Slăvitei Fecioare, pentru plata răscumpărării de omor a doi oameni, luaţi pe chezăşia sa de la magistrul Gall, fiul lui Paska… şi pe care nu i-a mai înfăţişat înaintea acelui magistru Gall, spre a se judeca cu magistrul Toma”[256].

---

[253] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 226, p. 238
[254] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 270, p. 280
[255] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 271, p. 280
[256] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 315, pp. 330, 331

1356, ianuarie 14, Alba Iulia: Ştefan, vicevoievodul Transilvaniei scrie capitlului bisericii Transilvaniei că a hotărât să trimită „împreună cu acel Laurenţiu de **Nădăşelu** (Nadăş, Nadas, **Nădăşelu Unguresc**, judeţul Cluj), omul vostru, pe omul nostru, Toma preotul, parohul de **Cluj**, spre mărturie. Iar aceştia, întorcându-se, ne-au spus că… în sus-zisul pământ **Apathy** (Apaty, azi **Apalina**, judeţul Mureş), faţă cu Nicolae cel Mare, împuternicitul magistrului Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, au hotărnicit astfel hotarele acestui pământ: cel dintâi semn de hotar al său e la un plop, așezat la vadul râului Mureș, de aci se îndreaptă spre partea de miazăzi și ajunge la un drum mare obștesc, pe care se merge la satul **Reghin**, unde este o movilă de hotar, apoi mergând tot în aceeași parte, drept înainte, o întindere neînsemnată de drum, cotește spre partea de apus, unde este o movilă de hotar, în vârful unui deal, ajungând, tot în acea parte, la izvorul unei fântâni, și acolo se mântuie hotarul sus-zisului pământ numit **Apathy** al acelui domn abate și al moșiilor **Benktelken** și **Reghin** ale zisului magistru Toma, fiul lui Dionisie. La care hotărnicire și punere în stăpânire, amintitul Nicolae cel Mare, împuternicitul legiuit al zisului magistru Toma, fiul lui Dionisie, nu a ridicat împotrivire în numele stăpânului său și nici n-a voit să pună vreo opreliște. Iar din partea cealaltă, hotarele dintre zisul pământ **Apathy** al acelui domn abate și moșia numită **Abafaia** (în Apalina, judeţul Mureş) a lui Ioan, fiul lui Petru zis de **Gurghiu** (Gurgeny, Gurgin, Gurgyn, judeţul Mureş), urmează în chipul acesta: cel dintâi semn începe de la acel izvor al fântânii, de la care se abate spre partea de răsărit și ajunge la cele două drumuri obștești, ce se întretaie în cruce, între care este o movilă de hotar, apoi mergând drept înainte, în aceeași parte, ajunge

la moșia numită **Abafaia**, unde e o capelă de lemn, ridicată pe ea în cinstea tuturor sfinților, și un altar, ce se află în ea, pe care acel domn abate Bricciu a spus că le-a ridicat chiar pe un semn de hotar al zisului său pământ, și mergând hotarul încă pe o mică întindere, în aceeași parte, cade în amintitul râu Mureș, de unde începuse, și astfel se mântuie. Iar aceste semne de hotar fac despărțirea de moșia Abafaia a acelui Ioan, fiul lui Petru, și de pământul sus-arătat, numit Apathy, al domnului abate Bricciu"[257].

1356, septembrie 27, Alba Iulia: Conventul bisericii Transilvaniei dă de ştire că venind „Gall, fiul lui Petru de **Indol** (Indal, Indol, azi **Deleni**, judeţul Cluj), în numele magistrului Toma, fiul lui dionisie de **Reghin**, stăpânul său, face cunoscut, în chip de întâmpinare, că acel Toma dăduse şi hărăzise lui Pavel zis de **Makra** (Makra, azi **Mocrea**, judeţul Arad), slujitorul său… o moşie a sa, numită **Ţagu** (Chegh, judeţul Bistriţa-Năsăud), pentru a folosi în veci. / Acum, săvârşindu-se din viaţă Pavel, Petru. Nicolae şi Ioan, fiii aceluiaşi Pavel, prin viclenia lor, voiesc şi încearcă să înstrăineze moşie altuia decât pomenitul magistru Toma de Reghin, drept aceea, făcând întâmpinare, i-a oprit pe pe pomeniţii fii ai lui Pavel de a vinde sau de a înstrăina moşia"[258].

1356, octombrie 19, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, venind „Mihail cel Roşu, în locul magistrului Toma, fiul lui Dionişie de **Reghin**, stăpânul său, ne-a spus, în chip de întâmpinare, că magistrul Toma, în adunarea voievodului Nicolae Konth, a dovedit,

---

[257] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 4, pp. 5-7

[258] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 36, pp. 33, 34

pe calea legii, pe un nobil, anume Toma zis Ceh de Lumperd, că e scos în afara legii, şi, în adunare, toţi nobilii au hotărât ca nimeni dintre rude să nu poată să păstreze pe moşia sa pe vreun scos în afara legii, dar Nicolae şi Petru, fiii lui Pavel de **Macra** (Makra, azi **Mocrea**, judeţul Arad), îl ţin pe Toma zis Ceh, pe moşia lor numită **Ţagu** (Chegh, judeţul Bistriţa-Năsăud), pe care magistrul Toma o dăduse lui Pavel"[259].

1357, august 27, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că venind „Petru, fiul răposatului ban Dionisie, fratele nostru canonic, în numele magistrului Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, ne-a arătat un privilegiu al nostru… rugându-ne să-l înnoim şi să binevoim a pune să fie trecut din cuvânt în cuvânt"[260].

1357, octombrie 13, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, venind „Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, ne-a spus, în chip de întâmpinare, că a dat şi a hărăzit slujitorilor săi Pavel zis Makra moşia **Ţagu** (Chegh, judeţul Bistriţa-Năsăud), lui Laurenţiu, fiul lui Ponch, moşiile **Sântu** (azi **Şieu Sfântu**, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Popfalău** (azi **Popeşti**, judeţul Cluj), şi lui Ioan, fratele lui Blasiu, moşiile **Sânmihaiu** (Zenmihalthelku, Zenthywanthelka, azi **Sânmihaiu de Câmpie**, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Geaca** (Geke, judeţul Cluj). Şi după ce au fost răpuşi de moarte acei slujitori, Petru şi Nicolae, fiii lui Pavel, Iacob şi Nicolae, fiii lui Laurenţiu, precum şi Ioan, fiul lui Ioan, s-ar putea să piardă sus-zisele moşii

[259] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 41, pp. 38, 39
[260] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 179, p. 171

pentru fărădelegi şi nelegiuiri de ale lor. Drept aceea, atunci el e gata să le răscumpere"[261].

1358, martie 18, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic face cunoscut că, deoarece „Ioan, acum comite al secuilor, fiul răposatului domn Nicolae, palatinul regatului Ungariei, trebuia să se înfăţişeze, sub pedeapsa unei amenzi de trei mărci… ca să răspundă ca împricinat al magistrului Toma, fiul lui Dionişie de **Reghin**, în pâra pornită împotriva lui… adică pentru faptul că magistrul Simion, vicecastelanul de **Gurghiu** (Gurgeny, Gurgin, Gurgyn, judeţul Mureş), al pomenitului magistru Ioan, cu învoirea şi încuviinţarea magistrului Ioan, stăpânul său, pricinuia şi punea să se pricinuiască neîncetat multe nedreptăţi şi pagube şi, prin tâlharii săi, multe furtişaguri şi vătămări iobagilor lui şi celor de sub atârnarea lui; şi anume că poruncise să fie ucis unul dintre iobagii săi de pe moşia **Petelea** (Petele, judeţul Mureş), pe pe altul poruncise să-l arunce într-o mlaştină şi, nemulţumit de aceasta, trimiţând la el la moşie şi, poruncind să fie călcată curtea acelei moşii, a pus să se ridice de acolo 12 vaci. Apoi, acel magistru Simion, trimiţând la moşia sa, numită **Reghinul Unguresc** (Magyarregen, inclus în Reghin, judeţul Mureş), a pus să fie luate de acolo 8 vite, adică boi şi vaci, şi când iobagii lui au voit să se ia pe urmele acelor vite, slujitorii lui Simion au rănit greu pe unul dintre ei, au dat înapoi 3 vite, dar au pus să fie luaţi 4 boi ai unui iobag aş său…/ Şi, deoarece obiceiul ţării din părţile Transilvaniei cere ca orice pâră, ridicată în adunarea obştească şi apoi amânată la octave, să nu poată fi amânată după lege pe mai târziu… noi am hotărât că, întrucât magistrul Ioan, fiul răposatului

[261] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 189, pp. 180, 181

domn Nicolae, şi Simion, castelanul de Gurghiu, lipsind o dată şi a doua oară din faţa judecăţii şi a legii, ei nu s-a îngrijit să se supună judecăţii, şi au rămas de judecată în pricina cu acel magistru Toma, fiul lui Dionisie… Mihail cel Roşu, împuternicitul legiuit al magistrului Toma, a stat la soroc, înaintea noastră, patru zile”[262].

1361, octombrie 23, Cluj: Voievodul Dionisie dă de ştire că, venind „orăşenii şi oaspeţii din Cluj, ne-au arătat scrisoare prin care fostul voievod al Transilvaniei, din cuprinsul căreia am văzut că aceşti orăşeni şi oaspeţi… atunci când ei vor să meargă cu mărfurile lor pe drumul Căianului, spre satele **Buza** (Buza, judeţul Cluj), **Teaca** (Teke, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Reghin**, **Şarpotoc** (Sarpatak, azi **Glodeni**, judeţul Mureş), **Măierău** (Monyorow, azi **Alunişu**, judeţul Mureş) şi **Târgu Mureş**, ei nu sunt datori să meargă la satul **Bonţida** (Bonchida, judeţul Cluj), ci drumul lor drept este la satul **Sânmiclăuş** (Sanctus Nicolaus, judeţul Mureş), pe drumul ce vine de la **Căian** (Calyan, judeţul Cluj) şi **Meneş** (Menyus, azi **Herghelia**, judeţul Mureş); iar negustorii din **Reteag** (Rettegh, judeţul Cluj), **Dej**, **Lechinţa** (Lekenche, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Cluj**, care vor să meargă spre **Bistriţa**, să fie datori să treacă prin Bonţida, ca să plătească vama acolo”[263].

1362, februarie 7, Sântimbru: Vicevoievodul Petru dă de ştire că „Toma, fiul lui Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin** (Regen, judeţul Mureş), în numele său şi al fratelui său Ştefan, tot de Reghin, ne-a spus în chip de întâmpinare că Mihail, fiul lui Desideriu de Elefant a căutat să vândă,

---

[262] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 247, pp. 253-255

[263] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica,* 1361-1365, vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 62, pp. 46, 47

ba chiar a vândut fără ştirea şi încuviinţarea lor, o moşie numită **Osoiu** (Wzuay, azi **Osoi**, judeţul Cluj) magiştrilor Ştefan, Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Bebek… însă, în temeiul nemijlocitei megieşii, li se cuvine lor spre cumpărare sau luare în zălog; făcând această întâmpinare, a oprit pe Ştefan, Gheorghe şi Nicolae de a lua în stăpânire moşia şi pe Mihai, fiul lui Desideriu, de a vinde, zălogi sau a o înstrăina"[264].

1364, mai 26, Vişegrad: Voievodul Dionisie dă de ştire că, în adunarea obştească de la Turda, ridicându-se „Dionisie, fiul lui Ştefan, fostul ban, şi Ladislau, fiul lui Desideriu de Losonch, s-au plâns împotriva magiştrilor Ştefan şi Toma, fiii lui Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, că ei ar voi, pe calea legii, să-şi împartă cu numiţii lor veri cetatea numită **Mentew** (cetate dispărută, lângă Alunişu, judeţul Mureş) şi moşiile **Warallya** (?), **Vifalu** (?), la capătul râului Pietrişul, **Sânmihai** (Zenmichal Telke, Zenthmihaltelke, azi **Mihăieşti**, judeţul Cluj), **Rusu** (Wruzmezeu, azi **Rus**, judeţul Cluj), lângă râul Someş, **Borcuţ** (Burligeth, judeţul Maramureş) şi **Văleni** (Danpataka, judeţul Maramureş), şi vama obişnuită a se cere în **Lăpuş** (Lapus, judeţul Sibiu), bunuri ce se află în stăpânirea pomeniţilor Toma şi Ştefan. / Auzind acestea, ridicându-se Iacob de **Chiced** (Keched. Kecheth, azi **Alunişu**, judeţul Cluj, şi **Miceştii de Câmpie**, judeţul Bistriţa-Năsăud), pentru Ştefan, şi Nicolae zis Lyd pentru Toma… au răspuns că dacă Dionisie şi Ladislau ar veni în chip legiuit, ar putea redobândi acea cetate şi acele moşii ca bun al lor, căci ei sunt pregătiţi să împartă… / În cele din urmă, înfăţişându-se în faţa noastră Dionisie şi Ladislau, cu scri-

[264] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 84, pp. 64, 65

sori de împuternicire, ne-a cerut Ladislau să le facem dreptate din partea magiştrilor Toma şi Ştefan, fiii lui Toma de Reghin, cu privire la cele de mai sus. Aizind acestea, ridicându-se Ladislau de **Galşa** (Galsa, judeţul Arad) şi Batow, pentru magiştrii Toma şi Ştefan, au răspuns că pentru zisa cetate şi moşii, aveau scrisoare de împărţeală întocmită odinioară între Ştefan banul şi Desideriu, părinţii lor"[265].

1366, februarie 21, Buda: Voievodul Dionisie face cunoscută „rânduiala hotărârii noastre judecătoreşti", prin care „Ştefan şi Toma, fiii lui Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, trebuiau să înfăţişeze înaintea noastră, la octavele sărbătorii Bobotezei, împotriva lui Dionisie, fiul răposatului ban Ştefan, şi a lui Ladislau, fiul lui Desideriu de Lusunch, actele lor privitoare la moşia numită **Rusu** (Wruzmezeu, azi **Rus**, judeţul Cluj), aflătoare lângă râul Someş, din care acei Dionisie şi Ladislau ceruseră de la acei magiştri Toma şi Ştefan, verii lor buni, la vremea plângerii lor, să le dea partea cuvenită… / Luca şi Ladislau, împuterniciţii legiuţi ai pomeniţilor magiştri Toma şi Ştefan, fiii lui Toma, au mărturisit că magistrul Toma, fiul lui Dionisie, adică tatăl acelor magiştri Toma şi Ştefan, după facerea şi săvârşirea împărţirii tuturor moşiilor lor cu fraţii săi, adică cu Ștefan banul, tatăl acelui magistru Dionisie, şi magistrul Desideriu, tatăl acelui magistru Ladislau, a primit de la Iacob, fiul lui Iacob, fiul lui Apa, de la Andrei, Nicolae, Ioan, Apa şi Dionisie, pentru sus-zisele pagube ce i le-au pricinuit sus-zisul Iacob, fiul lui Apa, şi Andrei, fiul aceluiaşi, arzându-i cetatea sa **Ideciu** (Jedych, azi **Idiciu**, judeţul Mureş) şi alte moşii ale sale, ce ţin de Reghin, ca

[265] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 273, pp. 262-265

despăgubire a pagubelor sale, sus-zisa a treia parte din dealul numit Mÿlsid şi acea moşie numită **Şimişna**, care acum este numită, cu numele de mai sus, **Rusu**, şi de aceea nu trebuie să le vină, prin sus-zisa împărţire, nici o parte acelor magiştri Dionisie sşi Ladislau, iar faptul că acel magistru, Toma a dobândit acea moşie, în chipul arătat mai sus, după facerea împărţelii, l-au dovedit limpede prin arătarea unei scrisori privilegiale a aceluiaşi capitlu al bisericii Transilvaniei… / Drept aceea, deoarece s-a văzut că, la vremea împărţirii de moşii dintre sus-zişii magiştri Toma, Ştefan şi Desideriu, fiii lui Dionisie, sus-zisa moşie numită Reghin, împreună cu nişte alte moşii, numite în acea scrisoare de împărţeală, a ajuns la împărţeala făcută, în faţa aceluiaşi capitlu al bisericii Transilvaniei, în anul Domnului **1319**… / Spre mărturia tuturor celor de mai sus, am hotărât să dăm acelor magiştri Toma şi Stefan scrisoarea noastră privilegială de faţă”[266].

1848: „Din Bistriţa, generalul s-a grăbit la **Târgu Mureş** (Marosvásárhely). Riczkó a lăsat în urmă batalionul de infanterie al lui Sándor, divizia de husari Koburg și o baterie de tunuri, iar el însuși a sosit cu armata sa, prin **Reghin** (Szászrégen) la Târgu Mureș; după ce a auzit de apropierea sa, colonelul August a evacuat orașul, iar garnizoana mică a orașului s-a retras la **Mediaş** (Medgyes). Prin urmare, Bem a reușit să cucerească orașul fără piedici şi a obținut o pradă considerabilă de război”[267].

1848, mărturia lui **Axente Sever**, ca „Răspuns la „Cartea neagră” (A „fekete könyv”), scrisă de baronul Ste-

[266] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 11, pp. 9-12
[267] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

fan Kemény junior, în 1849, şi publicată de Hentaler Jozsef, în numerele 121-131, din mai 1895, ale „Magyarország" din Budapesta. / Întâi pentru maghiarii cari au fost masacrați la **Șard ș**i în școala de călărit a husarilor grăniceri, la **Cricău**, ne arată Raportul lui Iancu, scriind: / „Pe când eram eu ocupat cu dezarmarea şi pacificarea oraşelor muntene, un alt despărțământ al trupelor mele a avut să țină cea dintâi luptă cu honvezii maghiari și au câștigat o victorie strălucită la **Cricău**, ungureşte Krako… / În acele zile, mai multe companii de honvezi şi gardişti maghiari din **Aiud** au atacat oastea prefectului Axente Sever, la **Sâncrai**, lângă Mureş. Prin atacul urmat, pe o negură groasă şi de tot pe neaşteptate, oastea românească fu pusă pe fugă. Îngâmfat din cauza victoriei câștigate atât, de ușor, 4 companii de honvezi, un despărțământ de gardişti din **Aiud**, ajutate şi de ceva cavalerie, și comandate de maiorul Banfi János și de căpitanul de cavalerie Baumgarten, trecând peste Mureș, se aruncară asupra lagărului de la **Cricău**. Poporul armat respinse atacul cu bărbăţie, iar apoi se încinse o bătaie înerșunată, care a durat mai multe ore… vrăjmașul, după mari pierderi, a fost luat pe fugă și gonit până la **Teiuș**".

Din acestea, se vede că despărțământul Iancului a bătut pe maghiari la **Cricău**. Acest despărțământ, ca să ajungă, din munți, la Cricău, a trebuit să treacă prin **Șard** şi prin **Ighiu**. Ceea ce nu ne spune nici „Cartea cea neagră", nici Iancu, maghiarii din aceste locuri au fost armaţi, având şi ei arme din cetate, care, după cum am văzut din învoiala, ce o făcuseră, la 30 octombrie, cu „popa Culița", adică cu Pap Miklos, cum scrie „Cartea neagră", le-au depus, reținându-și cele private, ce le avuseră şi până în mai 1848. / Dar, dacă despărţământul Iancului a trecut la

Cricău, după această pacificare, e constat, totodată, că românii, în trecerea lor prin **Şard** şi **Ighiu**, numai au dezarmat, însă nu s-au atins nici de averea, nici de persoana celor dezarmaţi. Prin ur mare, dacă nu veneau aiudenii, cu Banfi şi cu Baumgarten, de la **Aiud**, la **Cricău**, scenele cele sângeroase și omorul aprope a 200 de bărbați nu se întâmpla. Iar dacă s-a întâmplat, trebuie să credem tradițiunii, care spune că, pe cât timp ținu bătaia, față în față, la pârăul Cingăului, de la **Cricău**, aceşti masacrați s-au mișcat și au ară mari semne de bucurie.

Văduvele Benedek şi Szölösi, în plânsorea lor către înălțatul împărat, ne arată cum că comandanţi la acest masacru au au fost Balazs, controlor cameral, și eu mai adaug că a fost și Iosif Crişianu de la **Barabanţ**, fiul unui husar grănicer. Dar aceşti comandanți nu au comandat masacrarea, ci atacul contra honvezilor și gardiștilor maghiari, după ce le-a ajutat cel de sus de au raportat o victorie strălucită, adunându-se cu toţii la Balazs, controlorul domeniului fiscal di **Cricău**, s-au pus pe chef şi şi-au petrecut, cum face toată lumea după vreo izbândă, iar oamenii care, poate înainte, ori în decursul bătăliei, s-au codit sau au fugit din lagăr, fugind speriaţi în ruptul capului către casele lor, spre munte, invitaţi şi somaţi de speculanţi, în fuga şi turbarea lor au măcelărit pe cei ce au purtat arme, nu însă şi pe femei, cum se vede din plânsorile văduvelor Kis Gergely, Benedek, Szölösi şi altele, şi precum ştiu şi eu că Anghel Ioan, căpitanul din **Cricău**, a salvat viaţa copilului Szász Pál, tatăl pretorelui Szász Jozsef din **Aiud**, care a luat parte la instalarea Mitropolitului Victor în Blaj. Nu ştiu dacă Lukats Béla recunoaşte şi mulţumeşte presăcanului care l-a scos din şirul muribunzilor de la **Presaca** şi l-a ţinut, dar Szász Pál a dăruit, cât a trăit, la toate sărbătorile

cele mari, câte-o măsură de grţu curat şi câte un florin lui Anghel Ioan, căpitanul din Cricău. Aceasta probează că nu acest căpitan, nici Bálasz şi Munzat, cu Şăndruc, au comandat omoru. Ci fugarii, dezertorii disperaţi, poate şi blesuriţi (răniți), întorcându-se de la locul de luptă, în durerea rănilor lor au ucis pe cei nevinovaţi.

Despre acesta măcelărire se colportează până în zilele noastre, nu numai la **Șard** și împrejur, dar chiar și la Brașov, niscai vorbe ce le-ar fi zis Bărnuțiu către părintele popa Culiță din **Șard**, tatăl actualului consilier de Curie: „Ați tăiat porcii, dar ați lăsat scroafele". Din cuvintele acestea, deși nu se pot admite că ele ar fi ieșit din gura unui așa mare filosof și moralist, cum a fost Bărnuțiu, încă se poate vedea că femeile și copiii au fost cruțați și că românii, și în furia celei mai legitime răzbunări, sunt mai presus decât secuii, care, la **Reghin**, în 2 noiemvrie 1848, după ce puseră foc orașului, și prin acesta siliră pe orășeni să iasă afară din case, ca să nu-i cuprindă focul, pentru ca să-i poată despoia de tot ce aveau asupra lor, precum bani, scule de aur și de argint, pietre nestimate și vestminte scumpe, omorâră bărbați, femei, moșnegi, copii, încă și pe 17 soldați rămași răniți în spitalul de acolo, de trupa lui Urban / Cum că omenii noștri au fost superiori în moralitate și inferiori în cruzime se vede și de-acolo, că ai noștri, pe tot locul, au apărat, au ascuns în casele, celariile și podurile lor femei, copii, bătrâni etc. și i-au apărat de furia și răzbunarea înfuriaților, comisă totdeauna în beția și după sumuțarea speculanților; pe când nu cunoaştem nici un caz ca așa-ceva să fi făcut vreun maghiar. Ba cunosc un caz, că un maghiar, anume Albertfi Samu, și după restabilirea ordinii, la 12 ani, ca să-și răzbune, a împușcat pe cumnatul său, popa Bucur de la **Barabanț**, numai pentru că a

figurat și el între comandanții din bătaia deschisă și față în față la **Cricău**, ceea ce român nu a făcut.

Dar autorul „Cărții negre", descriind în colori și mai negre omorul și măcelărirea celor 43 de la **Sângătin**, zice că acest masacru s-a întâmplat în 18 și 19 octomvrie, chiar în ziua când a ieșit Proclamațiunea lui Puchner pentru dezarmare, și că românii ar fi îndeplinit acea faptă înainte de publicarea proclamațiunii. Chiar așa să fie, trebuie să ştim toți cei pe care ne doare de cele întâmplate, că înainte de acesta ieșise în 5 (17) octombrie, instrucțiunea cum au să se formeze și să lucreze glotele, și, ce e mai dureros, că înainte de acesta, teroriștii spânzurară, în 12 octombrie, pe Simonis și Pap Vasilie, la **Târgu Mureșului**, și, în 15 octombrie, pe Baternai, la **Clușiu**. Apoi Puchner dezarmase pe maghiarii din Sibiu, cu 2 zile înainte de ieșirea proclamațiunii, ceea ce nu românii, care nu ceteau gazete, ci maghiarii au ştiut mai întâi; și ei, cuprinși de frică, în loc de-a fi alergat la primării sau de-a fi conchemat pe iobagii lor, să le predea armele și să se împace cu ei, dându-le și câte-o bute ori două de vin „aldămaș", au alergat ca nebunii, cu toții, la **Sângătin** și, concentrându-se la curțile lui Zsigmond Elek de-acolo, prin acesta au căzut în suspiciunea de-a se fi adunat cu scop de-a ataca și omorî ei pe români, care, de frica aceasta, au părăsit satul și au fugit la **Gusu** și **Ludoș**, și numai după încurajarea vecinilor s-au reîntors și au tractat, de duminecă, 15 octomvrie, când s-au concentrat gardiștii maghiari în curțile lui Zsigmond, unde, din poziția cea mai ridicată, ce domină satul, au început a împușca asupra sătenilor, așa încât viile, ce sunt în dosul curților lui Zsigmond, de frica gloanțelor, au rămas neculese. Iar joi, în 22 octomvrie, alergând acolo, tribunul Ioan Dendiu de la **Roșia** interveni pe lângă ma-

ghiari, ca se predea armele și să fie pace, ceea ce s-a și întâmplat, dar ieșind tribunul, după depunerea armelor, a pușcat cineva din urloiul caselor asupra lui și el, trăgând speriat sabia, românii au crezut a fi semn de atac și s-au aruncat asupra lor și i-au omorât. Și așa știm noi că s-a petrecut acea tristă faptă, iar cum că ungurii din **Sângătin** au fost gardiști și au exersat cu puștile ce le avură, martor e părintele Nicolae Dăian, din **Ludoșul românesc**. Iată, așa au stârnit și provocat ei înșiși, fără vreo proclamațiune, răscularea românilor asupra lor!

Pe cât cunosc eu firea cea bună și domoală a românului, cred cu toată fermitatea că, să fi rămas acei nobili pe la casele și moșiile lor, în bună pace și liniște, și să fi predat armele, nu ar fi fost nici unul sacrificat, precum nu a fost baronul Spleny din **Bia**, Anvander din **Obreja**, nici un evreu în **Hususău**, **Micăsasa** și **Alba Iuli**a, Kovrig și alții din **Blașiu** etc. / Iar dacă autorul „Cărții negre" și toți scriitorii maghiarilor susțin că românii au omorât în comitatul Albei inferioare și femeile, și copiii, cum vine de nu se simte lipsa, în nici un loc, de foștii nobili proprietari, și nu a căzut nici o moșie în mâna fiscului? Ei, domnilor, precum o rândunică nu face vară, așa un caz-două nu fac ce arătați și propagați domniile voastre!"[268].

1848-1849: „**Cronica evenimentelor** din anii 1848-1849, scrisă de protopopul greco-ortodox Ștefan Branea din comuna **Maierău**… Ministerul au poruncit, după hotărârea Dietei din Pesta, să se conscrie tineretul pentru recrutare, de la 19, până 23 ani. Aceasta s-a și săvârșit, prin mai multe comisii rânduite, afară de multe locuri, unde s-au împotrivit satele, pentru că nu au crezut a

[268] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 267, Brașov 1896, pp. 1, 2

fi cu porunca împăratului. Așa sa întâmplat la **Lona**, lângă Arieș, n-au vrut să sufere comisia în sat, până nu va arăta pecetea cu pajura împărătească. În urma căreia, fișpanul Torockoi Mikloș (tiran) a sculat execuţie militărească pe oameni, i-au pușcat, ca vreo 20 au murit, mai mulți s-au ciungărit și așa au intrat în triumf în sat. Frumos lucru, adevărată frățietate. Se pare, române, că ție ţi-au rămas, din moși de strămoși, statornicia, tu mai bine de 1700 ani, de când ești aicea, ai ştiut răbda, dar ţi-ai şi răsplătit şi-ţi vei mai răsplăti încă, că-i vechi proverbul „Ţine minte!“… / Acum, de mai curând, în **Vaşarheiu** s-au făcut nelegiuită tulburare. Voluntarii (önkéntesek) s-au dus la bolta lui Fogarasi Dimitrie, român, i-au jefuit-o de toate. Pe el l-au bătut groaznic și l-au băgat şi în aret. Pricina nu-i nimica, urma va alege ce pohibă vor mai pune, că acum au vreme. / N-a fost destul aceasta, s-au dus la amândoi protopopii românești, i-au jefuit, le-au spart ferestrele, abia ca prin pene au scăpat, ba bietul Partenie Trombitaş protopopul neunit, cu simţire adevărat românească, cu zilele amare, a alergat, noaptea, până la **Sângeorz**, şi, de acolo, până la **Reghin**. Câte scorniri, că se scoală românii asupra ungurilor, numai să vezi bieții români numai așteaptă asupra lor croita primejdie, ci tot și românii nu se uită numai cu gura căscată ci se grijesc cu bărbăţie. / S-a vestit că regimentul din Năsăud primește pe românii care vreau a lua arme și a jura credință Înaltului Împăratul Ferdinand I-ul. Numai cât s-a auzit, prins-au a curge românii din toate varmeghiile, din toate satele, la **Monor** și **Năsăud**. Acolo au jurat, apoi i-au trimis acasă, ca să fie în pace, căci, cât de curând, nu le va mai porunci varmeghia, ci vor fi şi ei cătane ca grănicerii. Ba, din **Maerău**, și ungurii s-au dus și au jurat frăție cu românii, sub un steag galben și negru. Ce va mai fi

dintr-aceasta, urma va alege, destul că-i mare mișcare. Eu am dat aceasta în organul (gazeta) de la Blaj”[269].

1849: „Între timp, Grotenhjelm a pornit la atac împotriva diviziei **Bistriţa**, care era condusă de locotenent-colonelul György Damaszkin, după plecarea lui Bem, și a cărei poziție era la **Sărăţel** (Szeretfalva). Pe 16 iulie, Grotenhjelm a adunat trupele austriece (3 batalioane, 5 escadrile de cavalerie și 17 tunuri) și a lansat un atac pe două coloane: brigada lui Pavlov a înaintat pe drumul național spre Sărăţel, în timp ce celelalte trupe, sub conducerea personală a lui Grotenhjelm, au înaintat în **Budac** (Szászbudak), **Bilak** şi **Harina** (lângă Münzdorf, spre dreapta ungurilor). Damaskin a aflat cu mult timp înainte de pregătirea atacului evaziv împotriva aripii drepte și, prin urmare, la apropierea lui Pavlov, **a evacuat Sărăţelul** și s-a retras într-o poziție avantajoasă, în spatele satului **Galaţi** (Galac). Sub greutatea atacului, a trebuit să se retragă şi de aici, la vest de Teke, la **Sângiorz** (Szentgyörgy). Nici Grotenhjelm nu a profitat de victoria sa – ar fi putut ajunge cu ușurință la trupele lui Lüders, în valea Oltului! –, dar, pe 17, s-a retras pe fosta sa locație, la **Bistriţa**. Astfel, trupele maghiare se puteau retrage netulburate și ajungeau la **Reghin** (Szász-régen), prin **Urmeniş** (Mezőörményes). Pe 20 iulie, Grotenhjelm a împins majoritatea trupelor austriece spre **Sărăţel**, ca avangardă, iar cu grosul armatei a tăbărât între **Bistriţa** și **Pădureni** (Besenyő)”[270].

1849: „După toate acestea, dacă aș voi să calc şi eu pe calea care au bătut-o redactorii de la „Magyarország”, care, în loc de-a combate afirmarea mea – că Iancu nu nu-

[269] *Ţara Bârsei*, Anul VI, nr. 6, Braşov 1934, p. 555, 556
[270] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

mai că n-a fost respins de la audiență de înălțatul împărat, ci a fost provocat, prin mine, prin dl Moldovan și Episcopul Șuluțiu, în scris, ca să se prezinte și să-și arate lealitatea împăratului –, au răspuns cu „Cartea neagră“, cu o sumă de incriminațiuni, de care ţi se scoală părul în cap și care, aduse și reduse la adevăratele cifre şi cunoscând circumstanțele între care s-au petrecut, nu l-a negat nici Iancu, nici eu, şi nici un scriitor român, ba demnul de eternă memorie George Bariţiu le-a și stigmatizat după cum se cuvine! Aceste atrocități, crime, dezastre, incendii, masacrări și omoruri, scrise și descrise așa cum s-au întâmplat, vor apărea cu totul în altă lumină, negre cu adevărat, dar nu și glănțuite și lustruite. Mi-ar fi fost mult mai ușor a mă apăra pe mine, colegii și neamul cărui aparțin, cu asemenea poate şi mai mari incriminațiuni, şi, începând cu măcelărirea și târârea prin noroi, pe principalele strade din Pesta a generalului trimis comisarul Lambert, pe podul dintre Buda şi Pesta, nu de săteni neculți și fără de carte, ci de cel mai cult popor al capitalei Ungariei; să spunem cum baron Banffy, cu secuii săi, **au împuşcat**, la **Mihalţ,** 12 români, rănind pe alți mai mulţi, numai pentru că au reocupat o proprietate a lor, ce le-o luase cu puterea diregătorul comitelui, Eszterhazi. Cum, asemenea, baronul Toroczkay, la **Lona**, prin comisarul Silvasi, împușcă 23 români, numai pentru că unul din ei avuse curajul să zică că ei dau cătane împăratului, dar lui Kossuth nu; cum Georgiu Apor **spânzură la Iernut** 27 de români. / Să continuu, apoi, cu **incendierea Reghinului**, cu mâna lui Berzentzei; să înşir şi eu, cu numele, pe cei 4.425 români, pe care, neavând arme, i-au omorât maghiarii în 1848-1849. / Nu o fac, ci atât redactorii lui „Magyarország”, cât și pe cetitorii acestora, îi îndrept la „Părţi alese din istoria Transilvaniei”, volum II,

paginile 494-504, scrise pe 10 pagini octav mare, la care loc se găseşte şi numărul maghiarilor omorâți de români, fără a fi avut arme, în sumă de 165, iar al saşilor omorâți de unguri, 252”[271].

1885: „**Afacerea bibliotecii „Ioan Pop Maior”**. / Domnule Redactor! / După cum se vede din nr. 46 al preţuitului ziar „Gazeta Transilvaniei” pro 1885, eu sunt provocat public, prin „Un fiu al naţiunii” spre a da desluşirea necesară, cu privire la manipularea banilor incurși în fondul bibliotecii donate de defunctul Ioan Pop Maior din **Reghinul săsesc** pentru inteligența română aflătoare în jurul **Gurghiului**. şi despre aceea că, în ziua de azi, biblioteca în ce stare se află şi că, în fapt, mai există aceea ori ba?, şi altele. / Este drept şi adevărat că defunctul Ioan Pop Maior din **Reghinul săsesc,** încă până ce a fost în viață, în anului 1876, a donat pentru inteligenţa română, aflătoare în jurul **Gurghiului**, biblioteca sa, stătătoare din mai multe cărti în diferite limbi ale patriei, cu archivă, cu tot; şi aceea, după pofta donatorului, în 22 septemvrie 1870, s-a trimis şi încredințat dlui Nicolau Petru, preot greco-catolic în **Gurghiu**, opid (târguşor) şi acuma loc de petrecere pentru vânat a prințului de coroană Rudolf. Despre aceasta, apoi, inteligența a fost peste tot încunoştiințată. / Însă, durere, că fiind de mai înainte vreme la mijloc o neînţelegere între oameni, despre care tac, biblioteca donată, spre dauna noastră, a tuturor, a stagnat şi a zăcut închisă în biserica cea frumoasă greco-catolică a **Gurghiului** și nimenea nici un pas pentru înaintarea ei nu a făcut.

---

[271] Sever, Axentie, *Răspuns la „Cartea neagră“ (A „fekete könyv”), scrisă de br. Stefan Kemény junior în 1849*, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 258, Braşov 1896, pp. 1, 2

Din întâmplare, în 15 octomvrie 1878, în casa domnului preot greco-catolic Ieremie Harşian din **Chicherul de jos**, s-a nimerit a fi mai mulţi domni preoţi români față, între care m-am aflată şi eu. Atunci, între glume şi altele, am făcut propunerea ca să începem ceva cu biblioteca suszisă; la aceasta, dumnealor au consimţit şi au aprobat, încredinţându-mi mie toată afacerea, sub cuvânt că, la timp, mă vor ajuta şi în ceea ce voi întreprinde, mă vor sprijini. / M-am rezolvat a primi sarcina și, în 24 octomvrie 1878, am înaintată o rugare către oficiul procesual, în **Gurghiu**, pentru concediu, spre a putea ţine o ședință publică în **Gurghiu**, în care, apoi, să ne putem consulta şi pune în ordine bună cu biblioteca. Şi aceasta am făcut-o pentru ca, de o parte, să pot da un zbor mai mare întreprinderii noastre, iară de altă parte, ca răuvoitorii din **Gurghiu** să nu aibă cuvânt de a denunţ în contra noastră. / Nu ştiu pentru ce şi din ce punct de vedere, că oficiul procesual rugarea mi-a transpus-o spre rezolvare vice-comitelui, în **Mureş-Oşorhei** (Târgu Mureş)); acela, apoi, după ce m-a ascultată pe mine în persoană despre starea lucrului, rugarea a rezolvat-o pe calea oficiului procesual, cu data 6 noiemvrie 1878, nr. 11.114, rezoluţiunea a fost îmbucurătoare, căci ni s-a conces ţinerea ședinței proiectate, cu adăugirea, însă, ca mai înainte de toate, cu privire la obiectele ce se vor pune la dezbatere în ședință, să aștern „Programul" şi totodată să fac cunoscut ziua hotărâtă pentru consultare, ca așa, din partea oficiului politic, să se poată lua măsurile necesare de supraveghere. / Așa am și făcut, după cum a sunat porunca de sus, iar eu, în co-înțelegere cu câţiva domni preoţi români, am început a scrie și a trimite la invitări peste tot locul și în toate părţile etc.

Ținerea şedinţei, spre consultare, în obiectul sus atins, s-a hotărât pe ziua de 8 ianuarie 1879, la 10 ore a. m., în **Gurghiu**, în edificiul şcolii greco-catolice. / În acea zi şi la acea şedinţă, a luat parte un număr însemnat din inteligența română, şi ca comisari din partea oficiului politic pentru supraveghere a fostă delegat adjunctul de jude procesual, care încă mai înainte de toți venise în şcoală, spre a studia și a face dare de seamă despre mişcările şi afacerile noastre, ştii cum merge aceea. / Participanţii, respectiv invitaţii, după sosire, amăsurat punctului I din „Program", au fostă primiţi, din partea domnului Nicolau Petru, preot greco-catolic în **Gurghiu**, prin o cuvântare scurtă, dar cuprinzătoare. / După cuvântarea de primire, amăsurată punctului II din „Program", prezidiul s-a încredințat provizoriu domnului Patriciu Barbu, avocat în **Reghinul săsesc**, şi ca notar a fost chemat domnul Alexandru Târnăveanu, preot greco-catolic în **Hodac**, cărora, amăsurat punctului IV din „Program", li s-a pus înainte, pe masă, rezoluţiunile primite din partea autorităţilor politice şi alte acte, care au trebuit a se lua la dezbatere în şedinţă. / Toate au fostă bine şi au curs în ordine bună, mulțumită domnului advocat, care a condus prezidiul provizoriu. / Când s-au finit unele și altele, participanții au păşit la alegere definitivă a prezidentului, vice-prezidentului, notarului și bibliotecarului, totodată ca casari. Posturile acestea sunt ocupate prin persoane demne de toată încrederea și nu este de lipsă să-i adnotez cu numele, pentru că la timp despre toate își vor şti da seama, înseamnă numai pentru ca să ştie „fiul naţiunii" că eu nu mă aflu în numărul acelora; atunci, apoi, s-a ales şi o comisiune, care s-a însărcinat cu compunerea „Statutului" necesar. / Acum, „fiul naţiunii", care m-a provocat să dau deslușire în afacerea obiectului sus amintit, să

binevoiască a medita, înainte cetind următoarele şi a se hotărî într-acolo, ca pe mine de la răspundere mai departe să mă absolve şi să mă şteargă cu totul din lista învinovăţirii.

După cum zice „fiul naţiunii”, cu ocaziunea consultării din 8 ianuarie 1879, este drept şi adevărat că s-a încasat o sumuliță frumoasă de bani, aceea, însă, în momentul acela, s-a încredinţat casarului ales, spre manipularea mai departe. / Când s-a ținut petrecerea cu joc, în 1879, în comuna **Hodac**, iarăși s-au încasat bani; aceştia, în cât ştiu eu, se află în mâna domnului notar cercual Niculae Manţia din **Ibăneşti**, despre ce asemenea cred că la timp își va da seama. / În 5 mai 1879, în obiectul sus zis s-a ţinut, în **Gurghiu**, a II-a şedinţă, cu ocaziunea căreia iarăşi au incurs bani, și aceia s-au încredințat toţi casarului. / Despre altele nu ştiu, pentru că, din 5 mai 1879, după cum ştim cu toţii, până azi, altă şedinţă în afacerea bibliotecii nu s-a ţinut, nici dare de seamă despre încasarea și manipularea banilor nu s-a făcut, cu toate că voia şi dorinţa tuturora ar fi ca, după cum facă alţii şi se întâmplă în alte locuri, să facem şi noi, și să se întâmple și la noi. Vocea sună peste tot locul: „Să înființăm biblioteci!”. / Mai departe, biblioteca de sub întrebare există și azi, numai cât aceea se află tot închisă în sfânta biserică greco-catolică a Gurghiului. Trebuie, dară, deschisă şi pornită cu dânsa înainte, spre a ne ajunge scopul. / Este drept, „fiule al naţiunii”, că pe baza acestor justificări motivate îmi vei da absolutoriu deplin? Sunt siguri că da, dar și altcum lucrul natural și de sine se-nțelege, că deoarece afacerea şi conducerea bibliotecii sus menţionate s-a încredințat altora, răspunderea cade asupra acelora.

Pe „fiul națiunei”, nu-i vorbă, cu drept cuvânt îl părtinesc și eu în pasul său, pentru că, zău, în un timp aşa

îndelungat, din gata a nu face nimica înseamnă rea economie, şi dauna e mare, pentru că am rămasă îndărăt cu dezvoltarea în ştiinţă şi în cultură. / Să reparăm, dară, greşeala făcută, fără a ne imputa unul, altuia. şi iată cum: / Vorba este, peste tot, de-a înainta în ştiinţă şi-n cultură cu paşi repezi, din cauză mai vârtos că trăim în secolul civilizaţiunii şi culturii. Şi nu trebuie uitat că toţi câţi ştim carte, multă sau puţină, avem o sacră datorinţă de împlinit: de-a propovădui şi lăţi, pe toate căile, învăţătura între poporul român. / Să ne unim dară în cugete, să ne unim în simţiri, şi, cu puteri unite, să începem a lucra mai cu energie şi, în cât ne va fi cu putinţă şi ne vor ajuta puterile, să facem lucruri bune pentru popor şi naţiunea română, dacă e vorba să avem succes îmbucurător, care, pe viitor, următorilor noştri să le servească de exemplu. Casiodor a zisă: „Este urât şi ruşinos lucru a fi străin în propria patrie".

Un cuvânt către domnul preşedinte al bibliotecii, donată prin defunctul de vie memorie Ioan Pop Maior, în **Reghinul săsesc**, apoi închei. / Activitatea dumitale de până acuma pe deplină este cunoscută înaintea noastră, bunătatea şi binefacerea ce ai prestat până acuma pentru popor şi naţiunea română te-au făcut demn de iubirea poporului român. Iară puţina inteligenţă română din jurul **Gurghiului** te stimează şi respectă ca pe unul care, pentru poporul român, ai făcut mult bine. Fă, dară, şi acuma, te rog, şi cât mai în grabă concheamă şedinţă în afacerea bibliotecii amintite, în care apoi să se citească „Statutul" şi trimite spre întărire la locul competent; iar casarul să-şi facă dare de seamă despre manipularea banilor incurşi în fondul bibliotecii şi să dea raport despre starea bibliotecii de până acuma, ca aşa spiritele să se poată linişti, iar publicul să fie

lămurit asupra afacerii. / Cred că „fiul naţiunii" va fi pe deplin satisfăcut ce cele ce am scris. / Daniil Farcaş"[272].

1886: „**Badea Nechita Bloşiu**. / Cu ocaziunea înmormântării răposatului badea Nechita Bloșiu din **G. Orşova**, în 11 mai 1886, consilierul de secţiune Iosif Pausinger din **Gurghiu** a încredinţat preotului din **G. Hodac**, Alesandru Târnăveanu, două telegrame de condoleanţă, trimise din partea Alteţei Sale prinţului de coroană Rudolf, spre a le face cunoscute publicului român pe cale ziaristică. / Despre aceasta am vrea să ştim cu toţii, pentru că una dintre acele telegrame şi eu o am cetit-o, în **Reghinul săsesc**, când s-a dat reprezentaţiunea teatrală, în 11 mai 1886, înaintea mai multor domni de cinste, care au propus trimiterea lor la „Gazeta Transilvaniei", pentru ca lumea să vadă şi să ştie că cine a fost badea Nechita şi că prinţul Rudolf cât de mult l-a iubit. / Vă dau de ştire şi despre aceea cum că, din mandatul Alteţei Sale prinţului de coroană Rudolf, când s-a înmormântat badea Nechita Bloşiu, consilierul Iosif Pausinger nu a lăsat a i se pune crucea îndătinată la cap, pentru că prinţul are de gând, şi telegrafic a şi promis ca respectivului răposat să-i ridice un monument frumos. / Toate spesele îngropăciunii răposatului, acum, în zilele acestea, au fost trimise sus-numitului consilier de secţiune, în **Gurghiu**, din partea prinţului Rudolf, cu mandatul ca de la preoţii care au asistat la îngropăciune să prezinte chitanţe, că sunt plătiţi. Au fost 8 preoți de faţă, când s-a îngropat badea Nechita şi tot personalul de la oficiul de silvicultură din **Gurghiu**, cu toţi vigilii erariali (împărăteşti) si toţi vânătorii prinţului şi alţii. Şi la toate evangheliile, când începea a se ceti, se dădeau salve de împuşcături şi, după termi-

[272] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 56, Braşov 1885, p. 2

narea evangeliilor, iară împuşcătură. Ceremonia i s-a făcut bătrânului ca la o persoană înaltă.

Acum, în zilele acestea, s-a dispus, tot din partea prinţului de coroană, ca văduva răposatului să capete leafa întreagă şi de acum, înainte, iară pe un nepot al răposatului, care puţină carte ştie, să-l ducă la **Clusiu** şi să înveţe carte, spre a-l face vigil în locul bătrânului Nechita. / E drept şi adevărat că badea Nechita a fost acela care, în anul trecut, pe prinţul Rudolf l-a potolit în iritaţiunea lui fată de noi, românii, şi cum s-a întâmplat aceea, voi scrie de altă dată, destulă atâta că Alteţa Sa Rudolf a fost supărat pe noi, nu a vrut să vadă mai mult joc românesc, nu a cercetat biserica română, nu a făcut preumblare pe uliţele române, ca de altădată. Mai în urmă, a început a fi voios. Şi cine l-a făcut iarăși voios? Numai badea Nechita; nimenea nu-și poate închipui câtă fineţe a avut răposatul, măcar că era om simplu, fără carte. A murit sărmanul, spre dauna noastră"[273].

1900: „**MUREȘIANA**, institut de credit și de economii, în **Reghin**, convoacă a XII-a Adunare generală ordinară, care se va ține în Reghin, la 14 martie nou 1900, la 9 ore a. m., în locațiile institutului. / Obiectele ordinii de zi sunt: / 1). Raportul direcțiunii şi a comitetului de supraveghere. / 2). Deciderea asupra conturilor și asupra împărțirii profitului curat. / 3). Alegerea unui membru în direcțiune. / 4). Alegerea comitetului de supraveghere pe anul curent. / 50. Fixarea mărcilor de prezență pe anul curent. / 6). Eventuale propuneri, în sensul paragrafului 27 din statute. / 7). Esmiterea alor doi acţionari, pentru verificarea procesului verbal al adunării generale. / Domnii acţionari, care voiesc a participa, în persoană ori prin ple-

[273] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 123, Braşov 1886, p. 3

nipotențiali, sunt rugaţi a-și depune, la casa institutului, acţiunile şi eventual documentele de plenipotenţă, cel mult până la 13 martie nou. 4 ore d. a."[274].

1902: „**Profesorii de la gimnaziul săsesc din Reghin** au trimis foilor din Cluj și Budapesta următoarea declarație: „După *Országgűlési Ertesitó*, supliment la nr. 279 al monitorului *Budapesti Közlöny*, de la 4 decemvrie 1902, foaia 22, dl Dr. Alexandru Gaal, în ședința de la 3 decemvrie 1902, a afirmat următoarele: / „Biserica luterană întreține în **Reghin** un gimnaziu cu patru clase, a cărui limbă de predare este exclusiv cea germană. De ce spirit este animat acest gimnaziu, vreau să ilustrez printr-un exemplu: Cu ocaziunea unei petreceri. S-a arborat un steag unguresc, care a fost rupt, în cursul nopții, și călcat în noroi, și aceasta au făcut-o profesorii". / Fiindcă nu ne putem îndoi că sub profesorii, de care se face amintire în afirmația de mai sus, sunt de a se înțelege profesorii de la gimnaziul săsesc din Reghin, subsemnații, profesori ai gimnaziului săsesc din Reghin, declară că afirmația aceasta este **neîntemeiată și neadevărată**. / Reghin, 9 decemvrie 1902. / Wilhelm Henning, / Heinrich Schusler, / I. C. Rösler, / Dr. Gustav Kinn, / I. I. Klein"[275].

1904, Diaconovich: „**Reghinul maghiar**, comună rurală în Transilvania, comitatul Mureș-Turda, cu 1.393 locuitori (1.059 maghiari, 242 români). **Reghinul săsesc**, oraș cu magistrat în Transilvania, comitatul Mureș-Turda, cu 6.552 locuitori (2.593 maghiari, 2.939 sași, 1.009 români), staţiune de cale ferată. Are gimnaziu inferior săsesc. Reghin e centrul comerţului de lemne. Orașul a fost ars şi prădat de secui, în 1848. Reghin este sediul unui proto-

[274] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 23, Braşov 1900, p. 8
[275] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 263, Braşov 1902, p. 2

popiat greco-catolic, cu 39 parohii, 27 filiale, 20.027 suflete, şi al unui protopopiat greco-ortodox, cu 19 parohii, 21.858 suflete”[276].

1908: „**Petrecere în Fărăgău**. Duminică, în 19 iulie stil nou, în frumoasa şi fruntaşa comună românească din comitatul Clujului, în **Fărăgău**, depărtare de câţiva km de orăşelul **Reghinul săsesc**, junimea studioasă de acolo şi din jurul apropiat a aranjat o frumoasă petrecere de vară… / **Fărăgăul** este o comună curat românească, pe marginile câmpiei Ardealului, situată lângă drumul de țară ce duce, de la **Reghinul-săsesc**, la **Cluj**; pe vremuri, era sediul protopopesc al protopopiatului de același nume și numire, această comună tot nu are casă parohială. Biserica pompoasă, situată pe un deal, apare de departe și vestește hărnicia, însuflețirea și religiozitatea poporului de acolo. O școală tot așa de frumoasă, cu două săli de învățământ, dar numai cu un învățător, chiar lângă biserică, dovedește că **Fărăgăul** știe ce comoară e școala pentru neamul nostru. Cu un cuvânt, în acel sat se vede că au fost buni conducători și că nici poporul nu e tocmai lipit pământului, deși patru moșii domnești, românești – bineînțeles, se extind pe hotarul mănos al comunei. / Pe mine numai un lucru m-a făcut să mă mir, și anume că, dacă biserica și școala, așa de buni vecini sunt, pentru ce nu se înțeleg între sine preotul și învățătorul, ba, ce e mai mult, învățătorul nici nu vine la petrecere, fiindcă preotul este președintele comitetului aranjator. / E, pe de altă parte, de lăudat zelul românilor noștri de acolo, care, cu multe și însemnate jertfe, au crescut, numai în timpul mai nou, la vreo 10 tineri pe la școlile înalte, dintre care unii fac astăzi mari servicii nea-

[276] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 742

mului. Durere, însă, că femeile noastre de acolo au urmat și ele pilda celorlalte câmpence, părăsind frumosul nostru port național și înlocuindu-l cu niște zdrențe, cumpărate pe bani scumpi.

Abia ne apropiam de **Fărăgău**, când un fecior bine făcut ne oprește caii și întreabă că unde suntem încartiruiți, căci, dacă nu avem cvartir, ne află el. Dovadă că aranjorii au fost foarte atenți. După șapte ore, s-a început petrecerea, cea dintâi petrecere în această comună. În jurul școlii era adunat mai întreg poporul, de la moșneag și până la copil, curios ca să vază cum joacă domnii. Una din sălile de învățământ a fost aranjată pentru joc, iar cealaltă, pentru consumarea cu poftă a viptualelor pregătite cu multă oboseală de frumoasele domnișoare; aici se vindeau și băuturile foarte bune, pe un preț bagatel, de către un voinic românaș, iară într-un colț, un evreu băga în boală uscată subțirele pungi ale tinerilor, cu tot felul de zaharicale. / Sala pentru joc era frumos decorată, cu țesăturile alese ale țărăncilor, și cu frunze verzi, iar două candelabre, destinate să înfrumusețeze și să lumineze lăcașul Domnului, răspândeau o intensivă lumină în sală. Dar ce folos, pentru că adevărata podoabă a petrecerilor, cununa frumoasă a domnișoarelor, a fost cam mică, de astă dată, pe când tinerii erau prea mulți, așa că domnișoarele au mers vesele acasă, iar tinerii cam moroși; cu un cuvânt, de astădată s-a întors roata norocului, ce s-a văzut mai lămurit în pauză, când cei mai norocoși și mai cavaleri dintre tineri își petreceau, pe la mesele încărcate, pe când aceia care n-au ajuns să joace chiuiau a foame, prin frumoasa grădină a școlii, unele ca acestea: „Frunză verde de ludău, / Venit-am la **Fărăgău**?”. / Dar să nu se prea încreadă domnișoarele, căci iarăși se poate întoarce roata norocului.

Port național nu au îmbrăcat decât numai două domnișoare, ce e foarte dureros. Pentru ce nu ne știm noi, oare, prețui acel port, care, prin frumusețea sa, pune în uimire chiar și pe străini? Nu e mirare că, în invitarea tradiționalei petreceri din **Reghin**, stimatele dame sunt expres rugate a prefera costumul național românesc și sunt sigur că totuși puține vor fi acele întru adevăr stimabile dame, care se vor prezenta în costum. / Petrecerea a fost foarte însuflețită și a urmat până în zori de zi. De bunăseamă că domnișoarele nu vor uita această petrecere, fiindcă și-au petrecut foarte bine, dar zău, nici noi, tinerii nu o vom uita iute. E de dorit ca să continue comitetul aranjator a aranja, în tot anul, câte o petrecere în **Fărăgău**, căci mergem cu drag în mijlocul lor"[277].

1908: La „tradiționala petrecere de vară de la 10 august... fără a lua parte, au plătit Dr. Augustin Chețian, 4 coroane, și Petru Ciobotar, 2 coroane, ambii din Reghin". Din **Reghin**, cu contribuții mai mari sau mai mici, s-au remarcat, pentru „mulțămita" publică în gazetă, Iosif Popescu, / Dr. Ion Horșiu, / Sever Barbu, / Dr. Il. Popescu, / G. Simionis, / Fl. Bogdan, / V. Calini, / și I. Șara, banii fiind destinați „bisericii și școlii românești greco-catolice din **Reghin**"[278].

1910: „**Sfinţirea bisericii din Hodac**. / Vestea cum că Înalt Prea Sfinţitul nostru Mitropolit Victor va sosi în ţinutul Reghinului, spre a sfinți frumoasa biserică din **Hodac**, a umplut de bucurie sinceră inimile poporului român din acestea părți. / Cu săptămâni înainte, se vorbea numai despre acest eveniment, căci trecură peste 70 de ani, de când Arhiereul nostru nu mai venise în acestea părţi de ţa-

[277] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 157, Braşov 1908, p. 4
[278] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 195, Braşov 1908, p. 5

ră, şi sufletele erau dornice de cuvântul marelui păstor, cum doreşte câmpia însetată ploaia cea răcoritoare a cerului. / Excelenţa Sa Mitropolitul Victor a sosit în mijlocul nostru vineri, în 16 septembrie, cu trenul, la 3 ore p. m., pe un timp splendid de frumos, a fost primit în mod strălucit, a lăsat în inimile tuturor amintiri neşterse, şi credem că a dus cu sine suveniri tot atât de preţioase şi neuitate. / Azi, când reprivesc peste aceste serbări mărețe, ce au înălțat splendoarea bisericii noastre şi în un colţ frumos de ţară au făcut să reînvie dragostea cea înflăcărată de neam şi lege, cred că e bine şi folositor ca să raportez onoratului public cititor al „Unirii" întreg decursul acestor mărețe serbări, ce abia cred să fi avut seamăn cândva în întreaga noastră Arhidieceză. / Cum am amintit mai sus, Excelenţa Sa Mitropolitul Victor a sosit în gara de la **Reghin**, vineri, în 16 septembrie, la 3 ore p. m., împreună cu suita sa: canonicii Dr. V. Smigelschi şi Alesandru Uilăcan, prof. Aron Papiu, protodiaconul şi asesorul consistorial Iuniu Baron Micu şi clericul Dragomir.

În gară a fost aşteptat de întreagă preoțimea tractuală, învățătorii, curatorii bisericeşti, întreagă inteligenţa română din **Reghin** şi mulțime de popor. / La sosirea trenului şi scoborârea Excelenței Sale, mulțimea erupse în strigări de „Să trăiască!". / A fost salutat, apoi, de substitutul de vice-comite Dr. Boda Ienő, căruia îi răspunde tot în limba maghiară, accentuând dorinţa ca între biserică şi stat să domnească totdeauna pacea şi buna înţelegerea, spre a putea ambele lucra pentru binele şi înflorirea patriei iubite comune. / Apoi preotul Simeon Zehan salută pe Excelența Sa, în numele preoţimii tractuale şi a poporului credincios din acest ţinut, şi, în cuvinte alese, îşi esprimă bucuria de care suntem pătrunşi că putea vedea în mijlocul

nostru pe capul suprem al bisericii noastre. / Excelenţa Sa Mitropolitul, vădit mişcat, mulţămeşte pentru frumoasa primire ce i se face şi imploră binecuvântarea ceriului asupra întregii mulţimi. Apoi, după prezentările obişnuite, pornim spre oraş.

Excelența Sa şi primarul Saibriger, în o frumoasă trăsură cu patru cai negri, pornesc întâi, urmează apoi un convoi de vreo 40 trăsuri, cu preoțimea şi inteligenții din **Reghin** şi jur, aşa un convoi nu se mai văzuse în paşnicul orăşel **Reghin**. / Ajunşi la poarta bisericii, unde se ridicase o frumoasă poartă triumfală și unde aştepta o mare mulţime de popor, protopopul Ariton M. Popa, îmbrăcat în ornate bisericeşti, cu sfânta cruce şi Evanghelia, salută Arhiereul mare prin frumoase și alese cuvinte, amintind fericirea ce o simt reghinenii că pot saluta pe marele Păstor, tocmai când biserica, al cărei început a frământat capul şi sufletul marelui apostol Petru Maior, a împlinit o sută de ani de la edificarea sa, şi cere binecuvântarea ca cea de a doua sută să ne afle şi de două ori mai mulți şi de două ori mai tari. / Arhiereul se bucură de splendida primire ce i se face, asta îi dă nădejdea că biserica acelui mare român şi preot va trăi prin veacuri şi va strânge întruna poporul nostru, cum tot astfel i-a strâns în trecut”[279].

„După serviciul divin, Excelenţa Sa Mitropolitul a primit vizita feluritelor corporaţiuni şi biserici. Mai întâi, s-a prezentat Curatoratul greco-catolic din **Reghin**, şi alții din popor, conduşi de curatorul primar Sever Barbu, căruia Exelenţa Sa i-a predat, **pentru biserica din Reghin**, 300 coroane. / Tuturor, Excelenţa Sa Mitropolitul le-a mulțumit cu vorbe alese şi s-a întreținut cu dânşii, vorbind despre

[279] *Unirea*, Anul XX, nr. 40, Blaj 1910, pp. 40, pp. 332, 333

împrejurările şi referinţele din părţile acestea. / După primirea acestor deputaţiuni, Excelenţa Sa a făcut vizite, în număr de 20, la oficiile din oraş şi la toţi intelectualii şi cei mai fruntaşi din meseriaşii români, lăsând pretutindeni amintiri neuitate. / La amiază, protopopul Ariton M. Popa a dat un prânz strălucit, la care, pe lângă Exelenţa Sa şi suita sa, au luat parte ca oaspeți: Primarul, cu căpitanul de poliţie, apoi toţi fruntașii români din **Reghin**, intelectuali şi meseriași, cum și câțiva preoți și învățători, laolaltă 24 persoane. / Sub decursul prânzului, Exelenţa Sa ridică primul pahar, în onoarea protopopului Ariton M. Popa, căruia îi mulţumeşte pentru calda găzduire şi îi doreşte ani lungi şi fericiți, spre a conduce, încă vreme îndelungată. familia numeroasă de 40 de parohii, şi cea mai restrânsă, a sa, din 6 membri. / Sub-judele pensionat Demetriu Truţa, în cuvinte alese, închină pentru sănătatea Excelenţei Sale, ca să poată conduce turma cea mare a credincioşilor săi la mântuirea de veci. / Protopopuł Ariton M. Popa mulţumeşte Excelenţiei Sale pentru urările ce i s-au făcut chiar din partea Capului Bisericii. / Mai ridică, apoi, paharul canonicul Dr. Victor Szmigelski, în limba germană, pentru primarul Saibriger. / Primarul Saibriger răspunde, tot nemţeşte, închinând pentru Excelenţa Sa şi accentuând, cu multă racunoştință, mărinimosul dar de 200 coroane pentru săracii din **Reghin**, fără deosebire de naţionalitate şi confesiune. În urmă, ridică paharul canonicul Alexandru Uilăcan, pentru Gölner, căpitanul poliţiei. / Ridicându-se masa, Excelenţia Sa se pregătì pentru plecarea la **Hodac**, unde era aşteptat cu atâta dor de poporul nostru credincios.

În frunte pornesc 40 călăreţi din **Chihere**, **Căcuciu**, **Beica-română** şi **Şerbeni**, în frunte cu învățătorul A. Scridon, apoi pleacă Excelenţa Sa, împreună cu protopopul, în

trăsura cu patru cai a marelui proprietar român Dionisiu Şimon din **Sângeorgiul de câmpie**, urmează suita Excelenţiei Sale, apoi multe trăsuri cu fruntaşi din **Reghin** şi jur. / Era un cortegiu vrednic de capul suprem al bisericii noastre şi o dovadă de dragostea sinceră a fiilor săi sufleteşti.

Călătoria întreagă, din **Reghin**, şi până la **Hodac**, a fost o manifestaţie de bucurie şi mândrie cum nu se poate descrie; pretutindeni, popor în haine de sărbătoare şi flori şi aclamări, cum numai aleşii neamurilor se sărbătoresc în calea lor. / La doi chilometri de Reghin, în **Iernotfaia**, la o frumoasă poartă triumfală, cu inseripţia „Bine aţi venit!", aşteaptă pe Excelenţa Sa preotul Ioan P. Chinez, cu întreg poporul credincios şi mulţi unguri. Preotul adresează Mitropolitului câteva cuvinte de bun sosit, după care, răspunzând Excelenţa Sa, cortegiul pleacă înainte, însă la 3 chilometri se zărește o Călătoria întreagă din Reghin şi până la Hodac a fost o manifestaţie de bucurie şi mândrie cum nu se poate descrie — pretutindeni popor în haine de sărbătoare şi flori şi aclamări, cum numai aleşii neamurilor se sărbătoresc în calea lor…

La podul **Hodacului**, la o mândră poartă triumfală, aşteaptă sosirea Arhiereului poporul din **Orşova** şi **Ibăneşti**, cu preoții lor. Mai întâi, salută ungureşte notarul Málnásy, căruia Excelenţa Sa îi răspunde tot ungureşte, apoi preotul Cioba din **Orşova**, în numele tuturor, tălmăceşte bucuria generală pentru vederea marelui Arhiereu în ţinutul romantic al Gurghiului şi doreşte Exelenţiei Sale lungime de zile. / Apoi o fetişoară predă Excelenţiei Sale un buchet de flori, în semn de supunere fiască. / În **Hodac**, aşteaptă o mare mulţime sosirea Excelenţei Sale, înaintea frumoasei biserici. Preotul Teodor Branea, în ornate biseri-

ceşti, prezentă sfânta cruce şi evanghelia, salutându-i cu vorbe pline de cea mai fierbinte căldură. Răspunzând Excelenţa Sa, intră cu toţii în biserică şi se începe ceremonialul de sfințire, care se urmează până după 8 ore, seara.

Duminică, în 18 septembrie, dimineaţa, la 7 ore şi jumătate, clopotele vestesc începutul zilei mari de consacrare a frumoasei biserici din **Hodac**. / Excelența Sa Mitropolitul este condus, de preotii îmbrăcaţi în splendide ornate (6 inşi şi 2 diaconi), în o procesiune măreață prin două rânduri de popor, de la casa parohială, la sfânta biserică şi numaidecât se începe sfânta liturghie, în prezența unui popor imens, venit din întreg ținutul Reghinului, încât nu l-ar fi putut cuprinde nici 3-4 biserici. / Cântările, sub decursul sfintei liturghii, au fost conduse de neîntrecutul nostru cântăreţ Aron Papiu, ajutat de tânărul protopop din **Teaca**, Aron, cu glasul său dulce și duios, şi de corul bine instruit al tinerimii din **Hodac**, / După cetirea sfintei Evangheli, Excelenţa Sa, Mitropolitul Victor, păşind înaintea tronului Arhieresc, tinu o preafrumoasă cuvântare despre biserica lui Hristos, ascultat de imensul popor cu dragoste adevărat fiiască. / Iar după sfânta liturghie, Arhiereul împărți anafora înaintea uşii bisericii. / Îmbulzeala era așa de mare, încât gândeai că n-o să se cureţe biserica de popor nici în ziua următoare. / După calculul făcut pe un pătrar de oră, trebuie că au luat anafora peste 3.000 de inşi, iar cel puțin pe atâția au mers acasă fără anaforă…

Era mai la 3 ore p. m., când apăru Exceleuţa Sa Mitropolitul la banchetul dat, în un pavilion anume pregătit, şi la care au luat parte la 120 persoane. / Excelenţa Sa Mitropolitul ridică primul pocal, pentru Sfintia Sa Papa Piu X şi pentru Maiestatea Sa Regele, toţi cei prezenţi se ridicară şi aclamară cu însufleţire. / Mai toastează, apoi, protopopul

Ariton M. Popa, pentru Excelenţa Sa Mitropolitul. / Protopopul Târnovean, pentru canonicii prezenţi, Dr. Victor Szmigelski şi A. Uilăcan. / Canonicul Dr. Victor Szmigelski, pentru A. Târnovean şi Teodor Brania, conducătorii din trecut şi prezent ai acestei parohii”[280].

1925: „Alegerea de deputat, la **Reghin**, se ţine mâine, luni, în 23 martie, Şi se dă luptă mare între Partidul Naţional, pentru dl Dr. Voicu Niţescu, fost voluntar în Siberia, şi între Averescani, pentru dl Octavian Goga. / Averescanii, care nu au în Ardeal decât foarte puţini partizani, s-au pus, cu toată puterea, să-l scoată ales pe dl Goga, să poată spune la Bucureşti: „Iată, Ardealul e cu noi!”. Și deci, generalul Averescu, pe sfântă dreptate, aşteaptă să fie ridicat la cârma ţării. / Numai cât mulțimile din Ardeal sunt cu Partidul Naţional şi, de aceea, la **Reghin**, va fi luptă mare. Lupta va fi mare pentru că guvernul n-a pus candidat şi se zice că sprijină pe Averescani. Apoi, dl Goga mai are cu sine şi pe unguri, care, pentru făgăduielile de la **Ciucea**, țin cu Averescanii. Mai ales conducătorii ungurilor, grofii, baronii şi preoții sunt pe lângă dl Goga. Spun veştile de la **Reghin**, că vlădica reformat de la Cluj a trimis îndrumări, pe la parohiile ungureşti, să voteze ungurii cu dl Goga. / Mai spun veştile că şi arhiereii ortodocşi încă au trimis îndrumări preoților lor să lupte pentru dl Goga. Gazetele au publicat chiar o scrisoare a Patriarhului Miron, de la Bucureşti, în care sunt îndemnați românii ortodocşi să voteze cu poetul Goga. Aşa, lupta se dă între doi ortodocşi, că şi dl Voicu Niţescue e ortodox de frunte. / Mai sunt la **Reghin** şi saşi, care, până acum, n-au suflat nimic cu cine merg. E ştiut însă, că ei totdeauna umblă după chilipiruri. Saşii au

[280] *Unirea*, Anul XX, nr. 42, Blaj 1910, pp. 42, pp. 346, 347

vreo 3.000 de voturi. / E de înţeles, deci, că lupta de la **Reghin** e foarte aspră. S-au adunat acolo, cum e obiceiul, o droaie de oratori şi se zice că chiar şi de bătăuşi. Satele sunt pline de automobile.

În dumineca trecută, s-au ţinut o mulţime de adunări. Fruntaşii Partidului Naţional sunt primiți cu drag de popor şi ascultați cu însufleţire. În unele sate, s-a trudit degeaba inginerul Flore Bogdan să turbure adunările naţionaliste. Sătenii l-au alungat, ca la **Ibăneşti** şi **Hodac**, unde s-a deochiat de-a binelea"[281].

1925: „Fariseii vieţii noastre politice au tresărit de indignare, deunăzi, pe lungi coloane de gazetă, denunţând opiniei noastre publice „intervanţia" patriarhului Miron Cristea în **alegerea de la Reghin**. / Mai întâi, o mică restabilire a faptelor. Să se ştie, nu există nicio „pastorală" şi nu e vorba de nici un fel de „ordine politice", date preoţilor ortodocşi. Cu totul altfel se prezintă lucrurile. Patriarhul nostru, având vechi legături cu satele din apropierea **Topliţei**, care e locul său de naştere, a fost întrebat, de câțiva fruntași din acea parte, ce atitudine să ia faţă de alegerea de la **Reghin**? Sanctitatea sa, căruia, credem noi, nu i se poate interzice cu desăvârşire orice opinie politică, a sfătuit, pe cei care l-au întrebat, să nu facă greşeala de a lupta împotriva unui bun fiu al bisericii, de pe urma căruia aceasta a avut şi va mai avea rodnice foloase... /

Ce s-a întâmplat, însă? Oamenii partidului naţional, aruncați în lupta electorală de la **Reghin** cu toată deznădejdea naufragiatului care simte că-i fuge terenul de subt picioare, au pornit o operaţie dezmăţată de supralicitaţie, reuşind să atragă pe alegătorii unguri de partea lor. Mijloa-

[281] *Unirea Poporului*, Anul VII, nr. 12, Blaj 1925, p. 3

cele întrebuințate în acest scop se cunosc. Partizanii dlui Iuliu Maniu au amintit pretutindeni de hotărârile de la Alba Iulia, care proclamă dreptul minorităţilor „de a se întruni, de a se administra şi de a se judeca în limba lor proprie", şi s-a angajat să respecte, când va veni la guvern, privilegii pe care nici un partid românesc nu le poate oferi, decât poate cu gândul nemărturisit de a înşela pe cei ce le ascultă. De altfel, faptul că alegătorii unguri din cercul **Reghinului** n-au mai votat, decât în parte, cu candidatul partidului poporului, reiese limpede dintr-o examinare mai de aproape a rezultatelor parţiale, pe secţiile de votare. Cazul cel mai caracteristic ni-l oferă secţia de votare **Aluniş**, unde, din 474 alegători unguri, 281 s-au pronunţat pentru partidul naţional. Acelaşi lucru s-a petrecut în toate comunele. Voturile ungureşti s-au împărţit şi la **Brâncovenești**, şi în **Morăreni**, şi la **Gurghiu**, și în **oraşul Reghin**. Nu știm dacă e bine, nu știm dacă e rău, dar ținem să se înregistreze acest amănunt, pe care-l confirmă cifrele, asigurând, încă o dată, pe toţi profesorii noştri întârziaţi de patriotism, că n-am urmat partidul național în această operă de supralicitație minoritară ca să ne păstrăm sufragiile maghiare"[282].

1925: „În anul acesta „Asociaţiunea pentru literatura română și cultura poporului român" şi-a ţinut adunarea cea mare la **Reghinul săsesc**, orașul lui Petru Maior și al Baronului Vasile Pop, fost viceguvernator al Ardealului. Şi, ca în toți anii, de la 1851, încoace, adunarea „Astrei" a fost, şi acum, o minunată sărbătoare a ținuturilor ardelenești. Ba, mai mult, a țării întregi, căci la Reghin au fost de față, prin trimișii lor, nu numai fiii Transilvaniei, ci şi ai

[282] *Ţara noastră*, Anul VI, nr. 13, Sibiu 1925, pp. 414, 415

vechiului Regat, ai Bucovinei şi ai Basarabiei. Semn că „Asociațiunea" a ştiut să-şi întindă gândurile şi țintele sale peste întreagă România mare, de la Nistru până la Tisa. / Două zile întregi, **Reghinul** nu a mai fost al saşilor bogaţi şi mândri, ci al românilor de pretutindeni, al țăranilor frumoşi din jur şi din munții apropiaţi, care, prin călăreţii şi prin dansurile lor, prin feciorii şi fetele lor, prin sănătatea şi vigoarea pe care au dovedit-o cu acel prilej, au arătat că noi suntem stăpânii adevăraţi ai Mureşului de sus. / **Adunarea de la Reghin** a fost, cu adevărat, sărbătoarea cărții şi a învățăturii româneşti, în care fraţii de acelaşi sânge şi de aceeaşi limbă au ştiut să se ridice peste orice deosebiri şi au arătat că, dacă e vorba de lucruri mari, de porniri înălțătoare, ei sunt, într-adevăr, fraţi care se înțeleg foarte bine şi pot merge pe aceeaşi cărare a izbânzii depline"[283].

1927: „Miercuri, în ziua de 30 noiemvrie, la orele 3 după-amiază, s-a făcut înmormântarea bătrânului învăţător pensionar Gheorghe Maior din **Reghin**. / Era o zi frumoasă de iarnă, cu soare. La orele 3, după-amiază, au apărut cei şapte preoţi, în frunte cu protopopul tractului Reghin, Ariton M. Popa, cu cei doi diaconi, sosiți de la Blaj, şi cu cei patru copii ministrani, purtători de feştile, îmbrăcaţi cu toţii în frumoase odăjdii negre bisericeşti. / După stropirea cu vin şi acoperirea sicriului, mortul a fost dus, purtat pe mâni de 4 învăţători şi 4 curatori, în frumoasa biserică a lui Pentru Maior, unde s-a început prohodul. Cele 9 cununi de flori naturale, trimise de prietinii şi cunoscuţii bătrânului dascăl, precum şi cele vreo 30 de buchete de flori, le ducea tinerimea meseriaşilor din Reghin, iar de la poarta casei mortului, şi până la biserică,

[283] *Unirea Poporului*, Anul VII, nr. 36, Blaj 1925, pp. 1, 2

stăteau înșiruiţi, în câte două rânduri, elevii şcolilor româneşti din Reghin. / Biserica era împodobită cu draperii negre și lumea nu mai încăpea în biserica atât de încăpătoare altfel. Luminile electrice din biserică ardeau şi ele, ca să dea cea din urmă cinste celui ce, aproape 60 de ani, a lăudat pe Domnul, cu vocea sa frumoasă, în această istorică biserică”[284].

1936: „Duminecă, în 15 noiembrie, s-a sărbătorit, 1a **Reghin**, jubileul de 40 ani de preoţie şi 30 ani de protopopie a părintelui protopop Ariton M. Popa din **Reghin**. A fost o sărbătoare cu adevărat vrednică de acela care este părintele Ariton M. Popa, anul dintre cei mai harnici şi mai înţelepţi protopopi, pe care îi avem noi, uniţii. Frumoasa biserică, **zidită de marele cărturar Petru Maior, în anul 1811**, fiind protopop al Reghinului, era minunat împodobită cu flori și aranjată cu scaune şi bănci, pentru ca să aibă unde şedea oamenii mai bătrâni şi mai de cinste. De astă dată, însă, această biserică sa dovedit neîncăpătoare.

Slujba bisericească. / La ora 9, a început utrenia, pe care a slujit-o, ca de obicei, sărbătoritul. Între timp, soseau întruna preoţii din toate parohiile marelui protopopiat. Soseşte şi reprezentantul Mitropoliei Blajului, părintele canonic Victor Pop, însoțit de părintele director Iuliu Maior, referentul în consistoriul de la Blaj al protopopiatului Reghin, apoi lume multă, multă, din toate satele din jur, cum nu s-a mai pomenit, de mult, la Reghin. Am văzut şi mai malţi cărturari de la Târgu Mureş, în frunte cu fostul prefect, Dr. Ioan Vescan. / La ora 10, au sunat clopotele de începutul sfintei liturghii. Părintele protopop, încunjurat, de o parte, de părintele canonic Victor Pop, iar de alta, de

[284] *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 50, Blaj 1927, p. 4

părintele director Iuliu Maior și de alți preoți, cu totul 12, dă binecuvântarea. **Corul plugarilor din Susani** dă răspunsurile. Biserica se ticseşte tot mai mult de lume, iar când, după rugăciunea amvonului, preoțimea întreagă se înșiruie în fața iconostasului, ca să asculte vorbirea părintelui canonic de la Blaj, nu mai era modru de a încăpea înlăuntru şi sute de credincioşi s-au văzut siliți să asculte de afară ceea ce se putea auzi. / Părintele canonic Victor Pop începe să arate cum trebuie să fie preotul adevărat, iar pe urmă arată ce preot bun, după rânduiala lui Melhisedec și după inima lui Hristos, a fost sărbătoritul. Cum a înfiinţat, la **Buciumșasa**, cor, cum şi cât citeşte şi cât traduce şi scrie. Venind la **Reghin**, face ordine mai întâi în Cancelaria parohială și protopopească, pe urmă în parohie şi în protopopiat, se îngrijește de şcoli, nu pierde niciuna, ci pe toate le păteşte. Regulează cateheza, face ordine în relațiunile bisericești. Întemeiază „Reuniunea Meseriaşilor”, „Reuniunea Mariană”, face repartiție în parohie şi în protopopiat şi zideşte frumoasa Cancelarie protopopească. Are vreme să țină misiuni poporale și prelegeri și la „Astra”, și să facă mereu vizitaţii canonice în parohii. Pe lângă aceasta, citește întruna și scrie, și traduce. Chiar şi internat la Fertörákos, în Ungaria, nu deznădăjduieşte, cu toate că suferă din greu, el traduce 2 volume mari. / După război, conduce gazeta săptămânală „Sămănătorul” şi nu există la Reghin şi în jur mișcare culturală la care să nu lucreze din greu. De aceea, mitropolitul de pie memorie Dr. Vasile Suciu îl și propune Papei pentru distincție, iară Preafericitul Părinte îl numește „camerar papal”. / Românii din judeţ îl aleg deputat, în 1928, iară canonicii din Blaj îl aleg canonic, dânsul însă nu primește, din cauze familiale. Preoţii arhidiecezani, cunoscându-i zelul în propovăduirea cu-

vântului lui Dumnezeu, îl aleg vicepreşedinte al „Reuniunii de Misiuni”. / Sfârşeşte, dorindu-i viaţă lungă şi fericită. / Părintele director Iuliu Maior citeşte, apoi, scrisoarea de gratulaţie din partea Excelenţiei Sale Înaltpreasfinţitului Mitropolit Dr. Alexandru Nicolescu. / Părintele canonic îl sărută, apoi, în faţa tuturor credincioşilor, pe sărbătorit pe umeri şi acelaşi lucra îl fac şi ceilalţi preoţi, îmbrăcaţi în odăjdii, toţi, pe rând. Scena aceasta a stors lacrămi din ochii credincioşilor. / Răspunde, pe urmă, cu lacrămi în ochi, sărbătoritul, mulţumind Excelenței Sale Mitropolitului şi celor doi reprezentanți ai aceluia, pentru cinstea ce i-au făcut, tuturor preoţilor și publicului mare, care s-a adunat ca să-l sărbătorească. Corul cântă, apoi, doxologia cea mare. / După ieşirea din biserică, se fotografiază toți cei de faţă, iară pe urmă, separat, numai cei peste 40 de preoți, adunaţi la această sărbătorire.

Recepţiile. / Sărbătoritul, urmat de preoţi, trece apoi în cancelaria parohială, între șirele elevilor și elevelor, care îi aruncă în cale petale de flori, iar două eleve, una de la şcoala primară și alta de la gimnaziu, îi predau câte an buchet de flori... /

Masa. / Nu mai puţin de 235 persoane au ţinat să-l cinstească pe sărbătorit, luând parte la cea mai mare masă comună ce s-a pomenit, de curând, la **Reghin**/ Şi aici a ţinut să-şi arate un credincios dragostea sa cea mare faţă de părintele protopop, şi anume **vestitul și marele vânător Oltean din Reghin** a vânat şi cinstit două căprioare pentru acel banchet. / Toasturi au fost multe şi frumoase: Părintele canonic Victor Pop a vorbit pentru Papă şi Rege, părintele protopop Ariton M. Popa, pentru Mitropolit, iară toţi ceilalţi oratori pentru sărbătoritul, și anume Gheorghe Maior, director de bancă şi primcurator al bisericii unite din Re-

ghin, în numele comitetului aranjator, părintele Leon Târnăvean din **Hodac**, protopopul ortodox din **Reghin** Ioan Maloș, avocatul Dr. Pompeiu Pitea, profesoral Pintea, în numele reuniunilor culturale din **Reghin**, Dr. Eugen Nicoară, în numele „Astrei", Ioan Butnariu, învăţător din **Petelea**, în numele învăţătorilor, medicul Dr. Nicolescu, în numele tineretului, iară profesorul universitar Augustin Maior, din Cluj, pentru doamna protopopească. / Nu pot să nu pomenesc impresia bună pe care au făcut-o cuvintele părintelui protopop ortodox Ioan Maloș care a spus: „O săl am pe sărbătorit ca făclie aprinsă pe drumul pe care am să merg, atât ca preot, cât şi ca român. Să fim una, cel puţin noi, românii, ori de ce credință am fi, că are cine ne contraria, minoritarii. Eu ţi-s frate, tu-mi eşti frate, în noi doi un suflet bate". / Foarte bine a spus dl primcurator Gheorghe Maior despre sărbătorit, că în Reghin, a avut mai multe dezamăgiri, decât bucurii sufleteşti. Venit în Reghin, protopopul Ariton M. Popa a aflat nişte credincioși care se lăudau că se ţin de biserica lui Petru Maior, dar care nu erau nici credincioşi, nici prea stimători de preot, nici prea mari români. Dar protopopul Ariton mai bine şi-a jertfit prietenii, şi-a pierdut câte un credincios gălbejit, decât să cedeze ceva din ale credinței catolice. / Ca român, protopopul Ariton M. Popa este și va rămânea un caracter cum rar să mai găseşti. În vreme ce mulți dintre românii din Reghin şi jur discutau, în anul 1906, cu care dintre unguri să voteze la alegerile generale, Ariton M. Popa, care încă nuși transpusese dreptul de vot la Reghin, pleacă în Munţii Apuseni şi, alături de candidaţii Maniu şi Vaida, îşi face datoria de român, votând cu candidatul naţional. În vreme ce, în timpul războiului, s-au aflat atâţia români care îţi atrăgeau atențiunea să nu vorbeşti româneşte, în același

timp Ariton M. Popa răspândea ziarele, revistele şi broşurile Ligii Culturale. În vreme ce, în preajma intrării în război a României, s-au aflat mulţi români care au iscălit declaraţii de supunere ideii de stat maghiare, naționalistul A. M. Popa a preferat să fie ridicat de împănaţii statului maghiar, din chiar biserica lui Petru Maior, şi dus la Fertörákos. După prăbuşirea Austro-Ungariei, o mulţime de ardeleni umblau cu doi bani în trei pungi, iar Ariton M. Popa pregătea satele din jarul Reghinului la marele praznic de la 1 Decemvrie 1918. Şi, în vreme ce toţi trădători de neam au fost decoraţi cu tot felul de decoraţii, până şi cu „Ferdinand", Ariton M. Popa, cel mai mare român al judeţului Mureş, a rămas aproape nedecorat"[285].

1940: „**Ungurii au bătut crunt şi pe preotul săsesc de la Reghin**. Un cărturar, refugiat de la **Reghin**, nea povestit că doi ofițeri unguri au trecut pe lângă preotul săsesc din **Reghin** și l-au întrebat unde e casa cu femei stricate în acel oraş. / Preotul le-a răspuns că el nu ştie dacă se află ori ba, la **Reghin**, o astfel de casă de stricăciuni. Cei doi ofițeri l-au luat la bătaie şi n-au contenit a-l bate întruna. / Preotul s-a plâns **şefului hitlerist de la Reghin**, dlui Keintzel, care a făcut numaidecât raport dlui Hitler despre nelegiuirea ungurească"[286].

1940: „Iată ce ne declară un expulzat, de curând, de la **Reghin**: „Reghinul a fost, azi nu mai este. / Nu se mai vede că a fost, vreodată, românesc. El este tot atât de românesc ca şi Budapesta ori Seghedinul. În schimb, **afli, în Reghin, o ură faţă de noi, românii**, ca şi cam nu mi-am putut închipui vreodată în viaţă. / **Iată ce e Reghinul**! / Cărturarii români din Reghin? Nu știu dacă-i mai poți număra

[285] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 47, Blaj 1936, pp. 3, 4
[286] *Unirea Poporului*, Anul XXII, nr. 39, Blaj 1940, p. 4

pe degetele celor două mâni, şi nu ştiu dacă, peste puţin timp, îi vei mai putea număra pe degetele unei singura mâini. / Zilnic, pleacă, din faţa Primăriei, 5 camioane, adică câte 5 familii de români, cei mai mulţi din Reghin, doi jandarmi neavând alt lucru decât să-i ducă până la graniță, pentru a face formele de predare. Iar când vezi toate aceste convoaie, ţi se sfâșie inima de durere, nu într-atât că se împuţinează populația românească din acel nenorocit oraș, ci că bietul nostru popor rămâne fără conducători. / Preoţimea se împuținează văzând cu ochii. Învăţătorii, tot așa. După spusele episcopului ortodox Colan, de la Cluj, din Ardealul ocupat de unguri s-au refugiat și au fost expulzați nu mai puţin de 800 de preoți, între care se cuprind şi cei omorâţi până sfârșitul săptămânii trecute. / Tot cam aceeași soartă o au şi cărturarii sau intelectualii. Funcționari români abia sunt doi sau trei, care însă sunt toleraţi, numai pe baza că au neveste înrudite cu unguri. Singura funcționară română din **Reghin** este fata părintelui protopop Ariton M. Pop. Cum au menţinut-o, se miră toată lumea, deşi explicarea e ușoară, fiindcă, la Primărie, saşii au fost în stare să-şi impună voința. / N-am crezut niciodată că un popor, care se numeşte încreştinat de peste 1.000 de ani, să poată prigoni chiar atât de îngrozitor pe preoții noștri. Sunt cu mult mai răi decât bolşevicii din Rusia, care, în timpurile mai noi, cel puțin, nu-i mai chinuiesc pe preoți, numai nu le dau leafă şi-i trimit la robot.

Despre sălbătăciile ungurilor la **Reghin** s-ar putea scrie o carte întreagă. Preotul Alexandru Coşiocariu din **Corbu** a fost adus la **Topliţa**, ținut cu faţa la părete, o noapte întreagă, amenințat cu împuşcarea, apoi bătut. Pe urmă, comandantul, negăsindu-i nici o vină, şi-a cerut scuze. / Preotul Alexandru Olteanu din **Jabeniţa** a fost crunt

bătut în piață, în văzul poliţiei, care nu s-a mișcat deloc pentru a-l apăra. / Preotul din **Polăţ** a fost spânzurat, împreună cu 11 credincioşi ai săi, în pădure, în aşa fel ca să nu moară, apoi crunt bătuţi, pe urmă legaţi şi corliţi în râul de munte, stropiţi peste răni cu var nestins și apoi din nou bătuți. / După o săptămână, preotul din Polăţ a venit și mi-a arătat rănile nevindecate, având un ochi aproape scos. / Zilnic vezi, venind la **Reghin**, țărani crunt bătuți, mergând la medici, ca să-i vindece. / Tot ce am spus este numai adevăr, aşa că, dacă trebuie, pot depune şi jurământ". / Noi, la toate acestea, nu răspundem altceva decât: Bunul Dumnezeu să le răsplătească după vrednicie! Şi încă ceva: Ungurii, pe vremuri, tare se temeau de blăstămurile popilor valahi. Acuma nu se mai tem? Nu li-e frică de blăstămurile acelor 800 de popi valahi și a atâtor mii de copii, preotese, orfani și orfane ale lor?"[287].

1945: „Nicu German, absolvent de teologie, student la politehnică şi sublocotenent în rezervă, fost pedagog la Internatul Vancean de băieţi din **Blaj**, fiul părintelui Octavian German din **Fărăgău**, judeţul Mureş, a căzut, fiind lovit de un glonte criminal, în urma unui atac mișelesc, îndreptat împotriva familiei, în ziua de 6 ianuarie 1945, dându-și sufletul, după grele suferinţe, în mâinile Judecătorului, în spitalul din **Reghin**, la vârsta de 28 ani, în ziua de 13 ianuarie, împărtășit fiind cu Sfintele Taine. Rămășițele pământeşti au fost aşezate lângă biserica greco-catolică din **Fărăgău**. În veci pomenirea lui!"[288]. /

„În comuna **Fărăgău**, județul Mureş, la protopopul onorar Octavian Gherman, hărţuiţ şi întemnițat în 1914-1915, tată a 12 copii, lăsat ani de zile fără congruă (leafă

[287] *Unirea Poporului*, Anul XXII, nr. 42, Blaj 1940, pp. 1, 2
[288] *Unirea Poporului*, Anul XXVII, nr. 6, Blaj 1945, p. 6

de la stat), s-au prezentat, în ziua de Bobotează, doi unguri din **Tonciu** şi i-au cerut o vacă străină. Preotul le-a răspuns că, într-adevăr, un refugiat i-a lăsat în grijă o vacă, pe care o predă, la ordinul scris al primpretorului. Nemulţumiţi de răspuns, spre seară s-au întors, cu alţi 5 tovarăşi înarmaţi, în total 7, spunând oamenilor cu care s-au întâlnit că ori vaca, ori popa, Mai târziu, s-a aflat că au fost puşi la cale de notarul din **Mociu**. / Intrând în casă, au început a-l bate pe părinte, pe preoteasă şi pe copii. / Unul din cei trei flăcăi ai părintelui, Nicu, absolvent de teologie din Blaj, fost pedagog la Internatul Vancean de băieţi din Blaj şi student la Academia Agronomică din Cluj-Timişoara, sublocotenent în rezervă, s-a sculat împotriva acestor făcători de rele, i-a certat şi i-a poftit afară. A început o încăierare, în toiul căreia ungurii au spart lampa şi l-au împuşcat în burtă pe bietul Nicu.

Ieşiţi în curte, l-au provocat pe părinte să părăsească numaidecât casa, că, dacă nu, o dărâmă cu grenade. Ieşind din casă, unul dintre cei 7 l-au lovit în cap, cu patul puştii, spre noroc însă Părintele şi-a ţinut mâna stângă spre apărare, iar lovitura i-a rupt numai mâna, în loc să-i crape capul. / Duşi amândoi la spitalul din **Reghin**, Nicu a murit, după două zile de chinuri, iar părintele a rămas cu mâna frântă şi cu capul greu lovit. Mai mult, mi se povesteşte, de către un domn, care vine de la Reghin, că poliţia ungurească a deţinut pe un alt fiu al părintelui Gherman, învinuindu-l că el l-ar fi împuşcat pe fratele său. / Iar acești ticăloşi au rămas nepedepsiţi, ba încă chiar lăudaţi de către poliţia de acolo”[289].

[289] *Unirea Poporului*, Anul XXVII, nr. 8, Blaj 1945, p. 2

REMETEA CHIOARULUI

(Tövar , Kővárremete, judeţul Maramureş)

1661, Evlia Celebi: „Satul Tövar (**Remetea Cioarului**) s-a supus; de aceea s-a pus în el o oda de ieniceri şi n-a fost ars. În locul acesta, ca să lăsăm urme, au fost luate o mie de oi şi s-a vândut cu câte şaisprezece aspri oaia. După socoteala judecătorului de oaste, Ramazan efendi, s-a înregistrat că în nici o expediţie nu s-a îmbogăţit oastea aşa de mult, ca în aceasta”[290].

1903: „Văduva Alexandru Rákoczy de Kapolna, născută Maria Filep, cu fiul său Alexandru, Ana Filep, măritată Alexandru Stan de Szaplovcza, şi soţul său, cu inimă înfrântă de durere, anunţă ireparabila pierdere ce au încercat prin moartea prea iubitului lor tată, socru şi bunic Ştefan Filep de **Remetea**, preşedinte de tribunal în pensiune, membru viril al congregaţiunii comitatului Sătmar etc., încetat din viaţă, în etatea de 80 ani, după un morb scurt, în 10 a mai, la 11 ore seara. Osemintele scumpului defunct se vor astruca după ritul greco-catolic, în 13 mai, la 3 ore p. m., în cimitirul familiar din **Remetea**, lângă osemintele preaiubitei sale soţii Eleonora Bedthy de Oradea-Mare.

[290] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, p. 559

Serviciul religios se va oficia în biserica greco-catolică din Remetea, în 14 a curentei, la 9 ore a. m. / Remetea (Chioar), la 11 mai stil nou 1903. / Fie-i țărâna uşoară şi memoria eternă!”[291].

Brautpaar aus Kelod.

[291] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 96, Braşov 1903, p. 3

REMETEA-PĂGĂNICI

(Remete, judeţul Caraş-Severin)

1330, august 15: „Regele cere capitlului din Cenad să verifice reclamaţiile familiei Himfy, potrivit cărora magistrul Dionisie, castelanul **Mehadiei**, a aprins satul lor, **Remetea** (la N de Berzovia, N. N.), şi a luat 50 de porci, iar slujitorul său Ştefan, din districtul Cuieşti, a luat şi 3 cai din satul Karulus (*Csáky cs. okm*. p. 84)”[292].

1332, august 30: „Regina Elisabeta cere capitlului din Cenad să cerceteze plângerea lui Paul Himfy că omul lui Paul, zis Magyar de Themeskuz („dintre Timişuri”), şi cnezul Bratan „venind cu silnicie asupra moşiei **Remetea** (Himfy) şi a locurilor ce ţin de ea, le-a nimicit şi le-a pustiit cu totul”; capitlul îşi trimite omul, convoacă vecinii şi raportează rezultatul investigaţiei (*Idem*, p. 303).”[293].

1341, decembrie 6: „Oficialii comitatului Caraş atestă faptul că, pe 18 octombrie, Mauriciu şi „oaspeții”

[292] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 72
[293] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 74

din **Opatiţa** au prădat satul **Remetea** (Himfy, N. N.), de unde au luat animale şi bunuri (*Csáky cs. okl*., p. 84).”[294].

1343, aprilie 24: „Cnezul Bratan, cu fiii şi „oaspeţii” din Sechtelek, l-au atacat şi ucis pe Ioan, oficialul nobililor Himfy, trimis la **Remetea**, să adune dările; i-au rănit pe cei doi însoțitori ai acestuia şi au prădat satul de 25 vite, 50 oi, 30 porci şi au ucis 12 cai, fiecare prețuit la 20 mărci (*Csáky cs. okl.*, p. 85)”[295].

1343. decembrie 18: „Vicecomitele şi juzii de Caraş adeveresc faptul că, pe 6 decembrie, Bratan, cnezul din **Şoşdea**, împreună cu fiii săi, Grigore şi Finta, au luat 94 de scroafe ale iobagilor din **Remetea**, luându-l şi pe porcar, legat la mâini cu o cingătoare; porcarul fuge, iar cnezul îşi reține 15 scroafe (*Idem*, p. 166-167)”[296].

1344, martie 11: „Vicecomitele şi juzii de Caraş adeveresc fapta petrecută pe 4 martie, atunci când Mihai cel Mic, slujitorul lui Bedre, cnezul Dobrotă şi Lucaciu l-au prins, pe câmp, pe Mihail, iobag din **Remetea**, şi l-au dus, legat de gât, în satul Bodugazunfalwa, luându-i o marcă, sabia, tolba, arcul, haina şi sumanul de postav gros, în văzul tuturor celor adunaţi la târgul din zonă, şi l-au ţinut legat, zi şi noapte, într-un ţarc (*Idem*, p. 175)”[297].

1348: „Ioan şi fraţii săi, fiii lui Paul Himfy, zălogesc o parte din posesiunea lor, **Remetea**, pentru 40 de mărci, lui Iacob Beed, oştean al curții regale. Partea zălo-

---

[294] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 81
[295] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 83
[296] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 84
[297] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 84

gită se întinde, la sud, până la râul Bârzava, la vest până la **Gherteniş**, la nord până la **Şoşdea** şi la est, până la **Iersig**. Suma le este necesară spre a-şi plăti dările față de comitatul Caraş"[298].

1353, noiembrie 4, Vesprim: „Capitlul bisericii din Vesprim adevereşte că, venind Ioan şi Benedict, fiii lui Pavel, fiul lui Heym, pentru ei şi pentru Nicolae, Petru şi Blasiu, fraţii lor, pe de o parte, iar pe de alta Nicolae, fiul lui Gheorghe, tot de Heym… s-au înţeles între ei în privinţa împărţirii moşiilor **Remetea-Pogănici** (Remete, judeţul Caraş-Severin), **Harumprede** (judeţul Caraş-Severin), **Iezeriş** (judeţul Caraş-Severin) **Ozyuayg** (lângă Forotic, judeţul Caraş-Severin) **Bogran** (lângă Surducul Mare, judeţul Caraş-Severin) **Zeurind** (pe Bârzava, judeţul Caraş-Severin) **Mocyoz** (judeţul Caraş-Severin), precum şi alte părţi de moşie, mai ales în apropierea locului **Pădureni** (Erdeuhath, judeţul Caraş-Severin) din comitatele Timiş şi Caraş"[299].

1357, aprilie 1: „Capitlul din Cenad îl anunță pe rege că l-a introdus pe magistrul Benedict, fiul lui Paul Himfy, în stăpânirea posesiunii **Remetea**, fără împotrivirea vecinilor (*Csáky cs. okl*. p. 86). Acest Benedict Himfy va juca un rol foarte important în istoria Banatului, în următoarele decenii, dovedindu-se şi un nobil extrem de rapace, care va construi un adevărat „imperiu" funciar aici"[300].

---

[298] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 90
[299] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 225, p. 237
[300] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 97

1364, septembrie 14: „În faţa capitlului din Cenad se încheie o învoială între magistrul Petru Himfy de **Remetea** şi Nicolae, zis Bălţatul („Ordas"), din **Helimba de Jos**, prin care primul primeşte, de la Nicolae, un privilegiu regal mai vechi al său, pentru posesiunea **Cherneuch** din Caraş, cu obligaţia ca magistrul Petru să-l obţină pentru sine, de la rege şi, în a 60-a zi, să-i plătească o sută de florini; magistrul Petru, ca semn al bunei sale credinţe, îi dă spre folosinţă o moară cu o roată, de pe Bârzava, pe timp de şapte ani (*Idem*, p. 333-334)"[301].

1368, mai 8, Arad: Capitlul bisericii din Arad dă de ştire că, înfăţişându-se „Beke cel Roşu de **Uruzapaty** (dispărut, lângă Lugoj, judeţul Timiş), în numele domnului Benedict, banul ţării Bulgariei, precum şi al lui Nicolae şi Petru, fiii lui Pavel, fiul lui Heem de **Remetea** (Remete, judeţul Caraş-Severin), făcând întâmpinare şi împotrivindu-se, a oprit, în temeiul megieşiei, pe Ioan, fiul lui Hench, şi pe Petru, fiul lui Egidiu, de la vânzarea, zălogirea, darea în schimb şi orice fel de înstrăinare a moşiei lor, numită **Belenes** (dispărut, lângă Secăşeni, judeţul Caraţ-Severin), aflătoare în comitatul Caraş, iar pe Ladislau, fiul lui Gall de **Omor** (Umur, Vmur, azi **Roviniţa Mare**, judeţul Timiş), şi pe oricare alţii, de la cumpărarea şi luarea ei în stăpânire"[302].

1369: Benedict, fiul lui Pavel, fiul iui Heym, fost ban al Bulgariei, fratele lui Nicolae şi cu Ștefan, fiul lui Petru împart „în trei părți drepte şi deopotrivă moşiile noastre numite **Remetea** (Remete, Remetie, azi **Remetea**

[301] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 108
[302] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 315, p. 481

Păgănici, judeţul Caraş-Severin) şi **Ersig** (Egerzeeg, Egerzegh, Egurzeg, Egurzeegh, judeţul Caraş-Severin), precum şi cele ce ţin de ele, drept aceea mai întâi şi întâi am făcut tragere la sorti pentru morile noastre. Astfel, domnului Benedict i-a căzut, la sorţi, moara din **Calina** (Golonia, judeţul Caraş-Severin). Magistrului Ştefan i-au căzut, la sorţi, moara din **Lybur** (dispărut, lângă Ersig, judeţul Caraş-Severin) şi cea de lângă curtea sa.Magistrului Nicolae i-au ieşit, la sorţi, moara din satul **Brebul** (villa Nicolai filii Prebyl, azi **Brebu**, judeţul Caraş-Severin) şi cea din satul lui **Moyan** (dispărut, judeţul Caraş-Severin). De asemenea, lui Benedict i-a căzut, la sorţi, satul Calina. Magistrului Nicolae, satul **Ramna** (Rauna, Rawna, judeţul Caraş Severin). Magistrului Ştefan, satul lui **Braty** (dispărut, judeţul Caraş-Severin) şi satul lui Salomon, precum şi satul lui Scascyn. Magistrului Nicolae, satul lui Scezlow, lângă Ramna. Domnului Benedict, satul... lângă Calina. Magistrului Nicolae, satul **Radeest** (dispărut, judeţul Caraş-Severin) şi satul lui **Dobroyan** (dispărut, judeţul Caraş-Severin)... satul Brebul. Lui Ștefan, satul... al fiului lui Kesas şi satul Lybur. Domnului Benedict, cele două sate ale lui **Nicothea** (dispărut, judeţul Caraş-Severin). Magistrului Ștefan, satul lui Scizea. Magistrului Nicolae, satul lui **Dubrul** (dispărut, judeţul Caraş-Severin). Domnului Benedict, satul lui **Gurea** (dispărut, judeţul Caraş-Severin). Magistrului Ştefan, curtea din Remetea, drept curtea sa. Magistrului Nicolae... un loc de moară lingă satul Brebul. De asemenea, un loc de moară domnului Benedict, lângă satul lui Gurea. Magistrului Ștefan, un loc de moară, în sus de târg, anume locul morii numite a lui **Scezlow** (dispărut, lângă Romna, judeţul Caraş-Severin)... De asemenea, în **Ersig**, o uliţă a târgului, lângă **Pogăniş** (Pa-

ganch, judeţul Caraş-Severin), de la curtea lui Benedict olarul, şi împreună cu această curte a lui, până la... a căzut la sorţi în partea lui Benedict. Magistrului Nicolae i-a căzut la sorţi locul care începe de la curtea sa, până la curtea numitului olar Benedict. A doua parte a uliţei târgului, de la curtea lui Nicolae zis Paragar şi, împreună cu aceasta, curtea sa a căzut la sorti domnului Benedict până la curtea sa, dimpreună cu alte gospodării, iar celelalte gospodării, începând din sus de curtea lui Ywocy, până la curtea magistrului Nicolae, au căzut la sorţi magistrului Nicolae. Magistrului Ştefan, satul lui **Buda** (dispărut, judeţul Caraş-Severin) şi satul lui Nicolae şi satul Brebul. De asemenea, **Suppa** (dispărut, judeţul Caraş-Severin), cu cnezatele sale, magistrului Nicolae şi tot aşa i-au mai ieşit la sorţi satul lui Luca şi satul lui Petru de **Izgar** (dispărut, judeţul Caraş-Severin), precum şi două sate ale lui Dobrotă, lângă Pogăniş, şi satul lui **Druguzlo** (dispărut, judeţul Caraş-Severin). Magistrului Ştefan, satul lui Bracoy din Izgar. De asemenea, magistrului Nicolae, satul lui Mihail din Izgar şi satul lui Cylan precum şi satul lui Dobrotă... Domnului Benedict din Izgar, satul lui Bogdan, fiul lui Bascha. De asemenea, magistrului Ştefan, satul lui Mihail. De asemenea, magistrului Nicolae, satul lui Bratoca, din Izgar, sat care acum e pustiu, şi satul lui Mihail, precum și satul numit **Cyruslowfalwa** (dispărut, judeţul Caraş-Severin). De asemenea, magistrului Ştefan, satul lui Martin. Domnului Benedict, satul lui Fărcaş. Magistrului Ştefan, satul lui Nicolae, fiul lui Garazda. Domnului Benedict... Finta, cu satul ei. Magistrului Nicolae, satul lui **Drusa** (dispărut, judeţul Caraş-Severin) şi satul lui **Dragotă** (dispărut, judeţul Caraş-Severin)**,** precum si satul lui Neagul. De asemenea, pe râul Pogăniş, domnului i-au ieşit la sorti două mori, care sunt

aşezate una în satul lui Dobrotă, iar cealaltă în satul lui Luca. De asemenea, am hotărât să ne folosim împreună de o moară a noastră, din satul lui Mihail”[303].

1371, mai 30, Cenad: Capitlul bisericii Cenadului dă de ştire că a venit „Nicolae banul, fiul lui Pavel, fiul lui Heem de **Remetea**, în numele lui însuși, precum și în al lui Petru banul, fratele său după tată, care nu era de față… mărturisind precum că vor primi cu adevărat înţelegerea şi că nu i se vor împotrivi în nici un chip lui Dumitru și Ladislau, fiii răposatului comite Daan de Duboz… pentru că ei, prin împăciuirea și din îndemnul unor bărbaţi cinstiţi și nobili, care doresc cu tărie împăcarea între părți, și-au iertat unii altora şi au șters dintre ei și înaintea noastră își iartă și șterg cu totul și pe veci toate faptele vătămătoare, ca omoruri sau ucideri de oameni, arderi de case, pagube si vătămări şi orice alte nedreptăţi, turburări și fapte de silnicie, oricum și în orice fel ar fi fost făptuite și pricinuite de unii, altora, și dintr-o parte, și din alta, până la sărbătoarea Naşterii Domnului acum trecută”[304].

1376: „Conflictul existent deja între nobilii din **Remetea**, Himfy, şi cei din **Gherteniş** aduce, acum, un nou element: Ştefan, fiul lui Chep de **Gherteniş** vine la **Remetea**, dă foc unui car cu fân şi-i duce pe iobagii de aici pe moşia sa, fără a plăti cuvenitele dări de strămutare”[305].

1387, decembrie 3: „Capitlul din Arad confirmă, la cererea regelui de a cerceta cazul, faptul semnalat de Ște-

[303] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, DOC. 370, pp 570, 571
[304] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 37, pp. 37, 38
[305] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 132

fan, fiul lui Petru de **Remetea**, că într-adevăr Ladislau Pascha şi Ioan, precum şi Balgar, fiul lui Andrei, zis Chep de **Gherteniş**, au furat, de pe domeniul **Remetea-Himfy**, fânul, un bou al lui Stoian, o turmă a iobagilor din **Şoşdea**, l-au rănit pe iobagul Laurent şi au deviat cursul Bârzavei, provocând mai daune acestui domeniu"[306].

1390, ianuarie 1: „În prezenţa regelui, aflat la Timişoara, mai multi români din districtul Cuieşti se declară solidari cu ceilalți locuitori de acolo, în privința a doi oameni, ţinuţi de Ştefan de **Remetea**, în temniţă la **Gherteniş**; acolo, în prezența mai multor nobili, se va judeca cine are dreptate"[307].

1403: „George Csáky le scrie lui Mihail, Osvald şi Besan, fiii lui Neacşu de **Belinț**, în privința rejudecării litigiului lor cu Ștefan de **Remetea**, pentru redobândirea districtului lor, **Belinţ**, ocupat de acesta"[308].

1405, Pippo Spano: „Fuga iobagilor, de pe o posesiune, pe alta, reprezintă un fenomen de masă, mai ales după perioade mai tulburi, cum a fost şi cea de la începutul secolului, deşi regele Sigismund de Luxemburg reînnoieşte, chiar în anul 1405, dreptul de liberă strămutare a acestora, după plata obligaţiilor către stăpânul feudal; piedicile puse de nobilime îngreunează aplicarea unitară a acestui decret. Un astfel de caz este ilustrat, de documente, în primăvara anului 1405, când unul din iobagii lui Petru, fiul lui Posa de Zer, fuge pe posesiunile lui Ștefan de **Remetea**;

---

[306] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 141
[307] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, pp. 143, 144
[308] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 161

proprietarul îl reclamă, beneficiind şi de o împuternicire din partea comitelui de Timiş. Fenomen de masă, fuga iobagilor îl determină pe Pippo să privească şi să aprecieze în mod personal, în unele cazuri, prevederile decretului regal, aşa cum face în 1405. Pippo Spano le interizice castelanilor de Caraşova să-i aducă înapoi pe iobagii fugiți înainte de 1404, de pe posesiunile regale, pe cele ale nobilului Ștefan de **Remetea**, considerând că reluarea unor diferendumuri deja trecute şi intrate pe un anume făgaş de stabilitate se dovedea dăunătoare"[309].

1407, noiembrie 4: „Încălcările repetate ale posesiunilor, între nobilii de **Remetea** Himfy (azi punctul Pătruieni, la nord de Berzovia) şi cei din **Gherteniş** cunosc, acum, o nouă înfăţişare în faţa regelui, pentru distrugerea a 24 de mori de pe Bârzava, cu o pagubă de o mie de florini"[310].

1409, august 8: „Juzii nobiliari din Timiș arată că stingerea tuturor conflictelor juridice dintre nobilii de Duboz şi cei din **Gherteniş**, celebri în epocă, alături de cei din **Remetea**, pentru numeroasele plângeri (ale lor împotriva altora şi ale altora împotriva lor), va fi făcută cu prilejul congregației comitatense cărăşene, ce se va desfăşura pe 23 ale lunii august, la **Şemlacu Mare**"[311].

1409, octombrie 27: „Atestare a unei încercări de înfrățire pe moşie, între cnezul Gheorghe, aflat în posesiunea unui cnezat ereditar, **Pachach**, şi un alt cnez, înfrățire

[309] Haţegan, Ioan, *Filippo Scolari / Un condotier italian pe meleaguri dunărene*, Timișoara 2024, p. 19
[310] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 170
[311] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 174

adusă la cunoştinţa vicecomitelui de Caraş, Iacob Chep de **Gherteniş**, de către magistrul Ştefan, fiul lui Petru de **Remetea**, stăpânul cneazului Gheorghe. Adunarea nobililor din comitatul Caraş hotărăşte ca toate bunurile acestui cnez Gheorghe să poate fi luate de pomenitul magistru Ştefan"[312].

1414, octombrie 13: „Cu prilejul unui jaf al celor din **Gherteniş** asupra **Remetei** sunt sechestrați și caii destinaţi să care materiale pentru construcția bisericii de acolo; doi cai ai lui Petru, croitorul de acolo, au fost uciși"[313].

1416, iulie 3: „Aflat la **Lipova**, Scolari îi cere imperativ prietenului său Ştefan de **Remetea** să rezolve doleanța Margaretei de Laposnok, fiica lui Ladislau de **Belinţ**, privitoare la sfertul ei filial din posesiunile părinteşti"[314].

1427, mai 14: „Nobilii de **Remetea** şi **Gherteniş** se prezintă în fața capitlului din Arad, cu o scrisoare de adeverire, din partea capitlului din Cenad, care confirmă pagubele aduse acestor familii de Pasca şi Maroya, raguzanii amintiți mai sus, din **Gherteniş**"[315].

1888: „Cor nou de plugari s-a înfiinţat în comuna **Remetea-Timișiană**. Acest cor, precum spune „Biserica și Școala" din Arad, a dat, în 6 martie, un concert, iar în du-

[312] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, pp. 174, 175
[313] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, pp. 183, 184
[314] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 186
[315] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 201

mineca din 20 martie, a cântată sfânta liturghie, în biserică, spre deplina mulțămire a credincioșilor”[316].

1888: „Sub titlul „Popă busumflat”, scrie „Ellenzek”, de la 18 mai, următoarele: / „Cântecul sună iarăși despre Nicolau Petrescu, renumitul popă maghiarofag din comuna **Remetea**, comitatul Timişului. El ordonă învățătorului greco-ortodox de acolo săvârşirea unui lucru de natură nepatriotică, ceea ce învățătorul său n-a voit sau n-a cutezat să facă. / Pentru această îndârjire „păstorul sufletesc” s-a înfuriat atât de tare, încât năvăli în școală și, acolo, în prezenţa copiilor de școală, l-a pălmuit bine pe dl învăţător, l-a lovit cu piciorul etc. / Când însă blândul învăţător o luă la fugă, popa reverendat se luă după el, spre mai marea plăcere a copiilor și servitorilor, care îl priveau. / După ce se alungară bine, unul, pe altul, popa se întoarse, încuie școala și cheia o luă la sine. / S-a pornit cercetare şi popa fu repede provocat să deschidă şcoala, învățătorului însă i s-a dată voie ca să continue prelegerile fără întrerupere”. / Frumoasă elenzekiană! Dar ce o fi acel lucru de natură *nepatriotică*?”[317].

1888: „Din Timişoara se telegrafiază ziarelor ungurești că dl Iosif Petrescu, preotul român din **Remetea**, ar fi fost suspendat din oficiu, din partea episcopului din Arad, oprindu-i-se, totdeodată, şi leafa. „Kolozsvar”, reproducând știrea aceasta, zice: „Petrescu este acela care, într-o predică, ţinută la Crăciunul anului trecut, către credincioşii săi, s-a rugat lui Dumnezeu pentru învingerea armelor rusești, pe maghiari i-a numit venituri, zicând că va veni vremea când pe câțiva unguri îi vor spânzura, fiindcă uzurpează acum drepturile românilor. Când, însă, presa

[316] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 83, Braşov 1888, p. 2
[317] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 104, Braşov 1888, p. 2

maghiară a atras atenţiunea procuraturii asupra acestor uneltiri, Petrescu a avut cutezanţa a intenta proces de presă contra uneia din aceste foi. Noroc, însă, că la admonestarea superiorilor săi, şi-a retras numaidecât pâra. De uneltiri însă nu s-a lepădat, ci din nou a început să agite, aşa că, în fine, chiar şi credincioşilor lui li s-a urât de el şi l-au denunţat. Petrescu a fost suspendat, pe baza denunţării propriilor lui credincioşi şi se speră că suspendarea va fi definitivă". / Aşteptăm ca „Biserica şi Şcoala" din Arad să dea lămuriri în această privinţă şi să nu lase a fi sedusă lumea de năzdrăvăniile foilor ungureşti"[318].

1888: „Biserica și Școala" din Arad dă următoarea lămurire: „Precum aflăm din izvor autentic, părintele Nicolau Petrescu din **Remetea** a fost suspendat din partea venerabilului consistoriu eparhial din Arad de la oficiu și jumătate beneficiu. / Cazul acesta a fost interpretat și comentat în diferite moduri de unele jurnale. Deși nu este datina și nu este nici consult a se discuta prin organe de publicitate cazuri de această natură, totuși, pentru orientarea publicului, notăm că părintele Nicolau Petrescu a fost suspendat de la oficiu pentru delicte de natură bisericească, delicte normate prin regulamentul de disciplină al bisericii noastre, și suspendarea s-a efectuat pe calea sa, prin oficiul protopresbiteral". / Trebuie o lămurire, ca să se știe, dacă suspendarea s-a făcut din cauze ca cele arătate de foile ungurești, ori din cauze bisericești"[319].

1890: „Foloasele cultivării viermilor de mătase. Despre câștigul realizat prin cultura viermilor de mătase în **Remetea-lunca**, i se scrie „Bisericii şi Şcala" din Arad: / „Folosul cultivării viermilor de mătase este netăgăduită;

[318] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 230, Braşov 1888, p. 2
[319] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 237, Braşov 1888, p. 2

tocmai pentru aceasta, la inițiativa dlor învățători Ioan Blidariu și Lazar Oprin din **Rachita**, Ioan Stefanovici din **Monostor** şi a subscrisului, acest soi de cultură s-a introdus și în aceste părți ale diecezei, prin casele mai multor familii de-ale poporului nostru, având, în genere, în acest timp, ca la început, un câştig de până la 200 florini, bani la moment ridicați, pe lângă chitanţă, din visteria statului... / M. Jurma, preot"[320].

1894: „Inginerii din Timișoara au prezentat ministrului de agricultură planurile și preliminariile de spese, referitoare la regularea canalului Begei, pentru ca să poată fi navigabil. Pentru lucrările proiectate, se recer: 1). pentru linia **Remetea-Ghiroda**, 52.628 florini 37 cruceri; 2). Pentru lucrările în canalul morii și de plutire, precum săpări, iazuri, poduri etc., 64.750 florini 94 cruceri; 3). pe linia **Timişoara-Bega-Sân-Georgiu**, 100.146 florini 82 cruceri; laolaltă, dară, 217.526 florini 13 cruceri. / În această sumă nu se cuprind spesele de 124.673 florini 86 cruceri, preliminate deja pentru **construirea marelui iaz de la Remetea**"[321].

1895: „Alegerea de preot în **Remetea Timişană** s-a ținut, duminecă, în 11 august. Ales a fost domnul Iuliu Țioldan, teolog absolut şi prefect la institutul pedagogic-teologic din Arad"[322].

1903: „Două slăbiciuni mari are poporul nostru; una e că prea uşor se dezlipeşte de moșia sa şi alta, că nu se înmulțeşte… / Acum să vedem şi tristul adevăr referitor la scăderea numărului, pe baza datelor statistice de la anii 1869-1900. / În **Drăgoeşti**, la anul 1869, au fost 1.220 ro-

[320] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIII, nr. 160, Braşov 1890, p. 2
[321] *Foaia de Duminecă*, Anul I, nr. 51, Timişoara 1894, p. 6
[322] *Dreptatea*, Anul II, nr. 170, Timişoara 1895, p. 3

mâni, la anul 1900, au fost 955; în **Ficatar**, la anul 1869, au fost 1.091, acum sunt 945; în **Căpet**, au fost 789, acum sunt 69; în **Ohabaforgaci**, au fost 2.034, acum sunt 1.667; în **Cerna**, au fost 971, acum sunt 748; în **Petroman**, au fost 2.300, acum sunt 2.034; în **Remetea**, au fost 1.493, acum sunt 1.347; în **Belinţ**, au fost 3.473, acum sunt 2.884; în **Budinţ**, au fost 1.198, acum sunt 1.003; în **Hisiași**, au fost 802, acum sunt 709; în **Ictar**, au fost 998, acum sunt 848; în **Chiseteu**, au fost 1.448, acum sunt 1.382; în **Siclaş** (Şuşanoviţa) au fost 1.206, acum sunt 1.085; în **Seciani**, au fost 2.232, acum sunt 1.923, şi aşa mai departe, în toate comunele, poporațiunea română scade”[323].

1904, Diaconovich: „**Remetea** (magh. Remete = pustnic), nume de localităţi, cunoscut mai ales în Banat. După tradiţiune, ar fi fost mănăstiri în localităţi cu atare nume: a) în valea Sebeșului, lângă comuna Laz; b) lângă Timişoara, Remetea, domeniul familiei Ambrozy; c) în valea Pogăniciului; d) în valea Behheiului. Cu numele Remetea există o mănăstire și la sârbi”[324].

1907: „Cercul **Măsloc** (Máslak) alege 2 membri; de acest cerc se țin comunele: **Remetea nemțească**, **Charlotenburg**, **Altringen**, **Bogda-Rigos**, **Buchberg** şi **Comeat**”[325].

---

[323] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 137, Braşov 1903, p. 3
[324] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 747
[325] *Lupta*, Anul I, nr. 227, Budapesta 1907, p. 5

REŞIŢA

(Resicabánya, Reschitz, Rešice, judeţul Caraş-Severin)

1780, Francesco Griselini: „Am putea spune, despre munţii Moraviţei, în întreaga lor întindere, până la **Reşiţa**, că sunt de fier. Minereul stă în grămezi şi bolovani, din care cauză se poate scoate la suprafaţă cu uşurinţă şi în mari cantităţi. Cu acest minereu este ocupat un mare număr de lucrători, la cuptorul cel mare din **Reşiţa**, care se află situat nu departe de **Bocşa** (judeţul Caraş-Severin)... Straturile de fier... de deasupra, mai mult expuse contactului cu aerul, posedă şi putere magnetică. Acest munte de fier este numit, de către români, „Minera Mare" sau Ocna Mare (azi **Ocna de Fier**, judeţul Caraş-Severin). Producţia anuală... de aramă... e de 3.000-4.000 de măji, adică de aramă curată, aşa cum se pune în comerţ, ca marfă gata prelucrată; această aramă este în sine mai flexibilă decât aceea de la **Oraviţa** (judeţul Caraş-Severin) şi se mai poate şi topi mai uşor şi cu mai puţine cheltuieli. Ea este transportată la **Ciclova** (judeţul Caraş-Severin), lângă Oraviţa, unde i se dă, prin ciocănire, ultima pregătire.

Fierul, îndată ce iese din prima prelucrare, din munţii de unde este extras, se transportă la cuptorul cel mare de la **Reşiţa**, pe care l-am vizitat, continuându-mi drumul, peste **Biniş** (comuna Doclin, judeţul Caraş-Seve-

rin) şi **Bocşa**. Pentru a grăbi topirea, se adaugă şi calcar, care încetineşte desfacerea sulfului din minereu. Cuptoarele de topit sunt zidite în piatră cioplită şi căptuşite, pe dinăuntru, cu lut refractar, care rezistă focului. Fierul ce iese de la prima topire, care se numeşte Flossen, spre a fi transformat în oţel, se bate în drugi, cu ciocanele, apoi se aşează pe o vatră specială, al cărei cămin trebuie să fie scund şi în aşa fel zidit, ca focul să poată fi cât mai concentrat. Toată arta pentru fabricarea oțelului constă în potrivirea focului, în pregătirea foalelor, în grija cu care, la timpul potrivit, se aruncă drugilor înroşiţi zgura trebuincioasă, cu care se scot din foc şi se bagă în foc, în repetata şi necontenita batere cu ciocanul şi în răcirea în albia cu apă, în care, de asemenea, se obişnuieşte a se pune zgură. Eu însumi am văzut toată această operație, precum şi o alta mult mai grea, prin care fierul, după prima topire, este întins şi subţiat, prin baterea cu ciocanele şi făcut propriu prelucrării pentru orice întrebuințare. Am mai văzut, aici, fabricându-se obuze şi bombe de diferite calibre, granate, tunuri, obuziere, mortiere, sobe de fier, căldări, topoare şi alte unelte”[326].

1766: „În locul unei vechi biserici, a cărei dată de construcţie nu se cunoaşte, a fost zidită de către uzine, în anul 1776, o biserică nouă, refăcută şi mărită mai târziu, în 1841. / În 1818 a fost construită, cu bani strânşi de la români, biserica greco-ortodoxă din **Reşiţa Montană**. / În 1870, a fost zidită, tot astfel, şi biserica greco-orientală din **Reşiţa Română**, în locul alteia, mai veche, de lemn. / În 1839, zidesc şi uzinele o biserică greco-catolică. / În 1872,

[326] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, p. 421

se zidește, apoi, biserica evanghelică, iar în 1890 cea reformată”[327].

1868: „Primele şcoli, două germane şi una română greco-ortodoxă, au funcţionat, până în 1868, sub controlul bisericilor, cu sprijinul, bine înţeles, al uzinelor. De la această dată ele au fost preluate formal de uzine. Toate aceste trei şcoli erau elementare. În 1887, s-a mai deschis încă una, în cartierul Stavila. / În anul 1877, s-a înfiinţat în Reşiţa şi o şcoală complementară de băieţi şi fete, care, în 1890, se transformă în şcoală medie numai pentru băieţi, devenind, în 1919, gimnaziu, cu secţie română şi germană. / Sub regimul român, toate şcolile au trecut la Stat”[328].

1895: „În 13 martie nou, s-a ţinut în **Lugoș** şedinţa extraordinară a Congregaţiunii comitatului Caraş-Severin… / Urmează o o interpelare a dlui Coriolan Brediceanu, în afacerea steaguriloră tricolore române din **Reşiţa**. Steagurile acestea au fost aşezate în sala de petrecere, ca decorațiune. Pe ce bază, dară, se ridică acuză contra aranjatorilor? Ce fel de egalitate a cetăţenilor este aceasta? Nu poţi înţelege această dureroasă faptă altcum, decât că organele administraţiunii se agaţă, fără nici o bază legală, de simțământul naţional al românilor și că acele organe oficioase agită poporul român în contra lor și a maghiarilor prin astfel de apucături provocatoare. / Dl Brediceanu spune, apoi, că solgăbirăul din **Bocşa** a sistat instruirea şi funcţionarea corurilor bisericeşti din **Bocșa-română** şi **Fizeş**. Acesta este un act de agitațiune a organelor administrative contra românilor, sub firma unui scop maghiar. Unde o să ducă toate

[327] Păsărică, Ion, *Frumuseţile naturale ale Banatului*, Bucureşti 1936, pp. 11, 12
[328] Păsărică, Ion, *Frumuseţile naturale ale Banatului*, Bucureşti 1936, p. 12

acestea? Afirmarea drepturilor noastre, prin noi, se priveşte ca o crimă de agitaţiune şi pe ai noştri îi închid, iar actele de violenţă ale autorităţilor publice sunt lăudate ca acte patriotice. / Vice-şpanul răspunse că are cunoştinţă de afacerea steagurilor din **Reşiţa**, dar crede că pretorul a procedat corect. Ce priveşte **corurile bisericeşti**, reprobă procedarea pretorului şi în acest înţeles va dispune"[329].

1900: „Pentru masa studenţilor de la şcolile medii şi superioare din **Braşov** au intrat următoarele contribuiri: / Pe lista nr. 227, colectant dl Iosif Velceanu, în **Reşiţa Montană**: / dl Iosif Velceanu, 10 coroane, / dl Alexandru Crenianu, 20 coroane... / Pe lista nr. 241, colectant dl David Terfaloga, preot în **Reşiţa Montană**: / dl Terfaloga, 10 coroane, / Emanoil Barbu, notar cercual, 10 coroane, / George Nicolaevici, neguţător, 10 coroane, / Casina Română din **Roşia Montană**, 10 coroane, / Matei Bălan, preot în **Reşiţa Română**, 10 coroane, / Nicolae Bălănescu, preot în **Reşiţa Montană**, 10 coroane... / Nicolae Marta, proprietar în **Reşiţa Montană**, 10 coroane, / Cristian Pateşan, proprietar în **Reşiţa Montană**, 10 coroane, / Iosef Barbu, 4 coroane"[330].

1904, Diaconovich: „**Reşiţa** (Resicza) **montană**, comună în Banat, comitatul Caraş-Severin, cu 11.770 locuitori, din care 1.840 români, 7.339 germani, 1.067 maghiari, 617 slovaci. Scaunul preturii, oficiu poştal şi telegrafic. Bancă poporală de credit şi economii, şcoală de meserii. Reşiţa e unul din cele mai mari oraşe industriale ale Ungariei, fiind centrul principal ale minelor, topitoarelor şi bunurilor bănăţene ale societăţii Austro-Ungare de căi ferate, care ocupă, în stabilimentele ei de aici, peste

[329] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 50, Braşov 1895, p. 2
[330] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 51, Braşov 1900, p. 3

3.000 lucrători. / **Reşiţa română**, comună rurală în Banat, comitatul Caraş-Severin, cu 3.165 locuitori, din care 1.284 români, 1.422 germani, 229 maghiari”[331].

1905: „Pentru anul 1906, s-a stabilit deja definitiv **lista membrilor municipali ai comitatului Caraş-Severin**: 300 virilişti, 300 membri aleşi şi 10 membri din oficiu. Lista s-a publicat în nr.-ul 55 al foii oficiale a comitatului. / Între membrii municipali, aflăm şi pe următorii români, pe cari îi publicăm în ordine alfabetică:

1). Virilişti: / George Albulescu proprietar în **Nevrincea**. / Mihail Besan, notar publice în **Lugoj**. / Nicolae Bireescu, paroh în **Lugoj**. / Ilie Bălănescu, proprietar în **Bocşa-montană**. / Lazăr Barbu, proprietar **Lugoj**. / Coriolan Brediceanu, avocat în **Lugoj**. / Ioan Budinţian, avocat în **Bocşa-montană**. / Nicolae Băiaş proprietar în **Orşova**. / Ștefan Bercean, brutar în **Lugoj**. / Ioan Balea, ospătar în **Moldova-veche**. / Vichentie Ţăran, comerciant în **Căvăran**. / Dr. George Dobrin, avocat în **Lugoj**. / Adam Groza, preot în **Coşteiul-mare**. / Dr. Vasile Hossu, episcop în **Lugoj**. / Titu Haţieg, avocat în **Lugoj**. / Dr. Petru Hubian, medic în **Cacova**. / Ioan Cadariu-mare, proprietar în **Lugoj**. / Nicolae Cornean, preot în **Apadia**. / Teodor Crăciun, măcelar în **Lugoj**. / Paul Lazar, negustor în **Mercina**. / Constantin Lazăr, negustor în **Oraviţa**. / Antonie de Mocsonyi, proprietar în **Bulciu**. / Dr. Alex. de Mocsonyi, proprietar în **Căpâlnaş**. / Dr. Pompeiu Marcu, avocat în **Lugoj**. / Dr. Iacob Major, medic în **Lugoj**. / Constantin Morariu, proprietar în **Bocşa-română**. / George Nicolaevici, comerciant în **Reciţa-română**. / Dr. Iuliu Puşcariu, jude de tablă, **Budapesta**. / Nicolae Popea, episcop în **Ca-**

[331] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 755

ransebeş. / Nicolae Proşteau, avocat în **Lugoj**. / Dr. Izidor Pop, avocat în **Lugoj**. / Dr. Iacob Parneu, avocat în **Iersig**. / Dr. George Popovici, protopop în **Lugoj**. / Ioan Petrovici, preot în **Ciclova-română**. / Alexandru Pavlovici, negustor în **Oraviţa-montană**. / Mihaiu Popovici, protopop în **Orşova**. / Nicolae Popescu, preot în **Rafna**. / Cristian Pateşan, negustor în **Reciţa-montană**. / Isaia Popovici, preot în **Silha**. / Ioan Ruji, măcelar în **Lugoj**. / Demetrie Rusu, preot în **Ticvaniul-mare**. / Toma Stanca, negustor în **Cacova**. / Ion Sfercoci preot în **Visag**. Mitru Sporea, cârnăţar în **Caransebeş**. / Paul Todorescu, proprietar în **Oloşag**. / Vasile Teodor, comerciant în **Orşova**. / Ilie Trăilă, avocat în **Oraviţa-montană**. / Ioan Vuc, negustor în **Bocşa-română**. / Constantin Viţian, negustor în Slatina. / Laolaltă, 49 membri virilişti români (16 %).

2). Membri aleşi: Păuniţa Atnagea, din **Vrraniu**. / N. Aron, din **Cornia**. / Dr. P. Avramesc, din **Alibunar**. / Şt. Albu, din **Reciţa-română**. / Iosif Andreiu, din **Jdioara**. / Filip Adam, protopop în **Iam**. / Dr. Cornel Besan, din **Bocşa-montană**. / N. Băltean, din **Caransebeş**. / Coriolan Bireescu, din **Lugoj**. / Dr. Petru Barbu, din **Caransebeş**. / Simeon Blajovan, din **Hodoş**. / George Bogdan, din **Oraviţa-română**. / Octav Bordan, din **Caransebeş**. / Alex. Bocşan, din **Delineşti**. / Ioan Bogoevici, din **Teregova**. / Cornel Berescu, din **Mehadia**. / Petru Borţun, din **Caransebeş**. / Emanoil Barbu, din **Reciţa-montană**. / Dr. Valeriu Braniște, din **Lugoj**. / Ioan Brinzei, din **Bozovici**. / Dimitrie Bogoevici, din **Bănia**. / Traian Barzu, din **Caransebeş**. / Eutim Barbulescu, din **Boldur**. / Traian Băiaş, din **Goruia**. / Teodor Birta, din **Clocotici**. / Ioan Boroş, canonic din **Lugoj**. / Constantin Burdia, din **Caransebeş**. / Ioan Bartolomeiu, din **Caransebeş**. / Nicolae Bolboca, pro-

topop în **Vermeş**. / Ioan Cimponeriu, din **Reciţa**. / Alex. Crăciunescu, din **Soceni**. / Dr. Petru Cornean, din **Oraviţa**. / Ioan Ţăran, din **Oraviţa**. / Alexandru Crenian, din **Reciţa-română**. / Alex. Diaconovich, din **Caransebeş**. / Patriciu Drăgălina, din **Caransebeş**. / Teodor Drugariu, din **Calina**. / Max. Dalea, din **Jupa**. / Grig. Drăghiciu, din **Bocşa-română**. / Aurel Doboşan, din **Caransebeş**. / Cornel Dragomir, din **Caransebeş**. / N. Damşa, din **Duleo**. / Alex. Drimba, din **Gavoşdia**. / Victor Florescu, din **Zagujeni**. / Dr. Dim. Florescu, din **Lugoj**. / Iosif Furlugean, din **Doclin**. / Axente Gaita, din **Făget**. / Ioan Grozavescu, din **Corniareva**. / Dr. Mihaiu Gropşian, din **Oraviţa**. / Dem. Grecu, din **Silha**. / Ştefan Godian, din **Bocşa-montană**. / Toma Haneş, din **Făget**. Iulian Ianculescu, din **Lugoj**. / Dr. Cornel Jurca, din **Lugoj**, / Vasile Jurca, din **Lugoj**. / Iosif Câmpean, din **Prigor**. / Petru Corcan, din **Iam**. / Iustin Chirilă, din **Sasca-montană**. / August Câmpean, din **Teregova**. / Paul Craşovan din **Lugoj**. / Ştefan Lipovan, din **Cacova**. / Traian Linţia, din **Cacova**. / Todor Lupulescu, din Herendeşti. / George Morariu, din **Izgar**. / Filaret Musta arhimandrit în **Caransebeş**. / Dr. Ioan Mangiuca, din **Oraviţa**. / Paul Magdescu, din **Jupanec**. / Anton Morariu, din **Caransebeş**. / Petru Mladin, din **Brebul**. / Alex. Mureşan, din **Gavoşdia**. / Boldijar Muntean, din **Oraviţa**. / Zaharie Miulescu, din **Pervova**. / Mina Nemoian, din **Ciuchici**. / Ponta Neagul, din Măidan. / Ioan Nedelcu, din **Oraviţa**. / Sebastian Olariu, protopop în **Făget**. / Constantin Oancea, din **Bocşa-română**. / Nicolae Obersterescu, din **Lăpuşnic**. / Dr. Valeriu Olariu, din **Teregova**. / Dr. Cornel Petric, din **Bocşa-montană**. / Iacob Popescu, din **Lugoj**. / Stachiu Popovici, din **Bozovici**. / Alexandru Popovici, protopop în **Oraviţa**. / George Popa,

din **Măidan**. / Mateiu Popovici, din **Goruia**. / Grigore Pocrean, din **Prebul**. / Iosif Popovici, din **Globu-Craiova**. / Petru Pepa, din **Domaşnia**. / Vasile Petrovici, din **Lugoj**. / Dr. Ştefan Petrovici, din **Lugoj**. / Ioan Popovici, din **Honorici**. / George Popovici, protopop greco-catolic în **Lugoj**. / Ilie Poga, din **Armeniş**. / Petru Popovici, din **Ticvaniulmare**. / Victor Poruţiu, protopop în **Oraviţa**. / George Penţia, din **Comorişte**. / Terenţie Popescu, din **Sinteşti**. / Constantin Pepa. Din **Caransebeş**. / Vasile Popovici, din **Pătaş**. / Constantin Rosa, din **Leucuşeşti**. / Ilie Ruva, din **Bozovici**. / Simeon Răzvan, din **Domaşnia**. / George Rudeu, din **Caransebeş**. / Fabius Rezei, din **Lugoj**. / George Serb, deputat dietal, **Budapesta**. / Efta Secerteu, din **Caransebeş**. / Paul Şandru, din **Teregova**. Cornel Strimbeiu, din **Comorişte**. / Iosif Toader, din **Prigor**. / Dr. Ieremie Tătar, din **Batta**. / Virgil Thomiciu, din **Ţela**. / George Tătucu, din **Iablaniţa**. / Dr. Iuliu Tămăşel, din **Sasca-montană**. / Petru Vuia, din **Oraviţa**. / Simeon Viţian, din **Slatina**. / Dr. Aurel Vălean, din **Lugoj**. / Gavril Zăvoian, din **Caransebeşul-nou**. / Demetrie Jucu, din **Lugoj**, Virgil Păuşan, din **Lugoj**. / Cu totul, 118 membri români (39 %)"[332].

1938: „Localitatea **Reşiţa**, astăzi, tot aşa de cunoscută ca şi uzinele ce se adăpostesc într-însa, este aşezată într-o vale, care are o înălţime, deasupra mării, de 235 m, o lungime de 4 km și jumătate, și o lăţime de 100-200 m. / Colonizată treptat cu lucrători specializaţi în industria fierului, populaţia **Reşiţei** a crescut, de la 300, cât era în **1771**, la 10.061, în **1891**, iar astăzi atinge circa 20.000 locuitori. / Până la 1858, **Reşiţa** n-a avut, propriu-zis, o viaţă comunală independentă. Locuitorii ei erau cu toţii în

[332] *Drapelul*, Anul V, nr. 143, Lugoj 1905, pp. 8, 9

serviciul uzinelor, inclusiv micii industriaşi şi negustorii. Uzinele aveau grijă de toate nevoile lor, de administraţie, de siguranţă, de şcoală şi de biserică, formând un fel de stat în stat.

Aruncând o privire asupra evoluţiei comunei, atât în ce priveşte şcoala, cât şi biserica, vom vedea că, alături de iniţiativa privată şi de uzine, n-a mai intervenit nimeni, cel puţin până la 1858. Iată **situaţia în ceea ce priveşte biserica**:

1). În locul unei vechi biserici, a cărei dată de construcţie nu se cunoaşte, a fost zidită, de către uzine, în anul **1776**, **o biserică nouă**, refăcută şi mărită mai târziu, în 1841.

2). În **1818** a fost construită, cu bani strânşi de la români, **biserica greco-ortodoxă** din **Reşiţa-Montană**.

3). În **1870**, a fost zidită, tot astfel, şi **biserica greco-orientală** din **Reşiţa-Română**, în locul alteia, mai veche, de lemn.

4). În **1839**, zidesc şi uzinele o **biserică greco-catolică**.

5). În **1872**, se zideşte, apoi, **biserica evanghelică**, iar în **1890**, cea **reformată**.

Primele şcoli, două germane şi una română greco-ortodoxă, au funcţionat, până în **1868**, sub controlul bisericilor, cu sprijinul, bine înţeles, al uzinelor. De la această dată, ele au fost preluate formal de uzine. Toate aceste trei şcoli erau elementare. În **1887**, s-a mai deschis încă una, în cartierul Stavila.

În anul **1877**, s-a înfiinţat, în **Reşiţa**, şi o şcoală complementară de băieţi şi fete, care, în **1890**, se transformă în şcoală medie numai pentru băieţi, devenind, în

1919, gimnaziu cu secţie română şi germană. / Sub regimul român, toate şcolile au trecut la Stat.

Întreaga viaţă a acestei localităţi, înşirată pe mai bine de un secol şi jumătate, se împleteşte pe viaţa şi pe evoluţia marilor uzine. / Datorită poziţiei sale centrale, **Reşiţa** a fost aleasă ca sediu al întregului aparat administrativ al societăţii. / Încă din **1891**, cuprindea:

a). Toate administraţiile de exploatare ale minelor, domeniilor, uzinelor şi a fabricii de maşini din localitate;

b). Administraţia minelor de fier de la **Ocna de Fier**;

c). Administraţia minelor de la **Doman** şi **Secul**;

d). Conducerea cuptoarelor înalte din **Bocşa** şi **Dognecea**;

e). Administraţia complexului de uzine din **Anina**;

f). Administraţia Ocoalelor Silvice din **Reşiţa-Montană** şi **Română**, **Caraşova**, **Văliug** şi **Brebul**;

g). Administraţia cuptoarelor de var din **Colţan** şi fabrica de cărămidă din **Bocşa Română**;

h). Administraţia morii din **Bocşa Veche**;

i). Biroul de expediţie din **Bocşa**;

j). Institutul de ajutor al lucrătorilor, cu un **spital în Reşiţa-Montană**.

Pentru înfrumuseţarea localităţii, încă din 1871, cu ocazia serbării primului centenar al uzinei, se amenajase Parcul Iosefina, cu o mulţime de alei şi locuri de dans.

Viaţa culturală a localităţii se desfăşoară din timpuri destul de vechi, atât românii, cât şi coloniştii întrecându-se în manifestaţiuni de multe ori bine închegate, pe terenul acesta. / Românii au următoarele asociaţiuni culturale:

a). Reuniunea Română de cântări şi muzică din **Reşiţa-Montană**, înfiinţată la 1872;

b). Reuniunea Română de lectură din **Reşiţa-Montană**, înfiinţată la 1895;

c). Corul plugarilor din **Reşiţa-Română**, înfiinţat la 1870.

Ca asociaţiune a lucrătorilor pentru susţinerea intereselor lor profesionale faţă de societate, amintesc de sindicatul naţional român. Acesta, animat de sentimente pur naţionale, caută să contrabalanseze vechiul sindicat internaţional, care este mult mai puternic şi cu local propriu pentru adunări, petreceri şi teatru. / Terminând cu aceste câteva precizări, mai mult de domeniu statistic şi istoric, vom căuta să prezentăm **Reşiţa**, cu bogăţiile ei, cu priveliştile ei, cu aspectul ei pitoresc, cu viaţa ei. / Uzinele care prelucrează fierul, unele dintre cele mai importante din Europa, sunt sufletul localităţii. Prin ele trec bogăţii de milioane, devenind bogăţii de miliarde. Reşiţa contează azi ca fiind unul dintre cele mai importante şi bogate centre industriale ale tării. Subsolul ei, de asemenea, poartă bogăţii nenumărate. / Este de remarcat că, în afară de imensele bogăţii ale subsolului, Reşiţa şi împrejurimile ei au fost bogat dotate de natură şi cu minunate privelişti. / În special de mare efect este priveliştea ce i se arată călătorului când vine, de la Bocşa, spre Reşiţa, de-a lungul Berzavei. înainte de intrarea în Reşiţa se vede, în stânga, avansând ca lava unui vulcan, un munte turtit, provenit din descărcarea zgurei fierbinți a furnalelor, a oţelăriilor etc. / Panorama uzinelor, de o frumuseţe impozantă, se vede mai bine de pe Dealul Crucii, ce are o înălţime de 352 m, deasupra mării. / În primul plan, de la stânga, la dreapta, ne apare grupul celor două furnale înalte, cu 7 aparate Cow-

per, 6 cuptoare Martin, cu coşurile lor aliniate, având în faţă terase pentru depozitarea coxului şi silozuri pentru minereuri, iar în spate, Turnătoria. / În planul al doilea, Laminoarele, iar în al treilea, Fabrica de Locomotive, Forjeria, Fabrica de Maşini şi, în fine, Fabrica de Poduri. / Coşurile fabricii, 23 de zid şi 3 de tablă, ne apar ca nişte ţigări uriaşe, din care ţâşneşte încontinuu un fum, ce pluteşte alene deasupra minunatului oraş. În locul vechilor ciocane de altă dată sunt acum ridicate mari uzine şi fabrici, într-un stil arhitectonic impozant, care atrage atenţia şi mirarea vizitatorilor. / Invenţiile timpului modern, bazate pe puterea aburului şi a electricităţii, au făcut ca actualele uzine să apară ca nişte uriaşi faţă de jucăriile de altă dată”[333].

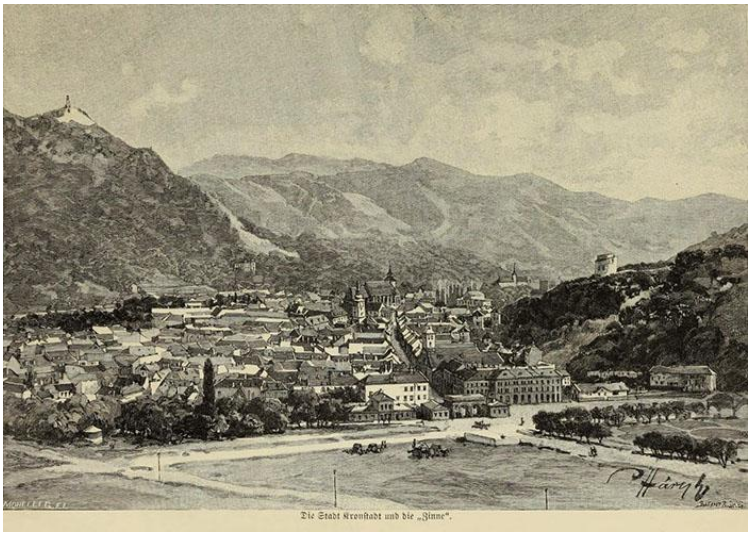
Die Stadt Kronstadt und die „Zinne".

[333] Păsărică, Ion, *Frumuseţile naturale ale Banatului*, Bucureşti 1936, pp. 11-16

RETEAG

(Rettegh, judeţul Cluj)

1283: „Satul **Reteag**, ce făcea parte, odinioară, din Solnocul Dinăuntru, este aşezat pe cursul superior al Someşului Mare, la poalele cetăţii Ciceului. Atestările documentare, deși puţine, sunt revelatoare pentru istoria aşezării, dar nu pot preciza în care epocă s-a construit biserica. / Pomenit, prima dată, la 1283, reapare în documente la 1405, ca una din aşezările cetăţii Ciceu, dăruită acum lui Ștefan Losonczi. Încă la această dată, **Reteagul** era târgul (Reteag oppidum). La 1495 această, aşezare se afla în mâinile lui Ștefan cel Mare. Existenţa bisericii sugerează însă că o bună parte a acestui târg aparţinea nobililor transilvăneni”[334].

1361, octombrie 23, Cluj: Voievodul Dionisie dă de ştire că, venind „orăşenii şi oaspeţii din Cluj, ne-au arătat scrisoare prin care fostul voievod al Transilvaniei, din cuprinsul căreia am văzut că aceşti orăşeni şi oaspeţi… atunci când ei vor să meargă cu mărfurile lor pe drumul Căianului, spre satele **Buza** (Buza, judeţul Cluj), **Teaca** (Teke, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Reghin**, **Şarpotoc** (Sarpatak, azi

[334] Academia Română, *Pagini de veche artă românească*, IV, Bucureşti 1981, p. 44

Glodeni, judeţul Mureş), **Măierău** (Monyorow, azi **Alunişu**, judeţul Mureş) şi **Târgu Mureş**, ei nu sunt datori să meargă la satul **Bonţida** (Bonchida, judeţul Cluj), ci drumul lor drept este la satul **Sânmiclăuş** (Sanctus Nicolaus, judeţul Mureş), pe drumul ce vine de la **Căian** (Calyan, judeţul Cluj) şi **Meneş** (Menyus, azi **Herghelia**, judeţul Mureş); iar negustorii din **Reteag** (Rettegh, judeţul Cluj), **Dej**, **Lechinţa** (Lekenche, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Cluj**, care vor să meargă spre **Bistriţa**, să fie datori să treacă prin Bonţida, ca să plătească vama acolo"[335].

1474-1563: „Partea de vest a judeţului Bistrița-Năsăud de astăzi, respectiv ţinuturile **Beclean** şi **Reteag**, în secolele XV şi XVI au trecut în stăpânirea domnilor moldoveni. Se pare că Reteagul a îndeplinit funcţia de reşedință a reprezentanţilor lui Ștefan cel Mare („pârcălabii" de Ciceu, cămăraşul ș. a.) şi ai urmaşilor săi. Ţinuturile amintite au continuat a fi posesiuni moldovene, cu unele întreruperi, timp de vreo opt decenii (după unii din 1474, după alţii mai târziu, până pe la 1563, când Alexandru Lăpuşneanu ar fi renunţat la ele). Deci, cu o sută şi ceva de ani înaintea lui Mihai Viteazul, un teritoriu aşa de întins, locuit aproape numai de români, a fost unit cu Moldova şi administrat după legile acestei ţări"[336].

1553: „O conscripţie din timpul lui Alexandru Lăpuşneanu, la 1553, ne arată precis câte sate aparţineau cetăţii Ciceu, pe care o stăpâneau Domnii Moldovei, de mai bine de o jumătate de veac. Numele satelor sunt: **Baba**, **Baţa**, **Poiana-Blenchii**, **Bârsău**, **Ciceu Giurgeşti**, **Ciceu-**

[335] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica,* 1361-1365, vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 62, pp. 46, 47
[336] Morariu, T.; Buta, I.; Maier, A., *Judeţul Bistriţa-Năsăud*, Bucureşti 1972, p. 11

Haşmaş, **Ciceu-Mihaieşti**, **Ciceu-Corabie**, **Dăbăceni**, **Ambriş**, **Galgău Ganciu**, **Gostila**, **Gighişul de sus**, **Ileanda mare, Ilişua**, **Caţcău**, **Căplani**, **Căpâlnea**, **Caşeu de jos**, **Răguseşti**, **Coldan**, **Chireu**, **Leleşti**, **Mica**, **Mănăştiur**, **Muncel**, **Negrileşti Urişor**, **Uriul de sus**, **Orman**, „Orbo", „Patakfalva", **Petrihaza**, **Peşteş**, **Refeni**, **Reteag**, **Glod**, **Şomcutul mic**, **Selişca**, **Sânmărghita**, **Suciul de sus şi de jos**, **Vima-mare**, **Vaida-Cămăraş**, **Borcuţ**, **Văleni**, **Poiana-Porcului**, **Dămăcuşeni**, **Draghia**, **Lăpuşul unguresc**, „Ioszeplápos", **Dobric**, **Libotin**, **Masca**, **Rogoz**, **Rohia** şi „Szaszmezö" (dispărut)"[337].

1812: „Biserica reformată din **Reteag** este o sală cu cor poligonal și turn de vest, adăugat numai în secolul trecut, cum aflăm din inscripția gravată pe amvon. Probabil că, inițial, biserica era lipsită de turn, dar prevăzută cu sacristie pe nord, cum indică ușa zidită azi din peretele nordic al corului. / Partea cea mai bine conservată a bisericii este corul, alcătuit din două travee, cu bolți în cruce pe ogive, acestea profilate cu câte două scotii și unite în chei de boltă decorate cu un relief plat, ce reprezintă un Agnus Dei și o stemă. Consolele, asemănătoare între ele, au forma de trunchi de piramidă în trepte; o singură consolă, piramidală, are fețele decorate cu câte o floare, ce amintește crinul angevin. Mai amintim, în cor, ușa sacristiei, cu lintelul pe console arcuite și o sedilla semicirculară în peretele sudic. / Nava își datorează actualul aspect înnoirilor din 1812, când a fost decorată în stil neoclasic și i s-au deschis ferestre noi, mai mari"[338].

---

[337] Meteş, Ştefan, *Moşiile Domnilor şi boierilor din Ţările române în Ardeal şi Ungaria*, Biblioteca Semănătorul, Arad 1925, p. 25

[338] Academia Română, *Pagini de veche artă românească*, IV, București 1981, p. 43

1845: „Cu 1 ianuarie, stătea încă paza în Valea Carelor, precum şi evreul Salamon Hersch în crâşma dumitrenilor, iar în cea a pinticanilor erau puşi, spre paza clădirilor, economul Vasile Moldovan, cu 2 saşi. / În 20 martie, s-a iscat, în urma ploilor, zăpezii şi sloilor porniţi, o **mare inundare a Someşului**, în urma căreia partea de sus a satului **Nepos** a suferit mari pagube, s-au rupt pământuri, s-au stricat movile, s-au rupt capetele podului. Sergentul Tanco a fost avansat sublocotenent şi mutat la **Nepos**. / Vara, s-au movilit pădurile şi hotarul: în **Rebrişoara**, prin căpitanul Mihailaş, în **Rebra** şi **Parva**, prin locotenentul Kohl, şi în **Nepos**, prin sublocotenentul Tanco. / Ofiţerul de conturi (Rechnungsführer) Peicich a fost pensionat şi, în locul lui, a fost numit fostul furier Gergely. / În 18 septembrie, George Login şi Vasile Andrei Dumitru au plecat la Viena, la împărat, în chestia certelor de hotar cu saşii. S-au întors în 18 decembrie, fără nici o ispravă. / Podul a fost reparat prin maestrul (Zimmermann) Svoboda. / În noiembrie, sublocotenentul comandant al institutului militar Mihailaş, cum şi Miron, de la compania 12, au trecut la pensie. / În decembrie, au fost expediate la **Reteag** clopotul cel mare, crăpat, şi cel mijlociu, spre a fi turnate din nou, ceea ce s-a isprăvit numai în iulie 1847”[339].

1850: „**Alexandru Papiu Ilarian şi decoraţiunile de la 1850**. / Decoraţiunea lui Papiu, conferită încă în 21 august 1850, a fost trimisă, din Viena, în toamna acelui an, la comanda militară cezaro-regală din districtul **Reteagului**, comitatul Solnoc-Dobâca, căruia aparţinea şi **Budiul de Câmpie**... / Comanda militară din **Reteag**, însărcinată cu cu predarea decoraţiunii, l-a recercat acolo... În noiem-

[339] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 250

brie 1850, Papiu scrie declarațiunea sa din 26 noiembrie și o trimite Comandei militare din **Reteag**, care, în fața acestei declarațiuni, în 18 decembrie trimite Universității din Viena decorațiunea (Crucea de Argint cu Coroană), spre a fi predată, acolo, lui Papiu"[340].

1853: „Ion Pop Reteganul s-a născut, la 10 iunie 1853, în satul **Reteag**, de pe Someşul Mare, din apropierea Munţilor Ţibleşului, într-o „căsuţă de nuiele, acoperită, după propria sa mărturisire, cu paie, precum erau toate casele românilor de la noi, după revoluţia din 1848". / Căsuţa nu avea decât „două fereşti, una spre miazănoapte şi alta spre răsărit", şi ele nu erau mai mari decât o coală de hârtie. / Părinţii săi se numeau Dumitru şi Mărina. / În **Reteag**, bunicii folcloristului veniseră din **Măgogea**, un sat de pe Valea Lăpuşului, unde se născuse, cu aproape 200 de ani în urmă, şi haiducul Pintea Viteazul, ale cărui balade şi legende alcătuiau una din comorile folclorice ale regiunii.

Reteagul, cu numele popular Răteagul, era un vechi sat de iobagi, atestat documentar încă din secolul al XIII-lea, având astfel o îndelungată tradiție istorică și socială. Timp de aproape un secol, el a făcut parte din posesiunile Ciceului, feuda transilvăneană a lui Ştefan cel Mare şi a urmaşilor săi, urmele stăpânirii moldovene impregnându-se puternic în modul de viaţă al reteganilor. / Deşi, în 1602, satul a fost devastat de valonii lui Basta, totuşi el s-a refăcut repede, izbutind să se menţină ca o aşezare viguroasă şi prosperă. / Ca şi în Humuleştii lui Creangă, la **Reteag** se mânuiau cu hărnicie plugul, sapa, coasa şi stativele de ţesut pânză şi pănură, şi răsunau, pe toate coclaurile şi sub toate streşinile, cântecele de dragoste şi obi-

[340] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 14, Braşov 1903, p. 6

dă. Vechi obiceiuri se urmau nestingherite, din veac în veac, reprezentând concepţiile de viaţă ale reteganilor, dragostea lor de muncă, prăznuirea sărbătorilor, modul de desfătare obştească, datinile, superstiţiile, felul de vindecare a bolilor oamenilor şi ale vitelor, apărarea faţă de forţele rău voitoare, trecerea, de la viaţă, la moarte, cu un cuvânt epopeea întregii existente.

În acest mediu s-a desfăşurat copilăria viitorului folclorist, aici a urmat clasele primare, şi aici avea să se întoarcă, spre sfârşitul vieţii, spre a se înmormânta alături de cei din care s-a născut. „Domn", intelectual adică, s-a făcut prin frecventarea **liceului de la Năsăud**, două clase, unde, spre a se deosebi de alţi „Popi", lui i s-a zis Reteganul, a **preparandiei de la Gherla** şi apoi **a celei de la Deva**, de unde, în 1873, avea să plece, ca învăţător, în comuna **Orlat**, din apropierea Sibiului. Timp de peste 20 de ani, avea să exercite o spinoasă şi fecundă dăscălie, în toate cele patru colţuri ale Transilvaniei şi Banatului"[341].

1895: „Târgul de la **Reteag**, în comitatul Solnoc-Dobâca, ce cade în zilele de 26, 27 și 28 septembrie stil nou, pentru anul acesta s-a amânat pe zilele de 29, 30 septembrie și 1 octombrie stil nou"[342].

1899: „Altădată, având ca oaspeți la masă pe advocatul Dr. Tripon și pe alți 3 prieteni, când unul din aceștia își uită, la plecare, mănușile pe pat, Pop-Reteganul, după ce ieși la iveală stăpânul, întovărăși, cu următoarea scrisoare (spusă din memorie de domnișoara Pop-Reteganul) perechea de mănuși, așezată într-o cutie, cumpărată anume: „Frate Gavrilă! După plecarea voastră, am vrut și eu,

[341] Pop Reteganul, Ion, *Povești ardelenești*, prefața, București 1986, pp. 2, 3
[342] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 180, Braşov 1895, p. 4

ca toţi creştinii, să mă culc şi, când colo, văd cu groază că în patul meu sunt două bidigănii, de care n-am mai văzut de când sunt pe acest pământ. Aș pune mâna pe ele, mă tem că mă vor mușca, să strig: cheț!, mă tem că mă vor zgâria, dar în pat nu le pot lăsa, că trebuie să dorm. / În sfârșit, după ce m-am convins că nici nu mușcă, nici nu zgârie, ba, când, cu frică, am pus mâna pe ele, nici n-au mârâit măcar, le-am pus frumuşel pe masă și, lângă ele, un blid cu lapte, că, de cumva le va fi foame, la noapte, să nu sară la mine, şi m-am culcat. / Dar îţi spun drept că n-am dormit, toată noaptea, și anume în primul rând de frică, a doua oară, de nedumerire: ce anume vor fi acelea. / A doua zi, fiind joi și, după cum bine ştii, „**mărturie**" (zi de judecată) **în Reteag**, am mers cu ele în târg, ca să mă lămurească cineva despre însemnătatea acestor bazaconii. Şi-am nimerit. Un om bătrân, umblat în procese, mi-a explicat însemnătatea acestor lucruri, în modul următor: „Aceste două minuni sunt mănuși, în care își bagă avocaţii mâinile, ca clienții să nu vadă lungimea degetelor". / Văzând ce articol însemnat sunt aceste mănuși pentru tine, ţi le trimit cu multe salutări. Al tău, Pop-Reteganul[343].

1903: „Subscrisul, strămutându-mă, de curând, în parohia **Reteag**, un frumos centru, în care românii, toți greco-catolici, sunt în număr de 1.071 suflete... îmi țin promisiunea din primele datorințe, să înființez o **bibliotecă parhială pentru popor**, spre a-i mijloci nutriment spiritual și, prin aceasta, să întind un mijloc de cultivare din cele mai eficace. / Rog inimile generoase să binevoiască a mă sprijini în această întreprindere... Cu această ocaziune, exprim mulțămită adânc simțită prea stimatului și bine-

[343] Petra-Bengescu, Horia, *Din viața lui Ioan Pop-Reteganul*, în *Ţara Bârsei*, Anul VII, nr. 4, Braşov 1935, pp. 355, 356

cunoscutului nostru folclorist, domnului **Ion Pop Reteganul**, învățător pensionat în loc, care a donat, pe seama înființândei noastre biblioteci, 5 volume din scrierea sa „Novele și Schițe", broșura I și a II-a, și 2 volume din „Dr. Victor Onișor: Legiuirea țării noastre". / Ioan Sonca, preot greco-catolic al **Reteagului** și filiei **Bația**"[344].

1904, Diaconovich: „**Reteag** (magh. Retteg), comună rurală în Transilvania, comitatul Solnoc-Dobâca, cu 2.278 locuitori, din care 1.025 români şi 1.239 maghiari"[345].

1905: „**Ioan Pop-Reteganul** a murit în 3 aprilie 1905, de o moarte fulgerătoare. Lucrase până pe la patru, după masă, în grădină. S-a dus să vorbească cu o femeie, când l-au apucat nişte dureri crâncene (suferea de rinichi). S-a dus în casă, s-a lungit în pat și, după trei ore, a fost mort. / Parcă prevestise. În pupitrele mesei de scris erau toate socotelile casei, aduse la zi, cu o mare conştiinciozitate.

Înmormântarea a fost pe o vreme rea. Totuși, au alergat mulți din împrejurime și cei din **Reteag** ca să petreacă la groapă pe neobositul dascăl. Slujba a ținut, de la ora 11 a. m., până la ora 4 p. m. / Protopopul din **Cuzdrioara**, I. Gorun, cu 5 preoți, corul compus din 9 învăţători; vorbiri, între care și a prietenului Dr. Gavril Tripon, orator de forță în ţinutul întreg. / Afluența poporului a fost mare – „**înmormântăm Reteagul**!", spuneau ei, cu ochii înlăcrămați. După ce i-au purtat coșciugul învățătorii-colegi – moment înduioșător! – s-au rugat țăranii, cu toţii, ei din îndemnul lor, să le lase şi lor cinstea de a duce la groapă

[344] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 55, Braşov 1903, p. 6
[345] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 758

pe bărbatul, pe sfetnicul iubit. Şi aşa, între fluturări de prapor, în sunet de clopot, în cântece de jale, cu ochii împăinjeniți de lacrămi, l-au dus la locul de veci”[346].

1908: „În 19 august, a avut loc în **Reteag** petrecerea de vară, aranjată de inteligența română și studențimea din Reteag și jur... Am avut un public numeros și ales și animația a fost la culmea. Oaspeți am avut chiar și din depărtări considerabile. Așa, de lângă Cluj, Bistrița, din Năsăud, de pe la Gherla etc. Venitul brutto al petrecerii a fost 184 coroane 20 fileri, iar cheltuielile 68 coroane 4 fileri. Deci venitul curat, **în favorul bisericii greco-catolice din Reteag**, a fost de 116 coroane 16 fileri, care sumă s-a vărsat în lada bisericii. . Oferte și suprasolviri au intrat de la următorii prea stimați domni: / Dr. Victor Onișor, avocat în **Bistrița**, 3 coroane, / Alexiu Bogdan, oficial regesc în pensiune și proprietar în **Cuzdrioara**, 5 coroane, / Iuliu Bogdan, căpitan cesaro-regesc în Köszeh, 4 coroane, / Pompeiu Făgărășan, preot în **Canciu**, 2 coroane, / domnișoara Eugenia Tomșa, 40 fileri, / Emil Mureșian, jurist în **Dej**, 40 fileri, / Dr. Aurel Juga, candidat avocatură, 1,40 coroane. / Familia Marțian, preot în **Cășeiu**, 80 fileri, / Corneliu Rednic, învățător în **Cășeiu**, 40 fileri, / Traian Man, proprietar în **Căianul mic**, 40 fileri, / Familia Șuteu din **Năsăud**, 80 fileri, / Familia Bude din **Sucriul de sus**, 1,60 coroane, / Ioan Vereș, preot în **Orman**, 3,20 coroane, / Familia Tömlö din **Reteag**, 20 fileri, / domnișoara Carolina Leon din **Reteag**, 20 fileri, / Iosif Turtureanu, cantor în **Reteag**, 80 fileri, / Nicolau Gavriluțiu, 1,80 coroane, / doamna văduvă preotească Ana Pop, născută Juga, din **Telciu**, 80 fileri, / Constantin Iuga, preot în **Negrilești**, 3,40

[346] Petra-Bengescu, Horia, *Din viața lui Ioan Pop-Reteganul*, în *Ţara Bârsei*, Anul VII, nr. 4, Braşov 1935, p. 358

coroane, / George Pop, învățător confesional în **Cuzdrioara**, 40 fileri, / doamna Catarina Filipan, proprieă în **Arpaș**, 80 fileri, / Ioan Goron, protopop în **Cuzdrioara**, 80 fileri, / Teodor Brehar preot în **Leleşti**, 80 fileri, / doamna văduvă Pop Reteganul, 40 fileri, / Gavrilă Pop, învățător confesional în **Mihaești**, 40 fileri, / Návay Jozsf, proprietar în **Reteag**, 40 fileri, / Ioan Șuteu, proprietar în **Reteag**, 2 coroane...

În vara anului 1907, s-au primit oferte și suprasolviri de la Alexandru Suciu, învățător în pensiune și proprietar, dimpreună cu doamna Elena Suciu, cu locuința în **Mediaș**, originar din **Reteag**, care au trimis ofertă 10 coroane, / George Chira, învățător în **Spini**, în comitatul Hunedoara, originar din **Reteag**, în anul 1906, 4 coroane, iar în 1907, iarăși 4 coroane, / / Familia Botean, preot în **Nușfalău**, 20 fileri, / frații Emil Bușița, jurist, și Alexandru, student gimnazial din **Mihăești**, 4 coroane, / familia protopopului Bălan, din **Brasfalău**, 20 fileri, / familia preotului Mureșan din **Patra**, 20 fileri, / doamna Cristina Șuteu din **Năsăud**, 2,80 coroane, / Ioan Mărginean, învățător în **Figa**, 80 fileri, / Ioan Macaveiu, preot în **Dumbrăvița**, 80 fileri, / Székely Jenö, norat cercual în **Reteag**, 2 coroane, / doamna Luiza Pop Reteganul, 80 fileri, / Alexandru Nemeș din **Cluj**, 2 coroane, / Iosif Turturean din **Reteag**, 1 coroană, / Ioan Mureșan, preot în **Valea groșilor**, 5 coroane, / Ștefan Todoran, proprietar în **Feleac**, 3,20 coroane, / Dr. Aurel Iuga, candidat avocatură, 3 coroane, / Dr. Iosif Boca, avocat, 1 coroană. / Venitul brutto a fost în sumă de 167 coroane 80 fileri, spesele au fost de 55 coroane 44 fileri, venitul curat a fost de 112 coroane 36 fileri”[347].

[347] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 190, Braşov 1908, p. 6

1908: „În 20 septembrie nou 1908, curatoratul bisericii din **Bața**, afiliată **Reteagului**, va aranja o petrecere cu joc pentru inteligență, în sala restaurantului Tömlö István din **Reteag**, cu prețul de intrare 2 coroane, iară pentru popor, la pavilionul din curtea bisericii celei noi, cu prețul de intrare 50 fileri de persoană... Venul curat este destinat în favorul bisericii greco-catolice din **Bața**. / Ioan Sonca, preot greco-catolic local. / Gavril Halos, curator primar, / Florian Halos, / Gavrilă Borbel, curatori”[348].

1908: „Pe 6 decembrie, a fost conchemată adunarea reuniunii filiale a învățătorilor din tractul Reteagului, la parohia **Reteag**... / Preotul local Ioan Sonea face propunerea ca adunarea să aducă hotărârea că învățătorii din acest tract sunt obligați a deschide curs pentru analfabeți și deja a făcut un spor frumos cu ei”[349].

1926: „În 1926 a luat ființă noul judeţ Someş, care a încorporat plăşile **Reteag** şi **Beclean**”[350].

1934: „Mult Onoratul Pavel Salvan, **protopop în Reteag**, a împlinit, în acest an, o jumătate de veac de preoție. A muncit 50 de ani în via Domnului, ca preot în **Ciaba**, mai întâi, mai apoi în **Sânmărghita**, iar acum ca protopop şi arhidiacon onorar în **Reteag**. / Domnia sa s-a născut în comuna **Beclean**, din părinți plugari, la 30 octomvrie 1859. A studiat în comuna natală, apoi la **Năsăud** şi **Blaj**, unde a dat bacalaureatul, în 1881. A studiat teologia la **Gherla**, iar în anul 1884 a fost hirotonit de preot. / Preot vrednic, bătrânul părinte a fost şi un român înfocat, luând parte la mişcările naţionale de dinainte de război. În Româ-

[348] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 191, Braşov 1908, p. 2
[349] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 269, Braşov 1908, p. 4
[350] Morariu, T.; Buta, I.; Maier, A., *Judeţul Bistriţa-Năsăud*, București 1972, p. 12

nia Întregită, a fost decorat eu „Steaua României în gradul de Ofiţer” şi „Răsplata muncii”. / În 19 octomvrie, cunoscuţii și prietenii au sărbătorit cum se cuvine această împlinire de o jumătate de veac de preoție. Preoţii tractului i-au oferit, prim părintele V. Câmpeanu, o cruce mare de argint, iar cunoscutii mulţi, între care şi dl Vaida Voevod, fost prim-ministru, i-au trimis scrisori cu urări de sănătate. Îi dorim şi noi încă mulți ani sănătoşi!”[351].

Dorfkirche
Village Church
Église du village

Boita

Biserica satului

[351] *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 49, Blaj 1934, p. 4

RETIŞ

(Redeşdorf, Retişdorf, azi **Retiş**, judeţul Sibiu)

1353, iulie 13, Buda: Ludovic, regele Ungariei, scrie capitlului bisericii din Alba Iulia că i s-a plâns călugărul Baldovin al lui Cornutus „că moşia **Redeşdorf** (Retişdorf, azi **Retiş**, judeţul Sibiu), din locurile ce ţin de scaunul Sighişoarei şi că acum o ţine pe nedrept cotropită Nicolae de Hrendorf… De aceea poruncim cu tărie să trimiteţi ca om de mărturie un om al vostru vrednic de crezare, în faţa căruia omul nostru Petru de Tyla sau Nicolae, fiul lui Nicolae de **Grind** (Gerend, azi **Luncani**, judeţul Cluj) ori Petru din acelaşi loc, sau Ioan de **Tureni** (Tur, judeţul Cluj), ori Mihail, fiul lui Solomon sau, în lipsa acestora, Mihail, fiul lui Henning, fiind de faţă vecinii şi megieşii acelei moşii, să o ia din nou în stăpânire după lege”[352].

1648, mai 7: „Principele George Rákóczy I porunceşte ca românii din **Retişdorf** să plătească censul biseri-

[352] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 205, pp. 221, 222

cesc întreg preotului evanghelic, deoarece şi acesta îl administrează visteriei pe deplin”[353].

1902: „Ioan Oțelea din **Retișdorf** a donat 2 jugăre de pământ pentru înfrumusețarea bisericii de acolo”[354].

1904, Diaconovich: „**Retişdorf** (magh. Rèten, germ. Reteschdorf), comună rurală în Transilvania, comitatul Târnava Mare, 1.056 locuitori, din care 759 români şi 226 germani”[355].

1910: „La 11/24 august 1910, în fosta comună **Retișdorf**, comitatul Tirnava Mare, astăzi comuna **Retiș**, județul Sibiu, s-a născut Ilarion, fiul lui Emilian Cociș și al Silviei Cociș, de naționalitate română și de religie „greco-ortodoxă”. În satul natal, a absolvit patru clase primare (1917-1921), după care părinţii l-au trimis la Sibiu, ca elev al Şcolii normale „Andrei Şaguna” din localitate (1921-1928). Până în clasa a VII-a, ultima din acea vreme a şcolii normale, Ilarion a purtat numele de familie Cociș, așa cum, de altfel, îl vedem menţionat în toate actele școlare, ca, după aceea, să iscălească permanent Cocișiu. Numai Constantin Brăiloiu, viitorul său profesor, va continua să-l numească Cociș, după cum vom vedea în corespondenţa adresată de acesta tânărului student la Conservator și colaborator al Arhivei de folclor. La Școala normală din Sibiu, Ilarion l-a avut ca profesor și pe Timotei Popovici, cel care a sesizat, din capul locului, talentul muzical al tânărului său elev, îndemnându-l adesea să se dedice artei

---

[353] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. X, 1637-1660, Bucureşti 1938, p. 209

[354] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 92, Braşov 1902, p. 2

[355] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 758

muzicale, să se apropie de muzica populară, să culeagă și să noteze chiar cântecele specifice regiunii sale natale. Cu Timotei Popovici, primul său maestru de muzică, Ilarion Cocisiu va păstra un contact permanent, până în ultimii ani ai vieţii”[356].

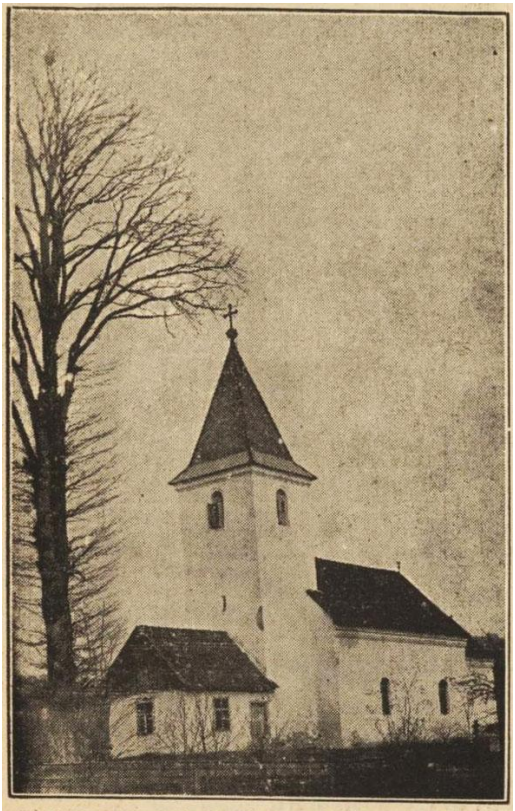

Biserica ortodoxă din Ribița zidită în anul 1417

[356] Academia Română, *Studii şi cercetări de Istoria Artei / Seria muzică. Teatru cinematografie*, Tomul 37, Bucureşti 1990, p. 75

RIBIŢA

(magh. Ribice, judeţul Hunedoara)

1404-1415: „Documentele pomenesc, în acest timp, pe voievodul român Vasile din **Ribiţa**, şi pe voievodul Bolea din **Baia de Criș**, împreună cu fiii lui”[357].

1414-1415: „Voievodul Vasile, între anii 1414-1415, împreună cu frații lui, a zidit biserica din **Ribiţa**”[358].

1417: A fost dată în folosință biserica din **Ribița**, durată în vremuri în care „nobilimea română bogată, încă nedesnaționalizată atunci, zidea biserici de piatră și cărămidă”[359].

„Șerban și Ioan de **Ribița** sunt descendenții lui Vladislav și Miclăuș, care au zidit, în 1417, biserica de piatră din **Ribița**, biserică care există și astăzi”[360].

1435: „Ladislau Maroty scrie voievozilor români din Zărand, anume lui Ladislau din **Bolia** (dispărut), lui Ştefan din **Birtin** (comuna Vaţa de Jos, judeţul Hunedoa-

---

[357] Manciulea, Șt., *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 100

[358] Manciulea, Șt., *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 102

[359] Verona, A. G., *Pictura / Studiu tehnic cu douăzevi planşe hors-texte*, Bucureşti 1944, pp. 23, 8

[360] *Telegraful Român*, Anul 127, nr. 35-36, Sibiu 1979, p. 4

ra), lui Ioan din **Valea Bradului** (inclus în **Brad**, judeţul Hunedoara), şi lui Șerban şi Ioan din **Ribița** (magh. Ribice, judeţul Hunedoara), să cheme înainte lor pe un Simion din **Sibiu**, căruia să-i ceară jurământ, în chestiunea unui proces purtat de el cu locuitorii **Băii de Criş** (germ. Altenburg, magh. Körösbánya, Fehérkörösbánya, Nagybánya), pentru un teren din acea localitate”[361].

1784, o istorie scrisă, pe baza documentelor oficiale, de N. Densușianu, București 1884, Tipografia „Românul” – Carol Göbl: / „În aceeaşi zi de marţi, 2 noiemvrie, după-amiază, Crișan, cu trupa lui, atacă nobilimea din oraşul **Brad**. El trimise, totodată, în toate satele, emisari de ai lui şi ţăranii începură a se ridica în masă, în toate părţile Zarandului. Nouă cete de ţărani soseau, pe fiecare oră, în trupa lui Crișan, ele se împărţiră în mai multe trupe și porniră prin toate colţurile Zarandului. / Miercuri, la 3 noiemvrie, dimineaţa, Crișanii **atacă curţile nobilimii din comuna Ribița**. Aici, ţăranii uciseră şi executară 42 persoane, nobili și diferiţi particulari. Cei condamnaţi în mod sumar la moarte au fost duşi, cu escortă, la capul satului şi, aici, daţi pe mâna ţiganilor, să-i execute şi să-i înmormânteze. / În **Ribiţa**, ca și în **Brad**, mulți bărbaţi, femei şi copii fură graţiaţi, sub condiţiune să primească religiunea română. Între alţii, se aflară, la **Brad**, şi doi evrei din **Alba-Iulia**, care vindeau licheoruri. Josef Samuel spune că ţăranii le-au luat marfa, le-au ras bărbile, îi dezbrăcară, apoi, până la piele şi le turnară apă peste cap, zicând că-i botează și-i fac români. Acesta este numai un episod comic, deviza serioasă a revoluţiunii era însă stingerea sau romanizarea elementului unguresc din Ardeal. Țăranii credeau că, prin

[361] Manciulea, Șt., *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 100

botez, vor putea naţionaliza imediat pe vrăşmaşii lor. De la unii țărani cereau numai jurământul că se leapădă de credința lor, pe alţii îi botezau în toată forma, iar pe văduvele şi fetele nobililor le măritară după iobagi. Astfel fu botezată, în **Crişcior**, fiica solgăbirăului Pakot, Apolonia, şi preotul Constantin Turciu, numit și popa Costan, unul din cei mai activi preoți în revoluţiunea Zarandului, o cunună cu un tânăr iobagi, anume Ion Sârbu. / Două fete ale lui Emeric Nemeș din **Ribiţa**, Rafaela și Agneta, primiră, în botez, numele de Reveca şi Rafira. După ce se lepădară de legea lor, scuipând de trei ori în pământ, preotul le unse fața, fruntea și dosul mâinilor cu mir, apoi zise: „Botează-se robele lui Dumnezeu Raveca şi Rafira!" şi, muind patrafirul în apă, le stropi pe amândouă. / Altă trupă atacă, în 2 noiemvrie, **Mihălenii**, aici soţia nobilului Csiszar Caterina, o femeia tânără şi frumoasă, fu asemenea botezată din nou, cum se plânge dânsa în petiţiunea sa către împăratul Iosif. / În 4 noiemvrie, altă trupă atacă pe ungurii din oraşul **Baia de Criş**. Ţăranii pătrunseră în mănăstirea călugărilor franciscani, unguri, și, în iritația lor asupra nobililor, străpunseră icoana Prea Curatei Fecioare, zicând: „Asta-i Maica Precestă a ungurilor!", aruncară pe jos cuminecătura din potir, strigând: „Ăsta-i Dumnezeul ungurilor, acum să le ajute, dacă poate!", şi, în furia de care erau cuprinși, înaintea lor nu mai era nimic sfânt, ce era unguresc. Nu rămăsese un edificiu, un monument neatins, care avea ceva suvenire legate de domnia despotică a nobilimii din Zarand. / În timp de patru zile, Zarandul întreg ajunse în posesiunea ţăranilor răsculați și, afară de autoritatea lui Horia şi Crișan, aici nu mai există nici un fel de autoritate. Din casele nobililor nu mai rămăsese nimica, decât cenușă sau triste ruine. Pedepsele de moarte, care loviseră aşa de

mult și așa de greu pe țăranul român, se întorceau, la anul 1784, asupra nobilimii ungurești. / Tragică răzbunare a trecutului!, exclamă autorul. Violenţa, cu care se execută această revoluţiune, este numai o probă despre nedreptatea, mai mult, despre batjocura ce se făcuse cu poporul română, în secolii trecuţi!"[362].

1784: Răscoala lui Horia, Cloşca şi Crişan: „Țăranii din judeţele Zarand şi Hunedoara voiau să înceapă revoluţia în ziua de Bobotează a anului 1785, iar ţăranii din comitatul Albei, în luna lui mai a aceluiaşi an. / Joi, **28 octombrie 1784**, fiind zi de târg la **Brad** (comitatul Zarandului), își face apariția aici căpitanul Crişan, ca trimis din partea lui Horia, şi, ascuns sub podul de peste Criş, cheamă la dânsul pe mai mulți țărani din diferite sate, cărora le spune că Horia a fost la Viena, la împăratul, de la care a adus ordin ca ţăranii români să capete arme şi să nu mai facă nici un serviciu nobililor. Spre încredințare, Crişan arată țăranilor crucea de aur a lui Horia şi-i invită ca, pe duminica viitoare, 31 octombrie, să vină, din fiecare sat, câte 3 sau 4 țărani, la biserica din **Mesteacăn**, ca să asculte porunca împărătească. / În ziua de 31 octombrie, se adunase, în secret, la biserica din Mesteacăn, vreo 600 ţărani din districtul Zarandului, al Hunedoarei şi din munţii Abrudului. La adunarea aceasta, Crişan înfăţişă ţăranilor crucea de aur şi o scrisoare, apoi le făcu cunoscut că Horia, fiind bolnav, nu poate asista la adunare, dar că l-a însărcinat pe dânsul să vină şi să le spună că, din ordinul împăratului Iosif II, să se ducă cu toţii la **Alba Iulia**, ca să primească arme şi să fie grăniceri, împăratul lăsând la libera voie a fiecăruia sau

[362] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 205, Braşov 1884, p. 2

de a fi militar, deci scăpat de iobăgie, sau de a face, şi de aici, înainte, serviciu de iobagi, pe seama nobililor.

În ziua de 1 noiembrie, țăranii întruniţi la Mesteacăn ajung, în drumul lor spre Alba Iulia, ca să primească arme, în satul **Curechiu**, însă în număr cu mult mai considerabil. Mulțimea poporului crescuse enorm. În aceiaşi zi, noaptea, târziu, sosiră la Curechiu subprefecții Mihai Gal din **Baia de Criş** şi Wolfgang Nalaczi din **Brad**, însoţiţi de o gardă de 4 soldaţi, ca să prindă pe căpeteniile țăranilor, în special pe Crişan. Dar mulțimea de ţărani, aflând de veste, dau alarma prin chiote, trag clopotele de la biserică şi se aruncă, din toate părțile şi cu ceea ce apucară în mâini, asupra celor doi subprefecţi, pe care îi uciseră pe loc. Gornicul Petru Kara din **Criştior**, spionul nobililor, fu prins şi executat imediat, din ordinul lui Crişan, iar cei 4 soldați fură dezarmaţi, bătuţi şi apoi puşi în libertate. Revoluţia era acum proclamată.

Primul atac al ţăranilor răsculați fu dat asupra nobilimii din **Criştior**, în ziua de marţi, dimineaţă, în 2 noiembrie, când, cu o furie vehementă, ţăranii dau năvală asupra curților nobililor şi execută 17 persoane din nobilimea de aici, printre care 12 membri ai vechii familii Kristyori, de origine română, dar, cu timpul, catolicizaţi şi maghiarizați. Puţini nobili scăpară, cu fuga, prin păduri, iar ceilalți, bărbați, femei şi copii, fură făcuţi prizonieri şi, apoi, cu toții botezați în religia română ortodoxă, de către preotul Constantin Turciu, zis şi Popa Costan. / Din **Criştior,** trupa ţăranilor răsculați se împărți în două: o parte apucă drumul spre **Mihăleni**, iar căpitanul Crişan, cu oamenii săi, atacă, în aceiaşi zi, după amiază, nobilimea din orăşelul **Brad**. Cei mai mulți dintre nobili, refugiindu-se în turnul bisericii reformate, sunt daţi jos de mulțimea înfu-

riată, care execută, pe loc, pe mai mulți dintr-înșii, iar pe alții îi grațiază, după ce primesc să se boteze în religia românească. Aici au căzut victime ale furiei populare şi mai mulţi negustori evrei, dintre care unii au fost şi ei botezați. / Acum, ţăranii începură a se ridica în masă, în toate părțile Zarandului. Cete noi de ţărani soseau, pe fiecare oră, în trupa lui Crișan. / Din **Brad**, mulțimea ţăranilor se diviză iar în mai multe părți, apucând fiecare trupă câte o direcție diferită, prin toate colţurile Zarandului.

În ziua de 5 noiembrie, căpitanul Crișan atacă curţile nobilimii din comuna **Ribiţa**, unde, după o luptă înverşunată, în care sunt uciși 7 oameni din trupa lui Crișan, românii ucid şi execută 42 persoane, nobili şi particulari. / Trupa țăranilor, care plecase, marţi, la amiază, în 2 noiembrie, din **Criştior**, ajunge, în aceeași zi, în comuna **Mihăleni**. Singurul nobil de aici, Ladislau Csiszar, auzind că ţăranii răsculați vin asupra sa, încearcă să fugă repede, cu familia, prin păduri, dar abia face câțiva paşi de acasă şi este prins, cu toată familia, şi executat cu doi copii ai săi şi cu un frate al său. Soţia lui Csiszar, care era fiica fostului prefect, baronul Hollaky, o femeie tânără şi foarte frumoasă, îmbrăcată în haine ţărăneşti, la propunerea preotului ortodox din Mihăleni, se ascunde în podul bisericii române. Descoperită fiind, a doua zi, de doi iobagi, aceştia o duc în biserică, unde o forțează să depună jurământ că se leapădă de religia catolică şi trece la religia românească. A doua zi, joi, nefericita femeie, aflând că vine şi Crișan, cu trupa sa, la Mihăleni, fuge prin păduri, dar este prinsă de ţăranii răsculați, care acum voiau s-o execute. Dar lui Crișan i se făcu milă de ea şi o lăsă în viață, cu condițiunea, cum se plânge dânsa, ca să se boteze din nou. Trista soartă a acestei femei a format obiectul unei descrieri sentimen-

tale, din partea istoricului transilvan, abatele Iosif Carol Eder, care spune că, în timpul acela, era o crimă în ochii țăranilor români de a se fi născut cineva din sânge unguresc. / Tot joi, în 4 noiembrie, altă ceată de țărani atacă nobilimea şi populaţia ungurească din **Baia de Criş**. Aici distrug mănăstirea călugărilor franciscani, botează în religia românească pe văduva subprefectului Mihai Gal, ucis la Curechiu, cu două zile mai înainte, şi o mărită după un iobag român; ucid pe advocatul O. Szentkiralyi, apoi pe un curier al comitatului şi pe un nobil, cu numele Iosif Kis. În acelaşi timp, sentinelele răsculaților din satul **Târnava** prind pe o femeie din **Beiuş**, cu numele Eva Ajtal, care călătoria la părinţii săi, în **Abrud**, şi pe care țăranii voiau s-o execute, crezând că e unguroaică, cum şi era de fapt. Femeia însă scăpă de la moarte, declarând că e româncă, dar, spre convingerea ţăranilor, ea trebui să spună, în româneşte, rugăciunea „Tatăl nostru".

În timp de 4 zile, de la 2, la 5 noiembrie 1784, mai sunt atacate curțile nobililor din satele **Trestia**, **Lunca**, **Luncoiul de Sus**, **Luncoiul de Jos**, **Ociu**, **Hălmagiu**, **Hălmăgel**, **Pleşcuta**, **Ţărmure**, **Tomeşti**, **Sălişte** etc., aşa că întreg comitatul Zarandului ajunse în posesia ţăranilor răsculați şi, afară de autoritatea lui Horia şi Crişan, nu mai exista nici un fel de autoritate. / Țăranii, înfuriați şi înrăiți de nedreptățile seculare, suferite din partea ungurilor, deveniseră surzi şi muţi la rugăciunile şi lacrămile „domnilor lor", adică a proprietarilor de pământ, pe care acum îi legau cu lanţuri de carul cu boi şi aşa îi duceau la capul satului, unde îi dau pe mâna ţiganilor, ca să-i execute şi înmormânteze. În general, aspectul revoluţiunii nu era numai în contra nobilimii, ci în contra întregului element unguresc. Era o tragică răzbunare a trecutului. / Repede de tot, miş-

carea revoluţionară, începută în comitatul Zarandului, se întinse şi în comitatul Hunedoarei. / În ziua de 4 noiembrie, cete de țărani prefăcură în cenuşă castelul baronului Anton Iosica, din **Brabişca**, pe valea Mureşului, iar în cele 2 zile următoare, ţăranii distruseră şi arseră toate curțile nobililor din comunele **Sulighet**, **Bretea**, **Ilia**, **Sârbi**, **Gura-Sada**, **Tătăreşti**, **Lesnic**, **Dobra**, **Roşcani**, **Geoagiul de Jos** etc. O mulțime de nobili şi preoți unguri fură executaţi şi pe aci. Ţăranii, care trecuseră din Zarand, puseră numaidecât în mişcare şi pe iobagii de pe Valea Streiului şi din Ţara Hațegului, unde, de asemenea, mulțimea țăranilor răsculați devastează şi dă foc edificiilor nobililor din aproape toate comunele, până la graniţa țării româneşti.

În ziua de vineri, 5 noiembrie, valurile distrugătoare ale revoluţiei ajunseră la marginea oraşului **Deva**, capitala judeţului Hunedoara, al cărei atac se hotărî pentru ziua de 6 noiembrie. Prima încercare nu reuşi, deoarece soldaţii din armata imperială li se opuse, trăgând focuri peste capetele țăranilor. A doua încercare, din ziua de 7 noiembrie, fu şi mai nenorocoasă, fiindcă ţăranii, văzându-se atacați de 70 soldaţi grăniceri şi 74 husari români, după o mică rezistenţă, ajunseră în confuziune, căci nu se aşteptau la focul armelor din partea soldaţilor împăratului, şi începură a se retrage, în dezordine, spre malurile Mureşului, urmăriți de armata imperială şi de 22 nobili unguri călare. Un număr de 72 țărani români fură parte tăiați, parte aruncaţi şi înecaţi în apele Mureşului, iar 44 căzură prizonieri. Douăzeci de inşi dintre aceşti prizonieri au fost executați, tăindu-li-se capul cu sabia, în ziua de luni, 8 noiembrie, în dosul fortăreței de lângă drumul ce duce la **Dobra**. A doua zi, au mai fost executaţi alți 14 prizonieri, precum şi 22 ţărani, prinşi cu ocazia devastării curții baro-

nului Anton Orban din **Binţinţi**. În două zile, nobilimea din Deva făcu să cadă capul, prin paloş, a 56 ţărani români, lipsiţi cu totul de dreptul de apel şi unii dintre ei străini cu totul de revoluţie, precum a fost cazul ţăranului Alexandru Morariu din **Jibot**"[363].

1784, Răscoala în munţii Abrudului: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluţia şi în munţii Abrudului, Horia, văzând cursul repede şi norocos al mişcării revoluţionare din Zarand, convocă, prin oamenii săi de încredere şi circulare, pe țăranii din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le comunica poruncile împărăteşti. În acelaşi timp, căpitanul Crişan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crişului (**Criştior**, **Brad**, **Ribiţa** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munţii Abrudului şi, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlni cu Horia şi Cloşca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniş**, unde țăranii întruniți depuseră, cu toţii, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viaţă picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de ţărani, care îi urmau fidel şi nedezlipiţi, intrară în orăşelul **Câmpeni**, unde Crişan declară mulțimii adunate că porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religiune ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, ţăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționarilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice şi pivniţei fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

[363] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 156-161

În aceeași zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Closca şi Crişan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** şi **Albac**, unde avea de răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungureşti. Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde îşi găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin judeţele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloşca şi Crişan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineaţa, când trupele de țărani răsculați se înmulţiseră cu elemente din 29 sate ale Zarandului şi 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Şuluţ din **Cărpeniş**, care avusese imprudenţa să se opună singur în contra torentului revoluționar, ieşit din albia-i normală, invitând pe ţărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un ţăran de pe Valea Crişului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Şuluţ, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămâna nici unul!", ţăranii năvăliră în oraş şi, pătrunzând în casele ungurilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buţile şi vărsând vinul. Bogătaşul ungur Ion Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele trec şi peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemţilor şi saşilor au fost distruse şi numai locuinţele

românilor, aşezate printre ele, au rămas scutite de dezastru". Iar preotul reformat se plânge astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât oraşul acesta nici peste 100 de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte". / Luni, 8 noiembrie, ţăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieţii, că „porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este că cine nu trece la religia românească şi cine nu se îmbracă în haine româneşti va fi tras în ţeapă, în faţa casei sale, sau i se taie capul".

Rezultatul acestei publicaţiuni a fost că, la **Abrud** şi la **Roşia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleaşi scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformaţi, 65 catolici şi 41 luterani. Mulţi din aceştia se ascunseseră prin galeriile întunecoase ale minelor de aur din **Roşia Montană** şi **Corna**, de unde au fost scoşi de către răsculaţi, prin fumul provocat de fânul şi de paiele aprinse la gura băilor. / Trecuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluţiei, la **Curechiu**, şi mişcarea ţăranilor era cât pe-aci să înceteze, din cauza instigației, făcută printre ţăranii din comuna **Bucium**, de către primarul ei, George Suciu. Acesta pusese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi ţăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieşanu. Dar Horia şi oamenii săi fură, însă, curând eliberaţi, de către Ionuţ Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa ţăranilor, care ocupase **Abrudul** şi **Roşia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloşca în cap, plecă pe Valea Arieşului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă di-

recțiunea spre **Zlatna** și Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul și același: să revolte, în drumul lor, toate comunele românești și apoi să se întâlnească în satul **Cricău**, de unde să meargă și să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** și să elibereze pe toți țăranii deținuți acolo, printre care se afla încă Dumitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat și condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloșca, în drumul ei spre Galda, se întâlni, în comuna **Mogoș**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa țăranilor din **Zarand**, condusă de Crișan. Aici, în Mogoș, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toți ungurii din țară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcționari români; însă țăranii să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care știe să scrie, să nu rămână în viață". Entuziasmați astfel, țăranii din **Mogoș** plecară și ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Șularea, care purta ca steag o cruce roșie, înaltă de un stânjen și jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloșca și Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeași zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloșca și Horia tânărul, armistițiul de la **Tibru**, pe timp de 8 zile… Ștefan Meteș mă informează că armistițiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din **Galda de Jos**, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării

sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în mizerie şi dispreţ general, nenorocitul preot ținea, cu orice preţ, să se reîntoarcă în Galda de Jos şi, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul judeţului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoința şi puţinul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia" şi să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos… / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlni cu căpitanul Cloşca, în valea numită la Pârâul Turcului, conferi aici cu dânsul şi cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău…

În zilele de 6 şi 7 noiembrie, ţăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei şi atacă populația ungurească din **Vurpăr** şi **Vinţul de Jos**, omorând vreo 17 nobili şi prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 şi 9 noiembrie, revoluţiunea străbătuse şi în comitatele Sibiului, Clujului şi Aradului, exact în aceeaşi formă şi asprime, ţăranii arzând castelele şi gospodăriile boiereşti de prin toate comunele, în care pătrundeau…

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura judeţului Alba execută, fără cercetare, 11 ţărani români, printre care şi pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armistiţiului de la Tibru**. Aceleaşi execuţiuni sângeroase încep şi la Arad, împotriva ţăranilor români: 4 persoane sunt condamnate la tragere în țeapă, la roată, la tăierea mâinilor şi a capului, la ardere şi la furci, iar populaţia întreagă a judeţului, bineînţeles cea românească, bărbați, femei şi copii,

condamnaţi la un număr nefixat de bastoane, bice şi vărgi…

Faţă cu această situaţiune din ce în ce mai rea şi în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistiţiului de la Tibru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenţi țărani cutreieră satele şi dau iar semnalul răscoalei. Acum intenţiunea căpitanilor era să plece din nou asupra oraşelor ungureşti. Se fixează atacurile şi se distribuie trupele în acest scop. Atacul oraşului **Deva** se hotărăşte pentru ziua de 30 noiembrie, iar ţăranii din munţii Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenuşă, că vor trece prin ascuţişul sabiei pe toţi cetăţenii unguri şi chiar şi pe unii români, sub cuvântul că, în primele zile ale revoluţiei, ei au ascuns pe unguri în casele lor şi le-au dat mijloace de existenţă. Planul general era ca țăranii din partea de jos a Mureşului, din Zarand şi din munţii Abrudului să înainteze, cu toţii, spre inima Transilvaniei şi să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**… / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mişcare, din toate părţile, către munţii Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru şi diferite alte trupe fură aşezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad şi Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra**, **Ilia**, **Deva**, **Orăştie** şi **Vinţul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de asemenea, detaşamente mai mici de armată. Alte trupe încinseră munţii, în partea răsăriteană, cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna**, **Mogoş** şi **Baia de Arieş**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe poziţiuni la **Gilău** şi **Huedin**. Câte un preot sau doi erau ataşaţi pe lângă fiecare

trupă, ca să dojenească populaţia şi să o îndemne să depună armele. Situaţiunea era critică…

În ziua de 27 noiembrie, operaţiunile armatei începură pe toată linia. În unele părţi, ţăranii rămaseră învingători, ca la **Rămeți**, **Brad** şi **Lupşa**. La Rămeţi, țăranii strigau: „Nu vă lăsaţi odată cu capul, feciori, că vine Horia cu ţara!”. La Brad, după ce Crişan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldaţi ai săi, îl urmăreşte până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupșa**, pe Valea Arieşului, țăranii bat detaşamentul maiorului Dolcinengo, iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împuşcă, împreună cu 8 soldați ai săi…

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revoluțiunii. Armata, ca să poată opera în munţii Abrudului, trebuia necondiţionat să ocupe Zarandul şi, în special, satele de pe Valea Crişului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-colonelului Kray, care era însoţit şi de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țăranii din **Brad** şi **Criştior** sunt chemaţi de preoți, care îi dojenesc şi le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului şi Criştiorului se liniştesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenţie a episcopului lor. / Nu tot astfel se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunaţi peste 600 de ţărani, înarmaţi cu puşti, pistoale, lăncii şi furci de fier. Episcopul trimite doi preoți la trupa ţăranilor, ca să-i invite să depună armele şi să se liniştească, făgăduindu-le dreptate şi amnistie. Ţăranii răsculați refuzând, vice-colonelul Kray, după retragerea preoților, porneşte la atac pe

grănicerii secui şi se încinge o luptă între armată şi ţărani, care durează până seara târziu şi în cursul căreia cad 85 de ţărani, afară de răniţi şi prizonieri. Printre cei căzuţi era şi Micula Bibarţu, căpitanul țăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniştea în comitatul Zarand şi avu urmări şi pentru o repede liniştire a revoluţiei şi în munţii Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia…

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa şi cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoţi şi câte 6 ţărani din comunele vecine, **Abrud-sat**, **Cărpeniş**, **Roşia Montană**, **Bucium**, **Lupşa** şi **Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea adunată să renunțe la revoluţie şi publicând decretul împărătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa ţăranilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldaţi. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei ţărăneşti de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se întoarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestăţii Sale Împăratului, după ce îl vor însoţi pe dânsul până la **Albac** şi peste munţi, de unde, apoi, îşi va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise şi comandase în scopul de a obţine dreptate şi libertate pentru iobagii români. / Era

ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, ţăranul plin de inimă şi de nemărginită dragoste pentru fraţii săi din robia austro-ungurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu totul**"[364].

1898: „Pentru balul aranjat, la 20 februarie nou, în hotelul „Central" din **Brad**, în favorul fondului pentru convict la gimnaziul român greco-ortodox din **Brad** a incurs... și Savu Stănilă, paroh în **Ribiţa**, 2 florini"[365].

1899: „Alegerea de notar în **Băița**, lângă Deva, s-a ținut în 27 iunie, sub conducerea prim-pretorului Krasznay. Ales a fost, cu aclamațiune, Dionisiu Sida, **fost notar în Ribița**"[366].

1937: „Am vizitat satul **Ribița**, unde se află cea mai veche biserică **din ținutul istoric al Zarandului. /** Satul Ribița se află la vreo 8 km depărtare de **Brad** și este un sat de oameni buni și credincioși, un sat de oameni harnici, care pot face orice lucru de valoare, atunci când sunt chemați. În fruntea credincioșilor este preotul Iosif Comșa, un bun slujitor al altarului. / Ceea ce-i mai trist pentru acest sat este bisericuța veche, care e neîncăpătoare și e pe cale de a se ruina. E prea veche și, astăzi, numărul populației a crescut mult.

Această biserică a fost clădită înainte de anul **1417**, pictura fiind terminată la **15 iulie 1417**, sub cinstita păstorie a preotului Drăgușin. Toată cheltuiala pentru această biserică a fost suportată de jupânul Vladislav și de fratele său, Miclăuș. / Și după atâția ani, pictura bisericii, de-o

---

[364] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 161-176
[365] *Revista Orăştiei*, Anul IV, nr. 11, Orăştie 1898, p. 44
[366] *Revista Orăştiei*, Anul V, nr. 25, Orăştie 1899, p. 99

valoare foarte mare, cu durere vedem că astăzi se ruinează. Societatea monumentelor istorice ar trebui să se sesizeze de acest lucru și să acopere ermetic această pictură, care a fost evaluată de specialiști la sume foarte mari. Însuși dl profesor Nicolae Iorga, care a vizitat această biserică, a recunoscut că este un **adevărat monument istoric**, un asemenea sfânt locaș, zidit acum 520 ani (în 1937 – n. n.). / Până în prezent, s-au făcut diferite rapoarte la forurile competente, dar nu s-a luat nici o măsură"[367].

1883: La „interpelarea domnului F. Ulain (de fapt, Francisc Uleiu, proprietar și delegat supeant pentru conferința generală de la Sibiu, în 1884)[368], proprietar în **Ribița**, făcută în adunarea generală și, totodată înaintată în scris... vice-comitele a răspuns că adjunctul pretorial Kostperda Emil și notarul din **Ribița**, Tomuța Vasile, sunt suspendați și dați în cercetare disciplinară, iar față cu pretorul Tobias Mihalovici va lua măsurile de lipsă"[369].

1897: La expoziția de artă casnică de la **Brad**, au fost „răsplătite, între marginile sumei de 40 coroane... și Carolina Comșa din **Ribița**, cu 3 coroane, și Maria Vlad, din **Ribița**, cu 2 coroane"[370].

1937: La „Adunarea șefilor de sectoare, a șefilor comunali și a fruntașilor satelor din plasa „Avram Iancu", care a avut loc marți, 29 iunie, de Sfinții Petru și Pavel, la **Baia de Criș**, la locuința dlui Dr. Iacob Oncu... au fost prezenți, din **Ribița**, Obodău Petru, Cazan Ioan, Indrieș Miron"[371].

---

[367] *Universul*, Anul 54, nr. 356, București 1937, p. 14
[368] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 52, Brașov 1884, p. 3
[369] *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 66, Sibiu 1883, p. 265
[370] *Revista Orăștiei*, Anul III, nr. 4, Orăștie 1897, p. 4
[371] *Solia*, Anul XVI, nr. 21, Orăștie 1937, p. 1

1939: „Unele notariate au eliberat carnete de reducere pe CFR și intelectualilor moți, pe când altele refuză să o facă. De exemplu, notariatul **Baia de Criș** a eliberat la evrei și intelectuali români, notariatul **Ribița**, la câțiva intelectuali locali, în vreme ce notariatul **Brad** și altele refuză să facă acest lucru”[372].

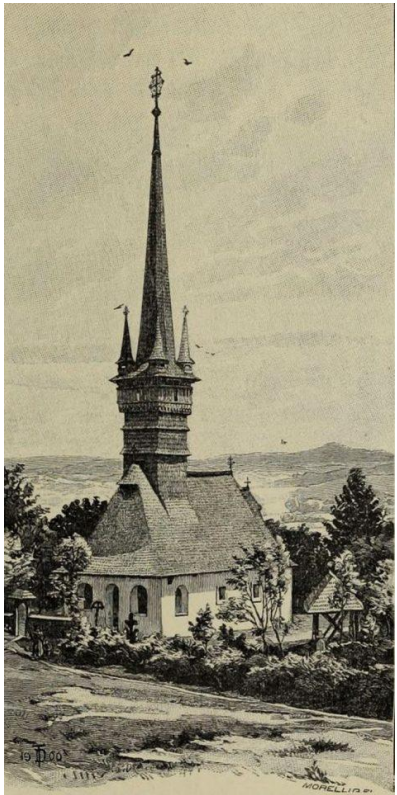

Griechisch-katholische Kirche zu Berzencze (Comitat Szolnok-Doboka).

[372] *Universul*, Anul 56, nr. 6, Bucureşti 1939, p. 3

RICHIŞ

(Răchişdorf, villa Richvini, villa Eythkmyn,
azi **Richiş**, judeţul Sibiu)

1359, februarie 1, Mediaş: Provincialii ţinutului **Mediaş** dau de ştire că nu au putut să împace şi să potolească „neînţelegerea şi gâlceava ce s-a iscat între două sate ale scaunului nostru, anume **Velţ** (Velcz, judeţul Sibiu) şi **Basna** (Bazna, Bozna, azi **Bazna**, judeţul Sibiu), pentru o pădure… şi l-am trimis la **Sibiu** pe comitele Andrei, bătrânul de **Brateiu** (Prothia, judeţul Sibiu), pentru a cere să se hotărască acolo care din părţi, adică dintre zisele sate, trebuie să plece, să se dea învinsă faţă de cealaltă. Şi patru bătrâni ai scaunului nostru, anume comitele Petru de **Biertan** (Virthalm, Bwtel, judeţul Sibiu) şi comitele Richan de **Răchişdorf** (villa Richvini, villa Eythkmyn, azi **Richiş**, judeţul Sibiu), comitele Ştefan şi Ioan, judele din satul **Aţel** (Eczlen, Villa Hetzelini, Villa Eczlen, judeţul Sibiu), au dat mărturie pentru credinţa lor, la Sibiu, şi i-au îndreptăţit în pricina lor pe acei oameni din Velţ. / Iar aceşti provinciali de Sibiu… au trecut această pricină spre cercetare… / Noi, toţi cei pomeniţi mai sus, mergând în ţinutul sus-ziselor sate şi rămânând acolo timp de trei zile, am dat, prin judecată, acelor oameni din Velţ partea pădurii care, după cugetul nostru, le vine lor de drept, începând din muntele ce se nu-

meşte Veghetorul Înalt, dinspre stânga de râul ce curge la vale, spre ţinutul satului **Boian** (Bayan, Villa Bonetis, judeţul Sibiu), până la jumătatea păpurişului… / Săvârșitu-s-au acestea în fața celor patru bărbați scrișI mai jos, anume comitele Petru de Biertan, comitele Richan de Răchișdorf, comitele Ștefan și Ioan, vechiul jude de Ațel, și Petru, judecătorul unguresc al domnului (nostru) regele, și alți mulți bărbați vrednici și chibzuiți, și cei doi comiți Andrei de Brateiu, împreună cu toți bătrânii acestui sat, comiții din satul Ațel, anume comitele Petru, fiul comitelui Petru, comitele Petru, fiul comitelui Ștefan, cu toți bătrânii acestui sat, comitele Nicolae, cu toți bătrânii satului **Valchid** (Valdhutin, judeţul Sibiu), cei doi comiți Nicolae, cu toți bătrânii din **Copșa Mare** (Magna Kopsch, judeţul Sibiu), comitele Henning, cu toți bătrânii din **Dupușdorf** (Villa Tobiae, azi **Dupuş**, judeţul Sibiu) și toți bătrânii din Biertan, comitele Dumitru și cei doi comiți Ioan, pe atunci juzi provinciali, împreună cu toți bătrânii din Răchișdorf, comitele Iacob, cu toți bătrânii din satul **Nemșa** (Nympz, judeţul Sibiu), comitele Ioan cu toți bătrânii din **Moșna** (Muschna, judeţul Sibiu), cornițele Hentzman, cu toți bătrânii din **Viszdorff** (Weisdorf, dispărut, lângă Mediaş), și toți bătrânii din satul lui **Spurbas** (Furkeschgorf, dispărut, lângă Moşna, judeţul Sibiu), comitele Ioan și toți bătrânii din **Buzd** (Buz, Busd, Busdz, judeţul Sibiu), comitele Valter și toți bătrânii din **Ibișdorf** (Isytelke, Isyptelki, Vila Isopis, Ighişu Român, azi **Ighişu Nou** şi **Vechi**, judeţul Sibiu), comitele Solomon și toți bătrânii din **Băgaciu** (Bogacs, judeţul Mureş), comitele Ștefan și toți bătrânii din **Curciu** (Kewrus, Körtz, Kwerus, judeţul Sibiu), care au fost de față la această orânduire, după cum s-a arătat mai sus, și

oricine ar călca această orânduire este supus osândei cu moartea și va fi silit a da cinci mărci judecătorilor”[373].

1369, aprilie 10, Sighişoara: „Nicolae de **Archita** (Erkenthino, Erkenhyna, judeţul Mureş), fiul răposatului comite Ioan de Archita, şi Nicolae de **Hendorf** (azi **Bădeni**, judeţul Sibiu), ginerele comitelui Ioan, şi comitele Dumitru de **Richisdorf** (Richwyni, azi **Richiş**, judeţul Sibiu), ginerele pomenitului comite Ioan, după o îndelungată chibzuire, au vândut… satul Vâlcândorf (Vâlcândorf, Wolkendorf, azi **Vulcun**, judeţul Mureş) lui Petru zis Schever, orăşean din cetatea **Sighişoara** (Segusvar, judeţul Mureş), și fratelui său Ladislau, atât lor, cât şi moştenitorilor lor şi urmaşilor acestor moștenitori… Martori ai acestei vânzări sunt comitele Solomon de Sighişoara, comitele Martin de **Roandola** (Radenthal, Rundal, judeţul Sibiu), comitele Simion de Sighişoara, comitele Nicolae, pe atunci jude al locuitorilor provinciei, Daniel Prenner, Petru Tylo, Petru Bekta, pe atunci jude, Andrei brutarul, Hermann Holczappel şi multi alții vrednici de crezare”[374].

1887: „În noaptea de 19 spre 20 noiemvrie nou, s-a cufundat vaporul „Scholten”, ce călătorea spre New-York. Între cei scăpaţi de la moarte se află şi doi saşi călători, anume Katharina Fröhlich şi Simon Binder din comuna **Rechișdorf**, din Transilvania. Între cei înecați în mare, de asemenea se află doi saşi transilvăneni, Iohann Tellmann din comuna **Nemşa** (Niemesch) şi Stefan Schenker din **Aţel**”[375].

---

[373] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 355, pp. 351-353

[374] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 381, pp. 588, 589

[375] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 258, Brașov 1887, p. 2

1904, Diaconovich: „**Richişdorf**, magh. Riomfalva, comună rurală în Transilvania, comitatul Târnava Mare, cu 1.170 locuitori, din care 319 români şi 829 germani”[376].

Ţărani din Maramureş
Paysans de Maramureş

[376] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 768

REMEŢI

(Pálosremete, judeţul Maramureş)

1459, octombrie 17, Buda: „La mandatul regelui Mathia Corvinul și la cererea eremiţilor de ordinul Sfântului Paul, primul eremit, se face reambularea metale (refacerea hotarelor – n. n.) a posesiunii claustrului Sfânta Mariei (**Remeţi**, lângă **Teceu**) de către **Săpânţa**. Pentru ridicarea noilor semne de hotar, Dunca din **Șieu** contrazice, în numele lui Ostaș, Petru Gerheş din **Saraseu** şi al lui Thivadar și Luca din **Săpânța**. Acestia sunt citați înaintea regelui”[377].

1465, aprilie 23, Buda: „La mandatul regelui Mathia Corvinul, se cerceteză plângerea nobililor Petru Gherheş din **Saraseu**, Luca, Mihail Naan, Theodor, Stan, Mihail Mare și Petru Thivadar din **Săpânța** în contra călugărilor din ordinul Sfântului Paul, eremit, locuitori în mănăstirea Sfântă Marie din **Remeţi**, care au ocupat, cu nedrept, o parte mare de pământ arabil, ce se începe la o pescărie, numită **Rechitiș**, și se întinde până la mânăstirea lor. Se ascultă o mulțime de martori, în prezența lui Ladislau Thathy, locţiitorul comitelui Simeon Bizo, și în prezenţa juzilor nobi-

[377] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 250, pp. 428-430

lilor; martorii toți adeveresc fapta nelegiuită, călugării sunt citați înaintea regelui”[378].

Joad: Sächsische Tracht

Iad: Saxon Costume

Iad: Port săsesc

Iad: Costume saxon

[378] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 272, pp. 465, 466

RIMETEA

(**Scentmihalremetey, Zenthmihalremetey**, judeţul Cluj)

1351, aprilie 14: „**Conventul mănăstirii** fericitei fecioare Maria din Cluj-Mănăştur”(Clusmunustra) ia act, întărind cu pecetea, de voinţa „fiicelor lui Mihail, fratele lui Bonch de **Pethlend** (în Ungaria), numite adică Clara şi Elisabeta, precum şi Margareta, fiica lui Pavel de **Berchiş** (**Borzeşti**, **Berkes**, **Berkus**, judeţul Cluj), fetiţă mică, nevârstnică” de a încredinţa vremelnic „părţile lor de moşie aflătoare în satele numite Berchiş şi **Scentmihalremetey** (**Zenthmihalremetey**, **Rimetea**, judeţul Cluj)… comitelui Gheorghe, fiul lui Iacob”[379]. / În aceiaşi zi de 14 aprilie, moştenitoarele lui Mihail, fratele lui Bonch, „din pricina unei grabnice şi de neînlăturate nevoi a lor au zălogit şi în faţa noastră zălogesc sus-zisului Gheorghe, fiul lui Iacob, cu 50 de mărci de argint… dreapta jumătate a moşiilor lor de moştenire… adică o pătrime din două sate numite Berchiş şi Remetea”[380].

[379] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 24, p. 22
[380] Ibidem, doc. 25, p. 23

RIMETEA

(Trascău, Turuzkou, judeţul Alba).

1366, mai 15, Turda: Regele Ludovic face cunoscut că, deoarece „Ilie, Nicolae si Alexie, precum si Ladislau, fiii lui Ştefan, fiul lui Ilie de **Trascău** (Trascău, Turuzkou, judeţul Alba), ne-au arătat credincioase slujbe, pe care ni le arată şi mai departe, de aceea noi am hotărât să îngăduim acelor fii ai lui Ştefan, precum şi lui Andrei şi Nicolae, fiii lui Akus, şi lui Andrei, fiul lui Grigore, verii lor, ca dânşii să aibă pe veci… slobodă şi nestingherită voie să prindă, să judece, să spânzure, să taie capul, să taie mădulare şi să lovească cu alte pedepse cuvenite pe hoţii, tâlharii, pe cei ce pun foc la case sau alte clădiri şi pe oricare alţi răufăcători sau oameni răi, pe care dânşii îi vor putea prinde făptuind vreo fărădelege obştească, pe moşiile lor, aflătoare oriunde, atât pe cele ce le au acum, cât şi pe cele ce le vor avea în viitor, sau pe pământurile acestora, aflătoare între semnele lor de hotar, ridicând pe aceste moşii ale lor, unde ar crede ei de cuviinţă, spânzurători şi alte unelte de chinuire”[381].

[381] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 53, pp. 83, 84

1369: „Scrisoarea de hotărnicire a regelui Ludovic, dată în anul 1369, la cererea lui Dumitru, episcopul Transilvaniei, fost mare vistier, în care semnele de hotar între moşiile **Bărăbanţ** (Bombard, Borband, Barbanth, inclus în **Alba Iulia**, judeţul Alba) şi **Miceşti** (Chişfalău, Kysfalwd, judeţul Alba), de pe o parte, şi **Şard** (Saard, Sard, azi **Şardu**, judeţul Cluj), pe de altă parte, se deosebesc astfel: că, mai întâi, se urcă, de la moara de pe râul Ampoi, de către pământurile capitlului, aflate şi pe o parte, şi pe cealaltă a râului, până la locul în care acel râu a fost abătut de la albia veche a râului Ampoi, trecând prin satul Bărăbanţ şi prin locul acelui vechi Ampoi, unde se învecinează cu pământul numit Şard, al domnului episcop, în vecinătatea cărui loc se întoarce spre răsărit, prin locul vechiului Ampoi, în **Seeg** (toponim lângă Şard, judeţul Mureş), la trei movile de hotar, aşezate la capătul marginilor, din care margini una este a moşiei Şard, alta a moşiei **Ampoiţa** (Ompay, Ompaycze, judeţul Alba), iar a treia a moşiei Bărăbanţ. De acolo, hotarul se îndreaptă către miazănoapte şi străbate pădurea Ampoiului, spre un copac de stejar, înconjurat cu o movilă ca semn de hotar, de unde, trecând acea veche albie a râului Ampoi, ajunge, prin mijlocul ei, la un stejar mereu verde, înconjurat, cu o movilă ca semn de hotar, iar de acolo, la un stejar ca semn de hotar, de la care, trecând acea pădure, ajunge în drumul pe care se merge de acolo spre miazănoapte. / Al doilea hotar al Ampoiului, care acum se numește Micești, se arată astfel limpede în aceeaşi scrisoare; dinspre partea Pietrei Sfântului Mihail, trece prin locul numit **Hydegthofelve** (toponim în Miceşti, judeţul Cluj), care, de asemenea, este al capitlului, deosebit totuşi de către **Fylesd** (dispărut, judeţul Alba) şi astfel, pe acea creastă, ajunge faţă cu locul **Remetea** (Heremitarul Sancti Pauli,

judeţul Alba), care, de asemenea, este al capitlului; de aici, coboară pe acea creastă, spre miazănoapte, până la botul acesteia, de unde coboară spre Ampoi, către un copac de carpen, într-un loc îngust, lângă drumul pe care se merge la cetatea Sfântului Mihail, la care hotarul se şi termină. / Al treilea hotar începe din partea locului Fylesd, deasupra pietrei numite Zywr Kw, unde Ampoiţa se varsă în Ampoi"[382].

1369, noiembrie 11, Turda: Voievodul Emeric scrie conventului mănăstirii Mănăştur că, în adunarea de la Turda, arhidiaconul Nicolae, decan al bisericii Transilvaniei, s-a plâns „că iobabii acestui capitlu, ce locuiesc la **Aiud** (judeţul Alba) şi **Gârbova** (Orbou, Orbow, judeţul Alba) sunt tulburaţi în bunurile şi în strângerea foloaselor de către nobilii de **Trascău** (Trascău, Turuzkou, azi **Rimetea**, judeţul Alba) şi **Geoagiu** (Gyogh, azi **Geoagiu de Sus**, judeţul Alba)… Auzind acestea, Nicolae, fiul lui Elley, de Trascău, şi Ioan, fiul lui Andrei, de Geoagiu, au răspuns că dacă domnii din capitlu ar veni acolo în chip legiuit, atunci, potrivit cuprinsului actelor lor, s-ar putea hotărnici semnele de hotar ale ziselor moşii"[383].

1372, aprilie 19, Turda: Emeric, voievodul Transilvaniei, scrie conventului mănăstirii Mănăştur că, în adunarea nobililor de la Turda, s-a plâns Nicolae, arhidiaconul de Solnoc, în numele captlului Transilvaniei, „că iobagii capitlului din **Aiud** și **Gârbova**, care locuiesc între hotarele și marginile sus-ziselor moșii, sunt foarte adesea tulburati și supăraţi în lucrurile și bunurile lor de către nobilii

[382] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 369, pp. 368, 369
[383] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 434, pp. 660-662

de **Trăscău** și de **Geoagiu**, deși totuși, odinioară, prin acte temeinice, aceleași moșii au fost despărțite și deosebite prin hotare sigure, ridicate cu aceiași nobili, şi tot acolo". Se porunceşte o nouă hotarnică, iar „primul semn de hotar, care desparte sus-zisa moșie numită **Gârbova** a sus-zisului capitlu, de moșia numită **Beldiu** a nobililor de același Beldiu, dinspre partea de răsărit, se află lângă Mureș, în locul numit Fuk, unde au ridicat o movilă nouă de hotar, de la care se îndreaptă spre două movile de hotar, lângă care au ridicat, din nou, două noi semne de hotar. De aici, hotarul coteşte spre miazănoapte și, trecând o albie sau vână de apă, ajunge la drum, la două movile de hotar, de unde, înaintând pe lângă locul numit Zapultou, la două movile de hotar, lângă care au ridicat, de asemenea, două semne noi, unul despărțitor pentru acea moșie a capitlului, iar celălalt, pentru moşia nobililor de **Beldiu**. Apoi, prin același mers, trece drumul mare, pe care se merge la Alba, la **Seg**, ajungând într-un loc unde a fost cândva un copac, și iar au aflat un vechi semn de hotar, care înconjura locul acelui copac, și unde erau încă și alte semne de hotar, deși nu chiar întregi, dar destul de vădite. De aici, prin același **Seg**, se îndreaptă spre miazănoapte, către satul **Gârbova**, la o movilă de hotar, moșia **Beldiu** rămânând la miazăzi. Apoi ajunge la o altă movilă de hotar și, de aici, la capătul aceluiași Seg, la alte două movile de hotar; de aici, coboară în josul acestui **Seg**, la o vale, şi de la temelia acestui Seg coteşte spre apus și ajunge la o movilă de hotar așezată lângă drum, pe care drum urcă din nou spre Seg și ajunge la trei movile de hotar, dintre care una este a bisericii, cealaltă, a zisilor nobili de Beldiu, iar a treia, a nobililor de **Geoagiu**; lângă care au ridicat iar noi semne de hotar. De aici, urcă la două semne de hotar vechi, lângă care au ri-

dicat altele noi. Din acest loc, hotarul coboară în valea **Gârbova Seacă**, înspre miazănoapte, în vecinătatea nobililor de **Geoagiu**. De aici, hotarul urcă prin aceeași vale și ajunge lângă doi arbori, numiţi fag și carpen, la o movilă de hotar, care înconjoară, de jur, împrejur, carpenul. De aici urcă pe această vale, până la obârşia ei, unde ei au găsit două semne de hotar mari, lângă care au ridicat, din nou, două noi semne de hotar; de la care trecând, de asemenea, la două semne vechi de hotar, lângă care, în același chip, au fost din nou ridicate două semne noi de hotar. De aici, coborând, hotarul ajunge la două movile de hotar, puse în coastă, şi cade într-o vale, din care trece la o movilă de hotar, aflată între două râuri ce coboară sub pădurea numită Giomal. Aici, împuternicitii au vrut să ridice, chiar în acest loc, noi semne de hotar, însă tot acolo, nobilii de Geoagiu, anume magistrul Ladislau, fiul lui Andrei, împreună cu fiii săi, Ladislau, Mihail și Dumitru, precum și Ioan, fiul lui Andrei, și Ștefan, fiul lui Luca, ca și Ladislau, Bartolomeu și Mihail, fiii lui Mihail, fiul lui Grigore, stând ei înșiși de faţă, i-au oprit pe ei, împotrivindu-se la ridicarea în acest chip a noilor semne de hotar. Apoi, urcând, hotarul ajunge la un pârâu, prin care urcă până la obârşia lui. De aici, urcând pe un drum, ei au ajuns la două semne de hotar vădite şi pomeniţii împuterniciti au spus, în numele domnilor din capitlu, că sunt ale bisericii, și când au vrut să ridice semne de hotar noi lângă acestea, nobilii de **Geoagiu** i-au oprit iar pe ei, acolo, de la ridicarea noilor semne de hotar… / Şi de aici coboară în râul Gârbova, prin care râu el înaintează, deasupra unei culmi a dealului numit Pelys, de care, trecând apoi, hotarul a ajuns la hotarele unei alte moșii a amintitului capitlu, numită **Aiud**, în megieșia nobililor de **Trăscău**, unde aceeași moșie **Aiud** începe să ţină hotar

cu moșia **Trăscău**..., și când ei au vrut să ridice, în locurile de trebuinţă, noile semne de hotar, lângă cele vechi, hotărnicind acea moșie **Aiud**, potrivit cuprinsului actelor mai sus arătate ale des pomenitului capitlu, după adevăratul mers al vechilor ei semne de hotar, magistrul Nicolae, fiul lui Ștefan, Elleus și Ladislau, fraţii aceluiași magistru Nicolae, fiii aceluiași Ștefan, fiul lui Elleus, precum și Andrei și Nicolae, fiii lui Akus, nobili tot de **Trăscău**, i-au oprit pe împuterniciţii capitlului de la ridicarea noilor semne de hotar, pretutindeni în vecinătatea lor, împotrivindu-li-se. Și mergând, de acolo, mai departe, au ajuns din nou în megieșia sus-zisilor nobili de **Geoagiu**, unde moșiile capitlului, **Gârbova** și **Aiud**, tin hotare cu moșia numită Tynod a nobililor de **Geoagiu**, și când au vrut să hotărnicească hotarele acelorași moșii Gârbova și Aiud, dinspre partea moșiei Tynod, de asemenea potrivit cuprinsului sus-ziselor acte ale sus-însemnatului capitlu, după adevăratul mers, și să le ridice noile semne de hotar lângă cele vechi, **nobilii de Geoagiu** i-au oprit pretutindeni, de asemenea, de la ridicarea noilor semne de hotar, începând de la primele semne de hotar și până la cele din urmă. Pe acești nobili, adică atât pe cei de **Trăscău**, cât şi pe cei de **Geoagiu**, i-au chemat, în aceeași zi și la faţa locului, pe aceleași moșii, împotriva capitlului, înaintea noastră, spre a da seama de temeiul împotrivirii lor, statornicindu-le să se înfăţișeze înaintea noastră la sus-zisele octave, atunci viitoare, ale sărbătorii fericitului mucenic Gheorghe”[384].

1385; „Familiile nobile ungurești ajung, în veacul XIV, tot mai numeroase în aceste regiuni. Ele vor încălca și cotropi, cu încetul, vechile drepturi de stăpânire ale sate-

[384] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 130, pp. 172-189

lor românești, înstrăinându-le avutul proprietăţilor lor. Faptul acesta e menţionat, între altele, la **1385**, când un act face pomenire despre un proces purtat între familia nobilă de **Trăscău** (azi, Rimetea) şi cnezul român **Nicolae Cândea**, pentru stăpânirea comunei **Lupşa**. Amândouă aceste sate îşi vor păstra caracterul românesc şi vor fi stăpânite de români, pe lângă toate încercările făcute de nobilimea ungurească de a câștiga pentru ea întinsele lor domenii, care înaintau, în secolul XV, dinspre regiunile de dealuri, până departe, în Munţii Apuseni”[385].

1784, Răscoala în munţii Abrudului: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluţia şi în munţii Abrudului, Horia, văzând cursul repede şi norocos al mişcării revoluţionare din Zarand, convocă, prin oamenii săi de încredere şi circulare, pe țăranii din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le comunica poruncile împărăteşti. În acelaşi timp, căpitanul Crişan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crişului (**Criştior**, **Brad**, **Ribiţa** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munţii Abrudului şi, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlni cu Horia şi Cloşca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniş**, unde țăranii întruniți depuseră, cu toţii, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viaţă picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de ţărani, care îi urmau fidel şi nedezlipiţi, intrară în orăşelul **Câmpeni**, unde Crişan declară mulțimii adunate că porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religiune ar fi ei, or să-i boteze din nou.

[385] Manciulea, Șt., *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 160

Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, ţăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționarilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice şi pivniţei fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

În aceeaşi zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Closca şi Crişan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** şi **Albac**, unde avea de răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungureşti. Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde îşi găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin judeţele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloşca şi Crişan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineaţa, când trupele de țărani răsculați se înmulţiseră cu elemente din 29 sate ale Zarandului şi 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Şuluţ din **Cărpeniş**, care avusese imprudenţa să se opună singur în contra torentului revoluţionar, ieşit din albia-i normală, invitând pe ţărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un ţăran de pe Valea Crişului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Şuluţ, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămâna nici unul!", ţăranii năvăliră în oraş şi, pătrunzând în casele ungurilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buţile şi vărsând vinul. Bogătaşul ungur Ion Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele trec şi peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemţilor şi saşilor au fost distruse şi numai locuinţele românilor, aşezate printre ele, au rămas scutite de dezastru". Iar preotul reformat se plânge astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât oraşul acesta nici peste 100 de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte". / Luni, 8 noiembrie, ţăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieţii, că „porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este că cine nu trece la religia românească şi cine nu se îmbracă în haine româneşti va fi tras în ţeapă, în faţa casei sale, sau i se taie capul".

Rezultatul acestei publicaţiuni a fost că, la **Abrud** şi la **Roşia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleaşi scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformaţi, 65 catolici şi 41 luterani. Mulţi din aceştia se ascunseseră prin galeriile întunecoase ale minelor de aur din **Roşia Montană** şi **Corna**, de unde au fost scoşi de către răsculaţi, prin fumul provocat de fânul şi de paiele aprinse la gura băilor. / Trecuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluţiei, la **Curechiu**, şi mişcarea ţăranilor era cât pe-aci să înceteze, din cauza instigației, făcută printre ţăranii din comuna **Bucium**, de către primarul ei, George Suciu. Acesta pusese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi ţăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieşanu. Dar Horia şi oamenii săi fură, însă, curând eliberaţi, de către Ionuţ Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa ţăranilor, care

ocupase **Abrudul** şi **Roşia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloşca în cap, plecă pe Valea Arieşului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă direcțiunea spre **Zlatna** şi Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul şi acelaşi: să revolte, în drumul lor, toate comunele românești şi apoi să se întâlnească în satul **Cricău**, de unde să meargă şi să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** şi să elibereze pe toţi ţăranii deţinuţi acolo, printre care se afla încă Dumitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat şi condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloşca, în drumul ei spre Galda, se întâlni, în comuna **Mogoş**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa țăranilor din **Zarand**, condusă de Crișan. Aici, în Mogoş, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toți ungurii din ţară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcționari români; însă țăranii să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care ştie să scrie, să nu rămână în viață". Entuziasmaţi astfel, ţăranii din **Mogoş** plecară şi ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Şularea, care purta ca steag o cruce roşie, înaltă de un stânjen şi jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloşca şi Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeaşi zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloşca şi Horia tânărul, armistițiul de la **Ti-**

bru, pe timp de 8 zile… Ştefan Meteş mă informează că armistiţiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din **Galda de Jos**, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în mizerie şi dispreţ general, nenorocitul preot ţinea, cu orice preţ, să se reîntoarcă în Galda de Jos şi, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul judeţului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoinţa şi puţinul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia" şi să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos… / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlni cu căpitanul Cloşca, în valea numită la Pârâul Turcului, conferi aici cu dânsul şi cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău…

În zilele de 6 şi 7 noiembrie, ţăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei şi atacă populaţia ungurească din **Vurpăr** şi **Vinţul de Jos**, omorând vreo 17 nobili şi prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 şi 9 noiembrie, revoluţiunea străbătuse şi în comitatele Sibiului, Clujului şi Aradului, exact în aceeaşi formă şi asprime, ţăranii arzând castelele şi gospodăriile boiereşti de prin toate comunele, în care pătrundeau…

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura judeţului Alba execută, fără cercetare, 11 ţărani români, printre care şi pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armistiţiului de la Tibru**. Aceleaşi execuţiuni sângeroase încep şi la Arad, împotriva ţăranilor români: 4 persoane sunt con-

damnate la tragere în țeapă, la roată, la tăierea mâinilor şi a capului, la ardere şi la furci, iar populaţia întreagă a judeţului, bineînţeles cea românească, bărbați, femei şi copii, condamnaţi la un număr nefixat de bastoane, bice şi vărgi…

Faţă cu această situaţiune din ce în ce mai rea şi în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistiţiului de la Tibru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenţi țărani cutreieră satele şi dau iar semnalul răscoalei. Acum intenţiunea căpitanilor era să plece din nou asupra oraşelor ungureşti. Se fixează atacurile şi se distribuie trupele în acest scop. Atacul oraşului **Deva** se hotărăşte pentru ziua de 30 noiembrie, iar ţăranii din munţii Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenuşă, că vor trece prin ascuţişul sabiei pe toţi cetăţenii unguri şi chiar şi pe unii români, sub cuvântul că, în primele zile ale revoluţiei, ei au ascuns pe unguri în casele lor şi le-au dat mijloace de existenţă. Planul general era ca țăranii din partea de jos a Mureşului, din Zarand şi din munţii Abrudului să înainteze, cu toţii, spre inima Transilvaniei şi să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**… / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mişcare, din toate părţile, către munţii Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru şi diferite alte trupe fură aşezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad şi Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra**, **Ilia**, **Deva**, **Orăştie** şi **Vinţul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de asemenea, detaşamente mai mici de armată. Alte trupe încinseră munţii, în partea răsăriteană, cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna**, **Mogoş** şi **Baia de Arieş**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată

spre Cluj, ca să ocupe poziţiuni la **Gilău** şi **Huedin**. Câte un preot sau doi erau ataşaţi pe lângă fiecare trupă, ca să dojenească populaţia şi să o îndemne să depună armele. Situaţiunea era critică…

În ziua de 27 noiembrie, operaţiunile armatei începură pe toată linia. În unele părţi, ţăranii rămaseră învingători, ca la **Rămeți**, **Brad** și **Lupşa**. La Rămeţi, țăranii strigau: „Nu vă lăsaţi odată cu capul, feciori, că vine Horia cu ţara!”. La Brad, după ce Crișan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldaţi ai săi, îl urmăreşte până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupşa**, pe Valea Arieşului, țăranii bat detaşamentul maiorului Dolcinengo, iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împuşcă, împreună cu 8 soldați ai săi…

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revoluțiunii. Armata, ca să poată opera în munţii Abrudului, trebuia necondiţionat să ocupe Zarandul şi, în special, satele de pe Valea Crişului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-colonelului Kray, care era însoțit şi de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țăranii din **Brad** şi **Criştior** sunt chemaţi de preoți, care îi dojenesc şi le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului şi Criştiorului se liniştesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenţie a episcopului lor. / Nu tot astfel se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunaţi peste 600 de ţărani, înarmaţi cu puşti, pistoale, lăncii şi furci de fier. Episcopul trimite doi preoți la trupa ţăranilor, ca să-i invite să depună armele şi să se liniştească, făgăduindu-le

dreptate şi amnistie. Ţăranii răsculaţi refuzând, vice-colonelul Kray, după retragerea preoților, porneşte la atac pe grănicerii secui şi se încinge o luptă între armată şi ţărani, care durează până seara târziu şi în cursul căreia cad 85 de ţărani, afară de răniţi şi prizonieri. Printre cei căzuţi era şi Micula Bibarţu, căpitanul țăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniştea în comitatul Zarand şi avu urmări şi pentru o repede liniştire a revoluţiei şi în munţii Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia…

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa şi cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoţi şi câte 6 ţărani din comunele vecine, **Abrud-sat**, **Cărpeniş**, **Roşia Montană**, **Bucium**, **Lupşa** şi **Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea adunată să renunțe la revoluţie şi publicând decretul împărătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa ţăranilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldaţi. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei ţărăneşti de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se întoarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestăţii Sale Împăratului, după ce îl vor însoţi pe dânsul până la **Albac** şi peste munţi, de unde, apoi, îşi va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în

urma revoluției, pe care o pornise şi comandase în scopul de a obţine dreptate şi libertate pentru iobagii români. / Era ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, ţăranul plin de inimă şi de nemărginită dragoste pentru fraţii săi din robia austro-ungurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu totul**"[386].

1894: „**Reţele telefonice în Ardeal**. Ministrul de comerţ, prin ordinaţiunea din 6 iunie, Nr. 41.844, a dispus aranjarea de reţele telefonice în comitatele Albei inferioare, Târnava mică, Turda-Arieş şi Hunedoarei. Pe **teritoriul Albei inferioare**, staţiuni telefonice vor fi în **Blaj**, **Alba Iulia**, **Aiud**, **Conţa**, **Vintul-de-jos**, **Ighiu**, **Metieş** (staţiune de jandarmi), **Zlatna**, **Abrud** şi **Roşia**. În **comitatul Hunedoarei**, vor fi stațiuni în **Baia-de-Criş**, **Brad**, **Deva**, **Ilia**, **Hunedoara**, **Haţeg**, **Pui**, **Petroşeni** şi **Geoagiul-de-jos**. În comitatul **Târnavei mici**, staţiunile vor fi în **Ibaşfalău**, **Ernot**, **S.-Martin**, **Mediaş** şi **Hususău**. În **comitatul Turda-Arieş**, în **Turda**, **Iara-de-jos**, **Trăscău**, **Câmpeni**, **Vinţul-de-sus** şi **Murăş-Ludoş**. Aşadar, sunt 30 staţiuni telefonice, care vor fi puse în legătură cu **Clujul**"[387].

1936: „Cercul cultural al învățătorilor „Valea Aiudului" şi-a ținut prima ședință, în ziua de 26 ianuarie, in **Aiudul de sus**. Program destul de bogat. Conferinţa pentru domnii învăţători a ținut-o dl învățător Munteanu, care vorbește despre rolul învățământului la şcolile de la sate. / Ședința publică: participanţi mulţi, lume cărturărească din Aiud şi jur. Se prezintă bine corul elevilor, precum şi o

[386] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, București 1928, pp. 161-176
[387] *Unirea*, Anul IV, nr. 32, Blaj 1894, p. 245

piesă teatrală bine reuşită. / Vrednică de pomenit este conferința dlui Moise Miron, învățător în **Vălişoara**. Vorbeşte despre obligativitatea şcolară şi folosul ei, vorbeşte foarte bine, încât asistența îl răsplătește cu aplauze îndelungate. / Din partea „Astrei" participă Părintele Ion Belu. / Acelaşi cere cultural a ţinut a doua ședinţă, în 9 februarie, la **Rimetea**. Conferinţă intimă, ținută de învățătorul din Colțești, coruri, declamări, toate bine reuşite. / Dl Moise Miron, învățătorul din Vălișoara, se prezintă bine și aici, ţine o lecţie practică foarte bine reușită. / La ședința de după-amiază, conferenţiază publicului dl învățător Russu, care vorbeşte despre problema salariilor învăţătoreşti. / La sfârșit, a vorbit foarte bine dl Cristea, învățător din **Aiudul de sus**, despre pomicultură"[388].

1936: „Duminecă, 29 noiemvrie, s-a ţinut, în şcoala primară de stat din **Vălișoara,** Aiud, o ședinţă, în cadrele „Astrei" locale, sub prezidenţia preotului local, având scopul de a pregăti poporul pentru marea zi de 1 Decemvrie. Cuvântarea de deschidere o rosteşte Părintele Ionel S. Păcurariu, președintele „Astrei" locale, vorbind despre revizionism şi antirevizionism, – după care urmează un program destul de frumos, cu copiii de şcoală; coruri, sub conducerea învățătorului Moise Miron, şi declamări de poezii, precum şi jocuri, sub conducerea domnișoarei învățătoare Febronia Pârâianu. De încheiere, vorbeşte dl Moise Miron, învățătorul, despre modul de apărare contra celor ce strică pacea între popoare. / Marţi, 1 Decemvrie, ora 6 dimineața, se suflă alarma, printr-un gornist comunal, anume pregătit de conducătorii „Astrei", după care se adună tot poporul la școală, bărbaţi, femei, în frunte cu primarul

[388] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 9, Blaj 1936, p. 8

comunei, Şofron Mibancea. Copiii de şcoală, clasele IV-VII, cu învăţătorii, iau parte la sfânta liturghie, la biserica parohială, toţi încinşi în treicolori naţional-române. După sfânta liturghie, la ora 8, se formează un convoi, în frunte cu preotul, învăţătorul şi primarul comunal. Cei 110 bărbaţi, 40 copii de şcoală şi mai multe femei şi fete se aşează în marş, trei câte trei, sub fâlfâitul a trei drapele naţionale, iar la sunetul gorniştilor îşi iau direcţia:

La filia Rimetea, sub comanda însăşi a preotului, având de ajutor un tânăr din comună: Şofron Crăciun sergent rezervă. La ora 9, se face un mic popas în comuna **Colteşti**, comună unde se întinde o horă şi se cântă mai multe cântece naţionale, după care se suflă adunarea şi se ia continuarea marşului. / La ora 10, se ajunge în **Rimetea**, unde erau în aşteptare autorităţile comunale. În faţa monumentului eroilor, se cântă: „Deşteaptă-te Române". La ora 10 și jumătate, participare, la biserica românească, unde preotul Ştefănaşcu serveşte parastas pentru eroii neamului. / La ora 11, se face Te-Deum, în liber, în mijlocul pieţii, în faţa monumentului eroilor, serviciul divin celebrat de Părintele Ionel S. Păcurariu, preot al Vălişoara și al filiei **Rimetea** (acum Vălișoara face parte din comuna Rimetea – n. n.), iar răspunsurile le dă corul „Sf. Ioan gură de aur" al bisericii greco-catolice din Vălișoara, sub conducerea cantorului Romul Șandru. / După terminarea serviciului divin, s-au îndreptat, cu toţii, spre sala mare a primăriei, unde s-a ținut ședința, desfăşurându-se un program destul de frumos. Începutuș: „Imnul Regal", cântat de corul școlii primare **Rimetea**, sub conducerea învățătorului Ion Gozman, care, apoi, ține o cuvântare de deschidere, vorbind despre cultura poporului român, urmând un cor dat de copiii de la grădiniţă, dirijat de una dintre micile fetiţe. Co-

rul școlei Rimetea cântă „Pe-al nostru steag”, tot sub conducerea învățătorului Ion Gozman. / După acestea, își ține conferința dl Moise Miron, învățător în **Vălişoara**, bibliotecarul „Astrei” Vălișoara, care a vorbit, pe larg, cu vârf și îndesat, despre suferințele poporului românesc de sub stăpânirea vitregă maghiară, cuvânt care a izbutit să stoarsă lacrimi din ochii tuturor, mai ales când a amintit purtarea crudă a nemeșilor unguri cu iobagii, care erau poporul românesc.

După toate acestea, în pace, „marșul” vălişorenilor şi-a luat iarăși drumul spre **Vălișoara**, sub aceeași conducere şi sub aceeaşi atmosferă liniștită, dar entuziastă, iar de data asta, în **Colțeşti**, comună ungurească, toată lumea a ieșit afară, să privească la o altă horă, după care s-a continuat, din nou, drumul spre casă. / Ajunşi la școala de stat, atât preotul, cât și învățătorul şi-au arătat mulțumita faţă de poporul care a participat, iar, de data asta, s-au fixat că, de aici, înainte, în fiecare duminecă, după vecernia de la biserică, se va ţine, în şcoală, câte o oră de conferinţe culturale și religioase, în cadrele „Astrei” şi a Reuniunil „Agru” şi „Sf. Maria”. Poporul acceptă cu bucurie şi promite că vor participa la aceste binevenite conferinţe”[389].

Die Gegend der Altquelle, von Csik-Szent-Domokos gesehen.

[389] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 50, Blaj 1936, p. 6

ROADĂŞ

(Radus, judeţul Braşov)

1356, iulie 10, Deva: Andrei, voievodul Transilvaniei, scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns comitele Iacob, fiul lui Geubul, că, în 19 iunie 1356, „toţi saşii din **Saschiz** (Kyzd, judeţul Mureş) şi **Archita** (Erkud, judeţul Mureş), cât şi din **Roadăş** (Radus, judeţul Braşov), precum şi cei aşezaţi în trei sate ale abaţiei de **Cârţa** (Kyrcz, Kercz, judeţul Sibiu), adică din **Criţ** (Kereztur, judeţul Braşov), **Meşindorf** (Mesche, azi **Meşendorf**, judeţul Braşov) şi **Cloaşterf** (Zenthmiclosteleke, judeţul Mureş), venind cu gând rău şi cu armele în mână asupra moşiei sale numită **Haşfalău** (Haasfalua, Haasfalu, azi **Vânători**, judeţul Mureş), au prefăcut în cenuşă casele oamenilor aflate pe ea, au ridicat cu desăvârşire bunurile sale, iar pe doamna, soţia sa, împreună cu trei copile, fiicele acestui Iacob, le-au jignit cu cuvinte neîngăduite şi au voit să le omoare, iar toate lucrurile mişcătoare şi nemişcătoare, pe care acea doamnă, cu fiicele sale, le duseseră în biserica sa, clădită în Haşfalău mai înainte de a intra aceştia acolo, ei le-au cărat cu totul, spărgând uşile bisericii, şi, nefiind mulţumiţi nicu cu atâta, zişii saşi, ducându-se la altă moşie a sa, numită **Şard** (Saard, azi **Şoard**, judeţul Mureş), au sfărâmat poarta bisericii şi au pus să se ridice toate lucru-

rile sale şi alte odoare din casa sa, preţuind 100 de mărci. De asemenea, de sărbătoarea Sfintei Treimi (21 iunie), mergând ei la satul numit **Bundorf** (Boda, azi **Buneşti**, judeţul Braşov), au dărâmat biserica, au spart poarta arhivei acestei biserici, ridicând şi ducând cu ei toate actele şi dovezile scrise, care fuseseră întocmite, şi date cu privire la moşiile sale. / Prin cele de faţă, rugăm să trimiteţi omul vostru vrednic de crezare, spre mărturie, în faţa căruia, omul nostru, Valentin de **Herepea** (Herepe, Herepey, judeţul Mureş) sau Pavel, fiul lui Andrei de **Tunughy** (în Ungaria), ori Nicolae, fiul lui Dominic, din zisul Şard, cercetând cu luare aminte adevărul, pe faţă şi într-asuns… să urmărească şi să caute tot adevărul asupra celor de mai sus"[390].

In Săleiua de Jos
At Săleiua de Jos
La Săleiua de Jos
A Săleiua de Jos

[390] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 25, pp. 25, 26

ROANDOLA

(Radenthal, Rundal, judeţul Sibiu)

1366, aprilie 29, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie capitlul bisericii Transilvaniei că i s-a Plâns Gegus de **Mălăncrav** (Almakerek, azi **Mălincrav**, judeţul Sibiu) „că saşii noştri din **Valchid** (Valdhutin, judeţul Sibiu) şi **Copşa** (Magna Kopsch, judeţul Sibiu), ce ţin de scaunul Mediaşului, punând stăpânire, cu de la sine putere şi prin silnicie, pe o bucată de pământ, numită **Lăpuş** (Lapus, judeţul Sibiu), aflătoare între hotarele moşiilor sale de moştenire numite **Noul Săsesc** (Wyfalu, judeţul Sibiu) şi **Roandola** (Radenthal, Rundal, judeţul Sibiu), ce ţin de pomenita moşie Mălăncrav, o păstrează şi o folosesc în chip nedrept şi necuvenit… / De aceea, poruncim cu tărie ca să trimiteţi spre mărturie doi bărbaţi potriviti şi vrednici de crezare dintre voi, în faţa cărora, oamenii noştri… să încredinţeze fiecărei părţi drepturile sale”[391].

1367, ianuarie 30: Regele Ludovic dă de ştire că, înfăţişându-se „comitele Iacob, fiul lui Iacob, fiul lui Apa de **Beclean** (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud), în numele său, al lui Nicolae, fiul lui Andrei, al lui Ioan, fiul lui An-

[391] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 37, pp. 52-55

drei, fiul aceluiaşi Andrei, în numele lui Grigore şi Ioan, fiii lui Ioan, precum şi în numele lui Petru şi Ladislau, fiii lui Ioan, fiul lui Gegus, adică al verilor săi, ne-a arătat o scrisoare deschisă a noastră, însemnată cu pecetea noastră cea mare de dinainte, ce ne-a fost furată, întocmită cu privire la legiuita hotărnicire, ridicare de hotare şi dare în stăpânire făcută pentru ei a unor moşii numite **Mălăncrav** (Almakerek, azi **Mălincrav**, judeţul Sibiu), **Criş** (Keresd, judeţul Mureş), **Beşa** (Beşa, Beese, azi **Stejărenii**, judeţul Mureş), **Felţa** (Felţa, Fetanteleke, Ffeuthunteleke, azi **Floreşti**, judeţul Sibiu), **Roandola** (Radenthal, Rundal, judeţul Sibiu) şi **Noul Săsesc** (Vyfollu, Wyfalu, azi **Nou Săsesc**, judeţul Sibiu), aflătoare în comitatul Alba, rugându-se cu smerenie şi supunere să binevoim a o întări pentru el, pentru pomeniţii săi veri şi rude, precum şi pentru moştenitorii lor, prin atârnarea noii noastre peceţi autentice”[392].

1369, aprilie 10, Sighişoara: „Nicolae de **Archita** (Erkenthino, Erkenhyna, judeţul Mureş), fiul răposatului comite Ioan de Archita, şi Nicolae de **Hendorf** (azi **Bădeni**, judeţul Sibiu), ginerele comitelui Ioan, și comitele Dumitru de **Richisdorf** (Richwyni, azi **Richiş**, judeţul Sibiu), ginerele pomenitului comite Ioan, după o îndelungată chibzuire, au vândut… satul Vâlcândorf (Vâlcândorf, Wolkendorf, azi **Vulcun**, judeţul Mureş) lui Petru zis Schever, orăşean din cetatea **Sighişoara** (Segusvar, judeţul Mureş), și fratelui său Ladislau, atât lor, cât şi moştenitorilor lor şi urmaşilor acestor moștenitori… Martori ai acestei vânzări sunt comitele Solomon de Sighişoara, comitele Martin de **Roandola** (Radenthal, Rundal, judeţul Sibiu), comitele Simion de Sighişoara, comitele Nicolae, pe atunci

[392] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 199, pp. 321-323

jude al locuitorilor provinciei, Daniel Prenner, Petru Tylo, Petru Bekta, pe atunci jude, Andrei brutarul, Hermann Holczappel şi multi alţii vrednici de crezare”[393].

1820: „Atunci când nevoia de forță de muncă iobăgească era mare, proprietarii feudali nu ezitau să încalce dispoziţiile oficiale și chiar propriile lor concesii, acordate ţăranilor dependenţi, într-o împrejurare sau alta. Semnificative în acest sens rămân declaratiile făcute, în iunie 1820, de iobagii din **Roandola** și **Noul** (comitatul Alba de Sus). Cei din prima localitate s-au plâns: ‚Noi încă in vremea împărătesei Maria Tereza am fost supuşi comunităţii din Ebesfalu [**Dumbrăveni** – n.n.] și... am prestat slujba săptămânală ca iobagi, cu palma, 4 zile, cu boii, 2 zile; însă, pe vremea împăratului Iosif, slujba a fost redusă la 3 zile, cu palmele, și la 2 zile, cu boii; astfel am îndeplinit-o pe durata a 3-4 ani, dar, după aceea, am fost siliţi să facem iarăşi slujba mai veche și așa o prestăm și acuma”. / O reducere similară s-a produs și în satul **Noul** (Săsesc), în urma dispozițiilor date de Iosif al II-lea, iobagilor cu sesii întregi li s-au fixat trei zile pe săptămână cu palmele, şi numai o zi, cu vitele. Celor cu o jumătate de sesie și jelerilor cu extravilane li s-a pretins o zi şi jumătate, cu palmele, şi doar una, cu boii. Dar, după patru ani, li s-au restabilit sarcinile anterioare, care erau în vigoare și la 1820”[394].

1928: „Pentru întregirea parohiei cl. III-a **Noul săsesc**, cu filia **Roandola**, protopopresbiteratul Târnava, prin

---

[393] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 381, pp. 588, 589

[394] Botezan, Liviu, *Robota, cauză a participării ţărănimii transilvănene la revoluţia din 1848-1849*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, pp. 273, 274

aceasta se publică concurs, cu termen de 30 zile de la prima publicare în „Telegraful Român”. / Emolumentele împreunate cu acest post sunt cele fasionate în coala B, pentru întregirea de la stat; sesia parohială, 12 jugăre arător şi fânaţ, se va întregi la 32 jugăre; 3 stânjeni și jumătate lemne de foc, aduse în curte, 1 (una) ferdelă veche porumb, de fiecare familie, văduvii şi văduvele jumătate ferdelă porumb. / În filie, 6 jugăre fânaţ de prima calitate. Casă parohială foarte bună, cu toate supra-edificatele economice. / Doritorii de a ocupa acest post sunt învitaţi a-şi înainta cererile de concurs, instruite conform normelor în vigoare, subsemnatului Oficiu protopopesc, și cu prealabilă încuviinţare a acestuia să se prezinte, în termenul indicat, în vreo duminecă sau sărbătoare, spre a cânta şi predica şi a face cunoştinţă cu poporul. / **Biertan**, la 10 iunie 1928. / Oficiul protopopesc ortodox-român Târnava mare, în înțelegere cu consiliul parohial / Nicolae Gheaja, administrator protopopesc”[395].

Der Czibles, von der Höhe von Hollómező aus.

[395] *Telegraful Român*, Anul LXXVI, nr. 50, Sibiu 1928, p. 4

RODNA

(Radna, judeţul Bistriţa-Năsăud)

1241: „Informaţiile despre biserica medievală din **Rodna** se sprijină pe o bază documentară relativ săracă, alcătuită din câteva menţiuni în izvoare, din relatări din perioada administraţiei habsburgice şi din documente vizuale, din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Istoria bisericii se leagă de cea a localităţii, care, în secolul XIII, era un important centru minier de exploatare a argintului, situat pe domeniul reginei şi populat cu colonişti germani. Cucerită de tătari, la marea invazie din 1241-1242, **Rodna** era, la vremea respectivă, o aşezare prosperăm cu caracter rural (villa), lipsită de ziduri de apărare şi de amenajări defensive”[396].

1264: „Într-un act din 1264, publicat în documentele privitoare la istoria românilor, culese de Hurmuzachi (vol. I, p. 319), papa Urban al IV-lea invită pe Ştefan, voievodul Transilvaniei, să restituie reginei ţinutul Bistriţei şi al Rodnei (Terras Bistriche, Rodone) „pe care le-au stăpânit din timpuri imemoriale totdeauna reginele Ungariei”. Într-un act din 1440 se vorbeşte despre pretenţiile bistriţe-

[396] Salontai, Mihaela Sanda, *Ruina de la Rodna*, în *Revista Bistriţei*, XXIV, Bistriţa 2010, p. 299

nilor asupra Văii Rodnei, care erau mai vechi (încă de prin 1412), ca apoi să fie dăruită lui Ştefan Iaks de Kusal, fost comite al Secuilor, iar după alţii se arată că era dăruită lui Mihail, fiul fostului comite secuiesc, apoi fratelui acestuia şi altor membri ai familiei. În acest act de danie se spune că „e dărăpănat castrul Rodnei cu desăvârşire, iar satele aparţinătoare: **Năsăud** (Naszvod), **Maier** (Radna Major), **Rebra de Sus, Rebra de Jos, Telciu** (Checz), **Salva**, **Zagra** şi **Mocod** (Maklod) în mare parte sunt goale şi despoiate de locuitori”[397].

1268: „În deceniile următoare, documentele atestă o administraţie proprie, printr-un consiliu, alcătuit dintr-un jude şi 12 jurati dispuşi de rege, care, din 1270, era bazată pe un cod juridic ce reglementa drepturile civile şi activităţile de minerit. Consiliul avea sigiliu propriu şi drepturi notariale, după cum indică actul emis, la **Rodna**, în 20 decembrie 1268, privind o tranzacţie de bunuri între greavii Rotho şi Henric, printre care o curte întărită, dotată cu un turn de piatră şi o casă din lemn. Pe lângă activităţile de bază, legate de minerit, locuitorii aveau îndeletniciri în sfera meşteşugurilor şi serviciilor, atestate prin existenţa unor dotări de tip han/cârciumă, abatoare, mori, măcelării, cizmării, brutării, baie publică”[398].

1358, martie 18, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, înfăţişându-se „Nicolae, fiul lui Benus de **Rodna** (Radna, judeţul Bistriţa-Năsăud), şi celălalt Nicolae, fiul acestuia, iar pe de altă parte Andrei, fiul lui

[397] Piciu, Dionisie, *Salva – pagini de istorie*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, pp. 189, 190

[398] Salontai, Mihaela Sanda, *Ruina de la Rodna*, în *Revista Bistriţei*, XXIV, Bistriţa 2010, p. 299

Petru, slujitorul magistrului Dominic zis de **Gâmbaş** (Gonbas, Gumbas, inclus în **Aiud**, judeţul Alba), pentru stăpânul său, aceşti Nicolae ne-au spus că Dominic le-a împrumutat 300 de florini, pe care ei i-au cheltuit pentru reluarea şi dobândirea moşiilor lor, şi că, pentru aceşti 300 de florini, au zălogit şi zălogesc lui Dominic o moşie a lor, numită **Măgheruş** (Monyorows, Zenthandryas, azi **Şieu-Măgheruş**, judeţul Bistriţa-Năsăud), aflătoare în comitatul Dăbâca, cu această învoiala ca, în răstmpul când vor putea, să o răscumpere"[399].

1440: „În anul 1440, când domeniul **Rodna** a fost donat, de regina Elisabeta, familiei Jakch de Kusal (**Coşeiu**), oraşul şi satele de pe valea Rodnei erau, în mare parte, pustii şi depopulate. Odată cu domeniul, a fost transferat şi dreptul de patronaj asupra bisericii „Sfânta Maria", pe care-l va prelua, în anul 1450, în cuantum de trei părţi, Nicolae de Kemer (**Camăr**), de la George şi Ladislau Jakch de Kusal (Coșeiu). În 1475, regele Matia Corvin **donează întregul district al Rodnei oraşului Bistrița**, lăsând târgului Rodna toate drepturile şi libertăţile deținute. În deceniile următoare, minele de argint din Rodna se aflau în proprietatea câtorva patricieni din Bistriţa, printre care Wolfgang Forster (ajuns jude, în 1519), Petrus Thar, Fabianus Eiben, Andreas Beuchel, precum şi a comitelui cămării din Sibiu, Johannes Lulay. Pentru revigorarea vechiului centru minier, în **1520** a fost emis un privilegiu regal, prin care **Rodna primea drept de târg în fiecare duminică**, sigiliu şi însemne heraldice proprii, dreptul de vânzare a băuturilor alcoolice, dreptul de reconstrucţie a

[399] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 248, p. 256

vechilor mine şi de deschidere a altora noi, pentru orice cetăţean liber”[400].

1453: „În 1453, Ladislau al V-lea dăruieşte Bistriţa lui Iancu de Hunedoara şi acesta dă un hrisov, prin care întăreşte vechile privilegii ale Bistriţei, amintindu-se, printre altele, că dările de la locuitorii din Valea Rodnei „vor fi încasate, şi de aici, înainte, de oraşul Bistriţa, ca pe vremea lui Sigismund şi Albert. Mai târziu, prin 1469, Matia Corvinul „dă de ştire celor interesaţi că, în chestia de contribuţii, Valea Rodnei aparţine Bistritei“. În 1472, senatul şi cetăţenii Bistriţei îi comunică lui Matia Corvinul că românii din Valea Rodnei ar fi fost donați (donatum fisset) pe veci acestui oras. Ca urmare a frământărilor bistritenilor, de a pune mâna pe Valea Rodnei, regele Matia Corvinul, dă, în 1475, un decret, pe temeiul căruia s-a „încorporat” Valea Rodnei la Bistriţa”[401].

1488, octombrie 14, Szigeth: „Magistratul comitatului adevereşte că, deoarece Jaczko din **Rodna** a acuzat pe Georgiu şi pe fratele acestuia, Michail din Vănceţii (**Onceşti**), că ar fi omorât pe Joan Goyha, fratele său, acuzaţii s-au justificat prin mărturisirea, sub jurământ al lor şi 50 de martori[402].

1521: „În 1521, la 28 april: Bistrițenii scriu la **Braşov**, arătând că „**oraşul Rodna, cuprins în hotarele Moldovei**” (oppidum Rodnense, in limitibus terrae moldavi-

[400] Salontai, Mihaela Sanda, *Ruina de la Rodna*, în *Revista Bistriţei*, XXIV, Bistriţa 2010, p. 300

[401] Piciu, Dionisie, *Salva – pagini de istorie*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, p. 190

[402] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 342, pp. 593, 594

ensis habitum), le apartine, potrivit cu ordinele regale, dar acum unii vor să li-l ia și, pentru a împiedica aceasta, se cere ajutor”[403].

1529: „Este sigur că Petru Rareş deținea în Transilvania, pe la anul 1529, domeniile **Ciceului**, cu 60 de sate, al **Ungurașului**, cu peste 30 de sate, **Bistrița** și **Valea Rodnei**, cu 23 de sate și cu minele de aur și de argint de la **Rodna**, într-un cuvânt aproape tot nordul Transilvaniei, la care se adăuga **Cetatea de Baltă**, cu domeniul său de pe Târnava Mică”[404].

1580: „În 1580, aici sunt semnalați un predicator, Nikolaus Galaczi *verbi divini minister* și un paroh, Michael Wagner, care era plătit de judele local”[405].

1629, David Frölich: „Mine de argint se află la **Baia de Arieș** și **Rodna**, unde se mai scoate și aramă, amestecată cu aur și argint. Oțel se găsește la **Ciuc**, fier la **Trăscău** și **Hunedoara**. Din minele de aramă se scoate antimoniu și sulfură foarte bună și se extrage în Maramureș și în mai multe alte locuri, și se transportă în altă parte”[406].

1638: „La sfârșitul secolului al XVI-lea, apar neînțelegeri între paroh și localnicii care „și-au pierdut credința în Dumnezeu”. În perioada următoare, exploatarea minieră de la **Rodna** înregistrează un nou regres, reflectat de rapoartele inspectorilor trimiși de Francisc Rákóczi, în

---

[403] Iorga, N., *Documente românești din archivele Bistriței*, Partea II, București 1900, p. XL

[404] Morariu, T.; Buta, I.; Maier, A., *Județul Bistrița-Năsăud*, București 1972, p. 11

[405] Salontai, Mihaela Sanda, *Ruina de la Rodna*, în *Revista Bistriței*, XXIV, Bistrița 2010, p. 301

[406] AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, V, București 1973, p. 46

1638, pentru evaluarea minelor, pe care le consideră nerentabile”[407].

1639, iulie 28: Ion Movilă Vodă scrie municipiului oraşului Bistriţa că, „în zilele trecute, în zorii spre duminică, a fugit un om rău din curtea mea, care a făcut pagubă foarte mare aici, în satul meu. A furat şi de la sfânta mea biserică, a luat odăjdiile preoţeşti. Dar am trimis acolo, la Domniile Voastre, două slugi ale mele, care vă vor putea spune lucrul cu graiul viu… Pentru prietenia şi slujba mea, să să puneţi să se caute în satul cu numele **Rodna**, pe unul Petraşcu, care locuieşte acolo, căci a dat acelui Petraşcu un cal pe 18 berbeci. Ştiu sigur că s-a brăbit acolo. Şi, dacă nu s-a dus acolo, dar va merge sigur…Aici, în satul meu, s-a chemat Ion, dar ştiu că acolo se va numi cu alt nume, cum obişnuiesc astfel de ticăloşi”[408].

1684: „Toader Nacul, biv vel Clucer, către notarul Franz: „Aceasta facem ştire domnitale, și noi am venit aicea, la **Rodna**, scăpaţi dinaintea vrăjmaşilor nostri, și am năzuit la dumneavoastră, știind pe dumneavoastră ai noștri prieteni; acmu, ceastă dată nu putum veni să ne împreunăm cu Măria Sa birsul și cu domniile voastre, fiind îngreuiat de cale, iar am trimis cest om al nostru la Măria Sa birsul al Dorna, pentru rândul nostru, unde veţi socoti dumneavoastră vreun loc de așezat, ca să ne așezăm până doar milostivul Dumnezeu nu ne va uita pân’ în săvârșit, ci-şi va aduce aminte de robii cei străinați de locurile sale. Pentru aceia, mai mult pe dumneata am nădejde, acmu, la ne-

[407] Salontai, Mihaela Sanda, *Ruina de la Rodna*, în *Revista Bistriţei*, XXIV, Bistriţa 2010, p. 301

[408] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. X, 1637-1660, București 1938, pp. 59-61

voia noastră, să ne fii dumneata într-ajutor, ce vor fi trebile să ne scoţi dumneata răspuns. Alt nu poftim, numai vreun locşor, că avem marfă și iobagi, și, precum va fi răspunsul, să ne faci dumneata ştire. Mila lui Dumnezeu cu dumneata. / Amin. / **Rodna**, iunie 5”[409].

1695: „O imagine despre situaţia de la sfârşitul secolului al XVII-lea ne oferă raportul comisarilor imperiali, din anul 1695, care indică existenţa unor case, dotate cu mari pivnițe, în stare de ruină, și a altor 140 de case încă neruinate, precum şi a zidurilor (din jurul) bisericii, care fusese pe jumătate acoperită cu şindrilă de locuitori şi în care se mai păstrau vechile strane În perioada anterioară dominaţiei habsburgice, **biserica din Rodna** era înregistrată ca filie în cadrul capitlului Bistriţa, alături de cele din satele **Domnești** (Bilak) şi **Cepari** (Tschippendorf, Csepan)”[410].

1680: „Vornicii de Câmpulung, Toader Armaș, Ghiorghie Postelnic, către **Bistriţa**: „Alta, a venit Ghiorghieș Simion din **Rodna**, pentru veste de tătari, despre noi; dar, ferească Dumnezeu, noi suntem creştini si prieteni; dar, de-am înţelege, în miază-noapte am trimite ş-am da știrea, iar tătarii, dacă au băgat zahareaua în Cameniţa, au purces în sus, în tara leșească pe de acea parte de Nistru, și oastea leșească s-a coborât la Horodenca. De acest lucru n-avea să ai grijă de tătari, dintr-acoace, că într-acel ceas am trimite, iar tătarii sunt adevărat să vie în țara Domniilor Voastre, iar pe la Ardeal pe jos, iar nu pe aice. Și, de ne veţi cerca, tot veţi avea de la noi vești în tot ceasul... Hi v-am

[409] Iorga, N., *Documente românești din archivele Bistriței*, Partea II, Bucureți 1900, pp. 46, 47
[410] Salontai, Mihaela Sanda, *Ruina de la Rodna*, în *Revista Bistriţei*, XXIV, Bistriţa 2010, p. 301

scris multe; ce să credeţi Domniile Voastre eă, de am da 10 bani pe coale de hârtie, şi nu putem găsi, ci ne rugăm de o bucată de hârtie, și vom trimite bani; și fiți cu Dumnezeu. / Câmpulung, 17 mai”[411].

1687: „Ștefan Diiac și Nistor Ganga, către „**sătenii de Rodna**, anume la Alecsa Belei, și 1a Crăciun, și la Costan a Popei, la Tecleci, și la alţi săteni de acolo”, cerând a li se libera „feciorii” pârâți la Domn. „Dar dumneavoastraă ce treabă aveţi cu Muldua [unde se furase nişte oi], și ce nevoie aveţi voi? Că ce om face eu pe acei şi cu feciorii mei, eu oi da seama, iar voi n-aveți nici o seamă a da de-a Mulduveni; au doară vei voi să puneți **Rodna** din jos de Bistrița?... Suntem creştini botezați, că numai bine nu va hi; să n-ascultați mincinoşii, ci să socotiți ce scriem şi noi, că la omul înțelept ajunge un cuvânt stătător ce se grăieşte, iar eu mă și rog să grăiți la domni, nu numai pentru noi, ci și pentru dumneavoastră, ca să trăiți cu noi. Alta, şi pentru arme: două puști și un paloș, să nu se bucure cineva la dânsele, că-s a mele armele, precum or hi spus și ei de aceasta”[412].

1728: „Un document din 1728 oglindește un protest al preoţilor români, prin care căutau să apere drepturile fiilor lor, şi care cuprinde: „Săboraşul rumânesc de la oraşul Bistriţa” (preoții din satele olatului), către sfatul oraşului, plângându-se că satele despart de feciorii lor nedreptăţiţi „care-s într-o pită cu noi”, cerând scutire pentru feciori, „cum sunt scutiţi feciorii giuzilor, slobodnicilor”. Urmează lista caselor preoțești din **Rodna**: „**Năsăud**, **Salva**

[411] Iorga, N., *Documente românești din archivele Bistriței*, Partea II, Bucureți 1900, pp. 57, 58
[412] Iorga, N., *Documente românești din archivele Bistriței*, Partea II, Bucureți 1900, p. 65

dincoace, **Salva** dincolo, **Hordoul**, **Telciu**". Să nu fie ‚chilini" aceşti feciori. Este citat exemplul din „7 oraşe şi în varmeghi", „obiceiul s-a luat numai la vreo doi ani". „Scris la Bistriţa, de io protopopul Tănasă" (Hurmuzaki, vol. XV, p. 1605)"[413].

1740: Au migrat în Moldova, din **Rodna**„Vasile Tolful, Iftim Ştiopul, Crăciun Petraşcu, Ştefan Moroşan, Grigore Băsăcan, Andrei Băsuleţ, Filip Moroşan, Constantin Jugan, Alexa Belei, Dănilă Belei, Todor Ciocâltea, George Bidan, Vasile Ohonai, Cifor Coşarcă, Grigore Grapini, Constantin Grapini, Precup Tersul, Constantin Vasi, Cristof Schmidt, Vasile Piticaru, Bandul Nechiti, Vasile Paie, Andrei Bindiul, Nechita Şorofloai, Ursul Kabi, Ion Croitor, Precub Baranul, George Goron, Petre Husul, Tănase Husul, Demian Cozonac, Mutu"[414].

1754: „În 1754, districtul Rodnei a devenit zonă militarizată, cu regimente de graniță, iar în 1766, este consemnată mutarea temporară a locuitorilor saşi şi unguri, împreună cu parohul protestant, Lukas Wester, la Neudorf (Oberneudorf, Satu Nou, la 12 km est de Bistriţa). / La 26 iuie 1767, Franz von Gerstoff recomanda oficiului minier din **Rodna** să ia în considerare permisiunea cedării bisericii protestante ruinate („das geweste protestantische Betthaus") comunităţii catolice, pentru militarii de graniță de la administraţia minelor. Biserica era descrisă drept o modestă casă de rugăciuni, din zidărie („kleine gemauerte Betthaus") care nu era altceva decât sanctuarul vechii bi-

[413] Piciu, Dionisie, *Salva – pagini de istorie*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, p. 192

[414] Șotropa, Virgil, *Bejenii în secolul XVIII*, în *Arhiva Someşană*, nr. 16, Năsăud 1932, p. 56

serici catolice ruinate, iar catolicii doreau să o poată folosi şi ei, chiar dacă aceasta abia putea cuprinde 20 de persoane („dieses kaum 20 Personen fassen konnte"). / Din această perioadă, datează clopotniţa din lemn, aflată azi în curtea bisericii. În 1769, s-a aprobat întreţinerea unui preot catolic şi a unui dascăl, slujbele fiind ţinute într-o veche capelă din lemn („die alte in schlechten Stand bestellte Haus Capelle"), până în 1823, când a fost terminată construcţia bisericii catolice. Starea vechii biserici este reflectată în solicitarea înaintată autorităţilor, în anul 1817, de comunitatea protestantă din **Rodna**, alcătuită din 34 de saşi lutherani şi 39 de unguri reformaţi, pentru sprijin în reconstrucţia bisericii parohiale şi a şcolii, care, de la militarizarea Văii Rodnei, stau pustii"[415].

1767, François-Xavier de Feller: „La 8 mai, am mers, împreună cu contele d'Ybarra, la **Rodna**, unde se află minele de sub conducerea sa. Cum aceste mine dăduseră mari speranţe, în 1767, s-a cântat chiar un Te-Deum… / Am sosit, în aceeaşi zi, la **Iad** (Jaad, azi satul şi comuna Livezile, judeţul Bistriţa-Năsăud), un sat săsesc: aceşti saşi sunt oamenii cei mai cumsecade, de o nevinovăție desăvârşită şi de o egală neştiinţă. Fiul preotului din Bistriţa, în vârstă de 20 de ani, susținea, de curând, că Luther ar fi trăit odată cu apostolii. Sunt mult mai curaţi decât ungurii şi românii, au același fel de a fi şi aceeaşi limbă ca şi luxemburghezii.

La 9, am trecut pe lângă **Bârgău**, ultimul sat din Transilvania, spre Moldova. Acolo se face carantina, înainte de a intra în Transilvania. După ce am trecut peste un munte mare, am pătruns într-o regiune hâdă și pustie, dar

[415] Salontai, Mihaela Sanda, *Ruina de la Rodna*, în *Revista Bistriţei*, XXIV, Bistriţa 2010, p. 301

foarte plăcută pentru un filozof. Priveam la munţii înalţi, care păreau că ne închid în aceste văi adânci, neştiute muritorilor, ca niște metereze împotriva ispitelor şi nebuniei din lume.

Am luat masa la **Ilva Mică**. Românii care locuiesc în această parte sunt buni şi uniţi: femeile lor poartă turbane şi cercei după moda turcească. Am trecut, de două ori, Someșul, care era grozav de umflat şi ajungea până la partea de sus a caprei de la trăsură. În drum, am văzut munţi care purtau urmele clare ale acţiunii apelor din timpul potopului. Toate aceste coline poartă pecetea prăpădului şi furiei apelor şi nicidecum a unei mutări încete și treptate a mării. În sfârşit, după multe păţănii, am ajuns la **Rodna**, la nouă şi jumătate, seara. Am tras la gazdă, la Berch Schapfer (administratorul minelor).

La 10, am plecat călare, căci nu s-ar putea merge altfel, la minele care se află încă la trei leghe de Rodna. Am trecut, de 33 de ori, peste un șuvoi de apă foarte mare. Era foarte frig şi munţii erau din nou dezbrăcaţi de verdeaţa lor şi acoperiţi de zăpadă. Zăpezile acoperă, câteodată, acest ţinut în august. Acum șapte ani, se mergea cu sania în ziua de Sf. Bartolomeu (24 august); serbarea Adormirii (15 august) nu este întotdeauna fără zăpadă. Am admirat evaporările îngheţate și întărite la ieșirea lor din pământ, într-o poziţie minunată.

Înainte de a ajunge la locul minelor, am văzut o trupă de soldaţi români, care păzesc ieşirea din Transilvania; este o miliţie, al cărei rost, ca și al secuilor, este doar de a apăra graniţa. În apropierea ei, se află ridicată o spânzurătoare, pentru românii fugari, care însă nu se dau înapoi de a fugi în mare număr. Ei au fost puşi să facă slujbă, împotriva voinţei lor. Arătau destul de prost, purtând aproape

aceeași îmbrăcăminte, pe care o avuseseră înainte. De atunci, încoace, totul merge din ce în ce mai bine; au acum o uni formă cenuşie cu roşu; efectele lor sunt curate. Ofițerii lor, când i-am văzut, aveau garnituri roșii la hainele castanii. Acest fel nou de soldaţi duce cu o mână plugul şi cu cealaltă poartă sabia, ca evreii, când și-au clădit din nou templul...

Acești oameni simpli sunt uniţi cu biserica de la Roma, dar ei ştiu tot aşa de puţin ce înseamnă această unire, cât ştiu şi schismaticii ce înseamnă neunirea. Unul dintre aceștia susținea, în faţa unui prieten de al meu, că schisma consta în a înconjura altarul de la stânga, la dreapta, în timp ce catolicii merg de la dreapta, la stânga. Ei păzesc posturile cu atâta străşnicie, că n-ar pune gura pe o lulea, al cărui capăt să fie de corn sau de os... / Un număr oarecare din acești români locuiesc la munte. Li s-a împărțit cartofi, care cresc foarte bine la munte, unde plugul nu se poate folosi decât foarte puţin. Se crede, fără temei, că această cultură a cartofului sărăceşte pământul, deoarece îi prieşte foarte bine pământul cel mai arid, ca în Ardennes. Dimpotrivă, cum plantarea şi recoltarea nu pot fi despărțite de săparea şi răsturnarea pământului, această cultură trebuie să-l facă, fără îndoială, mult mai rodnic”[416].

1772: „**Biserica unită din Nepos** s-a primit în 1772, ca dar de la **Rodna veche**, iar biserica din **Vărarea veche** s-a predat, iarăşi ca dar, comunei Hordou”[417].

---

[416] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, IX, serie nouă, Bucureşti 1997, pp. 566, 567

[417] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 233

1773: „În anul 1773, a călătorit împăratul Iosif pe teritoriul regimentului”[418].

1848: „Locotenent-colonel Urban, catehet şcolar, Anchidim Pop. / În 10 iulie, s-a ţinut, în **Năsăud**, sfatul deputaţilor grăniceri, 2 din fiecare comună. Din **Nepos**: Crăciun şi cantorul Tofan. / În 23 iulie, a plecat, la ordin înalt, batalionul I la Ungaria. / În 20 septembrie, colonelul baron Iovich a plecat la Cernăuţi şi nu s-a mai întors altul, comanda a luat-o locotenent-colonelul Urban. / În septembrie, au plecat la Viena, la Majestatea Sa, adjutantul locotenent Luchi şi învăţătorul Naşcu, cu punctele statorite în sfatul grăniceresc. / Tot în septembrie, au fost trimişi la Viena, la Majestatea Sa, ca deputaţi ai comunelor grănicereşti, sergentul Gabriel Pop din **Feldru** şi învăţătorul „trivial” Flore (Porcius) din **Rodna**, cu unele hotărâri şi jalbe. / În septembrie, holeră. / Cu 1 octombrie, s-a creat al 3-lea batalion. / În 11 şi 12 octombrie au plecat şi batalioanele 2 şi 3 împotriva duşmanilor maghiari, cu care, sub comanda locotenent-colonelului Urban, s-au ciocnit în lupte, în Ardeal”[419].

1849: „În 1848 şi 1849, a început revoluţia în Ardeal şi Ungaria. Rebelii maghiari au cucerit întreg Ardealul şi, în urma luptei de la **Bârgău**, trupele împărătrşti retirară, la începutul anului 1849, la Galiţia, iar maghiarii se aşezară aici, în ţinut, de unde fură scoşi numai în 22 iunie, prin coloana rusească, după lupta dintre **Feldru** şi **Ilva mică**, cu care prilej rebelii aprinseră o parte din comunele **Feldru**, **Rebrişoara** şi **Năsăud**. / Din 22 iunie, până în oc-

---

[418] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 233

[419] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 251, 252

tombrie, caporalul Crăciun a fost dispus, de comandantul interimar al regimentului, căpitanul Mihailaş, să conducă afacerile companiei 8. / În 1 noiembrie, prelua comanda companiilor 7 şi 8 sublocotenentul Zacharias, până în **martie 1851, când se desfiinţa regimentul**, cu ajutorul lui Basil Crăciun, numit, cu 1 iulie 1850, sergent"[420].

1851: „Cu 1 aprilie, comuna **Nepos** a fost împărţită la cercul **Rodna**, sub comisarul Man"[421].

1852: „Comisar în **Năsăud**, von Kramer, subcomisar Svertetzky, în **Rodna**: Man, consilier (ajutor) în **Năsăud**: Fischer, medic: Borsitzky. / În 1 august, Împăratul Franz Iosif a venit, din **Sibiu**. la **Bistriţa**, şi, de aici, imediat a plecat spre **Cluj**. / În 1 octombrie, Ion Crăciun, fiul lui Basil, a fost numit diurnist la comanda districtului"[422].

1872: „**O reprivire peste câțiva ani ai districtului Năsăud**, în 1872. Din manuscriptele lui Joachim Mureşian, fost advocat în Năsăud. / Prin ce metamorfoze trecu cauza deputaţiunii, până către capătul lui noiembrie 1860, vor şti cei ce au fost acasă. Destul că, într-o seară, soseşte la Pesta Vasiliu Naşcu, arhiva vie de memorie în cauzele grănicereşti, şi aduce cu sine o pereche de desagi plini de scrisori şi mai vechi, și mai noi, şi împărtăşeşte ştirea cum că, în locul Petri şi Flămând, au trecut către Viena căpitanii pensionaţi provizoriu Ioan Purceilă şi Georgiu Lica. / În vreo două zile şi două nopţi, cât petrecu Naşcu în Pesta, se tocmiră scrisorile şi se făcură primele liniamente la suplica

[420] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 252
[421] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 252
[422] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 252

către Maiestate. / Din scrisori și mai ales dintr-un fragment al auditorului Iosif Schottl și a pretorelui Stocnera, se văzu că toată proprietatea grănicerilor era trasă la îndoială, după principiile că pământul grănicerilor e feudă militară sau pământ cătănesc, pentru a cărui uzufruct sau folosire grănicerii au făcut servicii militare, până când i-a plăcut domnitorului, ca domn de războel (Kriegaherr) și, prin urmare, și ca domn de pământ, reprezentat pria organele erarului militar.

Așa sta cauza la începutul lunii lui decembrie 1860, că grănicerul nu călca sigur nici pe pământul erezit de la străbuni și fondurile făcute din sudoarea lui erau în administraţiunea organelor erariului (împărăţiei – n. n.), fără ca adevărații proprietari, adică grănicerii, să poată trage din ele vreun folos de un crucer și fără să le fie iertat a visa că vor pune mâna cândva pe ele. / Ce era, dară, mai înflăcărător pentru un jurist tânăr, și anume pentru unicul jurist grănicer de la **Năsăud** și, de altminteri, devotat cu totul interesului conaţionalilor săi, decât a se orienta îndată și a pune fundamentul la dezlegarea pe bază de drept a cauzei grănicerilor? / Întâlnindu-se membrii deputaţiunii, în Viena, aveau acum două misiuni, una în cauza cea mare a naţiunii, iar cealaltă, cauza grănicerilor. / În cauza naţiunii, era adunată o deputaţiune de 22 membri, din toate părţile Ardealului, dintre care însă numai 16 subscriseră petiţiunea la Maiestate, din 10 decemvrie 1860, compunere a lui Vincențiu Babeș, care poseda cea mai mare încredere a însufleţitului român, mitropolitul Alexandru Şuluţiu, și scrisă de Ioan Purceilă, rezolutul căpitan, născut în **Borgo-Prund**. / Rezultatul acestei cereri, sprijinite de acasă și de episcopul Andreiu Şaguna, a fost conferinţa naţională din 1861 și cea de la **Alba-Iulia**, iar în consecinţele ei, congre-

sul naţional din **Sibiu** şi dieta din Sibiu din 1863-1864. Acea suplică, neprimind-o deputaţiunea ca atare, o a predat-o mitropolitul Şuluţiu, cu arhimandritul Ioan Popazu la Majestate. / După această excursiune, să revenim iarăşi la obiect. Grănicerii încă-şi deteră suplica lor din 10 decemvrie 1860 şi o deteră în audiența din 13 decemvrie 1860. Toţi patru deputații erau însufleţiţi de cele mai curate simţăminte pentru cauză, fără nici un interes privat mai departe; şi anume: Vasiliu Naşcu, ca cunoscător de cursul istoric al cauzei, Ioachim Mureşianu, ca cunoscător de drepturi, descoperitor al bazelor juridice pentru cauză şi compunător al suplicii, care e fundamentul întregii proceduri, mai târzie în această cauză, iar Ioan Purceilă, ca purtător de cuvânt la Maiestate, precum şi Georgiu Lica, ca sprijinitor cu persoana şi autoritatea sa militară, cu care a spus Majestății Sale, cum că deputaţiunea are însărcinarea de acasă de a nu se întoarce fără de prea înalta rezoluţiune, căci aşa era zis în suplica de către compunătorul ei. / Din momentul subaşternerii suplicii, deputaţiunea cugeta, acum, că ce va fi atunci când suplica va avea rezultatul dorit?

Fiindcă ţinutul fostului al doilea regiment de margine era împărţit între pretorele din **Rodna**, **Năsăud**, **Borgo-Prund** şi **Şieul-mare**, deputaţiunea se consultă între sine, la iniţiativa lui Ioan Purceilă, care căpătase scrisoare de acasă, de la Vasiliu Buzdug, şi subşternu la cancelarul de atunci, baronul Kemény, suplica din 30 decemvrie 1860, în care ceru ca ţinutul fostului teritor militar, a cărui ştab era odinioară în **Năsăud**, cu ocaziunea restatoririi vechilor comitate, să se readune laolaltă, sub **numirea de district al Năsăudului**. / Kemény consideră această cerere, în propunerea sa la Majestate din 24 martie 1861, însă

cu părerea ca să nu se constituie într-o jurisdicţiune, pentru că nu ar fi bine a da atâta putere de autonomie politică unui popor dedat la arme şi vecin cu fraţii lor din Moldova şi Bucovina, la confiniile Ardealului, / Arhiducele Rainer prezentă aceasta propunere prea umilită şi puse „vidi" pe ea, tot în aceeași zi, informă însă mai bine pe Majestate! / Deputaţiunea însărcinase pe Naşcu a rămânea singur, spre solicitarea cauzei, ca să nu se facă mari spese comitenţilor, să rămână consecvent afirmării sale, că fără rezultat nu are ce căuta acasă"[423]. /

„Naşcu perseveră şi, cu puterea convingerii sale celei neînfrângibile, nu s-a obosit a insista pe la arhiducele Rainer, ministru-preşedinte, acel bărbat de stat pe care îl adoară grănicerii cei pricepători ca pe salvatorul lor din braţele nesiguranţei de mai înainte, nu s-a obosit Naşcu nici a umbla pe la ministrul de stat Schmerling şi alţii, până când: / **1)**, se înfiinţă districtul. / **2)**. Se denumi căpitanul suprem, pentru care încă avea multe piedici de a delătura, deoarece erau mulţi candidaţi, însă, din consideraţiuni ca nu cumva prin unul care a servit sub graniță sau sub sistema dinainte de 1860, adică sub nemţi, să continue cu folosirea limbii germane în district, el, din iniţiativa şi în conțelegere cu con-deputatul şi jurisconsultul său, recomandă pe căpitanul de astăzi (1872) ca pe unul care fusese avocat înainte de revoluţiune și ca *jurium inspector* al bunurilor baronului Josika, posedea şi avere şi avea şi persoană arătătoare, nu ştia nemţeşte nici o boabă şi ungureşte nu avea cui scrie, ca așa să fie silit a scrie românește. / Mai era, la aceasta, şi scopul de a da nemţilor o lecţiune, arătând că grănicerii întru atâta erau de asupriţi, în drepturile lor, sub

[423] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 241, Braşov 1907, p. 1

sistemul trecut, încât, în contrazicerea cea mai flagrantă cu trecutul lor, din 1848 îşi descopăr dorinţa de a căpăta de căpitan districtual pe cel mai mare rebel român din Ardeal, despre care se zice că a asistat în decretarea detronării Majestăţii Sale Francisc Iosif, în Dobriţin, şi a fost, ca comisar al lui Kosuth, prin districtul militar al Năsăudului, până la preotul Lica, din **Sângeorgiu**. / **3)**, Şi rezultatul final al deputaţiunii l-a aşteptat Naşcu în Viena, şi anume: / **a)**, Înaltul bilet de mână al Majestăţii Sale din 27 august 1861, în care se eliberă pământul grănicerilor de urmările principiului de uzurfruct militar, şi, ca consecinţă **b)**, Primirea prevenţelor din dreptul de cârciumărit din comunităţile văii Rodnei şi **Nuşfalău**, **Sântioana**, fără nici o sarcină nouă şi fără speze, apoi **c)**, rezolvarea punerii în curent a intereselor din fondurile şcolastice comunale şi a stipendiilor din fondul de montur, **d)**, statornicirea principiului că şi până la definitiva dezlegare a tuturor referinţelor ce provin din această rezolvare a cauzei, rămasă de la sistema militară de mai înainte, grănicerii să rămână, şi pe viitor, în neştirbită folosinţă a tuturor drepturilor şi beneficiilor ce le avură sub graniţă şi, prin urmare, şi în folosinţa **munţilor revendicaţi în anul 1769**. / În anul **1862**, veni comisiunea regulatoare de posesiune. / Unii din învățații districtului **Năsăud**, care, după căderea sistemei lui Bach, se întoarseră acasă, ca ciorile la o bucată bună, începură, în loc de a-şi căuta de drepturile sale, a se învrăjbi cu comisiunea și exoperară atâta, că mai toate deciziunile ei erau unilaterale, compuse fără ascultarea grănicerilor şi spre paguba acestora, iar jurisconsulţilor, care nu au călcat pragul unei şcoli superioare de ştiinţă, li se deschise un izvor de bun venit pentru recursele ce le făceau în contra deciziunilor comisiunii regulatoare, ba le câştiga încă şi ieftinul

martiriu, plătit încă cu bani, de umblară pedepsiţi pentru scrisoare necuviincioasă… /

În anul **1863**, se deschise dieta din **Sibiu**. Ştim ce rezultate avură consultările ei… / Am aflat de bine a publica acest manuscris, aceste însemnări de valoare istorică, rămase între hârtiile fericitului Ioachim Mureşianu, a căruia competenţă şi bună orientare în afacerile grănicereşti nu o va trage nimeni la îndoială, fiindcă am aflat că unii conducători de pe la **Năsăud**, din generaţia tânără, nici idee nu au cât s-au luptat bătrânii, până ce au izbutit a recâştiga averile grănicereşti, din ale căror venituri s-au ajutat şi se ajută o mulţime de tineri români la studii şi se susţin institutele de învăţământ înfiinţate de înaintaşi”[424].

1885: „La oficiul poştal regesc unguresc din **Rodna veche**, comitatul Năsăud, s-a descoperit o defraudare de bani erariali, în sumă de peste 1.400 florini v. a.; defraudantul e însuşi postaşul Pálfy Gyula, care abia are peste un an de când a venit la Rodna veche. / De când există oficiul poştal din Rodna veche, nu s-a întâmplat aşaceva, până acum. Adevărat că acel oficiu l-a purtat, aproape 30 ani, un român, Florian Domide, răposat în 1883. / La concursul deschis, atunci, de direcţiunea poştală din Sibiu, au competat mai mulţi indivizi, între care trei din **Rodna veche**, oameni cu stare bună şi garanţie sigură, de mai multe mii florini; dară toţi au fost respinşi necondiţionat şi postul din chestiune s-a conferită lui Pálfy Gyula, favoritul fişpanului Br. Banffy, căruia i-a servit, odinioară, ca samtartău; aşa zice el. De la descoperirea acestei defraudări, şi renegaţii s-au muiat. Investigarea decurge”[425].

---

[424] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 243, Braşov 1907, pp. 1, 2
[425] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 135, Braşov 1885, p. 2

1885: „Numai primele zile ale lui noiemvrie 1876 ne-au amărât zilele în astfel de măsură, nouă, românilor Rodnei, ca în ziua de 24 septemvrie a anului curent. Atunci, pentru că, prin intrigi și viclene uneltiră, au fost scoși învățătorii şi școlarii confesionali greco-catolici din edificiul de școală, pe care îl avea această comună confesională în deplină posesiune şi proprietate, întărită de formulele prescrise prin lege, cu forța dând loc în acel edificiu unei şcoli de stat; acum, pentru că judecătoria regească cercuală rodneană a condamnat pe candidatul de profesor, fiul bravului notar local, pe Constantin Pop, la închisoare de 3 săptămâni şi amendă de 30 florini, cum şi la suportarea speselor, sub cuvânt că dânsul, în 11 iulie, ar fi comis transgresiune în contra statului. Și oare în ce consistă aceea transgresiune (contravenţiune)? Ca şi onoratul public să poată fi pus în poziţia de a judeca după merit asupra acestui lucru dureros, fie-mi permisă a descrie pe scurt cele întâmplate.

Pe la 8 iulie, cu ocaziunea târgului de țară de aici, a trecut peste munţi, din Bucovina, un caroussellier la **Rodna**. După ce şi-a pus acesta în ordine aparatul, a legat, în jurul aceluia, mai multe flamuri cu tricolorul românesc şi şi-a începută jocul. / Tricolorul românesc, fâlfăind în piaţă, a produs, în ceata renegaţilor de aici, de care e plină Rodna, o aşa mare neliniște, încât umblau unul la altul, de cugetai că soarta acestui stat depinde de la micile stindarde arborate pe carrousel. / Nici nu s-a liniştit partida, care se numește pe sine maghiară, până când nu a exoperat, prin ajutorul de pretor din loc, delăturarea stindardelor cu culoare naţional românească şi înlocuirea lor cu stindarde de culoare naţională maghiară. Nici bravii luptători de la Plevna, după ce au arborat stindardul românesc, nu vor fi

arătat o bucurie mai mare ca aceea căreia îndată deveni expresiunea partidei ce se numește pe sine maghiară, atunci când a văzut fâlfâind stindardul naţional maghiara asupra unei comedii.

A treia zi după venirea acelui carrouselier, fiind și sărbătoare, şi târg, s-au adunat mulțime de români și dădeau din paralele lor pentru a fi căruțați. Trecând pe acolo Constantin Pop, cu mai mulți cunoscuți ai săi, către birtul local, în care îşi avea locul, pe atunci, şi Societatea de cetire, a zisă către carroussellier că, de nu arborează și stindardele românești, lângă cele maghiare, căci ar încăpea şi acela, mai ales că românii contribuie, aşa-zicând, exclusiv, cu banii lor, la venitul său. Dânsul a şi ascultati, dar renegaţii afurisiţi, din nou, au făcut să se delătureze stindardele cu tricolorul român. / Mai mulţi dintre români, atunci, au mers, cu conducătorul de jandarmerie, şi au întrebat pe carrouselier dacă are concesiune pentru de a putea juca în acest loc, însă acela nu a putut arăta decât pașaportul general, la aceasta i s-a zis, ce e drept, că cum se încumetă a juca fără de concesiune și mai dă ansă și la neplăceri. / Acest lucru fu calificat de transgresiune contra statului, firește înavuţit cu fasiuni scornite şi îmbrăcate în cămeși, care se unesc cu paragrafe penale. Atâta a fost destul ca numitul dl Constantin Pop să fie arătat pretorului din loc, prin o scrisoare ce conținea multe de toate, numai de starea faptică a lucrului nu făcea amintire, din partea conducătorului jandarmeriei. / Spre constatarea acelei arătări, în care se zicea că Constantin Pop ar fi ruptă 2 stindarde de colorit naţional maghiar, ar fi amenințat că va arunca tot aparatul pe apă, că ar fi zis că aici n-au loc stindardele naţionale maghiare; n-au lipsită martorii, aici a fost servitorul maghiaronului conducător de mine ca îndemână, servitorul

unui forestier şi alți de acest calibru, cu toţii supuşi ai partidei pe care o jena tricolorul românesc. / Acea arătare avu rezultatul că, la săptămână, procurorul regesc din **Bistriţa** și cu subjudele de la judecătoria din **Borgoprund** au început **investigația în Rodna**.

E prea bine cunoscut cât de fidel se iau protocoalele la ocaziuni de natura aceasta. Judele investigator a fost destul de șiret, ca să știe îmbrăca fasiunile martorilor în costum, ca să corespundă determinaţiunilor unuia sau altuia paragrafului penală. S-au luat, și cu această ocaziune, deci, protocoale pe baza cărora s-a hotărât ca zi de pertractare finală ziua memorată de 24 septemvrie. În acea zi s-au prezentat, la judecătoria strămutată, de la **Borgoprund**, la **Rodna**, pe lângă procurorul regesc şi incusat, mai mulţi inşi dintre inteligenţii români de aici. Împotriva fasiunilor contrazicătoare ale martorilor, la care se observă instrucţia ce le-a premers, se aduse următoarea **sentinţă**: / Judecătoria regească de cerc din **Rodna-veche** a aflat pe Constantin Pop, care e în etate de 23 ani, greco-catolic, necăsătorit, în Rodna-veche, absolvent de filosofie, fără avere deosebită şi până acum nepedepsit culpabil pentru transgresiune contra statului, conform paragrafului 37. art. XL din 1879, şi de aceea conformă paragrafului amintit, îl condamnă la arest de 3 săptămâni şi la o amendă de 30 florini, iar în caz că nu s-ar putea încasa această sumă, încă la trei zile arest, cum şi la spesele procesuale şi de întreţinere.

Motive. / În decursul investigaţiunii prime, cum şi pertractării finale de astăzi, s-a statorit, pe fasiunile consunătoare ale martorilor ascultați și juraţi Policsek Florian, Ernst Florian și Olovanyi Michail, că Constantin Pop, în iule a. c., a mers, în stare anormală, din birtul în a cărui apropiere se afla carrouselierul Dary Stefan din Cernăuţi,

care poate la mandatul jurisdicţiunii a schimbat flamurile cu tricolorul naţional românesc, ce le-a fost arborat, cu stindarde naţionale maghiare, şi a pretins ca stindardele cu culorile ultime să le schimbe cu stindarde cu culorile de mai înainte sau să se depărteze de acolo. După ce carrouselierul nu a ascultat, Constantin Pop s-a dus acolo, pentru a doua oară, tocmai când era jocul în curgere, şi a apucat flamura naţională maghiară, dintre flamurele arborate în public, a rupt-o, a ascuns-o în posunar, cu vorbele acestea: „Nu-s bune decât de obiele!". Acuzatul însuşi recunoaşte atâta, că a mers la carrouselier şi l-a poftit să arboreze și flamurile românești, de unde rezultă că i-a vătămat ochiul numai fâlfâitul stindardului ţării. / Fiind dovedit, conform paragrafului 269, că Constantin Pop a rupt, cu cuget demonstrativ, stindardul ţării, arborat în public, şi l-a mânjit, folosindu-se de expresiunea „obială", a comis faptul transgresiunii descrisă în paragraful 37. Acea apărare a acuzatului, că carrouselierul nu a avut concesiune de a juca şi că stindardul nu a fost folosit din partea autorităţii publice civile ori militare, sunt tot atâtea împrejurări care nu se pretind neincungiurabile, ca elemente alcătuitoare la starea faptică a transgresiunii pomenite şi nu se consideră. / La măsurarea pedepsei a contribuit, în mod agravator, numai aceea că acuzatul, ca cive universitar, a fost pedepsit, pe cale disciplinară, pentru demonstrațiuni antipatriotice; față de aceasta contribuie, în mod ușurător, acea împrejurare ponderoasă că a fost în stare anormală şi e om tânără, și că pentru fapte de acestea nu a stat, până acum, în cercetare, pe lângă compararea acestora, pedeapsa fixată se vede

a fi în proporțiune cu fapta. / După ce i s-a publicat sentința, dl Constantin Pop insinuă apelaţiune contra ei”[426].

1886: „Drepturile de a putea exercita **cârciumăritul cu vin, vinars şi bere**, peste întreg anul, în comunitățile înşirate în conspectul de mai jos, din care drepturi fondul şcolastic central din districtul Năsăud are trei din patru părți, respectivele comunități şi fonduri şcolastice confesionale însă câte una din patru părți, **se dau în arendă,** sub următoarele modalități şi condițiuni, începând de la 1 ianuarie 1887, la 12 ore noaptea, pentru timpul de 10 ani următori, până la 31 decembrie 1897, la 12 ore noaptea… / Pe cuverta ofertelor scripturistice, din afară, este a se arăta, apriat, că pentru care comunitate ori secțiune este oferta şi anumită în forma acesta: „Oferta, pentru luarea în arendă a drepturilor de cârciumărit ce administra fondul şcolastic central din districtul Năsăud, în comunitatea N. N.” – eventual în secțiunea mică **Rodna**, **Ilva**, **Năsăud**, **Salva**, **Zagra** – ori în secţiunea mare Valea Someșului, Valea Bărgăului, Valea Mureș-Sieu ori peste tot”[427].

1886: „**Grănicerii din comuna Rodna-Veche**: Clemente Lupşai, parohul Rodnei, / Pantelimon Domide c. r. căpitan în pensiune, cavaler al Ordinului rus „Sfâta Ana”, proprietar în Rodna-nouă şi veche, posesor al Crucii c.r. militare pentru merite, decoraţiunea de războel, al Medaliei c. r. de războel, al Crucii c. r. pentru Serviciu, clasa a II-a. Membru comitatens în Rodna-veche şi nouă. / Avacom Anca, / Zaharia Bindiul, / Gherasim Domide, preot cooperator greco-catolic, / Silvestru Mureșan, grănicer-proprietar, / Macarie Pop, / Dănilă Guşa, / Pamfir Scripeţ, / Ioan Partene, / Anchidim Scripeţi, / Larion Sângeorzan, / Pamfir

[426] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 212, Braşov 1885, p. 3
[427] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 81, Braşov 1886, p. 4

Pioraşiu, / Nechita Maricuțiu, / Vartolomei Haşbeiu, / Nechita Domide, / Grigore Moldovan, / George Gusin, / Sevestian Păiuș, / Stefani Guşă, / Mihail Cardanu, / Manoilă Bureaca, / Scridon Domide, / Precub Grapini, / Macedon Pop, / Artene Cotul, / Silvestru Cotul, / Pamfir Slăvoacă, / Maftei Alesandru, / Anton Steopan, / Arsente Guşă, / Iacob Guşă, / Vartolomei Cozonac, /Alexandru Cotul, / Onofrim Cotul, / Alexandru Anca, / Masim Porcul, / Larion Porcul, / Vasilieă Mureşianu, / Constantin Mureşianu, / Odohim Leşanu, / Alexa Cardan, / Danilă Solcanu, / Demian Alexandru, / Toma Anca, / Filimon Leşianu, / Pantilimon Boldişiu, / Ostace Păiuș, / Vasile Tolfă, / Maftei Boldişiu, / Sidon Bindiu, / Leon Morozanu, / Niculai Mănăstire, / Nica Croitoru, / Florian I. Porciu, / Calistru Flămând, / Savir Scripițiu, / Gavril Sângeorzan, / Lazar Uriche, / Pavel Lipan, / Terente Bureaca, / Teodor Beleiu, / Gavrilă Cardan, / Ioni Pioraşiu, / Samson Domide, / Stefan Finceru, / Ilarion Bindiu, / Macedon Luchi, / Ion Anca, / Andreian Porciu, / Anchidim Munteanu, / Ciril Tirşiul, / Arsente Migovan, / Niculai Guşia, / Ion Mateiu, / Ion Luciu, / Ilie Porcius, / Gavrilă Boldişiu, / Grigore Scripeț, /Onofrim Cicioc, / Demian Lipan, / Condrat Matei, / Ștefan Grapini, / Sevestian Grapini, / Iosif Steopan, / Pamfir Steopan, / Tănase Maricuţ, / Procopiu Păiuş, / Nicolae Folfă, / Procope Domide, / Gherasim Porcul, / Toma Domide, / Domide Flamă, / Domide Cozonac, / Iochim Cozonac, / Anton Pop, Andrei Cozonac, / Toma Mateiu, / Ion Scripeţ, / Sidon Bouţiar, / Vasile Cărbune, / Donică Luchi, / Artene Flama, / Maftei Bindiu, / Masim Anca, / Marţian Filipoiu, / Toma Steopan, / Nica Coșarcă, / Ștefan Cardan, / Masim Pop, Ion C. Pop, / Iacob Domide, / Ion Boldişiu, / Doniz Anca, / Cifor Cardan, / Doroftei Cardan, / Miron

Popelea, / Scridon Popelea, / Danilă Belciu, / Gavrilă Talfă, / Maftei Cardan, / Demian Steopan, / Petru Boldișiu, / Iacob Boldișiu, / Calistru Cruitor, / Roman Boldişiu, / Ilie Dobra, / Anton Steopan, / Gregor Anca, / Acsente Domide, / Constantin Cotul, / Doroftei Mureşan, / Pantilimon Filipoiu, / Vasile Tapalagă, / Pantelemon Cotul, / Filip Flama, / Larion Steopan, / Gregore Bureacă, / Ion Guşă, / Toder Beleiu, / Andron Porcul, / Gavrilă Pomuhaci, / Ion C. Anca, / Gavrilă Alecsandru, / Simion Pr. Domide, / Dorotei Bursacă, / Ilie T. Domide, / Scridem S. Domide, / Alecsandru Cotul, / Macavei Cotul, / Ion Berende, / Grigoraş Flama, / Iosif a Belei, / Dumitru Slăvoacă, / Onofrim Bindiu, / Ostace Anca, / Simion I. Domide (prin Silvestru Mureșan)"[428].

1887: „De la ultimul apel, făcut către publicul român, în care mă rugasem să trimită fiecare, după voinţă și putinţă, câte ceva, ca să putem **procura cărți, adecă abecedare şi legendare** elevilor lipsiţi de la școlile poporale, până azi au incurs numai 14 florini 10 cruceri şi adecă de la următorii domni și doamne: / Un Bucureștean, 3 franci, / dl Florian cav. de Porcius, binecunoscutul botanist român din **Rodna-veche**, 1 florin, / doamna Susana Porcius, văduvă Mărcușiu, din **Rodna veche,** 50 cruceri, / domnișoara Rafila Porcius, din **Rodna veche**, 50 cruceri, / dl Inocenţiu Clein Porcius, cancelist la pretura din **Rodna**, 50 cruceri, / dl Iosif Nemesiu (se citește Nemeș – n. n.), preot în **Lăpușul românesc**, 1 florin, / dl Clement Lupșaiu, casar la banca „Transilvania" în **Arad**, 1 florin, / dl Candid David, director de mine în **Bucium-Isbita**, 80 cruceri, / doamna Lucia Grapini, preoteasă în **Rodna**, 1 florin, / domnișoara

[428] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 284, Braşov 1886, p. 2

Sabina Grapini, din **Rodna**, 10 cruceri, / dl Ștefan Cardan, posesor în **Rodna**, 20 cruceri, / dl Gherasim Domide, preot în **Rodna-veche**, 1 florin, / dl Silvestru Muresan, învăţător în **Rodna veche**, 1 florin, / doamna Luisa Issip din **Rodna veche**, 50 cruceri, / dl Ioan lssip, pretor suprem în **Rodna veche**, 1 florin, / dl Dionisiu Longin, oficial la pretură, în **Rodna**, 1 florin. / **Suma**: 14 florini 10 cruceri.

Afară de această sumă, mai sunt la dispoziție 5 abecedare, de Solomon Muntean. / Din suma incursă, s-au spesat: 1). Pentru provederea școlii din **Nadeșul român**, p. u. Szilágy-Cseh, cu abecedare de Petri, suma de 2 florini; 2). Spese pentru porto 57 cruceri. laolaltă 2 florini 57 cruceri. / Deci mai sunt: a). Depuși la casa de păstrare din **Rodna veche**, 6 florini 50 cruceri; b). La subscrisul, 5 florini 3 cruceri. Laolaltă, 11 florini 53 cruceri... / Ca să putem lucra mai cu succes, pentru provederea elevilor mizeri de la școlile române rurale cu abecedare si legendare, noi, **cărturarii români din Rodna şi jur**, ne-am constituit într-un comitet spre acel scop, care e compus din următorii Domni: / Florian cav. de Porcius, vice-căpitan emerit, membru al Academiei Române, ca președinte. / Mihai Domide, învățător dirigent în **Sângeorgiu**, ca vice-președinte. / Gherasim Domide, preot români în **Rodna veche**, ca casar. / Pumfiliu Grapini, preot român în **Rodna nouă**, ca controlor. / **Ioan Pop Reteganul**, învăţător român în **Rodna veche**, ca secretar I. / Solovestru Mureşan, învățător român în **Rodna veche**, ca secretar II. / **Ioan Pop Reteganul**"[429].

1887: „Duminecă, la 1 mai stil nou, fiind zi senină, vedeam venind de prin satele vecine preoţii şi onoraţiorii,

[429] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 68, Braşov 1887, p. 3

ici călări, colo-n trăsuri, până după 9 ore. Atunci intrarăm în biserică, care era îndesuită de popor. Nimeni nu voia, în aceea zi, a absenta de la biserică, nici chiar străinii. / Era impunător a vedea, la sfântul altar al Domnului, pe venerabilul părinte Moisil, înalt, cărunt ca un patriarh al vechiului testament, celebrând, în mijlocul părinţilor preoţi: Groza din **Maieru**, Balu din **Ilva mare**, Filipoiu din **Rodna nouă**, Sohorca din **Sângeorgiu** şi viitorul nostru paroh. / Toată inteligința de aici fu de fața, împreună cu tot poporul, care nu absentează niciodată, în dumineci și sărbători, necum de la slujbă, dar nici de la vecernie. De asemenea, au fost de față doamnele şi domnişoarele, fără deosebire de naționalitate. / După îndeplinirea serviciului divin, venerabilul părinte vicar Moisil predică despre chemarea preotului și încă atât de pătrunzător, încât putea să vadă oricine că din inimă sunt ieşite cele zise și nu numai din minte. / După aceea, introduse pe părintele Domide în noul post, îi dădu cheia şi lăsă a se ceti, prin părintele Şohorca, decretul episcopesc, prin care părintele Domide e întărită în noul post.

În fine, îi mai împrospătă venerabilul părinte Moisil în memorie chemarea preotului, apoi se ivi tânărul părinte în uşa împărătească a altarului şi rosti o cuvântare, care ar trebui să o învețe, de-a rostul, fiecare preot şi după ea să-şi conformeze conduita sa. Promis-a solemn părintele Domide, în fața poporului şi înaintea lui Dumnezeu, că îşi va da năzuința să fie un adevărat păstor sufletesc şi demnă următor al fie iertatului său antecesor, şi a stors şiroaie de lacrămi cu această predică, rostită din „visteria inimii celei bune", lacrămi a stors părintele Domide nu numai de la femei, ca mai debile, ci şi de la bărbaţi, şi toţi i-am admirat curajul cu care ni se dă cu totul nouă, abnegaţiunea cu care

promite că va lupta pentru noi. Şi noi îl credem bucuroşi că va fi aşa, după cum trebuie să fie, ba suntem convinşi că nu ne înşelăm în speranţele noastre, nu ne putem înşela, căci suntem convinşi că va fi preotul adevărat şi învăţătorul nostru, cu noi va fi în bine şi în rău, cu noi, la bucurii şi dureri, cu noi, în luptă faţă cu declaraţii duşmani ai bisericii şi naţiunii, cu noi, până la ultima respirare, fără de noi nicăieri, noi, fără el, nici în un loc! Şi iată că ne îndemnă să ne punem toată speranţa, toată încrederea în dânsul; iată pentru ce faţă de dânsul suntem cu totul fără rezervă: / E de aici, din opidul (târguşorul) nostru, e fratele, neamul şi amicul nostru; a studiat la şcolile noastre, la şcolile româneşti, în **Năsăud**, unde a fost tot primul eminent. Aşadar, el numai român bun poate fi, căci încă mai nici unul nu nea înşelat, din cei ieşiţi din acestea şcoli.

După facerea examenului de maturitate, şi-a făcut, la miliţie, anul de voluntar, unde, dimpreună cu vărul şi colegul său de studii, Pamfiliu Grapini, azi preot cooperator în **Rodna nouă**, făcu examenul de ofiţer pentru armata c. r., prin ce documenta că nu fuge de muncă, că românul pe toate terenurile ştie să fie om şi, prin urmare, multă onoare a făcut neamului românesc. / Împlinindu-şi anul de voluntar, merse, dimpreună cu vărul său Pamifilie, la teologie, după absolvirea căreia veniră ambii la vetrele părinteşti, unul ca preot cooperator în **Rodna veche** şi altul în **Rodna nouă**. În timpul cât a fost cooperator lângă părintele Lupşiai, a dat dovezile cele mai strălucite despre ceea ce poate şi ce vrea să facă, prin ce moralmente ne-a silit, ne-a obligat să-l rugăm să rămână la noi pe vecie. / Iată de ce am ruga, aşadar, pe venerabilul ordinariat să ni-l dea, iată de ce avem o speranţă atât de neclătită în dânsul!

La orele 11 și jumătate, se termină slujba, la care au luat parte vreo 700 de omeni. Inteligența, domni şi doamne, intră în casa parohială, spre a gratula domnului Domide. Nu trecu, însă o jumătate de oră şi iată că tot poporul, ce fusese la biserică, veni înaintea casei parohiale, în frunte cu notarul Zaharie Pop, care, în numele poporului, ură mulţi şi fericiţi ani noului paroh, iar părintele Domide răspunse, cu afabilitatea-i cunoscută şi spre mângâierea tuturor. / Când rosti vorbele: „al vostru sunt, căutaţi-mă, ziua şi noaptea, uşa mea nu va fi închisă înaintea nici unuia din voi, de năcazurile voastre nu mă voi ascunde, de bucuriile voastre nu voi fugi, puneţi-vă încrederea în mine, precum mi-o pun eu în voi, sinceri să ne fim unul, altuia, şi să ne conducem cu bunăvoinţă", atunci nu i se mai auzi glasul, poporul erupse în numeroase strigări de „Să trăiască!", apoi se duse la ale sale, în ordinea cea mai bună. Cu această ocaziune, părintele Domide ne invită la un prânz comun, prânz la care au participat peste 80 persoane, câte adecă avură loc în cele trei odăi mari ale casei parohiale. / Între alţii, au fost de faţă domnii Gregoriu Moisil, vicarul din **Năsăud**, distinsul botanist Florian cav. de Porcius, vicecăpitan emerit şi membru al Academiei Române; apoi domnii Kovacsy, jude la judecătoria cercuală din loc, Solymosi, sub-jude tot aici, Issip, proto-jude la pretură, Kirschner, sub-jude la pretură, Dr. Alexi, profesor în Năsăud, învățătorii de la școala de stat și de la cea română din loc, preoţii care ajutară la serviciul divin; apoi părintele Zapva, preot romano-catolic, părintele Grapini din **Rodna nouă**, medicul din loc, apotecarul etc. / După terminarea mesei, la care s-au rostit mai multe toaste, ne luarăm adio de la scumpul prieten şi demnul paroh. / În fine, mai amintesc că dl Domide a primit, cu ocaziunea introducerii sale în

parohie, numeroase telegrame de felicitare, mai vârtos din Năsăud şi alte părți, ceea ce e o dovadă că domnia sa se bucură de simpatiile și încrederea tuturor. / Dea Dumnezeu ca toate comunele să aibă preoți ca al nostru, preoţi cu carte şi cu omenie, preoți cu învăţătură şi caracter. Iar scumpului nostru părinte Dumide îi zicem, şi pe astă cale: La mulţi ani fericiţi în mijlocul nostru! Fii demnul şi iubitul nostru păstor şi învăţător, iar noi vom fi blânda ta turmă, care nu te va părăsi nici un minut, convinși fiind că numai la păşunea cea bună ne vei conduce! Să trăiești, părintele nostru, omul nostru!"[430].

1887: „Raportul primului secretar **Ioan Pop Reteganul**, către Onoratul comitet de ajutorare cu abecedare și legendare a elevilor săraci de la școlile române rurale, cu reședința în **Rodna veche**, Transilvania. / **După constituirea comitetului**: Un Bucureștean, 3 florini, / domnii Florian cav. de Porcius din **Rodna**. 1 florin, / Inocenţiu Clain Porcius din **Rodna**, 50 cruceri, / doamna Suzana Porcius, văduvă Mărcuș, din **Rodna**, 50 cruceri, / domnișoara Rafila Porcius, din **Rodna**, 50 cruceri, / Domnii Iosif Nemeș, preot în **Lugoșul românesc**, 1 florin, / Mihai Domide, director școlar în **Sângeorz**, 1 florin, / Clemente Lupșan, casar banca „Transilvania", **Arad**, 1 florin, / Candin David, director de mine **Bucium-Sésa**, 80 cruceri, / doamna Lucia Grapini, preoteasă în **Rodna nouă**, 1 florin, / dl Stefan Cardan din **Rodna veche**, 20 cruceri, / Gherasim Domide, preot în **Rodna veche**, 1 florin, / Solovestru Mureșan, învățător 1 florin, / doamna Luisa Issip, 50 cruceri, / domnii Ioan Issip, proto-jude, 1 florin, / Dionisiu Login, sub-notar, 1 florin, / din **Rodna veche**, domnișoara Sabina Grapini

[430] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 101, Brașov 1887, p. 3

din **Rodna nouă** 10 cruceri, / şi domnii: Fraţii Stănescu, 20 florini, / Dimitrie Ionciovici, 10 florini, / Grigore Birea, 10 florini, / P. M. Zănescu, 10 florini, / G. M. Zănescu, 5 florini, / Verzul (**colectant**), 20 florini, din Brasov, / Teodor Indre. preot în **Șomcuța mare**, 1 florin, / Ion Petrișor, preot în **Șomcuța mare**, 1 florin, / Alexandru Nestor, preot, 40 cruceri, / Ion Nestor, preot, 40 cruceri, / Alexandru Petri, paroh, 50 cruceri, / Ioan Mureşan, 50 cruceri, / Nicolau Nilvan, advocat, 50 cruceri, / Vasiliu Dragoş, avocat, 50 cruceri, / Vasile Marcu, avocat, 50 cruceri, / Dionisie Bran, paroh, 50 cruceri, / Bocsanczy, comerciant, 20 cruceri, / Herskovics Moise, 20 cruceri, / Hersch M. Iosef, 20 cruceri, / Ludovic Man, apotecar, 50 cruceri, / Augustin Sabó, subprefect 50 cruceri, / Hirsch Nathan, 20 cruceri, / Elie Pop, **colectant**, de la mai multe persoane, solvi poșta şi 40 cruceri. / N. Mâneguţ, paroh în **Poiana Sibiului**, 1 florin 20 cruceri, / Pantelimonü Domide, c. r. căpitan pensionar în **Rodna**, 1 florin, / doamna Elisabeta Domide, soţia dlui căpitan, în **Rodna**, 1 florin, / domnii: Leon Domide c. r. maior la Regimentul 5 Bosnia, 1 florin, / Iosif Balu, paroh în **Ilva mare**, 1 florin. / Prin **colectantul** Petru Poenariu, învățător în **Mercina**, 1 florin 80 cruceri; de la Clericii din **Gherla**, 5 florini 40 cruceri. Prin **colectantul** Iuliu Crainic, din **Urișiul inferior**, 5 florini 20 cruceri. / **Suma totală**: 115 florini 70 cruceri. Cu cei adunaţi înainte de constituirea comitetului, în sumă de 30 florini 70 cruceri, **suma totală**: 146 florini 40 cruceri”[431].

1887: „Raportul primului secretar **Ioan Pop Reteganul**, către Onoratul comitet de ajutorare cu abecedare şi legendare a elevilor săraci de la școlile române rurale, cu

[431] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 196, Braşov 1887, p. 3

reşedinţa în **Rodna veche**, Transilvania. / **Cărţi din tipografia Blajului cerură**: Ioan Suciu, învățător în **Solovestru**, 30 abecedare 20 legendare, / Ioan Demian, învățător în Iclod. plasa Blaj, 23 abecedare, / Basiliu Martin, învățător în **Băgău**, 15 abecedare 18 legendare, / Iuliu Harşan, învățător în **Chiheriul inferior**, 20 abecedare 10 legendare, / Teodor Hogia, învățător în **Şura mică**, 15 abecedare 10 legendare, / Petru Colceriu, învățător în **Suciag**, 15 abecedare 1 legendar, / Ion Pop, învățător în **Şinca veche**, 8 legendare, / Nicolau Maior, preot în **V. Udvarhely**, 8 abecedare 5 legendare, / Iuliu Crainic din **Urişiul inferior**, 10 abecedare 6 legendare, / Vasiliu Itean, învățător în **Caltwasser**, abecedare 10 legendare, / Nicolau Tufescu, învățător în **Basna**, 10 abecedare 5 legendare, / Ioan Bucşa, învățător în **Craifalău**, 10 abecedare 10 legendare, / Atanasiu Moga, învățător în **Ţapu**, 8 abecedare, / Petru Grama, învățător în **Sântejude**, 10 abecedare. / **Total**: 189 abecedare 103 legendare.

Cărţi din tipografia Blajului s-au distribuit: 1). Celui de sub 1=23 abecedare (folosite, donate de școala din **Rodna veche**). / 2). Celui de sub 1=9 abecedare şi 9 legendare. / 3). Celui de sub 2=25 abecedare (folosite, donate de școala din **Rodna veche**). / 4). Celui de sub 3=10 abecedare și 7 legendare. / 5). Celui de sub 4=10 abecedare şi 5 legendare. / 6). Celui de sub 5=10 abecedare şi 5 legendare. / 7). Celui de sub 6=10 abecedare. / 8). Celui de sub 14=10 abecedare... /

Cărţi de Popescu cerură: Petru Poenaru, învățător în **Mercina,** 8 abecedare, 9 legendare, / E. Crişan şi A. Moldovan din **Şinca veche**, 8 abecedare, 4 legendare, dar, la câteva zile după aceea, ne scrise învățătorul dirigent de acolo, Ioan Pop, că numai de ale Blajului pot folosi, deci

de acelea să le trimitem, ce s-a şi întâmplat. / Ipate Todoran din **Domnin** cere 22 legendare. / Nicolau Necrelescu din **Moioş Micleşti**, 15 abecedare, 5 legendare. / Teodor Oprean, învățător în **Lasfăul român**, 40 abecedare, 30 legendare. / Alexaniru Vladi, învățător în **Bánpatak**, 2 abecedare, 1 legendar. / Simion Câmpian, învățător în **Bouțar**, 15 abecedare, 5 legendare. / Florian Crainic, preot în **Mihileu**, 15 abecedare, 5 legendare. / **Suma**: 103 abecedare, 81 legendare"[432].

1887: „În ziarul „Gazeta Transilvaniei", No. 215 din a. c., precum şi în alte ziare, s-a publicată ştirea că, în **Rodna veche**, „cu ocaziunea punerii petrei fundamentale la casa comunală, s-au descoperit nişte pivniţe subterane, care datează **din timpul pe când Rodna era oraş săsesc**". Voind a clarifica această ştire, îmi iau voie a descoperi următoarele: / Ca martor ocular, care cu ochii mei am văzut cele întâmplate acolo, în interesul adevărului, declar, din capul locului, de neadevărată ştirea comunicată, căci lucrul stă cu totul altcum.

E adevărat că comunitatea **Rodna-veche edifică casă comunală** din nou şi încă din material solid, cu un etaj chiar în partea ostică a pieţii locale; dar, până acum, s-a săpat numai o parte pentru fundament, şi celar (pivniţă), însă nu s-a pus nici o piară fundamentală şi, cu ocaziunea acelor săpături, în loc de a se afla pământ destul de solid, spre a pune fundamentul, s-a dat de un substrat de pământ nisipos, pe care nu se poate edifica un astfel de edificiu în mod durabil. Din acest motiv, întreprinzătorii, fraţii Adlef din Bistriţa, au făcut propunerea ca să se pună, sub fundament trunchiuri (grinzi) din stejar, ca să fie zidurile casei

[432] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 199, Braşov 1887, p. 3

clădinde mai sigure. / Dar aşa-numitele „pivniţe săseşti” nu s-au descoperit, decât năsip de apă, semn că şi pe acolo a curs, cândva, râul Someş. Bine era dacă, în locă de năsip, s-ar fi descoperit vreo comoară de a lui Darie împăratul, Cresus sau Alexandru cel Mare, acea comoară era foarte binevenită pentru comuna **Rodna**. Cu o atare comoară, s-ar fi acoperit spesele edificării noului edificiu, căci **casa comunală din Rocna** se edifică numai pe banii împrumutaţi din casa orfanală comitatensă, răsplătindu-se, apoi, din sudoarea poporului, precum și din banii ce au să incurgă din vinderea pădurii foştilor grăniceri şi descendenţii lor. Aceşii bani s-ar fi putut folosi exclusiv numai şi numai spre scopuri folositoare lor.

Da, întru adevăr, descendenţii grănicerilor din Rodna au foarte mare lipsă de banii ce vor incurge din vinderea pădurilor lor, căci, de-o parte, edificiul școlii lor fiind vechi şi scund, nu le prea face onoare, căci nu corespunde deloc cu spiritul timpului actual şi, totuşi, în acela se instruiesc aproape la 200 copii, de sine se înțelege în aer corupt și nesănătos. Acest edificiu pretinde, fără amânare, o reparare radicală, dacă nu edificarea din nou. / De altă parte, casa bisericii românești, precum şi alte edificii aparținătoare ei, asemenea pretind reparații însemnate. Biserica şi școala, după starea în care se află, sunt ca niște făclii, care arată înflorirea şi bunăstarea unei comunități, sau, din contră, căderea şi regresul ei. Afară de acestea, este foarte simțită necesitatea de a se înfiinţa, pentru descendenţii grănicerilor, un fond de ajutorare pentru vitele cornute, şi mai ales pentru boi, cu care păgubesc, adeseori, şi din care cauză mulţi indivizi rămân săraci și fără cap. Pentru atari scopuri, ar fi de dorit să le folosească bunurile grănicerești...

Altcum, edificarea menţionatei case comunale din **Rodna** n-a urmat întru atâta la dorința expresă a întregii populaţiuni, care prevede ce soartă poate să-i ajungă la casă, dacă ar urma niște timpuri grele pentru economie sau dacă comuna nu ar putea răsplăti datoriile sale; datorința edificării a arătat-o, mai cu seamă, numai o mică fracțiune din reprezentanţa comunală, şi mai cu seamă cei străini şi de altă lege; şi se presupune că şi cu fișpanul în frunte, se înțelege de sine că el numai la rugarea lor. De altmintrelea, „Măria Sa" se interesează multă de Rodna şi se putea uşor afla cauza pentru ce. Altcum, la orice alegeri, fie acele de notar sau şi de alt diregător mai mic şi neînsemnat, se aude din gura solgăbirăilor: „Aşa e voința expresă a Măriei Sale" şi la acesta toţi tac, ca peştele, ca să nu cadă în dizgraţie, căci de nu... taie popa limba! E trist, dar adevărat"[433].

1887: „Sub titlul „Un popă model", ni se comunică următoarele: „Părintele Baál Iozsef, popă român în **Ilva mare**, vicariatul Rodnei, în Transilvania, om bogat de averi materiale, n-a mai aflat altă şcoală potrivită pentru copii săi începători decât cea armenească din **Gherla**; deci acolo şi i-a şi dus. Şcolile Năsăudului, cu limbă de învăţământ română, i se pare prea inferioară; şcolile Bistritei, cu limbă de învățământ germană, limbă universală, limbă cultă, nu i se par potrivite, numai şcolile cu limbă de învățământ unguresc sunt după mult dezvoltatul gust al Sfinţiei sale, deşi şcolile Năsăudului şi ale Bistriţei sunt cele mai aproape de **Ilva-mare**. Încă de mici şi i-a purtată în şcoala de stat ungurească din Rodna, iar la examenul ultim şi-a exprimat dorinţa, către inspectorul Havași, că „ce bine ar fi, dacă, în Rodna ar fi batăr două clase gimnaziale ungu-

[433] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 245, Braşov 1887, pp. 2, 3

reşti!”. Vedeţi, atunci s-ar bucura dumnesa, când s-ar înmulţi şcolile ungureşti, iar nu celea româneşti. Și dumnealui e preot român, îşi creşte băieţii cu prescuri şi prinoase româneşti, dar la şcoli ungureşti şi în spirit unguresc. Săracă naţie română, cui mai dai prescuri!”[434].

1888: „Într-un raport, ce-l publică foaia guvernamentală „Kolozsvar”, despre rezultatul examenelor de la şcoala de stat poporală din **Rodna-veche**, se dau pe faţă, din nou, tendinţele ce le urmăreşte dl Trefort, cu ai săi, pe tărâmul învăţământului public. / Nu este vreo noutate pentru noi, dar e bine să luăm notiţă cât mai des despre aceste tendinţe periculoase. / **Rodna-veche** este o comună într-un ţinut curat românesc. Dar se află, în această localitate, şi câteva familii de băieşi, de altă naţionalitate. Pentru puţinele familii neromâne din **Rodna**, dl Trefort a găsită de cuviinţă de-a înfiinţa o şcoală de stat, cu limba de propunere ungurească. S-au cheltuit mulţi bani pentru scopul acesta, cu toate că se află, în **Rodna veche**, o şcoală bună şi corespunzătoare confesională română. / La şcoala română, după legea de la 1879, trebuie să se înveţe şi limba maghiară, astfel că familiile neromâne de băieşi puteau foarte bine să-şi trimită copii la această şcoală, fără ca să sufere scădere instrucţiunea acestora, din limba maghiară. / Sistemul dlui Trefort însă nu se mulţumeşte cu atâta. Şi ca vie dovadă pentru aceasta ne serveşte raportul amintit. / Cu oarecare părere de rău constată raportul foii clujene că majoritatea elevilor, în şcoala de stat din **Rodna-veche**, o formează încă toată numai copii băieşilor neromâni, dar adaugă, cu mare mulţumire, că, în timpul din urmă, sătenii „valahi” au început să cunoască „salutarul efect” al şcolii

[434] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 257, Braşov 1887, p. 1

de stat și că, în mânia protestării conducătorilor lor, își trimit, din ce în ce mai mulţi copii la școala ungurească”[435].

1888: „**Cauza patronatului din Rodna**. / În sensul contractului încheiat cu erariul (împărăția), în 12 martie 1872, pretinde erariul ca, pe baza patronatului, acolo stipulat, fondurile să solvească pentru biserica şi școala romano-catolică din Rodna spesele de susţinere a acelora care, până acum, pe an, au variat între suma de 1.300 şi 1.890 florini valută austriacă. / În această cauză, ni s-a propus, din partea comisiunii, ca noi să cedăm terenul montan în acea extensiune, în care se află astăzi cuprinsă de dregătoria montană, şi după cum îl posedă acum, în proprietatea erariului montan, şi pentru acela, în recompensă, erariul abzice de la ori ce pretenţiune pe baza titulei patronatului. / Știind noi că cele 4 comune (**Năsăud**, **Feldru**, **Sângeorgiu** şi **Rodna**, apoi fondurile cu muntele Crăciunel), deşi, pe baza contractului din 12 martie 1872, sunt proprietarii acelui teren, totuşi nu trag nici un folos din el, ba încă, spre a-şi susține dreptul de proprietate la el, plătesc chiar și darea şi echivalentul pentru el: în sperare că, în afacerea cea mai importantă pentru comune, vom putea câştiga mai mult, apoi, pe lângă condiţiunea ca comunelor să li se lase loc suficient de trecere și umblare la munţii lor, precum și spre muntele gol, asemenea, să li se lase pădure suficientă pentru ocrotirea vitelor, când vor veni tempestăţi, precum și pentru economia de vite şi focărit; în sperare că numitele patru comune, pe lângă o altă recompensă din partea celorlalte comune, se vor învoi la aceasta și nu vor pune piedecă împăciuirii, ne-am fost dat învoirea la sus amintita pretenţiune, am făcut şi această jertfă.

---

[435] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 136, Braşov 1888, p. 1

Dreptul erariului de a folosi edificiile din mai multe comune, în specie din Năsăud, spre scopuri administrative. / Acest drept şi l-a fost susţinut erariul în contractul ddto, 12 martie 1872, fără însă să se fi fost determinată mai de aproape cum că care scopuri administrative se pricep aici, așa încât erariul a început a folosi numitele edificii nu numai de cancelarii pentru dregătoriile administrative și judecătorești, ci și pentru carcere de stat, pentru poștă, pentru vigili financiari etc."[436].

1896: „Codalăi și ogrinji s-au înhămat şi prin unele comune de ale noastre la tărăbânța tămbălăului milenar, ca în **Şant**, în **Maier**, **Ilva**, **Mocod** etc. Au ţinut bieţii de ei să se îmbrace în „diszmagyar", să-și pună pinteni şi pană, să se arate stăpânilor, barem pe din afară, căci înlăuntru cine-i vede, cine-i caută, și dacă le ghiorăiesc maţele de foame? Au ţinut şi ei să facă ca ţiganul, care poartă pană şi când e lihnit de gol, ca capra, care poartă coada ridicată când e plină de râie. Un amărât de popă s-a dus şi el să se sature, o dată, bine pe seama bugetului, dar ceilalți, har Domnului!, s-au rugat din inimă lui Dumnezeu pentru binele poporului, pentru fericirea ţării și pentru luminarea creierilor tulburi, şi au mâncat acasă. / Iată pentru ce nu purtăm nici o frică că ne vom pierde! Că în **Maier**, de pildă, dascălul de la şcoala comunală, în 9 mai s-a procopsit cu şcolarii români în limba maghiară, în faţa unui mic public împintenat, după care, apoi, s-a benchetuit; că alte şcoli, tot comunale, ca cele din **Ilva**, **Măgura** sau **Rodna** atât de nimerite, fac tot așa, nu ne insuflă nici o îngrijire, căci n-au făcut şi nu fac, şi nu vor face nici un spor cu maghiarizarea printre noi, despre ce ne-am convins din destul în de-

[436] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 287, Braşov 1888, pp. 2, 3

curs de 20 de ani, Aceasta o văd şi patrioţii, căci un om de-al lor a sfătuit, odată, pe învăţătorii de la şcoala de stat din **Rodna** să ia de pildă şi carte de la învățătorii şcolii confesionale greco-catolice, pe care i-a prezentat ca model. Şi eu am nădejde în Dumnezeu şi în virtutea poporului român că nu vom pieri; patrioților le poftim apetit bun, iar episcopul Szabö să nu se supere că bunii noştri păstori îşi fac datoria cum ştiu ei, căci nici un fiu nu e dator să asculte nici chiar de părinţi, când aceştia îi îndeamnă să facă fapte rele”[437].

1904, Diaconovich: „**Rodna Veche**, comună rurală în Transilvania, comitatul Bistrița-Năsăud, cu 4.350 locuitori, din care 2.945 români, 332 germani, 1.060 maghiari, 298 evrei. Aici îşi au sediul o pretură şi o judecătorie cercuală; erariul posedă mine de aur, argint şi plumb. De Rodna Veche se ţine staţiunea balneară Valea Vinului, proprietate a Societății carpatine maghiare din Cluj, cu apă minerala feruginoasă de 10 grade Celsiu, la o înălţime de 700 m deasupra mării. / **Rodna Nouă** (Uj-Rodna), comună rurală în Transilvania, comitatul Bistriţa-Năsăud, cu 2.139 locuitori, din care 1.802 români, 154 germani, 130 maghiari. / **Rodna, district vicarial** greco-catolic român, cu 31 parohii și 43.143 suflete, în 1898”[438].

1896: „**Serbările de la Rodna**. / Duminică, 1n 17 august stil nou, românii din **Rodna** și din fostul district al Năsăudului, au aranjat mari serbări, în onoarea ilustrului bărbat, ieșit din sânul lor, dl Florian Porcius, cavaler al Ordinului de Fier clasa a III-a, vice-căpitan emerit, mem-

[437] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 98, Braşov 1896, p. 2
[438] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 778

bru al Academiei Române etc., din incidentul jubileului său de 80 de ani (născut în 1816)... /

La banchet, au luat parte peste o sută de persoane, între care frumoasa cunună de dame. Seria toastelor a deschis-o însuși jubilatul, care a toastat pentru Majestatea Sa și Casa Domnitoare... / Au sosit depeșe și scrisori din București, Borgo Prund, Bistrița, Blaj, Brașov, Câmpulung, Beiuș, Gura Râului, Giurgiu, Năsăud, Oradea Mare, Bârlad, Sibiu, Reghin, Vatra Dornei, Văleni (România)... / La 8 ore, au început a se îndrepta oaspeții în sala de banchet, transformată în sală de concert, dat de corul Reuniunii de cântări din **Bistriața**, sub conducerea peședintelui Dr. Linu"[439].

1908: „O mare nenorocire s-a întâmplat ieri, miercuri, 9 septembrie, între orele 10 și 11, în comuna **Rebrișoara**... / Doi oameni din **Rodna Veche**, Grapa Toader și Ferencz Károly, aducând, într-o căruță, o piatră de moară, aproape de edificiul școlii, poate când au vrut să meargă pe partea de drum ce duce, din sus de podul ce este peste pârâul morii, fiind beți, nu au băgat de seamă și, răsturnând căruța, a căzut piatra de moară pe Ferencz Károly, așa încât momentan l-a zdrobit, de a rămas mort pe loc. Fiind om cu familie, a rămas văduva cu câțiva orfani. Celălalt tovarăș, nefiind așa de beat, a scăpat nevătămat. Notarul numai-decât a făcut arătările oficiale. Procurorul a început ancheta, pentru a constata culpabilitatea"[440].

1926: „Duminică, în 14 noiemvrie, a avut loc, în **Năsăud**, instalarea noului paroh al **Năsăudului** şi vicar al **Rodnei**. dl Ioan Nescuţiu… / Nouă preoţi au slujit la sfântul altar, între care făcea parte şi Canonicul Dr. Bojor, din

[439] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 176, Braşov 1896, p. 4
[440] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 191, Braşov 1908, p. 2

partea llustrităţii Sale Episcopul de Gherla, Dr. Iuliu Hossu… / La ora 1, a avut loc, la Hotelul „Griviţa”, un banchet de peste o sută de persoane. Au luat parte, la acest banchet, următoarele personalităţi remarcabile: domnii Gavril Pahone, prefectul judeţului Năsăud, Palăgeşiu, subprefectul, Vasile Bichigeanu, directorul liceului, Virgil Șotropa, profesor, etc., precum și aproape toată intelectualitatea din Năsăud. Muzica cu trompete a „Pompierilor Voluntari” a dat un deosebit fast acestei sărbători, prin cântările intonate”[441].

1950: „În anul 1950, prin legea raionării administrativ-economice a teritoriului, au fost create 28 de regiuni, printre care și **regiunea Rodna**, alcătuită din 4 raioane: **Bistriţa** (cu satele de pe valea Șieului), **Năsăud** (cu satele de pe valea Someşului Mare), **Vişeu de Sus** (cu satele din bazinul cu acelaşi nume din Maramureş) și **Beclean**, având reședința la Bistriţa”[442].

ROGOZ

vezi târgul **LĂPUŞ**, judeţul Maramureş.

[441] *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 51, Blaj 1926, p. 4
[442] Morariu, T.; Buta, I.; Maier, A., *Judeţul Bistriţa-Năsăud*, București 1972, p. 12

ROHIA

(inclus în Târgu Lăpuş, judeţul Maramureş)

1323: „Satul **Rohia**, din Ţara Lăpușului, veche așezare, menţionată într-un document încă din anul 1323, a încrestat pe răbojul vremii multe evenimente istorice importante, unele de prestigiu pentru poporul nostru, altele de adâncă durere, cum a fost, mai ales, nemiloasa distrugere a celor 150 de biserici și mănăstiri din Transilvania de către generalul Bucow, în secolul al XVIII-lea, când au fost nimicite și unele locașuri monahale din jurul satului Rohia”[443].

1553: „O conscripţie din timpul lui Alexandru Lăpușneanu, la 1553, ne arată precis câte sate aparţineau cetăţii Ciceu, pe care o stăpâneau Domnii Moldovei, de mai bine de o jumătate de veac. Numele satelor sunt: **Baba**, **Baţa**, **Poiana-Blenchii**, **Bârsău**, **Ciceu Giurgeşti**, **Ciceu-Haşmaş**, **Ciceu-Mihaieşti**, **Ciceu-Corabie**, **Dăbăceni**, **Ambriş**, **Galgău Ganciu**, **Gostila**, **Gighişul de sus**, **Ileanda mare, Ilişua**, **Caţcău**, **Căplani**, **Căpâlnea**, **Caşeu de jos**, **Răguseşti**, **Coldan**, **Chireu**, **Leleşti**, **Mica**, **Mănăştiur**, **Muncel**, **Negrileşti Urişor**, **Uriul de sus**, **Orman**, „Orbo”, „Patakfalva”, **Petrihaza**, **Peşteş**, **Refeni**, **Reteag**,

[443] *Telegraful Român*, Anul 124, nr. 31-32, Sibiu 1976, p. 3

Glod, **Şomcutul mic**, **Selişca**, **Sânmărghita**, **Suciul de sus şi de jos**, **Vima-mare**, **Vaida-Cămăraş**, **Borcuţ**, **Văleni**, **Poiana-Porcului**, **Dămăcuşeni**, **Draghia**, **Lăpuşul unguresc**, „Ioszeplápos", **Dobric**, **Libotin**, **Masca**, **Rogoz**, **Rohia** şi „Szaszmezö" (dispărut)"[444].

1878: „În toamna aceasta, noi, românii din cercul **Lapusiului**, am pierdut trei bărbaţi bravi şi distinşi. Pe mult onoratul domn vice-protopop D. Varna, pe stimatul domn Iuliu Pop, vice-notar comitatens, şi acuma pe prea iubitul nostru Basiliu Iuga, notar cercual în **Suciu de Sus**. Acesta fu ajuns, marţi, în seara zilei de Intrarea în biserică, în 3 decembrie, cam pe la 6 ore, de arma unui nemernic omorâtor, care l-a răpit din mijlocul familiei sale iubite, intrând la dânsul, cum se zice, şi împuşcându-l. Astfel, B. Iuga îşi fini viaţa, în etate abia de 41 de ani. Cauza din care s-a întâmplat omorul nu s-a aflat încă, ci o mulţime de sucieni sunt şi astăzi arestaţi. Sperăm însă că asasinul va fi în curând descoperit. Osemintele decedatului au fost aduse, din **Suciu de sus**, în **Lapusiu**. Mortul, însoţit de o mulţime de trăsuri, sosi în **Lapusiu** joi, în 5 decembrie, dimineaţa şi a fost întâmpinat de o mulţime mare de oameni, în frunte cu preotul din **Lapusiulu unguresc**, Eugeniu Sabo, apoi, între sunetul clopotelor, a fost petrecut până la locul unde fu prohodit. La 12 ore, avu loc înmormântarea, cu o ceremonie demnă de acest bărbat, asistând 7 preoţi, sub conducerea veteranului preot din **Rohia**, mult onoratul Ioan Marton, iar corul vocal fiind condus de cunoscutul învăţător local A. Latisiu (Latiş). / Basiliu Iuga a fost născut în comuna **Ragla**, din fostul district al Năsăudului, a cercetat şcolile normale din **Năsăud**, în etate de 18 ani s-a făcut

[444] Meteş, Ştefan, *Moşiile Domnilor şi boierilor din Ţările române în Ardeal şi Ungaria*, Biblioteca Semănătorul, Arad 1925, p. 25

vigil financiar, pe care carieră ajunse respicient, şi, după un serviciu de 18 ani, a fost pensionat. În 1873, depunând examenul de notar, a fost ales în **Suciu de sus** notar cercual şi, ca atare, în timp de 5 ani ai serviciului său, a regulat mai multe străzi comunale, a organizat „porţiunea canonică şi şcolară" din **Suciu de sus**, unde, în est an, prin conlucrarea sa s-a zidit o biserică frumoasă de piatră, care e mai gata, precum şi alte două biserici, în **Suciu de jos** şi una pompoasă în **Groşi**; iar în **Suciu de jos** se face o şcoală frumoasă, tot la îndemnul vrednicului de amintire Basiliu Iuga. Memoria lui va trăi întotdeauna între noi! Îl deplânge tânăra sa consoartă, Maria născută Gente, cu fii rămaşi orfani, părinţii, fraţii, rudeniile, toţi amicii si cunoscuţii. Mulţimea nemărginită de oameni, care l-au petrecut la mormânt este un viu testimoniu despre stima şi iubirea de care s-a bucurat decedatul la toată poporaţiunea din jur, fără osebire de naţionalitate"[445].

1887: „Şi la noi, ca şi pe aiurea, mișcările electorale şi-au începută cursul cu finea lunii mai, aşa că partida liberală, în aceea zi, la orele 8 și jumătate a. m., și-a primit pe candidatul său, baronul Carol Bornemisza din **Dobric**, în prezența unui număr însemnată de persoane. Preotul catolic din **Lăpușul unguresc**, prin o vorbire lungă şi seacă, i-a arătat calea către dubla penitinţă... Ajunși în opid (târgușor), pe la orele 11 din zi, se întrunesc, în localităţile şcolii de stat, unde s-a ţinut conferinţa, la care au luat parte, pe lângă poporul din **Lăpuș**, şi cam **30 de slugarnici preoți români** din jur. Poporul băştinaş din jur – onoare şi iarăși onoare lui – ţinând strâns la concluziile conferinţei naţionale din Sibiu – pasivitate! – n-a luată parte. **Preoţii**

[445] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLI, nr. 99, Braşov 1878, p. 3

participanţi sunt următorii: / I). Din tractului protopopesc greco-ortodox vechi al **Lăpușiului**: / Protopresbiterul Samuilă Cupșia, cu preoţii săi: Gavrilă Nodișiu din **Costeni**. / Teodor Buda din **Ungureni**. / Ales. Perhaița din **Libotin**. / Donisie Filip din **Libotin**. / Ioan Hermann din **Rogoz**. / Ioan Perhaița din **Suciul inferior**. / Petru Mann din **Boereni**. / Aron Cosma din **Rohia**. / Nicolau Hermann din **Maşca**. / Ioan Perhaiţa din **Borcut**. / Ioan Bodea din **Dobriținaș**. / Cel din Poiana Porcului, Ilie German, fiind morbos, n-a fost. / Aceştia toți au venită la **Lăpuș**, sub conducerea marelui om, naţionalist şi orator – cu brâu roşu de mătase – Samuilă Cupşia, care, prin dicţia sa, ţinută la cetirea programului, din care esența: „odihna lui sufletească și liniștea conştiinţei sale", cu referință la program, dovedeşte că e plătit mai bine ca acum 6 ani, când contra unui candidat român, în persoana veneratului domn Andreiu Medan din **Măgureni**, a jucat pe Efialte, fiind cumpărat, cu 100 florini v. a. şi cu o oală de vinars de prune. În decursul dicţiei, mâna i-a fostă toată pe inimă.

Din tractul protopopesc greco-ortodox Chioar: / Protopresbiter Ioan Siovre – Sowre János – din **Cărbunari**, cu preoţii săi: / Ioan Ciocașiu din **Cărbunari**. / George Pasca din **Curtuiuș**. / Ales, Pop din **Berinţa**. / Alex. Ciocașiu din **Făureşti**. / N. Siovre din **Trestia**, / Eftenie Bolbosu din **Ciocotiş**. / N. Siovre din **Fânaţ**. / Onoare dlui preot din **Lesohia**, Gavrilă Ștefu, care şi-a căutat de treabă, pe acasă, lângă familie. / Protopresbiterul Ioan Siovre, poreclită prin sine și Sorre Iános, figurează şi ca membru în comitetul partidei liberale, subscrisă în invitaţiunile de la banchet, din care învitațiuni, având și eu, îi pot dovedi adevărul faptic.

Din tractul Ungureşti: Grigore Popescul din **Suciul inferiori**. / Ioan Filip din **Lăpuşul românesc**. / Demeteriu Dragoș din **Băiuţ**. / Ilie Buda din **Ungureni**. / Ioan Griguţia din **Stoiceni**. **Din tractul Chioreni**: Nicolae Avram din **Mănăştur** (azi Mănăşturel). / Ioan Dragomir din **Ruşiori**. / Gavrilă Simion din **Preluca**. / Iată, dară, domnule redactor şi stimată inteligenţă română, unde zace răul şi regresul naţiunii noastre"[446].

1887: „Alegerile de deputaţi în cele 7 cercuri electorale ale municipiului de model „Solnoc-Dobâca" au fost fixate pe 17 iunie. Cu această ocaziune, voiesc a aduce la cunoștință onoratului public cetitor român decursul alegerii din cercul electorală al **Lăpușului unguresc**. După ce aici contra-candidat nu a păşită, s-a ales, cu aclamaţiune, de deputat guvernamental, pe periodul de 5 ani: baronul Carol Bornemisza. La alegere au participat vreo 300-400 inşi, din 2.500 alegători. / Alegători au fost cam 100, între care: notari, sub-notari, juzi, sub-juzi, juraţi, prea puţini plugari, lăpuşeni maghiari, ca corbii albi, fiind toţi opoziţionali, cu excepţiunea diregătorilor, 32 (treizeci şi doi) **slugarnici preoți români** şi 4 învăţători, iar restul, coada naţiei româneşti, strânşi şi culeşi şi aceia, cu forța, din case și de pe străzi. Preoţii participanţi sunt următorii:

I). Din tractul protopopesc greco-ortodox vechi al **Lăpuşului**: 1). Samuil Cupşia din **Cupşeni**, cu clica sa; / 2). Gavril Nodişiu din **Costeni**; / 3). Todor Buda din **Ungureni**; / 4). Ales. Perhaiţia din **Libotin**; / 5). Dionisiu Filip din **Libotin**; / 6). Ioan Herman din **Rogoz**; / 7). Ioan Perhaiţia din **Suciul inferior**; / 8). Petru Manu din **Boereni**; / 9). Aron Cosma din **Rohia**; / 10), Ilie German din

[446] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 119, Braşov 1887, pp. 1, 2

Poiana Porcului; / 11). Nicolau Herman din **Masca**; / 12). Todor Herman din **Masca**; / 13). Ioan Perhaiţia din **Borcut**; / 14). Ioan Bodea din **Dobriţinaş**; / 15). Pavel Griguţia din **Stoiceni**; / 16). Augustin Herman din **Văleni**… / În confuzia ce înduraseră cinstiţii preoţi, în urma unui vehement orcan, ce se iscase prin **Lăpuşiu**, puneau penele în pălării tot întoarse, aşa cât părintele protopresbiter era cu ea înainte, iar păstorul I. Ciocaş, cu ea îndărăt; naţia ungurească râdea şi înjura că ocărăsc „cormanul" (kormany) sau că, în starea normală nu ştiu ce fac, zicând: „Szegény oláh páczio megfosztojok" (Bietul bolnav valah este jefuit)"[447].

1887: „Observările unui călător din nordul Transilvaniei, în începutul lunii lui octomvrie 1887. Nu de mult, călătorind prin colţul acesta al patriei noastre străvechi, miam imprimat în memorie următoarele lucruri: În comuna **Costeni**, aproape de piciorul de munte Şatra, Minteu şi Hodin, lângă Ţibleş patria lui Pintea eroul, sate curat româneşti, i-au pus păcatul pe oameni să se separe în două confesiuni. Cea nou creată, greco-catolică, acum îşi ridică biserică de lemn, va să zică ca să se poată preoţi un om cu puţină carte, au format două străiţi uşoare, subordonând interese religioase intereselor private. Asta e libertate confesională!

În **Lăpuşul unguresc**, sunt două biserici mari, în piaţă, romano-catolică şi evanghelic reformată, biserica română greco-catolică mică, de lemn, deoparte, pe o ridicătură; însă şcoala română greco-catolică e în piaţă, cu etaj, solid edificată, învăţători: Alexiu Latiş şi Vasile Rebreanu, soţia acestuia, Ludovica, născută Dingan, a fost prima dile-

[447] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 126, Braşov 1887, p. 2

tantă teatrală de la Beclean, de mai an. Aci este inteligență română numeroasă, precum: Vasile Mustea, protopop greco-catolic, Alexandru Pop, jude regesc, Augustin Pop, avocat, Georgiu Mescanu, cancelist, Iuliu Mihalca practicant în drept, Ioan Pop, executor regal judiciar, Teodor Brehariu, scriitor judecătoresc. Societatea mixtă întemeiază o bancă de credit şi economii, din 400 acţiuni a 50 florini v. a. = 20.000 florini capital pentru Lăpuţ şi ținut. Succes buni!

Călătorind prin **Rohia**, lăsând în stânga **Boerenii**, trecând pe un deal mare şi lung, pe drumul încolăcit, ajungem în comuna **Magogia**, cu biserică frumoasă în mijlocul satului, învelită în tinichea. Aici e vatra dlui Ioan Buzura, proprietar, fost pretor; notar e Gavrilă Sliamu. De notat că aici este cârciumar un român, Gavrilă Cupşia. Tradiţiunea poporală spune că aici s-a născută viteazul poporului asuprit în iobăgia amară, Pintea haiducul.

Urmează satul **Chiueşti**, cu biserica lângă drum, greco-ortodoxă de piatră şi greco-catolică, deoparte, mai mică, de lemn, preot greco-catolic Ilie Centea, bun român, însuşi creşte două fetiţe la şcoala ungurească în **Deşiu**.

Trecând prin **Rugăşeşti**, locul naşterii dlui Ioan Bujita, vechi profesor de preparandie în Sigetul-Marmaţiei, vine comuna **Cheseiu**, sat mare românesc, ca toate satele din acest municipiu al Solnoc-Dobâcei, cu excepţiunea a două, adică **Domocoşeni**, cercul Lăpuşului, şi **Dicea ungurească**, cercul **Desiului** – e situată (Cheşeiul) pe şes, are teritoriu fructifer – ca pe toate şesurile Someşului mare, oamenii au stare bună materială, fac negoţ cu lemne de la **Guga**. Aici locuieşte protopopul veteran Vasile Cassa; sunt şi puţini oameni cu carte, precum Gavrilă Murăşanu, învățător, Grigore Boldon, Ioan Stupariu, vice-notar, Ştefan

Bojon şi Simion Rotariu, proprietar, ar putea, luând exemplu de la vecina **Cuzdrioara**, să-şi clădească o biserică mai mare, amăsurată recerinţelor timpului. / Aici e de însemnat că notarii de cerc se schimbă, deşi însă tot român se alege, fiind satele ce formează notariatul cercual: **Gârbău**, **Urişorul**, Rugăşeşti şi Guga, firește toate românești, de aceea şi sunt notarii urmăriți de autoritatea politică, pretorul Kovacs din **Deşiu**, cum se vede, inamic românilor, o creatură adusă din Ungaria, cine ştie de ce vânturi. — Tocmai acuma, fiind suspendat fostul notar Teodor Gavruş, se alese, în locul lui, provizoriu, vicenotarul din **Mogogia**, Petre George. Se zice că Gavruş, suspendat fără cauză suficientă, va fi restituit.

În **Cuzdrioara** s-a ridicată biserică de piatră, loc sub provizoriu, timpul lui Schmerling şi Crenneville, guvernatorul, şi a neuitatului bsron Vasile Pop, viceguvernatorul Transilvaniei, pe când era jude primar dl Gabriel Manu, avocatul de acum, atunci turn nu s-a putut face, din lipsa mijloacelor, acel turn acum, în vara aceasta, s-a ridicat, la stăruința preotului Ioan Goron, teolog de Viena şi Pesta, care biserică, până acuma era ascunsă între case, acuma străluceşte unică în aceste regiuni din **Deşiu**, până către **Beclean**. Onoare poporenilor şi distinsului preot, care ştie să-i îndemne la o viaţă religioasă şi morală, prin predici alese, rostite cu voce puternică.

Ajuns în **Deșiu**, capitala municipiului, am observat o activitate febrilă, pregătindu-se pentru o expoziţiune agricolă industrială şi de vite, ce se va deschide în 15 curent; se ridică porţi de triumf şi un șopron colosal, lângă podul Someșului, şi toate edificiile se văruiesc şi zugrăvesc, îmbrăcându-se totul în haine de sărbătoare. / Pentru strămutarea episcopiei grrco-catolice, din **Gherla**, în **De-**

şiu, se lucră cu toată seriozitatea. Am înțeles că ministrul, episcopul şi prefectul sunt învoiți în punctele de căpetenie. Oraşul **Desiu** dă vreo 8 jugăre, locul, şi materiale de clădire, toate gratis. / Banca română, proiectată „Someşiana", înaintează încet; o asemenea întreprindere, atingătoare de interesele noastre economice, pretinde însă mai mare interesare din partea tuturor claselor societăţii noastre. / Condoleanţă generală a stârnit pe aici, în toate piepturile, încetarea din viaţă a apărătorului românismului Iacob Mureșianu. Aşteptăm publicarea biografiei întregi a acestui mare român"[448].

1926, august 15: „Sfințirea Mănăstirii Sfânta Ana din satul **Rohia**... / Vrednicul preot de mir Nicolae Gherman (1 octombrie 1877 – 1962) **primul ctitor**, care, deşi a avut multe greutăți familiale – 12 copii, toți trimiși la școli – ca un adevărat autohton ce era – se născuse în satul **Rohia** – timp de 40 de ani a desfășurat o vie activitate duhovnicească, socială și patriotică în această regiune, obținând înalte distincţii pentru deosebita muncă pe care a depus-o aici, punând temelia a două locașuri – biserica „Adormirea Maicii Domnului", cea mai frumoasă din tractul Lăpuș, și Mănăstirea Sfânta Ana, loc sublim de pelerinaj pentru creștinii din toate părțile, locaș ridicat în amintirea fiicei sale Anuţa, decedată la vârsta de 10 ani. El a încredinţat conducerea mănăstirii unor ieromonahi, veniți de peste munți, dintre care amintim pe Chenterion Sava (1926-1927), Sebastian Sârca (1927-1928) și Severian Grigorescu (1928)... / **Al doilea ctitor** al sfintei mănăstiri, protosinghelul Gherontie Guţu (26 octombrie 1887 – 1 august 1937), figură patriarhală, vine la **Rohia**, la 17

[448] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 230, Braşov 1887, p. 2

mai 1931, într-un moment greu, din încredinţarea episcopului Nicolae Ivan, de pioasă aducere aminte, după recomandarea arhimandritului Calinic Popescu... / După moartea vrednicului stareţ Gherontie Guţu, cu o scurtă trecere, ca stareţ, a ieromonahului Teofan Mătăsaru (1937) și a ieromonahului Ivistion Sava (1939-1940, sub care se destramă soborul mănăstirii), vine, iarăși, o vreme de cumplite încercări, când viaţa aşezământului se găsește la o nouă răscruce, în urma acelui nedrept dictat de la Viena. / Un timp, biserica rămâne în sarcina episcopului Nicolae Colan, iar pe plan local este în seama protopopului Ștefan Gheţe. / Cu toată vârsta sa – 27 de ani – în acele momente grele, starețul Nifon, care poate fi socotit cel de **al treilea mare ctitor** al aşezământului de la **Rohia**, nu stă la cumpănă şi începe munca sa de reorganizare și de vie activitate religioasă. Având în jurul său pe cei doi monahi, cu vocaţie şi râvnă duhovnicească, fraţii Bolchiș Iulian și colegul său de seminar de la Cernica, Birdaș Ioan, hirotonit ieromonah de îndată după cedarea Ardealului, pe seama mănăstirii (27 iulie 1941), după care adună și alţi ucenici, printre care pe fratele Chira Ioan, azi Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Clujului, și alţii, „însuflețește nădejdile de mai bine ale credincioșilor din satele vecine” și, deși fiind suferind, își îndeplinește cu zel, abnegaţie şi destoinicie datoria de priceput organizator al acestui aşezământ mănăstiresc, a cărui gospodărie o reface, de zelos duhovnic și de român, încrezător în puterile spirituale ale credincioșilor, muncă continuată de ucenicii săi, ieromonahul Valerian Gurz şi mai ales de arhimandritul Iustinian Chira, azi de protosingelul Serafim Man și alți vrednici ostenitori”[449].

[449] *Telegraful Român*, Anul 124, nr. 31-32, Sibiu 1976, p. 3

1940: „În ziua de 15 august, Adormirea Maicii Domnului, mănăstirea „Sfânta Ana" din comuna **Rohia-Someș** își serbează hramul. La această mare serbare vor lua parte cei mai mulți preoți din parohiile Dejului, Târgu Lăpușului și Baia Mare, precum și mai toți ieromonahii din eparhia Clujului, în frunte cu Prea Sfințitul Episcop Nicolae Colan. / Seara se va face privegherea, cu sfințirea litiei. Prohodul Adormirii Maicii Domnului se va cânta de un sobor de călugări și preoți, fiind de față Prea Sfințitul Episcop al Clujului. / Sfânta Liturghie va fi slujită de un sobor de călugări și preoți. / Credincioșii de prin împrejurimi sunt rugați să ia parte la acest praznic mare"[450].

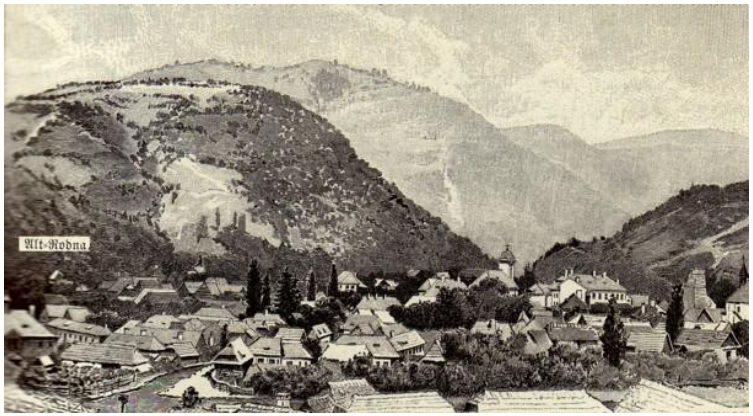

[450] *Universul*, Anul 57, nr. 218, Bucureşti 1940, p. 5

ROMÂNEŞTI

(Magyar Egregy, Ungurașul,
azi **Românești**, județul Sălaj)

1788, Johann Lehmann: „**Ungurașul** este o localitate frumoasă, pe râul Agriju. Râul curge repede. Un conac frumos, care a aparţinut iezuiţilor de odinioară, şi mai multe case foarte bune, pe lângă întinse câmpuri cultivate și acoperite cu grâne, cânepă şi iarbă, promit mult. Omenirea se înmulțește, dar numai prin număr se deosebeşte de cea lăsată de noi în urmă. A trebuit să petrecem noaptea aici. Am găsit o cârciumă, la care şedea un biet român, mizerabil aprovizionat. Un om chipeş a declarat foarte îndatoritor că el este proprietarul hanului şi a asigurat că, acum, când nobilimea a căpătat mai multă nădejde, el va întrebuința o sumă oarecare pentru îmbunătățirea hanului şi că el însuşi, dacă noi am dori să rămânem în curtea lui nobilă, ar da ordin să ni se pună la dispoziţie toate cele de trebuinţă pentru noapte. Plin de bucurie pentru politicoasa propunere, care trebuia să fie în latineşte, autorul a pornit, cu însoţitorul său, care mulţumea tot pe latineşte, spre curtea seniorială, unde a şi ajuns. Văzând însă curtea, ar fi preferat hanul. Totuşi, nădejdea l-a ajutat să intre. Înăuntru, am cerut mâncare şi băutură. Vinul n-avea nici un cusur, căruțaşii au căpătat fân şi ovăz. Foamea cerea imperios

mâncare, dar n-a venit decât pâine. Nobilul nu putea să priceapă că seara omul ar putea să mai poftească şi altceva. Totuşi, domnişoarele, fiicele lui, au adus lapte. Nobilul a început o convorbire politică, în care stomacul a găsit tot atât de puțină hrană ca şi capul. A trebuit să ne culcăm cu stomacul umplut doar cu lapte şi cu vin, dar unde? În tot timpul călătoriei, n-a fost o găzduire mai proastă... fusese doar interes propriu şi pizmă. El, nobilul, n-a lăsat cârciumarului său câştigul de la fân şi ovăz. El ar fi trebuit să dea cârciumarului lucrurile acestea la prețul obişnuit, iar căruţaşilor putea să le vândă mai scump şi să ia pentru sine ceea ce ar fi fost câştigul cârciumarilor. De la oameni n-a căutat să câştige mai mult decât făcea vinul. De aceea, n-a dat nimic de mâncare…

Nobilul ungur e în culmea bucuriei că, în locul fostului guvernator sas Brukenthal, a fost numit acum un ungur... Iată-ne la stația de poştă. Între aceasta şi următoarea stație de poştă, **Berindu** (Berend, comuna Sânpaul, judeţul Cluj), se află satul **Sânmihail** (St. Mihaly, **Sânmihaiul Almaşului**, judeţul Sălaj). Drumul este mai rău decât se poate spune în cuvinte. Urmează apoi **Zimbor** (Zombor, judeţul Sălaj). În Zimbor sunt două cârciumi, dintre care una are cârciumar care vorbeşte nemţeşte. Sunt aici câteva dughene ale armenilor. Priveliştea din Berindu, unde se ajunge peste un munte înalt, este foarte frumoasă. Privirea aleargă peste văi şi dealuri spre munții mai înalți, fără să întâlnească pământuri muncite şi oameni care să umple îndestulător regiunea aceasta întinsă şi frumoasă. Chiar şi cel mai urât om este foarte frumos într-o regiune foarte plăcută”[451].

[451] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, București 1998, pp. 587, 588

ROMULA

(judeţul Bistriţa-Năsăud)

1760: „Mulţi ani de suferințe şi lupte grele au avut de purtat vechii răzeşi, arcaşi vestiți şi porecliți de străini „**Vărăreni**”, până când, pe la **1760**, apare pe aceste plaiuri neuitatul şi marele binefăcător al românilor din aceste părţi, Prinţul de Coroană Iosif, mai apoi Împăratul neîncoronat Iosif al II-lea, care, din înălțimea tronului, a coborât în mijlocul supuşilor săi, cercetând şi pe strămoşii noştri, în cuibul lor, retras din calea oamenilor sus, pe valea Jedii, în dreapta Someşului mare. / Acest bărbat, văzând chipurile mândre de eroi şi pline de vigoare ale înaintaşilar noştri, le-a ascultat păsuirile, în urma luptelor purtate, sute de ani, cu saşii, vecinii lor de la sud şi vest, apoi, înțelegându-le doleanţele, le-a dat câştig de cauză, exprimându-se, fără ezitare, cu memorabilele cuvinte „**Salve sis tu parva Romuli nepos**” (de aici, legenda că aşezările **Salva, Parva, Romula** şi **Nepos** ar fi purtat aceste nume abia după vizita lui Iosif al II-lea – n. n.), adică „să fii mântuită tu, mândră nepoată a lui Romul”. / Acel om mare a dispus ca locuitorii **Vărării** să se mute, din satul cel vechi, pe locul unde astăzi vedem aşezată frumoasa noastră comună, dându-le înapoi întreg hotarul, care era ocupat cu forţa de la ei de către co-

loniştii saşi. / Timpul se scurge repede, locul Împăratului binefăcător, rând pe rând, îl ocupă alți domnitori, cu alte mentalități, care nu au dat atâta atenţie drepturilor vechi şi recâștigate de neposeni, alți oameni erau favorizați de soartă şi domnii, iar noi încă tot nu puteam să ajungem la pământul făgăduinţei, fiind hăruiţi, aproape 150 de ani, trebuind chiar şi părinţii noştri să lupte, până în ultimul moment, pentru a-l putea recăpăta”[452].

1928: „În ziua de 15 iulie 1928, am fost invitaţi de scumpa noastră soră de muncă şi idei, doamna Elena Tofan, şi de unul dintre cele mai frumoase caractere pe care le-am întâlnit în viață, dl dr. Pavel Tofan, la dumnealor, în comuna **Nepos**, pentru a sărbători aşezarea unui monument, care simbolizează intelectualitatea pe care a dat-o comuna Nepos, precum şi actele de eroism şi de glorie care s-au înfăptuit, în lungul vremii, în acea comună. / **Nepos**-ul e comună grănicerească, oamenii acolo au fost totdeauna răzeşi, niciodată iobagi, ceea ce se simte în fiecare individ din acea comună: atitudinea demnă, nobleţe aristocratică, în adevăratul sens al cuvântului, ţinuta corectă, privirea cinstită şi dreaptă, silueta zveltă şi măreață, cămaşa albă ca crinul, costumul naţional cu cusături alese şi de un gust uimitor, coloritul variat şi armonic. Oameni de ordine, de cuvânt şi disciplinaţi, toţi ştiutori de carte: nici un analfabet. / Copiii, bine nutriţi, curaţi, sănătoşi, vioi şi numeroși. Fetele, modeste, corecte şi distinse. Flăcăii, spirituali, decenți, eleganți şi zdraveni, Bătrânele şi bătrânii, cu privirea visătoare, dar energică. În ochii lor se oglindeşte tot trecutul de glorie de luptă cinstită, demnă şi continuată până la izbânda deplină. / Fiecare gospodărie, înstărită, cu ca-

[452] *Înfrăţirea Românească*, Anul IV, nr. 20, Cluj 1928, pp. 4, 5

se frumoase, încăpătoare, igienice, bine construite și dispuse spre soare, deşi pământul nu e prea fertil, deluros şi acoperit în mare parte de păduri. Pitorescul acestui colț de țară îmi amintește vorba „Pe-un picior de plai / O gură de rai...”. Eu îmi explic că această stare înfloritoare se datorește faptului că, în comuna **Nepos**, nu se găsește nici un pripășit, care să propage discordie între săteni şi să propovăduiască viciul beţiei şi al demoralizării. / E bine să facem comparația acestei comune **Nepos** cu comunele din Maramureş, unde pământul e mai fertil, unde românii au fost totdeauna răzeși şi tot cu însuşiri frumoase, pe care le au şi neposenii şi, din cauză că evreii s-au năpustit ca un puhoi asupra lor, românul e redus la sapă de lemn, e contaminat de viciul beţiei, e pipernicit, e descurajat, şi cei cari vizitează satele din Maramureş, în loc să plece cu speranţă în viitor, ca din comuna **Nepos**, pleacă nădăjduind în românii neposeni că vor merge să-i scoată din ghearele pieirii.

Sărbătoarea a fost admirabil organizată; dimineaţa, la ora 9, muzica militară aştepta în gară persoanele invitate din alte județe. Oamenii din comunele învecinate veneau în cete, îmbrăcaţi în costum naţional, aprovizionați cu merinde, pentru a petrece toată ziua de duminică în **Nepos**. Toţi se îndreptau spre biserică, pentru a asista la Sfânta Liturghie, care a fost oficiată de doi preoți, părintele Moldovan, un bătrân venerabil oficiază serviciul religios în comuna **Nepos** şi părintele Tofan, tânăr şi foarte însufleţit. / După liturghie, am mers la şcoală, unde era aranjată expoziția de ţesături și cusături naţionale ale neposenelor. Şcoala, cu etaj, cu clase mari, spaţioase, igienice și aerate. Aflu că şi fostul învăţător funcţionase tot 30 de ani în comuna **Nepos**, numai anul trecut a plecat din comună, pentru că a ieșit la pensie. / Expoziţia a fost impresionantă. S-

au împărţit zece premii în bani neposencelor care au avut expuse cele mai frumoase lucruri naţionale. S-au mai împărţit premii la copiii cei mai bine făcuţi și mai vioi; s-au împărțit, astfel, mai mult de 30 de premii și ar fi trebuit premiaţi toți copiii prezenți, pentru că toţi erau care de care mai minunat. / La ora 11, s-a format un conduct etnografic, din miile de oameni veniți din toate împrejurimile şi din alte judeţe. În fruntea cortegiului, 5 flăcăi, tot una de înalţi, zvelți, în costume naționale, duceau prapurii, apoi poporul, câte 5 în rând, s-a pornit spre locul unde se află monumentul. Cei 4 km, până la locul aranjat, sunt poziții geografice fermecătoare, costumul naţional, purtat de mii de oameni, care se dirijau spre acelaşi loc, dădea un aspect care te făcea să cazi în extaz. Ajunşi la punctul culminant, părintele Moldovan a oficiat serviciul pentru sfinţirea monumentului şi a vorbit despre valoarea omului în societate şi obligaţiunile ce le are faţă de neam şi ţară. Apoi, dl inspector medic-veterinar dr. Pavel Tofan, inițiatorul şi sufletul acestei înălțătoare serbări, a ținut următoarea însufleţită vorbire:

„Mulţi ani de suferințe şi lupte grele au avut de purtat vechii răzeşi, arcaşi vestiți şi porecliți de străini „**Vărăreni**”, până când, pe la **1760**, apare pe aceste plaiuri neuitatul şi marele binefăcător al românilor din aceste părţi, Prinţul de Coroană Iosif, mai apoi Împăratul neîncoronat Iosif al II-lea, care, din înălțimea tronului, a coborât în mijlocul supuşilor săi, cercetând şi pe strămoşii noştri, în cuibul lor, retras din calea oamenilor sus, pe valea Jedii, în dreapta Someşului mare. / Acest bărbat, văzând chipurile mândre de eroi şi pline de vigoare ale înaintaşilar noştri, le-a ascultat păsuirile, în urma luptelor purtate, sute de ani, cu saşii, vecinii lor de la sud şi vest, apoi, înțelegându-le

doleanţele, le-a dat câştig de cauză, exprimându-se, fără ezitare, cu memorabilele cuvinte „**Salve sis tu parva Romuli nepos**” (de aici, legenda că aşezările **Salva, Parva, Romula** şi **Nepos** ar fi purtat aceste nume abia după vizita lui Iosif al II-lea – n. n.), adică „să fii mântuită tu, mândră nepoată a lui Romul”. / Acel om mare a dispus ca locuitorii **Vărării** să se mute, din satul cel vechi, pe locul unde astăzi vedem aşezată frumoasa noastră comună, dându-le înapoi întreg hotarul, care era ocupat cu forţa de la ei de către coloniştii saşi. / Timpul se scurge repede, locul Împăratului binefăcător, rând pe rând, îl ocupă alți domnitori, cu alte mentalități, care nu au dat atâta atenţie drepturilor vechi şi recâștigate de neposeni, alți oameni erau favorizați de soartă şi domnii, iar noi încă tot nu puteam să ajungem la pământul făgăduinței, fiind hăruiţi, aproape 150 de ani, trebuind chiar şi părinţii noştri să lupte, până în ultimul moment, pentru a-l putea recăpăta.

„Ceea ce nu aduc zecile și sutele de ani, aduce ceasul”, așa ne spune o vorbă din bătrâni. / Războiul mondial şi glorioasele armate ale celui mai mare dintre români, gloriosul Rege Ferdinand, făuritorul României Mari de astăzi, a rupt cătuşele străinismului şi, cu ajutorul bărbaţilor mari şi a legilor tâlcuite de ei, am reuşit să vedem visul de veacuri împlinit, procesul de secole sfârşit şi să fim iarăși stăpânii gliei strămoşeşti şi, de astă dată, pentru vecii vecilor. / Noi, mici nepoți ai marilor arcaşi, ce au fost străbunii noștri, în semn de pietate, le ridicăm acest monument de marmoră, această cruce, pe care o vedeţi şi care vorbeşte şi va vorbi deasupra secolelor tuturor celor grăbiţi. / „Călătorule! / Opreşte-te, închină-te, pleacă a ta frunte! / Pe aceste plaiuri sfinte / Odihnesc oseminte / De-ale strămoşilor cu plete cărunte! / Vărărenii, vechi păzitori de cetate, / Iu-

bindu-şi glia, pentru dreptate / Au fost multe secole prigoniţi, / Dar au ieşit din lupte oţeliţi! / Strănepoţii lor, drept amintire, / Le înalță acest monument, / Cu pietate şi caldă iubire, / Călătorule ! Opreşte-te dar! / Închină-te-n fața acestui altar! / Nepos, la 15 iulie 1928".

Am remarcat isteţimea, claritatea şi preciziunea frazei primarului comunei **Nepos**: mulţumeşte cerului că a ajuns, în zilele sale, să vadă înălțat, pe plaiurile Neposului, un monument care să simbolizeze trecutul, să stimuleze prezentul și să rămână pildă vie generaţiilor viitoare. / După ce s-a terminat inaugurarea monumentului, miile de oameni s-au îndreptat spre vale, unde erau aşezate mese și bănci împrejmuite cu frunzari de gorun, care, la adierea vântului, produceau cele mai minunate efecte de culori şi cea mai splendidă muzică de frunză, Un neposan a aranjat un bufet admirabil asortat, cum nici la Cluj nu se poate găsi. / La mese şi pe pajiştea verde, în sunetele muzicii militare, s-au aşezat miile de oameni, fiecare familie cu copiii şi prietenii lor, şi au desfăcut pachetele cu provizii şi au ospătat, într-o atmosferă de dragoste şi adevărată frăţie. / După masă, flăcăii şi fetele s-au prins în horă şi, pe covorul de verdeaţă, costumul național, cu culorile variate, părea flori presărate, care-ţi fermeca privirea. Cadenţa dansurilor naționale adăuga splendoarei, dând o iluzie optică a florilor care se mişcă la adirea vântului. Observam pe bătrâni, care stăteau la mese şi priveau copiii lor, cum joacă liber pe pământul păstrat cu atâta jertfă de părinți şi străbunii lor, iar noi depănam firul istoriei poporului nostru, care ca nici un alt popor latin am fost cei mai încercaţi, cei mai cotropiți şi mai hăruiţi de toate popoarele şi hoardele barbare care au năvălit în Europa… / Seara, la 9, a fost aranjat un bal, în sălile de clasă ale şcolii, care erau admirabil ornate. Din

frunze de stejar, dispuse într-un chip special, erau aranjate zvastici mari, încadrate tot în rame de stejar, apoi plafonul, în ghirlande, şi ramele ferestrelor şi uşile, de asemeni ornate, într-un chip deosebit de frumos. Dansul a durat până dimineaţa. / Toţi cei ce au luat parte la acea înălțătoare serbare putem fi recunoscători dlui dr. P. Tofan, tuturor organizatorilor, aranjatorilor și executorilor acelei serbări. / Vizita, în comuna **Nepos**, ne-a dat speranţe noi şi încredere în sănătatea trupească și sufletească a ţăranului român”[453].

[453] *Înfrăţirea Românească*, Anul IV, nr. 20, Cluj 1928, pp. 4, 5

RONA DE JOS

(districtul Sighet – Valea Ronei, judeţul Maramureş)

1360, mai 14, Trnava: Regele Ludovic dă de ştire că, „rechemând în mintea noastră faptele de credinţă şi bunele slujbe ale lui Stan, fiul lui Petru, credinciosul nostru român… am dăruit şi am hărăzit acelui Stan, fiul lui Petru, şi, prin el, moştenitorilor săi, o moşie a noastră românească, numită **Rona de Sus** (Felsewrouna, judeţul Maramureş), aflătoare în Ţara Maramureşului, cu toate folosinţele ei”[454]. „Regele Ludovic dăruiește lui Stan, fiul lui Petru (Stan, cu fiul său Petru se par a fi dintre nobilii din **Săpânţa**, dintre aceştia s-a tras şi Lodomer din Săpânţa, ai cărui fii, Nan, Stan şi Petru, au fost introduşi, la anul **1407**, în posesiunea moșiei **Rona de jos**, urmaşii lor stăpânesc acolo şi azi), pentru meritele sale, posesiunea română **Rona de sus**, cu acele drepturi nobiliare, de care se bucură nobilii ţării, luptători sub steagul regelui. Însuşi regele confirmă, la anul **1361**, această donaţiune, în formă privilegială, şi la

[454] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 477, pp. 493, 494

anul **1365** o prevede cu sigiliu nou, deoarece cel vechi s-a pierdut în războiul din Bosnia”[455].

1368. martie 15, Buda: „Mandatul regelui Ludovic către conventul din Lelesz, pentru introducerea românului Ivan, fiul lui Dragomir, în posesiunea moșiei sale Rona”[456].

1402, aprilie 7, Vișegrad: „Mandat de introducere (punere în stăpânire – n. n.), dat, prin palatinul Detricu Bubec, fiilor voievodului Balk, Demetriu și Alexandru, fiilor magistrului Drag, Sandrin și Georgiu, lui Ladislau, fiul lui Joan Românul din Maramureș, despre moșiile și munții: Zanaph, Drăgueșei, Mochyar, Kanch, Krasna, Zvdo, Apșănescu, Feketehavasa, Kechkoso, Moyselhavasa, Stolhavasa, Petrosa, Petricea, Visohavasa, Formoz, altcum Zephavasa, mai în colo **Budeşti**, **Vinceşti** (partea sudică a satului Budeşti, judeţul Maramureş), **Rona de jos** (districtul Ronei, judeţul Maramureş), **Ganiciu**, **Bărbeşti** (azi **Berbeşti**, comuna Giuleşti, judeţul Maramureş), **Fereşti** (comuna Giuleşti, judeţul Maramureş), **Uglea** (în Ucraina) și muntele Uglei; introducerea se face fără contradicţiune (împotrivire), iar munții rămân în posesiunea nobililor”[457].

1415, decembrie 18: „La mandatul judelui Curiei regeşti, Nicolau, fiul lui Stanislau din Urmezö, cu fiii săi Petru, Elie, Joan, Georgiu, apoi Stanislau, fiul lui Ştefan din Urmezö, se introduc, fără contrazicere în moșiile Urmezö, Lipche, Harincha, Berezna, Ökörmezö, Drăgueşti, Negova, Ganea, Apșa de sus, **Rona de jos** (districtul Ro-

[455] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 21, pp. 42-45
[456] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 31, p. 60
[457] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 71, pp. 123-125

nei, judeţul Maramureş), **Bărbeşti** (azi **Berbeşti**, comuna Giuleşti, judeţul Maramureş), **Călineşti** (districtul Caşeului, judeţul Maramureş) și **Baloteşti** (Boloteşti, lângă Sighet, judeţul Maramureş)”[458].

1419, noiembrie 5, Buda: „Mandatul regelui Sigismund către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Elia, Petru și Thoma, fiilor lui Nicolau din Urmezö, care acuză pe Naan și pe Joan, fiii lui Ladomer din **Săpânța** că au omorât pe fratele lor Joan, fiul lui Ştefan, la locul Kekewmezö, unde a ajuns călătorind în comisiunea regelui, și au luat de la dânsul și servitorul său tot ce aveau la sine, în valoare de 100 florini de aur, și au ocupat moșia lor, **Rona de jos**”[459].

1691: „La 19 octombrie 1691, juzii de tablă Ivan Váncsa de Váncsfalva și Grigorie Nemeş, împreună cu Nicolau Steţiu de Bardfalva, pretor de **Coşău**, din încredințarea lui Ionaș Iura de Váncsfalva, au tras la răspundere, în comuna **Oncesti**, pentru dreptul de posesiune asupra imobilului numit Boltesca, pe muirea Sofronia Bolt alias Tompoş (soţia lui Lupu Godşe). Aceasta răspunse că imobilul i-a rămas de la bunica sa, Nasta Barcza, iar Lupu Godşe, că de la Titiana Iura, ca moştenire. Hafia Pintek a moştenit de la cele trei fete ale Titianei Iura (Nasta, Hafia şi Marica Barczan). Maria Váncsa crede că a moştenit de la oarecare strămoş al său. Cu Ilie Godşe personal n-au convenit, însă mama acestuia, Marika Tivadar, a declarat că şi a ei parte o ţine în biruință Ionaș Godşe şi, pentru aceasta, ea, în persoana sa, nu poate pârî. Lui Ivan Bolt încă i-a rămas, de

[458] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 113, pp. 201-203
[459] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 138, pp. 241, 242

la Titiana Iura, ln Feresti Bălaş şi Mihok Pintek, încă se afirmă de erezi legali și fără proces nici unul nu e aplicat a ceda. Anuţa Bornea (soția lui Grig Vlasin) nu ştie de la cine a moştenit. Pe Dan Váncsa nu-l găsiră acasă; dar tatăl său, Puţul Váncsa, spune că ei au moștenit de la Titiana Iura, soţia lui Moldovan alias Ioan Váncsa. / Cu ocazia rechiziţiei quindenale a Comitatului Maramureş, ținută tot în acea zi (19 octombrie 1691), Ionaş Iura, locuitor în **Oncești**, acuză pe Ivan şi Sofronia Bolt, Matei Zah, Hafia Pintek, Marika Tivadar, locuitori tot în **Oncești**, precum şi pe Dan Váncsa, Anuţa Borne, Bălaş Pintek şi Mihoc Pintek, locuitori din **Fereşti**, că stătutul aflător în câmpul numit Boltesc, vecin cu imobilele Zehetzk şi Szetyenszk-Mevenszk, împreună cu apartenențele constătătoare din pământuri arătoare și fânaţ, și care formau din moşi-strămoşi stătut nemeşesc, le-au acaparat de la el. Şi, deoarece atare averi, după legile ţării, trebuie să revină descendenților veritabili, pentru a înconjura cearta, i-a somat să producă documentele de justificare, ceea ce, nesatisfăcând, cere redarea imobilelor. / Pârâţii afirmă că imobilul, înainte de aceasta cu vreo 80 de ani, a fost moştenit ca competenţă după tată, de Titiana Iura, de la care a trecut în familia lor şi ei pot dovedi rudenia cu Iurenii. Însă Iura afirmă că pârâţii sunt în eroare: „Titiana Iura a avut alt bărbat, nu acela, după care îşi formează acuma dreptul la moşie; venise aici, în comună, un diacon străin, și fiindcă comuna nu avea preot, l-au angajat de preot, avere însă n-a adus aici, ci, căsătorindu-se, preotul acela s-a așezat pe acel stătut, unde, locuind până la moarte, n-a fost cine să-l cerce, iar urmaşii lui fiind toţi mojici, averea nobilă nu compete mojicului, iar reclamantul, fiind adevăratul îndreptățit, ce vom dovedi în instanţă,

cerem ca acel stătut, împreună cu pământurile aparținătoare, să se judece în favorul reclamantului.

Reclamantul ceru Scaunului nobilimii ordonarea unei noi dezbateri şi hotărâre în baza că feciorii cu vărsarea sângelui apără patria cu arma, până când femeile sunt incapabile de aşa-ceva. La aceasta, Scaunul din nou obligă pe Iura să jure pe aceea că statutul pretins a fost înstrăinat de fostul Petru Iura, prin faptul măritării soţiei sale; „atunci stătutul, împreună cu apartenenţele, se va adjudeca reclamantului, iar dacă el n-ar presta jurământul, să jure pârâţii toţi că reclamantul n-are nici un drept la pământul pretins şi atunci le rămâne lor, şi că strămoşul lor a fost om nobil". Însă Iosif Moldovan alias Oncze şi Pricop Moldovan alias Oncze au reținut pe Ionaş Iura de la prestarea jurământului, fiindcă acel stătut formase proprietatea lui Francisc Popa Iura; ei ştiu bine şi cu siguranţă că acel pământ nu-i Iuresc, ci Onczesc (Oncesc). La protestul avocaţilor acestora, Iura a replicat cu protest separat.

La o săptămâna şi jumătate, Toma și Ştefan Rednic de **Gyulafalva**, împreună cu Ivan Zah de Váncsfalva, juzi de tablă, la invitarea lui Ionaş Iura, au descins în **Onceşti**, la casa nobilului Lupu Ungur, ca să asculte martori în cauza lui, referitor la aceea ce ştiu sau auzit, iar martorii au spus că Francisc Popa pentru ce s-a ţinut pe sine om nobil, dintre urmaşii se mai este oarecine preot şi că ştiu că avea Boltească, de care curie şi familie s-a ţinut? Mireus Godşa, om de vreo 60 de ani, nobil, numai atât a auzit, că Popa Francisc a fost venetic în **Onceşti**, „şi dintre Iureni unul şi-a dat fata după el de soţie, cu care căpătă în biruinţă stătutul Bolteszka defalcată din moşia Iuraszka, fiind preot evlavios... Dintre rămăşiţele Popii Francisc nici unul n-a fost popă".

După spusele unui iobag, cu numele Tompoş, Popa Francisc a fost ţăran şi n-a avut nici vreun fecior popă. Mihail Dragoş, nobil din **Onceşti**, expune chestia ca şi o istorie, în modul următor: Odată, Ionaş Ungur, Timosi Dragoş şi Ihnat Fole, locuitori din **Onceşti**, prăjind ovăs pentru preparat de bere, am nimerit a merge între ei, unde, după ce am povestit şi discutat multe de toate, am început a povesti şi de moşiile zărăstite; au povestit şi de averea aceasta Boltaszka, care ce a ştiut, fiind oameni bătrâni. Dintre care, Ihnat Fole zise că Boltaszka îi ruptă din Iuraszka, cu multe pământuri la câmp, dintre care unele le-a şi înşirat; dar povestise despre stătutul acesta, că veni în sat un diac român (cantor), cu numele Popa Fodor, pe care, văzându-l om înţelept şi cuminte, un Iuresc l-a împreunat, prin căsătorie, cu o soră a sa mai mare, ce se chema Titiana; şi cerând Popa moşie de la Iuresc, fiind puţini în sat şi având o prelucă lângă biserică, i-a dat-o acestui Popa Fodor, unde să-şi poată face o casă; făcându-şi casă, Iura ceru sătenilor că pământul acela, unde stă casa Popii Fodor, să o numere între intravilane, şi sătenii, văzând învăţătura lui Popa Fodor, recepţionară locul, pe care stătea casa Popii Fodor, drept intravilan, care acum se cheamă Boltaszka. Că fost-a de origine nobil ori nenobil n-am auzit; nici că din urmaşii lui oarecare să fi fost preot nu ştiu.

Între martori, a fost şi Ioan Pipa, preotul din **Onceşti**, om cam de 60 ani, indiscutabil că se chema Popa, însă l-au poreclit Pipa, întocmai precum şi Vasile Grigor, în fasiunea sa, îl numeşte Pipa pe Popa Francisc, căruia, de altcum, nu i-au rămas urmaşi, care să fi fost preoţi. Şi Matei Negre, nobil din **Onceşti**, aşa a auzit de la străbunul seu, Filip Grigor, că „Francisc Pipa, fiind un bun diacon român, dintre locuitorii satului, care de care a donat acestui Popa

Francisc, văzându-l ce preot evlavios este, pământuri în seama bisericii“. / Este mai pre sus de orice îndoială că preotul acesta, înrudit cu Iurenii, în urma popularității sale mari, a avut mare influență în românizarea nobili lor din **Onceşti**. Astfel, Ștefan Mezei Szolgai şi Ştefan Tivadar de **Sâpănţa**, la 3 noiembrie 1691, continuară ascultarea martorilor şi în **Săpânța**, în cauza acestuia, şi, dintre cele 19 fasiuni ale martorilor, cea mai interesantă este a nobilului Chirilă Steczka (Steţca), care „nici din poveste nu a auzit de numele omului acesta, în Săpânța, nu că încă să fie de naştere de acolo ori să fi posedat oarecare porțiune de moşie; nici să fi avut aşa fecior, nu ştie“. / La 27 noiembrie, Ionaş Iura protestează, în fața Sedriei Judeţene, că Iosif Moldovan sau oricine altul, pe cine interesul l-ar îndemna să revendice drept la moşia Bolteasca. / Acest lucru însă deocamdată a rămas în suspans, Iurenii, fiind preocupaţi cu alte cauze şi îngrijorări. Cam pe la 16 octomvrie 1693, după cum se expuseră lucrurile în faţa Scaunului Judeţean din 25 ianuarie 1695, Lucaciu Bukrics, locuitor în **Rona de jos**, a maltratat până îl ucise pe un anumit Ulics, din **Rona de jos**, un iobag al lui Vasile Iura de Váncsfalva, din care cauză acuzatorul cerea să fie judecat în baza art. 2 din Cap. 64 şi art. 31 din Cap. 3 pentru volnicie”[460].

1848: „La 30 sept. 1848, borşenii lui Popa Lupu rup emblemele ungare de pe primărie şi alungă jandarmii din comună, precum şi pe comisarul Ludovic Jura, încredinţat cu recrutarea celor 23 moisieni şi a celor 58 borşeni. La aceasta, pleacă la **Borşa**, pentru restabilirea ordinii, o companie de soldaţi unguri din **Teceu**, în frunte cu pretorele Vasile Mihalca şi cu Ioan Săpânţanu, preşedintele curții

[460] Başca, George, *Fragmente din istoria Maramureşului*, I, Sighetu Marmaţiei 1931, pp. 145-151

marţiale, împuterniciți de a recurge la toate mijloacele de represalii. Aici însă au fost întâmpinați de 1.000 borşeni înarmaţi cu furci, securi, coase şi pari. Conducătorii borşenilor arătară lui Mihalca un document, semnat de colonelul Urban şi de doi ofițeri din graniță, prin care se adeverea că ei au depus deja jurământul pe împărat. Încercările de a amăgi pe revoltați cu declaraţia că şi ei sunt prieteni cu împăratul, precum şi arătarea vulturului cu două capete, din partea ofiţerilor unguri, au dat greş. În cele din urmă, Mihalca, împreună cu soldaţii, a fost silit să se retragă la **Vişeu**. / A doua zi, **Borşa** a fost ocupata de căpitanul Binder, însoțit de 60 grăniceri români. La apelul său, plecară la **Năsăud** 300 de borşeni, pentru a se înrola sub steagul împăratului. În curând, au sosit la **Vişeu**, pentru întărire, 1.526 de ostaşi unguri, din care 600 erau din oraşele regeşti, iar 926 din comitatul Sabolci. Auzind despre aceasta, borşenii an scris lui G. Mihaly că sunt gata să se supună, dar numai cu condiţia să nu fie obligaţi să-şi calce jurământul dat împăratului şi nici să fie recrutați în armata lui Kossuth. Totuşi, la 28 octombrie, ora 14, în faţa forței superioare, **Borşa a capitulat**. Autoritățile au alcătuit aici o tabără de concentrare, unde au adunat toate elementele mai periculoase din regiune. În răstimp, sosind ordin din partea lui Mihaly, ca față de români să se procedeze numai cu blândeţe şi cu vorba bună, românii de pe valea Vişeului n-au mai fost obligați să se înroleze în armata revoluţionară. / La începutul lui octombrie, au coborât la **Săcel** 130 de grăniceri români şi, la chemarea lor, au plecat la **Năsăud** sute de ţărani de pe Iza, ca să depună jurământul de credință față de împărat. La câteva zile, sosi pretorele Mihalca, însoțit de armată şi, găsind la **Săcel** 400 de țărani gata de plecare în Ardeal, a reuşit să-i împrăştie la vetrele lor. Tot atunci a

luat măsuri pentru paza trecătorilor, anunțând pedepse aspre pentru cei care vor îndrăzni să treacă granița. Totuşi, spiritele nu s-au liniştit şi trecerile peste graniță au continuat fără întrerupere. Ba, mai mult, poporul din **Dragomireşti** a spart capul notarului Iosif Balea, pentru că a îndrăznit să propage ideile lui Kossuth, iar în **Ieud**, la protestul lui Chindriş Ionaş, poporul a refuzat să contribuie cu ceva pentru recruți.

Pentru restabilirea ordinii, a fost trimis comandantul Várady, în fruntea batalionului său, cu care, la 7 decembrie, ocupă **Bârsana**, **Strâmtura**, **Rozavlea** şi **Şieul**. Din Șieu el scria Comitatului că săcelenii sunt mai răi decât borşenii şi cerea să i se admită distingerea satului şi împrăştierea populaţiei sale. Cererea însă nu i s-a aprobat, deoarece, pe lângă opreliştea dată de Mihaly, a mai trimis vorbă şi maiorul Urban, că, dacă se va atinge cineva de viaţa şi avutul ţăranilor români, credincioşii împăratului, va năvăli cu toate forţele ce dispune în Maramureş şi pe unde va trece nu va rămânea piatră pe piatră. Ca urmare, Várady s-a mulțumit să ocupe **Ieudul**, **Cuhea**, **Dragomireștii** şi **Săliştea**, iar la 13 decembrie ocupă şi **Săcelul**, distrugând totodată drumul ce lega **Dragomireştii** de **Telciu**. În Săcel încă s-a înfiinţat o tabără de concentrare, după modelul celei din Borşa. / Pe Mara şi Cosău, capii tulburărilor erau primarul Berinde Grigore din **Budeşti** şi fruntaşul Pop Andraş al lui Toader din **Giuleşti**, care, însoțiți de mai mulți măreni, au fost personal la **Năsăud** pentru depunerea jurământului de credință față de împărat. După restabilirea ordinii pe Iza şi Vişeu şi după ce intervenţia personală a vicarului Anderco a fost primită cu huiduieli, populaţia de pe Mara şi Cosău a fost silită să se supună în fața forței superioare a armatei, care a înființat, la **Budeşti**,

o tabără de concentrare. La 5 decembrie, se semnalează tulburări la **Petrova** şi autoritățile iau măsuri ca revoltaţii să fie opriţi pe dealul Herca, ca nu cumva, uniţi cu cei din **Rona de Jos**, să atace **Sighetul**. Nemulţumiri şi tulburări au izbucnit chiar şi în sânul populaţiei din **Sighet**, care, într-o noapte, a încercat să dezarmeze pe cei 1.500 de ostaşi, încredinţaţi cu paza oraşului. După aceasta, tulburările au încetat de tot, iar populaţia a fost lăsată în pace, cu excepţia celor adunați în taberele de concentrare, care au rămas acolo până la sfârşitul revoluţiei. Maramureşenii au luptat numai alături de împărat şi sub steaguri proprii. Un astfel de steag a adus acasă de pe câmpul de luptă şi bunicul meu, Gavrilă Filipciuc, care era stegarul imperialiştilor de pe **Vişeu**. Steagul a fost ros de şoareci, fiind păstrat în cămara cu alimente, însă ruda steagului a fost împodobită cu steagul tricolor al sfatului național român din Petrova"[461].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Petrovay** de **Dolha** şi **Petrova**, în comuna Rona de Jos, 1408, 3 patrifamilii.

Nan, în comuna Rona de Jos, 6 patrifamilii.

Tivadar, în comuna Rona de Jos, 1627, 16 patrifamilii.

Marina, în comuna Rona de Jos, 7 patrifamilii.

Leordean, în comuna Rona de Jos, 2 patrifamilii.

Tomajaga (Tomoioagă) , în comuna Rona de Jos, 1 patrifamilie, familie deviată din Viso (Vişeu) de Sus.

Lipcsei, în comuna Rona de Jos, 2 patrifamilii.

Risko, în comuna Rona de Jos, 5 patrifamilii.

Fabian, în comuna Rona de Jos, 1 patrifamilie.

---

[461] Filipaşcu, Dr. Al., *Descriere întâmplărilor Revoluţiei din anul 1848-1849*, în *Transilvania*, Anul 74, nr. 1, Sibiu 1943, pp. 161-163

Nyegre, în comuna Rona de Jos, 1 patrifamilie.

Tivadar, în comuna Rona de Jos, 5 patrifamilii”[462].

„**Nán** din Năneştii, în comuna Rona de Jos, 5 familii.

Tivadar, în comuna Rona de Jos, 4 familii.

Marina de Apşa, în comuna Rona de Jos, 5 familii.

Petrovay de Petrova, în comuna Rona de Jos, 2 familii.

Risko de Drahova, în comuna Rona de Jos, 5 patrifamilii.

Tomojága (Tomoioagă) de Visó, în comuna Rona de Jos, 5 familii”[463].

1904, Diaconovich: „**Rona de Jos**, comună în Maramureş, dieceza Gherlei, cu 1.246 locuitori români greco-catolici şi 427 evrei. Parohie veche, cu biserică şi şcoală”[464].

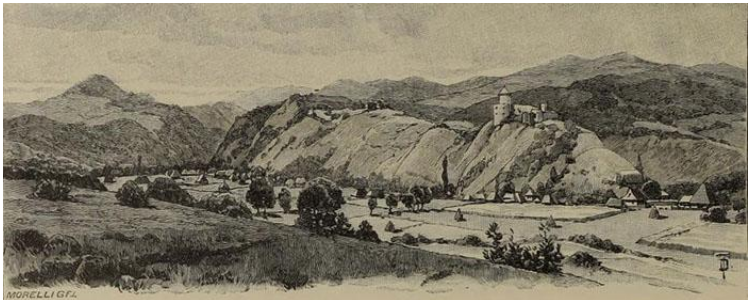

[462] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 1

[463] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 15

[464] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 843

RONA DE SUS

(Felsewrouna, judeţul Maramureş)

1360, mai 14, Trnava: Regele Ludovic dă de ştire că, „rechemând în mintea noastră faptele de credinţă şi bunele slujbe ale lui Stan, fiul lui Petru, credinciosul nostru român… am dăruit şi am hărăzit acelui Stan, fiul lui Petru, şi, prin el, moştenitorilor săi, o moşie a noastră românească, numită **Rona de Sus** (Felsewrouna, judeţul Maramureş), aflătoare în Ţara Maramureşului, cu toate folosinţele ei”[465]. „Regele Ludovic dăruiește lui Stan, fiul lui Petru (Stan, cu fiul său Petru se par a fi dintre nobilii din **Săpânţa**, dintre aceştia s-a tras şi Lodomer din Săpânţa, ai cărui fii, Nan, Stan şi Petru, au fost introduşi, la anul **1407**, în posesiunea moșiei **Rona de jos**, urmaşii lor stăpânesc acolo şi azi), pentru meritele sale, posesiunea română **Rona de sus**, cu acele drepturi nobiliare, de care se bucură nobilii ţării, luptători sub steagul regelui. Însuşi regele confirmă, la anul **1361**, această donaţiune, în formă privi-

[465] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 477, pp. 493, 494

legială, şi la anul **1365** o prevede cu sigiliu nou, deoarece cel vechi s-a pierdut în războiul din Bosnia”[466].

1390. aprilie 30, Buda: „Mandatul regelui Sigismund, pentru reambularea metelor (actualizarea hotarelor) posesiunilor **Iza** (azi **Vadu Izei**, judeţul Maramureş), **Apşa de jos** (Teceu, districtul Sighetului, judeţul Maramureş), **Rona de sus** (Felsőróna, azi **Rona de Sus**, judeţul Maramureş), **Bârsana** (Barcánfalva, judeţul Maramureş), **Rosalia** (Rozália, azi **Rozavlea**, judeţul Maramureş), **Ruskova** (Visóoroszi, azi **Ruscova, judeţul Maramureş**) şi **Vişeu** (Kethuyssou, azi **Vişeul de Sus şi de Jos**, judeţul Maramureş) în favorul magiştrilor Balc voivodul şi Dragh din Maramureş”[467].

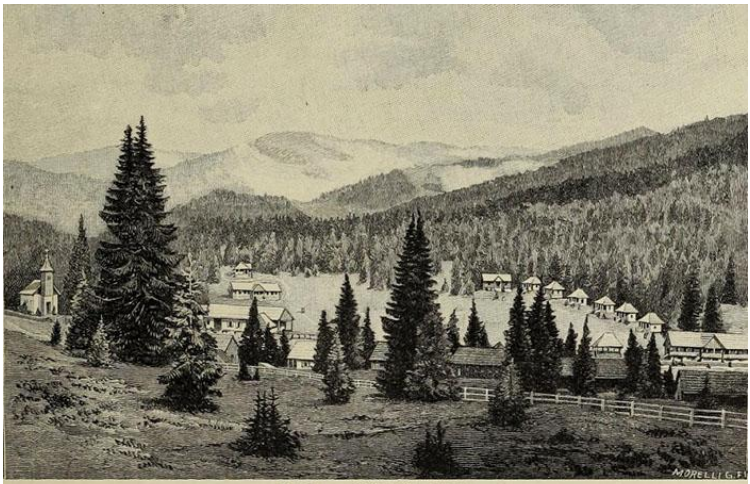

Die Sommerfrische Bihar-Füred.

[466] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 21, pp. 42-45
[467] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 57, p. 98

ROŞCANI

(comuna Dobra, judeţul Hunedoara)

1784: Răscoala lui Horia, Cloşca şi Crişan: „Ţăranii din judeţele Zarand şi Hunedoara voiau să înceapă revoluţia în ziua de Bobotează a anului 1785, iar ţăranii din comitatul Albei, în luna lui mai a aceluiaşi an. / Joi, **28 octombrie 1784**, fiind zi de târg la **Brad** (comitatul Zarandului), îşi face apariţia aici căpitanul Crişan, ca trimis din partea lui Horia, şi, ascuns sub podul de peste Criş, cheamă la dânsul pe mai mulţi ţărani din diferite sate, cărora le spune că Horia a fost la Viena, la împăratul, de la care a adus ordin ca ţăranii români să capete arme şi să nu mai facă nici un serviciu nobililor. Spre încredinţare, Crişan arătă ţăranilor crucea de aur a lui Horia şi-i invită ca, pe duminica viitoare, 31 octombrie, să vină, din fiecare sat, câte 3 sau 4 ţărani, la biserica din **Mesteacăn**, ca să asculte porunca împărătească. / În ziua de 31 octombrie, se adunase, în secret, la biserica din Mesteacăn, vreo 600 ţărani din districtul Zarandului, al Hunedoarei şi din munţii Abrudului. La adunarea aceasta, Crişan înfăţişă ţăranilor crucea de aur şi o scrisoare, apoi le făcu cunoscut că Horia, fiind bolnav, nu poate asista la adunare, dar că l-a însărcinat pe dânsul să vină şi să le spună că, din ordinul împăratului Iosif II, să se ducă cu toţii la **Alba Iulia**, ca să primească

arme şi să fie grăniceri, împăratul lăsând la libera voie a fiecăruia sau de a fi militar, deci scăpat de iobăgie, sau de a face, şi de aici, înainte, serviciu de iobagi, pe seama nobililor.

În ziua de 1 noiembrie, țăranii întruniţi la Mesteacăn ajung, în drumul lor spre Alba Iulia, ca să primească arme, în satul **Curechiu**, însă în număr cu mult mai considerabil. Mulțimea poporului crescuse enorm. În aceiaşi zi, noaptea, târziu, sosiră la Curechiu subprefecții Mihai Gal din **Baia de Criş** şi Wolfgang Nalaczi din **Brad**, însoţiţi de o gardă de 4 soldaţi, ca să prindă pe căpeteniile țăranilor, în special pe Crişan. Dar mulțimea de ţărani, aflând de veste, dau alarma prin chiote, trag clopotele de la biserică şi se aruncă, din toate părțile şi cu ceea ce apucară în mâini, asupra celor doi subprefecţi, pe care îi uciseră pe loc. Gornicul Petru Kara din **Criştior**, spionul nobililor, fu prins şi executat imediat, din ordinul lui Crişan, iar cei 4 soldați fură dezarmaţi, bătuţi şi apoi puşi în libertate. Revoluţia era acum proclamată.

Primul atac al ţăranilor răsculați fu dat asupra nobilimii din **Criştior**, în ziua de marţi, dimineaţă, în 2 noiembrie, când, cu o furie vehementă, ţăranii dau năvală asupra curților nobililor şi execută 17 persoane din nobilimea de aici, printre care 12 membri ai vechii familii Kristyori, de origine română, dar, cu timpul, catolicizaţi şi maghiarizați. Puţini nobili scăpară, cu fuga, prin păduri, iar ceilalți, bărbați, femei şi copii, fură făcuţi prizonieri şi, apoi, cu toții botezați în religia română ortodoxă, de către preotul Constantin Turciu, zis şi Popa Costan. / Din **Criştior,** trupa ţăranilor răsculați se împărți în două: o parte apucă drumul spre **Mihăleni**, iar căpitanul Crişan, cu oamenii săi, atacă, în aceiaşi zi, după amiază, nobilimea din

orăşelul **Brad**. Cei mai mulți dintre nobili, refugiindu-se în turnul bisericii reformate, sunt dați jos de mulțimea înfuriată, care execută, pe loc, pe mai mulți dintr-înşii, iar pe alții îi grațiază, după ce primesc să se boteze în religia românească. Aici au căzut victime ale furiei populare şi mai mulţi negustori evrei, dintre care unii au fost şi ei botezați. / Acum, ţăranii începură a se ridica în masă, în toate părțile Zarandului. Cete noi de ţărani soseau, pe fiecare oră, în trupa lui Crişan. / Din **Brad**, mulțimea ţăranilor se diviză iar în mai multe părți, apucând fiecare trupă câte o direcție diferită, prin toate colţurile Zarandului.

În ziua de 5 noiembrie, căpitanul Crişan atacă curţile nobilimii din comuna **Ribiţa**, unde, după o luptă înverşunată, în care sunt uciși 7 oameni din trupa lui Crișan, românii ucid şi execută 42 persoane, nobili şi particulari. / Trupa țăranilor, care plecase, marţi, la amiază, în 2 noiembrie, din **Criştior**, ajunge, în aceeaşi zi, în comuna **Mihăleni**. Singurul nobil de aici, Ladislau Csiszar, auzind că ţăranii răsculați vin asupra sa, încearcă să fugă repede, cu familia, prin păduri, dar abia face câțiva paşi de acasă şi este prins, cu toată familia, şi executat cu doi copii ai săi şi cu un frate al său. Soţia lui Csiszar, care era fiica fostului prefect, baronul Hollaky, o femeie tânără şi foarte frumoasă, îmbrăcată în haine ţărăneşti, la propunerea preotului ortodox din Mihăleni, se ascunde în podul bisericii române. Descoperită fiind, a doua zi, de doi iobagi, aceştia o duc în biserică, unde o forțează să depună jurământ că se leapădă de religia catolică şi trece la religia românească. A doua zi, joi, nefericita femeie, aflând că vine şi Crişan, cu trupa sa, la Mihăleni, fuge prin păduri, dar este prinsă de ţăranii răsculați, care acum voiau s-o execute. Dar lui Crişan i se făcu milă de ea şi o lăsă în viață, cu condițiunea,

cum se plânge dânsa, ca să se boteze din nou. Trista soartă a acestei femei a format obiectul unei descrieri sentimentale, din partea istoricului transilvan, abatele Iosif Carol Eder, care spune că, în timpul acela, era o crimă în ochii țăranilor români de a se fi născut cineva din sânge unguresc. / Tot joi, în 4 noiembrie, altă ceată de țărani atacă nobilimea şi populaţia ungurească din **Baia de Criş**. Aici distrug mănăstirea călugărilor franciscani, botează în religia românească pe văduva subprefectului Mihai Gal, ucis la Curechiu, cu două zile mai înainte, şi o mărită după un iobag român; ucid pe advocatul O. Szentkiralyi, apoi pe un curier al comitatului şi pe un nobil, cu numele Iosif Kis. În acelaşi timp, sentinelele răsculaților din satul **Târnava** prind pe o femeie din **Beiuş**, cu numele Eva Ajtal, care călătorea la părinţii săi, în **Abrud**, şi pe care țăranii voiau s-o execute, crezând că e unguroaică, cum şi era de fapt. Femeia însă scăpă de la moarte, declarând că e româncă, dar, spre convingerea ţăranilor, ea trebui să spună, în româneşte, rugăciunea „Tatăl nostru".

În timp de 4 zile, de la 2, la 5 noiembrie 1784, mai sunt atacate curțile nobililor din satele **Trestia**, **Lunca**, **Luncoiul de Sus**, **Luncoiul de Jos**, **Ociu**, **Hălmagiu**, **Hălmăgel**, **Pleşcuta**, **Ţărmure**, **Tomeşti**, **Sălişte** etc., aşa că întreg comitatul Zarandului ajunse în posesia ţăranilor răsculați și, afară de autoritatea lui Horia şi Crişan, nu mai exista nici un fel de autoritate. / Țăranii, înfuriați şi înrăiți de nedereptățile seculare, suferite din partea ungurilor, deveniseră surzi şi muţi la rugăciunile şi lacrămile „domnilor lor", adică a proprietarilor de pământ, pe care acum îi legau cu lanţuri de carul cu boi şi aşa îi duceau la capul satului, unde îi dau pe mâna ţiganilor, ca să-i execute şi înmormânteze. În general, aspectul revoluţiunii nu era numai în con-

tra nobilimii, ci în contra întregului element unguresc. Era o tragică răzbunare a trecutului. / Repede de tot, mişcarea revoluţionară, începută în comitatul Zarandului, se întinse şi în comitatul Hunedoarei. / În ziua de 4 noiembrie, cete de țărani prefăcură în cenuşă castelul baronului Anton Iosica, din **Brabişca**, pe valea Mureşului, iar în cele 2 zile următoare, ţăranii distruseră şi arseră toate curţile nobililor din comunele **Sulighet**, **Bretea**, **Ilia**, **Sârbi**, **Gura-Sada**, **Tătăreşti**, **Lesnic**, **Dobra**, **Roşcani**, **Geoagiul de Jos** etc. O mulțime de nobili şi preoți unguri fură executaţi şi pe aci. Ţăranii, care trecuseră din Zarand, puseră numaidecât în mişcare şi pe iobagii de pe Valea Streiului şi din Ţara Hațegului, unde, de asemenea, mulțimea țăranilor răsculați devastează şi dă foc edificiilor nobililor din aproape toate comunele, până la graniţa ţării româneşti.

În ziua de vineri, 5 noiembrie, valurile distrugătoare ale revoluţiei ajunseră la marginea oraşului **Deva**, capitala judeţului Hunedoara, al cărei atac se hotărî pentru ziua de 6 noiembrie. Prima încercare nu reuşi, deoarece soldaţii din armata imperială li se opuse, trăgând focuri peste capetele țăranilor. A doua încercare, din ziua de 7 noiembrie, fu şi mai nenorocoasă, fiindcă ţăranii, văzându-se atacați de 70 soldaţi grăniceri şi 74 husari români, după o mică rezistenţă, ajunseră în confuziune, căci nu se aşteptau la focul armelor din partea soldaţilor împăratului, şi începură a se retrage, în dezordine, spre malurile Mureşului, urmăriți de armata imperială şi de 22 nobili unguri călare. Un număr de 72 țărani români fură parte tăiați, parte aruncaţi şi înecaţi în apele Mureşului, iar 44 căzură prizonieri. Douăzeci de inşi dintre aceşti prizonieri au fost executați, tăindu-li-se capul cu sabia, în ziua de luni, 8 noiembrie, în dosul fortăreței de lângă drumul ce duce la **Dobra**. A doua

zi, au mai fost executaţi alţi 14 prizonieri, precum şi 22 ţărani, prinşi cu ocazia devastării curţii baronului Anton Orban din **Binţinţi**. În două zile, nobilimea din Deva făcu să cadă capul, prin paloş, a 56 ţărani români, lipsiţi cu totul de dreptul de apel şi unii dintre ei străini cu totul de revoluţie, precum a fost cazul ţăranului Alexandru Morariu din **Jibot**"[468].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 este menţionată familia „**Sindea** alias **Csókoneşti**, în comuna Roşcani, 1600, 9 familii"[469].

1892: Într-o listă de subscripție „pentru edificarea bisericii greco-ortodoxe din Țebea", apare și contribuția lui „George Caba, **primar în Roșcani**"[470].

1896: „Pentru edificarea bisericii greco-ortodoxe din **Cebea** (**Ţebea**), în urma „Apelului" făcut de comitetul parohial, în mai 1894, au incurs prin colecta dlui Ioan Oana din **Dobra**, de la: / Petru Popoviciu, paroh, 2 florini; / Avram Lung / 20 cruceri; / I. Ananie, 20 cruceri, ambii din **Secămaș**. / Nicolae Herbei, 50 20 cruceri; / Elena Pascu, 1 florin; / Ioan Comloși, 50 20 cruceri; / Iuliu Czüg, comerciant, 50 20 cruceri; / George Tomuţa, 10 cruceri, toți din **Dobra**. / Nicolae Gostae, 1 florin; / Iosif Șuiaga, 50 20 cruceri; / Moise Teodor, 50 20 cruceri, toți din **Lăpușnic**. / Petru Hădan, 1 florin; / Maria Hădan, 50 20 cruceri; / Serafim Hădan, 50 20 cruceri; / Paraschiva Hădan, 20 20 cruceri; / Samson Simoc, 40 20 cruceri; / Mihaiu Seleșan, econom, 10 20 cruceri; / Ioachim Hădan, 50 20 cruceri; /

---

[468] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 156-161

[469] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 46

[470] *Revista Orăştiei*, Anul II, nr. 42, Orăştie 1896, p. 182

Lazar Giora al Vuţei, 10 20 cruceri; / Ioan Giora lui Igna, 10 20 cruceri; / Ioachim Șimau, I. Alexandru, 10 20 cruceri; / Ioan Giora al Anei, 10 cruceri, toţi din **Rădulești**. / George Caba, primar în **Roșcani**, 50 cruceri. / Sofronie Olariu, paroh în **Tissa**, 50 cruceri; / Iosif Bujor, 1 florin, și Ioan Feion I. Iosif, din **Teiu** 20 cruceri; / Petru Iorgovan al Mihului, 20 cruceri; / Iosan Rusalin al Fiuţi, 10 cruceri; / Avel Corne, 10 cruceri; / Lazar Palcheu, 10 cruceri; / Petru Furca, 20 cruceri; / G. Gotin, 10 cruceri; / Petru Logosan, 10 cruceri; / Zenove Suciu, 10 cruceri; / Amaliu Gotin I. Nicolae, 10 cruceri; / Iosan Roman, primar, 1 florin; / Pavel Gotin, 1 florin; / Rozalia Hane, 10 cruceri; / George Gotin I. Gavrila, 10 cruceri; / Nicolae Cerce, 20 cruceri, toți din **Briznic**. Suma totală: 16 florini 10 cruceri. / Pentru care ajutoare, primească evlavioșii dăruitori, și pe calea aceasta, călduroase mulţumiri. / Cebea, octombrie 1896. / I. Jurca, preot, președintele comitetului parohial”[471].

1899: „Tinerimea română din Dobra a dat, în 8.20 august, un reușit concert. Din primul punct al programului „Botezul”, cvartet de I. Murășan, s-a putut vedea cu ce pricepere, zel și dexteritate a instruit dl conducător al corului, Ioan Sârb, pedagog absolvent din **Roșcani**”[472]. Fiul lui „Ioan Sârbu, din tractul Dobrei, preot greco-ortodox în **Roșcani**”[473].

1899: „Dl Lazar Bera, teolog absolvent din Sân-Andreș, s-a fidanțat cu domnișoara Sinefta Șindea din **Roșcani**”[474].

---

[471] *Revista Orăştiei*, Anul II, nr. 42, Orăştie 1896, p. 182
[472] *Revista Orăştiei*, Anul V, nr. 34, Orăştie 1899, p. 135
[473] *Revista Orăştiei*, Anul III, nr. 14, Orăştie 1897, p. 61
[474] *Revista Orăştiei*, Anul V, nr. 43, Orăştie 1899, p. 171

1908: „O nouă bancă românească. În **Dobra** s-a înfiinţat o nou bancă română, cu numele ”Orientul”, societate de credit şi economii. Direcţiunea constă din membrii Dr. Laurenţiu Petric, medic cercual în Dobra, preşedinte, / Iosif Petrovits, comerciant şi proprietar în Dobra, vicepreşedinte, / Lazar Vraciu, contabil în Dobra, director executiv, / Aurel Muntean, proprietar în Dobra, / Aurelian Oprean, paroh în Mihăeşti, / Miron Oprean, paroh în Gothatea, / Petru Hodan, paroh în Rădulești, / Laeș Lăslău, proprietar în Lăpugiul de jos, / Ioan Iuga, proprietar în Bretea de Mureș. **Comitetul executiv de supraveghere**: Sofron Olariu, paroh în Tisa, președinte, / Drd. Ștefan Chirilovici, candidat de avocatură în Ilia Mureșană, notar, / Laeș Haneș, pantofar și proprietar în Dobra, / Nicolae Herbay, proprietar, / Petru Șindea, proprietar și comerciant în **Roșcani**”[475].

[475] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 45, Braşov 1908, p. 3

ROŞIA

(Ruffo Monte, județul Sibiu)

1327, septembrie 22: „Bazilica din **Roşia** s-a păstrat într-o stare destul de bună, pentru a permite o adecvată analiză stilistică. Planul monumentului este cel al unei bazilici scurte, cu trei nave, compuse din câte patru travee și un cor pătrat, urmat de o absidă semicirculară. Deosebirea dintre planul bazilicii din **Daia** (sat din comuna Roșia) și al celeia din **Roşia** constă în apariţia, la acest din urmă monument, a unor nișe dreptunghiulare, în capetele estice ale navelor laterale. Adâncimea lor este de 30 de cm... / Aprofundarea cercetărilor ne obligă să apelăm la izvoarele istorice, referitoare la localitatea **Roșia**. Nu deţinem astfel de date din secolul al XIII-lea, dar, în secolul următor, odată cu instaurarea dinastiei angevine, documentele devin mai numeroase. **Prima menţiune documentară a localității Roșia**, la 22 septembrie 1327, coincide cu semnalarea lăcașului de cult, de vreme ce documentul se referă la **preotul din Roşia**, „domnul Ludovic de Roșia” (Rutlomonte), confrate al domnului Nicolae, decan de Sibiu. Numele preotului Ludovic revine în documentele din anii 1332-1335, când dijma datorată de acesta scaunului papal se ridica la 36 bani vechi. Alte două documente, emise în anii 1337 și 1339, îl menţionează pe comitele (greavul) Gheorghe din

Roșia, împreună cu comitele Goblin, fratele său, ambii din familia **Gereb**, care, în secolul al XV-lea, a avut un rol deosebit în istoria Transilvaniei”[476].

1365, august 19: Comitele Andrei din **Sebeş** (Mulbach, judeţul Alba), jude regal, comitele Ianus, jude din **Sibiu**, comitele Laurenţi din **Roşia** (Ruffo Monte, judeţul Sibiu), comitele Andrei din **Vurpăr** (Burberk, Burkperk, judeţul Alba), Albert din **Şura Mare** (Magnum Horreur, judeţul Sibiu) şi toată obştea bătrânilor scaunului aduc la cunoştinţa tuturor că au venit „chibzuiţii bărbaţi bătrâni din **Şeica Mică** (Schadschelken, judeţul Sibiu), cu o scrisoare a tuturor locuitorilor din cele două scaune, anume Mediaş şi Şeica, în care se spune că ei au clădit şi au aşezat din nou hotarele şi în locurile lor, o moară pentru folosul obştesc şi folosinţa bogaţilor şi săracilor lor din satul Şeica Mică, fără nici o stânjenire a morii celei vechi, întemeiată, mai înainte, de comiţii din **Micăsasa** (Villa Fugonis, judeţul Sibiu) şi de părtaşii lor. / Iar noi, dorind să aflăm mai neîndoios adevărul, am trimis acolo trimişii noştri credincioşi. Aceştia, întorcându-se, ne-au spus că oamenii din Şeica Mică nu stânjenesc, cu moara lor cea nouă, moara cea veche, în ceea ce priveşte apa şi vadurile ei”[477].

1366, septembrie 7, Sibiu: „Comitele Ştefan de **Şelimbăr** (Schellenberg, judeţul Sibiu), comitele Cristian de **Brad** (Fenyeufolua, Insula Gerhardi, azi **Bradu**, judeţul Sibiu), comitele Andrei de **Vurpăr** (Burberk, Burkperk, ju-

---

[476] Avram, Alexandru, *Câteva considerații cu privire la bazilicile scurte din bazinul Hârtibaciului și zona Sibiului*, în *Revista muzeelor și monumentelor / Monumente istorice și de artă*, nr. 2, Sibiu 1981, pp. 65, 66

[477] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 420, pp. 440, 441

deţul Alba), Iacob Henczemannisse, judele oraşului, Servaţiu, orăşeni din Sibiu, recunoaştem că Ioan Shebniczer, judele ţinutului, şi Nicolae Noester, au mărturisit că comitele Laurenţiu de **Roşia** (Ruffo Monte, judeţul Sibiu) a împrumutat comitelui Ioan de **Guşteriţa** (Villa Humberti, judeţul Sibiu) 32 florini, luând ca soroc sărbătoarea viitoare a Naşterii Domnului. În schimbul acestora, comitele Ioan a zălogit în mâinile comitelui Laurenţiu curtea, râtul, ogorul, împreună cu dreptul său de patronat în satul **Topârcea** (Czappirscha, judeţul Sibiu)"[478].

1372, februarie 1: „comitele Laurenţiu, cu judele de **Roşia** (Ruffomonte, Ruffo Monte, judeţul Sibiu), Albert şi Conrad de **Şura Mare**, judele din **Turnişor** (villa Epponis, judeţul Sibiu), Petru Schever, dimpreună cu alti patru orășeni chibzuiţi din **Sighişoara**, comitele Nicolae de **Kozd** (Kozdat, azi **Rupea**, judeţul Braşov), comitele Gheorghe de **Şaeş** (Schais, Seges, Segesd, Segusd, judeţul Mureş), comitele Mihail de **Nocrich** (Leschkirch, Leschkirche, Lueschkyrg, Luschkirg. Judeţul Sibiu), Servatius și Mihail Nunnenklepil din **Sibiu**, comitele Mathia de **Apoldu de Jos** și întreaga obște a bătrânilor din ţinutul tuturor celor șapte scaune din părțile Transilvaniei" dau de ştire că s-au înfăţişat înaintea lor „chibzuiţii şi cinstiţii bătrâni ai obștii din **Răhău** (Rychau, inclus în Sebeş, judeţul Alba), pe de o parte, iar pe de altă parte, bătrânii sau trimișii obștii din **Câlnic**, spre a primi hotărârea din urmă, cu privire la cearta și pricina ce se purta între dânșii, cu destulă zăbavă, pentru o pădure şi un mărăciniș. Iar noi, după ce am primit și am ascultat scrisoarea deschisă și spusele amânduror părților, n-am voit să dăm o hotărâre cu privire la această ceartă, de

[478] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 135, p. 241

îndată, și fără o bună chibzuială, și pentru o mai mare încredințare și cercetare a acestei pricini, am hotărât să dăm amânduror părților potrivnice un soroc, spre a veni iar înaintea noastră după cincisprezece zile… şi am dat, prin judecată, cu deplin drept acea pădure si mărăciniș acestei obști din **Câlnic**, dând obștii și bătrânilor din Câlnic tot dreptul, slobod și întreg, la toate folosinţele şi la folosirea acelei păduri și a mărăcinișului, fără împotrivirea obștii din **Răhău**"[479].

1895: „Reuniunea română economică din comitatul Sibiului… în toate comunele, pe unde comitetul reuniunii şi-a ținut întrunirile sale economice, a stăruit pe lângă înființarea de tovărăşii agricole, ai căror membri plătesc, o dată pentru totdeauna, 11 florini taxă fundamentală, cu care bani se procură tot felul de instrumente economice. Pentru înființarea unei asemenea tovărăşii se recer cel puţin 12 membri; ea primeşte, în anul prim, şi un ajutor de 60 florini de la comitat. / **Tovărăşii** de acestea s-au înfiinţat, până acum, în **Sălişte**, unde, între altele, s-a procurat şi un plug de fier sistemul Lack, pentru arăturile afunde; în **Sebeşul săsesc**, unde, între altele, s-a procurat şi o maşină de îmblătit cu vapor; în **Lancrăm**, unde s-a procurat un trier pentru cernutul bucatelor şi o tulumbă (pumpă) pentru stropirea vițelor de vie atacate de mucegai (peronospora viticola); apoi în **Gura-râului**, în **Roşia săsească**, în **Săcădate** – în acestea două din urmă s-a procurat şi câte-o maşină de semănat grâul, despre care s-a adeverit că, prin ele, se cruță foarte multă sămânță la semănat; altă tovărăşie agricolă s-a înfiinţat şi în **Avrig**"[480].

---

[479] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 98, pp. 120-122

[480] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 251, Braşov 1895, p. 5

ROŞIA MONTANĂ

(**Alburnus maior**, magh. Verespatak, germ. Goldbach, Rotseifen, azi **Roşia Montană**, judeţul Alba)

Secolul II, după Hristos: „Tablele cerate sunt cele mai vechi şi mai de preţ documente, care vorbesc lumii despre existenţa poporului daco-roman, în secolul al 2-lea după Christos, dovedind relaţiunile sociale şi de drept privat ale naţiunii romane din Dacia Traiană, desigur cea mai expansivă şi cea mai însemnată națiune în antichitate… Ascunse în sânul pământului şi găsite, în diferite rânduri, după 18 veacuri, ca un *monumentum aere perennius*, la **Roşia Montană**, lângă **Abrud**, din aceste table, în număr de peste 40, nu mai există azi decât 25 bucăţi, printre care patru triptice complete… / Toate tablele cerate, relative la istoria Daciei Traiane, câte sunt azi cunoscute, au fost descoperite, în decurs de aproape trei sferturi de secol (de la anul 1786, până la 1855, adică în 69 ani) şi **toate la Roşia Montană**, lângă Abrud, în minele din munţii Igren, Letea şi Cârnicul Mare”[481]. / Când „iasigii, cutreierând Dacia, o devastează în mod îngrozitor şi ajung până la **Alburnus maior** (Roşia Montană) şi satele din jur, cărora, după ce le

[481] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 16-18

jupoaie tot avutul, le dau foc… locuitorii din Abrud, Roşia Montană şi satele vecine şi-au ascuns toate bogăţiile care unde au ştiut şi au putut, plecând, apoi, cea mai mare parte, în munți, să țină piept barbarilor. Şi desigur văgăunile munților Igren, Letea şi Cârnicul Mare erau indicate ca ascunzători ideale pentru averea şi actele mai importante ale familiilor lovite de soarta războiului şi dintre care multe au pierit, rămânând avutul lor îngropat în mine, supuse şi acestea, cu timpul, surpării. / Toate tablele cerate, găsite la Roşia Montană, datează din timpul domniei împăraţilor Antoniu Piu (138-161) şi Marcu Aurel Filosoful (161-180), afară de una singură, din epoca lui Adrian. Ele au fost descifrate şi studiate de arheologi savanţi ca Massmann din Muenchen (la 1841), Teodor Mommsen din Berlin (la 1843), de Huschke (1845), Neugebauer (1851), preotul Ackner (1856). Detlefsen (1858 şi 1859), Timoteiu Cipariu (1855, 1857 şi 1858), în „Analele gimnaziului din Blaj" şi (la 1867), în „Archivul pentru filologie şi istorie", apoi Finaly (1861), Edon (1874) şi Bruns (1876), într-o conferinţă ţinută la Berlin, sub titlul: Die Unterschriften in den romischen Rechtsurkunden", şi, în sfărşit G. Popa Liseanu (1926), într-un aprofundat studiu, făcând parte din interesantul volum „Romanica", publicat de Casa şcoalelor din Bucureşti"[482].

1360, octombrie 4: „Legiunea XIII Gemina, din colonia Canabae, de lângă **Alba Iulia** (Apulum), a cumpărat pe sclava Theodota, originară din Creta, de la Claudius Iulius Alexander Antipater, cu suma de 420 denari… / În cele mai multe din tablele cerate, găsite la Roşia Montană, chiar şi în cea cu textul grecesc, se pomeneşte mai

[482] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 19, 20

des, ca nume de localităţi, **Alburnus Maior**, adică **Roşia Montană** de azi, apoi **Alburnus Minor**, adică **Abrudul**, al cărui nume dacic poporan Abrudava s-a conservat totuşi până azi”[483].

1369, mai11, Mănăştur: Capitlul mănăstirii Mănăştur raportează regelui Ludovic despre îndeplinirea misiunii trimişilor, care au fost, „mai întâi, la moşia episcopală numită **Straja** (Fureghaz, judeţul Alba)… au început din partea de apus, de la trei semne de hotar vechi, dintre care unul face hotarul spre nobilii de **Daia** (Dallya, Dalya, azi **Daia Română**, judeţul Alba), numiţi Nicolae şi Alexandru, un altul, spre pomenita moşie episcopală Straja, iar al treilea spre moşia numită **Şeuşa** (Sospatak, azi **Şeusa**, judeţul Alba) a domnilor din capitlul zisei biserici a Transilvaniei. De aici, purcezând spre răsărit, se ajunge la un semn de hotar vechi, lângă care au ridicat unul nou, apoi, mai departe, într-aceeaşi parte, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou, iar de aici, mergând tot în aceeaşi parte, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. De acolo, urcând pe un loc deluros, au ridicat un semn de hotar nou; în sfârşit, mergând tot spre acea parte, în vârful unui deal, numit în vorbirea obişnuită Bercz, au găsit un semn de hotar vechi, foarte mare şi vădit. Şi acolo se isprăvesc semnele de hotar cu moşia pomeniţilor nobili de Daia. / Coborând, de aici, tot spre partea de răsărit, pe costişa acelui deal, au ridicat două semne noi, unde începe să ţină hotar cu moşia **Ghirbom** (Byrba, judeţul Alba), a nobililor de Henig, numiţi Ladislau şi Mihail. Mai departe, coborând prin vale, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou, şi de aici, mai departe, au mai ridicat, lângă un semn de hotar

[483] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, p. 29

vechi, unul nou si, coborând putin mai departe, au mai ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. De acolo, tot spre acea parte, trecând un pârâu, ce curge prin acea moşie Ghirbom, au pus, lângă malul acestui pârâu, un semn de hotar nou, lângă cel vechi, acolo unde se împreună cu hotarul moşiei episcopale **Berghin** (Berwe, judeţul Alba). De aici, urcând tot spre răsărit, la poalele dealului au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, şi mai departe, pe coasta acelui deal, între nişte pământuri arătoare, au ridicat două semne de hotar noi, şi, apoi, urcându-se în vârful unui deal, între spinii unui mărăciniş, au reînnoit un semn de hotar vechi destul de mare. Iar de aici, urmând un drum, pe care se merge la **Sebeş**, trecând mai departe, în coasta unui vârf mai înalt al acelui deal, de-a lungul drumului, au reînnoit un alt semn de hotar vechi. Apoi, îndreptându-se pe acelaşi drum şi pe aceeaşi creastă, tot spre răsărit, au reînnoit de asemenea un alt semn de hotar vechi; mergând mai departe, au reînnoit un semn de hotar vechi şi, coborând pe acelaşi drum, după ce au reînnoit un semn de hotar vechi, într-un loc şes, mergând mai departe, au reînnoit un alt semn de hotar vechi. Coborând, mai departe, pe acel drum, au reînnoit un semn de hotar vechi, şi, de aici, mergând mai departe, au mai reînnoit un alt semn de hotar vechi; şi încă mai departe, pe acelaşi drum, au reînnoit un semn de hotar vechi şi, coborând mai departe, spre partea de miazănoapte a acelui drum, au reînnoit un semn de hotar vechi. De acolo, au ajuns la un pârâu numit Valea Secaşului, pe care, trecându-l, începe să ţină hotar cu moşia **Roşia** (Weresegh-haz, azi **Roşia de Secaş**, judeţul Alba) a pomeniţilor nobili. Şi, coborând la alt deal, pe coasta acelui deal, dincolo de un drum, au reînnoit de asemenea un semn de hotar vechi. De aici, la capătul acelui deal, au aflat un semn vechi de

hotar foarte mare, care, spre miazăzi, face hotarul cu moşia Roşia a numitilor nobili, înspre apus cu moşia episcopală Berghin, iar înspre răsărit, cu moşia **Tiur** (Tyr, Tywr, înglobat în **Blaj**, judeţul Alba), şi acolo începe să ţină hotar cu nobilii de pe această moşie. De aici, cotind cam spre miazănoapte, pe creasta acelui deal, pe un drum ierbos, lângă acest drum au reînnoit un semn de hotar vechi, apoi, ocolind spre aceeaşi parte, în creştetul unui vârf mai înalt de pe acea creastă, au găsit un semn de hotar vechi, care deosebeşte sus-zisele moşii Tiur şi Berghin, de moşia **Crăciunelu** (Barachynfalva, Craznafalva, Krachisfolua, azi **Crăciunelu de Jos**, judeţul Alba), unde începe să ţină hotar cu nobilii de Crăciunelu. / Coborând dealul, pe costişa lui, cam din partea de miazănoapte, ocolind spre apus, lângă un semn de hotar vechi au pus alt semn de hotar nou şi mic, mai departe, lângă un semn de hotar vechi, au pus un semn de hotar nou; ocolind mai departe, pe coasta acelei creste, în partea de miazănoapte, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou; de acolo, pe creasta acelui deal, au ridicat, lângă un semn vechi, altul nou şi, pe costişa acelui deal, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi şi, aproape de capătul acelei creste, au aşezat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. Mai departe, în vale, ocolind, pe la miazănoapte, un lac numit Lacul Sărat, la poalele unui alt deal, au pus un semn de hotar nou. De acolo, urcând pe acelaşi deal, spre apus, pe creasta acelui deal au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, şi, mergând mai departe, tot într-acolo, pe zisa creastă, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, şi, încă mai departe, pe aceeaşi creastă, au ridicat unul nou, lângă cel vechi; în sfârşit, pe vârful acelei creste, au aflat două semne de hotar vechi foarte mari; şi acolo părăseşte semnele de hotar ale nobi-

lilor din satul Crăciunelu şi începe să ţină hotar cu nobilii de **Mihalţ** (Mihalczfalva, Mihalfolua, Myhalchfolua, Mychalchfolwa, judeţul Alba). / De acolo, coborând de pe zisul deal şi ocolind cam între miazăzi şi apus, pe chiar coasta dealului, au reînnoit două semn de hotar vechi. Coborând şi mai departe, au ridicat, lângă un semn de hotar vechi, altul nou, şi, în sfârşit, au ajuns pe şesul văii, la un drum ierbos, şi din partea de miazănoapte a acelui drum, aproape de pârâul Zegws, lângă un semn de hotar vechi, au aşezat altul nou, şi, acolo, hotarul părăseşte semnele de hotar ale moşiilor nobililor de Mihalţ. / De acolo, trecând un pârâu, numit Zegws, şi tot cam între miazăzi şi apus, au ajuns şi au ridicat un semn de hotar într-un loc numit, în vorbirea obişnuită, Bwduskuth... şi acolo, Ladislau, fiul lui Mihail, nobil de **Henig** (Heningfalva, judeţul Alba), în numele său şi al fraţilor săi, a oprit pe domnul episcop de la ridicarea semnelor de hotar. De acolo, după ce s-a făcut opreliştea, de mai multe ori, mergând, o bună bucată de drum, pe o creastă, au ajuns la o pădure, din care o parte mai deasă se întindea pe deal, spre răsărit şi miazăzi, iar cealaltă parte, mai mult, hăţiş şi mai folosită, se întindea, într-o vale, coborând spre moşia Henig şi trecând acea vale, pe urcuşul dealului acelei păduri, au aflat două semne de hotar vechi, unde iar zisul Ladislau a oprit pe domnul episcop de la ridicarea şi reînnoirea acelor semne de hotar. Mai departe, urcând dealul, în acea pădure şi pe creasta acelui deal, lângă un drum, pe care se merge la satul numit **Totoiu** (Tatee, Thate, judeţul Alba), au ridicat un semn de hotar nou, care semn deosebește pământurile moşiei **Dumitra** (Demeterpataka, judeţul Alba), a zişilor nobili, şi cele ale moşiei episcopale **Hăpria** (Herepe, judeţul Alba), unde sus-zişii nobili şi-au dat învoirea şi încuviinţarea la

ridicarea acelui nou semn de hotar. Apoi, trecând mai departe, pe acelaşi drum, lângă acel nou semn de hotar şi puțin mai departe, lângă acel drum, au ridicat un ale semn de hotar nou și un al treilea semn de hotar l-au ridicat lângă acelaşi drum, trecând mai departe. Ieşind din pădure, pe acelaşi drum, într-un loc din câmp, lângă acel drum, în partea de miazănoapte, au aflat un semn de hotar scobit, care făcea hotarul spre moşia de mai sus numită Dumitra. Apoi, de cealaltă parte a acelui drum, sub pădure, au ridicat două semne de hotar noi, din care unul face hotarul spre sus-zisele moşii episcopale, iar celălalt spre zisa moşie Totoiu, a lui Ştefan şi Petru, fiii lui Martin, nobili de Totoiu; iar la ridicarea acestor semne de hotar, acei nobili, fiind înşişi de faţă, şi-au dat binevoitoarea învoire şi încuviinţare. De acolo, coborând puţin spre miazăzi, au ridicat două semne de hotar noi, de acolo, tot în aceeaşi parte, în valea unei dumbrăvi, lângă o albie în care curge apă doar în timpul ploilor, au ridicat două semne de hotar noi; de acolo se socoteşte drept hotar o linie ce merge spre apa aceleiaşi văi, în jos, spre apus, până la un pârâu ce vine dinspre miazăzi. De acolo, urcând, spre miazăzi, în pădure, sub un stejar au ridicat două semne de hotar noi; de acolo, urcând pe coasta dealului, aproape de un copac mai înalt, pe un mic loc neted, au ridicat două noi semne de hotar; apoi, mai în sus, pe creasta acelui deal, tot într-un mic loc neted, au pus două semne de hotar noi; mai departe, urcând la o altă creastă, a unui deal mai înalt, lângă un drum care trece chiar pe creastă, dinspre miazăzi, au ridicat două semne de hotar noi; mai departe, coborând într-aceeasi parte, în vârful acelei creste au aşezat două semne de hotar noi. De acolo, cotind spre apus şi mergând puţin, au pus două semne de hotar noi şi, coborând puţin mai departe, din sus de valea acelei creste,

numită Căpuş, au pus două semne de hotar şi, de cealaltă parte a acelei văi, pe aceeaşi creastă, au pus două semne de hotar noi şi, mai departe, pe coborâşul acelei creste, au pus două semne de hotar noi. De acolo, trecând o vale numită, de asemenea, Căpuş, în partea de apus, au ridicat două semne de hotar şi, la capătul acelei creste, au ridicat două semne de hotar mari. De acolo, pe coasta acelui deal, coborând din partea de miazănoapte, spre cursul mai apropiat al râului Mureş, lângă un drum, ce duce de la sus-zisul sat Totoiu, la satul **Drâmbar** (Drombar, judeţul Alba), al episcopiei, înspre deal, au ridicat două semne de hotar noi; de acolo, caborând prin dumbravă, lângă un rât numit... aproape de alt drum, fânaţul rămânând acelor nobili, au ridicat două semne de hotar şi, mai departe, lângă vadul sus-zisului râu Mureş, au ridicat două mari semne de hotar şi acolo se sfârşesc semnele de hotare ale ziselor moşii episcopale şi ale sus-numiţilor nobili de Totoiu. / Şi, deoarece sus-zişii nobili de Henig s-au împotrivit acelui domn episcop al Transilvaniei, nu la hotărnicirea dinspre moşia lor, ci la ridicarea semnelor de hotar, de aceea, în sus-zisa zi şi de pe pomenitul loc i-a chemat înaintea Maiestăţii voastre, împreună cu actele lor, dacă au vreun act întocmit sau dat, cu privire la semnele de hotar ale sus-ziselor lor moşii, spre a sta faţă cu acel domn episcop, hotărindu-le ca soroc de înfăţişare octavele sărbătorii în curând viitoare a Rusaliilor (27 mai)”[484].

1784, Răscoala în munţii Abrudului: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluţia şi în munţii Abrudului, Horia, văzând cursul repede şi norocos al mişcării revoluţionare din Zarand, con-

[484] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, 384, pp. 593-599

vocă, prin oamenii săi de încredere şi circulare, pe țăranii din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le comunica poruncile împărăteşti. În acelaşi timp, căpitanul Crişan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crişului (**Criştior**, **Brad**, **Ribiţa** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munţii Abrudului şi, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlni cu Horia şi Cloşca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniş**, unde țăranii întruniți depuseră, cu toţii, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viaţă picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de ţărani, care îi urmau fidel şi nedezlipiţi, intrară în orăşelul **Câmpeni**, unde Crişan declară mulțimii adunate că porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religiune ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, ţăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționarilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice şi pivniţei fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

În aceeaşi zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Closca şi Crişan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** şi **Albac**, unde avea de răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungureşti. Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde îşi găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin judeţele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloşca şi Crişan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineaţa, când trupele de țărani răsculați se în-

mulţiseră cu elemente din 29 sate ale Zarandului şi 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Şuluţ din **Cărpeniş**, care avusese imprudenţa să se opună singur în contra torentului revoluţionar, ieşit din albia-i normală, invitând pe ţărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un ţăran de pe Valea Crişului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Şuluţ, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămâna nici unul!", ţăranii năvăliră în oraş şi, pătrunzând în casele ungurilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buţile şi vărsând vinul. Bogătaşul ungur Ion Csany căzu lovit de furia ţăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele trec şi peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemţilor şi saşilor au fost distruse şi numai locuinţele românilor, aşezate printre ele, au rămas scutite de dezastru". Iar preotul reformat se plânge astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât oraşul acesta nici peste 100 de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte". / Luni, 8 noiembrie, ţăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieţii, că „porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este că cine nu trece la religia românească şi cine nu se îmbracă în haine româneşti va fi tras în ţeapă, în faţa casei sale, sau i se taie capul".

Rezultatul acestei publicaţiuni a fost că, la **Abrud** şi la **Roşia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleaşi scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin

constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformaţi, 65 catolici şi 41 luterani. Mulţi din aceştia se ascunseseră prin galeriile întunecoase ale minelor de aur din **Roşia Montană** şi **Corna**, de unde au fost scoşi de către răsculaţi, prin fumul provocat de fânul şi de paiele aprinse la gura băilor. / Trecuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluţiei, la **Curechiu**, şi mişcarea ţăranilor era cât pe-aci să înceteze, din cauza instigației, făcută printre ţăranii din comuna **Bucium**, de către primarul ei, George Suciu. Acesta pusese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi ţăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieşanu. Dar Horia şi oamenii săi fură, însă, curând eliberaţi, de către Ionuţ Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa ţăranilor, care ocupase **Abrudul** şi **Roşia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloşca în cap, plecă pe Valea Arieşului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă direcțiunea spre **Zlatna** şi Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul şi acelaşi: să revolte, în drumul lor, toate comunele româneşti şi apoi să se întâlnească în satul **Cricău**, de unde să meargă şi să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** şi să elibereze pe toţi ţăranii deţinuţi acolo, printre care se afla încă Dumitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat şi condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloşca, în drumul ei spre Galda, se întâlni, în comuna **Mogoş**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa ţăranilor din **Zarand**, condusă de Crişan. Aici, în Mogoş, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe

toți ungurii din ţară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcționari români; însă țăranii să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care ştie să scrie, să nu rămână în viață". Entuziasmaţi astfel, ţăranii din **Mogoş** plecară şi ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Şularea, care purta ca steag o cruce roşie, înaltă de un stânjen şi jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloşca şi Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeaşi zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloşca şi Horia tânărul, armistițiul de la **Tibru**, pe timp de 8 zile… Ştefan Meteş mă informează că armistiţiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din **Galda de Jos**, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în mizerie şi dispreţ general, nenorocitul preot ținea, cu orice preţ, să se reîntoarcă în Galda de Jos şi, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul judeţului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoința şi puținul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia" şi să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos… / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlni cu căpitanul Cloşca, în valea numită la Pârâul Turcului,

conferi aici cu dânsul şi cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău…

În zilele de 6 şi 7 noiembrie, ţăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei şi atacă populaţia ungurească din **Vurpăr** şi **Vinţul de Jos**, omorând vreo 17 nobili şi prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 şi 9 noiembrie, revoluţiunea străbătuse şi în comitatele Sibiului, Clujului şi Aradului, exact în aceeaşi formă şi asprime, țăranii arzând castelele şi gospodăriile boiereşti de prin toate comunele, în care pătrundeau…

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura judeţului Alba execută, fără cercetare, 11 ţărani români, printre care şi pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armistiţiului de la Tibru**. Aceleaşi execuţiuni sângeroase încep şi la Arad, împotriva ţăranilor români: 4 persoane sunt condamnate la tragere în ţeapă, la roată, la tăierea mâinilor şi a capului, la ardere şi la furci, iar populaţia întreagă a judeţului, bineînţeles cea românească, bărbaţi, femei şi copii, condamnaţi la un număr nefixat de bastoane, bice şi vărgi…

Faţă cu această situaţiune din ce în ce mai rea şi în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistiţiului de la Tibru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenţi țărani cutreieră satele şi dau iar semnalul răscoalei. Acum intenţiunea căpitanilor era să plece din nou asupra oraşelor ungureşti. Se fixează atacurile şi se distribuie trupele în acest scop. Atacul oraşului **Deva** se hotărăşte pentru ziua de 30 noiembrie, iar ţăranii din munţii Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenuşă, că vor trece prin ascuţişul sabiei pe toţi cetăţenii unguri şi chiar şi pe unii români, sub cuvântul că, în pri-

mele zile ale revoluţiei, ei au ascuns pe unguri în casele lor şi le-au dat mijloace de existenţă. Planul general era ca ţăranii din partea de jos a Mureşului, din Zarand şi din munţii Abrudului să înainteze, cu toţii, spre inima Transilvaniei şi să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**… / În timpul însă pe când ţăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mişcare, din toate părţile, către munţii Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru şi diferite alte trupe fură aşezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad şi Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra**, **Ilia**, **Deva**, **Orăştie** şi **Vinţul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de asemenea, detaşamente mai mici de armată. Alte trupe încinseră munţii, în partea răsăriteană, cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna**, **Mogoş** şi **Baia de Arieş**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe poziţiuni la **Gilău** şi **Huedin**. Câte un preot sau doi erau ataşaţi pe lângă fiecare trupă, ca să dojenească populaţia şi să o îndemne să depună armele. Situaţiunea era critică…

În ziua de 27 noiembrie, operaţiunile armatei începură pe toată linia. În unele părţi, ţăranii rămaseră învingători, ca la **Rămeți**, **Brad** şi **Lupşa**. La Rămeţi, ţăranii strigau: „Nu vă lăsaţi odată cu capul, feciori, că vine Horia cu ţara!”. La Brad, după ce Crişan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldaţi ai săi, îl urmăreşte până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupşa**, pe Valea Arieşului, ţăranii bat detaşamentul maiorului Dolcinengo, iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împuşcă, împreună cu 8 soldați ai săi…

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revolu-

țiunii. Armata, ca să poată opera în munții Abrudului, trebuia necondiționat să ocupe Zarandul și, în special, satele de pe Valea Crișului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-colonelului Kray, care era însoțit și de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țăranii din **Brad** și **Crișior** sunt chemați de preoți, care îi dojenesc și le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului și Crișiorului se liniștesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenție a episcopului lor. / Nu tot astfel se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunați peste 600 de țărani, înarmați cu puști, pistoale, lăncii și furci de fier. Episcopul trimite doi preoți la trupa țăranilor, ca să-i invite să depună armele și să se liniștească, făgăduindu-le dreptate și amnistie. Țăranii răsculați refuzând, vice-colonelul Kray, după retragerea preoților, pornește la atac pe grănicerii secui și se încinge o luptă între armată și țărani, care durează până seara târziu și în cursul căreia cad 85 de țărani, afară de răniți și prizonieri. Printre cei căzuți era și Micula Bibarțu, căpitanul țăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniștea în comitatul Zarand și avu urmări și pentru o repede liniștire a revoluției și în munții Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia…

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa și cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoți și câte 6 țărani din comunele vecine, **Abrud-sat**, **Cărpeniș**, **Roșia Montană**, **Bu-**

cium, **Lupşa** şi **Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea adunată să renunțe la revoluţie şi publicând decretul împărătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa ţăranilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vicecolonelul Schultz, cu 750 soldaţi. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei ţărăneşti de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se întoarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestăţii Sale Împăratului, după ce îl vor însoţi pe dânsul până la **Albac** şi peste munţi, de unde, apoi, îşi va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise şi comandase în scopul de a obţine dreptate şi libertate pentru iobagii români. / Era ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, ţăranul plin de inimă şi de nemărginită dragoste pentru fraţii săi din robia austro-ungurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu totul**"[485].

1924: „După 76 de ani, s-au scormonit iarăşi vestiții munţi ai moților… / În urma Iancului, tribunii şi centurioni, popa Balint de la **Roşia**, popa Vlăduţiu de la **Aţintiş**, popa Groza, Clemente Aiudeanu şi Corcheş, toţi înalți și frumoşi, toți bravi şi neînfricați ca fagii uriaşi de pe Dealul Mare... Şi cât ţin crestele de munte, peste **Sohodol** şi **Vâlcan**, peste **Cetatea Roşiei** şi peste **Ordâncuşa**, la **Scă-**

[485] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, București 1928, pp. 161-176

rişoara, numai lănci, topoare şi guri de foc. Oastea Iancului toată"[486].

1926: „**Roşia-Montană** este cea mai veche comună minieră, care, pe timpul romanilor era numită Alburnus Maior şi minele ei de aur erau exploatate, pe vremuri, de o colonie de băieşi, numită Vicus Pirustarum, adecă Satul Puriştilor, scoţând deja, pe acele vremuri, din minele de aur ale acestei comune, câte 289 punți de aur pentru stat, în fiecare săptămână. / Trei piscuri mari de stâncă se înalță în aceasta comună, fiecare stâncă cu mai multe mine de aur, și anume Cetatea-Romanilor, cu minele Cetate, Molacul de sus şi Molacul de jos, minele Sutuțiu, Baia de Afinis. Baia de la Troaș, Baia de la Gritta etc. În minele de aur din această stâncă, vedem şi astăzi urmele strămoşilor noştri romani, care au fost cel dintâi popor care a descoperit bogăţia în aur a acestor munţi şi au pus temelia mineritului în aceste regiuni. Este constatat că, din aceşti munţi, s-au scos în Europa cele dintâi metale și romanii au descoperit cele dintâi artere sau vine de aur pe vârful acestor munţi, de aceea acest pisc de stânci se numeşte și azi Cetatea Romanilor, deoarece interiorul acestei stânci are pereţii înalţi şi galerii tăiate pe vremuri de către băieşii romani. / În minele de aur de la **Roşia-Montană** s-au găsit renumitele **Table cerate**, 25 la număr, care conţin cele mai importante date și documente istorice, din timpul 131-167 după Christos. Dacă, pe vremea Piruştilor, se scotea din minele de aur a acestui munte, pe lângă mineritul primitiv de pe acele vremuri, câte 280 funţi aur pe săptămână pentru stat, ne putem face o idee despre bogăția enormă a zăcămintelor de aur din acest munte.

---

[486] *Unirea Poporului*, Anul VI, nr. 35, Blaj 1924, p. 1

Din multele mine de aur, deschise în muntele numit Cetatea Romanilor, care au fost şi sunt în prezent în posesiunea familiilor românești, amintim minele de aur ale familiei Serca-Suluțiu şi cele ale familiei Gritta. Atât familia Suluţiu, cât şi familia Gritta, sunt bine cunoscute, din Revoluţia anului 1848, având ambele familii cel mai important rol în mişcările politice naţionale de dinainte de 1848 și de după revoluţie. Gritta Mihailă a rămas nemuritor prin faptul că, din cele 17 măji metrice de aur, extras de el din minele aflătoare în muntele numit Cetatea Romanilor, a zidit, în Ardeal, 7 biserici şi şcoli, în 7 comune, susținând şi întărind astfel, în timpurile cele mai grele ale neamului nostru, simțul religios şi propagând cultura românească. / Al doilea munte din comuna **Roşia-Montană**, din minele căruia se estrage mult aur, se numește Chirnic. Minele mai de seamă, care se lucrează şi de prezent sunt: Baia de Râsna, iar al treilea poartă numirea de Camite şi se deosebește de cele două stânci, amintite mai sus, prin acel fapt că solul și straturile miniere din acest munte nu sunt aşa de bine închegate ca şi ale Chirnicului şi Cetăţii Romanilor, nici nu sunt aşa bogate în aur minele acestui munte ca şi celelalte mine. Se deosebeşte mai departe prin acea calitate a zăcămintelor de aur, că în minele din Camnite aurul liber zace în cuiburi fără continuitate și fără artere mari de aur, pe când în Cetatea Romanilor şi în Chirnic întregul stâncilor este foarte tare şi pătruns în artere (vine) mari şi bogate în aur. Aurul liber pe aceste vine se află în formă cristalizată în diferite formaţiuni și floricele şi, la încrucişarea vinelor, de multe ori are aşa grosime, încât se poate tăia şi valorifica fără a mai îi măcinată piatra în şteampuri.

Tot în **Roşia-Montană** se află cea mai mare baie erarială (împărătească), minele de stat cu o știolnă, în lun-

gime de circa 3-4 km și cu mai multe ramificații laterale, care străbat prin subsolul întregii comune şi cu un hotar care trece atât prin Cetatea Romanilor, cât şi prin Chirnic. Aceste mine sunt foarte vechi şi au un teren de exploatare foarte vast, dând ocupaţie şi asigurând traiul vieții la circa 1.000 familii românești. / Deasupra munţilor de aur din Roşia-Montană, la o înălţime de 1.400 metri, între cele trei piscuri cu mine de aur, se află trei mari lacuri, cu apa cărora se ţin în lucrare şi funcţionare toate şteampurile: din Roşia-Montană, până la Abrud şi Cărpeniş. Aceste lacuri au o deosebită importanţă asupra producţiei aurului, deoarece ele sunt astfel construite și amenajate că apa izvoarelor din munți este captată și strânsă în aceste lacuri, de unde, apoi, apa curge în cantităţi precizate şi încontinuu asupra şteampurilor situate de-a lungul văii şi, cu apa astfel eliberată din lac, se pun în mişcare șteampurile care macină piatra şi produc aurul, cu alte cuvinte apa acestor lacuri serveşte ca forţă motrice instalaţiunilor hidraulice miniere, numite șteampuri şi tot cu apa curată a acestor izvoare de munte se poate urma sistemul de amalgamizare. / Importanţa acestor lacuri, deci, este vitală pentru mineritul din Munţii Apuseni, de aceea vom propune factorilor competenți ca una din soluţiile salvatoare şi definitive a producţiei aurului din Munţii Apuseni, repararea şi ţinerea în stare bună a acestor lacuri, ca astfel să poată oferi, în decursul întregului an, forța motrice necesară la funcționarea celor 600 şteampuri ale băieșilor şi micilor proprietari de mine şi să servească cu apă curată pentru sistemul de amalgamizare a instalaţiunilor moderne ale marilor producători de aur. / Pompiliu Cioban”[487].

[487] *Ţara noastră*, Anul VII, nr. 46, Sibiu 1926, pp. 1350, 1351

ROȘIA DE SECAȘ

(Wereseghaz, azi **Roşia de Secaş**, judeţul Alba)

1369, mai 11, Mănăştur: Capitlul mănăstirii Mănăştur raportează regelui Ludovic despre îndeplinirea misiunii trimişilor, care au fost, „mai întâi, la moşia episcopală numită **Straja** (Fureghaz, judeţul Alba)… au început din partea de apus, de la trei semne de hotar vechi, dintre care unul face hotarul spre nobilii de **Daia** (Dallya, Dalya, azi **Daia Română**, judeţul Alba), numiţi Nicolae şi Alexandru, un altul, spre pomenita moşie episcopală Straja, iar al treilea spre moşia numită **Şeuşa** (Sospatak, azi **Şeusa**, judeţul Alba) a domnilor din capitlul zisei biserici a Transilvaniei. De aici, purcezând spre răsărit, se ajunge la un semn de hotar vechi, lângă care au ridicat unul nou, apoi, mai departe, într-aceeaşi parte, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou, iar de aici, mergând tot în aceeaşi parte, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. De acolo, urcând pe un loc deluros, au ridicat un semn de hotar nou; în sfârşit, mergând tot spre acea parte, în vârful unui deal, numit în vorbirea obișnuită Bercz, au găsit un semn de hotar vechi, foarte mare şi vădit. Şi acolo se isprăvesc semnele de hotar cu moşia pomeniţilor nobili de Daia. / Coborând, de aici, tot spre partea de răsărit, pe costişa acelui deal, au ridicat două semne noi, unde începe

să ţină hotar cu moşia **Ghirbom** (Byrba, judeţul Alba), a nobililor de Henig, numiţi Ladislau şi Mihail. Mai departe, coborând prin vale, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou, şi de aici, mai departe, au mai ridicat, lângă un semn de hotar vechi, unul nou si, coborând putin mai departe, au mai ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. De acolo, tot spre acea parte, trecând un pârâu, ce curge prin acea moşie Ghirbom, au pus, lângă malul acestui pârâu, un semn de hotar nou, lângă cel vechi, acolo unde se împreună cu hotarul moşiei episcopale **Berghin** (Berwe, judeţul Alba). De aici, urcând tot spre răsărit, la poalele dealului au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, şi mai departe, pe coasta acelui deal, între nişte pământuri arătoare, au ridicat două semne de hotar noi, şi, apoi, urcându-se în vârful unui deal, între spinii unui mărăciniş, au reînnoit un semn de hotar vechi destul de mare. Iar de aici, urmând un drum, pe care se merge la **Sebeş**, trecând mai departe, în coasta unui vârf mai înalt al acelui deal, de-a lungul drumului, au reînnoit un alt semn de hotar vechi. Apoi, îndreptându-se pe acelaşi drum şi pe aceeaşi creastă, tot spre răsărit, au reînnoit de asemenea un alt semn de hotar vechi; mergând mai departe, au reînnoit un semn de hotar vechi şi, coborând pe acelaşi drum, după ce au reînnoit un semn de hotar vechi, într-un loc şes, mergând mai departe, au reînnoit un alt semn de hotar vechi. Coborând, mai departe, pe acel drum, au reînnoit un semn de hotar vechi, şi, de aici, mergând mai departe, au mai reînnoit un alt semn de hotar vechi; şi încă mai departe, pe acelaşi drum, au reînnoit un semn de hotar vechi şi, coborând mai departe, spre partea de miazănoapte a acelui drum, au reînnoit un semn de hotar vechi. De acolo, au ajuns la un pârâu numit Valea Secaşului, pe care, trecându-l, începe să ţină

hotar cu moşia **Roşia** (Wereseghaz, azi **Roşia de Secaş**, judeţul Alba) a pomeniţilor nobili. Şi, coborând la alt deal, pe coasta acelui deal, dincolo de un drum, au reînnoit de asemenea un semn de hotar vechi. De aici, la capătul acelui deal, au aflat un semn vechi de hotar foarte mare, care, spre miazăzi, face hotarul cu moşia Roşia a numitilor nobili, înspre apus cu moşia episcopală Berghin, iar înspre răsărit, cu moşia **Tiur** (Tyr, Tywr, înglobat în **Blaj**, judeţul Alba), şi acolo începe să ţină hotar cu nobilii de pe această moşie. De aici, cotind cam spre miazănoapte, pe creasta acelui deal, pe un drum ierbos, lângă acest drum au reînnoit un semn de hotar vechi, apoi, ocolind spre aceeaşi parte, în creştetul unui vârf mai înalt de pe acea creastă, au găsit un semn de hotar vechi, care deosebeşte sus-zisele moşii Tiur şi Berghin, de moşia **Crăciunelu** (Barachynfalva, Craznafalva, Krachisfolua, azi **Crăciunelu de Jos**, judeţul Alba), unde începe să ţină hotar cu nobilii de Crăciunelu. / Coborând dealul, pe costişa lui, cam din partea de miazănoapte, ocolind spre apus, lângă un semn de hotar vechi au pus alt semn de hotar nou şi mic, mai departe, lângă un semn de hotar vechi, au pus un semn de hotar nou; ocolind mai departe, pe coasta acelei creste, în partea de miazănoapte, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou; de acolo, pe creasta acelui deal, au ridicat, lângă un semn vechi, altul nou şi, pe costişa acelui deal, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi şi, aproape de capătul acelei creste, au aşezat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. Mai departe, în vale, ocolind, pe la miazănoapte, un lac numit Lacul Sărat, la poalele unui alt deal, au pus un semn de hotar nou. De acolo, urcând pe acelaşi deal, spre apus, pe creasta acelui deal au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, şi, mergând mai departe, tot într-acolo, pe zisa

creastă, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, şi, încă mai departe, pe aceeaşi creastă, au ridicat unul nou, lângă cel vechi; în sfârşit, pe vârful acelei creste, au aflat două semne de hotar vechi foarte mari; şi acolo părăseşte semnele de hotar ale nobililor din satul Crăciunelu şsi începe să ţină hotar cu nobilii de **Mihalţ** (Mihalczfalva, Mihalfolua, Myhalchfolua, Mychalchfolwa, judeţul Alba). / De acolo, coborând de pe zisul deal şi ocolind cam între miazăzi şi apus, pe chiar coasta dealului, au reînnoit două semn de hotar vechi. Coborând şi mai departe, au ridicat, lângă un semn de hotar vechi, altul nou, şi, în sfârşit, au ajuns pe şesul văii, la un drum ierbos, şi din partea de miazănoapte a acelui drum, aproape de pârâul Zegws, lângă un semn de hotar vechi, au aşezat altul nou, şi, acolo, hotarul părăseşte semnele de hotar ale moşiilor nobililor de Mihalţ. / De acolo, trecând un pârâu, numit Zegws, şi tot cam între miazăzi şi apus, au ajuns şi au ridicat un semn de hotar într-un loc numit, în vorbirea obişnuită, Bwduskuth... şi acolo, Ladislau, fiul lui Mihail, nobil de **Henig** (Heningfalva, judeţul Alba), în numele său şi al fraţilor săi, a oprit pe domnul episcop de la ridicarea semnelor de hotar. De acolo, după ce s-a făcut opreliştea, de mai multe ori, mergând, o bună bucată de drum, pe o creastă, au ajuns la o pădure, din care o parte mai deasă se întindea pe deal, spre răsărit şi miazăzi, iar cealaltă parte, mai mult, hăţiş şi mai folosită, se întindea, într-o vale, coborând spre moşia Henig şi trecând acea vale, pe urcuşul dealului acelei păduri, au aflat două semne de hotar vechi, unde iar zisul Ladislau a oprit pe domnul episcop de la ridicarea şi reînnoirea acelor semne de hotar. Mai departe, urcând dealul, în acea pădure şi pe creasta acelui deal, lângă un drum, pe care se merge la satul numit **Totoiu** (Tatee, Thate, judeţul Alba), au ridicat

un semn de hotar nou, care semn deosebește pământurile moşiei **Dumitra** (Demeterpataka, judeţul Alba), a zişilor nobili, şi cele ale moşiei episcopale **Hăpria** (Herepe, judeţul Alba), unde sus-zişii nobili şi-au dat învoirea şi încuviinţarea la ridicarea acelui nou semn de hotar. Apoi, trecând mai departe, pe acelaşi drum, lângă acel nou semn de hotar şi puţin mai departe, lângă acel drum, au ridicat un ale semn de hotar nou şi un al treilea semn de hotar l-au ridicat lângă acelaşi drum, trecând mai departe. Ieşind din pădure, pe acelaşi drum, într-un loc din câmp, lângă acel drum, în partea de miazănoapte, au aflat un semn de hotar scobit, care făcea hotarul spre moşia de mai sus numită Dumitra. Apoi, de cealaltă parte a acelui drum, sub pădure, au ridicat două semne de hotar noi, din care unul face hotarul spre sus-zisele moşii episcopale, iar celălalt spre zisa moşie Totoiu, a lui Ştefan şi Petru, fiii lui Martin, nobili de Totoiu; iar la ridicarea acestor semne de hotar, acei nobili, fiind înşişi de faţă, şi-au dat binevoitoarea învoire şi încuviinţare. De acolo, coborând puţin spre miazăzi, au ridicat două semne de hotar noi, de acolo, tot în aceeaşi parte, în valea unei dumbrăvi, lângă o albie în care curge apă doar în timpul ploilor, au ridicat două semne de hotar noi; de acolo se socoteşte drept hotar o linie ce merge spre apa aceleiaşi văi, în jos, spre apus, până la un pârâu ce vine dinspre miazăzi. De acolo, urcând, spre miazăzi, în pădure, sub un stejar au ridicat două semne de hotar noi; de acolo, urcând pe coasta dealului, aproape de un copac mai înalt, pe un mic loc neted, au ridicat două noi semne de hotar; apoi, mai în sus, pe creasta acelui deal, tot într-un mic loc neted, au pus două semne de hotar noi; mai departe, urcând la o altă creastă, a unui deal mai înalt, lângă un drum care trece chiar pe creastă, dinspre miazăzi, au ridicat două semne de

hotar noi; mai departe, coborând într-aceeasi parte, în vârful acelei creste au aşezat două semne de hotar noi. De acolo, cotind spre apus şi mergând puţin, au pus două semne de hotar noi şi, coborând puţin mai departe, din sus de valea acelei creste, numită Căpuş, au pus două semne de hotar şi, de cealaltă parte a acelei văi, pe aceeaşi creastă, au pus două semne de hotar noi şi, mai departe, pe coborâşul acelei creste, au pus două semne de hotar noi. De acolo, trecând o vale numită, de asemenea, Căpuş, în partea de apus, au ridicat două semne de hotar şi, la capătul acelei creste, au ridicat două semne de hotar mari. De acolo, pe coasta acelui deal, coborând din partea de miazănoapte, spre cursul mai apropiat al râului Mureş, lângă un drum, ce duce de la sus-zisul sat Totoiu, la satul **Drâmbar** (Drombar, judeţul Alba), al episcopiei, înspre deal, au ridicat două semne de hotar noi; de acolo, caborând prin dumbravă, lângă un rât numit... aproape de alt drum, fânaţul rămânând acelor nobili, au ridicat două semne de hotar şi, mai departe, lângă vadul sus-zisului râu Mureş, au ridicat două mari semne de hotar şi acolo se sfârşesc semnele de hotare ale ziselor moşii episcopale şi ale sus-numiţilor nobili de Totoiu. / Şi, deoarece sus-zişii nobili de Henig s-au împotrivit acelui domn episcop al Transilvaniei, nu la hotărnicirea dinspre moşia lor, ci la ridicarea semnelor de hotar, de aceea, în sus-zisa zi şi de pe pomenitul loc i-a chemat înaintea Maiestăţii voastre, împreună cu actele lor, dacă au vreun act întocmit sau dat, cu privire la semnele de hotar ale sus-ziselor lor moşii, spre a sta faţă cu acel domn episcop, hotărindu-le ca soroc de înfăţişare octavele sărbătorii în curând viitoare a Rusaliilor (27 mai)”[488].

[488] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, 384, pp. 593-599

1887: „Dare de seamă despre venitul petrecerii aranjate, în 14 februarie stil nou, în favorul şcolii confesionale din **Roşia de Secaş**: / Venitul total al petrecerii a fost 100 florini, din care, subtrăgându-se spesele de 51 florini, a rămas un rest de 49 florini, care sumă s-a înmâna casarului şcolii, spre a procura aparatele de instrucţiune ce lipsesc. / La petrecerea aceasta au participat, **pe lângă numeroşi români, şi concetăţeni maghiari şi israeliți**, primească, deci, mulţumita noastră sinceră, în numele acelor micuţi, în al căror favor au sacrificat obolul lor toţi cei care au participat, precum şi cei care au concurs la acest venit, şi în special cei care au suprasolvit pe lângă preţul intrării: Sigismund Dobolyi, **din loc**, jurist, 2 florini, / Francisc Papp, notar substitut în **Ohaba**, 4 florini, / Coloman Tót, adjunct notarial în **Ohaba,** 1 florin, / N. Lobonţiu, arendator domenial din **Pauca**, 1 florin. / **Fără a participa, au solvit**: Reverendisimul Alimpiu Blasian, protopop tractual din **Blasiu**, 1 florin, / Alexandru Dobolyi. notar în **Broşteni**, 2 florini, / Ioan Balogh, dregător în **Besineu**, 1 florin, / Nicolae Mihălţanu, colector, Ioan Steff, jude, Nicolae Broscăţan, docente, **toti din Ohaba**, câte 1 florin, / dl Lutsch, jude în **Ungurei** 1 florin. / Ne împlinim o datorie morală, dând aceste date publicităţii, exprimându-ne, încă o dată, cordiala noastră mulţumită pentru ajutorul oferit. / În numele comitetului aranjator: / **Roşia de Secaş**, în 4 martie 1887. / Ioan Deac, paroh greco-catolic”[489].

1894: „**Reţele telefonice în Ardeal**. Ministrul de comerţ, prin ordinaţiunea din 6 iunie, Nr. 41.844, a dispus aranjarea de reţele telefonice în comitatele Albei inferioare, Târnava mică, Turda-Arieş şi Hunedoarei. Pe **teritoriul**

[489] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 43, Braşov 1887, p. 3

Albei inferioare, staţiuni telefonice vor fi în **Blaj**, **Alba Iulia**, **Aiud**, **Conţa**, **Vintul-de-jos**, **Ighiu**, **Metieş** (staţiune de jandarmi), **Zlatna**, **Abrud** şi **Roşia**. În **comitatul Hunedoarei**, vor fi staţiuni în **Baia-de-Criş**, **Brad**, **Deva**, **Ilia**, **Hunedoara**, **Haţeg**, **Pui**, **Petroşeni** şi **Geoagiul-de-jos**. În comitatul **Târnavei mici**, staţiunile vor fi în **Ibaşfalău**, **Ernot**, **S.-Martin**, **Mediaş** şi **Hususău**. În **comitatul Turda-Arieş**, în **Turda**, **Iara-de-jos**, **Trăscău**, **Câmpeni**, V**inţul-de-sus** şi **Murăş-Ludoş**. Aşadar, sunt 30 staţiuni telefonice, care vor fi puse în legătură cu **Clujul**"[490].

1904, Diaconovich: „**Roşia** (magh. Verespatak), comună rurală în Transilvania, comitatul Alba inferioară, cu 3.350 locuitori, din care 1.918 români şi 1.404 maghiari. Scaun de pretură. Mine de aur, argint şi aramă, cu o producţiune anuală în valoare de 4-800.000 coroane. Pe timpul romanilor, se numea Alburnus major, fiind deja, de atunci, exploatate minele. Aici s-au aflat şi multe table cerate. / **Roșia, protopopiat** greco-catolic, cu 15 parohii şi 12.050 suflete. / **Roșia** (magh. Rossia), comună mică în Ungaria, comitatul Bihor. Are 423 case, cu 2.163 locuitori greco-ortodocşi români. Teritoriul, 9.858 jugăre cadastrale, muntos. Se cultivă agronomia, stupăritul, prăsesc vite frumoase"[491].

1907: „**Adunarea de la Roşia şi Ohaba**. / Ziua de 15 septemvrie iar a fost ziua libertăţilor lui Andrássy şi a sateliților lui. O zi care ne dă prilej să ne umplem de dragoste față de marele guvern naţional, care duce la prăpastia fericirii milioanele din *Hungaria felix*! / După impozanta

[490] *Unirea*, Anul IV, nr. 32, Blaj 1894, p. 245
[491] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 846

adunare de la **Cergăul Mare**, s-a fixat ținerea alor două adunări, pe ziua de duminică, în 15 septemvrie stil nou, în **Roşia de Secaş** şi **Ohaba**. Bag-seamă că succesul atât de strălucit al adunării de la Cergău nu i-a lăsat pe Măriile lor în pace: N-au vrut să ne lase, fără să ne dea câteva ghiolduri. Fără să ne facă sânge rău! La **Roşia de Secaş**, numai 9 jandarmi. Cu 3 mai puţin decât la **Cergău**. Dar mai voinicoşi. Pentru că i-a făcut voinicoşi administraţia. Dl **primar din Roşia**, azi, Ion Pădureanu, mâine poate Erdössy Arpád. Şi măria sa, dl notăraş. Doamne fereşte, nu şi „Măria sa" dl fisolgăbirău Simonfi. El e român curat. Originar din **Lebedia**. / Drumurile trebuie să se facă. Asta-i porunca: oamenii trebuie să iasă la drum. E adunare? N-are de a face! E Duminecă? Cu atât mai puţin! A, repausul duminical, prescris prin lege! Legile nu trebuie executate, nici Andrássy nu execută legea de naţionalităţi. *Rajta hát*! Dle filer, scoateţi oamenii la drum! Să poată veni pe el dl fisolgăbirău şi dl solgăbirău. Și dl notăraș. Și dl sluga dlui fisolgăbirău. Şi cocişul dlui solgăbirău. Şi spionul de la Cergău. Şi ţiganii de la Alsó Dános!

Ego: oamenii împuţinaţi! Dar nu destul. Mai trebuie. Dle filer, la lucru. Ori... nu eşti jandarmul măriei sale? A lui Andrássy? / Altă poruncă nouă. Tot omul să stea în curte. Să nu cumva să iasă întru întâmpinarea iubitului nostru deputat. Pentru că e trădător de patrie. Iar... libertatea de întrunire e suspendată pentru **Roşia**. E suspendată constituţia. Pe ziua de azi. **Până se duce Maniu din sat**. A suspendat-o dl notăraș. / Și ce-mi mai văd ochelarii? O trădătoare de patrie. Domnișoara Veturia Deac! Dle filăr, n-o vezi? Cu frunza naționalistă la brâu? Dl jandarm se dă să i-o smulgă, cu puterea. Dar îl împiedică 3 clerici din **Blaj**, din suita dlui Maniu. / Iată antecedențele adunării. Și, cu

toate aceste, **adunarea de la Roşia a succes** peste aşteptare. S-au adunat peste 1.000-1-500 de oameni din **Roşia** şi jur. / La orele 10 a. m., soseşte dl deputat, însoţit de domnii dr. Victor Macavei, dr. Alex. Niculescu şi Aron Papiu, profesori de sfânta teologie, Niculae Marcu, vicerector seminarial; Aurel Voda, castelan mitropolitan; Alexiu Pop, administrator capitular; dr. Ioan Chirilă, Traian Erdelyi, dr. Cornel Ordace, cabdidat avocatură, I. Br. Hodoş, directorul „Patriei", şi clericii Iuliu Busoiu, Niculae Costea, Petru Gruia, Vasile Mărginean, Ioan Pop. / În mijlocul satului, au ieşit întru întâmpinarea iubiţilor oaspeţi parohul locului, Ioan Deac, preoţii din jur şi poporul, care acum n-a mai avut grija jandarmilor, ci a roit din toate părţile. Dl Deac rosteşte calde cuvinte de întâmpinare, iar domnişoara Veturia Deac, drăgălaşa fiică a domnului paroh, îi predă un buchet, în numele femeilor române.

Adunarea. Apoi începe adunarea. Vorbeşte dl Maniu, liniştit şi cumpătat, cum ştie domnia sa să vorbească. Toţi îl ascultă ca pe un proroc. Ca pe un apostol al zilelor de azi. Dl deputat îşi aduce aminte de cei care sunt duşi la drum. Dar şi aceia îs cu noi. Cel puţin cu sufletul şi cu gândul (Aici, dl Simonfi îl întrerupe. Pentru că agită în contra autorităţilor!). / Apoi continuă a da seamă despre întreaga activitate a domniei sale şi a partidului naţionalist, mulţumind alegătorilor pentru încrederea pusă într-însul şi cerând, şi pe mai departe, această încredere. Încheie între sincerele şi nesfârşitele aplauze ale mulţimii. / Vorbeşte, apoi, dl Dr. Victor Macavei, profesor de Sfânta teologie, din Blaj. Arată necesitatea introducerii sufragiului universal şi dezvăluie mârşavele planuri ale kossuthiştilor faţă cu această reformă însemnată. / Al treilea orator e Dr. Alexandru Niculescu, prof. de Sfânta teologie. Îşi rosteşte cea din-

tâi vorbire politică. Despre iubirea de neam și limbă. E o vorbire înflăcărată, rostită cu tot focul tinereții. Aduce exemple din Sfânta Scriptură. Cum şi-a iubit prorocul Ieremia neamul. Și Chistos şi sfântul apostol Pavel. Noi, mai ales, trebuie să ni le iubim, pentru glorioasa noastră origine. Străinii ne iubesc pe noi şi au păreri foarte bune despre neamul și limba noastră. Bellegarde (primarul legendar al Câmpulungului Moldovenesc – n. n.) zice că țăranii români sunt cei mai deşteți între ţăranii din Europa. Iar Hochmann spune că limba română e atât de sonoră şi bogată, încât s-ar potrivi pentru cel mai cult popor din lume. Toate vorbirile au fost ascultate cu multă luare aminte şi întrerupte de nesfârşite aplauze şi aprobări. Pe dl Dr. Niculescu îl salutăm cu bucurie în şirul cel dintâi al luptătorilor partidului național. / Părintele Deac prezintă un proiect de rezoluţie, la fel cu cel de la **Cergăul mare**. Se votează încredere deputatului Maniu şi soților săi, şi cere sufragiul universal. Se primeşte cu însufleţire. / Mulţumind pentru încrederea pusă într-însul, dl deputat roagă mulțimea să se îndepărteze în liniște, promițând, din parte-i, căşi va pune chiar sufletul pentru ai săi. Cu aceste, se închide adunarea, după care dl deputat, cu suita domniei sale, s-au întrunit la masa ospitală a părintelui Deac. În timpul prânzului, **a cântat muzica din loc** mai multe cântece româneşti naţionale.

La Ohaba. / La orele 2 p. m., plecăm cu toţii către **Ohaba**, însoțiți de 6 călăreţi din **Roşia**, care acum n-au mai fost opriți de jandarmi. Trecem prin comuna **Tău**. În mijlocul satului, ne întâmpină preotul, în fruntea ălor vreo 300 de oameni, care n-au putut să meargă la **Ohaba**. Părintele Patriciu Marcu îl bineventează, prin o cuvântare de 10 minute, rostită cu atâta însufleţire, cum numai un orator așa

de bun ca dumneasa poate să spună. Dl deputat răspunde, mulțumind poporului pentru buna primire şi asigurându-l despre dragostea ce el o nutreşte faţă de popor şi faţă de toate durerile lui. Promite că va lupta cu toată puterea pentru drepturile celor care azi sunt lipsiţi de ele.

În capul **Ohăbii**, ne întâmpină părintele Ioan Bătăcui şi vreo 10 preoţi din jur, în fruntea unei mulțimi imense de popor – aproape 6.000 de oameni. Bunull Bătăcui rostește cuvintele de bineventare, iar doamna preoteasă, Amalia Bătăcui, şi domnişoara Aurelia Predovici predau domnului deputat două drăgălaşe buchete de flori. / Adunarea a decurs în liniște. Însufleţirea şi alipirea poporului față de deputat abia se poate descrie. Aproape fiecare propoziție a dlui deputat a fost întreruptă de aplauze și aprobări zgomotoase. Mai vorbesc apoi domnii Dr. Macaveiu şi Dr. Niculescu, după care dl Vincențiu Predovici, parohul din **Vingard**, prezintă următorul proiect de rezoluţie: / „Adunarea poporală, ţinută în **Ohaba**, la 15 septemvrie stil nou 1907, din prilejul dării de seamă a deputatului Dr. Iuliu Maniu, a luat următoarea / **Rezoluţie**. / 1). Cere, fără amânare, introducerea votului universal secret şi fără nici o restricțiune. / 2). Votează deplină încredere deputatului nostru, Dr. Iuliu Maniu, şi celorlalți deputaţi din partidul naţional, aprobând întru toate ținuta lor în parlamentul țării". / Rezoluţia aceasta a fost primită în unanimitate, cu multă însufleţire. După ce, apoi, dl deputat mai rostește câteva cuvinte de încurajare către popor, s-a închis şi această adunare, care, precum zice, a fost una dintre cele mai însufleţite dintre cele care s-au mai ținut în cercul electoral al Vinţului de jos. / Notez că, la această adunare,

au asistat 6 jandarmi, acum cu trei mai puțin, decât la **Roșia**"[492].

1927: „**Roșia** este comună mare, curat românească. În timpuri de demult, pe-o coastă pleșuvă, de deasupra Secașului, se înălța o mare mănăstire, cu ziduri grele, roșii, a călugărilor benedictini. Se mai văd și astăzi cărămizi spălate de puhoaie și oase albe, care pomenesc străvechea așezare. / Călugării de demult n-au fost însă români, și așa i-au măturat vremile și împrejurările nepriincioase. Satul **Roșia** a rămas al nostru în întregime, afară de secretarul ungur și de alte două familii ungurești, coborâtoare ale nemeșilor străini de demult. / O foarte frumoasă și mare biserică vestește biruința nației noastre și adună la rugă un popor bun, curat și mândru. Roșienii sunt creștini cucernici și evlavioși, care iubesc biserica și iubesc cele sfinte... / Conducătorii Despărțământului Blaj al „Asociațiunii", care luptă pentru lumină și pentru înălțare, au hotărât să țină adunarea din acest an a „Astrei" în **fruntașa comună Roșia**, ca să aibă întreg Secașul o sărbătoare de înfrățire şi de răsplată, pentru inimoșia și vrednicia sa din trecut și de astăzi. Adunarea s-a și ținut, în ziua de duminecă, 18 septemvrie, fiind cu adevărat o minunată sărbătoare națională, cum mai frumoasă și mai măreață rar s-a putut vedea în întreg ţinutul Târnavelor.

Sosirea la Roșia și slujba dumnezeiască. Duminecă, dimineaţa, a dat Dumnezeu o zi frumoasă și limpede, cu cerul ca lacrima şi cu soarele vioi şi dulce. Uliţele Roşiei luceau de curate şi pe la toate porţile răsăreau creștini în haine de sărbătoare, îndreptându-se cucernici spre lăcaşul dumnezeiesc din grui. Clopotele sunau mângâietor şi ves-

[492] *Lupta*, Anul I, nr. 194, Budapesta 1907, pp. 4, 5

teau sfânta slujbă. / Dinspre Blaj, se aud întruna trăsuri şi automobile, care aduc oaspeţi dragi şi aleşi. Vin şi doamne şi domnişoare, între care multe au îmbrăcat mândrul nostru port naţional... / Toţi care sosesc se îndreaptă spre biserică, unde slujba se urmează cu multă cucernicie. Slujeşte părintele Ștefan Roșianu, preşedintele despărţământului, împreună cu părintele Ioan Deac, parohul local. Cântă frumos cantorii şi tineretul din Roşia.

Adunarea. În mijlocul comunei, la o masă mare, îmbodobită cu velinţe româneşti şi cu cărţi, în umbra unui frăgar bătrân, stau membrii comitetului cercual al „Astrei", în frunte cu venerabilul preşedinte Ștefan Roşianu. De jur, împrejur, cununa de oaspeţi din Blaj şi din satele ținutului. Domnişoare în port românesc dau locului înfăţişarea de grădină cu flori învoalte, râzătoare. Iar până departe, cât cuprind uliţele, o mare de capete, bărbați şi femei, feciori şi fete, care aşteaptă cu nerăbdare să se înceapă adunarea, Copilandrii nu şi-au mai găsit alte locuri, de unde să poată vedea şi ei celea ce se întâmplă, decât în crăcile copacilor, pe care îi înfloresc şi îi cuprind ca stolurile de păsări salcâmii, primăvara. / Cel dintâi cuvânt îl ridică preşedintele, deschizând adunarea printr-o vorbire potolită, dar adâncă şi plină de înțelepciune... /

Portul şi dansurile secăşene. Încă nu era chiar încheiată adunarea, când au răsărit, ca din pământ, nişte căniţi de „lătureni", cu ceteri şi cu gurduni, care au adunat tineretul în curtea şcolii, la întrecerile de port şi de jocuri naţionale. / Juriul, alcătuit din doamnana Eliza Dr. Bianu, ca prezidentă, Letiţia Munteanu, Ersilia Munteanu, profesoara Ungureanu, Dr. Ioan Coltor, Dr. Ioan Bianu, Ioan Băgăian şi Laurean Puia, profesor, a intrat printre tineret, să caute porturile celea mai frumoase şi mai curate şi să

judece isteţimea jocurilor. / Mai întâi, s-au ales ia jos voinicesc flăcăii singuri. Nişte lujeri de feciori, de duduia pământul sub călcâiele lor. Şi se învârteau, şi săreau, pe tactul muzicii, de credeai că au argint viu în pulpe. Joc din bătrâni, cu „ponturi" de-un ritm fără pereche. / Şi-apoi s-a pornit o horă focoasă, cu fete, şi o „Învârtită" secăşană, în câte trei şi patru, de le lăsa gura apă şi la moşnegi! Minunate fete mai are dragul de Secaş! Nalte, mlădioase, cu faţa ca roua şi cu ochi de bobotaie. Şi ce mai port, şi ce mai izvoade pe celea ii! Nu-i mirare că jurul nu ştia pe care să le înscrie mai degrabă la premii!

Dintre flăcăi, au luat premiul „Astrei", cu diplomă, pentru joc: Iacob Burnetea lui Petru, / Leonic Ionaș, / George Bogdan I. Petru, / Bărbos Gligor, / Beangu Niculaie, / Blană Niculae, / Calu Niculaie al lui Alisandru, / Calu Niculae I. Culiţă / şi Calu Vian, **toți din Roşia**. Apoi, Iosif Tăuşan, din **Broşteni**, şi Cristea Manoilă, din **Păuca**.

Dintre fete, pentru port şi joc: Maria Popa I. Ilie, / Ana Aron, / Ana Damian, / Maria Pădurean, / Anica Dancu din **Cenade**, Maria Brinzei I. Vasile, / Maria Brinzei a lui Ion, / Chiva Burnete, / Ana Pușcaș I. Izidor, / Chiva Lupeanu, / Ana Nemeș I. Ioan, / Maria Muntean I. Gligor, / Emilia Lupeanu / și Emilia Munteanu...

Seara, domnii învățători Damian și Munteanu au aranjat o producție teatrală cu copii de şcoală, după care a urmat o foarte plăcută petrecere cu joc, în amândouă sălile şcolii. / Ceteraşii au asudat din greu, până în dalbele zori"[493].

1929: „**Serbările Unirii**. Judeţul Târnava Mică sau judeţul Blajului, cum se mai numeşte, a fost totdeauna în

[493] *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 39, Blaj 1927, pp. 1-3

fruntea mişcărilor naţionale şi patriotice. Târnăvenii şi Secăşenii nu puteau să rămână mai prejos nici de data asta. Şi n-au rămas!... / „**Coloana Secașului**“ a cuprins comunele **Roşia**, **Broşteni**, **Cergăul Mare**, **Cergăul Mic**, **Tău**, **Ohaba**, **Berghin** şi toate satele până la Mureş. În fruntea coloanei era **muzica din Cergăul Mic**. **Ohăbenii** şi **Tăuşenii** au aşteptat coloana cu porţi de triumf şi cu însufleţite cântece naţionale. **Ohaba** a dat peste 90 de „voinici“, cu drapelul şi cu muzica lor, şi alţi peste 400 de participanţi, sub conducerea notarului, primarului şi secretarul comunal. Coloana a dormit în comuna **Berghin**, unde a avut loc o frumoasă găzduire. Locuitorii saşi, în frunte cu preotul lor, Seghedi, s-au purtat foarte patriotic, primind cu braţele deschise pe numeroşii oaspeţi şi alăturându-se şi dânşii la coloană. Drumul a fost numai cântec, steaguri, flori şi însufleţire de nedescris. Bătrânii, care nu se puteau alătura la coloană, rămâneau cu ochii înlăcrimaţi”[494].

1932: „La articolul nostru, întitulat „Să fie adevărat?”, publicat în nr. 23, din 5 iunie al gazetei noastre, dl prefect al județului Târnava Mică ne trimite următorul răspuns al Serviciului Agricol al județului, pe care-l publicăm aici în copie:

„România, / Ministerul Agriculturii și Domeniilor, / Serviciul Agricol al județului Târnava Mică / Nr. 1571/1932, luna VI, ziua 11. / Domnule Prefect, La adresa Dumneavoastră Nr. 8032/1932, cu onoare comunicăm următoarele: / Proprietarul Mendel Iacob a fost expropriat pe hotarul comunei **Tiur** de Comisiunile de R. A. din județ. / Comitetul Agrar a retrocedat proprietarului Iacob Mendel 35 jugăre teren, din ceea ce expropiase Comisiunile de R.

[494] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 21, Blaj 1929, p. 1

A. din loc. / În comuna **Tiur**, s-a făcut împroprietărirea definitivă înainte de această retrocedare de teren, și locuitorii erau puși în posesie pe loturi. / S-au împroprietărit pe hotarul comunei **Tiur** şi **Ciufud**... / Alt teren disponibil, în jurul comunei Tiur, nu mai este și, ulterior, au devenit disponibile 47 jugăre de teren la **Roşia**, coordonându-se lucrările de expropriere prin Comitetul Agrar la proprietatea Francisc și Elena Zeethal din **Rpșia de** Secaș. Acestor proprietari li s-a dat, în alt județ, terenul acesta de 47 jugăre disponibil. În ceea ce privește raportul dlui notar din **Roşia de Secaş**, au fost satisfăcuți cei îndreptăţiți la împroprietărire”[495].

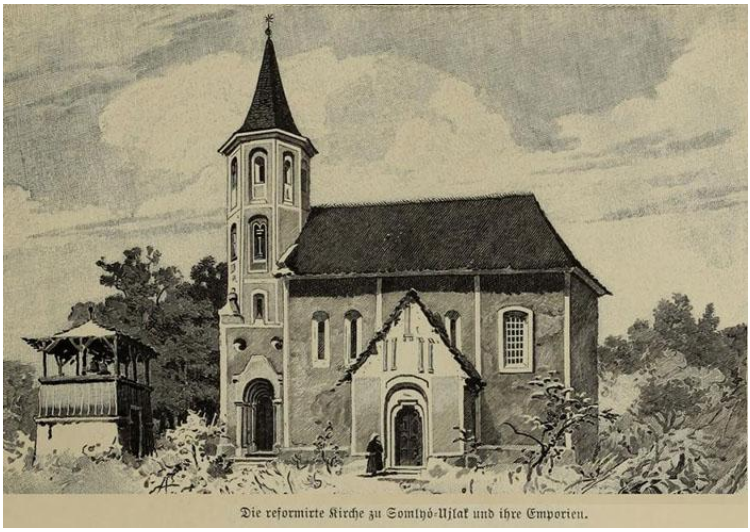

Die reformirte Kirche zu Somlyó-Ujfalu und ihre Emporien.

[495] *Unirea Poporului*, Anul XIV, nr. 30, Blaj 1932, p. 4

ROŞIORI

(Fileghihaz, Doroghaza, azi **Roşiori**, judeţul Bihor)

1358, martie 9, Vişegrad: Regele Ludovic scrie capitlului din Oradea că i s-a plâns „Ştefan, fiul lui Laurenţiu de Doby (în Ungaria), că toate actele sale întocmite şi date cu privire la drepturile şi moşiile sale, adică cele chemate **Eggedmonustura** (dispărut, lângă Diosig, judeţul Bihor), **Petreu** (Petry, judeţul Bihor), Pulug (?), Demeter (în Ungaria), **Coli** (Cool, cătun lângă **Săcueni**, judeţul Bihor), Hothaz (în Ungaria), **Nogeer** (dispărut, lângă Diosig, judeţul Bihor), Chehy (în Ungaria), **Diosig** (Gyozegh, judeţul Bihor), **Kutfev** (dispărut, lângă Diosig, judeţul Bihor), **Nyek** (dispărut, lângă Diosig, judeţul Bihor), **Fileghihaz** (Doroghaza, azi **Roşiori**, judeţul Bihor), **Komad** (Romad, dispărut, lângă Ilva, judeţul Maramureş), Perch (în Ungaria), Achad (în Ungaria), Wyd (în Ungaria), Tamásy (în Ungaria), Bygech (în Ungaria), Kupch (în Ungaria), **Nandras** (dispărut, lângă Diosig, judeţul Bihor), Doroglesy (în Ungaria) şi **Sarfev** (dispărut, lângă Diosig, judeţul Bihor), i-au fost late şi duse şi înstrăinate, dimpreună cu toate celelalte bunuri ale sale, de nişte hoţi şi răufăcători, care i-au spart uşile caselor şi dulapurile, iar alt rând de acte se află, după obicei, pus spre păstrare în sacristia mănăstirii sfântului Ştefan, întâiul mucenic, din Dealul Orăzii. / Drept care,

poruncim să trimiteţi spre mărturie, omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia omul nostru Ladislau, fiul lui Ştefan de **Deapoi** (Gyapol, Gyapul, azi dispărut, lângă Roşiori, judeţul Bihor), sau Andrei, fiul lui Emeric de **Niuved** (Nyueg, Nyuegh, judeţul Bihor), ori, în lipsa acestora, Ioan, fiul lui Iwanka, mergând la numitul convent, să ceară, din porunca maiestăţii noastre, actele lui Ştefan, fiul lui Laurenţiu, cu privire la sus-zisele moşii, puse spre păstrare în pomenita arhivă, poruncind să se treacă în scris cuprinsul lor cuvânt cu cuvânt”[496].

[496] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 236, pp. 248-250

ROVINIŢA MARE

(Omor, Vmur, azi **Roviniţa Mare**, judeţul Timiş)

1362, noiembrie 17, Haram: Laurenţiu, fiul lui Dominic, castelan de Haram (în Serbia), dă de ştire (scrisoarea e deteriorată, dar refăcută din alte 3 copii – n. n.) că, venind în faţa capitlului din Titel „Ioan, fiul lui Grigore, diacul de **Cherneuch** (dispărut, pe Bârzava, judeţul Caraş-Severin), iar pe de altă parte Ladislau, fiul lui Gal, diacul de **Omor** (Omor, Vmur, azi **Roviniţa Mare**, judeţul Timiş), Ioan a spus că a vândut, pe 120 de mărci, socotind fiecare marcă la patru florini, lui Ladislau, fiul lui Gal, şi moştenitorilor săi jumătatea lui din moşia **Zenthandras** (dispărut, lângă Sudriaş, judeţul Timiş), aflătoare în comitatul Caraş, aşeuată spre apus, dobândită prin cumpărare de la Petru şi Benedect zişi Borza de **Zedech** (dispărut, lângă Jimbolia, judeţul Timiş)”[497].

1368, mai 8, Arad: Capitlul bisericii din Arad dă de ştire că, înfăţişându-se „Beke cel Roşu de **Uruzapaty** (dispărut, lângă Lugoj, judeţul Timiş), în numele domnului Benedict, banul ţării Bulgariei, precum şi al lui Nicolae şi Petru, fiii lui Pavel, fiul lui Heem de **Remetea** (Remete,

[497] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 135, pp. 110, 111

judeţul Caraş-Severin), făcând întâmpinare şi împotrivindu-se, a oprit, în temeiul megieşiei, pe Ioan, fiul lui Hench, şi pe Petru, fiul lui Egidiu, de la vânzarea, zălogirea, darea în schimb şi orice fel de înstrăinare a moşiei lor, numită **Belenes** (dispărut, lângă Secăşeni, judeţul Caraţ-Severin), aflătoare în comitatul Caraş, iar pe Ladislau, fiul lui Gall de **Omor** (Umur, Vmur, azi **Roviniţa Mare**, judeţul Timiş), şi pe oricare alţii, de la cumpărarea şi luarea ei în stăpânire”[498].

1370, mai 12, Şemlacu Mare: Palatinul Ungariei dă de ştire că, înmulţindu-se „răufăcătorii şi tâlharii din regatul său, regele ne-a trimis în oricare comitate ale regatului, pentru a ţine adunări obşteşti, şi noi am ţinut adunare obştească cu obştea nobililor şi a altor oameni, de orice stare şi seamă, din comitatul Caraş, aproape de oraşul **Şemlac** (Mezeudomplyo, azi **Şemlacu Mare**, judeţul Timiş), pentru a înfrâna pe hoţi şi pe tâlhari, a stârpi pe orice răufăcători şi a împărţi, oricui s-ar plânge, dreptatea cuvenită. În acea adunare, am cerut obștii nobililor zisului comitat să ne dea, ca asesori juraţi, pe Ioan, fiul lui Ladislau, fiul lui Pousa, Ioan zis Babig, Andrei zis Torma, Dionisie zis Kepe, Toma zis Dyakolch, Petru, fiul lui Laurentiu, Nicolae de... usnuk, Petru, fiul lui Gegus, Ştefan de Bayton (dispărut, judeţul Timiş), Ladislau, fiul lui Gal, Nicolae, fiul lui Andrei, şi Toma, fiul lui Cosma de Ianova (dispărut, judeţul Caraş-Severin), şi apoi acei asesori juraţi, împreună cu Petru, fiul lui Chulnuk, vicecomitele Emeric, fiul lui Ioan de Helymba (dispărut, lângă Şoşdea, judeţul Caraş-Severin), Gheorghe cel Roşu, Simion, fiul lui Heym de Teyed (dispărut, în Banat), si Mihail, fiul lui Petru de Bi-

[498] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 315, p. 481

serica Albă (în Serbia), atingând lemnul Crucii Domnului, au jurat… Şi ţinând între ei sfat chibzuit, ni i-au trecut în condica lor, drept hoţi obşteşti şi răufăcători înveteraţi, care trebuie scoşi în afara legii şi predaţi spre a-și căpăta cuvenita pedeapsă, pe Prosa, iobagul magistrului Ladislau, fiul lui Gal de **Omor** (Umur, Vmur, azi **Roviniţa Mare**, judeţul Timiş), locuind pe moşia aceluia Kundench... la magistrul Ladislau, locuind pe moşia sa **Denta** (Dench, judeţul Timiş); pe Benedict zis Orrus, iobagul acelui magistru Ladislau, locuind în zisul sat Denta; pe Toma cel Roşu, care locuieşte în oraşul **Şemlac**, iobag al regelui; pe Ioan, fiul lui Avram, locuind în zisul oraş; pe Hranoya cnezul, iobag regesc, locuind în satul Zuhor (dispărut, judeţul Timiş), ca gazdă de hoţi; pe Ladislau, fiul lui Brata cnezul, iobag regesc, locuind în satul Zcepteleky (dispărut, în Banat), de asemenea gazdă de hoţi; pe Bratak, iobag regesc, locuind în satul Soma (dispărut, judeţul Timiş), pe pământul ce ţine de cetatea) Erdsomplyo (cetate în judeţul Caraş-Severin); pe Valentin, fiul lui Nicolae cnezul, iobag regesc, locuind în satul lui Petru, fiul lui Balc, pe pământul ce ţine de Borzwafeu (dispărut, judeţul Caraş-Severin); pe Bratizlou si Bucha, iobagii magiştrilor Benedict şi Petru, fiii lui Pavel, fiul lui Heem, locuind în satul **Radimna** (azi **Moldova Nouă**, judeţul Caraş-Severin); pe Vanchuk, locuitor pe pătrimea fiicelor din moşia **Doman** (Doman, judeţul Caraş-Severin): pe Drugan, iobag regesc, locuind în satul Basta (dispărut, judeţul Caraş-Severin), ce tine de cetatea Erdsomplyo; pe Ladislau..., iobag regesc, locuind în Moxond (ţinut în Serbia); pe Andrei, fiul lui Toma zis Kutus, care e pribeag; pe Iacob, fiul lui Kopaz, ce se ascunde; pe Choga şi pe Petru, fiul lui Tudor, locuind în satul Hom (dispărut, judeţul Caraş-Severin), iobagii lui Francisc, fiul ma-

gistrului Konya, fostul ban; pe Stoica şi Voicu, fiul său, iobagii zisului Francisc, locuind în satul Ters (dispărut, judeţul Caraş-Severin), gazde de hoţi; pe Bakaan, care se ascunde; pe Boguzlou, care e pribeag; pe Radouch, locuind în satul Bozyas (dispărut, judeţul Caraş-Severin), iobag al lui Nicolae, fiul lui Nicolae de Jank (dispărut, judeţul Caraş-Severin); pe Rada, fiul lui Mycos, locuind în satul **Hom**, iobag al sus-zisului Francisc, fiul magistrului Konya, şi pe Wolp, fiul lui Ztyrw, iobag al regelui, locuind în satul Novak (dispărut, în Banat); pe Mihail, fratele sus-zisului Bucha, iobag regesc ce locuieşte în satul Kuzegh (dispărut, în Banat) şi ţine de cetatea Galambuch (cetate în Serbia); pe Kychyn, fiul lui Nogyhna, ce e pribeag; pe Rados fiul lui Tyseu, iobag regesc, locuind în satul Teremfeu (dispărut, în Banat); pe Farkas, altfel numit şi Faryan, pe Veytyh, Benche, Buchan şi Luca, ce sunt pribegi; pe Stoian, fiul lui Bratyzlou, care stă în satul Karalus (dispărut, judeţul Timiş), pe pământul ce ţine de oraşul **Şemlac**; pe Dumitru zis Bychench şi Drusoys, iobagii lui Toma, locuind în satul său numit Matyaz (dispărut, lângă Ilidia, judeţul Caraş-Severin); pe Mykola, locuind în satul Kygyos (dispărut, în Banat), făuritor de bani falşi; pe Ladislau, fratele sus-zisului Mykula, care şade pe lângă magistrul Karapch, făuritor de bani falşi; pe Ladislau, fiul lui Kragnus, iobag regesc, locuind în satul Kragunfalva (dispărut, judeţul Caraş-Severin), pe pământul ce ţine de **Ilidia** (Ilyed, judeţul Caraş-Severin), ca gazdă de hoţi; pe Ratk, iobagul lui Petru, fiul lui Heem, locuind în satul **Ersig** (Egerzeeg, Egerzegh, Egurzeg, Egurzeegh, judeţul Caraş-Severin); pe Gozcyn, care e pribeag, pe Dobra, iobagul lui Gheorghe, fiul... răposatului voievod, locuind în satul Teyed (dispărut, în Banat); pe Ztahna, care e pribeag; pe Buda şi Haal, io-

bagi regeşti ce stau în satul Almaş (dispărut, în Banat); pe Sysa, rătăcind fără căpătâi; pe Dobray şi Prodan, fiul lui Balkonya, şi pe Pryan, iobagi regeşti ce locuiesc în satul Herczek (?); pe unul zis V... care este pribeag; pe Wolka, iobagul lui Zemere, locuind în satul Talyanfalwa (dispărut, în Banat); pe Syuka, fiul lui Ztanyzlou, ce stă ascuns; pe Toma zis... iobagul... locuind...; pe Horgach, iobagul fiul lui Nicolae, locuind în satul Chazarteteu (?); pe Vasile şi pe Luca, fiul lui Mladin, ce sunt pribegi; pe Veze, rătăcind fără căpătâi; pe Ladislau, fiul lui Drayan, şi pe Rada, fratele său, ce sunt pribegi; pe Valentin, fiul lui Luca, ce stă ascuns; pe H..., pe Zla...; pe Blasiu, iobagul magistrului Petru, fiul lui Heem, locuind în Ersig; pe Rad, locuind în satul Rad (dispărut, lângă Belinţ, judeţul Timiş); pe Olyad, fiul lui Dragoya, ce stă ascuns; pe Kya, fiul lui Druguzlou; pe Mihail zis Buka, ce stă în satul **Giulvăz** (Giulvez, judeţul Timiş)... şi pe Mekenye, fiul lui Kur, locuind în Şemlac.

Şi cum aceşti răufăcători, puşi în afara legii, deşi au declarat că se vor supune legii şi dreptăţii, nu s-au îngrijit să vină sau să trimită pe cineva la acea adunare a noastră şi să se supună judecății… am hotărât ca, oriunde şi la oricine ar putea fi găsiţi, de către oricare şi de oricine, acei răufăcători toţi sau unul câte unul să aibă dreptul de a-i ucide, spânzura şi căzni pe unii ca aceştia, cu orice chin, şi de a-şi lua şi ţine pentru sine bunurile şi lucrurile lor”[499].

[499] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 511, pp. 770-774

ROZAVLEA

(Janosvajdafalva, Rosalia, Rozália,
azi **Rozavlea**, judeţul Maramureş)

1390. aprilie 30, Buda: „Mandatul regelui Sigismund, pentru reambularea metelor (actualizarea hotarelor) posesiunilor **Iza** (azi **Vadu Izei**, judeţul Maramureş), **Apşa de jos** (Teceu, districtul Sighetului, judeţul Maramureş), **Rona de sus** (Felsőróna, azi **Rona de Sus**, judeţul Maramureş), **Bârsana** (Barcánfalva, judeţul Maramureş), **Rosalia** (Rozália, azi **Rozavlea**, judeţul Maramureş), **Ruskova** (Visóoroszi, azi **Ruscova, judeţul Maramureş**) şi **Vişeu** (Kethuyssou, azi **Vişeul de Sus şi de Jos**, judeţul Maramureş) în favorul magiştrilor Balc voivodul şi Dragh din Maramureş”[500].

1411, aprilie 21, Cașovia: „Regele Sigismund conferă lui Stanislau, fiul lui Joan din **Dolha**, fraților săi Joan, Georgiu și Bogdan, verilor săi Georgiu și Andreu, fiii lui Joan voievod, moșiile **Rosalia** (Rosalia, Rozália, azi **Rozavlea**, judeţul Maramureş), **Șieu** (judeţul Maramureş), **Strâmtura** (Barcánfalva, azi Bârsana, judeţul Maramureş), **Botiza** (Batiza, judeţul Maramureş), **Petrova** (judeţul

[500] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 57, p. 98

Maramureş), **Leordina** (judeţul Maramureş), **Poenile** de sub munţi (Havasmező, azi **Poenile de sub Munte**, judeţul Maramureş) şi **Cuhea** (judeţul Maramureş), mai ales pentru moartea vărului lor, Mihail, fiul lui Elie, căzut în războiul contra polonilor"[501].

1411, iulie 27, Vişegrad: „Mandatul regelui Sigismund pentru reambularea metale (refacerea hotarelor – n. n.) a moșiilor **Rosalia, Strâmtura, Șieu, Petrova, Leordina, Ruscova, Poenile** (de sub munţi) și **Botiza**. Reambularea metelor anumite se face fără contrazicere şi se introduc în posesiunile lui Stanislau din **Dolha**, cu frații săi, Joan, Georgiu, Bogdan, și unchii săi, Andrea și Georgiu"[502].

1427, august 1: „Litere de fassiune perennale (scrisoare de dispoziţii t4stamentare – n. n.), prin care se învoiesc fraţii Stanislau, Bogdan şi Ivașco, fiii lui Joan din **Dolha,** astfel încât Stanislau absolvă pe fraţii săi de a-l rebonifica (răsplăti) pentru jertfele sale, aduse prin vărsare de sânge și prin avere, întru câştigarea donațiunii noi asupra moșiei lor comune, **Rosalia** (Rozavlea), iar pe de altă parte, Bogdan și Ivașco din Dolha cedează fratelui lor Stanislau părţile lor în moșiile Sarkad, Romanpataka și Zadnya din comitatul Beregh (în Ucraina)"[503].

1430, august 19: Relațiunea conventului din Lelesz către regele Sigismund, despre aceea că, la cererea românului Mihail Gherheș, fiul lui Sandrin din **Saraseu**, soţul

[501] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 95, pp. 166, 167
[502] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 99, pp. 175-178
[503] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 158, pp. 271, 272

nobilei doamne Stana, fiica lui Joan, oarecândva voievod din Janosvajdafalva, şi la cererea lui Andrea, fratele lui Mihail, a provocat pe Stanislau din **Dolha** în partea sa de moşie în **Rosalia** (Rozavlea), ca să se înfăţişeze înaintea scaunului regesc și să producă donațiunile și literile (scrisorile) suffurate și rezervate, referitoare la moșiile lui Joan, oarecândva voievod”[504].

1430, noiembrie 24: „Conventul din Lelesz adevereşte că Stanislau și Georgiu, nepoții lui Joan vodă din **Rosalia** (Janosvajdafalva, Rozavlea), din iubire frățească către Mihail și Joan, fiii lui Sandrin Gurheș din **Saraseu**, născuți din nobila doamnă Stana, fiica lui Joan vodă din **Rosalia**, au dat la aceştia, pentru totdeauna, părțile lor din **Poenile Șieului** (Poenile de sub Munte), din **Slătioara** (azi **Hoteni**) și dintr-o moară în **Șieu**, pe apa Șieului, care părți au fost oarecândva ale moșului lor, vodă Joan, dar, după moartea lui, înstrăinându-se, nobilii din **Dolha** le-au recâştigat”[505].

1431, februarie 22: „La mandatul judelui Curiei regeşti, Mihail, Joan, Andrei, Elia și Ştefan, fiii lui Sandrin Gurheş din **Saruseu**, și ai doamnei Stana, fiica voievodului Joan din Janosvajdafalva (Rosalia) se introduc, fără contrazicere, în posesiunea moșiilor **Poeni** (de sub Munte) și **Slătiora** (Hoteni) și a unor părţi în moșia **Șieu**, şi a unei mori pe râul Șieului”[506].

---

[504] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 163, pp. 279, 280

[505] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 164, pp. 280, 281

[506] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 166, pp. 284, 285

1450, iunie 18, Buda: „Mandatul palatinului ţării pentru introducerea lui Mihail, fiul lui Ştefan, voievod din **Dolha**, în posesiunea jumătăţii din Rosalia (**Rozavlea**) și a alor patru sesii iobagionale din **Poeni**. Introducerea se face fără contrazicere”[507].

1456, aprilie 28, Buda: „Donaţiune nouă, prin care regele Ladislau V dăruieşte lui Ambrosiu din **Dolha** și fratelui său Mihail, voievod din Rosalia (**Rozavlea**) moşia **Cuhea**, ținută de strămoșii lui Ambrosiu, dar ocupată prin Simeon din **Bocicoel**”[508].

1456, aprilie 28, Buda: „Mandatul regelui Ladislau pentru introducerea lui Ambrosiu din **Dolha** și a fratelui său Mihail, voievod din Rosalia (**Rozavlea**), in posesiunea moșiei **Cuhea**, și al dreptului regesc de acolo, ocupate prin Simon din **Bocicoel**”[509].

1459, mai 21, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Mihail și Ambrosiu din **Dolha** în contra lui Joan din **Dolha** alias din **Ruszkova**, care a ocupat părțile lor din Rosalia (**Rozavlea**) și din **Poeni**; și în contra lui Petru din **Vad**, Georgiu din Vănceşti (**Onceşti**), Jurea din **Călineşti**, Georgiu Ficze din **Giuleşti**, Bud din **Budeşti** și Joan Mikle din **Șugatag** pentru faptele lor potenţiale (penale), săvârșite în **Strâmtura** și în **Botiza**”[510].

---

[507] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 205, pp. 347, 348

[508] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 223, pp. 380, 381

[509] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 224, pp. 381, 382

[510] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 248, pp. 425, 426

1466, septembrie 10: „Litere (scrisoare) despre învoirea lui Ambrosiu din **Dolha** şi a fiilor săi cu Mihail Orda din Leordina şi cu Mihail Bogdan din Petrova şi fiii lor, care se învoiesc ca moşiile lor Rosalia (**Rozavlea**), **Poiana** şi **Lunca** să fie împărţite între dânşii, astfel cum au fost şi între părinţii lor, iar moşia **Dolha** să rămână, până ce trăiesc, în posesiunea lui Ambrosiu”[511].

1473, martie 13, Buda: „Mandatul judelui Curiei regeşti pentru introducerea lui Nicolau Dragfy din Béltek în moşiile **Bârsana**, **Iza**, **Apşa de jos**, Rosalia (**Rozavlea**), **Strâmtura**, **Şieu**, **Ruszkova**, **Botiza**, Bedeu, Belavár (Kis-Kirva), **Crăciuneşti**, Várallja (Váralya, Szucsetatye, Sub Cetate), **Bocicou**, **Biserică albă**, Două **Vişae** şi **Borşa**. Moşnenii protestează în tot locul”[512].

1848: „La 30 sept. 1848, borşenii lui Popa Lupu rup emblemele ungare de pe primărie şi alungă jandarmii din comună, precum şi pe comisarul Ludovic Jura, încredinţat cu recrutarea celor 23 moiscieni şi a celor 58 borşeni. La aceasta, pleacă la **Borşa**, pentru restabilirea ordinii, o companie de soldaţi unguri din **Teceu**, în frunte cu pretorele Vasile Mihalca şi cu Ioan Săpânţanu, preşedintele curţii marţiale, împuterniciţi de a recurge la toate mijloacele de represalii. Aici însă au fost întâmpinaţi de 1.000 borşeni înarmaţi cu furci, securi, coase şi pari. Conducătorii borşenilor arătară lui Mihalca un document, semnat de colonelul Urban şi de doi ofiţeri din graniţă, prin care se adeverea că ei au depus deja jurământul pe împărat. Încercările de a amăgi pe revoltaţi cu declaraţia că şi ei sunt prieteni cu îm-

[511] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 276, pp. 477, 478

[512] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 300, pp. 517, 518

păratul, precum şi arătarea vulturului cu două capete, din partea ofiţerilor unguri, au dat greş. În cele din urmă, Mihalca, împreună cu soldaţii, a fost silit să se retragă la **Vişeu**. / A doua zi, **Borşa** a fost ocupata de căpitanul Binder, însoțit de 60 grăniceri români. La apelul său, plecară la **Năsăud** 300 de borşeni, pentru a se înrola sub steagul împăratului. În curând, au sosit la **Vişeu**, pentru întărire, 1.526 de ostaşi unguri, din care 600 erau din oraşele regeşti, iar 926 din comitatul Sabolci. Auzind despre aceasta, borşenii an scris lui G. Mihaly că sunt gata să se supună, dar numai cu condiţia să nu fie obligaţi să-şi calce jurământul dat împăratului şi nici să fie recrutați în armata lui Kossuth. Totuşi, la 28 octombrie, ora 14, în faţa forței superioare, **Borşa a capitulat**. Autoritățile au alcătuit aici o tabără de concentrare, unde au adunat toate elementele mai periculoase din regiune. În răstimp, sosind ordin din partea lui Mihaly, ca față de români să se procedeze numai cu blândeţe şi cu vorba bună, românii de pe valea Vişeului n-au mai fost obligați să se înroleze în armata revoluţionară. / La începutul lui octombrie, au coborât la **Săcel** 130 de grăniceri români şi, la chemarea lor, au plecat la **Năsăud** sute de ţărani de pe Iza, ca să depună jurământul de credință față de împărat. La câteva zile, sosi pretorele Mihalca, însoțit de armată şi, găsind la **Săcel** 400 de țărani gata de plecare în Ardeal, a reuşit să-i împrăştie la vetrele lor. Tot atunci a luat măsuri pentru paza trecătorilor, anunțând pedepse aspre pentru cei care vor îndrăzni să treacă granița. Totuşi, spiritele nu s-au liniştit şi trecerile peste graniță au continuat fără întrerupere. Ba, mai mult, poporul din **Dragomireşti** a spart capul notarului Iosif Balea, pentru că a îndrăznit să propage ideile lui Kossuth, iar în **Ieud**,

la protestul lui Chindriș Ionaș, poporul a refuzat să contribuie cu ceva pentru recruți.

Pentru restabilirea ordinii, a fost trimis comandantul Várady, în fruntea batalionului său, cu care, la 7 decembrie, ocupă **Bârsana**, **Strâmtura**, **Rozavlea** şi **Şieul**. Din Șieu el scria Comitatului că săcelenii sunt mai răi decât borşenii şi cerea să i se admită distingerea satului şi împrăştierea populaţiei sale. Cererea însă nu i s-a aprobat, deoarece, pe lângă opreliştea dată de Mihaly, a mai trimis vorbă şi maiorul Urban, că, dacă se va atinge cineva de viaţa şi avutul ţăranilor români, credincioşii împăratului, va năvăli cu toate forţele ce dispune în Maramureş şi pe unde va trece nu va rămânea piatră pe piatră. Ca urmare, Várady s-a mulțumit să ocupe **Ieudul**, **Cuhea**, **Dragomireștii** şi **Sălişte**a, iar la 13 decembrie ocupă şi **Săcelul**, distrugând totodată drumul ce lega **Dragomireştii** de **Telciu**. În Săcel încă s-a înfiinţat o tabără de concentrare, după modelul celei din Borşa. / Pe Mara şi Cosău, capii tulburărilor erau primarul Berinde Grigore din **Budeşti** şi fruntaşul Pop Andraş al lui Toader din **Giuleşti**, care, însoțiți de mai mulți măreni, au fost personal la **Năsăud** pentru depunerea jurământului de credință față de împărat. După restabilirea ordinii pe Iza şi Vişeu şi după ce intervenţia personală a vicarului Anderco a fost primită cu huiduieli, populaţia de pe Mara şi Cosău a fost silită să se supună în faţa forţei superioare a armatei, care a înființat, la **Budeşti**, o tabără de concentrare. La 5 decembrie, se semnalează tulburări la **Petrova** şi autoritățile iau măsuri ca revoltaţii să fie opriţi pe dealul Herca, ca nu cumva, uniţi cu cei din **Rona de Jos**, să atace **Sighetul**. Nemulţumiri şi tulburări au izbucnit chiar şi în sânul populaţiei din **Sighet**, care, într-o noapte, a încercat să dezarmeze pe cei 1.500 de ostaşi, încredinţaţi

cu paza oraşului. După aceasta, tulburările au încetat de tot, iar populaţia a fost lăsată în pace, cu excepţia celor adunați în taberele de concentrare, care au rămas acolo până la sfârşitul revoluţiei. Maramureşenii au luptat numai alături de împărat şi sub steaguri proprii. Un astfel de steag a adus acasă de pe câmpul de luptă și bunicul meu, Gavrilă Filipciuc, care era stegarul imperialiştilor de pe **Vişeu**. Steagul a fost ros de şoareci, fiind păstrat în cămara cu alimente, însă ruda steagului a fost împodobită cu steagul tricolor al sfatului național român din Petrova”[513].

1891: „Pentru înzestrarea internă a bisericii celei noi din **Sighet**, în luna lui septembrie au binevoit a conferi... / Venitele unei petreceri din **Rosavlea**, 32 florini”[514].

1896: „S-au înființat școli de stat în **Dragomirești**, **Rozavlea**, **Strâmtura** etc., numai şi numai în urma zelului „patriotic” dezvoltat de protopopul Gyenge Sándor”[515].

1938: „Din locuința lui Petre Moldovan și Petre Petrovan din **Strâmtura**, în timp ce aceștia erau la biserică, li s-au furat obiecte casnice de valoare. În urma cercetărilor făcute de jandarmi din **Halmeu**, județul Satu Mare, s-a stabilit că că hoțul este Gheorghe Morar din Halmeu, asupra căruia s-au găsit o parte dintre lucrurile furate. Altă parte din lucruri s-au găsit la evreul Helen Fișman din **Rozavlea**, care le-a cumpărat de la Morar. Hoțul a fost dat în judecată”[516].

1940: „În parohia Valea Porcului din Maramureș, s-au ținut misiuni sfinte, în zilele de 6, până în 11 aprilie.

---

[513] Filipaşcu, Dr. Al., *Descriere întâmplărilor Revoluţiei din anul 1848-1849*, în *Transilvania*, Anul 74, nr. 1, Sibiu 1943, pp. 161-163
[514] *Unirea*, Anul I, nr. 42, Blaj 1891, p. 333
[515] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 70, Braşov 1896, p. 3
[516] *Universul*, Anul 55, nr. 195, Bucureşti 1938, p. 12

Preot misionar a fost părintele Lazar Sângeorzan din **Rozavlea**. Zilele acestea au fost, pentru credincioşii de acolo, zile de adâncă reculegere și întoarcere la Dumnezeu. Peste 400 de credincioşi s-au apropiat de sfânta taină a spovedaniei şi s-au împărtășit cu trupul şi sângele Domnului. Tot în aceste zile, s-a înfiinţat şi Reuniunea Mariană, cu 40 membri, şi Agru, tot cu 40 membri. Tuturor membrilor li s-a împărțit câte o carte de rugăciuni”[517].

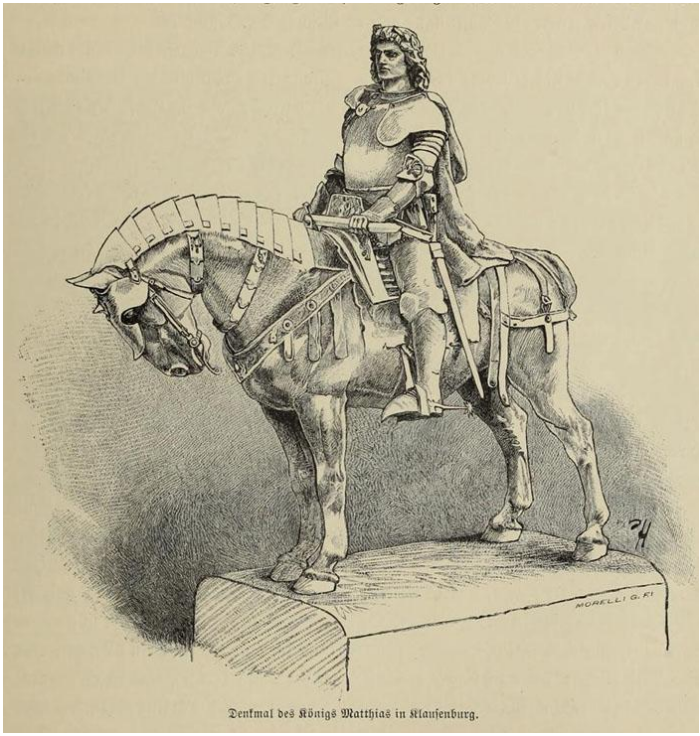

Denkmal des Königs Matthias in Klausenburg.

[517] *Unirea Poporului*, Anul XXII, nr. 16, Blaj 1940, p. 10

RUDA

(inclus în Brad, judeţul Hunedoara)

1585, decembrie 22, Felician de Herberstein: „Lângă satul **Ruda**, la o jumătate milă de **Brad**, am văzut o mină de aur, care se exploatează acuma şi care e a serenisimului principe al Transilvaniei. Cum însă vâna aceasta e foarte subţire şi scurtă, iar piatra de pe margine e de aşa fel că, din cauza tăriei ei, nu poate fi desfăcută bine în bucăţi, nici cu fierul, şi nici cu ajutorul focului, şi că, înaintând în adâncime, această vână se arată a fi mai îngustă şi mai puţin aleasă, mi se pare că e de slabă nădejde. / Lângă satul Ruda, au fost ridicate două pive, dintre care una cu un bazin, dar care nu vor fi de nici un folos, din cauza puţinătăţii apei. Iar piua nouă, aşezată pe râul Criş, ar putea uşor să facă faţă la fărâmarea minereului, cu cele nouă pisăloage ale sale, chiar dacă s-ar îndoi numărul tăietorilor”[518].

1599, august 14: „Împăratul Rudolf II consimte la contractul prin care Carlo Magno a vândut lui Ştefan Bochkay minele sale de aur din **Ruda** (localitate inclusă în **Brad**), cu moşiile din patru sate apropiate de ele, pe care

[518] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti 1971, p. 192

el le primise de la principele Sigismund Báthory, încă neputând sta în Ardeal, nu le poate lucra cum s-ar cuveni”[519].

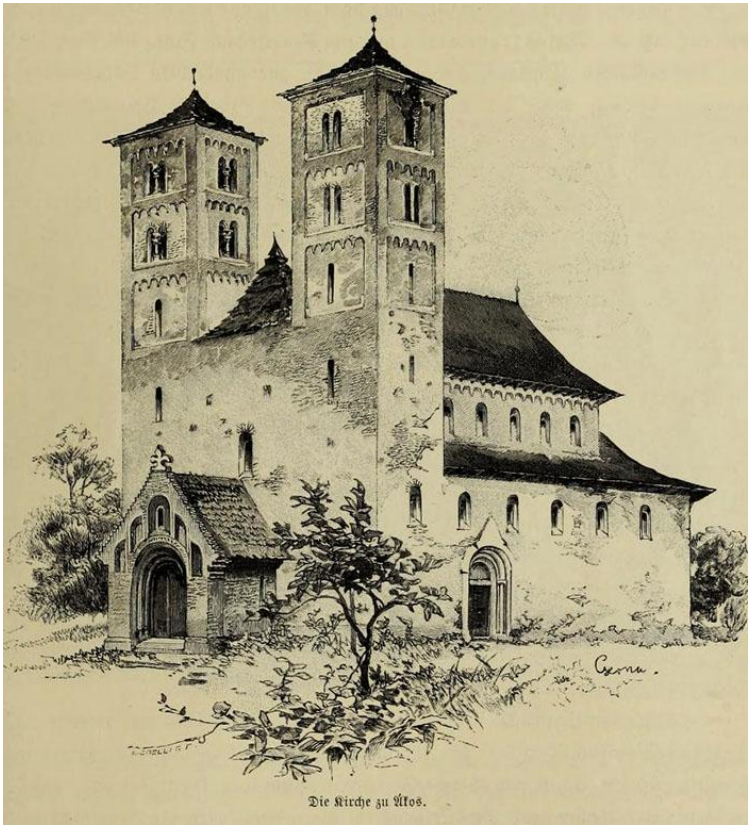

[519] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. V, 1596-1599, Bucureşti 1932, pp. 250, 251

RUGĂŞEŞTI

(Felsőkosály, comuna Căşeiu, judeţul Cluj)

1560, iunie 17, Alba Iulia: Regele Ioan II întăreşte lui Nicolae Herczeg „actul de danie slavon al Roxandei (Rareş, văduva lui Lăpuşneanul – n. n.) asupra moşiilor din **Rugoşeşti**, de pe teritoriul cetăţii **Ciceiului**, avute de la Alexandru Vodă Lăpuşneanul”[520].

1923: „Curatoratul greco-catolic român din **Rugășești**, judeţul Solnoc-Dobâca, plasa Dej, dă în întreprindere prin licitaţie publică edificarea bisericii. Termenul de licitaţie e 6 mai 1923, ora 9 și jumătate a. m., la Oficiul parohial, unde se pot vedea planul bisericii şi condiţiunile de edificare. / Rugăşeşti, la 18 april 1923. / Nicolae Oprea, preot greco-catolic. / Ioan Anca, prim-curator”[521].

1937: „Serile trecute, țiganca văduvă Anuca Cospriac, din **Rugășești**, a fost crunt bătută de țiganii George Lingurar, Maria Moldovan și Salvina Talpă din aceeași comună. Agresorii au fost arestați și predați parchetului, iar victima, internată în spital”[522].

---

[520] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. I, 1527-1572, Bucureşti 1929, doc. 231, pp. 183, 184

[521] *Unirea Poporului*, Anul V, nr. 17, Blaj 1923, p. 4

[522] *Universul*, Anul 54, nr. 189, Bucureşti 1937, p. 14

1938: „O groaznică nenorocire, fără precedent în aceste părți, s-a întâmplat în comuna **Rugășești** din județul nostru, nenorocire care, din vina unui om, poate să coste viața a peste 100 de persoane. Iată despre ce este vorba: / Gavriș Ciupe, din **Rugășești**, avea un porc, care cântărea aproape 200 kg. Într-una din zilele săptămânii trecute, porcul se întoarse acasă de la câmp, dând semne vădite de o boală necunoscută. Proprietarul a trimis, totuși, și în ziua următoare porcul la câmp. El s-a rătăcit printre ceilalți porci și a rămas în sat, hoinărind pe ulițe până spre seară, când țăranul Ștefan Varga și femeia Anița Tarnița, care veneau de la lucru, au observat că porcul prezintă simptomele turbării, avea spumă la gură, se zbătea și rupea cu gura tot ce întâlnea. / Țăranul și femeia s-au dus, în grabă, la proprietarul porcului și i-au pus în vedere că porcul e turbat, deci să aibă grijă ca nu cumva să muște pe cineva. / Gavriș Ciupe l-a adus imediat acasă și a trimis după un medic veterinar, să vină, să- examineze. Între timp, starea porcului, care într-adevăr prezenta simptomele turbării, se înrăutăți și săteanul nostru, temându-se să nu piară, chemă pe un vecin, care-l ucise, iar carnea o puse în vânzare, în casa femeii Marina Bojor, fără să aștepte avizul medicului. / Prețul cărnii fiind redus, peste 100 de locuitori au cumpărat și consumat din carne. A doua zi, toți aceștia s-au îmbolnăvit.

Fiind anunțate autoritățile, au sosit la fața locului domnii colonel Ioan N. Petrescu, prefectul județului Cluj; dr. Leonida Domide, medic primar județean, și dr. Ștefan Homorodeanu, medic de circumscripție. Cei doi medici, examinând pe țărani, au constatat că boala acestora provine din consumarea cărnii porcului, care a fost mușcat de un câine turbat. / Domnul prefect colonel Ioan Petrescu a luat, imediat, măsuri și cei peste 100 locuitori au fost trans-

portați la Institutul antirabic Cluj, spre a fi tratați, iar împotriva lui Gavriș Ciupe s-au început cercetări, spre a se constata dacă e sau nu vinovat de îmbolnăvirea consătenilor săi. / Această nenorocire a produs o vie impresie în întreg județul”[523].

1959: „Vădeanu Ioan, de la **Rugăşeşti**, protopop în **Dej**, condamnat de Tribunalul Militar Cluj, prin sentinţa 528/1959, la trei ani închisoare corecţională, pentru uneltire; pedeapsa a executat-o între 9 septembrie 1959 – 8 septembrie 1962, fiind şi oprit de la cele sfinte. Fiecare Episcopie era obligată, prin intermediul Consistoriului Disciplinar Eparhial, ca pentru faptele de orice fel împotriva regimului, preoţii să fie sancţionaţi şi pe cale bisericească. După eliberare, episcopul Teofil îl va primi imediat în cler şi va mijloci, la Departamentul Cultelor, numirea la o parohie (Actul 5595/1962, semnează episcopul Teofil, către Secretarul general al Departamentului Cultelor). Ca urmare a intervenţiilor, în data de 1 martie 1963, a fost „recunoscut” ca paroh în **Lozna**, protopop în Dej”[524].

RUJA

vezi **AGNITA**, judeţul Sibiu.

[523] *Universul*, Anul 55, nr. 191, Bucureşti 1938, p. 13
[524] *Revista Teologică*, Anul XV (87), nr. 2, Sibiu 2005, p. 85

RUPEA

(Cohalm, Keuhal, Kuhalm, Kuholum,
azi **Rupea**, judeţul Braşov)

1322, ianuarie 20: Prima menționare a așezării Rupea s-a făcut în „actul din 29 ianuarie 1322, în care s-ar vorbi de o „libertas provincialium de Cybinio“, prin care se recunosc libertăţile de care se bucura **mănăstirea Cârța**, al cărei prior se plânge, însă, de data aceasta, regelui că își vede posesiunile încălcate de hoţi. Este actul amintit mai sus care, pe lângă comitele Sibiului, ne face să mai constatăm un lucru de mare importanţă: faţă de această plângere, regele hotărăște ca şi abația să se bucure de aceeaşi libertate ca şi provincialii Sibiului şi, la orice supărare, să alerge la ajutorul comitetului de Sibiu. Precizează anume care sunt posesiunile supuse unor asemenea neplăceri şi care trebuiau, la caz de nevoie, să fie aplanate cu ajutorul comitelui. Cu această ocazie, vedem că e vorba de localităţi din ţinutul Sibiului, al Făgăraşului şi al Târnavei Mari, plecând de la Cisnădioara, la Criţ, la Cârţa, Noul Român şi Feldioara Făgăraşului; pe scurt: **de la Sibiu, la Rupea**. Cum putea oare comitele de Sibiu să intervină în caz de conflict în toate aceste părţi, dacă el, întărit de pute-

rea regală, nu ar fi avut în jurisdicția sa tot ţinutul de la Sibiu la **Rupea**?”[525].

1357, ianuarie 26, Vişegrad: Regele Ludovic scrie voievodului Andrei şi castelanilor săi din „**Deva** (Deua, Dewa, judeţul Hunedoara), **Cetatea de Baltă** (Kukulleu, Kykulleu, Kwkeoleo, judeţul Alba), **Gogan Varolea** (Wywar, judeţul Mureş) şi **Cohalm** (Keuhal, Kuhalm, Kuholum, azi **Rupea**, judeţul Braşov)” că i s-au plâns credincioşii capitlului bisericii de **Alba Transilvaniei** „că voi şi slujitorii voştri aţi luat dijmele ce trebuia să le vină acelora din satele, din satele ce ţin de zisele noastre cetăţi Deva, Cetatea de Baltă, Gogan Varolea şi Cohalm, precum şi din alte sate. Deci, deoarece dijmele trebuie să le vină acelor feţe bisericeşti… poruncim cu straşnică poruncă regească să le lăsaţi lor să culeagă dijmele pe deplin, fără nici o ştirbire”[526].

1357, mai 4, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Nicolae zis Wos, castelanul de **Cohalm** (Cohalm, Keuhal, Kuhalm, Kuholum, azi **Rupea**, judeţul Braşov), că o moşie a sa, numită **Aţintiş** (Acentus, Acintus, Acyntus, judeţul Mureş), aflătoare în comitatul Alba, are mare nevoie a fi redobândită şi dată în stăpânirea lui. / Drept aceea, trimiteţi spre mărturie omul vostru vrednic de crezare… la moşia Aţintiş şi, chemând pe toţi vecinii şi megieşii ei, de faţă cu aceştia s-o hotărnicească… şi să pună pe magistrul Nicolae în stăpânire”[527].

---

[525] *Ţara Bârsei*, Anul VII, nr. 2, Braşov 1935, pp. 128, 129
[526] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 84, p. 86
[527] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 122, pp. 119, 120

1358, martie 6, Deva: Voievodul Andrei dă de ştire că „magistrul Nicolae, zis Vos, vicecastelan de **Cohalm** (Keuhal, Kuhalm, Kuholum, azi **Rupea**, judeţul Braşov), ne-a înfăţişat o scrisoare a conventului mănăstirii Mănăştur, întocmită cu privire la darea în stăpânire a moşiei numită **Măhal** (Mohal, judeţul Cluj), rugându-ne, pentru o mai mare vădire, să punem să fie trecută şi întărită din cuvânt în cuvânt”[528].

1363, noiembrie 15, Turda: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii Transilvaniei că, în adunarea obştească de la Turda, ridicându-se „Dominic, fiul lui Ioan zis Zenyes, ne-a adus la cunoştinţă că toţi oamenii şi saşii din **Archita** (Erkud, judeţul Mureş) strâng şi folosesc, împotriva voinţei sale şi a opreliştei legiuite, roadele şi foloasele unei moşii a sa, numită **Ramacha** (dispărut, lângă Rupea, judeţul Braşov), aflătoare în comitatul Târnava… De aceea, cerem să trimiteţi omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia omul nostru, Nicolae, fiul lui Alesandru, sau Ladislau de **Şoard** (Şard, Saard, azi **Şoard**, judeţul Mureş), fratele acestuia, ori Petru, fiul lui Ilie de **Mugeni** (Buguz, judeţul Harghita), să-i oprească pe aceşti saşi din Archita de la strângerea pe mai departe a oricăror roade şi folosinţe ale moşiei Ramacha”[529].

1372, februarie 1: „comitele Laurenţiu, cu judele de **Roşia** (Ruffomonte, Ruffo Monte, judeţul Sibiu), Albert şi Conrad de **Şura Mare**, judele din **Turnişor** (villa Epponis, judeţul Sibiu), Petru Schever, dimpreună cu alti patru orășeni chibzuiţi din **Sighișoara**, comitele Nicolae de **Kozd**

---

[528] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 235, pp. 247, 248

[529] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 198, pp. 178, 179

(Kozdat, azi **Rupea**, judeţul Braşov), comitele Gheorghe de **Şaeş** (Schais, Seges, Segesd, Segusd, judeţul Mureş), comitele Mihail de **Nocrich** (Leschkirch, Leschkirche, Lueschkyrg, Luschkirg. Judeţul Sibiu), Servatius și Mihail Nunnenklepil din **Sibiu**, comitele Mathia de **Apoldu de Jos** și întreaga obște a bătrânilor din ţinutul tuturor celor șapte scaune din părțile Transilvaniei" dau de ştire că s-au înfăţişat înaintea lor „chibzuiţii şi cinstiţii bătrâni ai obștii din **Răhău** (Rychau, inclus în Sebeș, judeţul Alba), pe de o parte, iar pe de altă parte, bătrânii sau trimișii obștii din **Câlnic**, spre a primi hotărârea din urmă, cu privire la cearta și pricina ce se purta între dânșii, cu destulă zăbavă, pentru o pădure şi un mărăciniș. Iar noi, după ce am primit și am ascultat scrisoarea deschisă și spusele amânduror părților, n-am voit să dăm o hotărâre cu privire la această ceartă, de îndată, și fără o bună chibzuială, și pentru o mai mare încredințare și cercetare a acestei pricini, am hotărât să dăm amânduror părților potrivnice un soroc, spre a veni iar înaintea noastră după cincisprezece zile… şi am dat, prin judecată, cu deplin drept acea pădure si mărăciniș acestei obști din **Câlnic**, dând obștii și bătrânilor din Câlnic tot dreptul, slobod și întreg, la toate folosinţele şi la folosirea acelei păduri și a mărăcinișului, fără împotrivirea obștii din **Răhău**"[530].

1629, David Frölich: „Saşii urmează religia luteranǎ şi bisericile lor sunt curăţate de idoli şi chipuri cioplite. Se mai găsesc printre ei fotinieni, dar numai la **Cluj** şi **Turda** şi împrejurimile acestora.

Senatul lor este alcătuit din consul, judele regesc, judele de scaun, primarul sătesc (sau Hahn) şi 12 juraţi sau

[530] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 98, pp. 120-122

asesori. Nu sunt juzi regeşti în toate oraşele, ci numai la **Sibiu**, **Mediaş**, **Sighişoara**, **Sebeş**, **Rupea**, **Orăştie**. Consuli se găsesc la **Sibiu**, **Sighişoara**, **Mediaş** şi **Rupea**.

Portul bărbaţilor este la fel ca al ungurilor, totuşi le place ca hainele şi anteriile lor să fie mai bogate în lărgime. Şi unii nu se sfiesc să poarte, toată vara, pe arşiţa cea mai mare, haine căptuşite cu blănuri de vulpe sau de lup. Preoţii poartă o vestă purpurie, un brâu roşu sau albastru şi o mantie de coloare închisă, numită popular reverendă. Preoţii de la târguri au, de obicei, venituri mai mari din dijma vinului şi a celorlalte produse, decât cei de la oraşe, care îşi primesc stipendiul în bani. De aceea, promovarea se face, de la oraşe mai mari, în târguri. Principii hotărăsc, anual, censul bisericesc, care se strânge în cele opt capitluri parohiale, numite laolaltă „Universitas".

Portul femeiesc nu este destul de potrivit nevoilor. Hainele sunt strâmte, stingheresc mişcările şi numai la spate au ceva creţuri. Lasă descoperite ceafa şi gâtul, până la umeri, îşi acoperă pieptul cu mari paftale rotunde de argint aurit şi împodobite cu pietre scumpe, dar acestea sunt atât de grele, încât, dacă femeia sau fata se apleacă oricât de puţin, i se dezgoleşte pieptul, trezind în cei de faţă sau ruşine, sau dorinţe neîngăduite. Unele, fălindu-se cu paftale ce nu le aparţin, în faţa curtezanilor, vânători de zestre, îi păcălesc. Nu-şi împodobesc capul nici cu cununi de flori, nici cu panglici de legat părul, ci îl lasă să cadă pe umeri. Dar poartă o diademă, fie din mătase curată, fie de argint, asemănătoare cu paftalele împodobite, de care am amintit. Femeile măritate se îmbracă cu o rochie neagră, largă şi fără creţuri. Mai folosesc şi şube lungi de blană de iepure, fără altă faţă de deasupra. Nu-şi îngăduie să poarte comănace făcute din mătase sau din piei de „mus Fennicus",

şi-şi acoperă capul cu o scufie roşie sau albă, de bumbac. Pe lângă aceasta, văduvele, cât şi femeile foarte bătrâne îşi înfăşoară capul şi într-o năframă subţire de bumbac”[531].

1661, Evlia Celebi: „**Cetatea Rupea** e o cetate a saşilor de sub ascultarea crailor Ardealului. Toţi căpitanii, birăii, dregătorii şi fruntaşii au adus craiului două sute de pungi, pentru birul padişahului, şi, predându-le, au luat dovadă scrisă pentru ele. În locul acesta, dându-se craiului un cort, s-a dat firman ca el să meargă şi să stea separat”[532].

„Gloriosul serdar, cu oastea de optzeci de mii de rumelioţi şi anatolieni, a rămas la **Rupea** şi, fiind trup şi suflet cu craiul, s-a ostenit pentru strângerea birului cuvenit padişahului, iar banii pentru padişah, împreună cu avuţiile cuvenite marelui serdar, ca şi alte avuţii ale vizirilor, le-a depus pe toate în cetatea **Rupea**, însărcinând pentru paza uşii pe Kasâm-Mehmed paşa, pe Çatalbaş paşa şi pe Piri-Hasan paşa. Dar cetatea, fiind ocupată cu binişorul, toată oastea a intrat în corturi, lângă cetate, iar oştenii s-au dus să viziteze cetatea, căci această cetate, fiind foarte puternică şi faimoasă, este cheia părţilor ardelene.

Este o cetate plăcută, bogată şi frumoasă, aşezată pe locul unde se întâlnesc hotarele celor trei vilaieturi: al saşilor, al Ardealului şi al secuilor. Este o cetate mare, de formă rotundă, clădită din cărămidă şi aşezată pe o colină înaltă, dintre două gârle, stând acolo ca o lebădă albă. Are o poartă şi şapte biserici, fără întărituri anexe. Are multe arme de luptă şi e o trecătoare mare, cu două rânduri de ziduri.

---

[531] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, V, Bucureşti 1973, pp. 48, 49

[532] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, p. 598

Oraşul se află într-un loc înverzit şi are vii şi grădini, în partea de apus a cetăţii. Acolo se găsesc douăzeci de biserici, zidite din piatră, fiecare din ele semănând cu o cetate. Are trei băi, zece locuinţe pentru preoţi, două mii de dughene. După obiceiul creştinilor din alte părţi, şi aici mărfurile le vând femeile şi fetele. Oraşul e înconjurat cu un zid de cetate foarte puternic, dintr-un singur rând, având trei porţi, opt bastioane şi un şanţ lung, umplut, până sus, cu apă, iar în jurul şanţului se află un zid puternic, cu palisade. Dat fiind că aici se produc foarte mulţi struguri, vinul e recunoscut şi vestit. De asemenea, băuturile, ca rachiul, braga, berea, sunt multe. Locuitorii de aici i-au ospătat, de multe ori, cu pâine albă şi cu asemenea băuturi pe ostaşii mai stricaţi din oastea noastră. Ostaşii mai cu cap şi mai cinstiţi, temându-se, au zis: „S-ar putea ca, în dorinţa acestora de a îmbia lumea să bea vin, să se ascundă vreun şiretlic", şi s-au ferit să bea, dar s-au înşelat. Adevărul este că cetatea aceasta nu văzuse încă oaste otomană, nu suferise de pe urma lăcomiei tătarilor şi nimeni dintre aceştia nu fusese târât în robie, deoarece, fiind aşezată în loc prăpăstios, era cu neputinţă de ocupat.

Locuitorii acestei cetăţi erau aşa de naivi şi de neştiutori, încât mulţi copii şi tineri au murit de spaimă, numai la vederea măreţiei oastei islamice. Nimeni dintre ostaşii noştri n-a făcut pagubă în viile şi grădinile lor. De aceea ei au primit oastea prietenește şi au cinstit-o cu vin. Populaţia e foarte bogată, iar belşugul nici nu poate fi descris. Prin satele şi pe ogoarele acestui oraş, pe dealuri înalte cât munţii, se află, în vreo cincizeci de locuri, grămezi de snopi de grâu, de o sută de ani, care stau acolo ca înălţimea cupolei Sfintei Sofii şi ca piramidele egiptene. Snopii sunt aşezaţi în stoguri, cu spicele înlăuntru şi cu paiele în afară, încât

nu putrezesc nici vara, nici iama. Astfel, orașul are grâu din dijme, care se păstrează de ani de zile; atât de bogat este acest oraș, asemănător cu raiul. De aceea, serdarul s-a stabilit în acest oraș, în siguranţă, iar pe ostaşi i-a trimis în toate părţile, deoarece, nemaiexistând teamă, ameninţări şi tulburări din partea lui Ioan Kemény, Ardealul căpătase liniște și pace”[533].

1773, mai 21: „Împăratul Iosif II… a plecat în 7 mai din Viena și, în 21 a lunii aceleia, a sosit, peste Timișoara, în țară, trecând prin Haţeg, Hunedoara, Deva, Orăştie și Alba-Iulia, unde a descălecat în 21 mai, în oraș, la un birt, iar de aici a mers călare la Zlatna, de unde s-a întors îndărăt la Alba Iulia, și, pe la finea lui mai, a sosit la Sibiu, unde a descins la aşa-numitul „hotel” din strada Cisnădiei, birt cum se cade pe acele vremuri, numit, pentru acest eveniment, mai târziu, „La Împăratul Romanilor”. / Suita Maiestăţii Sale era compusă din adjutantul general Nostitz, din generalul Sișcovici, feldmarșal-locotenent Pelegrini, medicul de curte Brambilla, un favorit al împăratului, și alți diferiţi, ca cancelişti, furieri, la cai, bucătari. Suita întreagă stătea din douăsprezece trăsuri, pentru care trebuiau, la fiecare staţiune, 72 de cai. / După ce Maiestatea Sa a odihnit, **două zile, în Sibiu**, sâmbătă și duminecă – erau tocmai Rosaliile – a plecat, luni, dimineaţa, peste **Nocrich** (Löschkirk, Laeschkirik, judeţul Sibiu), la **Cincu Mare**, până la **Rupea**, unde a rămas peste noapte; iar de aici, a mers marţi, 1 iunie, peste **Sighişoara**, la **Ibaşfalău** (Dumbrăveni, judeţul Sibiu), unde asemenea, a rămas peste noapte, şi astfel, în sărbătorile acestea, a văzut cea mai ma-

[533] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 604, 605

re parte a naţiunii săsești, pe drum frumos și vreme bună”[534].

1876: „Cursul al doilea de agronomie pentru învățătorii poporali, în **Mediaș**, s-a tinut de la 21-30 august; a fost cercetat de către 40 învățători poporali, între care 28 sași și 12 români. Aceștia se împart pe cercurile, respectiv scaunele, următoare: Orăștie-Sebeș, 1 sas și 1 român; / Miercurea, 1 sas; / Mediaș, 15 sași și 2 români; / Sibiu, 2 români; / Nocrich-Șeica mare, 2 sași; / Sighișoara, 5 sași și 1 român; / **Rupea**, 2 sași; / Brașov, 4 români și 1 sas. / Din comitate, 2 români și 1 sas”[535].

1876: „În orașul **Rupea** (Köhalom), un executor de contribuțiuni comite tiranii sălbatece. La un biet de român el porunci să-i aducă foc în pipă, dară îl strânse în pumn până-i arse mâna. / La primarul român al unei comune românești, el apăsă, pe față, sigiliul regesc, înfierbântat la lumânarea aprinsă. / „In numele guberniului liberal”, și „Quousque tandem?”, adaugă „Ebredés”. / Am apucat și noi, în copilăria noastră, adică de când ținem minte (1818), ca să vedem oameni bogați în coteț și afumați cu băligar uscat, ca să plătească dajdiile; oare turcii mai trag creștinilor, până în ziua de astăzi, sac cu cenușă în cap, dacă nu plătesc „haraciulu”, sau le pun subțiori ouă fierbinți, sau, dezbrăcându-i în pielea goala, vara, și legându-i de câte un copac, îi ung cu miere, pentru ca să alerge muștele și să-i piște până vor plăti? Metodele executorului de la **Rupea** sunt mai simple, mai geniale ”[536].

---

[534] Păcăţian, Teodor V, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naţionale ale românilor de sub Coroana ungară*, volumul I, Sibiu 1902, p. 75
[535] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XXXIX, nr. 67, Braşov 1876, p. 4
[536] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XXXIX, nr. 84, Braşov 1876, p. 1

1896: „Să se întrebuințeze ape minerale mai mult sulfuroase, cum sunt băile sulfuroase de la **Felix**, lângă Oradea-Mare, băile de la **Bazna**, lângă Mediaș, și **băile din orăşelul Rupea** (sau Cohalmul), care sunt foarte bune pentru reumatism, ale căror ape s-au găsit excelente, prin cantitățile de sulfuri și iod, ce le conţin. La aceste băi, au venit oameni bolnavi, de nici nu au putut merge pe picioare, și, după 10-20 de băi, s-au făcut forte bine. Ce-i drept, **băile de la Cohalm** şi **Bazna**, în ceea ce privește instalaţiunile şi alte câteva lucruri lasă mult de dorit; cred, însă, că mai cu seamă la băile de la Bazna, anul acesta, se vor face mai multe îmbunătățiri, de care întreg publicul vizitator are mare trebuință, căci, la o scaldă, pe lângă calitatea apei, se mai cere şi oarecari distracţiuni, de care astfel de lucruri atât, la **Cohalm**, cât şi la **Bazna**, omul este cu totul lipsit”[537].

1929: „În numele Societății de Ajutor și Cultură „Prinţul Mihai” din **Rupea Cohalm**, județul Târnava mare, aducem sincerele noastre mulțumiri tuturor acelora care, cu ocazia sfințirii drapelului, în ziua de 8 noiemvrie 1929, au binevoit a bate cuiele obișnuite, plătind următoarele sume: / Dl preot Eugen Ciungan, nașul drapelului, lei 5.000; / Banca Cetatea Rupea, lei 2.000; / dl director Ionescu, în numele Școlii de meserii, lei 1.000; / Banca Economică Rupea, lei 500; / dl primpretor Victor Micu, lei 500; / dl căpitan Grigorescu, Regimentul 26 Infanterie, lei 500; / Frederich Flagner, **primar**, lei 500. / **Câte 200 lei**: Protopop Alexandru Brotea, / Gheorghe Fuciu, Gheorghe Luma, / Fanfara Societăţii, / Ilie Forsea / şi Traian I. Comșa. / **Câte 100 lei**: Ioan Forsea, / Vasile Borcoman, / Gheor-

[537] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 56, Braşov 1896, p. 6

ghe Șt. Spornic, / Z. Borcoman, / Ioan Spornic, / Ioan Mizecu, / Vasile Tempea, / Vasile Forsea, / Ioan Borcoman, / Gheorghe Neagu / și Bucur Frăţilă. / **Câte 50 lei**: Aurel Șt. Spornic, / Gheorghe Spornic, / Gheorghe Frăţilă / şi Ilie Uscoiu, lei 40. **În total**: lei 12.910. / Gheorghe Lunca, președinte”[538].

1933: „În ziua de 8 noiemvrie, la sărbătoarea Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril, locuitorii greco-catolici ai **orășelului Rupea**, județul Târnava-Mare, au avut o zi de frumoasă înălţare și mulțumire sufletească. Într-o procesiune impunătoare, în frunte cu parohul protopop onorar local Eugen Ciungan, asistat de parohul Octavian Stoica, poporenii s-au deplasat în hotarul apropiat, unde, într-un loc vizibil, pe un deal, numit „Ghiuţel”, a fost ridicată, încă din primăvară, o cruce, înaltă de 5 m, simplu, dar bine executată, din râvna parohiei greco-catolice, cu ocazia Anului Sfânt. După ce s-a făcut actul sfinţirii, în prezenţa unui public numeros, parohul local a rostit o frumoasă cuvântare, în care a evocat, în cuvinte înduioșitoare, tabloul crucii de pe Golgota şi răstignirea lui Isus Hristos. Cu exemple vii din viaţa sfinţilor, arată că, de la răstignirea lui Isus Hristos, până în zilele noastre, crucea și-a păstrat însemnătatea și în viața sufletească a omenirii, fiind cea mai sfântă şi fidelă carte, pe care, răsfoind-o, îţi va pune înaintea ochilor sufleteşti dragostea mare a lui Dumnezeu faţă de om, iertarea aproapelui, înțelesul suferințelor, scopul omului pe acest pământ şi prețul mare al sufletului; citind această carte sfântă, omul își va găsi, întotdeauna, mângâierea sufletească. / După stropirea tuturor cu apă sfinţită, procesiunea

[538] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 50, Blaj 1929, p. 3

s-a întors la biserică, depărtându-se fiecare cu o frumoasă impresie. / Ion Borcoman, licenţiat în drept”[539].

1934. „Duminecă, în 5 august, s-a sfinţit, în comuna **Rupea**, biserica parohială. Biserica e veche, de prin anul 1792. A avut, însă, lipsă de multe reparaţiuni. / Reparaţiunile s-au şi făcut, datorită mai ales Mult Onoratului Domn protopop Eugen Ciungan, **parohul din Rupea**. La stăruința dumisale s-au făcut reparaţiile şi s-a zugrăvit biserica, atât în interior, cât și în afară. Pereţii au fost zugrăviți cu motive româneşti, iar iconostasul a fost făcut în formă de marmoră. / Cu acest prilej, doamna Domnica Bănuţ din Bucureşti a dăruit bisericii un frumos covor”[540].

1936: „Parohia română unită din localitate **Rupea**, județul Târnava Mare, a organizat, pe ziua de 15 august, o serbare, cu un program curat religios, ce s-a destășurat în sala cea mare a plugarilor români, în după-masa acelei zile, după ce, înainte de masă, s-a celebrat liturghia solemnă, împreunată cu predică și numeroase cuminecări. / Serbarea a fost susţinută de cele 2 asociaţii religioase, care lucrează în parohie, și anume: Reuniunea Mariană a femeilor române, de sub prezidenţia domnișoarei Natalia M. Ciungan, şi Secţia locală a „Agrului”, de sub conducerea dlui Ioan Borcoman, substitut de notar public. / Punctul principal din programul serbării l-a constituit sfinţirea steagului Reuniunii, la împlinirea alor 20 ani de existenţă a societății. Actul sfințirii s-a săvârşit prin bonăvoința Reverendisimului George Dănilă, canonic mitropolitan, cu asistența Monseniorului Eugen Ciungan, parohul local, şi Onoratul Tiberiu Ursu, parohul **Homorodului**. Cuvântarea ocazională a fost rostită de părintele canonic Dănilă, care, în cuvinte adânc

[539] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 45, Blaj 1933, p. 5
[540] *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 33, Blaj 1934, p. 4

simţite, a arătat rostul asociațiilor religioase, în special ale Reuniunilor Mariane ,în viața bisericii noastre, insistând ca, în parohia **Rupea**, activitatea Reuniunii să fie, din an în an, tot mai bogată, iar între membrele ei să se găsească cât mai multe luminătoare în virtuţile alese, cu care a fost împodobită Preacurata Fecioara Maria, patroana noastră... / Programul a fost completat cu declamări religioase și câteva puncte de cor mixt, executate de tinerimea agristă, sub conducerea elevului Liviu Ciungan, clasa a VIII, care a plăcut nespus de mult publicului asistent”[541].

1937: „Balint Iosif, cu fiul său Iosif, și Ștefan Laslo, din **Rupea**, se întorceau de la câmp, cu carul încărcat cu fân. La un moment dat, caii s-au speriat, iar carul s-a răsturnat, prinzându-i dedesubt. Balint, tatăl, în urma rănilor suferite la cap, a încetat din viață, după 6 ore, iar ceilalți s-au ales cu răni mai ușoare”[542].

1937: „O ploaie torențială, cu furtună și grindină, s-a abătut, duminică, asupra regiunii județului Târnava Mare. / Orășelul **Rupea** a avut de suferit de pe urma acestei ploi, care i-a inundat străzile, piața și multe gospodării”[543].

1937: „În ziua de 22 iulie, a avut loc, în comuna **Rupea**, un mare târg de vite, destinate în special pentru export. / Acest târg este renumit în toate județele dimprejur, luând parte la el toți crescătorii de vite și cei mai renumiți negustori. / Cu toate că târgul a fost neîncăpător pentru toate animalele care au fost aduse, totuși tranzacțiile de vânzare-cumpărare au fost cu mult scăzute față de alte târguri din trecut. / Prețurile vitelor au fost destul de ridicate.

---

[541] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 35, Blaj 1936, p. 2
[542] *Universul*, Anul 54, nr. 183, București 1937, p. 3
[543] *Universul*, Anul 54, nr. 201, București 1937, p. 1

/ Astfel, s-au înregistrat vânzări care au ajuns la 26.000 lei perechea de boi grași și la 8-14 mii lei un cal bun”[544].

1941: „Judecătoria rurală **Rupea**, secția cărților fonduare, fixează termen pentru scoaterea în vânzare judecătorească a averii imobiliare a urmăritei Borbelz Rozalia din Rupea, cuprinsă în cartea funduară a comunei Rupea, nr. 2032/a, nr. top. 254 și 255 în întregime, cu prețul de strigare de 57.800 lei”[545].

1945: „Pe marginea drumului de judeţ, ce duce, de la **Şercaia**, la **Rupea**, în anii trecuţi s-au sădit, de către Prefectura județului Făgăraş, sute de pomi roditori, dar, cu durere în suflet scriu, am ţinut seama că, între comunele **Părău** și **Veneţia de jos**, nu se mai găsește decât câte un tutore-stâlp de apărare şi cred că și pe drum, înainte, până la **Rupea**, e la fel. Unde sunt aceşti pomi, puși cu multă trudă și cheltuială? Răspunsul: s-au făcut din ei codărişti la bici, de către trecători sau cuie, în capătul osiilor”[546].

Gegend von Korna, mit dem Vulcan dahinter.

[544] *Universul*, Anul 54, nr. 204, Bucureşti 1937, p. 8
[545] *Universul*, Anul 58, nr. 283, București 1941, p. 3
[546] *Unirea Poporului*, Anul XXVII, nr. 10, Blaj 1945, p. 1

RUS

(Wruzmezeu, azi **Rus**, judeţul Cluj)

1364, mai 26, Vişegrad: Voievodul Dionisie dă de ştire că, în adunarea obştească de la Turda, ridicându-se „Dionisie, fiul lui Ştefan, fostul ban, şi Ladislau, fiul lui Desideriu de Losonch, s-au plâns împotriva magiştrilor Ştefan şi Toma, fiii lui Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, că ei ar voi, pe calea legii, să-şi împartă cu numiţii lor veri cetatea numită **Mentew** (cetate dispărută, lângă Alunişu, judeţul Mureş) şi moşiile **Warallya** (?), **Vifalu** (?), la capătul râului Pietrişul, **Sânmihai** (Zenmichal Telke, Zenthmihaltelke, azi **Mihăieşti**, judeţul Cluj), **Rusu** (Wruzmezeu, azi **Rus**, judeţul Cluj), lângă râul Someş, **Borcuţ** (Burligeth, judeţul Maramureş) şi **Văleni** (Danpataka, judeţul Maramureş), şi vama obişnuită a se cere în **Lăpuş** (Lapus, judeţul Sibiu), bunuri ce se află în stăpânirea pomeniţilor Toma şi Ştefan. / Auzind acestea, ridicându-se Iacob de **Chiced** (Kecheth. Kecheth, azi **Alunişu**, judeţul Cluj, şi **Miceştii de Câmpie**, judeţul Bistriţa-Năsăud), pentru Ştefan, şi Nicolae zis Lyd pentru Toma… au răspuns că dacă Dionisie şi Ladislau ar veni în chip legiuit, ar putea redobândi acea cetate şi acele moşii ca bun al lor, căci ei sunt pregătiţi să împartă… / În cele din urmă, înfăţişându-se în faţa noastră Dionisie şi Ladislau, cu scrisori

de împuternicire, ne-a cerut Ladislau să le facem dreptate din partea magiştrilor Toma şi Ştefan, fiii lui Toma de Reghin, cu privire la cele de mai sus. Auzind acestea, ridicându-se Ladislau de **Galşa** (Galsa, judeţul Arad) şi Batow, pentru magiştrii Toma şi Ştefan, au răspuns că pentru zisa cetate şi moşii, aveau scrisoare de împărţeală întocmită odinioară între Ştefan banul şi Desideriu, părinţii lor"[547].

1366, februarie 21, Buda: Voievodul Dionisie face cunoscută „rânduiala hotărârii noastre judecătoreşti", prin care „Ştefan şi Toma, fiii lui Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, trebuiau să înfăţişeze înaintea noastră, la octavele sărbătorii Bobotezei, împotriva lui Dionisie, fiul răposatului ban Ştefan, şi a lui Ladislau, fiul lui Desideriu de Lusunch, actele lor privitoare la moşia numită **Rusu** (Wruzmezeu, azi **Rus**, judeţul Cluj), aflătoare lângă râul Someş, din care acei Dionisie şi Ladislau ceruseră de la acei magiştri Toma şi Ştefan, verii lor buni, la vremea plângerii lor, să le dea partea cuvenită… / Luca şi Ladislau, împuterniciţii legiuţi ai pomeniţilor magiştri Toma şi Ştefan, fiii lui Toma, au mărturisit că magistrul Toma, fiul lui Dionisie, adică tatăl acelor magiştri Toma şi Ştefan, după facerea şi săvârşirea împărțirii tuturor moșiilor lor cu fraţii săi, adică cu Ștefan banul, tatăl acelui magistru Dionisie, şi magistrul Desideriu, tatăl acelui magistru Ladislau, a primit de la Iacob, fiul lui Iacob, fiul lui Apa, de la Andrei, Nicolae, Ioan, Apa şi Dionisie, pentru sus-zisele pagube ce i le-au pricinuit sus-zisul Iacob, fiul lui Apa, şi Andrei, fiul aceluiaşi, arzându-i cetatea sa **Ideciu** (Jedych, azi **Idiciu**, judeţul Mureş) şi alte moşii ale sale, ce ţin de Reghin, ca despăgubire a pagubelor sale, sus-zisa a treia parte din

[547] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 273, pp. 262-265

dealul numit Mÿlsid şi acea moşie numită **Şimişna**, care acum este numită, cu numele de mai sus, **Rusu**, şi de aceea nu trebuie să le vină, prin sus-zisa împărţire, nici o parte acelor magiştri Dionisie ssşi Ladislau, iar faptul că acel magistru, Toma a dobândit acea moşie, în chipul arătat mai sus, după facerea împărţelii, l-au dovedit limpede prin arătarea unei scrisori privilegiale a aceluiaşi capitlu al bisericii Transilvaniei… / Drept aceea, deoarece s-a văzut că, la vremea împărţirii de moşii dintre sus-zişii magiştri Toma, Ştefan şi Desideriu, fiii lui Dionisie, sus-zisa moşie numită Reghin, împreună cu nişte alte moşii, numite în acea scrisoare de împărţeală, a ajuns la împărţeala făcută, în faţa aceluiaşi capitlu al bisericii Transilvaniei, în anul Domnului **1319**… / Spre mărturia tuturor celor de mai sus, am hotărât să dăm acelor magiştri Toma şi Stefan scrisoarea noastră privilegială de faţă”[548].

[548] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 11, pp. 9-12

RUSCA MONTANĂ

(Rusca, azi **Rusca Montană**, judeţul Caraş-Severin)

1773, mai 19, Iosif al II-lea: „Am plecat călare, din **Mehadia**, la ora cinci, dimineaţa, străbătând valea Bolvaşnita, trecând peste **Globurău** (comuna Mehadia, judeţul Caraş-Severin), spre **Rusca** (azi **Rusca Montană**, judeţul Caraş-Severin), după aceea la **Feneş** (comuna Armeniş, judeţul Caraş-Severin), de aici la **Armeniş** (judeţul Caraş-Severin) şi am ajuns la **Ilova** (comuna Slatina-Timiş, judeţul Caraş-Severin), unde am inspectat compania noilor grăniceri români. Sunt, printre ei, oameni chipesi; nici ei nu par prea mulţumiţi. Mai ales cei din Rusca se plâng de pământurile lor rele, care sunt foarte mici, şi pe terenurile aşezate la înălțimi mai mari, ei nu pot cultiva nimic, deoarece bucatele nu se coc şi nişte vecini le-ar fi luat din pământul lor. Mai ales, însă, se plâng de contribuția care e prea apăsătoare pentru ei. I-am liniştit, spunând că, odată ce vor fi militari, vom avea grijă de ei. Munţii sunt foarte înalți şi despăduriti cu totul şi mişună de nenumărate oi şi capre. Satele sunt toate aşezate pe văi şi nu le vezi decât atunci când intri chiar în ele. Se mai plâng că ar fi suferit foarte mult de pe urma molimei la vite. Văile râurilor Bellareca, Sebeş şi Timiş sunt numai în parte militarizate, iar satele situate pe el îşi au pământurile, de cele mai multe

ori, amestecate cu cele ale grănicerilor. Muntele de la **Globurău** e foarte prăpăstios şi abrupt. În fiecare din aceste sate, se află numai câte un detaşament din batalionul garnizoanei lui Wolfenbüttel. Toţi se plâng de scumpete şi de imposibilitatea de a-şi face rost de legume. De la **Slatina**, am plecat spre **Caransebeş**"[549].

1923: „Subsemnatul Petru Marta, primarul comunei **Rusca-montană**, declar că, din fânaţele de o suprafaţă totală de 280 jugăre, atribuite de către Comisiunea de expropriere din Caransebeș, prin hotărârea Nr.77 1/1923, rămasă definitivă, Consilieratul agricol din Lugoj, contrar acestei hotărâri, a dispus să se ia, pe seama agronomului din Caransebeș, 20 jugăre; bazat pe acest ordin, agronomul a luat 57 jugăre, din care jumătate a dat armatei, iar cealaltă jumătate a reținut-o pentru sine. Din rest, a mai luat și Ion Galeriu, șeful ocolului silvic **Rusca-montană**, 44 jugăre, pe care le-a vândut pentru 24.000 lei comunelor **Lunca-Cernii** şi **Răchitova**, din județul Hunedoara. Restul de 117 jugăre, în lipsă de izlaz și fân, pe care organele statului ni l-au luat, l-am folosit ca păşune. În afară de aceasta, în sarcina comunei cade, pe nedrept, şi o sumă de 3.000 lei, leafa păzitorului fânului, angajat în baza hotărârii comisiunii judeţene sus-amintite. / Rusca-montană, 2 Septemvrie 1923. / s. s. P. Marta, primar. / s. s. Ilie Muntean, delegatul sătenilor"... /

„Subsemnatul, Petru Marta, primarul comunei **Rusca-montană**, declar, că dl Ion Galeriu, şeful ocolului silvic **Rusca-montană**, a împuşcat, în ziua de 19 august, cu revolverul, pe locuitorul Mihail Mihaescu, rănindu-l grav la brațul stâng, pentru motivul că i-a prins calul în

[549] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, București 1998, pp. 137, 138

grădina sa. Lezatul a reclamat cazul parchetului tribunalului Caransebeș”[550].

1927: „Țara Hațegului are o parte închisă între codrii şi dealuri înalte, care se mărginesc, de o parte, cu munţii Ruscăi, de altă parte, cu aceia ai Hunedoarei. Două comune mari, întinse pe valea Cernei, **Lunca Cernii de jos** şi **de sus**, apoi, pe culmi înalte, **Meria**, **Mesteacăn**; iar peste dealuri, într-o altă vale şi pe coaste, **Negoiul**. Acesta din urmă aparţine comunei **Rechitova**, la depărtare de 14 km. Acum 3 ani, s-a aprobat să fie parohie de sine, dar n-are încă nici preot, nici învăţător; vreo 800 suflete stau așa. **Lunca Cernii** de sus şi de jos, **Meria** şi cătunul **Mesteacăn** (acesta la depărtare de vreo 20 km), toate întinse, cu o populaţie de vreo 4.500 suflete, au un singur preot, de la război, încoace, care e şi învăţător, la **Lunca de sus**. Este şcoală şi la **Lunca de jos**, dar în **Meria** şi **Mesteacăn** nu-i nimic. / În iarna aceasta, am primit, la Episcopia Lugojului, ştirea că **Negoiul** a fost atacat de pocăiți, iar **Meria** a fost ispitită să treacă la plasa Hunedoara, având să primească preot ortodox; încercarea aici a fost făcută de o bancă de la Deva, dar n-a reușit. Destul că noi abia aşteptam să vină vara, cu praznicul sf. Ilie, ca să o luăm la misiuni în părţile acelea. Căci acolo numai vara se pot ţine misiuni; că de ce?, o veţi înţelege din cele ce urmează. Am mai ţinut noi misiuni acolo, în 1923, la **Negoiu** şi **Meria**, în 1925, la **Lunca de sus** şi înnoirea misiunilor la **Negoiu**. Acum neam propus să ţinem misiuni la **Negoiu** şi **Lunca de jos**, şi înnoirea misiunilor la **Lunca de sus** şi **Meria**. Afară de acestea, precum veţi vedea, am trecut şi pe la **Mesteacăn**. / Plecat-am din Lugoj, luni, 18 iulie, dimineaţa, la orele 4,

[550] Nemoianu, P., *Coloniile de munte din Banat*, în *Ţara noastră*, Anul IV, nr. 36, Sibiu 1923, pp. 1159, 1160

trei inşi: eu (Dr. Nicolae Brânzeu, canonic), cu fratele secretar al episcopiei şi al Reuniunei de misiuni (și al tuturor lucrurilor bune), Dr. Gheorghe Fireza (mi se scrisese că pe Sf. Sa neapărat să-l duc!) şi cu fratele Ioan Pop, tânărul preot de la **Ohaba-Forgaci**. Ca confesari, pe lângă cei doi preoţi ai locului (fratele Al, Gheiner din **Rechitova**, administrator la **Negoiu**, şi Țoma Nistor din **Lunca de sus**), rânduisem pe cei doi preoţi mai bătrâni, care au păstorit multă vreme satele acelea: Aron Mihaescu, de la „Berthelot" (românii îi zic „Burtălău" la fosta comună Fărcădin), originar chiar de la **Lunca Cernii** (de aceea, când l-au cerut popă la ei în sat, oamenii au arătat fie iertatului episcop Mihali că e „vită din ocolul lor"), şi Nicolae Todoran de la Paroşeni (care şi el mai dorea să-şi vadă, o dată, pe „alduiţii" de luncani). / Noi, cei de la Lugoj, de data aceasta n-am luat calea obişnuită: cu trenul, la Haţeg, de unde mergi 34 km, cu trăsura, la **Luncă**. Ne am hotărât să traversăm valea Begheiului şi, trecând muntele, pe minunata şosea Valea Ruscăi, de unde să trecem la **Negoin**; calea aceasta au făcut-o, venind încoace, fie iertatul episcop Hossu, la 1909, şi actualul episcop Nicolescu, la 1925. Plecatam, deci, din Lugoj, la orele 4, dimineaţa, și la 6 şi jumătate am sosit, cu trenul, la **Margira**. Aici ne aştepta automobilul dlui Winkler-Losch, proprietarul fabricii de sticlă de la **Tomeşti** (și candidat de consul al Germaniei la Lugoj), care, înțelegând gândul nostru, cu dragă inimă ne-a pus la dispoziţie maşina şi trăsura, până la **Luncani**. La **Tomești**, am vizitat fabrica de sticlă, de acolo, la ora 9 şi 40, am plecat, cu trăsura, la **Luncani**. Aici găsim **colonia şcolară a liceului din Lugoj**, în frunte cu dl director Dr. N. Lohan. Mai găsim aici zidurile descoperite, ruinele unor uzine de fier (topitoare), care au fost părăsite.

Acum o sută de ani, austriecii au umplut văile Ruscăi şi ale Hunedoarei cu fabrici; numai topitoare de fier se găseau în vreo opt locuri: la **Năd**rag, **Gladna**, **Luncani**, **Ruşchiţa**, **Rusca**, **Ferdinand**, **Hunedoara** şi **Gavoşdia**, iar la **Ghelar**, baie de piatră cu fier. Azi abia fabricile de la **Năd**rag, **Rusca**, **Ferdinand**, **Hunedoara** şi **Gavoşdia** mai lucrează; la celelalte sunt numai zidurile părăsite. Drumurile de fier au uşurat mult aducerea acestor mărfuri din străinătate, încât fabricile noastre s-au închis, poporul nostru a rămas fără câştig; mai lucrează pe la păduri, unde se poate. / Planul nostru fusese ca partea cea mai frumoasă a drumului, dintre **Luncani** şi **Ruşchiţa**, 23 km, să o facem pe jos, luând numai un cal pentru povară. Durere, azi disdedimineaţă, a plouat binişor; comandăm, deci, o trăsură şi, la ora 2, plecăm din **Luncani**. Se făcuse soare pe amiază; voioşi mergem pe Valea Bgheiului, în sus, 10 km, apoi o luăm la deal, prin pădure. Un drum şerpuitor, de 7 km, duce până în vârful dealului, care e cumpăna apelor. Aici, o mică poieniţă se numeşte „Tăul ursului". Se porneşte o ploaie grozavă, cu fulgere şi tunete: ne aşezăm în mijlocul brazilor, să luăm ceva gustare. Dar ploaia nu mai conteneşte, pătrunde şi prin desimea brazilor. O luăm iar la drum, acum la vale, tot pe drum şerpuitor, până ajungem în valea Ruscăi, apoi o luăm înainte, trecem repede pe la cele şapte izvoare, ploaia cade ca din găleată, Abia când ajungem la **Ruşchiţa** încetează şi ne zâmbeşte, iarăşi, soarele de seară. Doamna și dl Biebel, **proprietarul carierelor de marmoră de la Ruşchiţa** ne ies în cale şi, cu amabilitatea lor cunoscută, ne poftesc la o cină caldă, ce ne pregătiseră. Soseşte și trăsura, comandată înainte, de la **Rusca**, în calea noastră.

Petrecem un ceas în acest mic colț de rai, unde n-ai de văzut decât 2 rânduri de case, cu grădini şi dealuri, apoi zidurile fabricii de fier şi minele (băile) de marmoră. E minunat să vezi cum se taie piatra de marmoră, în bucăţi mari, care abia încape una într-un vagon; acelea apoi se taie cu nişte fierăstraie, ca lemnul, se fac bucăţi mai groase (pentru cruci, stâlpi) ori mai subțiri ca scândura (pentru mese, table).

E seară târzie, când, obosiţi, cu hainele şi încălțămintele ude, sosim la **Rusca** şi ne aşezăm la cvartirul pregătit de vrednicul preot catolic de acolo, părintele Fuchs. Dar nu ajungem să ne închidem ochii, părintele bate la fereastră şi ne comunică cum că dl director al „Industriei Miniere din Banat" ne pune la dispoziție, mâine-zi, o maşină, cu un vagon, ca să mergem cu trenul industrial până în pădure, numai de acolo călare. / A doua zi, vedem **Rusca**, cu uzinele de fer. În copilăria mea, auzeam povestind bătrânii că, pe vremuri, ocupaţia lor, a celor de la **Vulcan**, era: veneau cu trăsurile la **Ruşpert** (Ruszkberg – **Rusca-montană**), de aici luau fier brut, îl duceau acasă şi, de acolo, cu caii, pe munte, la hotar, unde îl cumpărau „golanii" şi îl duceau în Țara Românească. / La amiază, luăm trenul mic până la pădure. Aici ne aşteaptă caii **Negoiu**. O luăm prin pădure, la deal, şi, după o oră şi jumătate, ni se deschide o vedere minunată: valea Negoiului, cu casele risipite icicolo. Mai facem un drum de 2 ore şi iată-ne la biserică. Sărmana e o ruină, de câţiva ani nu se mai serveşte în ea; i-a ajuns necazul pe bieţii oameni chiar în vremile cele mai grele. Dar în jurul ei, grămezi de piatră arată că se gândesc la zidirea unui nou locaş lui Dumnezeu.

Pentru sfintele misiuni au ridicat, în faţa bisericii, un cort de frunză verde, în formă de altar. Neavând locaş

de închinare, nici preot în loc, ne putem închipui ce uşor li-i duşmanilor, lupilor răpitori, să atace turma. Dar nici ai noştri nu se lasă. Au un cantor inimos, pe Gheorghe Druţ, care a făcut cursul la Lugoj; acesta îi adună, cântă cu ei, le ţine învăţături. / Suntem cei dintâi care am sosit. La biserică ne primeşte crâsnicul bătrân, un moş cu inimă bună, şi ne pofteşte la casa sa. / „A, iată mărul, sub care am durmit în rândul trecut, în ogradă! Dar acum e timp ploios, nu se poate afară. Ai fân în şură, moşule?". / „Am, Măria Ta, alduiască-vă Dumnezeu, toate sunt pregătite". / Luăm o mică gustare: lapte cu mămăligă, caş proaspăt, şi ne aşezăm la odihnă. Dar iată că, târziu, noaptea, sosesc ceilalţi doi misionari: Mihaescu şi Todoran, Au venii pe jos, de la **Lunca Cernii**, plini de apă, peste deal. Se aşează şi ei lângă noi, pe pocroviţele întinse în şură! / Dimineaţa, când să ne sculăm, iată-l sosit şi pe fratele Al. Gheiner din **Rechitova**, preotul locului. Plecat, cu două fiice mai mari, una acum a luat bacalaureatul la Blaj, ca prima între toate, ca să ne facă menajul, i-a ajuns noaptea în faţa unui deal mare, peste care, nemaiputând trece, au poposit la casa unui român, până s-a făcut de ziuă. Durere, la reîntoarcere auzim că li s-a întâmplat şi mai rău: trăsura li s-a răsturnat şi una dintre domnişoare s-a lovit rău la un picior. Ce scump se plătesc misiunile la munte!"[551].

1940: „Încă de acum 15 ani, prin stăruința Centralei Caselor Naționale, a luat ființă, în comuna **Rusca Montană**, o filială a Centralei, având un local propriu, care poate rivaliza cu oricare așezământ cultural similar din țară. / Comuna Rusca Montană este situată într-o vale de câțiva km, cu vile presărate prin luminișul codrilor de brazi și fagi

[551] *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 35, Blaj 1927, pp. 2, 3

seculari. / Fiind așezată la o altitudine de circa 600 m, se bucură de un climat temperat, cu aer binefăcător. / Comitetul Caselor Naționale întreprinde excursii și ascensiuni în munții învecinați, precum este valea Șoimului Pleșului, Muntele Rusca, Tăul Ursului și Măgura Mărgii, sau renumita carieră de marmoră de la **Ruşchița**. / În locul impunător al Casei Naționale, se găsește o bibliotecă, sală de teatru și de petreceri și un restaurant. / Nu lipsesc nici conferințe și serbări săptămânale, cu caracter naționalist și de îndrumare culturală pentru poporenii localnici, de care se ocupă, în special, preotul Ion Bălăloi, notarul Ion Hanțiu și directorul școlar Oprea I. Oprea, membri ai comitetului”[552].

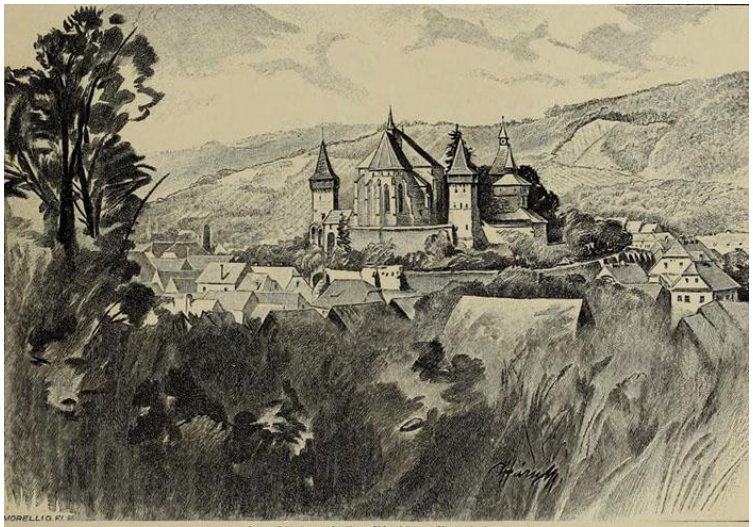

Das Kirchencastell zu Birthälm (Berethalom).

[552] *Universul*, Anul 57, nr. 148, Bucureşti 1940, p. 12

RUSCIORI

(Reisdörfel, comuna Şura Mică, judeţul Sibiu)

1782, Johann Lehmann: „**Sibiul** este aşezat într-o vastă câmpie frumoasă şi mănoasă. Înainte de a ajunge aici, este, pe stânga, un sat **Rusciori** (Reisdörfel, comuna Şura Mică, judeţul Sibiu.). Locuitorii lui sunt sârbi. Aceştia vorbesc româneşte, un predicator evanghelist luteran îi învaţă în limba românească. dar afară de învăţătură şi predică, el n-are voie să se amestece în datinile lor, care n-au vreo legătură cu religia, nici în obiceiurile lor, aduse aici din vechime. Pe un adevărat drum de ţară şi zdruncinat adesea din cauza pârâiaşelor care taie drumul, ajungi la **periferia Sibiului**, locuită numai de ţigani...

Cu aceasta, mi-am îndeplinit sarcina de a-l aduce pe cititor la **Sibiu**; aş putea să-l părăsesc în această mahala, între ţigani. Dar nu sunt atât de barbar, fac mai mult decât am promis, îl voi conduce, dar repede, prin acest cartier ţigănesc, care este locuit de ţigani, cum nu mai sunt mulţi dincolo de râul Cibin, care a dat Sibiului numele latinesc de Cibinum, chiar în oraş, apoi, prin oraşul de jos şi în oraşul de sus, peste piaţa cea frumoasă, în vestitul hotel „La împăratul roman", pe care-l ţine domnul Colignon, o raritate de hotelier, atât în privinţa politeţii şi a gustului, cât şi

în ceea ce priveşte stilul ales al manierelor şi al serviciului său...

Despre Sibiu însuşi, referindu-mă la numărul caselor şi al locuitorilor, la frumoasele săsoaice şi soţii lor nu mai puţin frumoşi, la clădiri publice, biblioteci şi cabinetele de artă ale guvernatorului, al cărui gust este de dorit fiecărui nobil cu un venit de mai multe sute de mii de guldeni, despre spectacole, baluri mascate, chefuri, pensioane, biserici, predici emoţionante şi numeroase ale episcopului, predici frumoase şi înălţătoare ale parohului sas, care face să strălucească cinstea cuvenită cultului protestant din Ungaria, despre superintendentul protestant, care poartă numele de episcop, despre organizarea naţională, privilegii şi obiceiuri, poliţie, tribunale, despre români civilizati şi românce sulemenite, despre trei feluri de ţigani, despre grădina Fräk, pe care nu am văzut-o încă, despre artiştii plastici sibieni, despre condiţiile nemaipomenit de proaste ale pazei contra focului, despre profesorii demni şi luminaţi, despre Braşov, Turnu Roşu, despre exploatări de mine şi altele... va fi vorba în altă cărţulie, în care voi descrie o călătorie de la Sibiu, la Pressburg"[553].

1904: „La fondul de 20 de bani, întemeiat de „Reuniunea soldaților români din Sibiu", pentru cumpărarea unei case cu hală de vânzare, au mai dăruit: Nicolae Sasu, notar; / doamna Iosefina Sasu; / domnișoara Eleonora Natalia Sasu; / doamna Ana Petrișor; / domnișoara Vichy Simonis; / Nicolae Șureanu, paroh; / Alexandru Bârsan, învățător; / Augustin Bârsan, student; / George Axente, soldat măsar, **toți din Rusciori**"[554].

---

[553] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, p. 578

[554] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 183, Braşov 1904, p. 4

„Membrul Comitetului central al „Reuniunii române de agricultură din comitatul Sibiu", dl Romul Simu, și secretarul ei, dl Victor Tordășianu, s-au deplasat duminică, la 21 august nou, în comuna noastră **Rusciori**, la o întrunire agricolă... / La ora 9 a. m., mica ceată a școlarilor noștri, în frunte cu învățătorul Alexandru Bârsan și cu notarul Nicolae Sasu, postați lângă frumosul edificiu al școlii noastre, au bineventat pe oaspeți, apoi au asistat la serviciul divin, oficiat, cu multă pietate, de parohul local, dl. Nicolae Șureanu... / Sala cea mai spațioasă a școlii (frumosul edificiu al școlii noi, care a costat 10.000 coroane, poate face cinste oricărei comune mai împopulate (abia a cuprins pe cei sosiți la ora amintită. Dl Simu, deschizând adunarea, ține o vorbire plină de învățăminte pentru economi, în acest timp, în care economul, amenințat cu foamete, însetat este de povețe și învățături... / După dl Simu, luând cuvântul domnul Victor Tordășianu, acesta ne spune cum mai ales noi, românii, suntem mai amenințați de foametea ce bate la ușile economilor noștri, deoarece pe noi ne găsește, în toate privințele, sleiți. Pe când vitele noastre slabe și de soi inferior, puse la vânzare, nu ne aduc decât pagubă, vitele conlocuitorilor noștri sași sunt un adevărat izvor de câștig.../ Notarul din loc, dl Nicolae Sasu se declară de primul care intră în șirul membrilor însoțirii, iar după domnia sa, parohul, învățătorul și aproape toți proprietarii înscrisu-s-au la noul așezământ. Conducerea însoțirii s-a pus în mâinile notarului, ca prezident al direcției, și a parohului, ca prezident al consiliului de supraveghere, ajutați de casarul Vasilie Apolzan, fost învățător, de 2 vicepreședinți și de alți fruntași"[555].

[555] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 183, Brașov 1904, p. 5

„La „Reuniunea română de agricultură din comitatul Sibiu" s-au primit următorii membri ordinari. Alexandru Bârsan, învățător, / Vasile Tarcea / și Ioan Trifan, ambii economi, și **toți din Rusciori**, iar secretarul Reuniunii, Victor Tordășianu (referent consistorial), fost membru pe viață, completând taxa până la 200 de coroane, a fost trecut în șirul membrilor fundatori"[556].

1937: „Dl Helmut Klima cercetează originea locuitorilor din satul **Rusciori** (Reussdörfchen) din ţinutul Sibiului. Aceşti săteni, în majoritate de confesiune evanghelică, după port par a fi saşi, totuşi toţi vorbesc româneşte şi-ţi răspund categoric „Eu sunt sas!", tot în limba românească, necunoscând altă limbă. Autorul ajunge la concluzia că locuitorii sunt de origine bulgari, imigrați între anii 1160-1218, în urma izgonirii Bogomililor (sectă ortodoxă, care introduce, prin zugrăveli, indirect și cultul satanic – n. n.) din Bulgaria. Ei au adoptat limba românească, singura limbă care, pe acea vreme, era cunoscută şi de saşii, și de bulgarii care au imigrat în aceste locuri. Parohia locală posedă chiar un exemplar al „Bibliei" lui Constantin Şerban, din 1688, care fusese cumpărată de comunitate, în 1744, pentru uzul locuitorilor"[557].

[556] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 205, Braşov 1904, p. 4
[557] *Țara Bârsei*, Anul IX, nr. 1, Brașov 1937, p. 89

RUSCOVA

(Ruskova, Visóoroszi, azi **Ruscova**, judeţul Maramureş)

1390. aprilie 30, Buda: „Mandatul regelui Sigismund, pentru reambularea metelor (actualizarea hotarelor) posesiunilor **Iza** (azi **Vadu Izei**, judeţul Maramureş), **Apşa de jos** (Teceu, districtul Sighetului, judeţul Maramureş), **Rohna de sus** (Felsőróna, azi **Rona de Sus**, judeţul Maramureş), **Bârsana** (Barcánfalva, judeţul Maramureş), **Rosalia** (Rozália, azi **Rozavlea**, judeţul Maramureş), **Ruskova** (Visóoroszi, azi **Ruscova**, judeţul Maramureş) şi **Vişeu** (Kethuyssou, azi **Vişeul de Sus şi de Jos**, judeţul Maramureş) în favorul magiştrilor Balc voivodul şi Dragh din Maramureş”[558].

1411, iulie 27, Vişegrad: „Mandatul regelui Sigismund pentru reambularea metale (refacerea hotarelor – n. n.) a moșiilor **Rosalia, Strâmtura, Șieu, Petrova, Leordina, Ruscova, Poenile** (de sub munţi) și **Botiza**. Reambularea metelor anumite se face fără contrazicere şi se introduc în posesiunile lui Stanislau din **Dolha**, cu frații

[558] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 57, p. 98

săi, Joan, Georgiu, Bogdan, și unchii săi, Andrea și Georgiu”[559].

1459, mai 21, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Mihail și Ambrosiu din **Dolha** în contra lui Joan din **Dolha** alias din **Ruszkova**, care a ocupat părțile lor din Rosalia (**Rozavlea**) şi din **Poeni**; și în contra lui Petru din **Vad**, Georgiu din Vănceşti (**Onceşti**), Jurea din **Călineşti**, Georgiu Ficze din **Giuleşti**, Bud din **Budeşti** și Joan Mikle din **Șugatag** pentru faptele lor potenţiale (penale), săvârșite în **Strâmtura** și în **Botiza**”[560].

1473, martie 13, Buda: „Mandatul judelui Curiei regeşti pentru introducerea lui Nicolau Dragfy din Béltek în moșiile **Bârsana**, **Iza**, **Apșa de jos**, Rosalia (**Rozavlea**), **Strâmtura**, **Șieu**, **Ruszkova**, **Botiza**, Bedeu, Belavár (Kis-Kirva), **Crăciuneşti**, Várallja (Váralya, Szucsetatye, Sub Cetate), **Bocicou**, **Biserică albă**, Două **Vișae** şi **Borșa**. Moșnenii protestează în tot locul”[561].

1715: „Din activitatea episcopului Serafim ştim că el a hirotonit diaconi ortodocşi, veniți din Ardeal şi din dieceza Muncaciului. Pentru aceasta, Bizanţie, vicarul episcopiei din Muncaciu, ceru comitatului să-i interzică de a mai hirotoni diaconi din eparhia Muncaciului. Comitatul însă îl ia în scut pe Serafim, în 14 februarie 1714, împotriva incriminărilor lui Bizanţie, spunându-i acestuia că „dumnealui (episcopul) are scrisori care îl îndreptățesc să funcţioneze

[559] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 99, pp. 175-178
[560] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 248, pp. 425, 426
[561] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 300, pp. 517, 518

ca episcop, şi nu-l poate opri de la aceasta. Încolo, dumnealui are voie să îngăduie, ori nu, sfinţirea diaconilor din afară". / Dar, în vara aceluiaş an, comitatul scrie Consistoriului reformat că nici reprezentanţii calvini din Congregaţie, „nici fraţii noştri de legea lui nu mai pot să sufere păcatele lui Serafin". Dar „păcatul" lui a fost că nu a satisfăcut obligaţiunii de a se conforma şi acomoda în toate comitatului calvinesc. De aceea, se porneşte împotriva episcopului o anchetă disciplinară şi este arestat, în noiemvrie 1714. / Până la terminarea procesului episcopului, fu numit „inspector" al Bisericii din Maramureş, Popa Ionaş, din **Moisei**. / Serafin, în urmă, scapă din închisoare, în vara anului 1715, când iscăleşte un contract pentru iobagul Alexa Bodnar din **Ruscova**. Dar Congregația comitatului nu-l mai recunoaşte de episcop, iar în anul 1717, comitatul a hotărât ca episcopul de altă dată, numit acum numai „Popa Ştefan de **Petrova**", să fie din nou arestat. Îndată după destituirea episcopului Serafin, Congregația comitatului a grijit ca preoțimea maramureşeană să-şi aleagă un episcop nou"[562].

1887: „Notarul Puza din **Petrova** a fost, din eroare, împuşcat, la vânătoare, de preotului Basiliu Petrovici din **Ruscova**, parohie aparţinătoare diecezei Muncaciului. Notarul a murită, neputându-i-se scoate glonțul"[563].

1926: „În comuna **Ruscova,** din județul Maramureș, evreul Samuil Hus, lepădându-se de legea lui Moise, s-a făcut creștin. El a fost botezat de preotul din **Gheorgheni**"[564].

---

[562] Reli, Dr. Simion, *Biserica Ortodoxă Română din Maramureș*, Cernăuți 1938, pp. 119, 120
[563] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 256, Braşov 1887, p. 2
[564] *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 3, Blaj 1926, p. 3

1937: „Adela Erbst, din **Ruscova**, a pătruns, noaptea, în locuința învățătorului Dumitru Nedelcu, în lipsa lui de acasă, și i-a furat din casă mai multe obiecte casnice”[565].

1937: „Deunăzi, Pintea Dros din **Ruscova**, s-a luat la ceartă cu Gavrilă Marcu, din aceeași comună, din cauza unor neînțelegeri, ce existau de mai mult timp între ei. În timpul certei, Dros l-a amenințat că-i va aprinde casa. Contra lui Pintea Dros („dros”, în greaca veche, înseamnă „cerb” – n. n.) s-au dresat acte de dare în judecată”[566].

RUŞTIOR

(vezi Sebiş, judeţul Bistriţa-Năsăud)

[565] *Universul*, Anul 54, nr. 206, Bucureşti 1937, p. 12
[566] *Universul*, Anul 54, nr. 355, Bucureşti 1937, p. 26

CUPRINS

RĂCĂŞTIA, judeţul Hunedoara, p. 4
RACHIŞ, judeţul Alba, p. 9
RĂCHITA, judeţul Alba, p. 12
RĂCHITOVA, judeţul Hunedoara, p. 13
RACOŞU DE SUS, judeţul Covasna, p. 30
RĂDEŞTI, judeţul Alba, p. 33
RADNA, judeţul Arad, p. 39
RAGLA, judeţul Bistriţa-Năsăud, p. 57
RĂHĂU, judeţul Alba, p. 64
RAMACHA, judeţul Braşov, p. 64
RAMNA, judeţul Caraş Severin, p. 65
RAPH, judeţul Bihor, p. 70
RAPOLTU MARE, judeţul Hunedoara, p. 72
RAŞCA, judeţul Satu Mare, p. 84
RĂŞINARI, judeţul Sibiu, p. 85
RÂŞNOV, judeţul Braşov, p. 112
RATIN, judeţul Sălaj, p. 129
RÂUŞOR, judeţul Braşov, p. 131
REBRA, judeţul Bistriţa-Năsăud, p. 138
REBRIŞOARA, judeţul Bistriţa-Năsăud, p. 160
RECAŞ, judeţul Timiş, p, 184
RECEA, judeţul Sălaj, p. 195
RECEA-CRISTUR, judeţul Cluj, p. 200
RECEA, judeţul Maramureş, p. 202

RECEA, judeţul Braşov, p. 209
REDIU, judeţul Cluj, p. 221
REGHIN, judeţul Mureş, p. 228
REMETEA CHIOARULUI, judeţul Maramureş, p. 277
REMETEA-PĂGĂNICI, judeţul Caraş-Severin, p. 279
REŞIŢA, judeţul Caraş-Severin, p. 293
RETEAG, judeţul Cluj, p. 305
RETIŞ, judeţul Sibiu, p. 317
RIBIŢA, judeţul Hunedoara, p. 320
RICHIŞ, judeţul Sibiu, p. 339
REMEŢI, judeţul Maramureş, p. 343
RIMETEA, judeţul Cluj, p. 345
RIMETEA, judeţul Alba, p. 346
ROADĂŞ, judeţul Braşov, p. 364
ROANDOLA, judeţul Sibiu, p. 366
RODNA, judeţul Bistriţa-Năsăud, p. 370
ROGOZ, judeţul Maramureş, p. 411
ROHIA, judeţul Maramureş, p. 412
ROMÂNEŞTI, judeţul Sălaj, p, 423
ROMULA, judeţul Bistriţa-Năsăud, p. 425
RONA DE JOS, judeţul Maramureş, p. 432
RONA DE SUS, judeţul Maramureş, p. 443
ROŞCANI, judeţul Hunedoara, p. 445
ROŞIA, judeţul Sibiu, p. 453
ROŞIA MONTANĂ, judeţul Alba, p. 457
ROŞIA DE SECAŞ, judeţul Alba, p. 476
ROŞIORI, judeţul Bihor, p. 493
ROVINIŢA MARE, judeţul Timiş, p. 495
ROZAVLEA, judeţul Maramureş, p. 500
RUDA, judeţul Hunedoara, p. 509
RUGĂŞEŞTI, judeţul Cluj, p. 511
RUJA, judeţul Sibiu, p. 513

RUPEA, judeţul Braşov, p. 514
RUS, judeţul Cluj, p. 528
RUSCA MONTANĂ, judeţul Caraş-Severin, p. 531
RUSCIORI, judeţul Sibiu, p. 439
RUSCOVA, judeţul Maramureş, p. 543
RUŞTIOR, judeţul Bistriţa-Năsăud, p. 546

CUPRINS, p. 547

„O să-l am pe sărbătorit ca făclie aprinsă pe drumul pe care am să merg, atât ca preot, cât şi ca român. Să fim una, cel puţin noi, românii, ori de ce credință am fi, că are

cine ne contraria, minoritarii. Eu ţi-s frate, tu-mi eşti frate, în noi doi un suflet bate”